

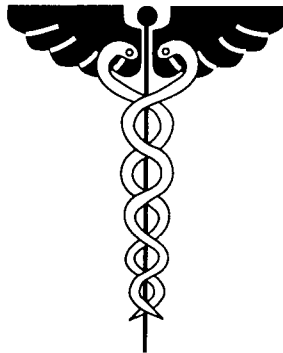

ΙΟΚΑΣΤΗ Ε. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ημερος

**ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ
ΤΟΝ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ ΑΙΩΝΑ
(1788-1913)**

*Αφιερώνεται
στη μνήμη της γιαγιάς μου
Ιοκάστης Μαϊδάση-Παναγιωτίδου*

*“Η ιστορία μιας επιστήμης
είναι η επιστήμη η ίδια”
Goethe*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην προσπάθεια να συγκροτηθεί μία μελέτη για τον Ηπειρώτη γιατρό Αδάμο Γοργίδα, ήρθε στο προσκίνητο ένας μεγάλος αριθμός πληροφοριών για τις συνθήκες άσκησης της ιατρικής στην Ήπειρο το δέκατο ένατο αιώνα.

Η έλλειψη ειδικών εργασιών με αντικείμενο την υγεία και την περίθαλψη στο χώρο της Ηπείρου ήταν ενθάρρυνση για τη συγγραφή μίας σχετικής μελέτης. Ένα βιβλίο που έδρασε ενισχυτικά για τη συγκρότηση αυτής της διατριβής, που υποβλήθηκε στην Ιατρική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, ήταν εκείνο που έχει γράψει ο καθηγητής της Παθολογίας στο Πανεπιστήμιο των Τιράνων Fejzi Hoxha, δημοσιευμένο πολλά χρόνια πριν, που αναφέρεται στην άσκηση της ιατρικής στα χρόνια του δέκατου ένατου αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού, στο χώρο που καλύπτει το αλβανικό κράτος σήμερα.* Το βιβλίο περιέχει πολλές πληροφορίες για τους γιατρούς αυτών των χρόνων και, ανάμεσα σ' αυτούς, για σημαντικό αριθμό Ελλήνων γιατρών που άσκησαν την ιατρική στην έκταση που κάλυπτε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας το βίλαετι της Ηπείρου. Η μελέτη αυτού του βιβλίου, που οι ενδιαφέρουσες πληροφορίες του ήταν όμως ανεπαρκώς τεκμηριωμένες, ενίσχυσαν την πρόθεση για τη συγκρότηση της μελέτης που αναφέρθηκε παραπάνω.

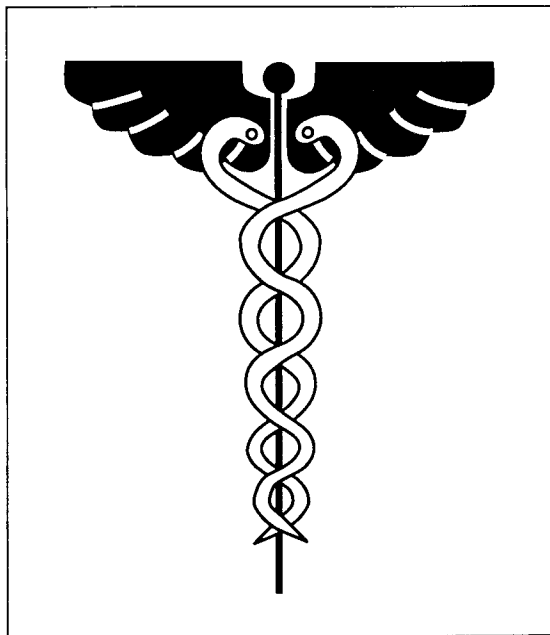
Η προτροπή του καθηγητή της Ιστορίας της Ιατρικής στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, κ. Γεράσιμου Πεντόγαλου, να μελετηθούν όχι μόνον τα σχετικά με τους γιατρούς αυτών των χρόνων, αλλά και όσα ήταν δυνατόν να εντοπιστούν για την υγεία και την περίθαλψη στο χώρο, κάτι που, όπως υποστήριζε, είχε ευρύτερη σημασία πέρα από τη συμβολή στην Ιστορία της Ιατρικής, οριοθέτησε την έκταση και το βάθος της μελέτης.

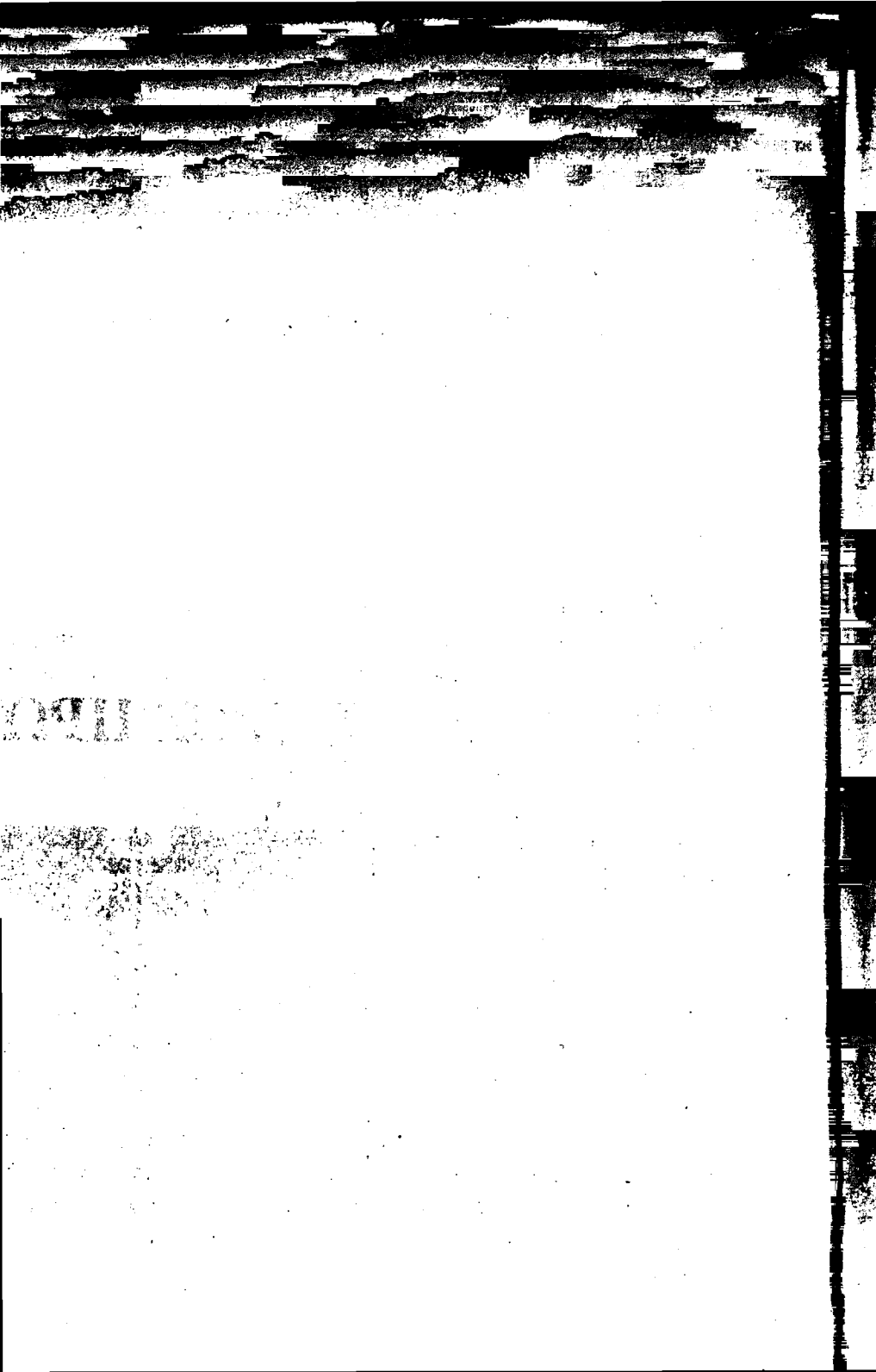
Στην πορεία της συγκέντρωσης του υλικού έγινε φανερό πόσο ήταν ενδιαφέρον το θέμα για την τοπική ιστορία του μείζονος Ηπειρωτικού χώρου, αλλά και πόσο σημαντικό γενικότερα με την επισήμανση της πρωτεύουσας ελληνικής παρουσίας σ' όλες αυτές τις δραστηριότητες.

Ο διαχωρισμός αυτής της μελέτης γίνεται σε ένα πρώτο μέρος, που καταγράφει τα σχετικά με την υγεία και την περίθαλψη, και ένα δεύτερο με βιογραφικά γιατρών, φαρμακοποιών και οδοντιάτρων. Στο πρώτο οριοθετεί-

* Hoxha Fejzi, *Njoftime historike mbi zhvillimin e mjekësisë ne Shqipëri*, Universiteti Shtetëror i Tiranës, Tiranë 1962.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

I

Υγεία και Νοσηρότητα

A) Υγιεινή

Από πολύ νωρίς έγινε αντιληπτή η αξία των μέτρων της υγιεινής στο εσωτερικό των κοινωνικών ομάδων. Η προσπάθεια που γινόταν για την προαγωγή τους και που εντατικοποιήθηκε κατά τη διάρκεια των τελευταίων αιώνων, εποχή που συνέπεσε με την αλματώδη πρόοδο της ιατρικής αλλά και με επαναλαμβανόμενες εμφανίσεις μεγάλων επιδημιών, δεν έδωσε, τουλάχιστον στην Ήπειρο, τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Για να γίνει φανερή η έκταση του προβλήματος κρίνεται σκόπιμο να αναλυθούν τα αίτια της άσχημης υγειονομικής κατάστασης του χώρου, που αποτελεί αντικείμενο της μελέτης αυτής.

1) Οι κατοικίες

Την κύρια εστία των μεταδοτικών νοσημάτων αποτελούσαν οι πόλεις που ήταν πυκνοκατοικημένες, με στενούς δρόμους και χωρίς ρυμοτομικό σχέδιο. Τα σπίτια είχαν μικρά και ελάχιστα παράθυρα που δεν άφηναν να μπαίνει ο ήλιος και ο καθαρός αέρας, ενώ το αποχετευτικό τους σύστημα ήταν ανύπαρκτο.

Τα αποτελέσματα της ανθυγιεινής ζωής στο σπίτι τα υφίσταντο κυρίως οι γυναίκες της πόλης, που τα ήθη της εποχής τις ανάγκαζαν να βγαίνουν σπανιότατα από τα σπίτια τους. Κατά συνέπεια είναι λογικό να συμπεράνει κανείς ότι εκείνη την εποχή η πλειοψηφία αυτών που έπασχαν απο φυματίωση ήταν γυναίκες.

2) Οι φυλακές

Στις φυλακές όχι μόνο ενδημούσε ένας μεγάλος αριθμός μεταδοτικών νοσημάτων, αλλά πολλές φορές αυτές ήταν η εστία μόλυνσης των πόλεων.

Στα Ιωάννινα οι φυλακές βρίσκονταν μέσα στο κάστρο και κοντά στον ανατολικό ακρόπυργό του, το Ιτς Καλέ, και απαρτιζόνταν από δύο τμήματα που το ένα βρισκόταν σε μικρή απόσταση από το άλλο. Το παλαιότερο, το οποίο λειτουργούσε πριν από τον ερχομό του Αλή πασά στα Ιωάννινα, το αποτελούσαν υγρά και σκοτεινά μπουντρούμια που ήταν λαξευμένα μέσα στο βράχο.¹ Αυτές ήταν οι φοβερές φυλακές του Αλή που συνέχισαν να χρησιμοποιούνται μέχρι την απελευθέρωση των Ιωαννίνων παρ' όλο που οι συνθήκες κράτησης εκεί ήταν απελπιστικές. Το 1904, λίγα χρόνια πριν την απελευθέρωση, έγραψε η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*: ... εν αυτοίς (στα υπόγεια) μένουσι κεκλεισμένοι στερούμενοι απολύτως των ευεργετικών ακτίνων του ηλίου τριακόσιοι περίπου κατάδικοι, εκατόν δέκα χριστιανοί και οι λοιποί οθωμανοί ... δεινὰ ασθένεια και μάλιστα η φθίσις και ο τύφος λυμαίνονται και δεκατίζουν αυτούς. Επειδή δε δεν υπάρχει και ιδιαίτερον νοσοκομείον διά τους ασθενείς, ούτοι υφίστανται τα πάνδεινα εκ των αγρίων φωνών και ασμάτων των λοιπών φυλακισμένων και αποθνήσκουσι τον οικτρότατον θάνατον εντός σκοτεινοτάτων και καθύγρων υπογείων επί μιάς ξηράς σανίδος άνευ ουδεμιάς περιθάλψεως και άνευ άλλης τροφής εκτός τεμαχίου τινός ξηρού άρτου...²

Το δεύτερο τμήμα των φυλακών δημιουργήθηκε μετά το θάνατο του Αλή, αλλά και εκεί η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη. Το 1873, σύμφωνα με την εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια*, έγινε μία προσπάθεια για τον εξωραϊσμό του: Επειδή αι εν φρουρίω των Ιωαννίνων ανέκαθεν υπάρχουσαι φυλακαί εισί κατασκευασμέναι εις λίαν στενόν μέρος και σκοτειναί, ένεκα της πληθύος των εν αυταίς φυλακισμένων αι αναπνοαί και λοιπαί αναθυμιάσεις καθίστανται τα μάλιστα επιβλαβείς εις αυτούς και ούτω οι εν αυταίς κρατούμενοι δεσμώνται δεν δύνανται να αποφυγούσι διαφόρους νόσους προερχομένας εκ τούτου ... Επεσκευάσθησαν όθεν δωμάτια τινά των φυλακών, δέόμενα επισκευής, και εδόθη αυτοίς η αναγκαία έκτασις. Ηνέωχθησαν πολλά παράθυρα εις τους τοίχους των αποπάτων, ων οι αναθυμιάσεις εισί λίαν επιβλαβείς... Διωχπεύθησαν εκτός του φρουρίου οι ωχετοί των αποπάτων, οίτινες ανέδιδον τας μάλλον μεμολυσμένας αναθυμιάσεις εις τας φυλακάς. Περιελήφθη γήπεδόν τι κείμενον ενώπιον των φυλακών ως περιοχή αυτών εν ω εσχηματίσθη είδος τι κήπου προς περιδιάβασιν και αναψυχήν των φυλακισμένων. Κατεσκευάσθησαν εντός των φυλακών εργαστήρια...³

Οι προσπάθειες που έγιναν για την αναβάθμιση της ζωής των φυλακισμένων δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα οφέλη με αποτέλεσμα οι φυλακές να συνεχίσουν να αποτελούν εστία μόλυνσης και στα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα.

3) Τα νεκροταφεία και οι ταφές

Αρχικά η ταφή των νεκρών γινόταν στα παλιά κοιμητήρια που βρίσκονταν στον αυλόγυρο των εκκλησιών. Αυτή η συνήθεια απαγορεύτηκε για λόγους υγείας με κανονισμό της οθωμανικής κυβέρνησης κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Επειδή όμως σε πολλά μέρη ο κανονισμός αυτός δεν ελήφθη υπόψη, η εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια* έκανε έκκληση το 1873 στις κατά τόπους δημαρχίες να φροντίσουν για την εφαρμογή του.⁴ Η έκκληση της εφημερίδας φαίνεται ότι δεν εισακούστηκε γιατί η ίδια κατάσταση επικρατούσε και τριάντα πέντε χρόνια αργότερα, όταν η εφημερίδα *Ήπειρος* διαμαρτυρήθηκε επειδή στα Ιωάννινα επιτράπηκε νέος ενταφιασμός στον περίβολο της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου Αγοράς που συνόρευε με το νοσοκομείο Χατζηκώστα και όπου παλαιότερα υπήρχε νεκροταφείο. Και η εφημερίδα συνέχιζε: *...οι ιατροί συνέστησαν το άτοπον και ανθυγιεινόν προ πολλών ετών προς αποφυγὴν αναπτύξεως πτωμαϊνῶν δηλητηριαζουσῶν το πηγαίον ὕδωρ, ὅπερ οὗτο προκαλεῖ λοιμῶξεις...*⁵ Στο επόμενο φύλλο της, ένας αναγνώστης με επιστολή του επαινούσε την πρόταση μεταφοράς του νεκροταφείου του Αγίου Νικολάου μακριά από το νοσοκομείο και τις κατοικημένες περιοχές προκειμένου να προληφθεί το ενδεχόμενο της πρόκλησης ασθενειών και τόνιζε ότι: *... ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ συνοικία Καραβατιᾶ, ἥτις κειμένη ἐπὶ ὕψους καὶ ξηροῦ ἐδάφους πᾶντο να παρέχῃ καλὰς υγιεινὰς συνθήκας, πλὴν ὅμως ἀπεδείχθη σήμερον νοσηροτάτη. Συχνότατα μαστίζει τοὺς κατὰ τὴν συνοικίαν ταύτην οἰκοῦντας ὁ τυφοειδὴς πυρετός, μακρὰ δὲ ἰατρικὴ πείρα κατέδειξεν ὅτι ὁ φορεὺς τῆς λοιμώξεως εἶναι τὸ πηγαίον ὕδωρ ἐν ᾧ ζυμοῦται ὁ ἰὸς τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρείου σαπροφύτων δι' οὗ μεταδίδεται τὸ βακτήριον τοῦ Eberth...*⁶

Οι ίδιες συνθήκες επικρατούσαν και στην Πρέβεζα και στην Άρτα, αλλά ρυθμίστηκαν νωρίτερα από ό,τι στα Ιωάννινα. Στη δεκαετία του 1860 η Πρέβεζα απέκτησε νεκροταφείο⁷, ενώ στην Άρτα οι νεκροί έπαψαν να θάβονται στις αυλές των εκκλησιών από το 1896⁴. Από τους πρώτους που ενταφιάστηκαν στο νέο κοιμητήριο της Άρτας ήταν και ο ποιητής Κ. Κρυστάλλης που πέθανε εκείνη τη χρονιά.⁸

Συχνά, αν και σταματούσαν οι ταφές των νεκρών στους αυλόγυρους των εκκλησιών, τα νέα νεκροταφεία (π.χ. της Κορυτσάς⁹) δημιουργούνταν κοντά στις κατοικημένες περιοχές με αποτέλεσμα τη διαιώνιση του προβλήματος.

Ένας άλλος σημαντικός κίνδυνος για τη δημόσια υγεία ήταν οι χρονόβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες που απαιτούνταν για τις ταφές των νεκρών, που ήταν απαγορευμένες χωρίς την άδεια του *ναΐπη* (υπάλληλου του *ιερού Μεκχεμέ*) και την καταβολή του σχετικού φόρου. Αυτή η προσπάθεια

των Τούρκων για την είσπραξη φόρων είχε ως αποτέλεσμα να μένουν οι νεκροί άταφοι για μέρες, ιδιαίτερα αυτοί που βρίσκονταν σε απομακρυσμένα μέρη.¹⁰ Το μέτρο αυτό έπαψε να ισχύει στο Ζαγόρι και στα Κούρεντα από το δεύτερο μισό του δέκατου όγδοου αιώνα¹⁰, ενώ στην υπόλοιπη Ήπειρο συνέχισε να εφαρμόζεται, με λιγότερη όμως αυστηρότητα, ως την απελευθέρωσή της.

4) Τα σφαγεία

Για το θέμα αυτό θα ανατρέξουμε σε ένα ιδιαίτερα κατατοπιστικό άρθρο της εφημερίδας *Ιωάννινα-Γιάνγια* που δημοσιεύτηκε στις 2/10/1869 και αφορά την ίδρυση του σφαγείου των Ιωαννίνων.

Επειδή εν τη πόλει των Ιωαννίνων ανέκαθεν δεν υπήρχε ιδιαίτερον σφαγείον διά τα ζώα, η συντεχνία των κρεοπωλών μετεχειρίζετο ως τοιούτον τα εν τη αγορά των Ιωαννίνων υπάρχοντα εργαστήρια αυτής, η δε ακαθαροσία, η προερχομένη εκ των ρεόντων αιμάτων και λοιπών εκ των σφαζομένων ζώων, απέβαινε λίαν επιζήμιος εις την υγείαν του δημοσίου, τα δε εν λόγω εργαστήρια κείμενα εις την αγοράν μεταξύ των καταστημάτων των εμπορών, των ζαχαροπωλών και των φαρμακοποιών είχαν μεγάλην ανάγκην όπως αρθή η εκ τούτων των ακαθαρσιών προερχομένη αποφορά και βλάβη και επικρατήση η υγεία του Δημοσίου. Η Δημαρχία, ήτις υπό την Ευεργετικήν Αυτοκρατορικήν Αιγίδα συνεστήθη και εν τη πόλει ημών, επελήφθη και του κοινωφελούς τούτου μέτρου οικοδομήσασα εκ θεμελίων νέον εν τινι άκρη της λίμνης, εντελές και ευρύχωρον σφαγείον, θέσασα τας αναγκαιούσας εσχάρας και συγκεείμενον εκ τεσσάρων εργαστηρίων, αι δε διά την ανέγερσιν αυτού δαπάναι ως και αι εισπραχθησόμεναι παρ' αυτού πρόσοδοι ανήκουσι εις το ιδιαίτερον αυτής ταμείον' κατά συνέπειαν όθεν η συντεχνία των κρεοπωλών ήρξατο ήδη όπως σφάζη εις το ρηθέν προδιορισθέν μέρος και ούτως αι προ πολλών ετών λίαν επιβλαβείς διά τους κατοίκους προερχόμεναι ακαθαρσίαι ήρθησαν εκ της πόλεως ημών και επίλθεν η γενική ωφέλεια.¹¹

Η ίδρυση αυτού του σφαγείου δεν έλυσε το πρόβλημα εξ αιτίας του τόπου στον οποίο είχε αναερθεί. Η ίδια εφημερίδα γράφει τέσσερα χρόνια αργότερα: *Επειδή τα ύδατα της λίμνης εισί στάσιμα, αι εις το χείλος της λίμνης συσσωρευμέναι ακαθαρσίαι εν καιρώ θέρους διαδίδουσι τας μάλλον δυσώδεις αναθυμιάσεις. Η μετακόμισις αυτού εις έτερον καταλληλότερον μέρος είναι εκ των πρώτων κοινωφελών έργων της πόλεώς μας.¹² Σε απάντηση του προηγούμενου δημοσιεύματος η δημοτική αρχή μετέφερε το σφαγείο από τη συνοικία Σαράβα, όπου αρχικά βρισκόταν, εις έτερον παραλίμιον μέρος μακράν των συνοικιών της πόλεως.¹³ Η μεταφορά αυτή όμως λίγο ωφέλησε τα Ιωάννινα γιατί, καθώς με την πάροδο των ετών η πόλη επεκτεινόταν, τα σπύτια της βρέθηκαν πάλι κοντά στα μολυσμένα νερά. Το πρόβλημα αυτό δεν βρήκε τη λύση του παρά τον επόμενο αιώνα.*

Την ίδια κατάσταση αντιμετώπιζαν και οι κάτοικοι της Άρτας όπου, σύμφωνα με το φύλλο της εφημερίδας *Άραχθος* της 22/10/1883, τα ζώα σφάζονταν μπροστά στα κρεοπωλεία.¹⁴

5) Διάφορα καταστήματα και εργαστήρια

Τα κρεοπωλεία δεν ήταν τα μόνα καταστήματα που μόλυναν τις πόλεις. Η εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια* τονίζει σε άρθρο της, στις 29/10/1873, την ακαθαρσία που δημιουργούσαν οι ψαράδες πετώντας τα αίματα των ψαριών στους δρόμους¹⁵, ενώ είκοσι χρόνια αργότερα, η *Φωνή της Ηπείρου* διαμαρτύρεται για το ανύπαρκτο αποχετευτικό σύστημα της Πρέβεζας, όπου οι καταρρακτώδεις βροχές σχημάτιζαν χείμαρρους που *συμπαρέδουραν εις την θάλασσαν τας εκ των ελαιοτριβείων μiasματικές ακαθαρσίας, επικινδύνους καθισταμένας εις την δημοσίαν υγείαν*¹⁶.

6) Οι διάφορες καλλιέργειες εντός των ορίων των πόλεων

Το 1875 το Ιατροσυνέδριο Ιωαννίνων απαγόρευσε την καλλιέργεια του καπνού μέσα στην πόλη γιατί αυτές οι φυτείες θεωρήθηκαν *...λίαν επιζήμιες εις την δημόσιαν υγείαν ένεκα των δηλητηριωδών αναθυμιάσεων ας εκπέμπουσιν, αποτέλεσμα δε τούτων εισί βεβαίως αι επιδημιακαί νόσοι, αίτινες εμιάσισαν εσχάτως την πόλιν μας...*¹⁷

Βεβαίως η αντίληψη ήταν λανθασμένη, όμως το πότισμα των φυτειών του καπνού με λύματα και η λίπανσή τους με ακαθαρσίες συνήθως επέτεινε τη ρύπανση του χώρου κοντά στις κατοικίες. Το ίδιο ίσχυε και για άλλες ανάλογες καλλιέργειες.

7) Η ύδρευση

Τα περισσότερα σπίτια στην τουρκοκρατούμενη Ήπειρο δεν είχαν τρεχούμενο νερό και η ύδρευσή τους γινόταν με κανάλια, με πηγάδια ή με σωλίνες.

Η χρήση των πηγαδιών είχε σοβαρά μειονεκτήματα γιατί από την κατασκευή και τη θέση τους εξαρτόταν η ποιότητα του νερού, το οποίο μάλιστα συχνά λιγόστευε ή εξαφανιζόταν λόγω της καλοκαιρινής ξηρασίας.

Η μέθοδος ύδρευσης με σωλίνες είχε τα περισσότερα πλεονεκτήματα. Έτσι υδρεύονταν η Κορυτσά και το Αργυρόκαστρο, το οποίο είχε επιπλέον και λίγα πηγάδια. Οι σωλίνες, που μετέφεραν το νερό στο Αργυρόκαστρο από τις πηγές του βουνού Σοπότι, είχαν κατασκευαστεί από τον Αλί πασά που ήθελε να υδρεύσει το κάστρο της πόλης.

Τα κανάλια ήταν ο χειρότερος τρόπος ύδρευσης γιατί το νερό περνούσε δίπλα από τα χωράφια και μολυνόταν πολύ εύκολα με ακαθαρσίες ή ψόφια

ζώα επειδή τα κανάλια ήταν ακάλυπτα. Με κανάλια υδρεύονταν όλες οι υπόλοιπες πόλεις της Βορείου Ηπείρου.¹⁸

Στα Ιωάννινα ο βασικός κορμός της ύδρευσης ήταν τα πηγάδια. Κάθε σπίτι διέθετε ένα ή περισσότερα από αυτά με αποτέλεσμα ο συνολικός αριθμός τους να ξεπερνάει τις τρεις χιλιάδες. Παράλληλα με τα πηγάδια υπήρχαν κεντρικές βρύσες κοντά στα τζαμιά (το πηγαίο νερό ήταν απαραίτητο για τους με νερό εξαγνισμούς των μωαμεθανών) και στον πυρήνα κάθε αγοράς. Από αυτές τις κεντρικές βρύσες που τροφοδοτούσαν με νερό τις βρύσες της κάθε συνοικίας οι πιο σημαντικές ήταν οι εξής: η βρύση του τζαμιού του Παζαριού (στη συμβολή των σημερινών οδών Ελ. Βενιζέλου και λόρδου Βύρωνα), η βρύση στις Κανίστρες (κοντά στη βρύση του Παζαριού), η βρύση του τζαμιού της Καλούτσιανης, η Ξερόβρυση (στην ένωση των σημερινών οδών Κουγκίου και Ρώμα), η βρύση του τζαμιού του Ιμπραήμ πασά (μπροστά από την Αγροτική Τράπεζα), οι βρύσες Κουτσαλή και Μπουνταλά (στις παλιές στρατιωτικές αποθήκες), η βρύση της συνοικίας Πλατάνου (μπροστά από το κτίριο του τέως Ορφανοτροφείου Γ. Σταύρου) και τέλος μία βρύση που βρισκόταν στη σημερινή πλατεία Δημοκρατίας.¹⁹

Το νερό στις κεντρικές βρύσες προερχόταν από δύο φλέβες. Η πρώτη, η βόρεια, ξεκινούσε από τη συνοικία Αμπελόκηποι, προχωρούσε προς τα Εβραϊκά Μνήματα, εκεί όπου υπήρχε και το συντριβάνι του Αλή πασά, στη συνέχεια περνούσε από τη συνοικία της εκκλησίας του Αρχιμανδρείου και έφθανε ως τα Μποστάνια. Η δεύτερη φλέβα, η νοτιοδυτική, ανάβλυζε στις παρυφές του λόφου Βελισσαρίου, πέραγε δίπλα από το τζαμί της συνοικίας Καλούτσιανη, προχωρούσε προς την εκκλησία της Αγίας Μαρίνας και χυνόταν στη λίμνη. Η μεταφορά του νερού γινόταν με σωλίνες που βρίσκονταν τρία μέτρα κάτω από την επιφάνεια του εδάφους έτσι, ώστε το νερό να διατηρείται δροσερό και να αποφεύγεται η μόλυνσή του με ακαθαρσίες. Το νερό από τις δύο αυτές φλέβες γέμιζε δύο ημιυπόγειες δεξαμενές συνολικής χωρητικότητας διακοσίων τετραγωνικών μέτρων που βρίσκονταν μεταξύ της σημερινής οδού Μαλακάσας και του κτιρίου της Ζωσιμαίας Ακαδημίας. Οι δεξαμενές αυτές, που διέθεταν φεγγίτες στη βόρεια και στην ανατολική πλευρά τους για τον αερισμό τους και τη συντήρηση του νερού, είχαν κτιστεί πριν το 1835.²⁰

Παράλληλα με το υδραγωγείο, που περιγράφηκε παραπάνω, λειτουργούσε και ένα άλλο που βρισκόταν μέσα στο κάστρο το οποίο πιθανότατα χρονολογείται από τη βυζαντινή εποχή.¹⁹

Είναι όμως γνωστό πως, αν και οι σωλίνες ήταν το ασφαλέστερο για την υγεία των κατοίκων σύστημα ύδρευσης της εποχής, η ρύπανση από ένα κακά συντηρούμενο σύστημα σωληνώσεων, όπως τα περισσότερα που χρησιμοποιούνταν τότε, ήταν πολύ εύκολη.

8) Η αποχέτευση

Η έλλειψη αποχετευτικού συστήματος στις πόλεις και στα χωριά οδηγούσε στη συγκέντρωση των ακάθαρτων νερών από τα σπίτια και από τις βροχοπτώσεις, που λίμιναζαν μέσα στις κατοικημένες περιοχές δημιουργώντας εστίες μόλυνσης.²¹

9) Η ατομική υγιεινή.

Ο πρωτόγονος τρόπος με τον οποίο υδρεύονταν τα περισσότερα σπίτια και η νοοτροπία της εποχής είχαν τις επιπτώσεις τους στην καθαριότητα των ανθρώπων, επιπτώσεις που ήταν εμφανείς σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Ο λοχαγός Leake, που τα πρώτα χρόνια του δέκατου ένατου αιώνα τα πέρασε στην αυλή του Αλή πασά, περιγράφει την κατάσταση με μελανά χρώματα: ... Ακόμα κι αυτοί οι αφεντάδες δεν χαίρονται την πολυτέλεια να αλλάζουν φουστανέλλα κάθε εβδομάδα. Οι στρατιώτες την αφήνουν λερή ώσπου να λειώσει επάνω τους. Κάπου-κάπου την βγάζουν και την απλώνουν πάνω από τη φωτιά έτσι που οι ψείρες, ζαλισμένες από τον καπνό, πέφτουν στις φλόγες. ... Μερικές φορές, τις πρώτες δύο, τρεις εβδομάδες που φορούν την καινούργια φουστανέλλα, ή όταν θέλουν να φανούν περιποιημένοι, περνούν στο λαιμό τους ένα περιλαίμιο μπαμπακερό εμποτισμένο σε μερκουρόλη (οξείδιο του υδραργύρου). Στήνουν έτσι έναν φράχτη που δεν αφήνει τα ζωνιρά ζωύφια να ξεμυτίσουν και ν' αρχίσουν το σεγιάνι στο σβέρκο ή στην πατατούκα. Αυτή η έλλειψη πάστρας έχει ποτίσει όλες τις τάξεις του πληθυσμού στην καθημερινή ζωή του... Το γεγονός ότι η έλλειψη καθαριότητας ήταν χαρακτηριστικό όλων των τάξεων τονίζεται και από τον Ibrahim Manzour που γράφει ότι τόσο οι αξιωματικοί όσο και οι στρατιώτες του Αλή πασά χρησιμοποιούσαν τη φουστανέλλα τους για μαντίλι, προσόψιο και πατσαβούρι.²²

Από αυτά που προαναφέρθηκαν εύκολα γίνεται κατανοητό ότι οι συνθήκες υγιεινής στην Ήπειρο του δέκατου ένατου αιώνα σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ικανοποιητικές. Μεταξύ των παραγόντων που τις διαμόρφωσαν ήταν οι ιδιομορφίες του ηπειρωτικού εδάφους, που οδηγούσαν στην απομόνωση των κατοίκων, ο αναλφαριθμητισμός, η έλλειψη πληροφόρησης, η θρησκοληψία και τέλος το επίπεδο της επίσημα παρεχόμενης υγειονομικής προστασίας που εξακολουθούσε να είναι εξαιρετικά χαμηλό. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η έξαρση των ενδημικών και των επιδημικών νοσημάτων.

1. Νικολαΐδης, Γιάννινα, σ. 80.

2. Φ. Η., φ. 568/26-3-1914.

3. Γιάννια, φ. 205/2-7-1873.
4. Γιάννια, φ. 212/20-8-1873.
5. Ήπειρος, φ. 58/8-8-1910.
6. Ήπειρος, φ. 59/16-8-1910.
7. Λακιώτης, Στατιστικά, *Σκουφάς* 1-12/1982, σσ. 226-232.
8. Τσοούτσινος, *Σκουφάς*, *Σκουφάς* 1-10/1966, σ. 354.
9. Α.Ο.Σ.Η., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 51, (Συνεδρίασις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 23/3/1905).
10. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά Β'*, σσ. 11-12.
11. Γιάννια, φ. 20/2-10-1869.
12. Γιάννια, φ. 203/18-6-1873.
13. Γιάννια, φ. 222/29-10-1873.
14. Άραχθος, φ. 4/22-10-1883.
15. Γιάννια, φ. 222/29-10-1873.
16. Φ. Η., φ. 18/15-1-1893.
17. Γιάννια, φ. 319/5-11-1875.
18. Χότζα, *Ιατρική*, σσ. 47-48.
19. Σαλαμάγκας Δ., Ύδρευση, *Η. Ε.* 1953, σσ. 488-490.
20. Δάκαρης, Ύδρευση, *Η. Ε.* 1953, σσ. 919-923.
21. Α.Ο.Σ.Η., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 51, (Συνεδρίασις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 30/3/1905).
22. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ*₁, σσ. 338-339.

Β) Ενδημικά και επιδημικά νοσήματα

Τα στοιχεία που δόθηκαν ως τώρα κάνουν σαφείς τους λόγους για τους οποίους η Ήπειρος μαστιζόταν από ενδημικές ασθένειες οι οποίες εύκολα μετατρέπονταν σε επιδημίες. Οι επιδημίες για πολλούς αιώνες αποτέλεσαν φρόνητρο για την ανθρωπότητα που υπέστη, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων χιλιετιών, τουλάχιστον τρεις μεγάλες επιδημίες πανώλης (το 79 π.Χ. στη Καμπανία, στα μέσα του δέκατου τέταρτου αιώνα στην Ασία, Αίγυπτο και Ευρώπη και στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα στην Τουρκία και στην Αίγυπτο), καθώς και επιδημίες ευλογίας (251-266 μ.Χ. και 312 μ.Χ. στην Κύπρο), τύφου (το 125 μ.Χ. στην Οροσε), χολέρας, διφθερίτιδας κ.ά.

Στη συνέχεια θα γίνει προσπάθεια να δοθεί ο νοσογραφικός χάρτης της Ηπείρου, όπως αυτός διαμορφώθηκε από τα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα ως τις αρχές του εικοστού.

1) Γαστρεντερίτιδα

Συχνές ήταν οι επιδημίες γαστρεντερίτιδας που ενέσκηπταν κυρίως κατά τη διάρκεια των μηνών του καλοκαιριού. Σε άρθρο της εφημερίδας *Ιωάννινα-*

Γιάνγια διαβάζουμε ότι το καλοκαίρι του 1869 εμφανίστηκε μία επιδημία στο Αργυρόκαστρο: *Εξ Αργυροκάστρου γράφουσιν ότι, ένεκα της εις την ατμόσφαιραν επίρειας κατά συνέπειαν της υπαρχούσης ανομβρίας, από της 24ης του παρελθόντος μηνός Ιουνίου, εν τη πόλει εκείνη επικρατεί μεταξύ των παιδων, από της ηλικίας δύο μέχρι δέκα ετών, είδός τι γαστρίτιδος, αποβιωσάντων μέχρι τούδε πεντήκοντα και πέντε περίπου. Ο πόνος ον αισθάνονται κατ' αρχάς παρουσιάζεται εις το αριστερόν μέρος της γαστέρος, αυξάνει δε βαθμυδόν και επιφέρει προσέτι και διάρροϊαν, οι δε προσβαλλόμενοι αισθάνονται μεγάλης δυσκολίας. Κατά συνέπειαν η επιτόπιος αρχή έλαβε τα αναγκαία συντελεστικά μέτρα προς απαγόρευσιν των οπωρών και λαχανικών και προς θεραπείαν των πασχόντων, ως εκ τούτου δε η ασθένεια ημέρα τη ημέρα βαίνει εις ύφεσιν.*¹ Η ασθένεια δεν εξαφανίστηκε παρά μόνο προς το τέλος του καλοκαιριού.²

Νέα επιδημία γαστρεντερίτιδας σημειώθηκε στα Ιωάννινα κατά τα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα, συγκεκριμένα την άνοιξη του 1902, και, όπως αναφέρει ο τοπικός τύπος, εξ αιτίας της πέθαναν πολλοί κάτοικοι της πόλης.³

1. Γιάνγια, φ. 10/24-7-1869.

2. Γιάνγια, φ. 14/21-8-1869.

3. Φ. Η., φ. 478/17-5-1902.

2) Γρίππη

Νόσημα γνωστό από την αρχαιότητα. Αναφορές σχετικών επιδημιών γίνονται στα Ιπποκρατικά κείμενα, αν και η πρώτη σαφής επιδημία γρίππης χρονολογείται, όπως έχει γραφεί, από το 1323. Μέχρι την καθιέρωση του αντιγριππικού εμβολίου και τη θεραπεία των επιπλοκών της με αντιβιοτικά η ασθένεια σε πολλές περιπτώσεις ήταν θανατηφόρος.

Στα Ιωάννινα, τον Ιανουάριο του 1893, εμφανίστηκε μία ήπια επιδημία¹ σε αντίθεση με την επιδημία που ένα χρόνο αργότερα εξαπλώθηκε ταχύτατα σε ολόκληρη την Ήπειρο και ταλαιπώρησε πολύ τους Ηπειρώτες. Στην περιοχή της Ζίτσας προσέβαλε πολλούς, μερικοί μάλιστα πέθαναν.² Στο Μέτσοβο την κατάσταση επιδείνωσε το δριμύτατο ψύχος με αποτέλεσμα η γρίππη να προσβάλει τα δύο τρίτα του πληθυσμού προς μεγάλη απόγνωση των γιατρών της κοινότητας, που δεν προλάβαιναν να γράψουν ούτε συνταγές. Η ίδια κατάσταση επικρατούσε και στην Άρτα όπου η επιδημία δεν υποχώρησε παρά μόνο προς το τέλος του Ιανουαρίου του 1894 και αφού οδήγησε όχι λίγους στον τάφο.³ Παράλληλη ήταν η δράση της και στα Ιωάννινα όπου τα θύματά της ήταν αρκετά.⁴ Την κατάσταση περιγράφει αδρά η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*:

Φιλιάτες 5/2/1894

Καθ' ὅλην την επαρχίαν μας η ἰμφλουέντζα την οποίαν ἐδῶ κοινῶς φλω-
ρέντζα αποκαλούμεν, μεγάλην ἔκαμε θραύσιν πολλοὺς αποστείλασα εἰς τον Ἄδιν.
Ἀλλά και εἰς ὅλην την Ἡπειρον ἐνέσκηψεν μετὰ της αὐτῆς θεριστικῆς ορμῆς, ἰδίᾳ
δε ἐξηφάνισεν ὅλους σχεδόν τους υπέρ τα πεντήκοντα ἔτη γέροντας. Ἡ πενία ἀφ'
ενός, η ἔλλειψις των προς θεραπείαν και συντήρησιν μέσων κατέβαλε πολλοὺς
και κατεβίβασεν εἰς τον τάφον. Εἰς το τμήμα του Δελβίνου, Ἀργυροκάστρου και
Λιουτσαριάς ὡσαύτως πολὺ υπέφερον οἱ κάτοικοι ἐκ της νόσου ταύτης.⁵

Ὁ φόβος που προκάλεσε στους κατοίκους η ἐπιδημία ἦταν τόσο μεγάλος
που οἱ κάτοικοι της Ζαγοριάς της Δρυϊνουπόλεως, θεωρήσαντες αὐτήν
ὡς θεομηνίαν, προσεκάλεσαν τον Ἅγιον Σταυρόν του Ἄνω Λαμπόβου, ὃν
συνήθως εἰς τοιαύτας ἐπιδημίας μεταπέμπονται και αὐτοὶ ἀκόμα οἱ ὀθωμανοὶ
διότι εἶναι πεπεισμένοι περὶ της ἱαματικῆς ἐνεργείας Αὐτοῦ. Καὶ ἀληθῶς πολ-
λάκις ἐπεδείχθη η θαυματουργὸς δύναμις Αὐτοῦ κατὰ πάσης ἐπιδημίας.
Εὐτυχῶς ὁμως η ἀσθένεια περιορίσθη εἰς γέροντας και νήπια ἐξ ὧν πολλοὺς
ἐπέμψεν εἰς τον Ἄδιν· ἅμα δε τὴ ἐμφανίσει του Σταυροῦ ἐντελῶς ἐξέλιπεν.⁶

Τὸ χειμῶνα του 1901 ἐπιδημία γρίππης ξαναφάνηκε στην περιοχή του Ἀργυ-
ροκάστρου, συννεπικουρούμενη ἀπὸ την κακοκαιρία των ἡμερῶν⁷, ἐνῶ δύο χρόνια
ἀργότερα ἐμφανίστηκε στην Κρετσούνιστα. Ἡ ἐντασὶς της ἦταν τόσο μεγάλη που οἱ
κάτοικοι του χωριοῦ ζήτησαν κι αὐτοὶ βοήθεια ἀπὸ τον Ἅγιο Σταυρό του Λαμπόβου.⁸

1. Φ. Η., φ. 20/29-1-1893.
2. Φ. Η., φ. 70/14-1-1894.
3. Φ. Η., φ. 72/28-1-1894.
4. Φ. Η., φ. 73/4-2-1894.
5. Φ. Η., φ. 76/25-2-1894.
6. Φ. Η., φ. 77/4-3-1894.
7. Φ. Η., φ. 418/23-2-1901.
8. Φ. Η., φ. 523/18-4-1903.

3) Δυσεντερία

Για τους ἰδίους λόγους με τὴ γαστρεντερίτιδα, συχνές ἦταν και οἱ ἐπι-
δημίες δυσεντερίας. Ἰδιαίτερα κατὰ τὴ διάρκεια του ἐλληνοτουρκικοῦ πολέ-
μου του 1897 η ἀσθένεια ἔκανε θραύσιν. Γι' αὐτὴ τὴν ἐπιδημίαν ἔγραψε η ἐφη-
μερίδα *Φωνὴ της Ἡπείρου*: *Ἡ υγεία του ἐν Μετσόβω στρατοῦ ἀπὸ τὴν καλο-
πέρασιν εἶναι ἀρίστη, ἐν Ἰωαννίνοις ὁμως δεκατίζεται καθ' ἐκάστην ἀπὸ τὴν
ἐπιδημίαν της δυσεντερίας, δὲν παρέρχεται ἡμέρα χωρὶς ὁ ἐλάχιστος ἀριθμὸς
των θνησκοόντων νὰ μὴν υπερβαίνει τὴν εικοσάδα· ἐνεκα τούτου ἀπηγορεύ-
θησαν εἰς τὴν ἀγορὰν των Ἰωαννίνων ὅλα ἐν γένει τὰ φθινοπωρινὰ φρούτα.*¹

1. Φ. Η., φ. 247/19-9-1987.

4) Ελονοσία

Ασθένεια, η αιτιολογία της οποίας ήταν γνωστή από την αρχαιότητα και που ενδημούσε σε πολλά μέρη της Ηπείρου. Σύμφωνα με τον Άγγλο περιηγητή W. Turner (1813): ...η πεδιάδα της Άρτας είναι ένα μεγάλο έλος, μία εστία πυρετών με ρίγη από τους οποίους οι κάτοικοι μόνιμα πάσχουν. Ο Αλή πασάς ποτέ δεν κοιμάται εκεί ούτε σταματάει εκεί το βράδυ. Το μολυσμένο αυτό αέρα τον αναπνέουν και στην Πρέβεζα που οι κάτοικοί της το καλοκαίρι σφαλίζουν τα παράθυρά τους μετά τη δύση του ηλίου. Ο Hughes μάλιστα γράφει πως ο Ιταλός γιατρός και μηχανικός της Άρτας είχε χάσει από την ελονοσία τη γυναίκα και όλα τα παιδιά του.¹ Με την πάροδο των ετών η κατάσταση δεν άλλαξε καθόλου γιατί εξήντα χρόνια αργότερα, το 1874, οι τοπικές αρχές αναγκάστηκαν να προσλάβουν το γιατρό Αλκιβιάδη Μουρούζη (βλ. λ.), αποκλειστικό καθήκον του οποίου ήταν να επισκέπτεται τους πάσχοντες από ελονοσία.²

Όμως η Άρτα δεν ήταν το μόνο μέρος όπου ενδημούσε η ελονοσία. Ο F. Rouqueville περιγράφει στο βιβλίο του *Voyage dans la Grèce* την κατάσταση που επικρατούσε στο χωριό Αύκος του Δελβίνου και στα γύρω χωριά: Ο αέρας αυτού του χωριού καθώς και όλων όσων βρίσκονται σ' αυτή την κοιλάδα είναι ανθυγιεινός. Οι ορυζώνες και τα απέραντα λιβάδια, που μοιάζουν ως προς το μέγεθος με αυτά του έλους της Croissanville, παράγουν, εξ αιτίας της θερμοκρασίας της Χαονίας, πυρετώδεις ατμούς και μυριάδες εντόμων τόσο ενοχλητικών, που η ζωή των χωρικών για περισσότερο από οκτώ μήνες το χρόνο είναι ένα συνεχές μαρτύριο. Αναγκασμένοι να ανάβουν φωτιές από τη δύση του ηλίου για να ξεφορτωθούν τα κουνούπια και να κοιμούνται μέσα σε σκηνές, δεν αποκοιμούνται παρά μόνο όταν νικούνται από την εξουθένωση, για να ξυπνήσουν περιτριγυρισμένοι από μία θειώδη ομίχλη που μοιάζει σαν να την τράβηξαν από τον πυθμένα των ελών οι πρώτες ακτίνες του ηλίου.³ Με εξίσου μελανά χρώματα περιγράφει την κατάσταση των χωριών Φοινίκι και Βουθρωτό από το οποίο: Λόγω των κακών συνθηκών αρκεί να περάσει κάποιος από εκεί διά να αρρωστήσει. Και συνεχίζει: Γι' αυτό ο στόλος του Μεγάλου Βεζύρη που κύκλωσε την Κέρκυρα κόλλησε την αρρώστια που τους αποδεκάτισε πιο πολύ από τον στρατηγό De Schullemburg και τους έκανε να αλλάξουν τα σχέδιά τους. Τέλος γράφει πως οι κάτοικοι της Αυλώνας, λόγω των ελών, ήταν αναγκασμένοι να εγκαταλείπουν τα σπίτια τους το καλοκαίρι και να επιστρέφουν το φθινόπωρο. Την ελονοσία αφηφούσαν μόνο οι χωρικοί που καλλιεργούσαν τον κάμπο, αν και υπέφεραν.⁴

Συχνά οι χωρικοί βρίσκονταν εκτεθειμένοι στα επικίνδυνα δήγματα των κουνουπιών εξ αιτίας αστάθμητων παραγόντων. Όταν την Πρωτομαγιά του 1895 τα χωριά της Θεσπρωτίας Δράγανη και Καρβουνάρι καταστράφηκαν

από τους σεισμούς, οι κάτοικοί τους έμεναν στο ύπαιθρο με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να αρρωστήσουν από ελονοσία.⁵ Δύο χρόνια αργότερα, κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, οι κάτοικοι της Καμαρίνας (χωριό πάνω στα Σουλιώτικα βουνά) νικήθηκαν και αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το χωριό τους και έτσι έγιναν *έρμαιον των νόσων και την πείνης, εξ ων κυριολεκτικώς το ήμιου των Καμαρινιωτών εύρε τον θάνατον εις τα τέλματα της Βονίτσας και της Άρτης*.⁶

Η ελονοσία ενδημούσε και στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων. Τα έλη της Λαψίστας, αλλά και της ίδιας της πόλης, ταλαιπωρούσαν τους ανθρώπους ακόμα και στις αρχές του εικοστού αιώνα. Γράφει η εφημερίδα *Ήπειρος* στις 27/9/1909: *Φοβερός κώνωψ μαστίζει την πόλιν μας κατ' αυτάς από τα έλη της Λούτσας και τα σεσηπότα στελέχη των καπνοφυτειών χωρίς το ενταύθα Δημαρχείον να λάβη πρόνοιαν*.⁷

1. Σταυρόπουλος, W. Turner, *Σκουφάς*, τόμος Ζ', σ. 107.

2. Γιάνγια, φ. 274/27-11-1874.

3. Rouqueville, *Grèce A'*, σσ. 365-366.

4. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 67.

5. Κραψίτης, *Θεσπρωτικά*, σ. 227.

6. Αγών, φ. 12/11-6-1899.

7. *Ήπειρος*, φ. 13/27-9-1909.

5) Ευλογία

Ήταν αρκετά διαδεδομένη και συχνά θανατηφόρος. Ο Π. Αραβαντινός στο βιβλίο του *Χρονογραφία της Ηπείρου* αναφέρει κρούσμα ευλογίας στα Ιωάννινα το 1805¹, ενώ μερικές δεκαετίες αργότερα, ο Σεραφείμ Ξενόπουλος γράφει ότι παρουσιάστηκε επιδημία στην Άρτα: *...κατά δε το 1863 εν τη πόλει και τοις χωρίοις επεδήμησεν ετέρα τις φλογώδης νόσος, ίτις δέον ίνα ονομάζεται, ουχί επί το ευφημότερον ευλογία, αλλά και καταφλογίζουσα το των βροτών γένος· και αύτη αφήρπασεν εκ διαφόρων γενεών και ηλικιών, καίτοι η εμβολίασις της δαμαλίδος (βατσίνας) εισήχθη εις Άρταν παρά του ιατρού Λουκά Σκυρού (βλ. λ.)...*²

Τον Ιανουάριο του 1872 εμφανίστηκε επιδημία ευλογίας στο χωριό Λοζέτσι (σήμερα λέγεται Ελληνικό) των Ιωαννίνων. Η ασθένεια μεταδόθηκε από δύο ταξιδιώτες από τη Σμύρνη. Μη γνωρίζοντας οι κάτοικοι του χωριού τι συνέβαινε και μη λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα προσβλήθηκαν περίπου τριάντα από αυτούς, από τους οποίους απεβίωσαν οι τέσσερις. Οι Αρχές έστειλαν στην περιοχή τον γιατρό Δ. Ρέκκα (βλ. λ.) προκειμένου να λάβει μέτρα για την καταστολή της νόσου.³

Νέα επιδημία ξέσπασε στο Αργυρόκαστρο τον Ιούνιο του επόμενου

έτους⁴, που μεταδόθηκε και στο Ζαγόρι κατά τους τελευταίους μήνες του χρόνου⁵. Στο Δοβρίνοβο (σήμερα λέγεται Ηλιοχώρι), παρόλο που τα παιδιά εμβολιάστηκαν, μέχρι τις αρχές του Οκτωβρίου είχαν πεθάνει δέκα από αυτά⁵, ενώ η επιδημία δεν εξαφανίστηκε από το χωριό παρά στα μέσα του Δεκεμβρίου⁶.

Θορυβημένη η Δημαρχία Ιωαννίνων διέταξε τους μουχτάρηδες να της αναφέρουν κάθε ύποπτο κρούσμα και κάλεσε όλους τους κατοίκους της πόλης και των περιχώρων να προσέλθουν στους χειρουργούς για να εμβολιαστούν.⁷ Οι άποροι θα εμβολιάζονταν δωρεάν στο Δημαρχείο κάθε Τρίτη και Πέμπτη και μεταξύ των ωρών 5 και 10.30', τουρκική ώρα, από τον αντισυνταγματάρχη του αυτοκρατορικού στρατού, χειρουργό Ισκεντέρ μπένι (βλ. λ.). Ο εμβολιασμός επεκτάθηκε και έξω από τα Ιωάννινα με μόνη εξαίρεση το Αργυρόκαστρο όπου οι κάτοικοι, μη έχοντας εμπιστοσύνη στον εμβολιασμό, δεν δέχτηκαν να εμβολιαστούν και έτσι οι περισσότεροι αρρώστησαν.⁸

Στις αρχές του 1874 εμβολιάστηκαν και οι τρόφιμοι των φυλακών Ιωαννίνων, επειδή ένας από αυτούς προσβλήθηκε από την επιδημία. Συγχρόνως ελήφθησαν όλα τα αναγκαία μέτρα για να μη διαδοθεί το νόσημα στις φυλακές.⁹

Την άνοιξη της ίδιας χρονιάς η ευλογία έκανε την εμφάνισή της στο Βεράτιο. Η διοίκηση της πόλης απομόνωσε το σπίτι όπου είχε εμφανιστεί το κρούσμα και στη συνέχεια, αφού προμηθεύτηκε δαμαλίτιδα από την Κέρκυρα, οι γιατροί εμβολίασαν τα παιδιά της πόλης.¹⁰ Μετά από μία περίοδο ύφεσης, η ευλογία επανήλθε δριμύτερη στο Βεράτιο το Φεβρουάριο του επόμενου έτους με συνέπεια να ξαναγίνουν εμβολιασμοί στα παιδιά.¹¹

Με τον ερχομό του καλοκαιριού η επιδημία ξέσπασε για μικρό χρονικό διάστημα και στο Τεπελένι όπου πρόσβαλε περί τα δέκα παιδιά από τα οποία απεβίωσαν τα δύο¹², ενώ το Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς η νόσος εμφανίστηκε πάλι στα Ζαγοροχώρια και συγκεκριμένα στο Τσεπέλοβο. Συνολικά αρρώστησαν δεκαπέντε περίπου παιδιά, χωρίς όμως δυσάρεστη συνέχεια χάρη στην ελαφρά μορφή της επιδημίας και τις φροντίδες του γιατρού Ιωάννη Αδαμαντίδη (βλ. λ.).¹³

Το 1876 η ασθένεια ξαναεμφανίστηκε στην περιοχή του Βερατίου με αποτέλεσμα οι τοπικές αρχές να απομονώσουν την περιοχή και να διατάξουν πάλι τον εμβολιασμό των παιδιών με εμβόλια που είχαν προμηθευτεί από τα Ιωάννινα.¹⁴ Προς το τέλος του έτους παρουσιάστηκαν μερικά κρούσματα και στα Ιωάννινα και έτσι οι εμβολιασμοί επαναλήφθηκαν. Όσοι από τους κατοίκους δεν ήταν εμβολιασμένοι έπρεπε να προσέρχονται στο Δημαρχείο κάθε Πέμπτη και Σάββατο στις τέσσερις το πρωί, τουρκική ώρα, προκειμένου να εμβολιάζονται δωρεάν από τον γιατρό Κ. Σταυρίδη (βλ. λ.), ανεξαρτήτως της οικονομικής τους κατάστασης.¹⁵

Ενάμιση χρόνο αργότερα, με την ευκαιρία επανεμφάνισης κρουσμάτων ευλογίας, έγιναν νέοι εμβολιασμοί στο Δημαρχείο Ιωαννίνων, με έξοδα του δήμαρχου Γιαχγιά μπέν. Ο χειρουργός Απόστολος (βλ. λ.) εμβολίαζε δωρεάν τους φτωχούς κατοίκους της πόλης κάθε Πέμπτη και Σάββατο και από τις τρεις ως τις πέντε το πρωί, τουρκική ώρα.¹⁶ Μετά δύο μήνες η ασθένεια παρουσιάστηκε και στο χωριό Κακοδίκι του Δελβίνου, αλλά ο κίνδυνος αποσοβήθηκε γρήγορα χάρη στην έγκαιρη αντιμετώπισή της από το στρατιωτικό γιατρό που στάθμευε στο Δέλβινο, τον Ιμπράήμ εφέντη (βλ. λ.).¹⁷ Τρία κρούσματα εμφανίστηκαν και στην Πρέβεζα αναγκάζοντας τις αρμόδιες αρχές να λάβουν μέτρα για τον περιορισμό της επιδημίας.¹⁸

Το 1881 ενέσκηψε νέα επιδημία ευλογίας με επίκεντρο την Άρτα και προέλευση από τον Καρβασαρά.¹⁹

Δέκα χρόνια αργότερα ο Έλληνας υποπρόξενος Φιλιππιάδας ενημέρωσε το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας ότι στην πόλη είχαν εμφανιστεί έξι κρούσματα ευλογίας²⁰, ενώ την επόμενη χρονιά, από άλλη αναφορά του, μαθαίνουμε ότι η ασθένεια ξαναπαρουσιάστηκε στη Φιλιππιάδα²¹.

Το 1894 η ελληνική κυβέρνηση απαγόρευσε την εισαγωγή στο ελληνικό κράτος ζώντων και εσφαγμένων ζώων από την περιοχή της Πρέβεζας λόγω της επιδημίας ευλογίας που είχε ενσκήψει εκεί.²²

Μετά από έξι χρόνια εμφανίστηκε νέο κρούσμα μεταξύ των στρατιωτών του φρουρίου της Πάργας, οι αρχές της οποίας έλαβαν τα κατάλληλα μέτρα, ενώ οι στρατιώτες εμβολιάστηκαν με εμβόλια σταλμένα από την Κωνσταντινούπολη.²³

Στις αρχές του επόμενου αιώνα (1905) νέα επιδημία ευλογίας παρουσιάστηκε στην Ήπειρο. Τα γεγονότα περιγράφονται από το ακόλουθο άρθρο της *Φωνής της Ηπείρου*:

Πωγώνι, 15/3/1905.

Ου προ πολλού εις έν εκ των καλλιτέρων χωρίων του Πωγωνίου, το άλλοτε αφνείον και περίδοξον Χλωμόν, ανεφάνη η επάρατος ευλογία μεταφερθείσα εκ Κωνσταντινουπόλεως. Προσέβαλε οικογενείας τινας και έστειλε εις τον Άδην και τινα θύματα. Προς στιγμήν, επειδή εφάνη και έν κρούσμα εις Σωπικήν και έτερον εις Δρυμάδες, πανικός κατέλαβε πάντας μη ως εκ της επικοινωνίας εξαπλωθή εις όλα τα χωρία. Ευτυχώς δραστήρια μέτρα υπό της τοπικής αρχής, αποκλεισμός των προσβληθέντων και καταναγκαστική επιβολή του δαμαλισμού επέφεραν ύφεσιν αν μη αλλαχού αναφανή. Χάρις οφείλεται εις την τοπικήν αρχήν ήτις επέταξεν εις τους ιατρούς του Πωγωνίου να εμβολιάσωσι άπαντας τους κατοίκους και ήτις εις ουδένα επιτρέπει να απέλ-

θη αν δεν φέρη πιστοποιητικόν εμβολιασμού... Οι μέλλοντες να ταξιδεύσω-
σιν υποβάλλονται εις τον εμβολιασμόν και δεν επιτρέπεται εις αυτούς να ανα-
χωρήσωσι παρά όταν βεβαιωθή ότι ο εμβολιασμός επέτυχεν. Οι εμβολιασμέ-
νοι δέον να επανέλθωσι μετά μίαν εβδομάδαν ίνα επιθεωρηθώσιν υπό του
ιατρού και τότε δίδεται το διαβατήριον...²⁴

Δύο χρόνια αργότερα η ευλογία ξαναεμφανίστηκε σε μερικά παράλια
χωριά της Τσαμουργιάς²⁵, ενώ το 1909 παρουσιάστηκαν πέντε κρούσματα στο
στρατιωτικό νοσοκομείο των Ιωαννίνων, από τα οποία το ένα θανατηφόρο²⁶.
Λίγους μήνες αργότερα σημειώθηκε νέο κρούσμα στην πόλη. Θύμα ήταν κάποι-
ος που εργαζόταν κοντά στον πλάτανο της βρύσης του Παζαριού.²⁷ Το γεγονός
αυτό προβλημάτισε τις Αρχές που κάλεσαν αμέσως στο Δημαρχείο πολλούς για-
τρούς προκειμένου να γίνει σύσκεψη, στην οποία θα αποφασίζονταν τα μέτρα
που έπρεπε να ληφθούν. Οι γιατροί αποφάνθηκαν ότι έπρεπε να εμβολιαστούν
όλοι οι κάτοικοι και να προμηθευτεί το Δημαρχείο έναν απολυμαντήρα για τις
συνοικίες και τα σχολεία.²⁸ Λίγες μέρες αργότερα η εφημερίδα *Ήπειρος* έγραψε
σχετικά με την επιδημία: *Επιβάλλονται πλέον δρακόντεια μέτρα εκ μέρους της*
Αστυνομίας και της Δημαρχίας κατά της επαράτου μολυσματικής νόσου η οποία
περισφίγγει οσημέρας τας συνοικίας της πόλεώς μας. Νομίζομεν δε ότι δέον, διά
παντός τρόπου, να απομονώνωνται οι ασθενείς. Εγνώσθη ότι κρούσματα όχι
ολίγα ενεφανίσθησαν στην ισραηλιτικήν συνοικίαν, ενώ μέλη των προσβεβλη-
μένων οικογενειών περιφέρονται ακωλύτως εις την αγοράν. Το μόλυσμα μετη-
νέχθη εις την συνοικίαν Μνημάτων όπου παρετηρήθησαν συμπτώματα ευλο-
γίας. Επί τη ευκαιρία δε ταύτη, επειδή παρετηρήθη γενικώς ότι οι μέχρι τούδε
εμβολιασμοί απέτυχον, λόγω της κακής ποιότητος της βατσίνας, χωρίς να θεω-
ρηθώμεν ότι τα λέγωμεν πωλούντες ρεκλάμαν, συνιστώμεν τοις πάσι την βατσί-
ναν του Ινστιτούτου Παρισίων, η οποία μόλις αφίχθη εις το φαρμακείον του κ.
Τσάντη (βλ. λ.). Και συμβουλευόμεν όλους και όσους έως τώρα ενεβολιάσθη-
σαν να σπεύσουν να εμβολιασθούν με την δαμαλίδα του Ινστιτούτου των Παρι-
*σίων η οποία έχει επιτυχίαν θαυμασίαν.*²⁹ Τελικά όλοι οι κάτοικοι των Ιωαννί-
νων εμβολιάστηκαν η δε *Ήπειρος* πρότεινε να εμβολιαστούν προληπτικώς και
οι κάτοικοι της Φιλιππιάδας και της Πρέβεζας.³⁰

Τέλος, το 1913 ενέσκηψε επιδημία ευλογίας στα Ζαγοροχώρια. Από τα
επτά κρούσματα που σημειώθηκαν τα τέσσερα ήταν θανατηφόρα, ενώ από τη
Νομαρχία στάλθηκαν εμβόλια και πάρθηκαν μέτρα για την αντιμετώπιση της
επιδημίας.³¹

1. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Α'*, σ. 299.

2. Ξενοπούλου, Πανώλη, *Η. Ε.* 1957, σ. 124.

3. Γιάνγια, φ. 134/12-1-1872.
4. Γιάνγια, φ. 203/18-6-1873.
5. Γιάνγια, φ. 219/8-10-1873.
6. Γιάνγια, φ. 227/15-12-1873.
7. Γιάνγια, φ. 223/7-11-1873.
8. Γιάνγια, φ. 226/28-11-1873.
9. Γιάνγια, φ. 233/30-1-1874.
10. Γιάνγια, φ. 240/20-3-1874.
11. Γιάνγια, φ. 284/19-2-1875.
12. Γιάνγια, φ. 263/4-9-1874.
13. Γιάνγια, φ. 275/2-12-1874.
14. Γιάνγια, φ. 327/14-1-1876.
15. Γιάνγια, φ. 369/17-11-1876.
16. Γιάνγια, φ. 437/12-4-1878.
17. Γιάνγια, φ. 444/7-6-1878.
18. Γιάνγια, φ. 458/13-9-1878.
19. Άρτα, φ. 1/5-9-1881.
20. Α.Υ.Ε., Γ₅₅₋₂, 7938, 24/7/1891.
21. Α.Υ.Ε., Γ₅₅₋₂, 8144, 21/7/1892.
22. Φ. Η., φ. 110/28-10-1894.
23. Φ. Η., φ. 384/9-5-1900.
24. Φ. Η., φ. 616/25-3-1905.
25. Πύρρος, φ. 201/1-3-1907.
26. Ήπειρος, φ. 15/11-10-1909.
27. Ήπειρος, φ. 29/17-1-1910.
28. Ήπειρος, φ. 30/24-1-1910.
29. Ήπειρος, φ. 32/7-2-1910.
30. Ήπειρος, φ. 34/21-2-1910.
31. Ήπειρος, φ. 36)216/13-9-1913.

6) Εχينوκοκκίαση

Ασθένεια αρκετά διαδεδομένη στην Ήπειρο. Σύμφωνα με εισήγηση του χειρουργού Β. Ρέκκα (βλ. λ.) στο *Πανελλήνιον Ιατρικόν Συνέδριον* που έγινε στην Αθήνα το 1906, η εχينوκοκκίαση ενδημούσε στην Ήπειρο εξ αιτίας των ιδιαιτεροτήτων του τρόπου ζωής και εργασίας των κατοίκων της. Ήταν μάλιστα άνισα κατανεμημένη στον πληθυσμό των διάφορων επαρχιών. Αυτές που μαστίζονταν περισσότερο ήταν οι επαρχίες Αργυροκάστρου και Χειμάρρας.¹

1. Φ. Η., φ. 667/28-4-1906.

7) Λοιμώδη εξανθηματικά νοσήματα της παιδικής ηλικίας

Μερικά από τα λοιμώδη εξανθηματικά νοσήματα της παιδικής ηλικίας είχαν ενδημοεπιδημικό χαρακτήρα στην Ήπειρο του δέκατου ένατου αιώνα.

α) Διφθερίτιδα: Το πρώτο γνωστό κείμενο που αναφέρεται στη διφθερίτιδα είναι το πρώτο κεφάλαιο του ΙΧου βιβλίου του Αρεταίου. Από τότε ως τις αρχές του εικοστού αιώνα συχνές ήταν οι επιδημίες διφθερίτιδας, οι οποίες δεν κατεστάλησαν παρά μόνο μετά την ανακάλυψη του εμβολίου (1894). Οι ίδιες συνθήκες επικρατούσαν και στην Ήπειρο. Περί το 1855 ενέσκηψε στην Πάργα επιδημία δεινотάτη διφθερίτιδος, την οποία παρακολούθησε και αντιμετώπισε ο γιατρός της πόλης Μπόικος (βλ. λ.).¹ Για ανάλογη επιδημία, που εκδηλώθηκε στην επαρχία Πρεμετής το 1869, η εφημερίδα Ιωάννινα-Γιάνγια δημοσίευσε τα εξής:

Μανθάνομεν ότι η Σ. Εξουσία πληροφορουμένη ότι εις το χωρίον Σιάλασι της επαρχίας Πρεμετής κατ' αυτὰς ανεφάνη η νόσος πονόλαιμος, ένεκα της οποίας εν τω διαστήματι δύο ημερών απεβίωσαν τριάκοντα περίπου άνθρωποι εξ αμφοτέρων των φύλων και ότι αύτη καθ' εκάστην προβαίνει επιτεινομένη, έπεμψεν εκείσε επίτηδες ιατρόν προς επίσκεψιν των πασχόντων, όπως προλάβη τα αίτια και την πρόοδον της νόσου, συγχρόνως δ' υποβάλη και την περί ταύτης απαιτουμένην έκθεσιν... Και η εφημερίδα συνεχίζει προτείνοντας θεραπευτικόν μέσον πάνυ εύχρηστον: Εις αγγείον πλήρες ύδατος ρίπεται μέγα ποσόν μολοχάνθης και τιθέμενον επί του πυρός διατηρείται εις συνεχή βρασμόν. Εντός τούτου προστίθεται ανά τρισήμισυ ώρας δραχμή κινabάρεως. Το αγγείον ούτω παρασκευασθέν προσάγεται εις τον μικρόν πάσχοντα και εις τρόπον ώστε ο εξ αυτού καπνός να εισπνέεται παρ' αυτού. Η πρώτη ενέργεια του θεραπευτικού τούτου μέσου είναι ο άφθονος ιδρώς καθ' όλον το σώμα, μετ' ολίγον η αναπνοή και η ιδιάζουσα φωνή εις το νόσημα τούτο βαθμιασίαν πλησιάζουν εις την φυσικήν κατάστασιν, οι σφυγμοί αναπτύσσονται και η κυάνωσις, όπου παρουσιασθή, αυθωρεί σχεδόν εκλείπει και ούτως ο μικρός πάσχων επανέρχεται εις την ζωήν.²

Το καλοκαίρι του 1873 η επιδημία ενέσκηψε στα Ιωάννινα και η ιατρική επιτροπή της πόλης έλαβε μέτρα για να αποτρέψει τη διάδοση της ασθένειας. Αυτά ήταν: φροντίδα για την καθαριότητα της πόλης και των τροφίμων, απαγόρευση της κολύμβησης στη λίμνη και διατήρηση της υγιεινής στα σχολεία.³ Ένα μήνα αργότερα η επιδημία είχε εξαφανιστεί.⁴

Νέα επιδημία διφθερίτιδας παρουσιάστηκε την επόμενη χρονιά στην περιοχή του Τεπέλοβου των Ζαγορίων που, όμως, λέγεται ότι κατεστάλη σύντομα χάρι στις προσπάθειες του γιατρού Ι. Αδαμαντίδη (βλ. λ.)⁵, ενώ το καλοκαίρι του 1875 η διφθερίτιδα εμφανίστηκε στις περιοχές Μαργαριτίου και Πάργας⁶ με τόση ένταση που, μέσα σε πέντε μήνες, σκότωσε σαράντα πέντε παιδιά⁷. Η κατάσταση ήταν τόσο σοβαρή που το Ιατροσυνέδριο των Ιωαννίνων αναγκάστηκε να στείλει εκεί τον γιατρό Ι.Π. Φάντη (βλ. λ.).⁸

Επιδημία διφθερίτιδας παρουσιάστηκε και το 1893 στην περιοχή των Φιλιατών, ιδιαίτερα στα χωριά Λιά και Μπαμπούρι, και εξ αιτίας της, όχι μόνο αρρώστησαν πολλά μικρά παιδιά, αλλά απεβίωσαν και πολλοί ενήλικες.⁹

Ανάλογα περιστατικά συνέβησαν και στην Άρτα πέντε χρόνια αργότερα. Διαβάζουμε σε ανταπόκριση της εφημερίδας *Φωνή της Ηπείρου*:

Άρτα 11/11/1898

Ενταύθα ενέσκηψε προ μηνός περίπου η νόσος διφθερίτις, μαστίζουσα τα μικρά παιδιά. Τούτου ένεκεν ο ενταύθα κ. Νομάρχης διέταξε την διακοπήν των μαθημάτων εν τοις δημοτικοίς σχολείοις αμφοτέρων των φύλων προ δεκαπενθημερίας. Επειδή δε ήδη εκόπασεν αισθητώς η νόσος, διά τούτο ελπίζεται, ότι θέλει διατάξη την επανάληψιν των μαθημάτων.¹⁰

Η ίδια επιδημία εμφανίστηκε και στην Πρέβεζα το καλοκαίρι της επόμενης χρονιάς με αποτέλεσμα να απαγορευτούν οι προφορικές εξετάσεις στα σχολεία, οι οποίες έγιναν υποχρεωτικά γραπτές¹¹, ενώ μερικά κρούσματα που παρουσιάστηκαν στο χωριό Φούρκα της Κόνιτσας το 1899 προκάλεσαν γεγονότα με απρόβλεπτη έκβαση, που περιγράφονται γλαφυρά από τη *Φωνή της Ηπείρου*:

Εν Φούρκα συνέβησαν έν ή δύο κρούσματα διφθερίτιδος και απεστάλη εκεί ο εκ Κονίτσης δημαρχιακός ιατρός κ. Φώτος (βλ. λ.) και έλαβε τα κατάλληλα μέτρα. Αλλ' οι Φουρκιώται δεν τον επλήρωσαν· μετέβη δις και τρις και πάλιν ηρνήθησαν· τότε ο ιατρός εν συνεννοήσει μετά του καϊμακάμη Σαλή βέη τους απέκλεισαν από το παζάρι· αυτοί επιπλεγράφησαν εις Ιωάννινα και ο βαλής διέταξε να τους επιτραπή η μετάβασις. Τότε ο γιατρός και ο καϊμακάμης απεφάσισαν να τους απολυμάνουν· επήραν ένα γκιούμι με φαινικό οξύ και με αυτό τους εράντιζαν ωσάν να ήσαν αφορισμένοι...¹²

Την ίδια εποχή η ασθένεια εμφανίστηκε και στις Παπαδάτες του Σουλίου¹³, ενώ λίγους μήνες αργότερα στα Ζαγοροχώρια¹⁴. Σε ένα μάλιστα από τα τελευταία, το Τσερβάρι (σήμερα λέγεται Ελαφότοπος), η επιδημία προσέβαλε είκοσι σπίτια με αποτέλεσμα να πεθάνουν επτά ή οκτώ παιδιά ηλικίας κάτω των δέκα ετών.¹⁵ Επειδή όμως στο Ζαγόρι δεν υπήρχε γιατρός που να επιβλέπει την εξέλιξη της ασθένειας, το διοικητικό συμβούλιο του βλαετίου διόρισε ως δημαρχιακό γιατρό της επαρχίας τον Αναστάσιο Λιάπη (βλ. λ.) με μισθό διακόσια πενήντα γρόσια το μήνα, τα οποία θα πλήρωναν τα ίδια τα χωριά, ανάλογα με τις οικονομικές του δυνατότητες το καθένα.¹⁴

Την επόμενη χρονιά εμφανίστηκε στην περιοχή του Λάμποβου μία επιδημία διφθερίτιδας, ελαφράς όμως μορφής, που ευτυχώς δεν είχε θύματα¹⁶, ενώ το 1903 ανάλογη επιδημία στο Μέτσοβο σκότωσε πολλά παιδιά¹⁷. Τέλος, το 1909 παρουσιάστηκε κρούσμα στα Ιωάννινα, ευτυχώς όμως χωρίς να ξεσπάσει επιδημία.¹⁸

1. Γαληνός, τομ. ΙΙΙ, τ. 43/25-10-1880, σ. 268.
2. Γιάνγια, φ. 29/4-12-1869.
3. Γιάνγια, φ. 203/18-6-1873.
4. Γιάνγια, φ. 208/23-7-1873.
5. Γιάνγια, φ. 233/30-1-1874.
6. Γιάνγια, φ. 319/5-11-1875.
7. Α. Α., φ. 1363)13/12-2-1876.
8. Γιάνγια, φ. 327/14-1-1876.
9. Φ. Η., φ. 66/17-12-1893.
10. Φ. Η., φ. 306/22-11-1898.
11. Φ. Η., φ. 339/9-7-1899.
12. Φ. Η., φ. 351/22-10-1899.
13. Φ. Η., φ. 359/17-12-1899.
14. Φ. Η., φ. 389/14-7-1900.
15. Φ. Η., φ. 403/10-11-1900.
16. Φ. Η., φ. 442/31-8-1901.
17. Φ. Η., φ. 517/7-3-1903.
18. Ήπειρος, φ. 16/18-10-1909.

β) Ερυθρά: Το 1895 η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* δημοσίευσε τα εξής: *Είς τινα χωρία του Ζαγορίου ενέσκηψε λοιμός ή ασθένεια, “κόκκινη” λεγομένη, ήτις προσέβαλε πολλούς εκ των κατοίκων. Ιδίως όμως εκ του νοσήματος τούτου προσβάλλονται τα μικρά εξων και πολλά απεβίωσαν εις Μονοδένδριον και Άνω και Κάτω Βίτσαν, διότι η νόσος παρουσιάζει επικίνδυνον χαρακτήρα.*¹

Το καλοκαίρι του 1907 ενέσκηψε επιδημία ερυθράς και στα Ιωάννινα, η οποία σε συνδυασμό με την εξαιρετική ανομβρία εκείνου του καλοκαιριού και τις επιδημίες τύφου και λύσσας που εμφανίστηκαν στην πόλη, έκαναν το βίο των πολιτών αβίωτο.² Τέσσερα χρόνια αργότερα, σε μία νέα επιδημία στην περιοχή των Ιωαννίνων, χάθηκε και το παιδί του γιατρού της Ζονδύλης Β. Αποστολίδη (βλ. λ.).³ Το 1913 η ασθένεια εμφανίστηκε και στην Κόνιτσα με πολλά θανατηφόρα κρούσματα, κυρίως μεταξύ των παιδιών.⁴

1. Φ. Η., φ. 163/17-11-1895.
2. Φ. Η., φ. 728/12-10-1907.
3. Ήπειρος, φ. 123/6-11-1911.
4. Ήπειρος, φ. 80)260/3-11-1913.

γ) Ιλαρά: Το Δεκέμβριο του 1894 εμφανίστηκε επιδημία ιλαράς στην Άρτα, που δεν σταμάτησε παρά μόνο μετά τρεις μήνες και αφού ταλαιπώρησε κυρίως τα παιδιά της πόλης¹, ενώ το 1911 τα σχολεία των Ιωαννίνων έκλεισαν για ένα τετραήμερο προκειμένου να απολυμανθούν εξ αιτίας μίας τέτοιας επιδημίας².

1. Φ. Η., φ. 130/17-3-1895.

2. Ήπειρος, φ. 85/13-2-1911.

δ) Κοκκύτης: Διαβάζουμε σε άρθρο της εφημερίδας *Φωνή της Ηπείρου*:

Άρτα 11/2/1903

*Ενταύθα κατ' αὐτὰς υφίσταται εἰς τὰ παῖδιά η νόσος κοκκύτης μετ' επιπλοκῶν, ἐξ ἧς πολλὰ ἐξ αὐτῶν μετέβησαν εἰς τὸν Ἄδιν καὶ μεταβαίνουνσι καθ' ἐκάστην. Ἐνεκα τῶν συχνῶν θανάτων, οἵτινες καθ' ἐκάστην συμβαίνουνσιν, ἡ πόλις ἀπασα σχεδὸν πενθεῖ. Τοῦτου ἐνεκα τὰ καρναβάλια διερχόμεθα ἐν πρῆμῳ, μὴ ἐχόντων τῶν ἀνθρώπων ὀρεξιν νὰ εὐθυμίσωσιν.*¹

1. Φ. Η., φ. 515/21-2-1903.

ε) Οστρακιά: Το 1873 κατά τη διάρκεια μίας επιδημίας οστρακιάς στα Ιωάννινα, η ιατρική επιτροπή της πόλης αποφάσισε να ληφθούν τα ακόλουθα μέτρα:

- Να προσεχτεί η καθαριότητα της πόλης και ιδίως των δρόμων.
- Να μη πωλούνται σάπια κρέατα, ψάρια και άγουρα ή σάπια οπωρικά.
- Να μη πωλούνται παγωτά στα παιδιά.
- Να μη κολυμπούν τα παιδιά στη λίμνη.
- Να μη αναπνέουν μολυσμένο αέρα τα παιδιά στα σχολεία.
- Να μη πίνουν από το ίδιο δοχείο μαθητές κάτω των δεκαπέντε ετών.¹

Λίγο καιρό αργότερα επιδημία οστρακιάς ξέσπασε και στην Πρέβεζα, αλλά μετά ένα μήνα πέρασε στο στάδιο της ύφεσης.² Τους τελευταίους μήνες του 1873 η επιδημία εμφανίστηκε και στο Τσεπέλοβο όπου, μέχρι τις αρχές του Δεκεμβρίου, είχαν πεθάνει δύο παιδιά.³ Οι τοπικές αρχές διόρισαν για την αντιμετώπισή της το γιατρό Ιωάννη Αδαμαντίδη (βλ. λ.), ο οποίος κατόρθωσε να εξαφανίσει κάθε ίχνος της επιδημίας.⁴

Ανάμεσα στα υγειονομικά μέτρα που λαμβάνονταν για την καταστολή των επιδημιών οστρακιάς ήταν και το κλείσιμο των σχολείων, πράγμα που συνέβη και στις αρχές του επόμενου αιώνα, όταν τα σχολεία των Ιωαννίνων έκλεισαν για τέσσερις μέρες προκειμένου να απολυμανθούν εξ αιτίας μίας νέας επιδημίας.⁵

1. Γάνγλια, φ. 203/18-6-1873.

2. Γιάνγλια, φ. 224/14-11-1873.

3. Γιάνγλια, φ. 227/5-12-1873.

4. Γιάνγλια, φ. 233/30-1-1874.

5. Ήπειρος, φ. 85/13-2-1911.

8) Λύσσα

Λοιμώδης ασθένεια αρκετά διαδεδομένη μέχρι και τις αρχές του εικοστού αιώνα. Το Φεβρουάριο του 1874 στην Πρέβεζα, ένα σκυλί που νοσούσε δάγκωσε τέσσερα άτομα τα οποία τέθηκαν αμέσως υπό θεραπεία¹, ενώ την άνοιξη του 1896 ανάλογα περιστατικά συνέβησαν και στο Μέτσοβο όπου σύμφωνα με την εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*: *Άπαντες σχεδόν οι κύνες του Μετσόβου έπαθαν από λύσσαν, μάλιστα προ καιρού έδηξαν τρεις στρατιώτας, ους έστειλαν προς θεραπείαν εις Κωνσταντινούπολιν, συνεπεία δε των ανωτέρω ήλθε διαταγή εξ Ιωαννίνων να φαρμακώσουν όλους τους κύνας*².

Τρία χρόνια αργότερα η ίδια εφημερίδα, αναφέροντας σχετικά περιστατικά, επωφελήθηκε από την ευκαιρία για να κάνει νύξη για τον άνισο τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν οι τουρκικές αρχές τους Τούρκους και τους Έλληνες ασθενείς: *Εις Αυλώνα ο σκύλος ενός βέη λυσσών έδηξε πολλούς Τούρκους και τινας χριστιανούς' και διά μεν τους Τούρκους το Δημαρχείον της Αυλώνος εφρόντισεν και απεστάλησαν εις Κωνσταντινούπολιν όπως υποβληθώσιν εις θεραπείαν εις το εκείσε μικροβιολογικόν εργαστήριον, διά δε τους χριστιανούς ουδεμίαν έλαβε φροντίδα*³.

Στις αρχές του επόμενου αιώνα οι εφημερίδες ασχολήθηκαν δύο φορές με περιστατικά λύσσας στο Δέλβινο. Η πρώτη ήταν το 1901, όταν λυσσασμένος λύκος έφαγε άνθρωπόν τινα εις Δέλβινον ο οποίος πνέει τα λοίσθια ως και αλώπηξ τις λυσσασμένη εδάγκασε δύο ανθρώπους⁴, ενώ την επόμενη χρονιά εμφανίστηκε στην περιοχή επιδημία λύσσας των σκυλιών τα οποία δάγκωσαν αρκετούς ανθρώπους⁵. Ένας από αυτούς, η σύζυγος κάποιου αρτοποιού που λεγόταν Δ. Πιτούρης, πήγε στην Αθήνα για να θεραπευτεί.⁵

Τέλος, στα Ιωάννινα, το 1907, παρουσιάστηκε επιδημία λύσσας των σκυλιών, τα οποία δάγκωσαν εννέα ή δέκα άτομα με αποτέλεσμα να πεθάνουν από λύσσα δύο: ένας Τούρκος ωρολογάς και μία εβραία.⁶

1. Γιάνγια, φ. 236/20-2-1874.

2. Φ. Η., φ. 190/24-5-1896.

3. Φ. Η., φ. 332/21-5-1899.

4. Φ. Η., φ. 418/23-2-1901.

5. Αγών, φ. 115/8-3-1902.

6. Φ. Η., φ. 728/12-10-1907.

9) Μηνιγγίτιδα

Το 1908 ενέσκηψε επιδημία μηνιγγίτιδας στα Ιωάννινα που προκάλεσε το θάνατο δεκαπέντε ή δεκαέξι μαθητών.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 9/30-8-1909.

10) Πανώλη

Για πολλούς αιώνες οι άνθρωποι έζησαν με το φόβο των επιδημιών της πανώλης, φόβο καθ' όλα δικαιολογημένο, αν λάβουμε υπόψη μας την επιδημία που εμφανίστηκε στην Ευρώπη κατά τα μέσα του δέκατου τέταρτου αιώνα και που σε διάστημα δέκα ετών σκότωσε είκοσι πέντε εκατομμύρια ανθρώπους. Από τη θανατηφόρο αυτή ασθένεια υπέφερε κατά καιρούς και η Ήπειρος.

Ο François Rouqueville στο βιβλίο του *Voyage dans la Grèce* αναφέρει πως στην περιοχή του Λούρου η πανώλη έκανε θραύση κατά περιόδους.¹ Το 1806 εμφανίστηκε στη Βούρμπιανη της Κόνιτσας², ενώ τέσσερα χρόνια αργότερα η ασθένεια ξέσπασε στους Δρυμάδες του Πωγωνίου³. Οι κάτοικοι, για να σωθούν, κατέφυγαν στα εξωκλήσια και έφεραν στο χωριό τους την τίμια κάρα του Αγίου Νικάνωρα από τη μονή του στη Μακεδονία.³

Πέρα από αυτές τις σποραδικές εμφανίσεις της ασθένειας, η πιο σημαντική επιδημία πανώλης στην Ήπειρο παρουσιάστηκε λίγα χρόνια αργότερα στα πλαίσια μίας πανδημίας που είχε εξαπλωθεί σχεδόν σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο και που είχε την εστία της στην Αίγυπτο και στην Κωνσταντινούπολη. Αν και η επιδημία ξέσπασε το 1812, η Ήπειρος δεν προσβλήθηκε αμέσως χάρη στα μέτρα που έλαβε ο Αλή πασάς, τα πιο σημαντικά από τα οποία ήταν το *κάπνισμα*, η απολύμανση δηλαδή των έφιππων ταχυδρόμων που πηγαινοέρχονταν στην Κωνσταντινούπολη και η δημιουργία λαζαρέτων σε όλα τα περάσματα της Πίνδου και στα γεφύρια των ποταμών. Φαίνεται όμως ότι αυτά τα μέτρα δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα γιατί το 1814 η πανώλη ενέσκηψε στους Φιλιάτες, την Κονίσπολη, το Αργυρόκαστρο, την Κόνιτσα, τα Ζαγοροχώρια⁴ και το Δελβινάκι⁵. Σημαντικότερες πληροφορίες μας πρόσφερε για την επιδημία ο Γάλλος υποπρόξενος στην Άρτα, Hugues Rouqueville, μέσα από τις αναφορές του προς το γαλλικό Υπουργείο των Εξωτερικών και τα γράμματα που έστειλε στον αδελφό του François, που εκείνη την εποχή ήταν πρόξενος της Γαλλίας στην Πάτρα.

Μεταξύ των αιτίων της εξάπλωσης της πανώλης μπορούν να αναφερθούν η αμέλεια κάποιων υπεύθυνων για τη φύλαξη των περασμάτων αλλά και η αδόκιμη, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, απόφαση για την τοποθέτηση των λοιμοκαθαρτηρίων στα γεφύρια. Ο Η. Rouqueville έγραψε ότι *οι ποταμοί της Ελλάδας κάνουν περισσότερο θόρυβο στην ιστορία παρά στην κοίτη τους*, εννοώντας ότι ενώ τον χειμώνα είναι ορμητικοί, το καλοκαίρι είναι σχεδόν ξεροί με αποτέλεσμα να γίνονται εύκολο πέρασμα ακόμη και για έναν πεζό. Το γεγονός ότι πρώτο προσβλήθηκε το βόρειο τμήμα της Ηπείρου, ίσως, δικαιολογείται από τις ιδιαιτερότητες της περιοχής και τη νοοτροπία που επικρατούσε. Χαρακτηριστική ήταν η παθητική στάση των μωαμεθανών απέναντι στις κατα-

στροφές. Όταν μάλιστα ο ίδιος ο Η. Rouqueville πρότεινε στους κατοίκους των Φιλιππίνων να ιδρύσουν ένα λοιμοκαθαρτήριο, οι μουσουλμάνοι της πόλης, πιστεύοντας στο κισμέτ, αποφάσισαν να αφήσουν τα πράγματα όπως είχαν.

Η επιδημία μεταδόθηκε στο Τεπελένι εξ αιτίας της άγνοιας των Αλβανών που την ενίσχυε και η επίδοσή τους στη λαφυραγωγία. Όπως μας πληροφορεί ο Η. Rouqueville, ο διοικητής του Αργυροκάστρου, οδηγούμενος από την απληστία, αφαίρεσε από ένα πανωλόβλητο σπίτι στο Αργυρόκαστρο μία κασετίνα με μαργαριτάρια και τα έστειλε στη γυναίκα του στο Τεπελένι στέλνοντας μαζί με αυτά και το μικρόβιο.⁴ Με παρόμοιο τρόπο μεταδόθηκε η ασθένεια και στη Θεσπρωτία, όταν, την άνοιξη του 1814, σίφη Αλβανών στρατιωτών, επιστρέφοντας από τις Παραδουνάβιες χώρες, πέρασαν και από το Λάμποβο που πρόσφατα είχε ερμωθεί από την πανώλη. Τα λάφυρα που πήραν από την έρημη πόλη ήταν μολυσμένα από το μικρόβιο της πανώλης το οποίο μετέφεραν στη Θεσπρωτία.⁶

Ένα χρόνο αργότερα, το 1816, η επιδημία απλώθηκε σε ολόκληρη την Ήπειρο αν εξαιρέσουμε την Πρέβεζα, την Άρτα και τα Ιωάννινα με τα περίχωρά τους. Οι τρεις αυτές πόλεις ήταν ακόμη καθαρές εξ αιτίας των συστηματικών μέτρων που είχαν ληφθεί για την προστασία τους. Από αυτές, η Πρέβεζα παρέμεινε αλώβητη ως το τέλος της επιδημίας, στα Ιωάννινα παρουσιάστηκαν λίγα κρούσματα, ενώ η Άρτα πλήρωσε το πιο βαρύ τίμημα.

Από επιστολή του Η. Rouqueville μαθαίνουμε ότι τον Φεβρουάριο του 1816 απαγορεύτηκε στους κατοίκους της Πρέβεζας να βγαίνουν από τις πύλες του κάστρου επειδή οι Αρχές της πόλης, λόγω υπερβολικού ζήλου, είχαν εκλάβει μία επιδημία που είχε ενσκήψει στο Σούλι για επιδημία πανώλης. Εκτός από την φροντίδα των Αρχών, η Πρέβεζα διέθετε μόνιμο λοιμοκαθαρτήριο που λειτουργούσε από την εποχή της Ενετοκρατίας. Επίσης η πόλη μπορούσε να απομονωθεί εύκολα διότι γύρω από το κάστρο της υπήρχε μία τάφος γεμάτη με θαλασσινό νερό. Για όλους αυτούς τους λόγους η Πρέβεζα ήταν αρκετά ασφαλής κατά τη διάρκεια των επιδημιών.

Στα Ιωάννινα μία σειρά από πρωτότυπα μέτρα προστάτεψαν την πόλη σε μεγάλο βαθμό. Κατασκευάστηκαν νέα λοιμοκαθαρτήρια στο Δρίσκο και στο χωριό Μπισδούνι (σήμερα: Ελεούσα), που σκοπό είχαν να προλαμβάνουν τις διαρροές της πρώτης ζώνης των λοιμοκαθαρτηρίων που βρίσκονταν στο Μέτσοβο, στο Μαλακάσι, στους Καλαρρύτες, στο Γλυκύ Θεσπρωτίας (γέφυρα του Αχέροντα) και στη γέφυρα του Άραχθου. Ως τόπος απομόνωσης των ασθενών χρησιμοποιήθηκαν μερικές καλύβες που τις φουρούσαν αυστηρά και όπου προσφερόταν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους αρρώστους. Η επικοινωνία μεταξύ των πανωλόβλητων και της πόλης γινόταν με την βοήθεια υπόλοιμων (που αλλιώς ονομάζονταν *ξεμολιάριδες* ή *μόρτες* ή *ξενοσευτάδες*)

από το Αργυρόκαστρο και τον Τύρναβο. Αυτοί ήταν άτομα που, επειδή είχαν επιζήσει από την επιδημία, είχαν αποκτήσει ανοσία. Μεταξύ των καθηκόντων τους ήταν η μεταφορά τροφίμων και άλλων εφοδίων στους αρρώστους και η ταφή όσων πέθαιναν. Όλα τα έξοδα που προέκυπταν από την ίδρυση των λοιμοκαθατηρίων και και την περίθαλψη των ασθενών βάρυναν κατ' αποκλειστικότητα τις συντεχνίες και τις εκκλησίες των Ιωαννίνων.

Στις 28 Μαρτίου το 1816 παρουσιάστηκε το πρώτο κρούσμα πανώλης στα Ιωάννινα σε έναν ταξιδιώτη από το Αργυρόκαστρο. Ο Αλή πασάς τρομοκρατημένος διέταξε τη λήψη ακόμα αυστηρότερων μέτρων στα λοιμοκαθατήρια, την απομόνωση του γιατρού που είχε πιστοποιήσει το θάνατο του ταξιδιώτη και των οικογενειών που είχε επισκεφτεί μετά, ενώ όλες οι εμπορικές συναλλαγές στην πόλη σταμάτησαν. Ένα μήνα αργότερα, σύμφωνα με μία προκήρυξη που ο Αλής έστειλε στην Άρτα, εμφανίστηκαν δύο νέα κρούσματα στα Ιωάννινα. Όμως, η προκήρυξη αυτή, που μοιράστηκε με σχολαστικότητα σε όλους τους κατοίκους της περιοχής, δεν μπόρεσε να σταματήσει το κακό, Έτσι η πανώλη ενέσκηψε στην Άρτα στις 2 Μαΐου της ίδιας χρονιάς.⁷

Οι πληροφορίες για τον τρόπο που μεταδόθηκε η επιδημία στην Άρτα είναι αντιφατικές. Μία ενθύμηση στο εκκλησιαστικό βιβλίο *Ερμηνεία των Καθολικών Επιστολών του Νικοδήμου*, της βιβλιοθήκης της Μονής Κάτω Παναγιάς στην Άρτα γραμμένη από τον Κατωπαναγίτη Κωνστάντιο μας πληροφορεί ότι την πανώλη στην Άρτα *έφερεν ως λέγεται ο Αλή πασάς ο Τεπελενιώτης προς αποφυγίν του κινδύνου του. Έφερε ρούχα και πανιά μολυσμένα εξ Αιγύπτου και έδωσεν αυτά εις Αρταίους και ακαρεί διεδόθη εις πάντας.*⁸ Η ερμηνεία αυτή που θεωρεί την πράξη του Αλή αντιπερισπασμό προς την Πύλη, η οποία ενοχλημένη από τις δραστηριότητές του ετοιμαζόταν να τον κηρύξει *φιρμανλί*, ελέγχεται ως ανακριβής. Ο Η. Rouqueville που παρακολουθεί τα γεγονότα από κοντά όχι μόνο δεν κάνει καμία νύξη εναντίον του Αλή, αλλά τονίζει και την αποστολή της προκήρυξης με την οποία ο πασάς προειδοποιούσε τους κατοίκους της πόλης για την εμφάνιση της επιδημίας στα Ιωάννινα. Επιπλέον πρέπει να ληφθεί υπόψη η υπέρμετρη φοβία του Αλή για την πανώλη, η παρουσία της οποίας στην Άρτα πολλαπλασίαζε τις πιθανότητες αναζωπύρωσής της στα Ιωάννινα και εξάπλωσής της σε άλλες περιοχές.⁹

Μία άλλη άποψη που εκφράστηκε για το ξέσπασμα της επιδημίας στην Άρτα ήταν ο αναγκαστικός συγχρωτισμός των κατοίκων της πόλης που, σύμφωνα με την περιγραφή του Μητροπολίτη Σεραφείμ Ξενόπουλου, επιβλήθηκε με τον παρακάτω τρόπο: *Εν τη εποχή ταύτη ην βοεβόδας της Αρτας ο Αρταίος Αθανάσιος Αρτας όστις εδείχθη προς τους πάσχοντας αυτού συμπατριώτας όλως ανηλεής και άσπλαχνος συνάξας τους εκ της νόσου προσβλη-*

θέντας και μη και περικλείσας εντός του περιβόλου της διαλελυμένης Μονής Οδηγητρίας· προσβληθέντες ουν εκ της επιμειξίας και της μεταδόσεως του μιάσματος και υγιείς, περίπου εκατόν οικογενειών άνθρωποι απεβίωσαν πάντες ανεξαιρέτως.

Κατά τους χρονικογράφους της εποχής, τη μετάδοση της ασθένειας στην Άρτα βοήθησαν και οι ζέστες του καλοκαιριού, η άγνοια και η μοιρολατρεία των κατοίκων, ο χρηματισμός των δημοσίων υπαλλήλων, η έλλειψη καθαριότητας που εντάθηκε λόγω της καταστροφής των υδραγωγείων από τον οργισμένο λαό και τέλος η πείνα, γιατί η έλλειψη του νερού ακινητοποίησε τους νερόμυλους που άλεθαν το αλεύρι.¹⁰

Όπως προαναφέρθηκε, η επιδημία παρουσιάστηκε στην Άρτα στις 2 Μαΐου του 1816. Ο Ιταλός γιατρός που εξέτασε τα πτώματα των δύο πρώτων θυμάτων αποφάνθηκε ότι επρόκειτο για πανώλη, πράγμα που ανάγκασε τις Αρχές να λάβουν κι άλλα μέτρα. Ο Μητροπολίτης, μετά από υπόδειξη του Η. Rouqueville, απαγόρευσε τον τελευταίο ασπασμό, το χειροφίλημα του νεκρού, τις επικήδειες προσευχές που οι ιερείς έψαλαν δίπλα στο νεκρό και την ψηλάφηση του Τίμιου Ξύλου. Επίσης, ο Η. Rouqueville εμπόδισε την αναχώρηση των φοβισμένων αρχόντων που θα είχε συνέπεια να βρεθούν οι οικογένειες των κατώτερων τάξεων στη διάθεση των Αλβανών, που ήταν στρατοπεδευμένοι έξω από την πόλη, ενώ, για να τονίσει αυτή του την απόφαση, έμεινε και ο ίδιος στην Άρτα. Μέχρι τα μέσα του Μαΐου τα κρούσματα πολλαπλασιάστηκαν, οι εκκλησίες, τα καταστήματα, τα καφενεία και τα λουτρά έκλεισαν και η αντιπαράθεση μεταξύ των πλούσιων και των φτωχών οξύνθηκε ακόμη περισσότερο. Ο Μητροπολίτης διέταξε τριήμερη γενική νηστεία και την έκθεση των ιερών λειψάνων. Τα μεσάνυχτα της 16ης Μαΐου όλοι οι ιερείς συγκεντρώθηκαν στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας για να ψάλλουν *κεκλεισμένων των θυρών* παρακλητικές προσευχές για τη σωτηρία της πόλης. Τη λειτουργία ακολούθησε λιτανεία που έγινε σε μία σχεδόν έρημη πόλη, αφού ένα μπουγιουρντί του Αλή που είχε φθάσει την προηγούμενη μέρα, επέτρεπε, σε όσους ήθελαν να φύγουν, να εγκατασταθούν στο βουνό της Κάτω Παναγίας, που βρίσκεται νοτιοδυτικά της Άρτας. Ως το πρωί η πόλη είχε εκκενωθεί τελείως.¹¹

Στις 17 Ιουνίου 1816 προσβλήθηκαν τα χωριά της Άρτας Μαράτι, Γλυκόριζο, Λιμήνι, Λιότοπος και Βλαχέραινα, ενώ από τις 16 Αυγούστου και για σχεδόν δύο μήνες δεν παρουσιάστηκε νέο κρούσμα στην Άρτα. Το γεγονός αυτό εξαπάτησε τους κατοίκους της που ζήτησαν από τον Αλή πασά να τους επιτρέψει να επιστρέψουν στην πόλη. Ο Αλής έκανε δεκτό το αίτημά τους. Μόλις όμως επέστρεψαν, στις αρχές του Οκτωβρίου, η επιδημία αναζωπυρώθηκε κι εκείνοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους για δεύτε-

ρη φορά. Αυτή τη φορά, όμως, η επιδημία τους ακολούθησε και στα μέρη όπου κατέφυγαν με αποτέλεσμα να πεθάνουν πάρα πολλοί.¹²

Ανάλογη ήταν η πορεία της επιδημίας στη Θεσπρωτία¹² και στη Βόρειο Ήπειρο, όπου, την άνοιξη του 1814, η πανώλη εξαπλώθηκε στο Αργυροκάστρο και μέσα σε ένα χρόνο εξόντωσε τα δύο τρίτα του πληθυσμού του¹³. Το Λιμπόχοβο και πολλά άλλα χωριά είχαν ερημωθεί, ενώ οι λύκοι και τα σκυλιά έτρωγαν τα άταφα πτώματα.¹³ Στα τέλη του 1817 προσβλήθηκε το Βεράτιο και τα γύρω χωριά¹⁴, ενώ τα νέα από τη δράση της επιδημίας ήταν θλιβερά και για την περιοχή της Κόνιτσας¹⁵.

Το 1819, μετά από παύση δύο ετών, η πανώλη ξαναεμφανίστηκε στην Παραμυθιά και στα Ιωάννινα. Αυτή τη φορά, λόγω της απουσίας των αμυντικών μηχανισμών που άλλοτε τα προφύλαξαν, τα Ιωάννινα δοκιμάστηκαν σκληρά. Για την καταστολή της έγιναν προσπάθειες από τη χριστιανική κοινότητα της πόλης και τον προεστό Σταύρο Ιωάννου (πατέρα του Γεωργίου Σταύρου, ιδρυτή της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος). Στον *Δερματόδετον Κώδικα* του Ιωάννου, που περιείχε τα έξοδά του κατά το έτος 1819, αναφέρονται και *έξοδα πανούκλας*. Τα αποτελέσματα όμως ήταν ασήμαντα.¹⁶ Οι νεκροί έφταναν τους τριάντα την ημέρα. Η ακρίβεια και η πείνα που ακολούθησαν έφεραν το τελικό χτύπημα στους Γιαννιώτες. Οι δρόμοι ήταν γεμάτοι πτώματα και η αδιαφορία των Αρχών για την ταφή τους έκανε την κατάσταση αφόρητη. Τελικά, ύστερα από προσπάθειες της ελληνικής κοινότητας, βρέθηκαν *υπόλοιμοι* που έθαβαν τους νεκρούς με μισθό τριάντα γρόσια την ημέρα. Η επιδημία τέθηκε υπό έλεγχο μισό χρόνο αργότερα, το Μάιο του 1820, αφού στο μεταξύ ξανάρχισαν να λειτουργούν τα λοιμοκαθαρτήρια, και στα τέλη της χρονιάς σταμάτησε οριστικά. Την ίδια χρονιά η πανώλη ξαναεμφανίστηκε στην Άρτα, αλλά για σύντομο χρονικό διάστημα.¹⁷

Η επιδημία πανώλης εξαλείφθηκε το 1823, αφού για εννέα χρόνια μάλιστα την Ήπειρο προκαλώντας τεράστιες καταστροφές. Το δημογραφικό πρόβλημα που δημιούργησε ήταν τόσο μεγάλο, που ολόκληρες πόλεις κινδύνευσαν να αφανιστούν. Η περιοχή του Αργυροκάστρου, που πριν την επιδημία είχε τριάντα χιλιάδες κατοίκους, μετά την εξάπλωση της πανώλης έχασε το ένα τρίτο του πληθυσμού της. Το ίδιο συνέβη και στο Λάμποβο, ενώ πολλές γειτονικές κωμοπόλεις έπαψαν να υπάρχουν. Στους Φιλιάτες η επιδημία τελείωσε όταν δεν υπήρχαν άλλοι να θερίσει. Από τους δύο χιλιάδες ενιακόσιους τριάντα κατοίκους το Μάρτιο, τον Ιούνιο, εκατόν δέκα μέρες μετά την εισβολή της επιδημίας, απόμειναν μόνο εκατόν τριάντα άτομα αδύναμα και απελπισμένα.

Τη διετία 1815-1817 η Άρτα και οι γύρω της περιοχές γνώρισαν σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή. Για το ποσοστό θνησιμότητας στην πόλη οι πηγές δίνουν

αντιφατικές πληροφορίες. Από τους επτά χιλιάδες κατοίκους της ο Σεραφείμ ο Βυζάντιος αναφέρει ότι η πανώλη *ωδήγησεν εις τον Άδην περίπου των τριών χιλιάδων κατοίκων εκ των τριών γενεών της πόλεως*. Ο Η. Rouqueville ανεβάζει τον αριθμό των νεκρών στους τρεις χιλιάδες οκτακόσιους ενώ ο αδελφός του, François, στους τέσσερις χιλιάδες. Τέλος ο Π. Αραβαντινός και ο Κλων Στέφανος υπολογίζουν τα θύματα της επιδημίας σε έξι χιλιάδες, αριθμό μάλλον υπερβολικό.

Κατά τα δύο τελευταία χρόνια της επιδημίας προκλήθηκαν σημαντικές απώλειες στους κατοίκους της Παραμυθιάς και των Ιωαννίνων όπου σημειώθηκαν οκτώ χιλιάδες θάνατοι, δηλαδή εξαφανίστηκαν τα δύο τρίτα του πληθυσμού της έδρας του ομώνυμου βιλαετιού.

Αποτέλεσμα της επιδημίας δεν ήταν μόνο η δημογραφική καθίζηση. Αυτοί που γλύτωσαν από την αρρώστια βασανίστηκαν από τη φτώχεια και την πείνα. Τα βασικά είδη διατροφής εξαφανίστηκαν από την αγορά, γιατί οι κάτοικοι των πανωλόβλητων περιοχών εγκατέλειψαν τις καλλιέργειές τους. Όπως ήταν επόμενο έπεσε μεγάλη ακρίβεια, ιδιαίτερα στο αλεύρι και κατ' επέκταση στο ψωμί, με αποτέλεσμα πολλοί φτωχοί που γλύτωσαν από την πανώλη να πεθάνουν από την πείνα. Συγχρόνως νεκρώθηκαν και οι εμπορικές συναλλαγές σε όλα τα επίπεδα. Για παράδειγμα, η αγορά των Ιωαννίνων έκλεισε όταν παρουσιάστηκε η επιδημία για πρώτη φορά εκεί, το Μάρτιο του 1816. Επιπλέον, η διακοπή των επικοινωνιών για μεγάλο χρονικό διάστημα μεταξύ των μολυσμένων και μη περιοχών είχε ως αποτέλεσμα να παραλύσει κάθε εμπορική επικοινωνία ανάμεσά τους. Όσο για τις εξαγωγές των μολυσμένων περιοχών, δεν προωθούνταν γιατί οι Ευρωπαίοι τελωνοφύλακες αρνούνταν την εισαγωγή στις χώρες τους εμπορευμάτων από τα πανωλόβλητα μέρη.¹⁸

Στην αρρώστια, στην πείνα και στη δυστυχία ήρθε να προστεθεί η απληστία και η αναληψία του Αλή πασά, στον οποίο η φοβερή επιδημία έδωσε την ευκαιρία να κερδοσκοπήσει εις βάρος των Ηπειρωτών, όπως αναφέρουν αναγραφές της εποχής.^{19,20,21}

Παρόλες τις προσπάθειες που έγιναν για την αντιμετώπιση της επιδημίας και για τη λήψη μέτρων, πολλές φορές πρωτοποριακών για τα χρόνια αυτά, η πανώλη αποδεκάτισε την Ήπειρο. Η φρίκη που σκόρπισε άργησε πολύ να ξεχαστεί. Οι Αρτινοί μάλιστα στιχούργησαν για την περίπτωση:

...την Άρτα την έχασεν η έρημη πανούκλα
κι οι Αρτινοί δεν άφησαν τα παλαιά κονσούλτα... ²²

1. Rouqueville, *Grèce A'*, σ. 376.

2. Ευθυμίου, Βούρμπιανη, *Κόνιτσα* 6/67, σ. 9.

3. Δέμος, Δρυμάδες, *Η. Ε.* 1956, σ. 28.

4. Παπαγεωργίου, *Πανώλη*, σσ. 71-75.

5. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 239.

6. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 84.
7. Παπαγεωργίου, ό.π., σσ. 75-80.
8. Καρατσιώλης, Πανώλη, *Σκουφάς* 1-6/1980, σ. 241.
9. Παπαγεωργίου, ό.π., σσ. 81-82.
10. Καρατσιώλης, ό.π., σσ. 243-244.
11. Παπαγεωργίου, ό.π., σσ. 83-87.
12. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 89.
13. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 55.
14. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 93.
15. Αλίβερτης, Πανώλη, *Σκουφάς* 1-10/66, σ. 313.
16. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 4.
17. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 95.
18. Παπαγεωργίου, ό.π., σσ. 96-100.
19. Ξενόπουλος, Πανώλη, *Η. Ε.* 1957, σ. 123.
20. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Α'*, σσ. 321-322.
21. Βλάχος, Υποπροξενείο, *Η. Η.* 1988, σ. 410.
22. Τσούτσινος, Άρτα, *Η. Ε.* 1971 (αφιέρωμα 1821-1971), σ. 340/824.

11) Τύφος

Λοιμώδης ασθένεια γνωστή από την αρχαιότητα. Δεν είναι βέβαιο αν η αντίληψη για τη μεταδοτικότητα του τυφικού βακίλλου μέσω του μολυσμένου νερού ήταν γνωστή, αλλά είναι γεγονός ότι σειρά παραγόντων όπως οι μεγάλες περίοδοι λιμών, οι πόλεμοι και οι μετακινήσεις πληθυσμών συνέβαλλαν στη μόλυνση από τη νόσο.

Το φθινόπωρο του 1870 ενέσκηψε στο χωριό Σέλιανη της Παραμυθιάς μία ασθένεια με επιδημικό χαρακτήρα. Η γενική διοίκηση έστειλε επί τόπου το γιατρό Κ. Ρέκκα (βλ. λ.) που διέγινωσε ότι επρόκειτο για τύφο και έλαβε όλα τα αναγκαία μέτρα για τον περιορισμό της επιδημίας.¹

Το Νοέμβριο του επόμενου έτους ο τύφος εμφανίστηκε σε χωριά του Τεπελενίου και μέσα σ' ένα μήνα σκότωσε πενήντα εννέα άτομα. Τα χαρακτηριστικά της ασθένειας σύμφωνα με την εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάννια* ήταν τα εξής: *πρίσμα όπισθεν των ωτίων και μεταξύ της βουβώνης, όπερ μετά πέντε ή έξ ημέρας επιφέρει τον θάνατον.*² Εκεί στάλθηκε ο γιατρός Αργυροκάστρου Π. Φάντης (βλ. λ.), η διάγνωση του οποίου καθώς και τα μέτρα που έλαβε ανακοινώθηκαν τηλεγραφικώς από το μπουτεσαρίφη Αργυροκάστρου στο Γενικό Διοικητή Ιωαννίνων. Ακολουθούν αποσπάσματα από το κείμενο του τηλεγραφήματος: *...Το νόσημα όπερ ανεφάνη έν τισι χωρίοις της επαρχίας Τεπελενίου είναι απλούς τυφοειδής πυρετός, προς περιορισμόν του δε ετέθησαν τα χωρία υπό υγειονομικίν περιζωσιν, εις δε τους πάσχοντας ενδεείς εδόθησαν τα αναγκαία φάρμακα... Προ μίας εβδομάδος ουδείς θάνατος συνέβη εκ του νοσήματος τούτου. Με την*

άποψη του Π. Φάντη συμφώνησε και ο υγειονομικός γιατρός της Αυλώνας.³

Την ίδια εποχή εμφανίστηκε ελαφρά επιδημία τύφου και στα Ιωάννινα. Προσβλήθηκαν δέκα άτομα, μεταξύ των οποίων και ο γιατρός Κ. Κοντόπουλος (βλ. λ.) που πέθανε εξ αιτίας της ασθένειας.⁴

Πολλές φορές οι επιδημίες συνδυάζονταν και με άλλες ασθένειες, όπως το 1875, που στα χωριά Βέλτσι και Γουμενίτσα της επαρχίας Αργυροκάστρου εμφανίστηκαν τύφος, ερυσίπελας και βρογχίτιδα που προκάλεσαν αρκετούς θανάτους. Οι τοπικές Αρχές έστειλαν εκεί το δημαρχιακό γιατρό της Αυλώνας για να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για τη θεραπεία των πασχόντων και για τον περιορισμό των ασθενειών.⁵

Κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 στην Άρτα παρουσιάστηκε μία επιδημία τυφοειδούς πυρετού που συνεπικουρούμενη από το συνωστισμό και τον καύσωνα είχε ως αποτέλεσμα να πεθαίνουν καθημερινά πέντε ή έξι νήπια και δύο τρεις ενήλικοι.⁶

Συχνά οι καιρικές συνθήκες ευνοούσαν ακόμη και το ξέσπασμα επιδημιών. Αυτό συνέβη και το 1907, όταν την ξηρασία του καλοκαιριού και την ανομβρία των πρώτων μηνών του φθινοπώρου ακολούθησε μία επιδημία τύφου⁷, ενώ την επόμενη χρονιά εμφανίστηκε και νέα επιδημία. Γι' αυτή, τη δεύτερη, έγραψε η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*: *Η επιδημία τύφου είτε εξανθηματικού είτε άνευ εξανθήματος, πάντοτε όμως τύφου (αν και οι εξοχότητες της πόλεώς μας στρατιωτικοί και πολιτικοί δεν κατόρθωσαν να συμφωνήσουν περί του είδους) εξακολούθει το φονικόν έργον της παρά τω στρατώ, ει και μετ' ολιγωτέρας επιτάσεως κατόπιν των ληφθέντων απολυμαντικών και προφυλακτικών μέτρων. Και εν τη πόλει παρουσιάσθησαν, ως λέγεται, κρούσματα τινά εκ των οποίων δύο εβεβαιώθησαν ως εξανθηματικός τύφος, ήγουν η κατά Θουκυδίδη πανώλης κατά τους λογιστάτους.*⁸ Ο αρθρογράφος εδώ συγχέει τις δύο ασθένειες. Είναι γεγονός πως αρχικά ο εξανθηματικός τύφος εθεωρείτο συνώνυμος με την πανώλη, πράγμα που αποσαφηνίστηκε το 1894, όταν οι Ζερσέν και Κιταζάτο απομόνωσαν το μικρόβιο της πανώλους και τη διαχώρισαν από τα άλλα λοιμώδη νοσήματα.⁹

Νέα επιδημία τύφου, στο Μέτσοβο αυτή τη φορά (1909), αναγκάζει τη *Φωνή της Ηπείρου* να γράψει δηκτικά: *Εις διάστημα ενός έτους απειράριθμα θύματα έστειλεν εις τον άλλον κόσμον ο κοιλιακός τύφος χάρις εις την επισημονικίν δεινότητα του μόνου ιατρού της κοινότητος...*¹⁰

Παράπονα εναντίον του γιατρού των φυλακών και κατ' επέκταση εναντίον των τοπικών Αρχών των Ιωαννίνων εκφράζει και το ακόλουθο άρθρο της εφημερίδας *Ήπειρος* που δημοσιεύτηκε στις 6/11/1911:

Είτε διά τον ένα είτε διά τον άλλον λόγον η επιδημία του εξανθηματικού τύφου εξηπλώθη ανησυχητικώς εις όλας τας συνοικίας της πόλεώς μας. Υπέρ

τα τριάκοντα κρούσματα σημειούνται μέχρι σήμερα και όλα βαρυτάτης μορφής επενεγκότα μέχρι τούδε και τρεις θανάτους. Νομίζομεν ότι διά τα σχολεία και τα εκπαιδευτικά εν γένει καθιδρύματα επιβάλλονται μερικά μέτρα υγιεινής και προφυλάξεως.

Και επειδή περί της επιδημίας ο λόγος, δεν δυνάμεθα να μη σημειώσωμεν κάτι περιελθόν εις γνώσιν μας και εγκληματικώς ανεξήγητον. Προχθές εις το νοσοκομείον της πόλεως εξέπνευσεν εις ασθενής εκ τύφου, ούτινος η θλιβερά ιστορία έχει ως εξής: Ο αποθανών ονομάζετο Θεόδωρος Φαρμάκης εκ χωρίου Μπαουσιούς, καταδικασμένος εις τριάκοντα ημερών φυλάκισιν και εγκάθειρ-κτος εις τας φυλακάς του φρουρίου. Προ είκοσι πέντε ημερών προσεβλήθη εις τας φυλακάς υπό τύφου βαρυτάτης μορφής και μόλις διατρέχων της εικοστήν δευτέραν ημέραν του τύφου (ότε ακριβώς έληγε ο χρόνος της ποινής του) εστά-λη εις το νοσοκομείον Χατζηκώστα ίνα εκπνεύσῃ!... Το γεγονός αυτό θα ήτο θηριώδες αν δεν απετέλῃ καθαρόν έγκλημα φόνου εν κοινωνία πεπολιτισμένη.¹¹

1. Γιάνγια, φ. 77/23-11-1870.
2. Γιάνγια, φ. 151/20-12-1871.
3. Γιάνγια, φ. 152/5-1-1872.
4. Γιάνγια, φ. 149/6-12-1871.
5. Γιάνγια, φ. 327/14-1-1876.
6. Φ. Η., φ. 238/18-7-1897.
7. Φ. Η., φ. 728/12-10-1907.
8. Φ. Η., φ. 769/20-6-1908.
9. Σ. Ε. Ε., τ. 10, σ. 416.
10. Φ. Η., φ. 801/5-11-1910.
11. Φ. Η., φ. 123/6-11-1911.

12) Φυματίωση

Πολύ διαδεδομένη ασθένεια, που την συντηρούσαν η φτώχεια, η άγνοια, η έλλειψη γιατρών, ο συγχρωτισμός σε μικρά, ανήλια, υγρά και κρύα σπίτια και η συνήθεια να τρώει όλη η οικογένεια από το ίδιο πιάτο. Η παρουσία της φυματίωσης σε ένα από τα μέλη μίας οικογένειας σήμαινε την απομό-νωση όλων των μελών της, με αποτέλεσμα πολλές οικογένειες να μην το απο-καλύπτουν και να μολύνεται έτσι μεγαλύτερος αριθμός ατόμων.

Αναλογικά, οι γυναίκες έπασχαν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άνδρες λόγω της μόνιμης σχεδόν παραμονής τους στα ανθυγιεινά σπίτια. Στο Βεράτιο και στο Αργυρόκαστρο ο αριθμός των γυναικών που ήταν υγιείς ήταν πολύ μικρός.¹

Η εφημερίδα *Ήπειρος* (22/5/1911) σε άρθρο της με τίτλο *Η Φυματίω-σις και υπότιτλο Παρ' ημίν μέγας κοινωνικός κίνδυνος* γράφει:

Εν τω προτελευταίω φύλλω της "Ήπειρου" δημοσιεύεται εκ Συρράκου έκθεσις δι' ης ζητείται βοήθεια διά την υπό της φοβεράς νόσου καταμαστιζομένην κωμόπολιν.

Δεν είναι η μόνη δυστυχώς εν Ηπείρῳ πολίχνη η πληρώνουσα δεκάτην εις την νόσον· τόσα και τόσα χρόνια και η πόλις των Ιωαννίνων αὐτή κατὰ τα τελευταία ἔτη βαρύτατον ἀποτείουςι φόρον...

Και συνεχίζει παραθέτοντας τα αἷτια:

- Τα βρωμερά χάνια ἀτίνα εις ουδεμίαν ἐπίβλεψιν αστυνομικὴν ἢ του Δημαρχείου υποβάλλονται.
- Τα ἀρτοποιεῖα τα ὁποῖα μας πωλοῦσι βακιλλοφόρον ἄρτον ὑπὸ του φυματικοῦ ζυμωτοῦ ἢ προϊοταμένου ποτισθέντα.
- Αἱ φυλακαί.
- Οἱ ἐκ της Ἀμερικῆς και Ρουμανίας ἐπανακάμπτοντες φθισιῶντες.
- Ἡ συνθήθεια να πτύουσι ἐπὶ των ρυπαρῶν ἢ μη δαπέδων των δημοσίων κτιρίων, καθιστώντες της πόλεως ἐκάστην γωνίαν ἐστὶν μεταδόσεως.
- Οἱ κρεοπῶλαι τας ἐκ της φυματώσεως πάσχουσας ἀγελάδας σφάζωσι και πωλοῦν εις τους ἀγαθοὺς αἰτούς.
- Οἱ φθισιῶντες πλανόδιοι γαλακτοπῶλαι οἱ πωλώντες το γάλα των ἐκ φυματώσεως πασχόντων ἀγελάδων μετὰ πολλοῦ ἀκαθάρτου ὕδατος.²
- Οἱ μυσαροὶ παλαιοπῶλαι ἅμα του θανάτου φυματικοῦ ὡς ὄρνεα ἐπὶ την λείαν ἐπιπίπτουσιν και μυσαρώτεροι οἱ συγγενεῖς των ἀποθανόντων πωλοῦσιν ἀντὶ ολίγου ἀργυρίου τον ὀλεθρον.
- Ἐν τῷ Γραμμένῳ διὰ της πλύσεως λευκῶν ἐνδυμάτων εἰς τινα λούτσαν χρησιμεύουσιν ὡς ὑδραγωγείον συνάμα, τριάκοντα οἰκογένειαι ἐμολύνθησαν.
- Ἡ ἐντὸς του κιγκλιδώματος του νοσοκομεῖου τάφρος εις την ὁποίαν συγκεντρώνονται ὑλικά δυσώδη και ρυπαρά, προερχόμενα ἐκ της περιθάψεως των ἀρρώστων.
- Πᾶσα βρωμερά γωνία της πόλεως και παν καταγώγιον.³

Εἶναι φανερό πως ο τρόπος μετάδοσης της φυματώσεως ἦταν γνωστός. Αὐτὸ ὅμως δεν ἦταν ἀρκετὸ γιὰ την καταστολή της που ἐπιτεύχθηκε τα τελευταία χρόνια μόνο με τὴν χρῆση των ἐιδικῶν φαρμάκων.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σσ. 65-66.

2. *Ἡπειρος*, φ. 98/15-5-1911.

3. *Ἡπειρος*, φ. 99/22-5-1911.

13) Χολέρα

Σύμφωνα με τον Π. Αραβαντινό: Τὸ φθινόπωρον του 1848 ἐνέσκηψε εις Ἀμφιλοχίαν τὸ μόλυσμα της χολέρας το ὁποῖον μετὰ δύο μῆνας ἐφθασε εις την Ἄρταν.¹ Γι' αὐτὴν τὴν ἐπιδημίαν ἔγραψε ο Σεραφεῖμ Ξενόπουλος: Κατὰ το ἔτος

*1848 Νοεμβρίου 21 ενέσκηψεν εις Άρταν η πάντα τον κόσμον μαστίσασα κατά-
ρατος και τρομερά νόσος χολέρα, αποστέλλασα ουκ ολίγους εις την αιωνιότητα.*²

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1855, χολερικά κρούσματα εμφανίστηκαν και στην Πρέβεζα, από μικρόβιο που μεταδόθηκε από τον Πειραιά.³ Η ίδια επιδημία έπληξε με σφοδρότητα την Κορυτσά και τις γύρω περιοχές για μία διετία.⁴

Όμως η επιδημία χολέρας που συγκλόνισε την Ήπειρο προήλθε από την ανατολική Τουρκία και ξέσπασε κατά τα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα. Το Δεκέμβριο του 1910 δημαρχιακή προκήρυξη, που τοιχοκολλήθηκε στους δρόμους των Ιωαννίνων, συνιστούσε στους κατοίκους αυστηρά μέτρα καθαριότητας για την αποφυγή διάδοσης της επιδημίας.⁵ Λίγες μέρες αργότερα φήμες για την εμφάνιση της ασθένειας αναστάτωσαν την πόλη, οι Αρχές όμως έσπευσαν με επίσημο ανακοινωθέν της Νομαρχίας να τις διαψεύσουν.⁶ Όμως, παρά την επιθυμία των Αρχών, η επιδημία εμφανίστηκε σύντομα στα Ιωάννινα με δύο κρούσματα που παρουσιάστηκαν τον Ιανουάριο του 1911. Το γεγονός αυτό θορύβησε τις Αρχές του γειτονικού Μετσόβου, ο καϊμακάμης του οποίου κοινοποίησε στα Ιωάννινα ότι οι από εκεί προερχόμενοι, που δεν θα ήταν εφοδιασμένοι με πιστοποιητικό του δημαρχιακού γιατρού, ήταν υποχρεωμένοι να υποβληθούν σε πενθήμερη κάθαρση έξω από το Μέτσοβο.⁷

Τον Ιούλιο του ίδιου έτους η ασθένεια ενέσκηψε στην Αυλώνα και στο Βεράτιο.⁸ Σύμφωνα μάλιστα με τις εβραϊκές εφημερίδες της Θεσσαλονίκης, από το σώμα στρατού, που ήταν στρατοπεδευμένο έξω από την Αυλώνα, πέθαναν δέκα επτά στρατιώτες. Για το λόγο αυτό ο Νομάρχης Ιωαννίνων συγκέντρωσε όλους τους γιατρούς της πόλης στο Διοικητήριο προκειμένου να συζητηθούν τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν, καθώς και η αποστολή τους στα χολερόβλητα μέρη. Μετά από πολύωρη συζήτηση οι γιατροί υπέβαλαν τις αξιώσεις τους, δηλαδή σημαντικές μισθοδοσίες και εξασφάλιση των οικογενειών τους σε περίπτωση θανάτου τους. Το ζήτημα έμεινε εκκρεμές, αν και οι απαιτήσεις τους δεν ήταν παράλογες. Είναι άλλωστε γνωστό ότι αρκετοί από αυτούς έπεσαν θύματα του καθήκοντος. Όσο για τα μέτρα που πάρθηκαν ήταν τελείως ανεπαρκή διότι ούτε το μέτρο της πενθήμερης κάθαρσης έξω από τα Ιωάννινα ίσχυσε, ούτε το απλό ράντισμα με φαινικό οξύ που γινόταν ήταν αρκετό.⁹ Επομένως δεν είναι παράξενο που η ασθένεια συνέχιζε την πορεία της. Το Νοέμβριο του 1911 δημοσιεύτηκαν στη Νομαρχιακή Εφημερίδα των Ιωαννίνων τα εξής:

Την δεκάτην έκτην τρέχοντος εκ του συντάγματος του πεδινού πυροβολικού νοσθένησαν δύο στρατιώται και εκ του τακτικού εις στρατιώτης με ύποπτα συμπτώματα και οι ειρημένοι τρεις στρατιώται κατά διαλείμματα απεβίωσαν. Έτι την νύκτα της εικοστής του ιδίου μηνός προσεβλήθησαν και έτεροι δύο στρατιώται.

Κατόπιν ιατρικής εξετάσεως παρά του εν τη πόλει ημών ιατρικού σώματος απεδείχθη μεν από κλινικής απόψεως ότι είναι η νόσος χολέρα αλλ' ένεκεν της αναφύσεως διαφωνίας απεστάλησαν τα περιτώματα τούτων προς εξέτασιν εις το εν Μοναστηρίω στρατιωτικόν βακτηριδιολογικόν τμήμα ... το αφιχθέν τηλεγράφημα πιστοποιεί ότι η εξέτασις απεκάλυψεν την ύπαρξιν χολέρας.

Η υγειονομική επιτροπή και το Δημαρχείον έλαβον δραστήρια υγειονομικά μέτρα διά τε τα δημόσια και ιδιωτικά οικήματα. Εκοινοποιήθησαν λεπτομερώς οδηγίαι και συστάσεις προς τους κατοίκους...

Πιο κάτω η εφημερίδα αναφέρει ότι παρουσιάσθηκαν ύποπτα συμπτώματα σε μία γυναίκα, κάτοικο του χωριού Ιμάμ Τσαούση του Λούρου, καθώς και το θάνατο ενός στρατιώτη εκεί, στις 29 Νοεμβρίου.¹⁰

Τον επόμενο μήνα σημειώθηκαν στο Ιμάμ Τσαούση άλλα τρία κρούσματα με αποτέλεσμα οι ταξιδιώτες που έρχονταν στα Ιωάννινα από τη Φιλιππιάδα και την Πρέβεζα να υποβάλλονται σε σαρανταοκτάωρη κάθαρση. Το μέτρο αυτό δεν ίσχυσε για πολύ, γιατί στις 17/12/1911 έφθασαν στα Ιωάννινα στρατιώτες προερχόμενοι από τη Φιλιππιάδα που όχι μόνο δεν υποβλήθηκαν σε κάθαρση, αλλά στεγάσθηκαν και σε διάφορα χάνια της πόλης, γεγονός που τρομοκράτησε τους Γιαννιώτες. Αν και οι τοπικές αρχές δεν εξέδιδαν επίσημο δελτίο, ήταν γνωστό ότι κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Δεκεμβρίου είχαν συμβεί στα Ιωάννινα οκτώ κρούσματα και τέσσερις θάνατοι, πράγμα που ανάγκασε τη Δημαρχία να διατάξει τους γιατρούς και τους ιερείς της πόλης να μην επιτρέπουν τον ενταφιασμό των νεκρών αν προηγουμένως δεν πιστοποιείτο η αιτία του θανάτου.¹¹

Η επιδημία όμως δεν σταμάτησε εκεί. Σχετικές πληροφορίες μας δίνει μία ανταπόκριση που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ήπειρος*:

Φιλιππιάς 28/12/1911

Την παρελθούσαν Δευτέραν 26 λίγοντος και περί την τρίτην ώραν της πρωίας, τουρκιστί, εκ των παρά τον στρατώνα Στριβίνας κατεσκηνωμένων στρατιωτών προσεβλήθη εις εκ νόσου ης συμπτώματα έμετοι και διάρροια. Τούτον μετά τρίωρον μετέφερον εις το εντός της πόλεως στρατιωτικόν νοσοκομείον, σχεδόν αναίσθητον εκ της εξαντλήσεως, όπου μετά οκτώ ή εννέα ώρας απεβίωσεν αισθανόμενος πόνους εις την κοιλίαν' αμέσως ο στρατιωτικός ιατρός διέταξε και απεμονώθη το νοσοκομείον ως και η σκηνή εν η προσεβλήθη. Χθες δε Τρίτην λίαν πρωί προσκληθέντος και του ομογενούς δημαρχιακού ιατρού εγένετο επιθεώρησις του νεκρού ούτινος τα άκρα των δακτύλων και των ώτων ήσαν μελανά (κυάνωσις). Χαρακτηρισθέντος του θανάτου ως υπόπτου διετάχθη η επί πενθήμερον απομόνωσις των εν τω στρατιωτικώ νοσοκομείω ασθενών, περί τους είκοσι, η σχετική απολύμανσις και η ταφή του νεκρού με τας διατυπώσεις ως χολεροβλήτου, ριφθείσης ασβέστου και τα τοιαύτα. Δυστυχώς

όμως ο διοικητής του εκ 1100-1150 ανδρών στρατού διεμοίρασε τους εν ταις σκηναίς στρατιώτας εις οικήματα και ξενοδοχεία εντός της πόλεως.

Εκ των εν τω στρατιωτικώ νοσοκομείω απομονωθέντων, εις όστις προχθές Δευτέραν είχε μεταφερθεί εκ του στρατώνος Στριβίνας εις το νοσοκομείον και τοποθετήθη παραπλεύρως του εξ υπόπτου θανάτου αποθανόντος, χθες παρουσίασεν ύποπτα συμπτώματα εμέτου και διαρροίας· σήμερον χειροτέρευσεν η κατάστασίς του, εξηντλήθη τελείως και είναι ετοιμοθάνατος.

Περί των ανωτέρω κρουσμάτων ειδοποιήθησαν αι Αρχαί Ιωαννίνων αίτινες διέταξαν όπως αποσταλώσιν εις Ιωάννινα τα κόπραντα του δευτέρου άτινα και απόψε αποστέλλονται ταχυδρομικώς, ειδοποιήθησαν δε ότι έρχονται ενταύθα εξ Ιωαννίνων δύο στρατιωτικοί ιατροί.

Χθες απέθανεν αιφνιδίως εις εις χωρίον Ιμάμι Τσαούση· ειδοποιηθείσαι δε αι ενταύθα Αρχαί έστειλαν τον δημαρχιακόν ιατρόν, όστις τούτην την στιγμήν επιστρέφων επιστοποίησεν ύποπτα συμπτώματα χολέρας.¹⁰

Κατά τις πρώτες μέρες του Ιανουαρίου στη Φιλιππιάδα συνέβησαν δέκα κρούσματα στις τάξεις του στρατού, δύο στην πόλη και ένα στο κοντινό χωριό Ελευθεροχώριο, από τα οποία τα πέντε ήταν θανατηφόρα.¹²

Την ίδια εποχή στο Βεράτιο επικρατούσε πouxία, προς μεγάλην ανακούφιση των κατοίκων του. Την αισιοδοξία που πλανιόταν στην ατμόσφαιρα διέλυσε ο επιφανής καθηγητής της μικροβιολογίας Μενίνι (βλ. λ.), ο οποίος προειδοποίησε τις Αρχές, ότι αν σταματήσουν να βρίσκονται σε επιφυλακή, ίσως η χολέρα επανέλθει την άνοιξη ακόμη σφοδρότερη.¹³

Στα Ιωάννινα, επειδή δεν εμφανίστηκε κανένα νέο κρούσμα, έπαψε να ισχύει η απομόνωση του στρατιωτικού νοσοκομείου που βρισκόταν μέσα στο φρούριο. Η επικείμενη όμως άφιξη νέου τμήματος στρατού από τη Φιλιππιάδα ανησύχησε πολύ τους Γιαννιώτες.¹⁴ Λίγες μέρες αργότερα οι φόβοι τους έγιναν πραγματικότητα. Στο φύλλο της εφημερίδας *Ήπειρος* της 30/1/1912 διαβάζουμε ότι το τελευταίο δεκαήμερο του μηνός εμφανίστηκαν επτά νέα κρούσματα. Πέντε στο χάνι του Κασιμβρα και δύο στο χάνι του Χανδέλη στον Πλάτανο. Από τους επτά προσβληθέντες οι έξι πέθαναν. Αργότερα παρουσιάστηκε άλλο ένα κρούσμα σε χωροφύλακα του χωριού Κουκλέσι, που βρίσκεται κοντά στα Ιωάννινα. Οι αρχές αναγκάστηκαν να επαναφέρουν την πενθήμερη κάθαρση και τα απολυμαντικά συνεργεία ξαναεγκαταστάθηκαν στο καφενείο *πρώην Βάρδακα* και στον Άγιο Ιωάννη της Μπουνίλας, όπου βρισκόταν και ο δημαρχιακός γιατρός. Η *Ήπειρος*, που διαμαρτυρήθηκε διότι θεώρησε αυτά τα μέτρα ανεπαρκή, πρόσθεσε ότι μετά από συνεδρίαση του ιατρικού σώματος εξελέγη τετραμελής επιτροπή που ανέλαβε να μελετήσει και να υποδείξει τα κατάλληλα προφυλακτικά μέτρα για την καταστολή της επιδημίας και γενικά να μελετήσει

όλα όσα αφορούσαν τη δημόσια υγεία, ιδίως δε την υγιεινή των εκπαιδευτηρίων και των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων.¹²

Με απόφαση της επιτροπής αυτής το Φεβρουάριο στάλθηκε στην Άρτα ομάδα γιατρών εφοδιασμένη με όλα τα απαραίτητα, της οποίας προϊστάτο ο διευθυντής του εκεί μικροβιολογικού τμήματος Βάος (βλ. λ.). Με άδεια της Νομαρχίας Ιωαννίνων οι γιατροί επισκέφθηκαν το Ιμάμ Τσαούση και έλαβαν όλα τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα προκειμένου να εμποδίσουν την εξάπλωση της νόσου.¹⁵

Κατά τα τέλη του Φεβρουαρίου του 1912 η ένταση της επιδημίας, που διήρκεσε περισσότερο από ένα χρόνο, μειώθηκε. Στα Ιωάννινα η κάθαρση αυτών που προέρχονταν από τους Αγίους Σαράντα μέχρι την Πρέβεζα αντικαταστάθηκε από απλή ιατρική επίσκεψη, ενώ η πενήνήμερη κάθαρση αυτών που κατέφθαναν μέσω Αράχθου περιορίστηκε σε διήμερη.¹⁶

Όλη αυτήν την αναστάτωση και το φόβο που προκάλεσε η επιδημία της χολέρας ακολούθησαν και οι σχετικές αλληλοκατηγορίες και αντεγκλήσεις. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή του δημαρχιακού γιατρού του Νέου Λούρου (σήμερα: Φιλιππιάδα), Α. Κωλέτη (βλ. λ.), προς την εφημερίδα *Ήπειρος* που δημοσιεύτηκε στις 12/2/1912 και που αποσπάσματά της παρατίθενται πιο κάτω.

Νέος Λούρος τη 25/1/1912.

Αξιότιμε κύριε Διευθυντά της "Ήπειρου"

Μετά λύπης μου είδον ότι κακοήθης τις ονόματι Χασάν Ταξίν εκ Πρεβέζης εν τη εν Θεσσαλονίκη εκδοιόμενη εφημερίδι "Γενί Αορ", υπό ημερομηνίαν 11 τρέχοντος μηνός και αριθμ. 2297, εδημοσίευσε διαφόρους κατά πλάνην ανακριβείας και ύβρεις κατ' εμού εν σχέσει προς τα υπ' εμού ληφθέντα μέτρα ως δημαρχιακού ιατρού κατά την εις Ιμάμ Τσαούς ενσκήψασα νόσον χολέραν. ... Ανακριβώς και αορίστως ο ανταποκριτής της εφημερίδος "Γενί Αορ" εδημοσίευσεν ότι τα πρώτα χολερικά κρούσματα ενεφανίσθησαν εις Ιμάμ Τσαούς ενώ ταύτα ενεφανίσθησαν το πρώτον επί δύο των εκ Νέου Λούρου εις Ιωάννινα μετακινήντων στρατιωτών, διότι το μεν εις Ιμάμ Τσαούς πρώτον σημειωθέν χολερικόν κρούσμα χρονολογείται από της εικοστής του παρελθόντος μηνός Δεκεμβρίου ενώ τα επί στρατιωτών εσημειώθησαν τρεις ημέρας πρότερον. Αποκαλεί δ' εμέ αμαθέστατον διότι αρμοδίως εκείσε σταλείς απεφάνθην μετά βεβαιότητας ότι νόσος χολέρα δεν υπάρχει ενώ συμβαίνει το εναντίον. Την εικοστήν του παρελθόντος μηνός ότε παρητήρησα μετά του συναδέλφου μου κ. Τόκου (βλ. λ.) το πρώτον εις Ιμάμ Τσαούς χολερικόν κρούσμα, επισήμως τούτο δι' εκθέσεως εγνώρισα εις την Σεβαστήν επιτόπιον Αρχήν μου. Προσέτι δημοσία ενοχοποιεί εμέ ότι εκ της μετά θετικότητας επι-

βεβαιώσεώς μου περί μη υπάρξεως νόσου χολέρας εγενόμην άτιος να λάβη αύτη μεγάλας διαστάσεις, ενώ από της πρώτης στιγμής της εμφανίσεως εκεί-
σε της νόσου ελήφθησαν υπ' εμού πάντα τα προς καταπολέμησην κατάλληλα
μέτρα. Διά την προσγενομένην εις εμέ συκοφαντίαν και ύβριν επέδωκα κατά
του δωρεάν διασύροντος την υπόληψίν μου μήνυσιν εις την Εισαγγελίαν...

Μεθ' υπολήψεως

Α. Κωλέτσης

ιατρός¹⁷

1. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία*, σ. 415.
2. Ξενόπουλος, Πανώλη, *Η. Ε.* 1957, σ. 124.
3. Βασιλάς, Ανδρέας Κονεμένος, *Η. Ε.* 1959, σ. 13.
4. Αραβαντινός Π., *Περιγραφή Α'*, σ. 117.
5. *Ήπειρος*, φ. 75/5-12-1910.
6. *Ήπειρος*, φ. 76/12-12-1910.
7. Πλάταρης, *Σημειωματάριο*, σ. 109.
8. *Ήπειρος*, φ. 109/31-7-1911.
9. *Ήπειρος*, φ. 110/7-8-1911.
10. *Ήπειρος*, φ. 130/25-12-1911.
11. *Ήπειρος*, φ. 129/18-12-1911.
12. *Ήπειρος*, φ. 132/8-1-1912.
13. *Ήπειρος*, φ. 133/15-1-1912.
14. *Ήπειρος*, φ. 135/30-1-1912.
15. *Ήπειρος*, φ. 138/19-2-1912.
16. *Ήπειρος*, φ. 139/26-2-1912.
17. *Ήπειρος*, φ. 137/12-2-1912.

Λοιμοί μη κατονομαζόμενοι

Εκτός από τους γνωστούς λοιμούς, στην περιοχή της Ηπείρου ενέ-
σκηψαν και άλλοι, η ονομασία των οποίων δεν μας παραδίδεται. Το 1897,
κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου έγραψε η *Φωνή της Ηπεί-
ρου*: *Εν Ιωαννίνοις η υγεία των κατοίκων δεν ευρίσκεται εις ευάρεστον σημεί-
ον ενσκηψασών πολλών νόσων. Και πιο κάτω: Ο τουρκικός στρατός της
Ηπείρου μεγάλως βασανίζεται υπό διαφόρων ασθeneιών, καθ' εκάστην πλεί-
ονες των τριάκοντα ή τεσσαράκοντα προσβάλλονται και φέρονται προς θερα-
πείαν και ανάρρωσιν εις Πρέβεζαν· άμαξα διερχομένη διά Φιλιππιάδος αμέ-
σως αρπάζεται υπό στρατιωτών όπως χρησιμεύση προς μεταφοράν ασθε-
νών...*¹ Είναι φανερό πως η εφημερίδα αναφέρεται σε επιδημία που είχε
παρουσιαστεί κυρίως στα τάγματα που προερχόταν από την Ανατολή και τα
οποία είχαν αποδεκατιστεί εξ αιτίας της.²

Την επόμενη χρονιά ένας άλλος λοιμός, η αιτιολογία του οποίου δεν διευκρινίζεται, εμφανίστηκε αυτή τη φορά στην Πρέβεζα. Από των αρχών του θέρους εμάστιζε την πόλιν μας δεινή επιδημία θερίσασα περί τα τριακόσια μειράκια ενταύθα. Της επιστήμης αποτυχούσης εντελώς ... το πλήθος φυσικά κατέφυγεν εις την θρησκείαν... Προ μηνός λοιπόν και επέκεινα ετελέσθη πάνδημος λιτανεία...³

Από τα μέσα του 1908 εμφανίστηκε στο Μέτσοβο επιδημία. Ενάμισι χρόνο αργότερα οι κάτοικοι, καταπονημένοι από την ένταση και τη διάρκεια της επιδημίας, ξεσηκώθηκαν σύσσωμοι και ζήτησαν από την κυβέρνηση τη λήψη μέτρων και από την Εξουσία της πόλης την επί εβδομάδα ολόκληρον τέλεισιν αγρυπνιών και παρακλήσεων μετά νηστείας.⁴ Η ασθένεια δεν περιορίστηκε παρά μόνο μετά το Πάσχα (του 1910), το οποίο μάλιστα εκείνη τη χρονιά δεν γιορτάστηκε σύμφωνα με τα έθιμα της περιοχής γιατί το Δημαρχείο είχε απαγορεύσει τις πατροπαράδοτες συγκεντρώσεις και τους χορούς. Συγχρόνως ο δημαρχιακός γιατρός επιθεωρούσε τους σκηνίτες που έρχονταν από τα χειμαδιά.⁵

Την ίδια χρονιά παρουσιάστηκε επιδημία μεγάλης έντασης και στην Πρεμετή που, σύμφωνα με την εφημερίδα *Ήπειρος*, προκλήθηκε κατά μεγάλο μέρος από την αδιαφορία των τοπικών Αρχών σε ό,τι αφορούσε τη δημόσια υγιεινή της πόλης.⁶

1. *Φ. Η.*, φ. 246/12-9-1897.

2. *Φ. Η.*, φ. 245/5-9-1897.

3. *Φ. Η.*, φ. 298/25-9-1898.

4. Πλάταρης, *Σημειωματάριο*, σ. 97.

5. *Ήπειρος*, φ. 46/16-5-1910.

6. *Ήπειρος*, φ. 64/19-9-1910.

Γ) Αντιμετώπιση των ενδημικών και επιδημικών νοσημάτων-Υγειονομικά μέτρα

Η μεγάλη συχνότητα των μεταδοτικών νοσημάτων καθώς και οι αιτίες που βοηθούσαν στην εμφάνιση και τη διατήρησή τους προβλημάτισαν το οθωμανικό κράτος που άρχισε να καταβάλλει προσπάθειες για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου σε συνεργασία με τις τοπικές Αρχές και ορισμένους πολίτες που είχαν ευαισθητοποιηθεί προς αυτήν την κατεύθυνση.

Οι σημαντικότερες κινήσεις που έγιναν για τη διατήρηση της υγείας ήταν οι εξής:

1) Η δημιουργία υγειονομείων και η πρόσληψη υγειονομικών γιατρών

Το 1841 ιδρύθηκαν υγειονομεία σε λιμάνια και μεσογειακές πόλεις της Ηπείρου. Για την πληρωμή του προσωπικού τους, συμπεριλαμβανομένων και των γιατρών, επιβλήθηκε στον πληθυσμό ειδικός φόρος.¹

Οι γιατροί που αναλάμβαναν υγειονομική υπηρεσία δεν ήταν απαραίτητως απόφοιτοι ιατρικής σχολής. Αρκούσε να είναι *διδάκτορες μεν, πτυχίον μη λαβόντες* σύμφωνα με το ένατο άρθρο του *Κανονισμού της εν τη Οθωμανική Αυτοκρατορία αστικής ιατρικής*, του 1872, ο οποίος παρατίθεται αυτούσιος στο επόμενο κεφάλαιο.

Στην Πρέβεζα υπήρχαν δύο υγειονομεία: το οθωμανικό και το υγειονομείο του ελληνικού Προξενείου. Η λειτουργία του οθωμανικού είχε αρχίσει πριν το 1852², ενώ είκοσι πέντε χρόνια αργότερα διέθετε έναν γιατρό και τουλάχιστον δύο γραμματείς³. Η πρώτη όμως πληροφορία, που έχουμε για υγειονομείο σ' αυτή την πόλη, αφορά το υγειονομείο του ελληνικού Προξενείου και είναι μία αναφορά του έτους 1843 προς το Υπουργείο Εξωτερικών η οποία μνημονεύει τον γραμματέα το υγειονομείου Αναγνώστη Λευκαδίτη.⁴ Έξι χρόνια αργότερα, ο νέος πρόξενος της Ελλάδας στην Πρέβεζα, Σ. Ρωσσέτος⁵, με αναφορά του ζητάει από του υπουργείου να προσληφθεί ένας επιπλέον υπάλληλος λόγω του φόρτου εργασίας, επειδή το προξενείο ήταν επιφορτισμένο και με την υγειονομική υπηρεσία⁶. Το υγειονομείο του ελληνικού Προξενείου στην Πρέβεζα λειτούργησε τουλάχιστον ως το 1895, οπότε βρίσκουμε μία αναφορά του πρόξενου, ο οποίος διαβιβάζει τα παράπονα του υγειονομικού γιατρού της πόλης κατά των υγειονομικών αρχών του Ακτίου.⁷

Μεταξύ αυτών που εργάστηκαν ως υγειονομικοί γιατροί στην Πρέβεζα ήταν ο Κ. Σολδάς, ο Χαβδιστίν γύρω στα 1875, ο Σπούνερ από το 1885 και ο Σ. Τσορμπατζόγλου στις αρχές του εικοστού αιώνα.

Υγειονομεία υπήρχαν και σε άλλες πόλεις. Κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα υγειονομικός γιατρός Αυλώνας χρημάτισε ο Ορπάτδης, ενώ μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων από τους Τούρκους αρχίατρος του υγειονομείου της πόλης έγινε ο Σ. Μπαλίνης.

Οι δραστηριότητες όλων των υγειονομείων του βιλαετίου συντονίζονταν από τον Επιθεωρητή της υγειονομικής υπηρεσίας. Λίγο πριν την απελευθέρωση των Ιωαννίνων τη θέση αυτή κατείχε ο Ρεσμί εφέντης.

Περισσότερες πληροφορίες για τους υγειονομικούς γιατρούς που προαναφέρθηκαν υπάρχουν στα βιογραφικά τους σημειώματα.

2) Η καθιέρωση της αστυϊατρικής

Την ασκούσε ο δημοτικός γιατρός (λεπτομέρειες για τα καθήκοντα και τους τρόπους εργασίας των δημοτικών και κοινοτικών γιατρών δίνονται στο σχετικό κεφάλαιο), υποχρέωση του οποίου ήταν η επιθεώρηση των καταστημάτων τροφίμων, των εστιατορίων, των πανδοχείων κλπ. Η αποτελεσματικότητα της άσκησης της αστυϊατρικής ήταν άμεσα εξαρτημένη από το ποιόν των αστυϊατρών. Αυτό φαίνεται και από δύο δημοσιεύματα της *Φωνής της Ηπείρου*. Το πρώτο, την 1/1/1897 αναφέρει: *...αφαιρούν (οι δημοτικοί υπάλληλοι των Ιωαννίνων) ολόκληρο το σφάγιον και το μεταφέρουν εις το Δημαρχείον προς επιθεώρησιν δέθεν υπό του αγραμμάτου ιατρού· εκεί, δεν ευρίσκεται ο Χεκίμης (βλ. λ.)· λέγουν εις τον χασάπην να αφήση το κρέας και να επανέλθη βραδύτερον· πράγματι ο χασάπης επανέρχεται αλλά λαμβάνει ως απάντησιν ότι το κρέας ευρέθη μολυσμένον και εξηφανίσθη, ενώ πραγματικώς βράζει εις τας οικίας των υπαλλήλων...*⁸ Στο δεύτερο, τρία χρόνια αργότερα, εκφράζει τη μεγάλη ευχαρίστηση των κατοίκων του Μετσόβου για το διορισμό του γιατρού Ιωάννη Τσιπούρη (βλ. λ.) ως *επιθεωρητή των σφαζομένων ζώων*.⁹

Όταν το 1901 οι τοπικές Αρχές του Μετσόβου απαίτησαν να υπόκεινται σε ιατρικό έλεγχο τα έλαια και τα σαπούνια που εισάγονταν από την Ελλάδα, θεωρήθηκε ότι το μέτρο αυτό πρόσφερε στους Τούρκους ένα πρόσχημα για την είσπραξη έμμεσης φορολογίας.¹⁰ Ίσως όμως αυτή η κίνηση να μην έγινε μόνο για φορολογικούς λόγους, διότι λίγα χρόνια αργότερα η εφημερίδα *Ήπειρος* διαμαρτυρόταν γιατί η αγορά των Ιωαννίνων είχε γεμίσει από βαμβάκελαιο που είχε εισαχθεί από το λιμάνι της Πρέβεζας και το οποίο *είχε καταστρέψει χιλιάδες στομάχια*. Διαμαρτυρόταν επίσης για το ψωμί των φούρνων που κατασκευαζόταν από χαλασμένα και νοθευμένα άλευρα. Και κατέληγε: *...Μασήσατε ψωμί αυτό καθ' εαυτό και θα ιδίτε ότι η κινήνη είναι δύο φορές γλυκυτέρα από τα άλευρά μας*.¹¹

Γενικά οι αστυϊατρικές επιθεωρήσεις έφερναν στο φως μεγάλη ακαθαρσία. Η επιθεώρηση που έγινε στα Ιωάννινα τον Οκτώβριο του 1913 απέδειξε ότι και τα καλύτερα κέντρα ήταν ακάθαρτα¹² και υποχρέωσε τον Νομάρχη Ιωαννίνων να διατάξει τον αστυϊατρό Αρ. Χρησιτίδη (βλ. λ.) να επιθεωρήσει όλα τα πανδοχεία, τα ξενοδοχεία, τα ζαχαροπλαστεία και τα καταστήματα τροφίμων της πόλης.¹³ Στην επιθεώρηση, η οποία διάρκεσε ένα μήνα, συμμετείχε και ο *υποφαρμακοποιός* Ιωάννης Ζωγράφος¹⁴, ο οποίος είχε καθήκοντα αστυχημικού¹⁵. Οι χαρακτηρισμοί που δίνονταν στα καταστήματα ήταν *καθαρόν, σχετικώς καθαρόν, ρυπαρόν, ακάθαρτον και βρωμερόν*.¹⁶ Μετά το τέλος της επιθεώρησης ο Χρησιτίδης υπέβαλε για κάθε ένα από τα καταστήματα

έκθεση προς τη Νομαρχία, απόσπασμα της οποίας παρατίθεται στη συνέχεια: *Ζαχαροπλαστείων Ιωάννου Ν. Λώτη: Δάπεδον και προθήκαι ακάθαρτα. Εύρον περί τας δύο οκάδας λουκούμια αποσυντεθειμένα και περιτετυλιγμένα ένα έκαστον με χαρτί προς εξαπάτησιν των πελατών, το δε εργαστήριόν του ευρίσκεται εγγύτατα του αφοδευτηρίου...*¹³

3) Οι καραντίνες.

Αν και ο θεσμός ήταν σε άλλα μέρη παλιός, στα παράλια της Ηπείρου καθιερώθηκε το 1850, όταν στάλθηκαν από την Κωνσταντινούπολη γιατροί με αποστολή τον έλεγχο της υγείας αυτών που ταξίδευαν με πλοία.¹⁷ Επειδή για το θέμα αυτό έχει ήδη γίνει εκτενέστερα λόγος, εδώ θα γίνει απλή αναφορά σε ορισμένες περιπτώσεις που χρειάστηκε να εφαρμοστεί ο θεσμός της καραντίνας.

Το 1872 επιβλήθηκε κάθαρση δέκα ημερών στους επιβάτες και τα πλοία που άραζαν στα λιμάνια του βιλαετιού, επειδή στα Κύθηρα είχαν εμφανιστεί κρούσματα χολέρας, ενώ την επόμενη χρονιά απαγορεύτηκαν οι από την Κέρκυρα διά θαλάσσης και οι από την Ελλάδα διά ξηράς προσελεύσεις ταξιδιωτών και εμπορευμάτων γιατί στα μέρη αυτά είχαν παρουσιαστεί κρούσματα της ίδιας ασθένειας. Για τον ίδιο λόγο πάρθηκαν μέτρα το φθινόπωρο του 1892 καθώς και το Δεκέμβριο της επόμενης χρονιάς.

Μεταξύ των ηπειρωτικών παραλιακών πόλεων που διέθεταν καραντίνα ήταν η Ηγουμενίτσα, ο Μούρτος, η Σαγιάδα και οι Άγιοι Σαράντα.¹⁸

4) Η σχολιατρική

Προληπτικό μέτρο εναντίον της διάδοσης των μεταδοτικών νοσημάτων ήταν το κλείσιμο και η απολύμανση των σχολείων. Οι τοπικές αρχές λάμβαναν το μέτρο αυτό αμέσως μετά την εμφάνιση κάποιας επιδημίας.¹⁹ (Συχνά όμως η διακοπή των μαθημάτων ήταν και ένδειξη πένθους σε περίπτωση θανάτου ευεργετών και άλλων σημαντικών προσώπων.²⁰)

Σύμφωνα με στοιχεία από το Αρχείο της Μητρόπολης Ιωαννίνων, τη σχετική απόφαση, που λαμβανόταν ύστερα από έγγραφη δήλωση των γιατρών, την έπαιρναν είτε η σχολική εφορεία είτε ο Τούρκος διοικητής της πόλης που έστελνε έγγραφο (*τεσκερέ*) στο Μητροπολίτη, από τον οποίο ζητούσε τη διακοπή των μαθημάτων. Η διακοπή είχε για ανώτερο όριο τις δεκαπέντε μέρες.²¹ Κάτι τέτοιο συνέβη και τον Φεβρουάριο του 1911 όταν η υγειονομική επιτροπή και το Δημαρχείο των Ιωαννίνων έκλεισαν για τέσσερις μέρες τα δημοτικά σχολεία και τα παρθεναγωγεία της πόλης προκειμένου να τα απολυμάνουν μετά από μία επιδημία οστρακιάς και ιλαράς.²²

5) Οι εμβολιασμοί

Οι εμβολιασμοί που δειλά άρχισαν να εφαρμόζονται στην Ήπειρο στο πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα μετατράπηκαν κατά το δεύτερο μισό του σε ιατρικές πράξεις ρουτίνας, ενώ σε πολλές περιπτώσεις ήταν υποχρεωτικοί για τους κατοίκους. Γίνονταν από τους γιατρούς (βλ. κεφ. *Η άσκηση της Ιατρικής*) και από τους εμβολιαστές (βλ. κεφ. *Παραϊατρικά επαγγέλματα*). Ως τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα ο εμβολιασμός ήταν συνώνυμος του δαμαλισμού, μιας και αυτό ήταν το μόνο εμβόλιο που γινόταν ως τότε.

6) Οι εγκύκλιες διαταγές της τουρκικής κυβέρνησης

Συχνά έφταναν στην επαρχία διατάγματα της οθωμανικής κυβέρνησης που καθόριζαν τον τρόπο αντιμετώπισης διάφορων επιδημικών και άλλων νοσημάτων.

Μία σειρά από εγκύκλιες διαταγές της Πύλης, που στάλθηκαν στις επαρχίες το 1871, ρύθμιζαν τα της πρόληψης και θεραπείας των αφροδισίων νοσημάτων, που εκείνα τα χρόνια ήταν ευρύτατα διαδεδομένα.

Από αυτές η τεσσαρακοστή ένατη εγκύκλιος γνωστοποιούσε στον διοικητή του βιλαετιού πως θα στέλνονταν σε κάθε τάγμα εφεδρείας ειδικοί γιατροί από τη Βιέννη, οι οποίοι θα μεριμνούσαν και για τους κατοίκους.²³

Ακολούθησε η εξηκοστή έκτη εγκύκλιος που όριζε ότι μέχρι να φθάσουν οι ειδικοί γιατροί στα τάγματα εφεδρείας να γίνηται η θεραπεία διά των εγχωρίων ιατρών, εκεί δε όπου δεν υπάρχουν τοιούτοι να ευρεθί ο τρόπος εξαλείψεως του νοσήματος τούτου. Επίσης μεριμνούσε και για τους κατοίκους διότι έπρεπε να πέμπωνται οι πάσχοντες εις τα μέρη εις α ευρίσκονται οι ιατροί και να θεραπεύωνται δωρεάν. Εξαιρουμένων των Παρασκευών και Κυριακών, καθ' όλας τας λοιπάς ημέρας αφού τελειώση η υπηρεσία του Αυτοκρατορικού Στρατού, μίαν ώραν μετά την μεσημβρίαν, να παρατηρώνται οι τοιούτου είδους ασθενείς δωρεάν διά των στρατιωτικών ιατρών και να γίνηται η θεραπεία κατά τας συνταγάς τας δίδομένας εις χείρας των ασθενών υπό των επισκεφθέντων αυτούς ιατρών' προς τον σκοπόν δε τούτον να πέμπωνται οι ασθενείς εκεί όπου ευρίσκονται στρατιωτικοί ιατροί.

Τέλος, στην επτακοσιοστή δεύτερη εγκύκλιο του αυτοκρατορικού υπουργείου των στρατιωτικών προς τον διοικητή των Ιωαννίνων ξανατονίζεται ότι οι κάτοικοι των επαρχιών που πάσχουν από γαλλικά πάθη θα εξετάζονται δωρεάν υπό των ιατρών του Αυτοκρατορικού Στρατού και των φρουριών μέχρι της αφίξεως και αποστολής των διορισθησομένων ιατρών.²⁴

Την ίδια χρονιά (1871) ο γενικός διοικητής του βιλαετιού συνέστησε στο Ιατροσυνέδριο των Ιωαννίνων όπως ορισθή κατάλληλον μέρος προς ταχί-

στην θεραπεία των γυναικών εκείνων, αίτινες πάσχουσιν υπό τοιούτων παθών και αι οποίαι δεν θέλουσι εξέρχασθαι του νοσοκομείου πριν ή εντελώς θεραπευθώσι²⁵, ενώ είκοσι χρόνια αργότερα εκδόθηκε διαταγή του Ιατροσυ- νεδρίου που αφορούσε τη λήψη προληπτικών μέτρων κατά της μετάδοσης αφροδισίου νοσήματος που είχε εμφανιστεί εις τα υπό Αλβανών κατοικούμε- να περίχωρα των Ιωαννίνων.²⁶

Το 1871 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια* ο *Κανονι- σμός της Γενικής Ιατρικής Διευθύνσεως*. Σύμφωνα με το δέκατο και δωδέκα- το άρθρο του οι γιατροί ήταν υποχρεωμένοι να ειδοποιούν αμέσως τη Δημαρ- χία σε περίπτωση που επισκέπτονταν κάποιον που έπασχε από μεταδοτικό νόσημα, να λαμβάνουν τα σχετικά προφυλακτικά μέτρα και να γνωρίζουν τα ενδημικά και επιδημικά νοσήματα που εμφανίζονταν στην περιοχή για την οποία ήταν υπεύθυνοι.²⁷

7) Τα μέτρα που λαμβάνονταν από την τοπική αυτοδιοίκηση

Οι προσπάθειες για την πρόληψη των μεταδοτικών νοσημάτων δεν στα- ματούσαν στις κυβερνητικές δραστηριότητες, αλλά συνεχίζονταν και στο επί- πεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Για παράδειγμα, στο *οψοπάζαρο* των Ιωαν- νίνων η Δημαρχία κατασκεύασε το 1873 πέντε μαγαζιά και τα νοίκιασε στους ψαράδες ώστε να μη πετούν πια τα αίματα των ψαριών στους δρόμους.¹² Επί- σης φρόντισε για την κατασκευή σφαγείου. Από την Επετηρίδα του 1883 γίνε- ται γνωστό ότι στην ίδια πόλη εκείνη τη χρονιά υπήρχαν πέντε κάρα καθα- ρότητας και πέντε οδοκαθαριστές.²⁸

Συχνά το έργο των κατά τόπους Δημαρχιών υπήρξε ικανοποιητικό με αποτέλεσμα την αναβάθμιση της ζωής των πόλεων. Φαίνεται ότι και τα Ιωάν- νινα ευτύχησαν να ζήσουν μία τέτοια εποχή όταν ήταν δήμαρχος ο Μεχμέτ εφέντης Ζαδέ Βεήπ, στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Η *Φωνή της Ηπεί- ρου* γράφει επαινώντας τις δραστηριότητές του: *Από την ημέρα που διατελεί δήμαρχος της πόλεώς μας ο Μεχμέτ εφέντης Ζαδέ Βεήπ, η μόνη του φροντίς είναι η καθαριότης και ο καλλωπισμός. Όλα τα κάρα και οι υπάλληλοι του Δημαρχείου ετέθησαν έκτοτε εις αέναον κίνησιν και εργασίαν, δεν φαίνεται δε ουδαμού εις τους δρόμους και εις τας πλατείας ακαθαροσία όπερ συνέβαινε πριν. Λάμπουν επίσης, αναλόγως βεβαίως, και τα κρεοπωλεία από καθαριό- τητα, υποχρεωθέντων των κρεοπωλών να σφάζουν εις το υπάρχον από χρό- νων σφαγείον το οιοίον πριν όνομα μόνον είχεν ότι ήτο σφαγείον, διότι εδού- λευε το ρουσφέτι. Εμποδίζονται δε αυστηρότατα να σφάζουν και να πωλούν κρέατα βλαβερά, υπό την επιτήρησιν ιατρού όστις σφραγίζει τα σφάγια εις τους τέσσαρας πόδας προς διάκρισιν.*²⁹

Οι δραστηριότητες του δήμαρχου Μεχμέτ εφέντη πρέπει να ήταν πρωτόγνωρες για τα Ιωάννινα, γιατί σε παλαιότερο δημοσίευμα είναι φανερό η αγανάκτηση του συντάκτη επειδή η Δημαρχία είχε εγκαταλείψει την δημόσια υγεία στη Θεία Πρόνοια, με αποτέλεσμα τα ετοιμόρροπα σπίτια να αποτελούν παγίδα για τους διαβάτες, τα πεζοδρόμια να είναι κατελημμένα από εμπορεύματα κάνοντας την κυκλοφορία των πεζών επικίνδυνη και οι δρόμοι να είναι βρώμικοι.³⁰

Στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του εικοστού αιώνα, με απόφαση της Δημαρχίας των Ιωαννίνων, έγινε υποχρεωτική η χρήση των σκουπιδοτενεκέδων και απαγορεύτηκε η απόρριψη νερών στους δρόμους. Για τους παραβάτες προβλέπονταν αυστηρές ποινές.³¹

8) Η συμβολή του ιατρικού σώματος

Στον αγώνα για την πρόληψη και την καταπολέμηση των επιδημιών σημαντική ήταν και η συμβολή των γιατρών. Χαρακτηριστικές είναι οι οδηγίες που έδωσε το ιατρικό σώμα των Ιωαννίνων το 1912 για την προφύλαξη από την επιδημία χολέρας. Οι οδηγίες αυτές δημοσιεύτηκαν σε τοπική εφημερίδα:

Το ομογενές ιατρικόν σώμα της πόλεώς μας, επί τη ευγενή προθυμία να εξυπηρετήσει την δημοσίαν υγιεινήν και επί τη ελπίδι να συντρέξη το έργον των αρμοδίων εις τας προσπαθείας των οποίων θα συνενώση και τας εαυτού προς το γενικόν καλόν, συνελθόν προχθές, ως αναγράψαμεν, εξέλεξε τετραμελή επιτροπήν, ήτις θέλει θεωρήση μέλημά της, ήδη μεν επί τω κινδύνω της προπετώς κρουούσης τας θύρας των οικιών μας χολέρας, να μελετήση, εκπονήση και δημοσιεύση εις χιλιάδας αντιτύπων, δωρεάν, όλας τας απαραίτους οδηγίας, προς προφύλαξιν από της επαράτου νόσου, βραδύτερον δε να επιβλέπη και παρακολουθή παν ζήτημα συναφές προς την δημοσίαν υγιεινήν.

Αι οδηγίαι είναι αι εξής:

- I) Αραίωσις των στρατιωτών και ο όσον ένεστι υπό κρείσσονας συνθήκας υγιεινής στρατωνισμός των πολυτίμων τούτων παραγόντων του ημετέρου κράτους.
- II) Ταχεία και αυστηροτάτη απολύμανσις των οικημάτων και χανίων ένθα διέμενε ο αναχωρήσας στρατός ως εξής:
 - 1) Απολύμανσις δωματίων.
 - α) Αφού προηγουμένως αποφραχθώσι πάσαι αι οπαί διοχετεύεται ο ατμός φορμόλης κατ' αναλογίαν πέντε γραμμαρίων δι έκαστον κυβικόν μέτρον χώρου. Μετά πέντε ώρας διοχετεύεται αμμωνία προς εξουδετέρωσιν των καυστικών της φορμόλης ατμών.

β) Αν η διά της φορμόλης απολύμανσις καθίσταται αδύνατος, τότε απολυμαίνουμε τους χώρους διά πλύσεως του δαπέδου, των θυρών, των παραθύρων και παντός σκεύους και των τοίχων εις ύψος δύο τουλάχιστον μέτρων, διά ψεκαστήρος με διάλυμα φαινικού οξέως 3%. Εις τας σχισμάς χύνεται μεγαλύτερα δόσις τούτου. Μετά την ταύτην πλύσιν, το δάπεδον πλύνεται διά ποτάσης και οι τοίχοι επιχρίονται διά προσφάτως εσβεσμένης ασβέστου (γάλα ασβέστου 20%).

2) Απολύμανσις σινδονίων, μαξιλαρίων κ.τ.λ.

Όσα μεν πλύνονται, δύνανται να βρασθώσιν μετά προσθήκης 3% διαλύματος φαινικού οξέως, τα δε λοιπά να συμπεριληφθούν εις την ανωτέρω υπ' αριθμ. 1 απολύμανσιν δι' ατμών φαινόλης.

3) Απολύμανσις μεταλλικών σκευών και νομισμάτων.

Ταύτα απολυμαίνονται τιθέμενα επί δύο ώρας εις διάλυμα φαινικού οξέως 3%.

4) Απολύμανσις αποπάτων και σταύλων.

Εις την οπίν των αποπάτων και το έδαφος των σταύλων ρίπτεται μεγάλη ποσότης εσβεσμένης ασβέστου, οι δε τοίχοι και τα παράθυρα πλύνονται διά ψεκαστήρος με διάλυμα φαινικού οξέως 3%.

5) Απολύμανσις φρεάτων και μερών προς διαφύλαξιν ύδατος.

Χύνομεν εντός του φρεάτος μεγάλην ποσότητα γάλακτος ασβέστου καθώς και εις τας δεξαμενάς και επιχρίομεν δι' ασβέστου το εσωτερικόν.

6) Απολύμανσις διά πυρός.

Το καλύτερον μέσον απολυμάνσεως αντικειμένων άτινα δεν χρησιμεύουσι και δύνανται να καώσιν είναι το πυρ. Ραντίζομεν αυτά διά πετρελαίου -ως στρωμένας αχυρίνους, υποδήματα κ.λ.- και τα καίομεν.

III) Επί τη εμφανίσει χολερικού κρούσματος οπουδήποτε, να επιβληθή αυστηρά και πραγματική απομόνωσις του πάσχοντος και των περιστοιχιζόντων τούτον, ουχί όπως μέχρι της χθες και πρώην εγένετο με τα εν απομονώσει διατελούντα χάνια ένθα, εφύλαττε μεν φρουρός εις την θύραν, από των παραθύρων όμως ερρίπτοντο ακάθαρτα ύδατα, νομίσματα και άλλα αντικείμενα εις τους κάτω ισταμένους.

IV) Αναγκαιοτάτη και επείγουσα η εκ παντός τρόπου προμήθεια απολυμαντικού κλιβάνου διά την πόλιν μας προς απολύμανσιν ενδυμάτων, στρωμάτων κ.τ.λ.

- V) Αυστηρά καθαριότης των οδών και πεζοδρομίων της πόλεως, καθώς και των εν τη πόλει και πέριξ ταύτης βάθρων ως και της χάνδακος του φρουρίου.
- VI) Να απαγορευθή η λίπανσις των περί την πόλιν αγρών δι' ακαθαρσιών παντός είδους, ως είθισται παρ' ημίν διά την καλλιέργειαν του καπνού. Να ληφθή φροντίς προς ενταφιασμόν των πτωμάτων των ζώων άτινα μένουσιν άταφα εκτός της πόλεως εις τα οικόπεδα ή εις τους αγρούς, ν' απαγορευθή δ' αυστηρώς η συνήθεια του ρίπτειν τα θνησιμαία ζώα εκτός της πόλεως.

Η επιτροπή³²

Από αυτό το κείμενο δεν γίνεται φανερή μόνο η φροντίδα του ιατρικού σώματος των Ιωαννίνων για την υγιεινή των κατοίκων αλλά και η άγνοια, ίσως και η αδιαφορία του πληθυσμού, καθώς και οι σοβαρές υλικές ελλείψεις της τοπικής αυτοδιοίκησης για την αντιμετώπιση παρόμοιων καταστάσεων.

9) Η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης

Συχνές ήταν οι αντιδράσεις πολιτών, οι οποίοι ενεργούσαν προς αυτήν την κατεύθυνση είτε με σκοπό το κοινό καλό είτε για ίδιο όφελος. Στην τελευταία κατηγορία ανήκει μία γυναίκα, η οποία στις 4 Απριλίου 1817 πήρε διαζύγιο (παρόλο που αυτό κόστιζε από είκοσι πέντε έως διακόσια γρόσια^{33,34}) από το σύζυγό της Νικόλαο Λίτο από το Χάσκοβο, επειδή αυτός, σύμφωνα με ιατρική βεβαίωση του γιατρού Ιωάννου (βλ. λ.), έπασχε από λέπρα.³⁵

Πολλές φορές η φροντίδα των πολιτών επεκτεινόταν και στα κοινωνικολή καταστήματα που ιδρύονταν με την πρωτοβουλία τους. Όταν το 1887 ο Χρηστάκης Ζωγράφος ίδρυσε γυμνάσιο στην Κορυτσά, η σχολική εφορεία προς εξυπηρέτησιν ξένων μαθητών ίδρυσεν οικοτροφείον όπερ παρείχε τοις μαθηταίς τροφήν επαρκή, κατοικίαν, θέρμανσιν, πλύσιν και ιατρικίν θεραπείαν...³⁶

Ο Γενικός Κανονισμός του Οικοτροφείου της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος Βούρμπιανης, που δημοσιεύτηκε το 1911, περιέχει και δύο άρθρα που αναφέρονται σε υγειονομικά θέματα. Συγκεκριμένα:

- Άρθρον 3: Η τροφή των οικοτρόφων δέον να είναι καθαρά, εκλεκτή και υγιεινή υπό την εποπτείαν του ιατρού της Κοινότητος και της Εφορείας και υπό την άμεσον φροντίδα του Διευθυντού.

- Άρθρον 10: Αποκλείονται του οικοτροφείου οι μη συμμορφούμενοι προς τον παρόντα Κανονισμόν και οι πάσχοντες εκ νόσου τινός, κατόπιν γνωμοδοτήσεως του οικείου ιατρού.³⁷

Στο Ορφανοτροφείο του Γεωργίου Σταύρου τρία ορφανά δεν έγιναν δεκτά γιατί, σύμφωνα με δημοσίευμα εφημερίδας της εποχής, ο γιατρός του

ιδρύματος διέγνωσε ότι έπασχαν από κασίδα³⁸, ενώ όταν το 1910 ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων Γερβάσιος επισκέφτηκε το γηροκομείο της πόλης και διαπίστωσε ότι...*τούτο ὑπολείπεται του προορισμού αυτού υπό την έποψιν καθαριότητας και κλινών, ξφαπλωμάτων, στρωμένων και λοιπών χρεωδών, άτινα φθαρέντα ήδη γέμουσιν ἔξσης ακαθαρσίας...* η εφοροεπιτροπεία της πόλης εξουσιοδότησε τους υπεύθυνους επιτρόπους *ίνα πράξωσι παν ό,τι επιβάλλεται, πράγμα που όπως φαίνεται έγ'νε.*³⁹

Η μάχη κατά των επιδημιών δ' νόταñ και από τις σελίδες των εφημερίδων. Το 1911, με αφορμή τήν επιδημίη χολέρας που ενέσκηψε σε περιοχές γύρω από το βιλαέτι, η *Φωνή της Ηπείρου* πρότρεψε τις υγειονομικές αρχές των Ιωαννίνων να προβούν στον υγειονομικό έλεγχο των χανίων⁴⁰, ενώ η *Ηπειρος*, για τον ίδιο λόγo, ζητούσε *διά παντός τρόπου επιβολής και νουθεσίας να πολεμηθή ακατανόπη τις φανατισμός και πεχυλή άγνοια του απλού, ιδία μουσουλμανικού όχλου, ανθισταμένου εις πάσαν υγιεινήν διαταγήν μέχρι σημείου ώστε, φοβούμενοι τούτον, οι εντεταλμένοι αρμόγιοι ιατροί παρακωλύονται εν ταις ενεργείαις των και δεν τολμούν να δηλώσωσιν χολερόβλητους μουσουλμανικούς οίκους ή διενεργήσωσι την διά χωροφυλακής απομόνωσιν τούτων.*⁴¹

10) Η χρήση των ιαματικών νερών των Καβασίλων

Κοντά στον ποταμό Σαραντάπορο, στην υπώρεια μικρού λόφου, βρίσκονται τα πασίγνωστα κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας λουτρά των Καβασίλων, που αλλιώς ονομάζονταν *Βρωμονέρι*. Η θεραπευτική αξία των θειοπηγών ήταν γνωστή από παλιά, αλλά ο πρώτος επιστήμονας γιατρός που μίλησε γι' αυτήν ήταν ο Αδάμος Γοργίδας (βλ. λ.).⁴²

Τα νερά, η θερμοκρασία των οποίων έφτανε τους 30°C, περιείχαν θειϊκό νάτριο, θειϊκό ασβέστιο, ανθρακική μαγνησία και μόρια ενσιδήρου τρυγός.⁴³ Εκεί κατέφευγαν άρρωστοι που έπασχαν από χρόνια δερματικά, αναπνευστικά και ρευματικά νοσήματα, από νοσήματα του ήπατος και της σπληνός, καθώς και θύματα δηλητηριάσεων από μόλυβδο, υδράργυρο και αρσενικό.⁴⁴

Το 1870 ο Αβάς μπένς, πρόκριτος του Λεσκοβικίου, έλαβε την άδεια από την τουρκική κυβέρνηση να αναγείρει δι' εξόδων του στις θειοπηγές κατάλληλο οίκημα και ένα στρατιωτικό σταθμό.⁴⁵ Το οίκημα αυτό ήταν χωρισμένο σε δύο τμήματα, γυναικών και ανδρών, που συνολικά περιλάμβαναν είκοσι πέντε δωμάτια.⁴⁶ Το συγκρότημα ανοίχτηκε για το κοινό τον Απρίλιο του 1871 και από τότε λειτουργούσε επί δεκαετίες από τις 15 Απριλίου ως τις 15 Σεπτεμβρίου.⁴⁷

Το 1872 οι θειοπηγές της Κόνιτσας ενοικιάστηκαν από τον ιδιοκτήτη τους Αβάς μπέν στον Χρήστο Ιβρισίμη⁴⁸, σύντομα όμως ο μπένς τις πήρε

πίσω και άρχισε να τις εκμεταλλεύεται για λογαριασμό του⁴⁹.

Προς τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, όταν ανέλαβε ως ενοικιαστής και διευθυντής τους ο γιατρός Λουκάς Δημάρατος (βλ. λ.), τα λουτρά, σύμφωνα με περιγραφή της εφημερίδας *Φωνή της Ηπείρου*, είχαν την ακόλουθη όψη: Κατά τον Ιούνιον και Ιούλιον η συρροή είναι μεγάλη. Μετά την άφιξιν εκάστου ασθενούς ο ιατρός κ. Λουκάς Δημάρατος επισκέπτεται αυτόν και διατάσσει εις ποία ύδατα θα λούηται, δηλαδή τα φυσικά ή τα θερμά. Και τα μεν φυσικά, έχοντα θερμοκρασίαν 27°C άμα εξερχόμενα του εδάφους, συνάγονται εις δύο δεξαμενάς έχουσας μέγεθος μεγάλης αιθούσης, εν αις εισέρχονται οι λουόμενοι ανά πέντε έως δέκα ομού. Τα δε θερμά παρασκευάζονται εντός λουτήρων διά ζέσεως του ύδατος εν μεγάλω λέβητι.

Ως προς την τροφήν είναι αληθές ότι αφ' ότου ο κ. ιατρός ανέλαβε, προς αποφυγήν των ατοπιών και των καταχρήσεων, υπό την διεύθυνσίν του και το ξενοδοχείον, διάγει τις ανέτως και ευθηνώς διότι και κρέας είναι άφθονο και γάλα και οίνος μέλας και ποτά διάφορα μάλιστα κονιάκ Καμπά και ζύθος, άπαντα εις τας συνήθεις τιμάς...

Τιμή ωρισμένη δι' έκαστον άτομον είναι πέντε γρόσια διά λουτρά και κατοικίαν...⁵⁰

Φαίνεται όμως ότι οι καλές προθέσεις του γιατρού και το σύστημα που προσπάθησε να επιβάλει δεν έδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, γιατί την επόμενη χρονιά (1894) η *Φωνή της Ηπείρου* επανέρχεται στο θέμα και σχολιάζει την κατάσταση των λουτρών: *Εις τα λουτρά της Κόνιτσης εφέτος ήσαν πολλοί άνθρωποι, δυστυχώς όμως λείπει εισέτι η δέουσα περιποίησης ούτως ώστε η εκεί διαμονή είναι λίαν οχληρά και τα καταλύματα ανεπαρκή και όλως ακατάλληλα, αν και ο διευθυντής ιατρός φαίνεται λίαν πρόθυμος και δραστήριος. Λέγεται δε ότι ο επισκεφθείς αυτά Γενικός Διοικητής Ιωαννίνων εξέφρασε την λύπην του επί τη καταστάσει ταύτη και τους ηπείλησεν ότι αν δεν τα διορθώσωσι θα τα κλείσιν.*⁵¹

Το 1896 τα λουτρά, υπό τη διεύθυνση του γιατρού Δ. Τζέτζη (βλ. λ.), λειτούργησαν από τις 20 Μαΐου ως τα τέλη του Αυγούστου, ενώ οι τιμές έμειναν οι ίδιες με τα προηγούμενα χρόνια, δηλαδή πέντε γρόσια την ημέρα γι' αυτούς που έκαναν λουτρό στα φυσικά νερά και έξι γι' αυτούς που έκαναν λουτρό στα θερμά.⁵²

Δύο χρόνια αργότερα ο Δημάρατος ανέλαβε και πάλι την εκμετάλλευση των θειοπηγών της Κόνιτσας. Τα λουτρά θα λειτουργούσαν από τα τέλη του Μαΐου ως τα τέλη του Αυγούστου, ενώ στρατιωτικό απόσπασμα τα φρουρούσε *προς χάριν της τάξεως και της ασφαλείας των λουομένων.*⁵³

Το 1910, που τη διεύθυνση των λουτρών είχαν οι αδελφοί Χρ. Φίλιου, οι τιμές διαμορφώθηκαν έτσι:

- φυσικά 1η θέσις με κλίνας γρ. 10
- θερμά 1η θέσις με κλίνας γρ. 12
- φυσικά 2η θέσις άνευ κλινών γρ. 6
- θερμά 2η θέσις άνευ κλινών γρ. 7⁵⁴

Δύο χρόνια αργότερα, ο νέος διευθυντής των θειοπηγών, Νταμάν Εμίν, υποσχόταν όχι μόνο ότι θα γίνει προσπάθεια για να καλυφθεί κάθε έλλειψη, αλλά, πέραν της προστασίας που θα πρόσφερε στους λουόμενους το στρατιωτικό απόσπασμα, θα υπήρχαν και δύο φύλακες που θα συνόδευαν τους προσερχόμενους και τους απερχόμενους. Οι νέες τιμές ήταν οι ακόλουθες:

- 1η θέσις μετά κλίνης, κλινοστρωμνής και κλινοσκεπασμάτων γρ. 12:20
- 2η θέσις άνευ επίπλων γρ. 10:00
- 3η θέσις άνευ επίπλων γρ. 7:50⁵⁵

Αν και οι συνθήκες για τους λουόμενους δεν ήταν ιδανικές, εξ αιτίας των πρωτόγονων μέσων διαβίωσης και του κινδύνου των ληστών, πολλοί ήταν αυτοί που επισκέπτονταν τις θειοπηγές της Κόνιτσας, κυρίως για θεραπευτικούς σκοπούς. Μεταξύ αυτών ήταν και επώνυμα άτομα, όπως ο ευεργέτης Ιωάννης Λούλης λίγο πριν το 1870, ο Βαλής των Ιωαννίνων Αχμέτ Χιβζή πασάς το 1894⁵⁶ και ο γιατρός Ιωάννης Μεγγλίδης (βλ. λ.), που το 1886, δύο χρόνια μετά την επίσκεψή του, εξέδωσε ένα σύντομο αλλά περιεκτικό και κατατοπιστικό βιβλίο με τίτλο *Θειοπηγαί Κονίτισης*.

Στο φαινόμενο της ανεπαρκούς υγειονομικής προστασίας και κατ' επέκταση της συχνής παρουσίας των επιδημιών στον ηπειρωτικό χώρο μπορεί εύκολα να δοθεί εξήγηση, αν γίνουν κατανοητές οι συνθήκες διαβίωσης και η νοοτροπία των ανθρώπων της εποχής.

Η Ήπειρος, απομονωμένη γεωγραφικά και πολιτιστικά από την υπόλοιπη Ευρώπη, δεν παρακολουθεί τις εξελίξεις στον τομέα της ιατρικής που, ειδικά εκείνα τα χρόνια, γίνονται με αλματώδη ρυθμό. Οι πενιχρές προσπάθειες που καταβάλλονται, κυρίως από τη μεριά των Ελλήνων με την κατασκευή ευαγών ιδρυμάτων και τη λήψη διαφόρων υγειονομικών μέτρων, καταπνίγονται από την αδιαφορία των τουρκικών Αρχών, τη χαμηλή στάθμη των ήδη υπάρχοντων μέτρων υγειονομικής προστασίας και τις συχνές μετακινήσεις πληθυσμών, κυρίως στρατιωτών για τις πολεμικές ανάγκες της Τουρκίας.

Στα προβλήματα που δημιουργούσε ο κρατικός μηχανισμός έρχονταν να προστεθούν και τα προβλήματα που απόρρεαν από την γραμματισμένη και τη θρησκοληψία του λαού, ιδιαίτερα μάλιστα των Τούρκων, η προσήλωση των οποίων στο κισμέτ τους έκανε να αντιμετωπίζουν τις επιδημίες ως θεία δοκιμασία και, κατ' επέκταση, ως κάτι το αναπόφευκτο. Συνεπώς τα υγειονομικά μέτρα δεν σήμαιναν τίποτε γι' αυτούς.

Σε γενικές γραμμές, τα μέτρα που κυρίως λαμβάνονταν εναντίον των ασθενειών ήταν κυρίως για τη θεραπεία και όχι για την πρόληψή τους. Αποτέλεσμα αυτής της τακτικής ήταν η άμεση και γρήγορη εξάπλωση των επιδημιών προς μεγάλη απόγνωση του πληθυσμού που, αφού έβλεπε τα ανθρώπινα μέτρα να αποτυγχάνουν, συχνά αποζητούσε τη Θεία προστασία.

Η καταστολή των ενδημικών και επιδημικών ασθενειών που μαστίζαν την Ήπειρο δεν επιτεύχθηκε παρά τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα με τη χρήση των εμβολίων, των νέων φαρμάκων, την άσκηση της προληπτικής ιατρικής και την άνοδο του πνευματικού επιπέδου των ανθρώπων.

1. Κόντης, *Ιστορία ΙΓ'*, σ. 387.
2. Α.Υ.Ε., 36/8, αρ. 6178, 11-10-1852.
3. Γιάνγια, φ. 468/29-11-1878.
4. Α.Υ.Ε., 36/8, αρ. 3527, 7-10-1843.
5. Α.Υ.Ε., 36/8, αρ. 1487, 11-4-1849.
6. Α.Υ.Ε., 36/8, αρ. 3267, 18-6-1849.
7. Α.Υ.Ε., Γ55-2, 13199, 29-12-1895.
8. Φ. Η., φ. 219/1-1-1897.
9. Φ. Η., φ. 379/5-5-1900.
10. Φ. Η., φ. 440/27-7-1901.
11. Ήπειρος, φ. 7/16-8-1909.
12. Ήπειρος, φ. 39)219/17-9-1913.
13. Ήπειρος, φ. 62)242/13-10-1913.
14. Ήπειρος, φ. 81)261/5-11-1913.
15. Ήπειρος, φ. 80)260/3-11-1913.
16. Ήπειρος, φ. 67)247/19-10-1913.
17. Ali Mihali, *Évolution*, σ. 176.
18. Λακιώτης, Στατιστικά, *Σκουφάς* 1-12/1982, σ. 227.
19. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1987, σ. 321.
20. Α.Ο.Σ.Η., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 55, (Έκτακτη συνεδρίαση της Δημογεροντίας και Εφορείας των σχολών, εν Κορυτσά τη 26/5/1905).
21. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1987, σ. 321.
22. Ήπειρος, φ. 85/13-2-1911.
23. Γιάνγια, φ. 86/1-2-1871.
24. Γιάνγια, φ. 105/21-5-1871.
25. Γιάνγια, φ. 86/1-2-1871.
26. Φ. Η., φ. 30/9-4-1893.
27. Γιάνγια, φ. 120/4-10-1871.
28. Κωστή, *Σταχυολογήματα*, σ. 71.
29. Φ. Η., φ. 13/11-12-1892.
30. Γιάνγια, φ. 330/4-2-1876.
31. Ήπειρος, φ. 66/3-10-1910.
32. Ήπειρος, φ. 136/5-2-1912.
33. Α.Ο.Σ.Η., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 51, (Συνεδρίαση της

- Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 23/3/1905)
34. Α.Q.S.H., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 48, (Συνεδριάσεις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 16/3/1905).
35. Πουλτίτσας, Κώδιξ, *H. X.* 1930, σ. 119.
36. Καραντζάλης, Ήπειρος, *H. E.* 1965, σ. 209.
37. Ήπειρος, φ. 108/24-7-1911.
38. Φ. *H.*, φ. 595/29-10-1904.
39. Τζιόβας Π., Γερβάσιος, *H. E.* 1982, σ. 695.
40. Φ. *H.*, φ. 100/29-5-1911.
41. Ήπειρος, φ. 127/4-12-1911.
42. Μεγγλίδης, *Θειοπηγαί*, σ. 7.
43. Μεγγλίδης, ό.π., σ. 13.
44. Μεγγλίδης, ό.π., σ. 19.
45. Γιάνγια, φ. 76/16-11-1870.
46. Γιάνγια, φ. 82/4-1-1871.
47. Γιάνγια, φ. 94/5-4-1871.
48. Γιάνγια, φ. 148/1-5-1872.
49. Γιάνγια, φ. 347/9-6-1876.
50. Φ. *H.*, φ. 68/31-12-1893.
51. Φ. *H.*, φ. 103/9-9-1894.
52. Φ. *H.*, φ. 191/31-5-1896.
53. Φ. *H.*, φ. 284-285/12-6-1898.
54. Ήπειρος, φ. 48/30-5-1910.
55. Ήπειρος, φ. 155/17-6-1912.
56. Ευθυμίου, Καβάσιλα, *H. E.* 1969, σ. 225.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΕΓΓΛΙΔΟΥ

ΙΑΤΡΟΥ ΕΝ ΖΑΓΟΡΙΩ.

ΘΕΙΟΠΗΓΑΙ
ΚΟΝΙΤΣΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ν. ΤΡΙΜΗ

Ὅπως Πραξιτέλους ἀριθ. 22.

1886.

ΙΩΑΝΝΗ, ΛΑΜΠΡΙΔΗ,

ΙΑΤΡΩΝ ΦΙΛΟΜΟΥΣΟΤΑΤΩ,

ΕΓΩΙ ΔΕ ΠΟΛΥΦΙΛΩΤΩ ΓΑΜΒΡΩ

A N A T I O H M I

Ι. Μ.

Αφιέρωση του βιβλίου του Ι. Μεγγλίδη, *Θειοπηγαί Κονίτης*,
στον ιατροφιλόσοφο Ι. Λαμπρίδη.

II

Η άσκηση της Ιατρικής

A) Εμπειρική και επιστημονική ιατρική

Η εμπειρική ιατρική, η αρχαιότερη μορφή της ιατρικής, κυριαρχεί στην Ήπειρο του τέλους του δέκατου όγδοου και των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα. Η άσκησή της είναι ένα ενδιαφέρον θέμα, το οποίο όμως από τη φύση του ανήκει περισσότερο στη Λαογραφία και λιγότερο στην Ιστορία της Ιατρικής. Επειδή όμως η θέση της στο χώρο και το χρόνο που μελετάται είναι αξιόλογη αλλά και ευρύτερα γνωστή, θα γίνει μία σύντομη αναφορά.

Στο χάος που ακολούθησε την πτώση της Κωνσταντινούπολης όσοι ασκούσαν εμπειρική ιατρική ήταν η μόνη ελπίδα για τους σκλαβωμένους γιατί οι *επιστήμονες* που είχαν μείνει στον ελληνικό χώρο ήταν ελάχιστοι και βρισκόνταν κυρίως στις περιοχές που κατείχαν οι Βενετσιάνοι και οι Γενουάτες.¹

Στην εμπειρική ιατρική που κυριάρχησε διαμορφώθηκαν δύο ρεύματα. Εκείνο των εμπειρικών γιατρών που είχαν μαθητεύσει κοντά σε άλλους αξιόλογους με πολλές γνώσεις και σχετικά ικανοποιητικές θεραπευτικές επιδόσεις, και εκείνο των τυπικών αγυρντών, οι οποίοι το μόνο που πρόσφεραν ήταν η δυσφήμιση της έννοιας της ιατρικής και η εκμετάλλευση των δυστυχημένων που αρρώσταιναν.

Στην Ήπειρο του δέκατου όγδοου και του δέκατου ένατου αιώνα, το φαινόμενο της παρουσίας των εμπειρικών γιατρών έλαβε μεγάλες διαστάσεις, ως αίτια των οποίων μπορούν να θεωρηθούν η γειτνίαση του τόπου με την Ιταλία και τα Επτάνησα, όπου πέρα από το μεγάλο αριθμό των επιστημόνων γιατρών, η άσκηση της εμπειρικής ιατρικής ήταν σε ικανοποιητικά επίπεδα,

καθώς και η οικονομική ευμάρεια των Ηπειρωτών που απαιτούσε περισσότερες ιατρικές υπηρεσίες· επίσης η χαράδρα του Βίκου στο Ζαγόρι, που ήταν μία ανεξάντλητη πηγή τεράστιας ποικιλίας φαρμακευτικών βοτάνων, ο αριθμός των οποίων υπολογίστηκε από τον Κ. Γκανιάτσα, καθηγητή της Βοτανικής στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, σε 219.

Στους Ηπειρώτες εμπειρικούς γιατρούς δόθηκαν πολλά χλευαστικά παρωνύμια. Τους ονόμασαν:

- *Κομπογιαννίτες*: για την ετυμολογία της λέξης υπάρχουν τρεις εκδοχές. Η πρώτη αναφέρει ότι η λέξη προέρχεται από το ρήμα *κομπώνω* που σημαίνει εξαπατώ και το όνομα *γιαννίτης*, δηλαδή Γιαννιώτης. Οι άλλες εκδοχές παραπέμπουν στη λέξη *κόμπος* είτε με την έννοια του υφασμάτινου κόμπου όπου οι πρακτικοί γιατροί έκρυβαν τα βότάνά τους είτε με την έννοια της *ρίζας* (=κόμπος) των φυτών που χορηγούνταν ως φάρμακα.
- *Ματσουκάδες*, εξ αιτίας του οζώδους ραβδιού (=ματσούκι) που κρατούσαν.
- *Σακκουλιαραίους*, επειδή φύλαγαν τα βότάνά τους σε μικρούς σάκκους (σακκούλια).
- *Καταφιανούς* ή *καταφαγιανούς*, γιατί, σύμφωνα με τον Αραβαντινό, κατέτρωγαν το βαλάντιο των εύπιστων ασθενών.
- *Καλογιατρούς*, από τα διαλαλήματά τους: *-Καλός γιατρός, ζωή πουλώ!*²
- *Σπασογιατρούς*, επειδή θεράπευαν με επιτυχία κατάγματα και εξάρθρωσεις μελών του σώματος.
- *Βοτανοπώλες* ή *βοτανάκηδες*, από το όνομα των πρώτων υλών που χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή των φαρμάκων.³
- *Κανδηλοκλέπτας* ή *κανδυλάκηδες*, γιατί μερικές φορές παρεκτρέπονταν και, παράλληλα με την *επιστήμη*, ασχολούνταν και με την ιεροσουλία.⁴

Ένας αριθμός κομπογιαννιτών λεγόταν *βικογιατροί* ή *ζαγοριανοί* επειδή κατάγονταν από το Ζαγόρι.² Παράδοση στην εκπαίδευση εμπειρικών γιατρών είχαν τα χωριά του Ζαγορίου Λιασκοβέτσι (σήμερα λέγεται Λεφτοκαρυά), Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι, Πάπιγκο, Φραγκάδες, Ζονδίλη (σήμερα: Δίκορφο), Καπέσοβο, Κουκούλι, Νεγάδες και Άνω Σουδενά (σήμερα: Άνω Πεδιονά)⁴ καθώς και η περιοχή της Πρεμετής.

Οι γιατροί αυτοί αποτελούσαν ένα είδος αδελφότητας, στην οποία ο γιός διαδεχόταν τον πατέρα και ο μαθητής τον δάσκαλο δίπλα στον οποίο μαθίτευε. Τα μυστικά του επαγγέλματος μεταδίδονταν προφορικά από γενιά σε γενιά⁵, σε μερικές όμως περιπτώσεις κατέφευγαν και σε επιστημονικά βιβλία της εποχής καθώς και σε χειρόγραφους κώδικες. Αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτών των κωδίκων είναι αυτός του Αλέξανδρου Κ. Οικονόμου (βλ.

λ.) που υπάρχει στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και που φέρει τη χρονολογία 1810. Στον κώδικα αυτό που περιέχει ίσως περισσότερες από χίλιες εμπειρικές ιατρικές οδηγίες, υπάρχουν μεταξύ των άλλων ένα Ιπποκρατικό βιβλίο, η *Ιερά Ιστορία του Ιω. Καρατζά εκ Λευκωσίας Κύπρου*, μία βιογραφία του Βοναπάρτη καθώς και ένας ιδιάζων ορισμός της Ιατρικής: *Η Ιατρική τέχνη είναι εκλαμπροτέρα και υψηλότερα πασών των τεχνών και επιστημών, φυλάττει την υγείαν και ιατρεύει την ασθένειαν*.⁶

Οι κομπογιαννίτες χωρίζονταν ανάλογα με τις γνώσεις και τις ικανότητές τους σε *εξοχώτατους* και *παρακατιανούς*. Μεταξύ των θεραπευτικών οδηγιών των πρώτων ήταν το μουχλιασμένο ψωμί, τα εκδόρια, τα μαντζούνια, τα υπόθετα, οι αφαιμάξεις, τα κλύσματα κλπ. Αυτοδιαφημιζόνταν ως απόγονοι μεγάλων προσωπικοτήτων και διέρχονταν με σοβαροφάνεια έφιπποι τις πόλεις και τα χωριά διαλαλώντας οι ίδιοι ή με κήρυκες την άφιξή τους. Οι παρακατιανοί, εκτός από τα προηγούμενα, χρηγούσαν και αγιασμένα άνθη από τον Επιτάφιο ή τους Αγίους Τόπους, *θεράπευαν* τις ρωγμές των χειλέων με την επίθεση παλιού σιδερένιου κλειδιού, τη βασκανία με εξορκισμό, ενώ ασκούσαν και *προληπτική ιατρική* δίνοντας εκ των προτέρων το φιδοβότανο εναντίον των δηγμάτων των φιδιών.

Επειδή αγνοούσαν τη λατινική, που εκείνη την εποχή ήταν εκ των ουκ άνευ ως εφόδιο του καλού γιατρού, δημιούργησαν δική τους κομπογιαννίτικη γλώσσα, ένα είδος κορακίστικων. Έτσι, μπροστά στους ίδιους τους αρρώστους διεξάγονταν συζητήσεις όπως:

- *Πώς πουλεύει ο κορωμένος;* (= Πώς πάει ο αρρώστος;)
- *Ως τη σκοτεινή τουφεκώνει* (= Ως τη νύχτα θα πεθάνει) ή
- *Βίζιωσε τι σαχλαμάρα έχει ο γκόνι* (= Κοίτα τι αρρώστια έχει ο άνθρωπος)
- *Τον γκριτσιζούν τα πατούμενα* (= Τον πονούν τα πόδια)

Πιθανόν ένας άλλος λόγος της δημιουργίας αυτής της γλώσσας να ήταν και το γεγονός ότι κάπως θα έπρεπε να συνεννοηθούν μεταξύ τους σε περίπτωση που η θεραπεία δεν έφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Σ' αυτό το συμπέρασμα οδηγούν εκφράσεις όπως:

- *Πούλεψε, μας άνηψε ο σαρέλης* (= Φύγε, μας κατάλαβε ο γέρος) ή
- *Ανθίζουν οι κρανιές* (= Μας κατάλαβαν).⁷

Εκτός από τη γλώσσα, οι εμπειρικοί γιατροί προσπαθούσαν να εντυπωσιάσουν και με την εμφάνισή τους. Φορούσαν μαύρους, κατά κανόνα, τσουμπέδες που μοιάζαν με τα ράσα των ιερέων, άσπρο λαιμοδέτη και στο κεφάλι είχαν φέσι με μεγάλη σκουρόχρωμη φούντα⁸ ή καλπάκι από σαμούρι⁹. Εκτός από την Ήπειρο περιφέρονταν σ' ολόκληρη τη Βαλκανική χερσόνησο και πολλές φορές ακόμη πιο μακριά.

Σύμφωνα με τον Rouqueville οι εμπειρικοί γιατροί ασχολούνταν ιδιαίτερα με ορισμένες χειρουργικές επεμβάσεις. Εγχείριζαν βουβωνοκήλες και αφαιρούσαν λίθους από τους ουρητήρες και την ουροδόχο κύστη. Για τις εγχειρήσεις αυτές πληρώνονταν προκαταβολικά τη μισή αμοιβή και έπαιρναν πάντοτε τον κηλικό σάκκο που τον φούσκωναν, τον κρεμούσαν σε ένα καλάμι και τον παρουσίαζαν ως απόδειξη της τέχνης τους.

Το μόνο εργαλείο που χρησιμοποιούσαν για την αφαίρεση λίθων από τον ουρητήρα ήταν ένα ξυράφι, ενώ για αντισηψία περιορίζονταν στη χρήση βρασμένου νερού με ρακί. Ο χειρουργός βάζοντας το δείκτη στο ορθό πλν-σίαζε το λίθο στο περίναιο από όπου τον έβγαζε κάνοντας μία μικρή τομή με το ξυράφι.

Επίσης therapευαν τον καταρράκτη με καταβύθιση του φακού ύστερα από δακτυλική κρούση. Ο χειρουργός πίεζε το εξωτερικό μέρος της ίριδας με μία ειδική βελόνα και ωθούσε τον κρυσταλλοειδή φακό μέσα στο υελώδες σώμα. Όμως, παρόλο που ο ασθενής ανακτούσε αμέσως την όρασή του, με τον καιρό ο πλαγιασμένος κρυσταλλοειδής φακός άρχιζε να του μειώνει το οπτικό του πεδίο, εμποδίζοντας έτσι την όραση.

Η πομπώδης εμφάνιση και οι τρόποι των εμπειρικών γιατρών, καθώς και η έλλειψη γνώσεων που συχνά τους διέκρινε, προκαλούσαν θυμηδία στους λόγιους της εποχής. Ο γνωστός ποιητής Αλεξ. Σούτσος, τους σατιρίζει στον Άσωτο ως εξής:

*Δεν είμαι εγώ Ζαγοριανός να περπατώ στο δρόμο
με αλοιφές, μ' εμπλάστρια, με βότανα στον ώμο
και με δοντάγραν, συριγγών και νυστεριών χαρχάλι,
με το σαμουροκάλπακο να τρέχω στο κεφάλι,
να σκούζω από το κουτσό και ψόφιο μου μουλάρι:
- Καλός γιατρός, πουλώ ζωή! Ποιός θέλει, ποιός θα πάρη;⁷*

Ίσως όμως η εμπειρική ιατρική να μην ήταν άξια τέτοιου διασυρμού. Κι αυτό γιατί, αν εξετάσουμε την κατάσταση των χρόνων εκείνων από άποψη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και ανεξάρτητα από πολλές ανόπτες οδηγίες των εμπειρικών γιατρών, θα συμπεράνουμε ότι οι εμπειρικοί εξυπηρετούσαν τον πάσχοντα με βότανα των οποίων η θεραπευτική αξία σήμερα είναι για πολλά αναγνωρισμένη. Ενδεικτική μάλιστα είναι και η άποψη του Rouqueville που έγραψε ότι τα θύματα των εμπειρικών γιατρών δεν ήταν σε καμία περίπτωση περισσότερα από αυτά των επιστημόνων συναδέλφων τους.

Στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα ο γιατρός αλλάζει μορφή. Τον εμπειρικό διαδέχεται ο επιστήμων πειραματιστής γιατρός, που προσπαθεί να

λύσει με το πείραμα τα προβλήματα που συσσωρεύονται από τη θεωρία και την άσκηση της ιατρικής. Αλλά κι αυτός με τη σειρά του, στο κατώφλι του εικοστού αιώνα, δίνει τη θέση του στον επαναστάτη γιατρό που επικρίνει την προσκόλληση σε δόγματα, την υποκρισία στη γενετήσια σχέση, την κακοποίηση του ψυχικά αρρώστου και γενικά ό,τι μπορεί να σταθεί εμπόδιο ανάμεσα σ' αυτόν και τη σωστή άσκηση της επιστήμης του.¹⁰

Η μεταμόρφωση αυτή των γιατρών οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση του αριθμού των ιατρικών σχολών, γεγονός που έφερε τους ανθρώπους πιο κοντά στην επιστημονική ιατρική. Κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του δέκατου ένατου αιώνα έγιναν οι πρώτες προσπάθειες για τη δημιουργία ιατρικών σχολών στα Επτάνησα¹¹, στην Κωνσταντινούπολη και στην Αθήνα¹².

Σημαντική ώθηση στην επικράτηση του επιστήμονα γιατρού έδωσε και ο ακόλουθος *Κανονισμός της εν τη Οθωμανική Αυτοκρατορία αστικής ιατρικής*, που εκδόθηκε το 1872 και που η πλειοψηφία των άρθρων του ασχολούνταν με την κατοχύρωση της επιστημονικής ιατρικής απαγορεύοντας στους εμπειρικούς γιατρούς την άσκηση του επαγγέλματος.¹³

Κανονισμός της εν τη Οθωμανική Αυτοκρατορία αστικής ιατρικής επικυρωθείς δι' Αυτοκρατορικής επιταγής

Κεφάλαιον πρώτον

Άρθρον 1: Ουδείς δύναται να μετέλθῃ το του ιατροῦ επάγγελμα οὔτε κανέναν κλάδον της ιατρικῆς εἴαν δεν φέρῃ δίπλωμα της Αυτοκρατορικῆς Ιατρικῆς Σχολῆς ἢ ξένης τινός ομοίας σχολῆς.

Άρθρον 2: Ουδείς δύναται να φέρῃ τον τίτλον διδάκτορος εἴαν δεν φέρῃ δίπλωμα της ιατρικῆς ἢ της χειρουργικῆς.

Άρθρον 3: Μετά την δημοσίευσιν του παρόντος κανονισμοῦ οφείλουσι οἱ ἐκ του ἐξωτερικοῦ ἐρχόμενοι ιατροί: α) να ἐγγράφωσι τα διπλώματα αὐτῶν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Αυτοκρατορικὴν Σχολὴν της Ιατρικῆς ὅπως λάβωσι τὴν ἀδειαν να μετέλθωσι τὸν ἱατρὸν ἐν τῇ Οθωμανικῇ Αυτοκρατορίᾳ, οὐχ ἵπτον οἱ ξένοι δεν δύνανται να ἐγγράψωσι τα διπλώματα αὐτῶν χωρὶς πρότερον να παρουσιάσωσι τα διαβατήρια αὐτῶν εἰς τὸ γραφεῖον της πρεσβείας της ἰδιαιτέρας αὐτῶν κυβερνήσεως, β) θέλουσιν υποβληθεῖ εἰς μικράς τινὰς ἐξετάσεις της επιστήμης των. Ἀφοῦ ἐνεργηθῶσιν οἱ τύποι οὕτως, ἐκεῖνοι οἵτινες ἀποδειχθῶσιν ὅτι εἶναι ἱκανοί, θέλουσι πληρῶσαι πεντακόσια γρόσια, ἐπομένως θέλουσι λάβει γραπτὴν ἀδειαν.

Άρθρον 4: Άπαντες οι εν Κωνσταντινουπόλει ιατροί και χειρουργοί, οι προ της δημοσιεύσεως του παρόντος κανονισμού μετερχόμενοι τον ιατρόν, οφείλουν να παρουσιάσωσι τα εαυτών διπλώματα εις την Αυτοκρατορικήν Σχολήν της Ιατρικής.¹⁴

Άρθρον 5. Οι διδάκτορες μεν της ιατρικής ή της χειρουργικής όντες, μετερχόμενοι δε τα επαγγέλματα ταύτα κατά τας επαρχίας, δέον να πέμψωσι αντίγραφα των διπλωμάτων αυτών διά του Γενικού Διοικητού εις την εφορείαν της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Σχολής, επικυρωμένα υπό του μεγάλου συμβουλίου της Γενικής Διοικήσεως, αν οι κατέχοντες ώσιν υπήκοοι της Α.Α.Μ. του Σουλτάνου, ή υπό των αρμοδίων προξενείων, αν ώσιν υπήκοοι ξένοι.

Άρθρον 6: Ο της ιατρικής ή χειρουργικής διδάκτωρ δεν δύναται να δώση φάρμακον όπερ αυτός παρεσκεύασεν, ειμή εκεί ένθα δεν υπάρχει τι αδεία της αρχής ηνεωγμένον φαρμακείον

Άρθρον 7: Αι εν τη αλλοδαπή την μαιευτικήν διδαχθείσαι μαιάι προτιθέμεναι να εξασκήσωσι την τέχνην ταύτην εν ταις οθωμανικαίς χώραις θέλουνσι εκτελέσει τας διατάξεις του τρίτου άρθρου αλλά διά την έγγραφον άδειαν πληρώνουσιν εκατόν μόνον γρόσια. Όσαι δε μετέρχονται την μαιευτικήν εις τας επαρχίας έσονται υπόχρεοι να συμμορφωθώσι προς τα εν τω πέμπτω άρθρω διαλαμβανόμενα.

Άρθρον 8: Απαγορεύεται απολύτως ταις μαιαίς η χρήσις “μέγγενε” (φόρσεπ) και άλλων μαιευτικών εργαλείων ως και το να στρέφωσι το βρέφος εν τη μήτρα της επιτόκου και να μεταχειρίζωνται και παρασκευάζωσι φάρμακα δραστικά ως το καλούμενον πολύκαυλος (δηλιτζέ) ή μαχιμουρλή τζαβδάρ.

Κεφάλαιον δεύτερον

Διατάξεις προσωριναί

Άρθρον 9: Επιτρέπεται η εξάσκησις της ιατρικής τέχνης: α) εις τους εν τη Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή παραδεδεγμένους ως επί της υγιεινής υπηρετήσοντας, β) εις όσους ευρέθησαν ήδη κάτοχοι αδειών δοθεισών αυτοίς προ καιρού υπό του αρχιάτρου της Α.Α.Μ. του Σουλτάνου ή υπό του εφόρου της Ιατρικής Σχολής, γ) εις τους εκ της ιατρικής σχολής υπηρετήσαντας εν τοις νοσοκομείοις ή εν ταις επαρχίαις. Ως ιατροί οφείλουνσι εν τούτοις να εγγράψωσι τας ανά χείρας αυτών αδείας εν τη ρηθείση σχολή.

Σημ.: “Οφιτοιέ δε σαντέ” καλούνται οι διδάκτορες μεν πτυχίου μη λαβόντες, όντες δε ικανοί να μετέρχωνται την ιατρικήν ως πολίται και επιτραπέντες υπηρεσίαν υγειονομικήν.

Άρθρον 10: Οι εις τας ανωτέρω τρεις τάξεις αναγόμενοι ιατροί και χειρουργοί δεν επιτρέπεται να επιχειρώσι σπουδαία χειρουργικά έργα.

Άρθρον 11: Οι παρά της εφορείας λαβόντες άδειαν του να εξασκώσιν κλάδον τινά της μικράς χειρουργικής και οι υπηρετήσαντες παρά τοις στρατιωτικοίς σώμασιν ως χειρουργοί, δύνανται να μετέρχωνται την μικράν χειρουργικίν. Οφείλουσιν όμως, προσελθόντες εις την Αυτοκρατορικίν Ιατρικίν Σχολήν, να εγγραφώσιν και δεύτερον.

Κεφάλαιον τρίτον Ποινικάί διατάξεις

Άρθρον 15: Ο παρών κανονισμός τεθήσεται εις πλήρη ενέργειαν, μετά μεν τρεις μήνας από της δημοσιεύσεώς του εν Κωνσταντινουπόλει, μετά δε έν έτος εν ταις επαρχίαις καθ' ας υπάρχουσι ιατροί έχοντες δίπλωμα. Εκεί ένθα δεν υπάρχουσι τοιούτοι η της Ιατρικής Σχολής εφορεία οφείλει να πέμψη ιατρούς ώστε να εκτελεσθώσιν εν τάχει και καθ' άπαν το κράτος αι διατάξεις του κανονισμού τούτου.

Άρθρον 16: Κατάλογος απάντων των εν Κωνσταντινουπόλει ιατρών των εις την Ιατρικίν Σχολήν εγγεγραμμένων δημοσιευθήσεται διά των εφημερίδων· αντίγραφα δε αυτού πεμφθήσονται και διανεμηθήσονται εις άπαντα τα φαρμακεία.

Άρθρον 17: Τα ονόματα των εν διαστήματι ενός έτους εις την Αυτοκρατορικίν Ιατρικίν Σχολήν εγγεγραμμένων διδασκόντων, κατά την λήξιν του έτους προστίθενται εις τον κατάλογον περί ου ο λόγος εν τω προηγουμένω άρθρω. Άμα δε είς διδάκτωρ εγγραφή εις την σχολήν εκείνην, το ιατροσυνέδριον γνωστοποιεί το γεγονός προς άπαντας τους φαρμακοποιούς.¹⁵

Τα άρθρα του κανονισμού αυτού έδιναν επί τέλους στον επιστήμονα γιατρό τη θέση που του ανήκε. Εκτός από ορισμένες συγκεκριμένες κατηγορίες μη διπλωματούχων γιατρών που εξαιρέθηκαν (άρθρα 9 και 10), όλοι οι υπόλοιποι υποχρεώνονταν να σταματήσουν την άσκηση της ιατρικής αλλιώς θα υφίσταντο κυρώσεις.

Μία άλλη καινοτομία που εισήχθη από τον κανονισμό στο χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η προσπάθεια που έγινε για τον έλεγχο των ξένων γιατρών που εργάζονταν στα εδάφη της, καθώς και των υπηκόων της που είχαν σπουδάσει σε πανεπιστήμια της αλλοδαπής.

Λίγους μήνες μετά τη δημοσίευση του Κανονισμού η εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια* ανήγγειλε νέα μέτρα της κυβέρνησης για την υγειονομική περίθαλψη του πληθυσμού. Από αυτά, σχετικό με την πάταξη της εμπειρικής ιατρικής ήταν το ακόλουθο:

Ουδείς των φαρμακοποιών θέλει δέχεσθαι συνταγήν φαρμάκων ιατρού μη φέροντος δίπλωμα, εάν δε παρουσιασθή εις τινα τούτων συνταγή τοιαύτη θέλουσιν ειδοποιεί αμέσως την Δημαρχίαν, εάν δε τυχόν ήθελον δώσῃ φάρμακα χωρίς να ειδοποιήσωσιν την Δημαρχίαν και ακολούθως ήθελε γνωσθή τούτο, εκτός του ότι ο ιατρός και ο φαρμακοποιός θέλουσιν υποβάλλεσθαι εις χρηματικόν πρόστιμον ανά τρεις λίρας έκαστος, θέλουσι φυλακίζεσθαι και ανά μίαν εβδομάδα, το δε χρηματικόν τούτο πρόστιμον θέλει διανεμέσθαι εξ ίσου μεταξύ Δημαρχίας και του μηνυτού.

Ιωάννινα 27/8/1872 ¹⁶

Σύμφωνα με εγκύκλιο επιστολή της διεύθυνσης της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Σχολής προς τη διοίκηση του Βιλαετίου Ιωαννίνων, ο έλεγχος των πτυχίων όλων των μετερχομένων το ιατρικό επάγγελμα θα γινόταν μέσω των τοπικών Ιατροσυνεδρίων που απαρτιζόνταν από το γιατρό του υγειονομείου, τον ανώτερο στρατιωτικό γιατρό της περιοχής και το στρατιωτικό φαρμακοποιό. Σε περίπτωση που σε κάποιο μέρος δεν υπηρετούσε κάποιος ή και κανένας από αυτούς, τότε το Ιατροσυνέδριο επανδρωνόταν από ευηπόληπτους πτυχιούχους γιατρούς και φαρμακοποιούς. Αν και πάλι δεν συμπληρωνόταν ο απαιτούμενος αριθμός, τότε η Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης λάβαινε τα αναγκαία μέτρα για την επίλυση του προβλήματος.¹⁷

Το πρώτο Ιατροσυνέδριο στα Ιωάννινα συγκλήθηκε το 1870, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο κανονισμός του 1872 δεν ήταν ο πρώτος που συντάχθηκε γι' αυτό το σκοπό. Οι λόγοι της σύστασής του αναφέρονται σε άρθρο της εφημερίδας *Ιωάννινα-Γιάνγια* στις 22/1/1870.

*Μανθάνομεν ότι γνωστού γινομένου ότι τινές μη φέροντες δίπλωμα της Ιατρικής, περιφερόμενοι από τόπου εις τόπον επαγγέλλονται τον ιατρόν δίδοντες εις τους ασθενείς φάρμακα αντικείμενα εις τα νοσήματα αυτών και ούτως η κατάσταση αυτών χειροτερεύει, πολλάκις δε και θύματα γίνονται και ότι και άλλα κακά προξενούσιν, ενεκρίθη όπως οι τοιοούτοι άνευ διπλώματος ιατροί εμποδισθώσι και παύσωσιν ίνα επαγγέλλωνται την ιατρικήν και όπως συσταθή εν τη πρωτεύουσά του Βιλαετίου επιτροπή συγκειμένη εκ των καλλιτέρων εν αυτή ιατρών ίνα θεωρήσῃ και εξελέγῃ τα διπλώματα των το ιατρικόν επάγγελμα μετερχομένων.*¹⁸

Το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς ανακοινώθηκε η έναρξη των εργασιών του τοπικού Ιατροσυνεδρίου.

Δηλοποιήσεις

Ειδοποιούνται οι εν τω Βιλαετίω τούτω διαμένοντες και μετερχόμενοι το επάγγελμα του ιατρού, χειρουργού και φαρμακοποιού ότι τη πρωτοβουλία της Α. Ε. του Γενικού ημίν Διοικητού διωρίσθη ιατρική τις επιτροπή συγκειμένη υπό των αξιολύτων ιατρών Ιμπραήμ εφέντη στρατιωτικού, κ.κ. Δ. Βαρζέλη, Ι. Ποντίκη, Κ. Κοντόπουλου και Ι. Ζώτου, ήτις βάσιν έχουσα τον επί τούτω Αυτοκρατορικών νόμον, ήρξατο των εργασιών της προς εξέλεξιν των διπλωμάτων αυτών από της 19ης Οκτωβρίου 1870, συνεδριάζουσα ανά παν Σάββατον από της 8-10 ώρας τουρκιστί.

Προσκαλούνται όθεν οι εν τω Βιλαετίω τούτω ιατροί, χειρουργοί και φαρμακοποιοί όπως εντός δύο μηνών από σήμερον εμφανισθώσι κατά τας ορισμένας ώρας ενώπιον της ειρημένης ιατρικής επιτροπής.¹⁹

Μετά το πέρας των εργασιών του, το Ιατροσυνέδριο έδωσε στη δημοσιότητα τα ονόματα όσων είχαν το δικαίωμα να ασκούν το επάγγελμα του γιατρού. Από τα Ιωάννινα ήταν οι Ι. Ποντίκης, Κ. Κοντόπουλος, Ι. Βιάννης, Κ. Σταυρίδης, Γ. Τσιγαράς, Σπ. Μολυβάδας, Ι. Ζώτος, Ι. Λαμπρίδης και Κ. Βηλαράς, από την Κόνιτσα οι Ι. Πρίγκος και Κ. Ματσίνις και από το Μέτσοβο ο Ι. Τσιπούρης.²⁰

Φαίνεται όμως ότι οι εμπειρικοί γιατροί δεν έλαβαν υπόψη την παραπάνω απόφαση γιατί το Ιατροσυνέδριο επανέλαβε τις εργασίες του τρία χρόνια αργότερα, το 1873. Αυτή τη φορά, οι γιατροί που πήραν άδεια να ασκούν το επάγγελμα στα Ιωάννινα ήταν οι Κ. Βηλαράς, Π. Γεροκωστόπουλος, Ι. Ποντίκης, Κ. Κοντόπουλος, Κ. Σταυρίδης, Γ. Τσιγαράς, Σπ. Μολυβάδας, Ι. Ζώτος, Ι. Λαμπρίδης, Δ. Ρέκκας και Γ. Παρλαπάς.²¹

Τον Ιανουάριο του 1879 ακολούθησε νέα πρόσκληση της επιτροπής (που θα συνεδρίαζε κάθε Πέμπτη στο Δημαρχείο) προς αυτούς που ασκούσαν το επάγγελμα του γιατρού χωρίς άδεια.²² Το ίδιο έγινε και το 1893.²³

Η σύγκληση των Ιατροσυνεδρίων στις έδρες των Βιλαετίων και οι αυστηρές ποινές που προβλέπονταν για τους παραβάτες έφεραν πενιχρά αποτελέσματα. Παρόλο που ήταν μία σημαντική προσπάθεια για τον παραγκωνισμό των εμπειρικών γιατρών, αυτοί συνέχισαν να ασκούν παράνομα το επάγγελμα και κατά τα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα. Αιτία αυτού του φαινομένου δεν ήταν μόνο η επιμονή των εμπειρικών στην άσκηση της ιατρικής, αλλά και η

έλλειψη επιστημόνων γιατρών, καθώς και η άγνοια που επικρατούσε στον πληθυσμό εκείνη την εποχή σχετικά με τα προσόντα των επιστημόνων γιατρών.

Γενικά, ο αριθμός των επιστημόνων στην Ήπειρο ήταν πάντοτε μικρότερος από τον αριθμό των εμπειρικών γιατρών. Για παράδειγμα θα αναφερθούν οι διακυμάνσεις του αριθμού των επιστημόνων γιατρών των Ιωαννίνων για μία περίπου πεντηκονταετία. Από επιστολή των γιατρών Φιλ. Α. Σακελλαρίου, Δημ. Σ. Ζιτσαίου και Κ.Δ. Σταυρίδη προς τον Κ. Ρωσσέτο, πρόξενο της Ελλάδας στην Ήπειρο και Αλβανία, γίνεται γνωστό ότι το 1853 οι επιστήμονες που ασκούσαν το επάγγελμα στα Ιωάννινα ήταν δέκα πέντε.²⁴ Το 1870 ο αριθμός τους μειώθηκε σε εννέα²⁰, ενώ τρία χρόνια αργότερα αυξήθηκε σε έντεκα²¹. Τέλος, το 1913, λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, οι επιστήμονες γιατροί που εργάζονταν στην πόλη ήταν περίπου είκοσι πέντε.²⁵

Οι γιατροί της Ηπείρου ανήκαν και στις τρεις εθνότητες που ζούσαν στην περιοχή. Ήταν δηλαδή Έλληνες (χριστιανοί και εβραίοι), Τούρκοι και Αλβανοί. Αριθμητικά οι Έλληνες υπερείχαν κατά πολύ, χωρίς όμως η παρουσία των εκπροσώπων των άλλων δύο εθνοτήτων να είναι αμελητέα.

Οι γιατροί είχαν το δικό τους *ισνάφι* (από την αραβική λέξη *εσνάφ* που σημαίνει *συντεχνία*²⁶), για το οποίο γίνεται συχνά λόγος. Η ύπαρξή του του *ισναφίου* των Ιωαννίνων, που χρονολογείται τουλάχιστον από τον δέκατο όγδοο αιώνα, αναφέρεται σε κατάλογο επαγγελματιών του 1820.²⁷ Μία από τις τελευταίες δραστηριότητές του, πριν διαλυθεί το 1912²⁷, ήταν η κατάθεση στεφάνου στο μνημόσυνο του Μητροπολίτη Κορυτσάς, Φώτιου, που έγινε στα Ιωάννινα το 1906²⁸. Μέλη του, στις αρχές τουλάχιστον, θα πρέπει να ήταν και επιστήμονες και εμπειρικοί γιατροί.

Σκοπός της δημιουργίας των *ισναφίων* ήταν η προστασία των συμφερόντων των μελών τους. Λειτουργούσαν μάλιστα σαν ένα είδος ασφαλιστικού ταμείου γιατί όχι μόνο ήταν υπεύθυνα για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των μελών τους, αλλά σε περίπτωση ασθένειας ή θανάτου κάποιου από αυτά, το *ισνάφι* αναλάμβανε τη φροντίδα της οικογένειάς του.²⁹

Την εποχή εκείνη οι πιο διαδεδομένες ιατρικές ειδικότητες, όχι μόνο μεταξύ των πρακτικών γιατρών, ήταν η παθολογία και η χειρουργική. Αρχικά μάλιστα δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ειδικότητες αλλά διαφορετικές επιστήμες, μια και οι Ιατρικές Σχολές Αθηνών και Κωνσταντινούπολης όχι μόνο είχαν ξεχωριστά τμήματα γι' αυτές, αλλά και το τμήμα της χειρουργικής θεωρείτο σαφώς κατώτερο από το παθολογικό, τους δε χειρουργούς δεν τους ονόμαζαν γιατρούς.

Οι πρώτοι πραγματικά ειδικευμένοι γιατροί, που εμφανίστηκαν κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, είχαν κάνει τις σπουδές της ειδίκευ-

σής τους στην Ευρώπη και κυρίως στη Γαλλία και τη Γερμανία. Το γεγονός αυτό, όπως και το ότι πολλοί γιατροί κατέφευγαν στη Δύση για ολιγόμηνη επισημονική ενημέρωση, γίνεται φανερό από τα βιογραφικά τους σημειώματα.

Εκτός από την ειδικότητα του παθολόγου και του χειρουργού, από τις πρώτες ειδικότητες που συναντούμε είναι αυτές του μαιευτήρα-γυναικολόγου, του οφθαλμιάτρου, του μικροβιολόγου, του νευρολόγου και του δερματολόγου.

Εκτός από τον περιορισμένο αριθμό των ειδικοτήτων χαρακτηριστική ήταν και η ασάφεια των ορίων που χώριζαν την μία ειδικότητα από την άλλη, καθώς επίσης και η ανάμιξη εμπορών σε θέματα που σήμερα άπτονται της επιστήμης. Στις αρχές του εικοστού αιώνα διαφήμιση σε εφημερίδα της εποχής πληροφορούσε το κοινό ότι:

Εις το κατάστημα Γ.Ε. Ράδου εν Ιωαννίνους

Εκτός των εκλεκτών και πολυαρίθμων εδωδίων, ποτών και λοιπών ειδών ευρίσκει τις πλουσιωτάτην συλλογήν ῥματογιαλίων διά πρεσβύωπας, μύωπας και αστιγματικούς εφαρμοζόμενα και εις την πλεον δύσκολον μύτην, προσιτά δε εις πάντας.^{30,31}

Μεταξύ των υποχρεώσεων των γιατρών ήταν η χορήγηση ιατρικών γνωματεύσεων και βεβαιώσεων, πιστοποιητικών θανάτου και η συμμετοχή τους σε αυτοψίες και νεκροψίες.

Το 1906 οι γιατροί των Ιωαννίνων στήριξαν τις προσπάθειες που έκανε η χριστιανική κοινότητα της πόλης για την αντικατάσταση του υπερήλικα Μητροπολίτη Σωφρόνιου. Βεβαίωσαν την *Μεγάλην Εκκλησίαν* ότι το ασθενές και εξηντλημένον σαρκίον του Μητροπολίτου δεν δύναται να βασιτάζη τα βαρέα καθήκοντα άτινα επιβάλλονται εις την εκκλησίαν και το γένος...³²

Αλλά και οι Αρχές συχνά κατέφευγαν στις ιατρικές βεβαιώσεις προκειμένου να αποκτήσουν ορισμένες πράξεις νόμιμη κάλυψη. Έχοντας αυτό το σκοπό, ανακοίνωσαν το Μάρτιο του 1896 ότι, για να αποφευχθεί η καλπονοθεία κατά την εκλογή των εφοροεπιτρόπων των Ιωαννίνων, *εις ουδένα επιτρέπεται να πέμπη την ψήφον του δι' άλλου εντός φακέλλου· εν η δε περιπτώσει είναι τις ασθενής, δύναται να πέμπη με άλλον την ψήφον του συνοδευομένην και με ραπόρτον ιατρού.*³³

Λόγω της έλλειψης γιατρών με την ειδικότητα του ιατροδικαστή, οι αυτοψίες γίνονταν από γιατρούς άλλων ειδικοτήτων. Ενδεικτικά αναφέρονται δύο περιστατικά. Το 1894 έγινε αυτοψία σε ενδεκάχρονο παιδί από το Πωγώνι που τραυματίστηκε από πολύκροτο³⁴, ενώ δεκαπέντε χρόνια αργότερα ο ανακριτής των Ιωαννίνων μαζί με το δημαρχιακό γιατρό και τον επόπτη υγιεινής της πόλης εξήτασαν τον εκ του χωρίου Ραδοβίζιον εν τω νοσοκομείω

Χατζηκώστα νοσηλευόμενον χωρικόν Χρήστον Δημητρίου όστις έφερε εγκαύματα τρίτου βαθμού κάτωθι των μασχαλών εξ ωών άτινα, λέγει, εξουσίας όργανα επέθεσαν αυτώ διότι αγνοών δεν πδύνατο να δώση εις το απόσπασμα τας πληροφορίας ας εζήτουν παρ' αυτού...³⁵.

Το ίδιο συνέβαινε και με τις νεκροτομές. Όταν το 1875 πέθανε κάποιον ηλικιωμένο άτομο κατά τη διάρκεια ταξιδιού από τα Ιωάννινα στο χωριό του, κοντά στο Τεπελένι, οι Αρχές του Αργυρόκαστρου ενήργησαν αμέσως νεκροτομή, το πόρισμα της οποίας ήταν ότι ο θάνατος είχε προκληθεί από το κρύο.³⁶

Αν όμως στις μεγάλες πόλεις δημιουργούσε πρόβλημα η έλλειψη συγκεκριμένων ιατρικών ειδικοτήτων, οι κωμοπόλεις και τα χωριά πολλές φορές δεν διέθεταν κανέναν γιατρό, πράγμα που ανάγκαζε τους κατοίκους, όταν τα περιστατικά ήταν σοβαρά και η οικονομική κατάστασή τους ανθηρή, να καλούν γιατρούς από τις πόλεις. Φημισμένοι γιατροί όπως ο Γ. Σταυρίδης³⁷ και ο Φάντης, μετακλήθηκαν σε άλλες περιοχές προκειμένου να εξετάσουν ασθενείς. Ο Φάντης μάλιστα πήγε στην Παραμυθιά για να εξετάσει το μωδίρη του Οθωμανικού μονοπωλίου των καπνών που έπασχε από *οξείαν νόσον*.³⁸

Μία άλλη πολυτέλεια, απρόσιτη για τους πολλούς, ήταν η συντήρηση προσωπικών γιατρών. Από τα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα ο Αλή πασάς είχε στην αυλή του γιατρούς που τους πλήρωνε αδρά. Μεταξύ αυτών ήταν ο Tosoni, ο Jerome de la Lance, ο Louis Frank, ο Velani, ο Ραζής, ο Ι. Βηλαράς, ο Λ. Βάγιας και ο Ε. Μέξης.³⁹

Άλλοι επώνυμοι που είχαν προσωπικούς γιατρούς ήταν ο Ιμπραήμ πασάς, φεουδάρχης του Βερατίου και της Αυλώνας, που το 1808 είχε κοντά του το γιατρό Λιπεράκη και αργότερα έναν άλλο γιατρό αγνώστων στοιχείων, ο Μεχμέτ μπένς στην Κορυτσά,⁴⁰ και η οικογένεια Βρυώνη από το Λίμποφτσε που το 1905 είχε κοντά της το γιατρό Μωυσή Κοφφινά⁴¹. Μερικοί από αυτούς τους επώνυμους στις μετακινήσεις τους συνοδεύονταν από τους γιατρούς τους. Έτσι ο Χουροσίτ μπένς πήρε μαζί του τον προσωπικό του γιατρό Μιχαήλ Τσάκο, όταν η οικογένειά του μετακόμισε το 1890 στο Αργυρόκαστρο⁴², ενώ ο ίδιος γιατρός συνόδευσε λίγα χρόνια αργότερα στο Λουτράκι τη Χανούμ Μαλήκ πασά από το Λιμπόχοβο⁴³.

Από την άλλη μεριά, η φτώχεια και η αρρώστια συχνά ανάγκαζαν τους ανθρώπους να κάνουν μεγάλα και επίπονα ταξίδια για να βρουν γιατρό. Ο περιηγητής Robert Curzon περιγράφει πως το 1834 ταξιδεύοντας από τα Ιωάννινα στο Μέτσοβο συνάντησε καθ' οδόν έναν άνθρωπο που τον μετέφεραν στα Ιωάννινα ψάχνοντας για χειρουργό γιατί κλέφτες του είχαν κόψει και τα δύο του πόδια.⁴⁴

Τα έσοδα των γιατρών προέρχονταν είτε από τις επισκέψεις που τους πλήρωναν οι άρρωστοι, είτε από το μισθό που τους έδιναν οι κατά τόπους αρχές που τους προσλάμβαναν. Περισσότερες λεπτομέρειες για τη μισθοδοσία των νοσοκομειακών και των δημοτικών και κοινοτικών γιατρών υπάρχουν στα σχετικά κεφάλαια. Η αμοιβή για τις επισκέψεις των γιατρών που ασκούσαν ελεύθερο επάγγελμα δεν ήταν σταθερή. Αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό διαβάζοντας ένα απόσπασμα από γράμμα που ο άρρωστος Γούλας Κρυστάλλης έστειλε από το Συρράκο στον αδελφό του Κώστα: ...*Επήρα τον Δουραμάνη και όχι τον Βασταρούχα διότι ο Βασταρούχας θέλει γρόσια πέντε την επίσκεψιν, ας αφήσωμεν τα ιατρικά, ενώ ο Δουραμάνης δεν μας παίρνει τίποτε....*⁴⁵

Στις αρχές του εικοστού αιώνα έγινε προσπάθεια για τη διατίμηση των ιατρικών υπηρεσιών:

Οι πολιτικοί ιατροί των Ιωαννίνων ώρισαν την αμοιβήν αυτών ως εξής:

- επίσκεψις παθολογική γρ. 3
- επίσκεψις χειρουργική γρ. 4
- επίσκεψις συμβουλευτική γρ. 4
- συμβούλια γρ. 10
- νυκτερινή επίσκεψις από της 9ης μ.μ.
και πέραν, ως και νυκτερινά συμβούλια γρ. 25
- διανυκτέρευσις γρ. 50
- δι' εγχειρήσεις και άλλας επεμβάσεις γίνονται ιδιαίτεροι συμφωνίαι. 46

Σε γενικές γραμμές η οικονομική κατάσταση των γιατρών ήταν ανθήρή, σε βαθμό μάλιστα που συχνά τραβούσε την προσοχή των ληστών. Η εφημερίδα της Κωνσταντινούπολης *Νεολόγος* έγραψε τον Ιούλιο του 1879 ότι σε απόσταση μίας ώρας από τα Ιωάννινα μη κατονομαζόμενος γιατρός, μεταμφιεσμένος σε χωρικό για το φόβο των ληστών, έχασε το αλόγό του που του το κατάσχεσε στρατιωτικό απόσπασμα.⁴⁷

Η θεραπευτική αγωγή που χορηγείτο στους ασθενείς χαρακτηριζόταν από τη χρήση παλιών και νέων θεραπευτικών μεθόδων. Συχνή μάλιστα ήταν η χρήση των βδελλών. Μία αναφορά του ελληνικού Προξενείου της Πρέβεζας προς το ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών μας πληροφορεί ότι, για το 1845, το μονοπώλιο των βδελλών της Πρέβεζας το είχε νοικιάσει κάποιος Κωνσταντίνος Ι. Πριντσινέλλας από την Άμφισσα, ο οποίος όμως συνέχισε να το διατηρεί παράνομα και την επόμενη χρονιά. Αυτό ανάγκασε το νέο ενοικιαστή, τον επτανήσιο Παναγιώτη Παροντσή, να τον καταγγείλει όχι μόνο γι' αυτήν την παρανομία, αλλά και για το ότι στην Τουρκία δεν επιτρεπόταν Έλληνας υπήκοος να κάνει εμπόριο υποκείμενο σε μονοπώλιο. Το θέμα πήρε απρόσμενες διαστάσεις γιατί η διαμάχη μεταξύ των δύο εμπόρων κατέληξε σε

συμπλοκή, στον τραυματισμό του *γιασακτζή* του αγγλικού Προξενείου και στη συνέχεια στην ανάμιξη των Προξενείων της Ελλάδας και της Αγγλίας.⁴⁸ Το περιστατικό είναι απόδειξη όχι μόνο της αξίας που είχαν οι βδέλλες την εποχή εκείνη για την ιατρική αλλά και του πόσο επικερδές ήταν το εμπόριό τους.

Με την πάροδο των ετών οι έρευνες που σε όλες τις χώρες διεξάγονταν για τη βελτίωση των θεραπευτικών μεθόδων καθιέρωναν νέες τεχνικές και αγωγές με αποτέλεσμα να εγκαταλείπονται βαθμικώς οι παλιές μέθοδοι. Τα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα δημιουργήθηκε από τον Έρλιχ και το μαθητή του Χάτα το γνωστό φάρμακο κατά της ουφιλίδος, που ονομάστηκε *Salvarsan Έρλιχ-Χάτα 606*, γιατί το εξακοσιοστό έκτο σκεύασμα που δοκιμάστηκε έφερε αποτέλεσμα. Η χημική ουσία του σκευάσματος ήταν η διοξυδιαμιδουαρσενοβενζόλη και η μορφή του ήταν κίτρινη σκόνη μέσα σε σωληνάκια κενά αέρος που, πριν από τη χρήση, διαλυόταν σε αλκοολικό φορέα.⁴⁹ Το φάρμακο, η χορήγηση του οποίου γινόταν ενδομυϊκά, έφερε ικανοποιητικά αποτελέσματα και, παρά τις παρενέργειές του, χρησιμοποιήθηκε πολύ στην Ήπειρο την εποχή εκείνη.^{50,51}

Εκτός από τη συμμετοχή τους στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια περίθαλψη οι γιατροί ασχολούνταν με την περίθαλψη των τροφίμων ευαγών ιδρυμάτων (γηροκομείων, ορφαντροφείων, του Πτωχοκομείου Ιωαννίνων)⁵² και με τη σχολιατρική.

Πέρα από το γηροκομείο Ιωαννίνων, που ιδρύθηκε το 1841 από τους Ζωσιμάδες⁵³, στην Ήπειρο υπήρχαν το γηροκομείο των Κατοανοχωρίων που δημιουργήθηκε και συντηρήθηκε με χρήματα του ευεργέτη Ι. Λούλη⁵⁴, το γηροκομείο της μονής Πέπελης κοντά στο Αργυρόκαστρο⁵⁵ και το γηροκομείο Μετσόβου που ήταν δωρεά του Τραντάφυλλου Τσιομάγκα⁵⁶. Αν και οι δωρητές όριζαν ρητά ότι οι τρόφιμοι θα έπρεπε να έχουν και ιατρική φροντίδα, αυτό δεν ήταν πάντοτε εφικτό. Το 1907 μάλιστα δημοσιεύτηκε ανοιχτή επιστολή σε εφημερίδα των Ιωαννίνων όπου ένας Γιαννιώτης, ο Παναγιώτης Ζαγόρος, κατήγγειλλε ότι *εις το γηροκομείον δεν υπήρχεν ιατρός παρά μόνον φθείραι κατά χιλιάδας*.⁵⁷

Τα νόθα -είδος σε περίσσεια αυτά τα χρόνια- ήταν κάτω από την προστασία της Δημογεροντίας των Ιωαννίνων και συντηρούνταν από τα επιδόματα των μοναστηριών και το ταμείο των Ελεών. Επειδή τουλάχιστον ως την απελευθέρωση της πόλης δεν υπήρχε βρεφοκομείο, τα νόθα τα αναλάμβαναν παραμάνες, που ήταν γνωστές ως *βάγιες* ή *μπαστομάνες*, οι οποίες, παίρνοντας μία μικρή μηνιαία αμοιβή, τα μεγάλωναν μαζί με τα δικά τους παιδιά. Οι τροφοί των νόθων εξετάζονταν υποχρεωτικά μία φορά το μήνα από τους εφόρους και από έναν ή περισσότερους δημοτικούς γιατρούς για να διαπιστωθεί η καλή υγεία τους. Στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή διαπιστωνόταν μολυσματική ή ανίατη ασθένεια, τις αντικαθιστούσαν με άλλες υγιείς τροφούς.⁵⁸

Ανάλογη φροντίδα είχαν και οι Ηπειρώτες μαθητές. Γιατροί, με εντολή των αρχών, φρόντιζαν για την απολύμανση των σχολείων κατά τη διάρκεια των επιδημιών⁵⁹ και για την κατάσταση της υγείας των μαθητών που κατοικούσαν σε οικοτροφεία.⁶⁰ Αυτές οι προσπάθειες, αν και γίνονταν σε περιορισμένη κλίμακα, ανακούφιζαν σημαντικά τον πληθυσμό.

Κοινωνικά, από την αρχαιότητα οι γιατροί ανήκαν στην ανώτερη τάξη. Το γεγονός ότι πρόσφεραν την υγεία, φυσικά στα πλαίσια των δυνατοτήτων που τους πρόσφερε η εποχή τους, τους έκανε να ξεχωρίζουν από τους κοινούς θνητούς, οι οποίοι τους αντιμετώπιζαν με σεβασμό και με δέος. Ιδιαίτερα κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας το επάγγελμα του γιατρού έχαιρε μεγάλης εκτίμησης.⁶¹ Σύμφωνα με τον Άγγλο γιατρό και περιηγητή Holland, που επισκέφτηκε την Ήπειρο στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα, η φήμη των Ελλήνων γιατρών οφειλόταν στο ότι είχαν σπουδάσει σε ξένα πανεπιστήμια, ήταν πολυταξιδεμένοι, ευσυνειδητοί και παρακολουθούσαν σχολαστικά την εξέλιξη της επιστήμης, με αποτέλεσμα να είναι εξοικειωμένοι με τις θεωρίες κορυφαίων Ευρωπαίων επιστημόνων.^{62,63}

Μεταξύ αυτών που τιμούσαν τους γιατρούς ήταν και ο Αλή πασάς, ο φόβος του οποίου για τις ασθένειες ήταν γνωστός. Όταν λοιπόν τύχαινε να αρρωστήσει τρομοκρατείτο σε τέτοιο βαθμό που αποκαλούσε *φίλους του* τους γιατρούς του και τους ικέτευε να τον σώσουν. Αυτό βέβαια δεν τον εμπόδιζε, αφού γιατρευόταν, να τους κατηγορεί για ανικανότητα προκειμένου να αποφύγει τις ηγεμονικές αμοιβές που τους έταζε κατά τη διάρκεια του πανικού του.⁶⁴

Οι γιατροί του Αλή πληρώνονταν με μισθό που τους καταβαλλόταν κάθε χρόνο. Επίσης απολάμβαναν προνόμια αδιανόητα για τους ραγιάδες, όπως να φορούν ποικιλόμορφα ενδύματα, να κυκλοφορούν έφιπποι και να κρατούν ομπρέλα.⁶⁵ Τα προνόμια αυτά διατηρήθηκαν και μετά το θάνατο του Αλή πασά. Οι γιατροί μάλιστα που σπούδαζαν στην Αθήνα ή σε ευρωπαϊκές χώρες δεν φορούσαν φέσι αλλά καπέλο, ενώ οι γιατροί Βαρζέλης και Πισπιρής φορούσαν ρεδιγγότα. Η ενδυμασία αυτή ξένιζε σε τέτοιο βαθμό τους Τούρκους που, όταν τύχαινε να περάσουν από τους τουρκομαχαλάδες, μέρη *απάτητα* για τους χριστιανούς, τα Τουρκόπουλα τους πετροβολούσαν και τους φώναζαν: *Φράγκε-μαράγκε, πριτς κακαράγκε*.⁶⁶

Τα προνόμια των γιατρών επεκτείνονταν και στον τρόπο με τον οποίο συμμετείχαν στα κοινά. Σύμφωνα με τον Εκλογικό Κανονισμό της χριστιανικής κοινότητας των Ιωαννίνων, που εκδόθηκε για τις κοινοτικές εκλογές του 1887, αποκλείονταν του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι όλοι οι έμμιστοι υπάλληλοι της κοινότητας πλην των δημοτικών γιατρών.⁶⁷

Η κοινωνική θέση των γιατρών καθοριζόταν και από μία σειρά εξωια-

τρικών δραστηριοτήτων. Ανάμεσά τους ήταν και η συμμετοχή τους σε εράνους που γίνονταν για κοινωφελείς σκοπούς. Χαρακτηριστική, άλλωστε, είναι και η προσφορά των εν *Ιωαννίνους ιατρών και λοιπών επιστημόνων* που διέθεσαν για την ανέγερση της Ζωσιμαίας Σχολής εκατό οθωμανικές λίρες.⁶⁸ Επίσης, η παρουσίαση ιατρικών και άλλων θεμάτων στο κοινό δεν ήταν ασυνήθιστο φαινόμενο. Μεταξύ των γιατρών που έκαναν διαλέξεις ήταν και οι Ι. Λαμπρίδης, Ε. Παππάς, Β. Ρέκκας, Γ. Σταυρίδης και Ι. Τσέτσικας.

Μία άλλη αξιοσημείωτη δραστηριότητα των γιατρών ήταν η συγγραφική. Τα πονήματά τους, τα οποία δεν άπτονταν πάντοτε της επιστήμης τους, είχαν σκοπό την εξύψωση του πνευματικού επιπέδου των σκλαβωμένων Ηπειρωτών. Από τους συγγραφείς-γιατρούς αναφέρονται οι Κ. Αναστασιάδης, Ι.Α. Βάγιας, Ι. Βηλαράς, Αλ. Γεωργίτσος, Γ. Θερειανός, Ι. Λαμπρίδης, Μπρουνέλλι, Αλ. Οικονόμου, Ε. Παππάς, Β. Ρέκκας, Σ. Σαλαμάγκας, Σ. Σιμωνίδης, Γ. Τσιαπραλής, Ν. Τσιγαράς και Π. Φάντης. Παράλληλα με αυτούς, έργο έχουν να παρουσιάσουν και οι Α. Γοργίδας, Ι. Κωλέττης Ι., Μεγγλίδης και ο Μακεδόνας Γ. Σακελλάριος, οι οποίοι εκτός από τη συγγραφή ασχολήθηκαν και με τη μετάφραση.

Άλλοι τομείς με τους οποίους καταπιάστηκαν οι Έλληνες γιατροί του δέκατου ένατου αιώνα, προκειμένου να διαφωτίσουν και να στηρίξουν το Γένος, ήταν οι διδασκαλία και η ιερωσύνη. Πριν ή συγχρόνως με την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος χρημάτισαν δάσκαλοι οι Αλ. Γεωργίτσος, Μ. Καρατσιώλης, Θ. Λαμπαδάριος, Ι. Λαμπρίδης, Σ. Σαλαμάγκας, Τζωάννος και Γ. Τσιγαράς, ενώ ο Κ. Δημόπουλος εργάστηκε ως μουσικοδιδάσκαλος. Από την πλευρά της εκκλησίας δύο ιερωμένοι, ο αρχιμανδρίτης Δ. Βλαστός και ο ιερέας Δ. Ισαήλ, πύκνωσαν τις τάξεις των γιατρών της εποχής.

Ανάλογη ήταν η συμμετοχή των γιατρών και στα κοινά, είτε ως εκλεγμένα μέλη της τοπικής αυτοδιοίκησης είτε ως μέλη κοινωφελών οργανώσεων, είτε με άλλο τρόπο. Με τα κοινά ασχολήθηκαν οι Ε. Γκιάνης, Γ. Ζάγκλης ή Σταμάτης, Ε. Ζαλοκώστας, Δ. Ιατρόπουλος, Δ. Καϊάνας, Κ. Υέντρου, Τ. Κλέριτζ ή Κλέριτζης, Δ. Λάμπρου, Β. Μιχαηλίδης, Ν. Μπάνης, Γ. Οικονόμου, Ι. Πισπιρίης, Ι. Πρίγκος, Χ. Σάββας, Σ. Σαλαμάγκας, Δ. Σκάρλος και Σ. Χατζής.

Η κυριότερη όμως εκδήλωση φιλοπατρίας των γιατρών της Ηπείρου κατά τη διάρκεια του τελευταίου αιώνα της Τουρκοκρατίας ήταν η συμμετοχή τους σε διάφορες πατριωτικές οργανώσεις με τοπικό ή πανελλήνιο χαρακτήρα, καθώς και στους πολέμους εναντίον των Τούρκων. Την άνοιξη του 1897, όταν διεξαγόταν ο ελληνοτουρκικός πόλεμος, οδηγήθηκαν στα Ιωάννινα πενήντα αιχμάλωτοι άνδρες του Ερυθρού Σταυρού, τους οποίους είχαν αιχμαλωτίσει οι Τούρκοι⁶⁹ καταπατώντας τη διεθνή νομοθεσία, ενώ κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των Ιωαννίνων το 1912-13 μεταξύ των τριακοσίων

μαχητών που αποτελούσαν το Σώμα Κρητών ήταν και πολλοί γιατροί⁷⁰.

Σε πατριωτικές οργανώσεις ανήκαν οι Θ. Αναγνωστόπουλος, Ε. Αναστασιάδης, Ι. Βηλαράς, Δ. Βλαχλείδης, Α. Γοργίδας, Γ. Ζάγκλης ή Σταμάτης, Δ. Ιατρόπουλος, Γ. Κισάτης, Β. Λάππας, Δ. Μέξης, Ε. Μέξης, Π. Μίνως, Π. Μολυβάδας, Κ. Μπίκας, Ι. Πισπιρής, Π. Πουτέσης, Ι. Πρίγκος, Β. Ρέκκας, Ι. Τσιπούρης, Κ. Φάρος, Α. Φορτουνόπουλος, Δ. Χασιώτης και Α. Χρηστίδης.

Η ύψιστη όμως προσφορά των γιατρών της Ηπείρου ήταν η θυσία στο βωμό του καθήκοντος. Παρόντες σε φοβερές επιδημίες και θεομηνίες αφήρισαν τον κίνδυνο με αποτέλεσμα μερικοί από αυτούς να πληρώσουν την ευσυνειδησία τους με τη ζωή τους. Ενδεικτικά ανφέρονται οι Α. Ζαχαρίας, Α. Κονεμένος, Κ. Κοντόπουλος και Ι. Κοτσαρίδας.

Οι κάτοικοι της Ηπείρου αναγνώρισαν την τεράστια προσφορά του ιατρικού σώματος της πατρίδας τους και η λαϊκή μούσα ύμνησε τα κατορθώματά τους τοποθετώντας μερικούς από αυτούς (Δ. Δάνο, Πασχάλη) στο πάνθεο των λαϊκών ηρώων.

Σημ.: Περισσότερες λεπτομέρειες για τη δραστηριότητα των γιατρών που προαναφέρθηκαν υπάρχουν στα βιογραφικά τους σημειώματα.

1. Πεντόγαλος, *Ιατρική Παιδεία*, σ. 13.
2. Βαβαρέτος, *Κομπογιαννίτες*, σσ. 14-15.
3. Γκανιάτσας, *Κομπογιαννίτες*, *Η. Ε.* 1972, σσ. 459-460.
4. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά Α'*, σ. 78.
5. Βαβαρέτος, ό.π., σ. 6.
6. Βαβαρέτος, ό.π., σσ. 29-31.
7. Μάλλιου - Καραγιώργου, *Ιδιώματα*, *Η. Ε.* 1986, σσ. 496-497.
8. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ2*, σσ. 334-335.
9. Βαβαρέτος, ό.π., σ. 13.
10. Πεντόγαλος, *Ιστορία Ιατρικής*, σσ. 285-286.
11. Πεντόγαλος, *Ιατρική Παιδεία*, σσ. 13-16.
12. Πεντόγαλος, *Ιατρική Σχολή*, σ. 10.
13. Σαλαμάγκας, *Ιστοριοδικικά*, *Η. Ε.* 1962, σ. 922.
14. *Γιάνγια*, φ. 147/24-4-1872.
15. *Γιάνγια*, φ. 148/1-5-1872.
16. *Γιάνγια*, φ. 166/4-9-1872.
17. *Γιάνγια*, φ. 264/11-9-1874.
18. *Γιάνγια*, φ. 35/22-1-1870.
19. *Γιάνγια*, φ. 73/26-10-1870.
20. Α. Α., φ. 901)7/19-8-1871.
21. Α. Α., φ. 1075)12/24-4-1873.
22. *Γιάνγια*, φ. 475/17-1-1879.
23. Πυρσινέλλας, *Ονομασία*, *Η. Ε.* 1959, σ. 950.
24. Α.Υ.Ε., 1853, 36/2, αρ. 1400, 31/1/1853 (12/2/1853).

25. *Ήπειρος*, φ. 127/307)4-1-1914.
26. Σαλαμάγκας, *Ισνάφια Α'*, σ. 486.
27. Σαλαμάγκας, *Ισνάφια, Η. Ε.* 1959, σ. 394.
28. Σαλαμάγκας, *Ισνάφια, Η. Ε.* 1959, σ. 486.
29. Νικολαΐδης, *Γιάννινα*, σσ. 226-227.
30. *Ήπειρος*, φ. 5/2-8-1909.
31. *Ήπειρος*, φ. 166/2-9-1912.
32. *Φ. Η.*, φ. 667/28-4-1906.
33. *Φ. Η.*, φ. 180/15-3-1896.
34. *Φ. Η.*, φ. 75/18-2-1894.
35. *Ήπειρος*, φ. 33/14-2-1910.
36. *Θεσσαλία*, φ. 4/23-3-1875.
37. *Ήπειρος*, φ. 7/16-8-1909.
38. *Φ. Η.*, φ. 174/2-2-1896.
39. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 78.
40. Χότζα, ό. π., σ. 79.
41. Χότζα, ό. π., σ. 184.
42. Χότζα, ό. π., σ. 176.
43. *Φ. Η.*, φ. 339/9-7-1899.
44. Curzon, *Ήπειρος, Η. Ε.* 1959, σ. 772.
45. Περάνθης, Κρυοτάλλης, *Σκουφάς*, 4/1955, σσ. 27-28.
46. *Ήπειρος*, φ. 171/7-10-1912.
47. *Νεολόγος*, φ. 3125/7)19-7-1879.
48. Α.Υ.Ε., 1846, 36/8, αρ. 2131, 1/7/1846.
49. *Ήπειρος*, φ. 64/19-9-1910.
50. *Ήπειρος*, φ. 98/15-5-1911.
51. *Ήπειρος*, φ. 92/3-4-1911.
52. *Ήπειρος*, φ. 19/14-11-1909.
53. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 73.
54. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 74.
55. *Φ. Η.*, φ. 78/11-3-1894.
56. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 259.
57. *Φ. Η.*, φ. 699/26-1-1907.
58. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1988, σσ. 16-18.
59. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1987, σ. 321.
60. Παπαζήσης, Τουρκοκρατία, *Η. Ε.* 1973, σ. 216.
61. Διαμάντης, Χριστόφορος Φιλπτάς, *Η. Ε.* 1960, σ. 549.
62. Αναστασίου, *Γιάννινα*, σ. 21.
63. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ'*, κεφ. Άγγλος γιατρός, σ. 181.
64. Rouqueville, *Grèce Γ'*, σ. 365.
65. Βαβαρέτος, *Ι. Βηλαράς*, σ. 7.
66. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1958, σσ. 118.
67. Α.Μ.Ι., Βιβλίο των Εξέων Νο 3 (1893-1905), σσ. 352-353.
68. Τζιόβας Π., *Ζωή και Σχολή, Η. Ε.* 1982, σ. 334.
69. *Αγών*, φ. 9/21-5-1899.
70. Σ. Π., Μπιζάνι, *Η. Ε.* 1980, σ. 30.

Β) Ο θεσμός του κοινοτικού γιατρού

Μέχρι τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα την περίθαλψη των απόρων, την υγειονομική περίθαλψη και την προληπτική ιατρική, στο βαθμό που αυτή ήταν γνωστή και αποδεκτή, τις ασκούσαν οι γιατροί που ήταν ελεύθεροι επαγγελματίες καθώς και τα διάφορα νοσοκομεία. Όμως, η μη συστηματική αντιμετώπιση των προβλημάτων υγιεινής είχε ως αποτέλεσμα την ελλειπέστατη πληροφόρηση του πληθυσμού και συχνά την ανυπαρξία μέτρων υγιεινής, την εποχή μάλιστα που οι επιδημίες ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στην οθωμανική αυτοκρατορία.

Αυτοί που δοκιμάζονταν ιδιαίτερα ήταν οι άποροι. Μη έχοντας τα μέσα για να πληρώσουν την επίσκεψη του γιατρού και το κόστος των φαρμάκων και συχνά μη κατοικώντας σε περιοχή όπου πρόσφερε τις υπηρεσίες του ένα νοσοκομείο στο οποίο τα έξοδα νοσηλείας των απόρων καλύπτονταν από λάσα, υπέφεραν συνεχώς από διάφορα νοσήματα με μοιραία κατά κανόνα έκβαση.

Στην περιοχή της Ηπείρου, οι κάτοικοι κατάλαβαν πως τη λύση του προβλήματος θα την έδινε η πρόσληψη γιατρών που θα ασχολούνταν ειδικά με αυτά τα θέματα και τους οποίους άρχισαν να προσλαμβάνουν με την αρωγή διάφορων κληροδοτημάτων. Λίγες δεκαετίες αργότερα, προς αυτήν την κατεύθυνση στράφηκε και το επίσημο οθωμανικό κράτος, δημιουργώντας κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα το θεσμό του δημοτικού και κοινοτικού γιατρού.

Το 1871, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάννια* ο *Κανονισμός της Γενικής Ιατρικής Διευθύνσεως*, ο οποίος ρύθμιζε τα του σχηματισμού της ιατρικής διευθύνσεως, καθώς και τα καθήκοντα των δημοτικών γιατρών και φαρμακοποιών. Το περιεχόμενό του, το οποίο κρίνεται ως ιδιαίτερα διαφωτιστικό, είναι το εξής:

Κανονισμός της Γενικής Ιατρικής Διευθύνσεως

Κεφάλαιον Α'

Σχηματισμός της Ιατρικής Διευθύνσεως και των παραλειπομένων αυτής.

Άρθρον 1ον: Εν μεν τη πρωτεύουση η Δημαρχία, εν δε ταις επαρχίαις οι Γενικοί Διοικηταί, αφού συνεννοηθώσι μετά της διευθύνσεως της αστικής ιατρικής, θέλει διορίσει δι' έκαστον μέρος, ούτινος τα όρια ορισθήσονται, ανά ένα δημοτικόν ιατρόν· εν ανάγκη δε θέλει ορίζεσθαι και ανά είς βοηθός εις έκαστον δημοτικόν ιατρόν.

Άρθρον 2ον: Ο μισθός των δημοτικών ιατρών και των βοηθών αυτών θέλει ορισθήσονται και πληρωθήσονται υπό της δημαρχίας του μέρους εις ο υπηρετούσι.

Άρθρον 3ον: Εις έκαστον δημοτικόν κύκλον, τον οποίον, εν μεν τη πρωτευούση θέλει προσδιορίσει η δημαρχία Κωνσταντινουπόλεως, εν δε ταις επαρχίαις η εγχώριος διοίκησις, θέλει υπάρχει και ανά έν δημοτικόν φαρμακείον, άνωθεν της θύρας του οποίου θέλει υπάρχει πίναξ δηλών ότι το φαρμακείον ανήκει τη δημαρχία.

Άρθρον 4ον: Ο τρόπος και οι όροι εκλογής των δημοτικών ιατρών και οι πόροι των φαρμακείων ορισθήσονται δι' ιδιαιτέρων κανονισμών.

Κεφάλαιον Β'

Καθήκοντα των δημοτικών ιατρών

Άρθρον 5ον: Ο δημοτικός ιατρός, εις το μέρος το οποίον θέλει προσδιορίσει και προκηρύξει η δημαρχία, θέλει παρατηρεί δωρεάν δις της εβδομάδος τους παρουσιαζομένους ασθενείς· εκεί δε οστις-δήποτε παρουσιασθεί, είτε πτωχός είτε πλούσιος, δεν δίδει τίποτε εις τον ιατρόν.

Άρθρον 6ον: Την ημέραν καθ' ην ο δημοτικός ιατρός δέχεται δωρεάν, είτε αυτός είτε εάν ευρίσκηται πλησίον του ο βοηθός, θέλουσιν εμβολιάζει δωρεάν τους παρευρισκομένους να εμβολιασθώσι.

Άρθρον 7ον: Ο ιατρός είναι υποχρεωμένος να προσπαθήσιν όπως θεραπεύσιν όσον τάχιστα τους παρουσιαζομένους αυτώ πτωχούς ή πλουσίους, εάν δε τις εξ αυτών πάσχει τόσον ώστε να μή δύναται να μεταβή παρά τω ιατρώ, τότε οφείλει να μεταβή ο ιατρός εις την οικίαν του πάσχοντος.

Άρθρον 8ον: Οι προσκαλούντες τον δημοτικόν ιατρόν εις την οικίαν των, εάν δεν είναι πτωχοί, θέλουσιν πληρώνει την επίσκεψιν του ιατρού κατά το τιμολόγιον το οποίον θέλει συντάξει η τοπική δημαρχία και επικυρώσει η αστική ιατρική διεύθυνσις.

Άρθρον 9ον: Ο υπομίσθιος δημοτικός ιατρός εάν, χωρίς δεδικοιολογημένας αιτίας, δεν ήθελεν εκπληρώσει τα άνωθεν διαγεγραμμένα καθήκοντά του παύεται της υπηρεσίας.

Άρθρον 10ον: Ο δημοτικός ιατρός, άμα εντός του κύκλου της υπηρεσίας του ήθελεν αναφανεί νόσημα επιδημικόν, αμέσως αναφέρεται εις τας τοπικάς αρχάς και τοιουτοτρόπως ειδοποιείται το γεγονός όπου δει, είτε δι' α του τηλεγράφου ή ελλείψει τηλεγράφου διά του μάλ-

λον ταχύτερου μέσου, είναι δε υπόχρεως με την γνώμην της επιτοπίου αρχής να λάβη τα αναγκαία προφυλακτικά μέτρα κατά την φύσιν του επιδημικού νοσήματος και κατά τους κανόνες της επιστήμης, προσέτι δε εάν εις μέρος κείμενον εντός του κύκλου της υπηρεσίας του ήθελε παρουσιασθή επιδημικόν ή ενδημικόν νόσημα, συνεπεία διαταγής της επιτοπίου αρχής, μεταβαίνει εις το μέρος εκείνο, επομένως αμέσως κοινοποιεί εις την επιτόπιον αρχήν τας αιτίας εξ ων προήλθεν το νόσημα και τα μέτρα τα οποία θεωρεί κατάλληλα προς καταστολήν του νοσήματος, ειδοποιεί δε και την αστυϊατρικήν διεύθυνσιν.

Άρθρον 11ον: Τα έξοδα του δημοτικού ιατρού του αποστελλομένου εις μέρος όπου υπάρχει ενδημικόν ή επιδημικόν νόσημα, αναλόγως της σπουδαιότητος της αποστολής του, πληρώνονται από τους εκτάκτους πόρους της δημαρχίας ήτις κείται εις την περιφέρειαν της αρχής της αποστείλασης τον ιατρόν.

Άρθρον 12ον: Ο δημαρχιακός ιατρός οφείλει να μιάη εν πρώτοις την τοπογραφίαν του μέρους εις ο διορίσθη ιατρός. Επομένως, εάν εντός του κύκλου του υπάρχουσι νοσήματα ενδημικά επίμονα, πρέπει να προσδιορίση τας αιτίας εξ ων πηγάζουσι και διατηρούνται τα νοσήματα ταύτα και τα υγιεινά μέσα δι' ων δύναται να εξαλειφθώσι.

Άρθρον 13ον: Ο δημοτικός ιατρός άμα φθάση εις το μέρος εις ο εκλήθη οφείλει όπως, εντός εννέα μηνών το πολύ, συντάξη έκθεσιν περί των ανακαλύψεων και παρατηρήσεών του ως προς τα ανωτέρω αιτήματα, την οποίαν έκθεσιν θέλει αποστέλλει εις την αστικήν ιατρικήν διεύθυνσιν, προσέτι δε εις το τέλος εκάστου μηνός θέλει αποστέλλει εις την ρηθείσαν διεύθυνσιν ειδήσεις σαφείς περί των ιατρικών παρατηρήσεών του εντός του κύκλου της υπηρεσίας του.

Άρθρον 14ον: Ο δημοτικός ιατρός καίτοι δύναται να κάμη παρατηρήσεις επί των οδηγιών τας οποίας ήθελε τω αποστέλλει η εν λόγω αστική ιατρική διεύθυνσις, ουχ ήττον εάν δεν λάβη νεωτέρας οδηγίας δεν δύναται τας υφισταμένας να μεταβάλη ή αναβάλη την εκτέλεσίν των.

Άρθρον 15ον: Κατόπιν της διαταγής, την οποίαν ο δημοτικός ιατρός ήθελε λάβει από την αστικήν ιατρικήν διεύθυνσιν εντός του κύκλου της υπηρεσίας του, δύναται να δίδη υπομνήματα εις την επιτόπιον διοίκησιν.

Άρθρον 16ον: Εάν τη αιτήσῃ και τη διαταγή των μεκχεμέδων ή των ποινικών δικαστηρίων ήθελεν αποσταλί ο δημοτικός ιατρός να ενεργήση αυτοψίας επί εγκλημάτων, εις την περίστασιν ταύτην οφείλει να συμμορφωθή προς τας επί τούτω οδηγίας του.

Διατήρησις του Δημοτικού Φαρμακείου

Άρθρον 17ον: Το δημοτικόν φαρμακείον θέλει διευθύνει φαρμακοποιός με δίπλωμα διατελών συνάμα υπό την επιτήρησιν του δημοτικού ιατρού.

Άρθρον 18ον. Τα φάρμακα και τα λοιπά εργαλεία τα αναγκαιούντα διά το δημοτικόν φαρμακείον, συνεπεία αιτήσεως γραπτής του ιατρού και του φαρμακοποιού, διδομένων των εξόδων υπό της Δημαρχίας εις ην ανήκει το φαρμακείον και τη συνεννοήσει μετά της αστικής ιατρικής διευθύνσεως, αποστέλλονται εκ του εν Κωνσταντινουπόλει κεντρικού φαρμακείου. Τα αποστελλόμενα φάρμακα και εργαλεία θέλουσι διατηρείσθαι υπό την επιτήρησιν της Δημαρχίας, ήτις καθ' εξαμηνίαν θέλει θεωρεί τους λογαριασμούς του φαρμακείου.

Άρθρον 19ον: Αι προς τους πτωχούς διδόμεναι συνταγαί φέρουσαι την επικύρωσιν του ιατρού θέλουσι κατασκευάζεσθαι υπό του φαρμακείου δωρεάν· αι συνταγαί δε αύται εις το τέλος εκάστης εβδομάδος παρουσιάζονται υπό του φαρμακοποιού εις τον πρόεδρον του δημοτικού συμβουλίου εις ο ανήκει το φαρμακείον, εάν δε το φαρμακείον ανήκει εις τας εξοχάς, εις τον μαιδύρην του ναχαέ.

Άρθρον 20ον: Αι συνταγαί των εχόντων τους τρόπους ασθενών θέλουσι γίνεσθαι επί πληρωμή, το αντίτιμον των φαρμάκων και των παρεπομένων αυτοίς, τη συμπράξει του δημοτικού συμβουλίου, του ιατρού και του φαρμακοποιού, θέλουσι ορισθί ευλογοφανώς υπό της αστικής ιατρικής διευθύνσεως, επομένως αι συνταγαί θέλουσι πληρώνεσθαι κατά τον εν τω φαρμακείω κρεμάμενον επίσημον τιμοκατάλογον όστις θέλει φέρει και την σφραγίδα του Δημαρχείου.

Ο παρών κανονισμός επεκυρώθη δι' αυτοκρατορικού ιραδέ φέροντος την ημερομηνίαν 9 Ιουλίου 1871.

Εδημοσιεύθη τη 18 Ιουλίου 1871¹

Όπως φαίνεται και από το πρώτο άρθρο του κανονισμού, την ευθύνη για την πρόσληψη των γιατρών την είχαν οι τοπικές Αρχές. Συγκεκριμένα, στην Ήπειρο η σύμβαση εργασίας των κοινοτικών γιατρών ήταν έργο της τριμελούς εφορείας της κοινότητας που με συμβόλαιο καθόριζε το χρόνο πρόσληψης και τις αποδοχές τους. Για να έχει όμως ισχύ το συμβόλαιο, χρειαζόταν η επικύρωση της Δημογεροντίας των Ιωαννίνων², η οποία γινόταν μετά την καταβολή παράβολου μίας λίρας που την πλήρωνε η κοινότητα από το ταμείο της³.

Στα Ιωάννινα επιλογή των δημοτικών γιατρών γινόταν από την εφοροεπιτροπεία της πόλης με την ακόλουθη διαδικασία. Οι ενδιαφερόμενοι υπέβαλλαν τις αιτήσεις τους μέσα σε μία προθεσμία που δεν ξεπερνούσε τις οκτώ ημέρες και στη συνέχεια η ολομέλεια της εφοροεπιτροπείας εξέλεγε με ψηφοφορία τους πέντε γιατρούς που θα ήταν οι δημοτικοί γιατροί της πόλης για ένα χρόνο⁴, ενώ αναπληρωματικοί θα ήταν οι δύο πρώτοι επιλαχόντες³. Διαφωτιστική είναι η απόφαση της εφοροεπιτροπείας με αριθμό πρακτικού 914 που ελήφθη στις 19/2/1912 και που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ήπειρος*:

Περί της εκλογής των ιατρών της πόλεως, ως έληξε ο χρόνος του διορισμού, επικρατησάσης κατ' αρχήν της γνώμης ο αυτός αριθμός ήτοι πέντε υπέρ των πτωχών της πόλεως και εις προς επίβλεψιν των εκθέτων και των εν τω Γεροντοκομείω και Κοινώ Νοσοκομείω ενδιαπωμένων, εγένετο μυστική ψηφοφορία μεθ' ην διαλογής γενομένης ανεδείχθησαν μεταξύ των υποβαλόντων υποψηφιότητα οι κ.κ. Γ. Δαρίτσας, Α. Χρηστίδης, Ε. Παππάς, Γ. Κουτσάκης και Β. Βοΐλας. Εις τους ειδικούς δε των εκθέτων και των ειρηνένων φιλανθρωπικών καταστημάτων επαφέθη ο κ. Μ. Σπανός.

Εν Ιωαννίνοις τη 23/2/1912

*Εκ του γραφείου της εφοροεπιτροπής
Ο Γραμματεύς Π. Κουτσάκης⁵*

Η χρονική διάρκεια κατά την οποία οι εκλεγμένοι γιατροί πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους δεν ήταν πάντοτε η ίδια. Για παράδειγμα, στα Ιωάννινα η θητεία τους ήταν μονοετής⁵, στο Σωποτσέλι διετής² και στα Κατσανοχώρια τριετής⁶. Μετά το τέλος της σύμβασης η εφοροεπιτροπεία έστελνε έγγραφο στους γιατρούς και τους ενημέρωνε έτοι ώστε να καταθέσουν τα δικαιολογητικά τους σε περίπτωση που το επιθυμούσαν.⁴ Από το 1882, μεταξύ των δικαιολογητικών που απαιτούνταν, ήταν και άδεια ασκήσεως επαγγέλματος, την οποία χορηγούσε η οθωμανική κυβέρνηση μόνο στους πτυχιούχους των ιατρικών σχολών. Με αυτόν τον τρόπο αποκλείονταν από αυτές τις θέσεις οι εμπειρικοί γιατροί.⁷

Ο αριθμός των γιατρών ήταν ανάλογος με τον πληθυσμό της περιοχής που εξυπηρετούσαν. Στα Ιωάννινα, στις αρχές του εικοστού αιώνα, εκλέγονταν πέντε δημοτικοί γιατροί⁴, ενώ το Μέτσοβο, το 1893, εκλέχτηκαν δύο⁸. Στις αγροτικές περιοχές ο κοινοτικός γιατρός συχνά ήταν υπεύθυνος για περισσότερα από ένα χωριά (π.χ. στα Κατσανοχώρια⁶).

Η ποιότητα της προσφερόμενης περίθαλψης δεν ήταν πάντοτε ικανοποιητική γιατί ο γιατρός όχι μόνο επισκεπτόταν καθημερινά πολλούς άπορους ασθενείς, αλλά έπρεπε να εξυπηρετεί και την προσωπική του πελατεία, μιας και δεν ήταν πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης, όπως θα λέγαμε σήμερα. Αυτή η κατάσταση επικρατούσε και στα Ιωάννινα, όπως φαίνεται από σχετικό άρθρο που δημοσίευσε η εφημερίδα *Ήπειρος* στο φύλλο της 27/9/1909:

Υπεβλήθη ως μανθάνωμεν ή μάλλον ερρίφθη η ιδέα της καταργίσεως των πέντε ιατρών της πόλεως, των παρεχόντων την ιατρικὴν συνδρομὴν των εἰς τους ἀπόρους καὶ μισθοδοτουμένων ἐκ του Καταστήματος των Ελεών ἀντὶ δεκαπέντε εικοσοφράγκων ἐτησίως ἐκάστου.

Αντὶ τούτου προυτάθη νὰ εἰσαχθῇ τὸ σύστημα των δελτίων, ἐκαστον των οποίων λαμβανόμενον δι' ἐκάστην ἐπίσκεψιν ἐκ του Καταστήματος των Ελεών καὶ ἐγχειριζόμενον εἰς τον ἱατρὸν θὰ ἴπο ἰσοδύναμον ὀρισμένης ἀξίας, ἵνα ἐξαργυρωθῇ μετὰ ταῦτα.

Αν ληφθῇ ὑπ' ὄψει τι εἶδους περίθαλψιν ἱατρικὴν υφίστανται ἤδη οἱ ἄποροι, πὼς τρέχουσι πλειστάκις καὶ κρούουσι τὰς θύρας ἄλλων ἱατρών, ὅχι υποχρεωμένων πρὸς τούτο καὶ πὼς τόσο πολὺ σπανίως εὐτυχοῦσι νὰ λάβωσι συνταγὴν ὅχι κατ' οἶκον ἀλλὰ εἰς τους δρόμους, ἡ πρότασις οὔτε ἀπορριπτεῖα οὔτε ἀσυζητήσιμος φαίνεται.⁹

Τελικά, αυτή η πρόταση έμεινε μόνο στα χαρτιά και το πρόβλημα συνέχισε να υπάρχει. Δύο χρόνια αργότερα, ο γιατρός και έφορος των εκπαιδευτηρίων των Ιωαννίνων, Στέφανος Σαλαμιάγκας (βλ. λ.), πρότεινε να αυξηθεί ο αριθμός των δημοτικών γιατρών από πέντε σε οκτώ. Η πλειοψηφία όμως της εφοροεπιτροπείας τάχθηκε με τη γνώμη του έφορου Δημήτριου Κούτσικου, ο οποίος υποστήριξε ότι ο διορισμός οκτώ γιατρών θα δημιουργούσε *κακὸν προηγούμενον καὶ θὰ ἀπαιτηθῇ ἀργότερον ἡ αὐξήσις του κονδυλίου*. Η δεύτερη πρόταση του Σαλαμιάγκα ήταν να γίνει διορισμός οκτώ γιατρών, χωρίς να αυξηθεί το κονδύλιο του προϋπολογισμού, αρκεί ο χρόνος της σύμβασης να μειωνόταν από ένα χρόνο σε οκτώ μήνες και η πόλη να διαιρείτο σε τομείς, ενώ σε κάθε τομέα να διοριζόταν κάποιος που θα έμεινε μόνιμα σ' αυτόν. Παρόλα αυτά, η τελική απόφαση της δημογεροντίας ήταν να μην αυξηθεί ο αριθμός των γιατρών.⁴

Τα μεγαλύτερα όμως προβλήματα τα αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι των περιοχών που κατά περιόδους δεν διέθεταν δημοτικό ή κοινοτικό γιατρό. Μεταξύ αυτών ήταν το Μαργαρίτι, η Φιλιππιάδα¹⁰, η Πρέβεζα, η Άρτα και η Πολίτσανη, η οποία από το 1884 στερείτο γιατρού και θρήνησε πολλά θύματα μέχρι το 1907 που εγκαταστάθηκε εκεί ο Β. Ζωγράφος (βλ. λ.)¹¹.

Για τον ίδιο λόγο, το 1875 ο υγειονομικός γιατρός της Πρέβεζας προσφέρθηκε να υπηρετήσει αμοιθί και ως δημαρχιακός γιατρός της πόλης. Προκειμένου να δοθεί μία διέξοδος, η πρότασή του έγινε δεκτή από τις αρχές. Την ίδια χρονιά, ανάλογη πρόταση έκανε και ο γιατρός του τάγματος Οροφυλακής της Άρτας, αλλά δεν είναι γνωστό αν η στρατιωτική διοίκηση Ιωαννίνων την αποδέχτηκε.¹²

Ο γιατρός που υπέγραφε συμβόλαιο με μία κοινότητα δεν μπορούσε ταυτόχρονα να συνάψει σύμβαση και με άλλη. Όπως προαναφέρθηκε, ένα από τα πιο σημαντικά καθήκοντά του ήταν η δωρεάν παροχή υπηρεσιών στους φτωχούς. Μία φορά το χρόνο η εφοροεπιτροπεία κάθε κοινότητας συνέτασσε τον κατάλογο των απόρων που στη συνέχεια υπέβαλλε στη δημογεροντία για έγκριση και επικύρωση. Υπήρχαν όμως και κοινότητες που είχαν επεκτείνει βάσει συμβολαίου τα καθήκοντα του γιατρού. Στις αρχές του εικοστού αιώνα οι έφοροι της κοινότητας των Νεγάδων αποφάσισαν να επισκέπτεται ο κοινοτικός γιατρός δωρεάν όλους τους κατοίκους του χωριού, γεγονός στο οποίο αντιτάχθηκε η Δημογεροντία. Εξ αιτίας όμως της επιμονής της εφοροεπιτροπείας της κοινότητας, η Δημογεροντία αναγκάστηκε να εγκρίνει για ένα χρόνο την πρόταση των εφοροεπιτρόπων, ενώ από τον επόμενο χρόνο επέμεινε στην απόφασή της.^{7,13}

Το ύψος του μισθού των δημοτικών και κοινοτικών γιατρών δεν ήταν το ίδιο παντού.¹⁴ Αν και σύμφωνα με τον Κανονισμό του 1871 έπρεπε να καταβάλλεται από τις τοπικές Αρχές, καταβαλλόταν από το ταμείο των χριστιανικών κοινοτήτων¹⁴ είτε εφάπαξ¹⁵ είτε σε δόσεις. Στα Ιωάννινα ο μισθός των δημοτικών γιατρών που πληρωνόταν από το ταμείο των Ελεών ήταν τέσσερα γρόσια την ημέρα ως το 1911, ενώ από εκείνη τη χρονιά ορίστηκε σε δέκα πέντε οθωμανικές λίρες ετησίως και καταβαλλόταν κάθε τετραμηνία.⁴ Στο Ζαγόρι, ο γιατρός Αν. Λιάπης (βλ. λ.) μισθοδοτείτο από ποσοστό της εισπραξης του φόρου επί των κτηνών.¹⁶ Ο μισθός του γιατρού των Κατσανοχωριών, που ήταν ογδόντα οθωμανικές λίρες το χρόνο, πληρωνόταν από χρήματα του Λούλκειου Κληροδοτήματος και καταβαλλόταν σε τέσσερις τριμηνιαίες δόσεις.¹⁷

Πολλές φορές οι οικονομικές δυσχέρειες που αντιμετώπιζαν οι κοινότητες είχαν αντίκτυπο και στην πληρωμή των γιατρών. Το 1911 ο γιατρός Π. Βλάχος (βλ. λ.) απαίτησε από το Λούλειο Κληροδοτήμα να του καταβληθούν και οι τόκοι των μισθών που το Κληροδοτήμα είχε καθυστερήσει να του πληρώσει¹⁷, ενώ την ίδια χρονιά ο γιατρός των Άνω Σουδενών Ι. Τζιόβας (βλ. λ.) επέβαλε κατάσχεση των τόκων των κληροδοτημάτων της κοινότητας που είχαν κατατεθεί στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, προκειμένου να εισπράξει τους μισθούς που του όφειλε η κοινότητα⁶.

Η αύξηση των αποδοχών των κοινοτικών γιατρών γινόταν μόνο με απόφαση της Δημογεροντίας. Αυτοί που επιθυμούσαν αύξηση έπρεπε να υποβάλουν ιεραρχικά αίτηση. Δηλαδή, η αίτηση αρχικά δινόταν στην εφοροεπιτροπεία του χωριού. Στη συνέχεια η αίτηση του ενδιαφερόμενου και η γνωμάτευση των εφοροεπιτρόπων υποβάλλονταν στη Δημογεροντία που αποφάσιζε τελεσίδικα.¹⁸

Συχνά μία θέση κοινοτικού γιατρού ήταν το μίλο της έριδας μεταξύ περισσότερων γιατρών, οι οποίοι, προκειμένου να την καταλάβουν, μείωναν τις οικονομικές τους απαιτήσεις. Κάτι ανάλογο συνέβη και στο Σκαμινέλι του Ζαγορίου, το 1911. Σε αίτηση του εφοροεπίτροπου του χωριού Β. Δώδου προς τη Δημογεροντία Ιωαννίνων αναφέρεται ότι οι συνάδελφοί του ήθελαν να διορίσουν ως κοινοτικό γιατρό τον Μιχ. Παπακώστα (βλ. λ.), ενώ προσφέρονταν άλλοι γιατροί που αναλάμβαναν τη θέση με μικρότερο μισθό.¹⁹

Γενικά οι διαμάχες μεταξύ γιατρών για την κατάληψη μίας θέσης ήταν αρκετά συνηθισμένο φαινόμενο. Το 1896 η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* περιγράφει με αρκετή δόση ειρωνείας το συναγωνισμό των γιατρών Τζίβα (βλ. λ.) και Οικονόμου (βλ. λ.) για την κατάληψη της θέσης του δημοτικού γιατρού των Φιλιτών.²⁰ Την ίδια χρονιά ο εμπειρικός γιατρός Δ. Φραγκούλης (βλ. λ.) παύτηκε από κοινοτικός γιατρός του Σκαμινελιού ύστερα από ενέργειες συμπατριώτη του επιστήμονα γιατρού.²¹ Μερικά χρόνια αργότερα προέκυψε θέμα μεταξύ των Β. Γαρούφη (βλ. λ.) και Π. Βλάχου (βλ. λ.) που εποφθαλμιούσαν τη θέση του κοινοτικού γιατρού Κατσανοχωρίων, την οποία τελικά κατέλαβε ο Παναγιώτης Βλάχος.⁶

Αλλά και το φαινόμενο της διαμάχης μεταξύ του γιατρού και της κοινότητας, από την οποία είχε προσληφθεί, δεν ήταν σπάνιο. Αν και, κατά κανόνα, τα πραγματικά αίτια των διαφωνιών δεν γίνονταν γνωστά, είναι φανερό πως αυτά ήταν οι προσωπικές συμπάθειες, το οικονομικό συμφέρον και οι πολιτικές πεποιθήσεις.

Ένα από τα πιο γνωστά περιστατικά ήταν η σύγκρουση μεταξύ του Αριστ. Δάνου (βλ. λ.), κοινοτικού γιατρού του Σωποτσελίου, και του Κ. Μιχανλίδη εφοροεπίτροπου της κοινότητας. Το γεγονός, που περιγράφεται στο υπ' αριθ. 295 έγγραφο της συνεδρίας της 19/8/1911 της Δημογεροντίας των Ιωαννίνων, σε αδρές γραμμές έχει ως εξής:

Ο Α. Δάνος προσελήφθη από την κοινότητα Σωποτσελίου το 1907 για μία διετία και με μισθό σαράντα οκτώ ναπολεόνια το χρόνο. Μετά την παρέλευση των δύο ετών και ενώ η συμφωνία ανανεώθηκε για άλλη μία διετία, μετά το τέλος του πρώτου έτους, ο εφοροταμίας της κοινότητας ζήτησε την ακύρωση του συμβολαίου με το δικαιολογητικό της έλλειψης πόρων, πρόταση που η Δημογεροντία έκανε δεκτή.

Η απόφαση αυτή εξόργισε τον Δάνο που αρνήθηκε να την αποδεχτεί γιατί, όπως υποστήριξε, ο νόμος δεν επέτρεπε την ακύρωση συμβολαίου χωρίς τη συναίνεση αμφοτέρων των συμβαλλόμενων, ενώ επιπλέον δήλωσε ότι τη θέση του κατέλαβε άλλος γιατρός, πράγμα που αποδείκνυε ότι το επιχείρημα για έλλειψη χρημάτων δεν ευσταθούσε.

Τότε ο Μιχαηλίδης υποστήριξε ότι ο Δάνος έπαψε να παρέχει τις υπηρεσίες του δωρεάν στους κατοίκους του Σωποτσελίου αναγνωρίζοντας έτσι έμμεσα την απόφαση της Δημογεροντίας, ενώ συγχρόνως προσελήφθη από την κοινότητα της Μπούλτσας (σήμερα λέγεται Ελάτη).

Επειδή οι απόψεις και των δύο πλευρών ήταν αληθοφανείς, οι δημογέροντες επιφυλάχθηκαν να αποφασίσουν, έως ότου εξεταστεί το συμβόλαιο με την κοινότητα Μπούλτσας και ερωτηθεί η κοινότητα Σωποτσελίου σχετικά με τις πληρωμές.²²

Στην επόμενη συνεδρία, στις 2/9/1911 (αριθ. εγγράφου 314), αναγνώστηκε η απάντηση των εφοροεπιτρόπων της Μπούλτσας που βεβαίωναν ότι δεν είχαν συνάψει συμβόλαιο με κανέναν γιατρό και η απάντηση των εφοροεπιτρόπων του Σωποτσελίου που δήλωναν ότι ο Δάνος ανακοίνωσε ότι από την 1η Μαρτίου 1911 θα εισέπραττε από κάθε ιατρική επίσκεψη δύο τέταρτα. Επειδή όμως η απόφασή του αυτή θορύβησε τους κατοίκους της κοινότητας, προσελήφθη ως κοινοτικός γιατρός ο Αντ. Ράπτης (βλ. λ.). Από την άλλη πάλι πλευρά δεν κατονομάστηκε ασθενής που να δηλώνει ότι ο Δάνος του πήρε χρήματα για ιατρική επίσκεψη. Η Δημογεροντία, μετά από κατ' ιδίαν σύσκεψη, αποφάσισε κατά πλειοψηφία να θεωρήσει νόμιμη την αίτηση του Δάνου, στον οποίο έπρεπε να καταβληθεί ο μισθός του μέχρι το τέλος του χρονικού διαστήματος που όριζε το συμβόλαιο, και θεώρησε ότι η καταγγελία της σύμβασης επιδιώχθηκε να γίνει για πολιτικούς λόγους.¹⁵

Το θέμα όμως δεν έληξε εκεί. Οι εφοροεπίτροποι του Σωποτσελίου επανήλθαν υποστηρίζοντας ότι ο Δάνος όχι μόνο αμείφθηκε για τις ιατρικές του υπηρεσίες προς τους κατοίκους της κοινότητας, αλλά και ότι οι εφοροεπίτροποι της Μπούλτσας απάντησαν μόνο για την κοινότητα ως νομικό πρόσωπο, ενώ το συμβόλαιο του Δάνου υπεγράφη από τους κατοίκους της Μπούλτσας, ανεξαρτήτως κοινοτικού συμβουλίου. Τα επιχειρήματά τους, που αναφέρονται αναλυτικά στην υπ' αριθ. 434 απόφαση της Δημογεροντίας της 4/11/1911, έπεισαν τη Δημογεροντία που, ακυρώνοντας την τελευταία της απόφαση αποφάσισε παμψηφεί όπως από την 1η Μαρτίου 1911 πάψει να ισχύει η σύμβαση, μεταξύ των εφοροεπιτρόπων του Σωποτσελίου και του Δάνου, ο οποίος κατά συνέπεια δεν είχε το δικαίωμα να εισπράξει το μισθό του τελευταίου εξαμήνου. Τέλος, καθιερώθηκε να μη πληρώνεται πλέον ο κοινο-

τικός γιατρός της Μπούλτσας από το ταμείο της εφοροεπιτροπείας, κάθε περίσσευμα του οποίου θα διεισθάνετο στο εξής για τη βελτίωση των σχολείων.²³

Σε διαμάχη με την εφοροεπιτροπεία του Σκαμινελίου ενεπλάκησαν και οι γιατροί Κ. Βολονάσης (βλ. λ.), που το 1904 κατηγορήθηκε για αδιαφορία προς τους ασθενείς, φιλαργυρία και υπερβολική ενασχόληση με την πολιτική²⁴, και Δ. Σκλάβης (βλ. λ.). Και σ' αυτήν την περίπτωση η Δημογεροντία αποφάσισε την απομάκρυνσή τους από τη θέση του κοινοτικού γιατρού.^{25,26}

Σημαντικά παραπτώματα κοινοτικών γιατρών που εκδικάστηκαν τελεσίδικα από τη Δημογεροντία, σύμφωνα με το εικοστό άρθρο του επαρχιακού κανονισμού, είχαν σαν αποτέλεσμα την απαλλαγή των γιατρών από τα καθήκοντά τους και και τη διαγραφή τους από τους καταλόγους των νέων προς πρόσληψη γιατρών.²⁵ Τα μικρότερα παραπτώματα, όπως για παράδειγμα η διατύπωση παραπόνων εκ μέρους των απόρων, τιμωρούνταν με κατακράτηση μέρους του δεδουλευμένου μισθού τους.⁴

Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο γιατρός δεν έκανε παράπτωμα αμελώντας τους ασθενείς του, αλλά αγνοώντας τους προϊσταμένους του. Ότι, στην περιοχή Μουζακίας του Βερατίου εμφανίστηκαν επίμονοι περιοδικοί πυρετοί, ο δημοτικός γιατρός του Βερατίου αρνήθηκε να μεταβεί εκεί παρόλο που η περιοχή υπαγόταν στα όρια της δικαιοδοσίας του. Έτσι οι Αρχές αναγκάστηκαν να στείλουν εκεί το δημοτικό γιατρό της Αυλώνας.²⁷ Οι επιπτώσεις της άρνησης του γιατρού στη μετέπειτα συνεργασία του με τις Αρχές του Βερατίου δεν είναι γνωστές.

Αν η ανάμιξη μερικών κοινοτικών γιατρών στην πολιτική αποδείχτηκε μάλλον επιβλαβής για την καριέρα τους, τον Ρουμάνο δημαρχιακό γιατρό του Μετσόβου δεν τον έβλαψε καθόλου. Ο Ρουμάνος αυτός που διορίστηκε παράτυπα εκεί από την τουρκική κυβέρνηση, γιατί όπως είναι γνωστό οι διορισμοί γίνονταν από τις Δημαρχίες, συνεπικουρούμενος από τον επίσης Ρουμάνο δάσκαλο και μερικούς *ρουμανίζοντες*, δεν περιοριζόταν απλώς στην προπαγάνδα αλλά συχνά αναμιγνυόταν σε φιλονικίες με τους ντόπιους.¹⁴

Όπως προαναφέρθηκε, οι προσλήψεις των δημοτικών και κοινοτικών γιατρών γίνονταν σε διάφορες περιοχές πολύ πριν η τουρκική κυβέρνηση καθιερώσει αυτόν το θεσμό. Στην προσπάθεια αυτή δεν πρωτοστατούσαν μόνο οι χριστιανικές κοινότητες του κάθε τόπου αλλά και διάφοροι ευεργέτες.

Δύο αδελφοί, οι Δ. και Χ. Σαϊτίοιδης, πρόσφεραν το 1800 στην κοινότητα Σκαμινελίου ένα μικρό κτήμα, από τα έσοδα του οποίου η κοινότητα συντηρούσε το σχολείο και το γιατρό, τουλάχιστον ως τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα²⁸, ενώ ο F. Rouqueville, στο βιβλίο του *Voyage dans la Grèce*, σημειώνει ότι στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα υπήρχε στην Κόνιτσα ένας γιατρός από τη Ζάκυνθο που η κοινότητα τον είχε προσλάβει με *κοντότα*²⁹.

Το 1836, ο ιερέας Παναγιώτης Τζουράκης κληροδότησε τον ιδιόκτητο ναό του, που ήταν αφιερωμένος στον Άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο, στην ομώνυμη ενορία της Πρέβεζας, υπό τον όρο ότι η ενορία αυτή θα πρόσφερε στην κοινότητα εφάπαξ το ποσό των εξακοσίων ταλήρων, από τους τόκους του οποίου (10%) θα πληρωνόταν γιατρός για τους φτωχούς. Δυστυχώς όμως η ενορία δεν έδωσε παρά μόνο πεντακόσια τάληρα κι αυτά μετά από πιέσεις που διήρκεσαν μία ολόκληρη δεκαετία. Μέχρι την προσάρτηση των Επτανήσων στην Ελλάδα, ο Άγγλος πρόξενος επέπτευε την εκτέλεση των παραγγελιών του δωρητή, σύμφωνα με την επιθυμία του τελευταίου. Μετά την προσάρτηση, η εποπτεία του κληροδοτήματος ανατέθηκε στον Έλληνα πρόξενο. Το αρχικό ποσό των πεντακοσίων ταλήρων με την πάροδο των ετών αυξήθηκε σημαντικά και προς τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα ξεπέρασε τα τριάντα χιλιάδες γρόσια.³⁰

Στα Ιωάννινα, το 1853, ο Κωνσταντίνος Γούναρης κατέβαλε τους μισθούς γιατρού για τους άπορους³¹, ενώ ο Ιωάννης Γούναρης, ο δημιουργός του Φαρμακείου Γούναρη που έζησε και πέθανε στη Βεσσαραβία, άφησε με τη διαθήκη του ποσό για τη μισθοδοσία γιατρού για τους φτωχούς³².

Δύο ευεργέτες από το Τσεπέλοβο, ο Αναστάσιος Τσούφλης το 1870 και ο Χριστόδουλος Μπίτσιος τρία χρόνια αργότερα, όρισαν να καταβάλλονται κάθε χρόνο στην κοινότητα Τσεπελόβου, ο μεν Τσούφλης χίλια ρούβλια για τις χήρες, τα ορφανά και τη μισθοδοσία ενός γιατρού³³, ο δε Μπίτσιος τρεις χιλιάδες γρόσια από τις προσόδους των κτημάτων του στην Κωνσταντινούπολη, για το μισθό γιατρού των φτωχών³⁴.

Ο Μετσοβίτης Γεώργιος Μιχ. Αβέρωφ από το 1870³⁵ έστελνε στην ιδιαίτερη πατρίδα του πεντακόσιες έως χίλιες χρυσές λίρες το χρόνο από τις οποίες πληρώνονταν διάφορες υποχρεώσεις της κοινότητας³⁶, μεταξύ των οποίων ήταν εκατό λίρες για τη μισθοδοσία του γιατρού των απόρων του Μετσόβου και του Ανίλιου³⁵.

Στο Κεστοράτι, ο ιδρυτής των Διδασκαλείων Χρηστάκης Ζωγράφος χορηγούσε από το 1870 εκατόν είκοσι λίρες σε ετήσια βάση για τη μισθοδοσία ενός κοινοτικού γιατρού.³⁷

Τέτοια πρόθεση είχε και ο Στέργιος Ιωάννου, στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Με τη διαθήκη του, στην οποία όμως αντιτάχτηκαν οι συγγενείς του, κατέλιπε εξήντα χιλιάδες χρυσές δραχμές για τη μισθοδοσία *επιστήμονος ιατρού* που θα φρόντιζε τους κατοίκους της ιδιαίτερης πατρίδας του, της Δοβράς.³⁸

Από χρήματα των κληροδοτημάτων πληρωνόταν και ο μισθός του γιατρού των Άνω Σουδενών. Τα εφοροεπιτροπικά έγγραφα της κοινότητας (1882) κάνουν γνωστό ότι η ετήσια δαπάνη για την παιδεία και την περίθαλ-

ψη έφτανε τις εκατόν εβδομήντα τρεις τουρκικές λίρες, ενώ ο γιατρός που θα διοριζόταν έπρεπε να είναι πτυχιούχος. Κατά την πρόσληψή του συναπτόταν συμβόλαιο που ανέφερε τις υποχρεώσεις και των δύο μερών.³⁹

Τα τελευταία χρόνια του δέκατου ένατου αιώνα ο μισθός του κοινοτικού γιατρού του Σωποτισελίου πληρωνόταν με χρήματα του Αναγνωστοπούλειου Κληροδοτήματος⁴⁰, ενώ στη Ζίτσα το κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου χορηγούσε χίλια φράγκα το χρόνο *διά φάρμακα και επισκέψεις ιατρών διά τους απόρους υποδεικνυομένους παρά της εποπτείας ήτις μετά προηγουμένην εξέλεγξιν των φαρμάκων και επισκέψεων θα ενεργή εκ του ποσού τούτου τας δέουσας πληρωμάς*⁴¹.

Ένας άλλος μεγάλος ευεργέτης, ο Κωνσταντίνος Ζάππας, όρισε με τη διαθήκη του, το 1892, να μισθοδοτείται ο κοινοτικός γιατρός του Λάμποβου που ήταν η ιδιαίτερη πατρίδα του.⁴²

Στις 2/6/1909 ο Γεώργιος Γέτας έκανε στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος κατάθεση, με εικοσαετή προθεσμία, πέντε χιλιάδων χρυσών δραχμών που οι τόκοι τους προορίζονταν για την περίθαλψη των ασθενών του Δελβινακίου.⁴³

Την ίδια περίπου εποχή (1910) τροποποιήθηκε από τη Μητρόπολη Ιωαννίνων η διαθήκη του ευεργέτη Ιωάννη Ζ. Λούλη, μετά από εισήγηση των επιτρόπων του Λούλειου Κληροδοτήματος. Έτσι, ιδρύθηκε στην Αετορράχη ιατρείο και φαρμακείο που παρείχαν δωρεάν περίθαλψη σε όλα τα Κατσανοχώρια.⁴⁴

Σ' αυτόν τον αγώνα για την παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στους φτωχούς και την καταπολέμηση των ενδημικών και επιδημικών νοσημάτων συμμετείχε και η εκκλησία. Στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα τα μοναστήρια της Άρτας χορηγούσαν ετησίως τέσσερις χιλιάδες γρόσια για τη μισθοδοσία του γιατρού των απόρων της πόλης⁴⁵, ενώ λίγα χρόνια αργότερα ο ηγούμενος της μονής της Ευαγγελίστριας στα Άνω Σουδενά παρείχε την τροφή του κοινοτικού γιατρού του χωριού⁴⁶. Επίσης, λίγο πριν τον ερχομό του εικοστού αιώνα η Κόνιτσα λάβαινε κάθε χρόνο από το μετόχι του ενοριακού μοναστηριού της Κοίμησης της Θεοτόκου της Βελλάς, στη Ρουμανία, είκοσι τέσσερις χιλιάδες γρόσια, από τα οποία τα μισά προορίζονταν για τους μισθούς των δασκάλων, ενώ τα υπόλοιπα για την ετήσια αμοιβή γιατρού που θα πρόσφερε δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους άπορους της πόλης.⁴⁷

Μία άλλη θρησκευτική κοινότητα, που φρόντιζε για την περίθαλψη των μελών της, ήταν η εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων. Με πρωτοβουλία του έμπορου Μορντεχάι Σαμπεθαί Κοφφινά καθιερώθηκε η *μπικούρ χσ'άιμ* (επίσκεψη στους αρρώστους), που από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα και για περίπου πενήντα χρόνια, πρόσφερε ιατρική βοήθεια στους άπορους εβραίους με έξοδα της εβραϊκής κοινότητας.⁴⁸

Δημοτικοί και κοινοτικοί γιατροί υπήρξαν κατά καιρούς οι Β. Βοΐλας, Α. Χρηστίδης και Ε. Παππάς στα Ιωάννινα, οι Ι. Τσιπούρης και Δ. Ιατρόπουλος στο Μέτσοβο, ο Ν. Φώτος στην Κόνιτσα, ο Δ. Παναγιωτίδης στην Παραμυθιά, ο Λ. Δημάρατος στο Δελβινάκι, ο Β. Ζωγράφος στην Πολύτση, ο Ι. Μεγγλίδης στο Τσεπέλοβο, ο Π. Βλάχος στα Κατσανοχώρια και πολλοί άλλοι που αυτή τους τη δραστηριότητα τη μαρτυρούν και τα βιογραφικά τους σημειώματα.

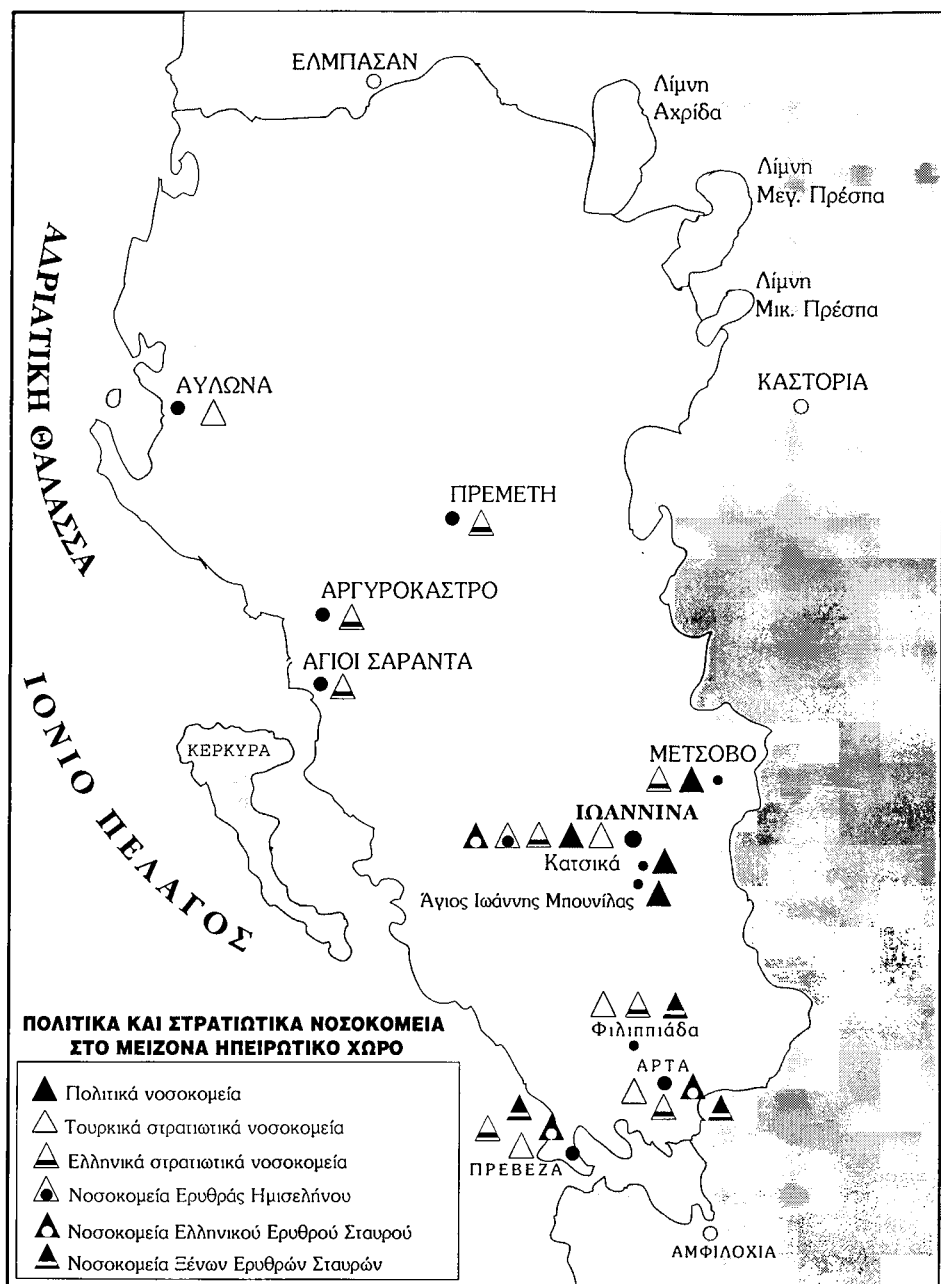
Ο θεσμός του δημοτικού και κοινοτικού γιατρού, αν και θα έπρεπε να είχε καθιερωθεί πολύ νωρίτερα, έδωσε σημαντική βοήθεια, έστω κι αν η ύπαρξή του σήμαινε ακόμη μία αφαίμαξη των κοινοτικών ταμείων των ραγιάδων. Πρόσφερε τη στοιχειώδη περίθαλψη στα ασθενέστερα οικονομικώς στρώματα και φρόντιζε έτσι ώστε οι πολίτες να απαλλαγούν, στο μέτρο του δυνατού, από τις ενδημικές και επιδημικές ασθένειες της εποχής όχι μόνο με τη χρήση των φαρμάκων αλλά και με την εξάπλωση των κανόνων της υγιεινής και της προληπτικής ιατρικής.

1. Γιάνγια, φ. 120/4-10-1871.
2. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979, σ. 404.
3. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1981, σ. 235.
4. Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1987, σσ. 12-15.
5. Ήπειρος, φ. 139/26-2-1912.
6. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σσ. 614-615.
7. Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1988, σ. 450.
8. Φ. Η., φ. 72/28-1-1894.
9. Ήπειρος, φ. 13/27-9-1909.
10. Ζώτος-Γιάνναρος, σσ. 244-245.
11. Φ. Η., φ. 152/1-9-1895.
12. Γιάνγια, φ. 299/11-6-1875.
13. Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1988, σ. 453.
14. Ήπειρος, φ. 102/12-6-1911.
15. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979, σσ. 621-623.
16. Φ. Η., φ. 389/14-7-1900.
17. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1981, σ. 237.
18. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979, σ. 809.
19. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σ. 236.
20. Φ. Η., φ. 199/9-8-1896.
21. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.*, 1965, σσ. 680-681.
22. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979, σσ. 404-405.
23. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σσ. 230-232.
24. Φ. Η., φ. 579/11-6-1904.
25. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979, σσ. 1015-1016.
26. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σ. 32.
27. Γιάνγια, φ. 219/8-10-1873.

28. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σ. 33.
29. Rouqueville, *Grèce A'*, σ. 171.
30. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*, σ. 175.
31. *T. B.*, φ. 496/27-6-1853.
32. Αραβαντινός Π., *Περιγραφή Γ'*, σ. 239.
33. Βάντζιος, Τσεπέλοβο, *H. E.* 1954, σ. 951.
34. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 129.
35. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 261.
36. Σκαφιδάς, Μέτσοβο, *H. E.* 1962, σ. 525.
37. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 213.
38. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα*, κεφ. *Ζαγοριακά Α'*, σ. 68.
39. Λαμπρίδης Σ., Άνω Σουδενά, *H. Eτ.* 10/1979, σ. 29.
40. *Φ. Η.*, φ. 200/16-8-1896.
41. *Φ. Η.*, φ. 444/14-9-1901.
42. *Φ. Η.*, φ. 88/28-5-1894.
43. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 205.
44. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *H. E.* 1980, σ. 427.
45. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Α'*, σ. 62.
46. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σ. 33.
47. Γκατσόπουλος, Κόνιτσα, *Κόνιτσα* 11-12/1963, σσ. 4-5.
48. Dalven, *Jews*, σ. 147.

Ι Ι Ι

Νοσοκομεία και Νοσηλευτικές Δραστηριότητες

Νοσοκομειακή περίθαλψη με την έννοια και τους όρους που χρησιμοποιούμε σήμερα δεν έχει θέση στην Ήπειρο του δέκατου ένατου αιώνα. Βέβαια οι προσπάθειες δεν έλειψαν από πολύ πρώιμα και με τη δημιουργία του νοσοκομείου Χατζηκώστα των Ιωαννίνων μπορούμε να πούμε ότι η νοσοκομειακή περίθαλψη συγχρονίστηκε με ανάλογες κινήσεις που γίνονταν στο Βαλκανικό χώρο προς αυτήν την κατεύθυνση.

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, τα ιδρύματα που πρόσφεραν δευτεροβάθμια υγειονομική περίθαλψη στους Ηπειρώτες ήταν έργα της ηπειρωτικής ευποιίας, ενώ ελάχιστα από αυτά (μερικώς το νοσομείο Χαμητιέ των Ιωαννίνων και εξ ολοκλήρου τα στρατιωτικά) ήταν έμ γα του τουρκικού κράτους.

Χαρακτηριστικό του τρόπου λειτουργίας τους ήταν ότι χωρίζονταν σε ελληνικά και τουρκικά, με συνέπεια τα μέλη της κάθε εθνότητας να καταφεύγουν στα δικά τους νοσοκομεία και να δέχονται φροντίδες από ομοεθνείς τους, κατά κανόνα, γιατρούς.

Τα νοσοκομεία αυτά διέθεταν συνήθως δύο τμήματα, το παθολογικό και το χειρουργικό, ενώ σε μερικές περιπτώσεις είχαν και μαιευτικό-γυναικολογικό τμήμα καθώς και τμήμα μεταδοτικών νοσημάτων. Εκεί εργάστηκαν μερικοί από τους πιο επιφανείς γιατρούς, περιθάλποντας αρρώστους από τα πιο απομακρυσμένα μέρη της Ηπείρου και παίρνοντας πρωτοποριακές για την εποχή πρωτοβουλίες, όπως τη δημιουργία του *Μαιευτικού Καταστήματος* στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.

Αν θελήσουμε να χωρίσουμε τα νοσοκομεία των Ιωαννίνων, γιατί εκεί η δευτεροβάθμια περίθαλψη γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή της, σε ιδρύματα που δημιουργήθηκαν πριν και μετά την απελευθέρωση της πόλης, θα αναφέρουμε ότι επί Τουρκοκρατίας λειτούργησαν το παλιό νοσοκομείο (ως τα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα), το Κοινόν Νοσοκομείον (ιδρύθηκε στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα από τους αδελφούς Βρεττούς), το νοσοκομείο Χατζηκώστα (που χτίστηκε το 1845 με χρήματα του ευεργέτη Γεώργιου Χατζηκώστα δίπλα στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου Αγοράς) και το νοσοκομείο Χαμητιέ ή *Γκουρεμπά* (*Κουραμπά* για τους Γιαννιώτες), που ιδρύθηκε περί τα 1887, όταν πασάς των Ιωαννίνων ήταν ο Τουρκογιαννιώτης Χιβζή πασάς. Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων από τον ελληνικό στρατό, το Φεβρουάριο του 1913, πέρα από τη νέα κατάσταση πραγμάτων που διαμόρφωσε για τη ζωή των κατοίκων, οδήγησε και σε αλλαγές στη λειτουργία των ιδρυμάτων κλειστής περίθαλψης. Το νοσοκομείο Χαμητιέ έπαψε να λειτουργεί, το Κοινόν Νοσοκομείον μετατράπηκε σε πτωχοκομείο, ενώ το νοσοκομείο Χατζηκώστα συνέχισε απρόσκοπτα τη λειτουργία του. Συγχρόνως δημιουργήθηκαν δύο νέα νοσοκομεία. Το νοσοκομείο Μεταδοτικών Νοσημάτων και το Δημοτικόν Νοσοκομείον Ιωαννίνων η *Αγάπη*.

Παράλληλα με τα πολιτικά λειτούργησαν τουρκικά και ελληνικά στρατιωτικά νοσοκομεία, που πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους μόνιμα ή περιστασιακά, ανάλογα με τις ανάγκες της ταραγμένης εκείνης εποχής. Τη λειτουργία των στρατιωτικών νοσοκομείων συνεπικουρούσαν νοσοκομεία της Ερυθράς Ημισελήνου και του Ερυθρού Σταυρού.

Άλλες ηπειρωτικές πόλεις, στις οποίες λειτούργησαν πολιτικά ή στρατιωτικά νοσοκομεία, ήταν η Άρτα, η Πρέβεζα, η Φιλιπιάδα, το Μέτσοβο, η Αυλώνα, η Πρεμμετή και οι Άγιοι Σαράντα. Το χρονικό της ίδρυσης και λειτουργίας αυτών των ιδρυμάτων περιγράφεται στη συνέχεια του κεφαλαίου.

A) Πολιτικά νοσοκομεία

1) Παλιό νοσοκομείο Ιωαννίνων

Αν και από ιστορικούς θεωρήθηκε ότι το πρώτο ίδρυμα κλειστής περίθαλψης στα Ιωάννινα ήταν το Κοινόν Νοσοκομείον που ιδρύθηκε το 1790, μερικά στοιχεία που ήρθαν στο φως θέτουν αυτήν τη θεωρία υπό αμφισβήτηση. Ο γιατρός Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) έγραψε: *...φαίνεται ότι προ του νοσοκομείου τούτου (εννοεί το Κοινόν) υπήρχε και έτερον διότι ου μόνον προ των αιμινήστων τούτων ανδρών (αναφέρεται στους Βρεττούς που ίδρυσαν το*

Κοινόν Νοσοκομείον) και άλλοι φιλόανθρωποι υπέρ του νοσοκομείου της πόλεως περιουσίας διέθετο, αλλά και εν τη διαθήκη του αοιδίμου Γεωργίου Χατοΐ Κώνστα αναγιγνώσκεται το εξής: “Να ανεγερθή επ’ ονόματί μου νοσοκομείον παρά τω Αγίω Νικολάω, όπου ην το παλαιόν νοσοκομείον...”¹ (ενώ είναι γνωστό ότι το Κοινόν Νοσοκομείον βρισκόταν στην περιοχή των Εβραϊκών Μνημάτων δίπλα στο σημερινό Βαλάνειο Δημοτικό Σχολείο). Από τους φιланθρώπους στους οποίους κάνει αναφορά ο Λαμπρίδης, ονοματίζει τον Παναγιώτη Δ. Χατζηνίκου που κατέθεσε στο Ορφανοτροφείο της Μόσχας (ρωσική κρατική τράπεζα της εποχής εκείνης) 12.000 *ασσιγνάτιες* (ρωσικό χαρτονόμισμα η αξία του οποίου ήταν αντίστοιχη με το ένα τέταρτο περίπου του χρυσού ρουβλιού) υπέρ του νοσοκομείου των Ιωαννίνων το 1788², δηλαδή δύο χρόνια πριν την ίδρυση του Κοινού Νοσοκομείου, το οποίο, σε πρώτη φάση, κατασκευάστηκε αποκλειστικά με έξοδα των Βρεττών.

Το παλιό νοσοκομείο των Ιωαννίνων σταμάτησε να λειτουργεί στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα. Αυτό γίνεται φανερό από τα κείμενα διάφορων δωρεών προς στο Κοινόν Νοσοκομείον, τα οποία αφήνουν καθαρά να εννοηθεί ότι το Κοινόν ήταν το μόνο νοσοκομείο των Ιωαννίνων την εποχή εκείνη.

1. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 12.

2. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Α'*, σ. 27.

2) Κοινόν ή Παλαιόν Νοσοκομείον ή Σπιτάλια ή Πτωχοκομείον Ιωαννίνων

Σχετικά με την ίδρυση και θέση του Κοινού Νοσοκομείου ο Ιωάννης Λαμπρίδης αναφέρει ότι κτίστηκε το 1790 στη συνοικία Εβραϊκά Μνήματα.¹ Ένα όμως αντίγραφο δηλωτικού γράμματος των κλητόρων του, των αδελφών Ιωάννη και Αναστάσιου Αργύρη Βρεττών, καταχωρημένο στον Κώδικα της Μητρόπολης των Ιωαννίνων με χρονολογία 29 Μαρτίου 1793, θέτει υπό αμφισβήτηση το αν το νοσοκομείο είχε τεθεί σε λειτουργία από το 1790. Το γράμμα αυτό, που είναι και το παλαιότερο έγγραφο που αφορά τη λειτουργία του νοσοκομείου που βρέθηκε ως τώρα και στο οποίο καθορίζονται και η επίσημη πρόσδοός του από το λάσο των Βρεττών (η λέξη *λάσ[σ]ο* σημαίνει αφιέρωμα για συγκεκριμένο κοινωνικό σκοπό και παράγεται από την ιταλική λέξη *lasciare* που σημαίνει *αφήνω*), περιέχει τα εξής: *εις το σπιτάλιον των αρρώστων (εάν τελειωθή) γρόσια διακόσια, ει δε δεν τελειωθή να μοιράζονται εις πτωχάς φαμελίας.*² Οι δύο αυτές πηγές μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ανέγερση του Κοινού Νοσοκομείου άρχισε το 1790 και συνεχιζόταν τουλάχιστον ως το 1793. Πιθανότατα μάλιστα η περάτωσή του να συναντούσε δυσχέ-

ρειες, αν κρίνουμε από το *εάν τελειωθή* που γράφουν οι Βρεττοί. Συγχρόνως συμπεραίνουμε ότι η πληροφορία του Άγγλου περιηγητή Thomas Hughes, που τον Ιανουάριο του 1814 φιλοξενήθηκε στο σπίτι των Βρεττών, ότι ο Βρεττός αγόρασε ένα σπίτι το οποίο δώρισε για τους σκοπούς ενός νοσοκομείου³ ενδεχομένως είναι ανακριβής, αφού η έκφραση των Βρεττών *εάν τελειωθή*, εννοεί προφανώς την κατασκευή ενός νέου κτιρίου. Την άποψη αυτή στηρίζουν το χρονικό διάστημα που πέρασε (τουλάχιστον μία τριετία) μέχρι να αποδοθεί το νοσοκομείο στο κοινό, η δομή του, που ελάχιστα παραπέμπει σε δομή σπιτιού, και τέλος η παρουσία στην αυλή του νοσοκομείου διόροφο κτίσματος, το οποίο προφανώς ήταν η οικοδομή που προϋπήρχε στο οικόπεδο και στην οποία αναφέρεται ο Hughes.

Με την πάροδο των ετών το κτίριο του νοσοκομείου θεωρήθηκε ανεπαρκές για τις ανάγκες του πληθυσμού των Ιωαννίνων, πράγμα που ώθησε τον προεστό Σταύρο Ιωάννου να ζητήσει οικονομική βοήθεια από τους Γοργόληδες. Ο Γεώργιος Γοργόλης και ο γιος του Αναστάσιος, γουνέμποροι στη Μόσχα και κάτοχοι μεγάλης περιουσίας, είχαν συνδράμει και στο παρελθόν το Κοινό Νοσοκομείο. Σε δίλωσή τους στις 2 Ιανουαρίου 1810 προς το Ορφανοτροφείο της Μόσχας κατέθεσαν τριάντα χιλιάδες ρούβλια, από τους τόκους των οποίων εξακόσια ρούβλια προορίζονταν *διά διατήρησιν εκείνου του Νοσοκομείου*. Οι ίδιοι, στις 11 Ιανουαρίου 1812, κατέθεσαν στο Ορφανοτροφείο άλλες τριάντα χιλιάδες ρούβλια, από τα οποία τα τριακόσια δόθηκαν *προς όφελος και διατήρησιν του αυτού νοσοκομείου ομού με τα προτυτερινά εμβασμένα από ημάς*.

Αργότερα, προκειμένου να καλύψει και άλλες ανάγκες του Κοινού Νοσοκομείου, ο Ιωάννου στράφηκε και πάλι στους Γοργόληδες με επιστολή του που γράφτηκε στις 19/10/1815, στην οποία μεταξύ των άλλων έγραφε τα ακόλουθα: *...μία αμυδρά είδησις οπού ηκούσθη ότι η γενναιότης σας έχει αποφασίσει ικανήν ποσότητα διά την αγοράν ενός γραικικού οσπιτιού όπου γειτονεύει με το εδώ οσπιτάλιον το οποίον ημπορεί να αγορασθή ίσως περί τας δέκα χιλιάδας γρόσια είναι όμως πολλά χρειαζούμενον διά το οσπιτάλι επειδή τότε πλατυνόμενον έρχεται εις τελειότητα και αναλαμβάνουν και την προσήκουσαν άνεσιν οι δυστυχείς ασθενείς όπου τώρα μπορεί να ειπωθή ότι στενοχωρούνται... Οι Γοργόληδες εισάκουσαν την αίτηση του Ιωάννου και έστειλαν το ζητούμενο χρηματικό ποσό, όπως γίνεται φανερό από τη θερμή ευχαριστήρια επιστολή που τους έστειλε ο δεύτερος στις 19/3/1816. Όταν ο Ιωάννου παρέλαβε τα χρήματα, προέβη αμέσως στην αγορά του σπιτιού και στις 30/6/1816 ανακοίνωσε το γεγονός στους δωρητές.*

Προς τους εντιμωτάτους κυρίους Γεώργιον Γοργόλην και υιόν
τη 30 Ιουνίου 1816 Ιωάννινα

Σας βεβαιώ την άνωθεν κόπιαν μου και εν ταυτώ σας ειδοποιώ
ότι δεν μου έλειψε η προσήκουσα φροντίς διά την επιθυμητήν σας
και αναγκαίαν αγοράν του οσπιτιού της Νίστοβας ενεργώντας με
όλην την οικονομίαν και τέλος πάντων ετελειώθη εις γρ. 8800 και με
άφευκτα έξοδα εκατήντησεν εις τα γρ.8999:30π. ως πληροφορείσθε
από τον κάτωθεν λογαριασμόν και τα επλήρωσα· τα δε γρ.1000:70 π.
οπού επείρσευσαν από τα γρ.10000, οπού εις τας 9 Μαρτίου εξ
ορδινίας σας περί τούτου έουρα με πόλιτζάν μου του εις Κωνσταντι-
νούπολιν κυρίου Γεωργίου Ιωάννου Σαματά, έχουν να χρησιμεύ-
σουν ως και με την άνωθέν μου σας εξηγήθην διά την ένωσίν του
μετά του Νοσοκομείου και θέλει σας σταλθή μετά ταύτα λογαριασμός
της εξοδεύσεώς τους, η δε αργοπορία της αγοράς του ηκολούθησεν
διά οικονομίαν ωσάν οπού ενεργούσα μυστικά, ότι εκαταλάμβαναν
οι πωληταί πως έχει να χρησιμεύση διά το Νοσοκομείον, ήθελαν
βασταχθή εις υψηλάς τιμάς και διά τούτο έκαμε χρεία να αγορασθή
εις άλλο όνομα και να μεσολαβήση και ο καιρός και πάλιν ως διπλή
η πώλησις τα έξοδα του μεχμεκέ ήθελον ήτον ασυγκρίτως περισσό-
τερα και διά να τα καταντίσω εις τόσα αγωνίστηκα με όλην μου την
δύναμιν. Και πιο κάτω συνεχίζει: ...είμαι εύελπισ ότι εντός ολίγου
θέλω αξιωθή της ορδινίας σας διά την ανανέωσιν του Νοσοκομείου
κατά την προτέραν επαγγελίας σας..., ενώ στο τέλος της επιστολής
παρά τίθεται ο λογαριασμός της αγοράς του οσπιτίου του Νίστα διά
το Νοσοκομείον ως κάτωθεν:

πρώτη αγορά	γρ.	8800
μεσπητικά	»	30
του Κιόρμπεγν διά να γράψη την μαρτυρία	»	12:30
καφφέν διά τους μάρτυρας Τούρκους	»	17
του κατή διά τα χοτζέτια	»	110
του κιατίπη και λοιπών ανθρώπων του κατή	»	30
λέγω γρόσια οκτώ χιλιάδες ενιακόσια	γρ.	8999:30 ⁴
ενενήκοντα εννέα και παράδες τριάκοντα		

Μέσα στον ίδιο χρόνο, στις 9/11/1816, ο Ιωάννου έστειλε και άλλο
γράμμα στον Αν. Γοργόλη, στο οποίο έγραφε για το σχέδιο και τα οικονομικά
του νοσοκομείου. Θεωρώντας το σχέδιο ακατάλληλο για το σκοπό για τον

οποίο προοριζόταν έγραψε: το σχέδιον των τόπων και των ευρισκομένων οικοδομών αφού το παρατηρήσετε βέβαια θέλετε εγνωρίση ότι είναι αναγκαϊ-
 οτάτη η εκ βάθρων ανέγερσίς του και η τακτική ανοικοδόμησίς του κατά τον
 της Ευρώπης τρόπον... Στη συνέχεια της επιστολής ασχολήθηκε με τα οίκο-
 νομικά του νοσοκομείου: ...Επειδή το αυτό Νοσοκομείον επροικίσθη διά της
 γενναίας προσφοράς σας με την εις το επάνω μέρος αναγκαίαν έκτασιν του
 αγορασθέντος οσπίτιου είναι πλέον ικανόν διά να δέχεται ευρυχώρως τους
 ασθενείς και αδυνάτους της πατρίδος, από δε το όπισθεν μέρος το προαγορα-
 σθέν οσπίτιον πάντοτε εστάθη περιττόν και διά τούτο ενοικιάζεται προς ωφέ-
 λειαν του αυτού νοσοκομείου και επειδή η τελεία και τακτική οικοδομή να
 αρχίση από το αυτό όπισθεν ενοικιαζόμενον οσπίτιον το οποίον είχε την πρέ-
 πουσαν ευρυχωρίαν καλό ήτο να άρχιζεν από αυτό και η οικοδομή με την
 πλέον τακτικήν και ασφαλεστέραν αρχιτεκτονικίν του τόπου μας και να εκτί-
 ζωντο όσοι σταθεί δυνατόν περισσότεροι οντάδες με τα κατώγια τους, οι οποί-
 οι εις την αρχήν να ενοικιάζονται διά να καρπούται το νοσοκομείον με τα ενοί-
 κια τα αναγκαία έως ου να οικονομηθούν άλλοθεν διά της γενναίας συνδρο-
 μής των φιλογενών υιών της γλυκυτάτης παρίδος μας προς τα τοιαύτα διηνε-
 κώς αμιλλόμενα (ων τον πρώτον τόπον έχετε) και έπειτα να εξακολουθούσεν
 η ελεύθερη οικοδομή διά την οποίαν πρέπει να εξοδευθώσι περίπου των γρο-
 σίων εξήκοντα χιλιάδων, Ν. 60000, διά δε των έως είκοσι οντάδων με τα κατώ-
 γιά τους διά ενοικίασμα ως άνωθεν ομοίως περίπου των γρ. είκοσι χιλιάδων,
 Ν. 20000, και διά να οικονομούνται με αυτάρκεια τα χρειώδη των εν τω Νοσο-
 κομείω χρειάζεται εν χρονικόν εισόδημα περίπου των γροσίων δέκα πέντε
 χιλιάδων, Ν. 15000, εξ ων μόνον 5000 έχει άχρι της ώρας... Το τελευταίο
 τμήμα της επιστολής είναι πηγή σημαντικών πληροφοριών για τη δομή του
 νοσοκομείου: Το κτίριον του καθ' αυτού οσπιταλίου είναι στερεά καμωμένον
 οπού οπότε κάμη χρεία να γίνη και άλλο πάτωμα. Του Νίστα έχει και άλλους
 δύο οντάδες και κρεββάτα και κατώγεια δύο μεγάλα στερεά όλα μ' όλον τούτο
 επειδή και είναι αναγκαίον να χωρισθούν οι άνδρες από ταις γυναίκες δεν πρέ-
 πει ούτε το μεσότοιχον να χαλάση αλλά να προστεθούν μερικοί οντάδες και
 εκείνοι όπου είναι να χωρισθούν και να γίνουν μικρότεροι ή, καθώς γράφει ο
 αρχιτέκτων εις το πλάνο, αν θέλετε να γίνουν εις την αράδα χαμηλοί οντάδες
 τα οσπίτια τα μικρά τα ξένα ήτον καλόν να αγοράζονται διά να έβγη από τον
 Ντάγον αγορασμένον (και είναι τώρα του σπιταλίου) έως το σοκάκι, τότε εάν
 θέλετε επειδή το του Νίστα και το καθ' αυτό σπιτάλι είναι αρκετά κατά το
 παρόν, το του Ντάγου με τα μικρά εκείνα να γίνονται μία μάνδρα από μικρούς
 οντάδες οπού κατά το παρόν να ενοικιάζονται και το εισόδημα να εμβαίη εις
 το σπιτάλι, κανένα καιρό όμως αν χρειασθή το ενώνουν με το σπιτάλι.⁵

Δεν υπάρχουν πληροφορίες για το αν αυτή η επιστολή του Ιωάννου έφερε τους αναμενόμενους καρπούς, αν και, από την εξέλιξη των πραγμάτων, φαίνεται ότι η κατάσταση έμεινε στάσιμη, γεγονός που ίσως να μην οφείλεται σε επιλογή των Γοργόληδων. Η αποστασία του Αλή πασά και η εθνεγερσία που ακολούθησε διέκοψαν την επικοινωνία με τη Ρωσία για μία περίπου δεκαετία. Όταν αποκαταστάθηκε η επαφή στάλθηκαν ξανά χρήματα από ευεργέτες, τα οποία καταχράστηκαν φαύλοι άρχοντες των Ιωαννίνων, οι άνομοι σκοποί των οποίων φανερώθηκαν όταν εξέλειπε η αυστηρή επίβλεψη του Αλή.⁶

Αυτό το τελευταίο γράμμα του Σταύρου Ιωάννου προς τους Γοργόληδες συνοδεύεται από ένα εμπειροτεχνικό αρχιτεκτονικό σχέδιο, που κατασκευάστηκε πιθανόν το φθινόπωρο του 1816 και στο οποίο περιλαμβάνονται όλες οι προσθήκες που είχαν γίνει ως τότε στο αρχικό κτίριο του νοσοκομείου. Στο σχέδιο φαίνεται ότι η πτέρυγα που χτίστηκε με τα χρήματα της δωρεάς των Βρετών ήταν ένα κτίσμα με δεκατρία συνεχόμενα δωμάτια, από τα οποία τα τρία τελευταία ήταν αισθητά μικρότερα από τα άλλα. Όλα τα δωμάτια έβλεπαν στην αυλή του οικοπέδου στην οποία βρισκόταν επίσης ένα διόροφο κτίριο, για το οποίο έχει ήδη γίνει λόγος, ενώ στην απέναντι γωνία του οικοπέδου υπήρχαν μερικά μικρά κτίσματα. Το νοσοκομείο υδρευόταν από ένα πηγάδι που βρισκόταν στη μέση της αυλής του. Στο αρχικό του οικόπεδο προστέθηκε το οπίτι της Νίστοβας και το όμορο με αυτό οπίτι του Ντάγου, που όμως είναι άγνωστο το πότε αγοράστηκε.⁷

Εργασίες επισκευής του κτιρίου του Κοινού Νοσοκομείου έγιναν και στις αρχές του εικοστού αιώνα (το 1910).⁸ Την εποχή εκείνη είχε αραδιασμένα δωμάτια και τους νεροχύτες έξω στην κοινή κρεββάτα που έβλεπε σε μία αυλή γκαλντεριμιωτή, με αποχωρητήρια στο βάθος της. Η μορφή του, δηλαδή, ήταν ανάλογη με την παλαιότερη, πράγμα που σημαίνει ότι με την πάροδο των ετών δεν έγινε καμία ριζική αλλαγή στα κυρίως κτίρια του νοσοκομείου. Η πόρτα της μάντρας του, βαριά, από χοντροσάνιδα και μεγάλα γύφτικα καρφιά, ασφαλιζόταν από μέσα με σιδεριές σαν αντιστύλια.⁹

Οι Βρετοί και οι Γεώργιος και Αναστάσιος Γοργόλης δεν ήταν οι μόνοι ευεργέτες του νοσοκομείου. Το 1796, λίγα χρόνια μετά την ίδρυσή του, ο Παναγιώτης Χατζηνίκος κατέθεσε στο Ορφανοτροφείο της Μόσχας δώδεκα χιλιάδες ρούβλια με τόκο 5% που απέδιδε στο νοσοκομείο ετήσιο εισόδημα από 1090 γρόσια.¹⁰

Τον επόμενο χρόνο ο Ζώνης Καπλάνης κατέβαλε *εις το εν Μόσχα Ιμπερατορικόν Ορφανοτροφείον αιωνίως ρούβλια δέκα χιλιάδας, ων τους τόκους (500 ρούβλια το χρόνο¹⁰) διωρίσατο προς ωφέλειαν του ευρισκομένου εν τη πατρίδι αυτού, πόλει των Ιωαννίνων, Νοσοκομείον.*¹¹ Ο ίδιος, με τη διαθήκη του που

συντάχτηκε στη Μόσχα στις 15/8/1806, όρισε πως οι τόκοι από δέκα χιλιάδες ρούβλια που είχε καταθέσει στο Ορφανοτροφείο της Μόσχας θα χρησιμοποιευαν για τη συνδρομή διάφορων κοινωφελών ιδρυμάτων, μεταξύ των οποίων ήταν και το Κοινόν Νοσοκομείον. Σε περίπτωση μάλιστα μείωσης των τόκων οι επίτροποι θα έδιναν την ποσότητα του νοσοκομείου και του σχολείου ακέραιη, ενώ θα έκαναν περικοπές από άλλα λάσα.¹² Αν και σε γενικές γραμμές από αυτά τα ποσά μόνο ένα μικρό μέρος προοριζόταν για το νοσοκομείο⁹, ορισμένοι μελετητές, επηρεασμένοι πιθανόν από το μέγεθος του συνόλου των προσφορών του, υποστήριξαν ότι ο Καπλάνης ίδρυσε στα Ιωάννινα νοσοκομείο,^{13,14,15} άποψη που δεν στηρίχθηκε σε περισσότερα στοιχεία από μία απλή αναφορά.

Ένας ανώνυμος ευεργέτης από το Καπέσοβο του Ζαγορίου με λάσο του άφησε το 1802 στο νοσοκομείο ετήσιο έσοδο από τριακόσια πενήντα γρόσια¹⁶, ενώ το 1811 ο Μιχαήλ Δ. Κονιζιώτης κατέθεσε στο Δημαρχείο της Νίζνας στη Ρωσσία δύο χιλιάδες ρούβλια για τον ίδιο σκοπό¹⁷.

Οι Παναγιώτης, Αναστάσιος και Λέων Μελάς κατέθεσαν το 1813 στο Ορφανοτροφείο της Μόσχας δέκα χιλιάδες ρούβλια.¹⁸ Μετά το θάνατό του ο Παναγιώτης Μελάς άφησε λάσο *διά το σπιτάλι* ποσό που απέφερε το 1818 δύο χιλιάδες γρόσια και την επόμενη χρονιά χίλια οκτακόσια.¹⁰

Το 1815 οι Νικόλαος και Αναστάσιος Μαρούλης κατέθεσαν στο Ορφανοτροφείο της Μόσχας έξι χιλιάδες γρόσια, ενώ την ίδια χρονιά ο Παναγιώτης Ζιούκας κατέθεσε δέκα χιλιάδες.¹⁸ Το ποσό αυτό ανέβαζε το σύνολο της προσφοράς του Ζιούκα από το 1808 ως το 1815 σε ογδόντα χιλιάδες ρούβλια, από τους τόκους των οποίων αναλογούσαν κάθε χρόνο πεντακόσια ρούβλια στο Κοινόν Νοσοκομείον.¹⁰

Ο Γρηγόριος Παλιουρίτης όρισε στη διαθήκη του (Λιβόρνο, 21 Μαρτίου 1816) να *βαλθούν εις την Μπάγκα της εκκλησίας του Αρχιμανδρείου άλλαις χίλιαις πέτζες εις τόσα γρόσια το διάφορον των οποίων προς εξ τα εκατό, να δίδεται εις το οσπιτάλιον της πόλεως των Ιωαννίνων*. Την ίδια χρονιά ο Γεώργιος Χατζηκώστας πρόσφερε πεντακόσια γρόσια.¹⁰ Οι προσφορές όμως του Χατζηκώστα δεν σταματούν εδώ γιατί το 1845 δώρισε στο Κοινόν Νοσοκομείον έξι χιλιάδες ρούβλια.¹⁸

Με τη διαθήκη του, ο Ιωάννης Μάνθου Κονιζιώτης άφησε στο νοσοκομείο οκτώ χιλιάδες ρούβλια που τα είχε καταθέσει στο Ορφανοτροφείο της Μόσχας και όρισε πληρεξούσιους τους επιτρόπους των εκκλησιών της πόλης.¹⁰

Σε *αρτζιχάλι* της 16/1/1818 που υπόγραψαν οι επίτροποι των εκκλησιών και του νοσοκομείου, ο Αναστάσης Αργύρης έδινε από ένα λάσο του στη Βιέννη και τη Ρωσία διάφορα ποσά στο νοσοκομείο, τη φυλακή και τους φτωχούς των Ιωαννίνων.¹⁹

Τον επόμενο μήνα ο Αναστάσιος Ζωσιμάς έστειλε από τη Νίζνα δύο χιλιάδες γρόσια, τα οποία παράγγειλε με επιστολή του στον Σταύρο Ιωάννου να μοιραστούν ως εξής: *των επιτρόπων του Κοινού Νοσοκομείου γρ. 1500. Προσθήκη διά ενδύματα και καλλωπισμόν εις το Νοσοκομείον γρ. 500.*¹⁰ Οι προσφορές όμως των Ζωσιμαδών δεν σταμάτησαν εκεί. Το 1820 ο Νικόλαος Ζωσιμάς πρόσφερε χίλια γρόσια για τις ανάγκες του νοσοκομείου¹⁰, ενώ από επιστολή του γιατρού Θ. Λαμπαδάριου (βλ. λ.) φαίνεται ότι κάποια χρονιά, που δεν κατονομάζεται, έστειλε μεγάλο χρηματικό ποσό, το οποίο διανεμήθηκε κατά τις περιόδους της Αποκρηάς, της Σαρακοστής και της Μεγάλης Εβδομάδας στο νοσοκομείο, στους φυλακισμένους και στους φτωχούς.²⁰ Επίσης, η αιδελοφότητα των Ζωσιμαδών διέθεσε χρήματα για την αγορά μετοχών της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, από τις οποίες οι τριάντα επτά ήταν υπέρ του Κοινού Νοσοκομείου, το οποίο εισέπραττε μερίσματα από αυτές από το 1841 ως το 1872.²¹ Τέλος, ο Ν. Ζωσιμάς, το 1842, με το έκτο άρθρο της διαθήκης του, άφησε πενήντα χιλιάδες ρούβλια *επ' ωφελεία του εν Ιωαννίνους Κοινού Νοσοκομείου*. Ο τόκος τους, που ήταν το 5% των προσόδων του κληροδοτήματος, παράγγειλε να εμβάζεται κάθε χρόνο στους επιτρόπους.²²

Επίτροποι και εκτελεστές των εντολών των Ζωσιμαδών στα Ιωάννινα ήταν οι Κυριακός Χατζή Ντόκος (γαμβρός των Ζωσιμαδών από αδελφή), Ζωίτσα Κομπούλη (αδελφή τους) και Κωνσταντίνος Λαμπαδάριος (επίσης γαμβρός τους από αδελφή)²³, ενώ σε έγγραφο της 5ης Οκτωβρίου 1840 φέρονται ως επίτροποί τους για το νοσοκομείο οι Αναστάσιος Παναγιώτης και Αθανάσιος Μπαρούτας²⁴. Επίτροπος των Ζωσιμαδών χρημάτισε και ο Σταύρος Ιωάννου, που ήταν εξαδελφός τους από την οικογένεια της μητέρας τους.²³

Το 1818 ο Τριαντάφυλλος Ι. Δομπόλης κατέθεσε στο Ορφανοτροφείο της Μόσχας χίλια ρούβλια, τους τόκους των οποίων όρισε να καρπούται το νοσοκομείο.¹⁸

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης στο έργο του *Περί των εν Ηπείρῳ Αγαθοεργημάτων* αναφέρει ότι ένας άλλος ευεργέτης, ο Μπαλάνος Τροφίμωφ Μάτζιος που ζούσε στη Μόσχα, κατέβαλε το 1827 δέκα χιλιάδες ρούβλια για το γιατρό και τον επιστάτη του νοσοκομείου *δι' ὧν καταπραΰνονται αἱ οὐνάι των πτωχῶν ασθενῶν* και εκατόν είκοσι χιλιάδες ρούβλια²⁵, ποσό που, σύμφωνα με τον Α. Ψαλλίδα, προοριζόταν για τη δημιουργία ενός νέου νοσοκομείου²⁶. Το μέρος μάλιστα στο οποίο θα κτιζόταν είχε ήδη υποδειχθεί από το δωρητή.²⁶ Η Εφοροεπιτροπεία όμως των Ιωαννίνων αγνοώντας την επιθυμία του Μάτζιου, πράγμα που συνέβαινε συχνά μετά το θάνατο του Αλή πασά, διέθεσε το ποσό για την επισκευή του Κοινού Νοσοκομείου²⁵, το οποίο πιθανόν να μετονομάστηκε σε Νοσοκομείο Μάτζιου, αλλά η ονομασία αυτή που τη συνα-

ντούμε στην *Αλληλογραφία των Ζωσιμαδών*, (έγγραφο της 25/8/1838)²⁷, να μην επικράτησε μεταξύ των Γιαννιωτών γιατί δεν ξαναμνημονεύεται νοσοκομείο με αυτό το όνομα.

Το 1836 ο Μάτζιος επανήλθε με νέα δωρεά. Πρόσφερε για την επέκταση και επισκευή του Κοινού Νοσοκομείου ενενήντα χιλιάδες γρόσια, από τα οποία μόνο οι δέκα χιλιάδες δαπανήθηκαν για την αγορά ενός μικρού οικοπέδου και τη διαμόρφωση της περιοχής, τα δε υπόλοιπα κατασπαταλήθηκαν.²⁸

Λίγα χρόνια αργότερα ο Γιαννιώτης Γ.Ι. Μετάξος, με τη διαθήκη του που συντάχθηκε στις 22/8/1841 στο Βουκουρέστι, διέθεσε στο νοσοκομείο των Ιωαννίνων 118.092 γρόσια καθώς και δεκατρείς μετοχές της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος αξίας δεκατριών χιλιάδων δραχμών.²⁹ Όμως, ενώ αρχικά τα μερίσματα των μετοχών στέλνονταν κανονικά, το 1865 η αποστολή τους σταμάτησε για μία δεκαετία. Ο Ιωάννης Λαμπρίδης σχολιάζει το γεγονός: *Επ' εσχάτων δε το υπουργείον Τρικούπη (1875) την αδικίαν ταύτην συναισθανθέν, επέταξεν την αποστολήν διά μιας 15.412 φράγκων... Αλλ' επί τοσαύτα έτη 13 μετοχαί μόνον 15.412 φράγκα αποφέρουσιν ;*³⁰

Ο ιερομόναχος Αγάπιος από τη Δραγουμή πρόσφερε το 1868 *διακόσια φλωρία καισαροβασιλικά προς αγοράν υποκαμίσων και σινδονών υπέρ των εν τω Παλαιώ Νοσοκομείω νοσπλευομένων*.³¹ Από αυτό το απόσπασμα γίνεται φανερό ότι, μετά το 1845 το Κοινόν Νοσοκομείον απόκτησε και την ονομασία *Παλαιόν Νοσοκομείον* σε αντιδιαστολή με το καινούριο νοσοκομείο που είχε ιδρύσει εκείνη τη χρονιά ο Γεώργιος Χατζηκώστας και που έφερε το όνομά του.

Το 1872 ο Ιωάννης Χριστοφόρου ο Βεΐτσινός από την Άνω Βίτσα του Ζαγορίου άφησε έξι χιλιάδες ρούβλια με σκοπό τα πέντε έκτα των τόκων αυτού του ποσού, που θα κατετίθετο στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, να προορίζονται για το Κοινόν Νοσοκομείον.³²

Από τα προηγούμενα εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι οι πόροι του νοσοκομείου στηρίζονταν σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα στη γενναιοδωρία της ηπειρωτικής ομογένειας, ενώ μηδαμινή ήταν η συμμετοχή των τοπικών παραγόντων, τουλάχιστον ως τις αρχές του εικοστού αιώνα. Κι αυτό γιατί οι εξαμηνιαίοι ισολογισμοί της πολιτείας των Ιωαννίνων δεν περιλαμβάνουν στους λογαριασμούς των *βαροσιών* στοιχεία που να δείχνουν οικονομική επιχορήγηση του νοσοκομείου από άλλες πηγές.³³ Όμως, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, πολλές φορές ακόμα και η καταβολή των μερισμάτων των μετοχών των λάσων, του μόνου εσόδου του νοσοκομείου, δεν έφθαναν όταν έπρεπε στους επιτρόπους. Στις 26/9/1844 οι έφοροι του Κοινού Νοσοκομείου και των εκκλησιών με επιστολή τους προς τον Σταύρο Ιωάννου ζητούσαν το μερίσμα

είκοσι πέντε μετοχών και ένα ποσό για το νοσοκομείο, ενώ λίγους μήνες αργότερα, με νέα επιστολή τους, επαναλάμβαναν το αίτημά τους.³⁴ Δεκαετίες αργότερα, η εφοροεπιτροπεία των Ιωαννίνων σε συνεδρία της 3/11/1911 ενέκρινε την εκ πεντακοσίων γροσίων πίστωση υπέρ του Κοινού Νοσοκομείου.³⁵

Τα αίτια των οικονομικών δυσχερειών που κατά περιόδους περνούσε το Κοινό Νοσοκομείο ήταν πολλά. Πέρα από την κακή διαχείριση μετά το θάνατο του Αλή πασά και τη συχνή καθυστέρηση ή και μη καταβολή των μερισμάτων των λάσων, προβλήματα δημιούργησαν και οι πολεμικές επιχειρήσεις της Πύλης εναντίον του Αλή. Οι συνθήκες που λειτουργούσε το νοσοκομείο κατά τη διάρκεια τους περιγράφονται σε επιστολή του Μητροπολίτη Ιωαννίνων Γαβριήλ προς τον Σταύρο Ιωάννου, στις 26 Ιανουαρίου 1821: *...και ειδοποιώ και τούτο εκ μέρους του Κυρ Δημητρίου Αθανασίου, ότι τα σπιτάλια είναι εις απελπισίαν διότι ο εκεί επιστάτης δεν έχει έξοδα και να ειπής στο Χατζηκώστα Λεοντάρη να λάβη φροντίδα περί των εξόδων του σπιταλίου παρόλον που ο κυρ Δημήτρης, από ευσπλαχνία προς τους πτωχούς των σπιταλίων, έβγαλε πουγιουρδί από το ύψος του και δίδονται καθ' εκάστην εις τα σπιτάλια τριάντα εξ ψωμιά, πλην αυτό το έλεος είναι προσωρινό.*³⁶

Η διοίκηση του Κοινού Νοσοκομείου ήταν έργο των επιτρόπων, οι οποίοι αρχικά ανήκαν στην τάξη των αρχόντων. Όμως, επειδή μετά το θάνατο του Αλή πασά εμφανίστηκε το φαινόμενο της ολοένα αυξανόμενης διασπάθισης των χρημάτων των λάσων, το 1854 καθιερώθηκε να συνδιαχειρίζεται τα αγαθά της πόλης μαζί με τους άρχοντες και η τάξη των εμπόρων και των βιοτεχνών, που είχε πλέον κοινωνική βαρύτητα, ενώ είκοσι χρόνια αργότερα τα μέλη της Εφοροεπιτροπείας, που μαζί με τη Δημογεροντία διοικούσαν τη χριστιανική κοινότητα της πόλης, άρχισαν να εκλέγονται με μυστική ψηφοφορία που διεξαγόταν μεταξύ των Γιαννιωτών.³⁷ Οι αρμοδιότητες των δεκαεννέα εφοροεπιτρόπων χωρίζονταν ως εξής: τέσσερις από αυτούς ήταν υπεύθυνοι για τα εκπαιδευτήρια, τρεις για την προικοδότηση *κορασίων*, δύο για το γηροκομείο, οκτώ για τις τέσσερις εκκλησίες της πόλης και δύο για το Κοινό Νοσοκομείο.^{38,39}

Ανάμεσα σ' αυτούς που κατά καιρούς διορίστηκαν σ' αυτήν τη θέση ήταν ο Κωνσταντίνος Αναστασίου Τζίμας το 1816, ο Χατζηκώστας Λεοντάρης από το 1817 ως τουλάχιστον το 1821 ³⁶, οι Κωνσταντίνος Σάββας και Δημήτριος Αναστασίου 1839⁴⁰.

Σημαντική πηγή, από την οποία πληροφορούμαστε αρκετά ονόματα εφόρων του Κοινού Νοσοκομείου, είναι τα συμφωνητικά που αυτοί σύναπταν με τους δασκάλους του Γοργόλειου Σχολείου στην Κοβίλιανη των Γραμμενοχωριών. Για το διορισμό των τελευταίων οι έφοροι του Κοινού νοσοκο-

μείου ήταν συνυπεύθυνοι με τους εφόρους της εκκλησίας του Αρχιμανδρείου, σύμφωνα με τη διαθήκη του Γοργόλη. Το 1860 είχαν διοριστεί οι επίτροποι Βασίλειος Κ. Κανταράς και Διαμαντής Τσουκανέλης, ενώ το 1861 οι Ιωάννης Παναγιώτου Βλάχος και Ιωάννης Κ. Παλάσκας. Την επόμενη χρονιά και για μία τετραετία τις θέσεις κατείχαν οι Κωνσταντής Χατζηναλεξίου και Παναγιώτης Λάλος. Κατά τη διάρκεια της θητείας των τελευταίων ίσχυσε και ο θεσμός του *επιλαχόντος εφόρου* γιατί σε συμφωνητικό του 1863, σε απουσία του Παναγιώτη Λάλου, υπέγραψε ο Κωνσταντής Χ. Πελές. Το 1866 στο συμφωνητικό εμφανίζεται μόνο ένας έφορος, ο Ιωάννης Κ. Παλάσκας, ενώ την επόμενη χρονιά μαζί με τον Παλάσκα διορίστηκε έφορος και ο Κωνσταντής Χατζηναλεξίου. Κατά τις τελευταίες δύο χρονιές που οι έφοροι διορίζονταν, τις θέσεις κατείχαν οι Ανδρέας Βιζινός και Πέτρος Χ. Τζαβέλλας (1872) και οι Κωνσταντής Χατζηναλεξίου και Ιωάννης Κ. Παλάσκας (1873).⁴¹

Μεταξύ αυτών που χρημάτισαν επίτροποι, αφού καθιερώθηκε η εκλογή των επιτρόπων να γίνεται κατόπιν ψηφοφορίας, ήταν και οι παρά κάτω. Το 1879 ανεδείχθη επίτροπος του Κοινού Νοσοκομείου ο Σπυρίδων Β. Παλάσκας⁴², ενώ το 1893 οι Ι. Λεβαδέας και Γ. Μπογάς⁴³. Το 1910 εξελέγησαν οι Ξενοφών Καπρίτιος⁴⁴ και Πέτρος Χρυσοβιτινός¹⁰, ενώ στις εκλογές που έγιναν τις πρώτες μέρες του Φεβρουαρίου του επόμενου έτους εξελέγησαν οι Α. Γκλαβάς (438 ψήφοι) και Ξενοφών Καπρίτιος (460), με επιλαχόντες τους Δημ. Μέρτζο (202) και Βασίλειο Παλάσκα (204).⁴⁵

Στις αρχές του εικοστού αιώνα, οι επίτροποι διοικούσαν το Κοινόν Νοσοκομείον με βάση τον εσωτερικό κανονισμό του που έπρεπε να είναι επικυρωμένος από τη Ενιαία Δημογεροντία των Ιωαννίνων. Οι επίτροποι κρατούσαν βιβλία εξόδων, που ήταν στη διάθεση των ελεγκτών των Ελεών και της Δημογεροντίας ανά τρίμηνο, και ήταν υπεύθυνοι για κάθε υπέρβαση των εξόδων που γινόταν χωρίς την άδεια της Δημογεροντίας. Στο νοσοκομείο ασκούσε έλεγχο και η ολομέλεια της εφοροεπιτροπείας που ενημερωνόταν για κάθε του έλλειψη.⁴⁶ Η όλη λειτουργία του Κοινού Νοσοκομείου διαγράφεται στα άρθρα εξήντα δύο έως και εξήντα έξι του Κανονισμού της πόλης και της επαρχίας των Ιωαννίνων. Σύμφωνα μάλιστα με το εξηκοστό έκτο, *οσάκις κρίνει αναγκαίον η εφοροεπιτροπεία δύναται να διορίζη, εν συνεδρία, επιτροпеίαν εκ των μελών αυτής, ίνα εξετάζη την κατάστασιν του Κοινού Νοσοκομείου και υποβάλη έκθεσιν, επί τη βάσει της οποίας λαμβάνονται υπό της εφοροεπιτροπείας τα κατάλληλα μέτρα προς βελτίωσιν και το πόρισμα υποβάλλεται εις την Δημογεροντίαν, ήτις εν συνεδριάσει αποφασίζει περί του πρακτέου*.³⁵ Όλη αυτή η διαδικασία δεν ξεπερνούσε τον ένα μήνα με αποτέλεσμα οι αποφάσεις να λαμβάνονται γρήγορα και να αποφεύγονται οι δαιδαλώδεις δρόμοι της γραφειοκρατίας.⁴⁷

Το προσωπικό του Κοινού Νοσοκομείου των Ιωαννίνων ήταν ανάλογο με των άλλων νοσοκομείων την εποχή της Τουρκοκρατίας. Σύμφωνα με πληροφορίες του Hughes (1814), διέθετε έναν χειρουργό, νοσοκόμες και έναν παπά, ενώ οι λογαριασμοί κι όλες οι υποθέσεις του εποπτεύονταν από έναν διορισμένο διευθυντή, με μονοετή θητεία.⁴⁸ Δέκα χρόνια αργότερα ξαναγίνεται μνεία για το γιατρό και τον επιστάτη του νοσοκομείου²⁵, θέσεις που συνέχισαν να υπάρχουν ως τις αρχές του εικοστού αιώνα⁹.

Η εισαγωγή των ασθενών γινόταν με τους συνήθεις τρόπους. Στο Αρχείο, όμως, του Σταύρου Ιωάννου υπάρχει το ακόλουθο σημείωμα που δίνει το στίγμα ενός διαφορετικού τρόπου εισαγωγής στο νοσοκομείο: *Κυρ Σταύρε, ενός μάστορα φίλου μου όπου δουλεύει εις το χαντάκι του επλευριτώθηκεν ένα παιδί και ξέρεις όπου δεν έχουν που να σταθούν. Διά τούτο σε έχω ριζιάν να διορίσης να το δεχθούν εις τα σπιτάλια και να το περιποιηθούν καθώς και τους άλλους εκεί και υγίαινε.*³⁵

Το Κοινόν Νοσοκομείον των Ιωαννίνων, κατά τη διάρκεια της μεγαλύτερης από έναν αιώνα ύπαρξής του, πέρασε από δύο φάσεις. Η αρχική ήταν αυτή του νοσοκομείου και η ύστερη αυτή του πτωχοκομείου, αν και σχεδόν μέχρι την κατάργησή του, λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, επισήμως έφερε τον τίτλο του νοσοκομείου. Ακόμη όμως και στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του, λόγω της υποτυπώδους κατασκευής και των περιορισμένων μέσων που διέθετε, περιγράφηκε από τον F. Rouqueville, ίσως με κάποια υπερβολή, ως πτωχοκομείο: *...Το νοσοκομείο αρκείται να δίνει μόνο τρόφιμα στους φτωχούς· έχει ιδρυθεί περισσότερο για να χρησιμοποιείται σαν άσυλο, όπως τα “ξενοδοχεία” στα οποία γινόταν δεκτοί οι φτωχοί κατά τους πρώτους αιώνες του χριστιανισμού, παρά σαν νοσοκομείο μέσα στο οποίο θεραπεύουν τις αρρώστιες...*¹⁵ Με την πάροδο των δεκαετιών ο ρόλος του Κοινού Νοσοκομείου εκφυλίστηκε. Ο Ι. Λαμπρίδης έγραψε κατά τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα: *Εάν λόγοι φιλανθρωπίας επιτρέπωσι την διατήρησιν του παλαιού νοσοκομείου, όπερ ουχί ίσως αδίκως “καταφύγιον πάσης αδυναμίας” άλλοι αποκαλούν, είναι εύκολον να περικλείη διά δεούσης επαγρυπνήσεως μόνον πάντα άστεγον και προς εργασίαν ανίκανον... Εκ τίνων δε ήδη το πτωχοκομείον τούτο αποτελείται; Εκ παίδων, γερόντων, ηλιθίων, νεανίδων, χηρών, γραιών, αναπήρων, τυφλών.. άνευ ουδεμιάς σχεδόν επί της ηθικής αυτών εποπτείας.*⁴⁹ Την κατάσταση διόρθωσε η υπαγωγή του Κοινού Νοσοκομείου στον Κανονισμό της πόλης και της επαρχίας των Ιωαννίνων. Η βαριά πόρτα της μάντρας του άνοιγε με την ανατολή και έκλεινε με τη δύση του ηλίου, με τη φροντίδα ηλικιωμένου επιστάτη που ήταν διορισμένος από τη Δημογεροντία.⁹

Το κενό που δημιουργήθηκε στη νοσοκομειακή περίθαλψη στα Ιωάννινα από τη βαθμιαία μετατροπή του Κοινού Νοσοκομείου σε πτωχοκομείο καλύφθηκε από την ίδρυση του νοσοκομείου Χατζηκώστα το 1845 και των άλλων νοσοκομείων που δημιουργήθηκαν αργότερα.

1. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, σ. 73.
2. Σταυρόπουλος, *Νοσοκομείο*, σσ. 28-29.
3. Σταυρόπουλος, *ό.π.*, σ. 30.
4. Μπέττης, Κοβίλιανη, *Η. Ε.* 1978, σσ. 205-210.
5. Σταυρόπουλος, *ό.π.*, σσ. 62-64.
6. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σσ. 45-50.
7. Σταυρόπουλος, *ό.π.*, σσ. 31-32.
8. *Ήπειρος*, φ. 64/19-9-1910.
9. Φωτόπουλος, Γιάννινα, *Η. Ετ.* 12/1986, σ. 502.
10. Σταυρόπουλος, *ό.π.*, σσ. 37-42.
11. *Φ. Η.*, φ.4 36/29-6-1901.
12. Μπέττης, Καπλάνης, *Η. Χ.* 1976-77, σσ. 39,55.
13. Στεργίου, Παιδεία, *Η. Ετ.* 1987, σ. 351.
14. Αναστασίου, Γιάννινα, σ.18.
15. Rouqueville, Ιωάννινα, *Η. Η.* 1988, σ. 337.
16. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 20.
17. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Α'*, μέρος Β', σ. 35.
18. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Α'*, μέρος Β', σσ. 28-31.
19. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 88.
20. Σεγκούνης, Ζωσιμάδες, *Η. Χ.* 1931, σ. 19.
21. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Α'*, μέρος Β', σ. 39.
22. Λαμπρίδης Σ., Ζωσιμάδες, *Η. Ετ.* 4/1980, σ. 14.
23. Σεγκούνης, *ό. π.*, σ. 194.
24. Λαμπρίδης Σ., Κληροδοτήματα, *Η. Ετ.* 4/1983, σ. 139.
25. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 30.
26. Ψαλλίδας, Ήπειρος, *Η. Ετ.* 12/1988, σ. 512.
27. Σεγκούνης, *ό. π.*, σσ. 254-255.
28. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σσ. 12-13.
29. Βλάχος, Ελέη, *Η. Χ.* 1975, σσ. 184, 239.
30. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σσ. 41-42.
31. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 24.
32. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Α'*, μέρος Β', σ. 36.
33. Σταυρόπουλος, *ό.π.*, σ. 36.
34. Βλάχος, *ό.π.*, σσ. 149, 173.
35. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σσ. 416-417.
36. Σταυρόπουλος, *ό.π.*, σσ. 45-46.
37. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σσ. 50-51.
38. Νικολαΐδης, Γιάννινα, σ. 231.
39. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Α'*, μέρος Β', σ. 51.
40. Σεγκούνης, *ό. π.*, σ. 226.
41. Μπέττης, Κοβίλιανη, *Η. Ε.* 1978, σσ. 594-601.

42. Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Α'*, κεφ. Κόσσα, σ. 7.
43. Φ. Η., φ. 51/3-9-1893.
44. *Ηπειρος*, φ. 65/26-9-1910.
45. *Ηπειρος*, φ. 84/6-2-1911.
46. Τζιόβας Π., *Δημογεροντία*, Η. Ε. 1980, σ. 230.
47. Τζιόβας Π., *Ιστορία*, Η. Ε. 1987, σσ. 477, 479.
48. Σταυρόπουλος, ό. π., σ. 44.
49. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 55.

3) *Νοσοκομείον Χατζηκώστα ή Ελληνικόν Νοσοκομείον Ιωαννίνων*

Το νοσοκομείο Χατζηκώστα ιδρύθηκε το 1845. Ιδρυτής του ήταν ο ευεργέτης Γεώργιος Χατζηκώστας^{1,2}, που γεννήθηκε το 1753 στα Ιωάννινα και πλούτισε από το εμπόριο που έκανε στην Κωνσταντινούπολη και στη Μόσχα³. Εκτός από τη δημιουργία του νοσοκομείου στα Ιωάννινα, διέθεσε μεγάλα ποσά και για άλλους κοινωφελείς σκοπούς, μεταξύ των οποίων ήταν το νοσοκομείο του Μεσολογγίου και το ορφανοτροφείο Χατζηκώστα στην Αθήνα. Πέθανε το 1845.³

Με το δεύτερο άρθρο της διαθήκης του, που συντάχτηκε τον Αύγουστο του 1845 στη Μόσχα, άφησε 2.857 ρούβλια και 14 καπίκια για την οικοδόμηση του νοσοκομείου.² Στο άρθρο αυτό ο δωρητής αφενός όρισε όπως τούτο στερεόν και ευρύχωρον οικοδομηθή μετά κλινών 20-25, μετά μαγειρείου και δωματίου του επιστάτου¹ και αφετέρου υπέδειξε τον τόπο όπου θα ήθελε να κτιστεί: να οικοδομηθή εις τον Άγιον Νικόλαον κάτω εις τα μποστάνια όπου ήτο το παλαιόν νοσοκομείον, εις το ενάντιον δε και δεν είναι δυνατόν να κτισθή, τότε να κτισθή εις το οσπίτίόν μου, όπου είναι κοντά εις την εκκλησίαν του Αρχιμανδρείου αναμεταξύ Κακαμένη και Κατζιούλα². Τελικά το νοσοκομείο χτίστηκε σε οικόπεδο που βρισκόταν δίπλα στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου και με διαστάσεις μικρότερες από αυτές που καθόριζε ο Χατζηκώστας στη διαθήκη του.¹

Το αρχικό κτίριο διατηρήθηκε χωρίς σημαντικές αλλαγές για περισσότερο από μισό αιώνα. Όταν όμως το 1904 ο πλούσιος Ηπειρώτης Κ. Στεφάνου, που ζούσε στη Φιλαδέλφεια των Ηνωμένων Πολιτειών, γνωστοποίησε την αποστολή χρηματικού εμβάσματος για το νοσοκομείο, αποφασίστηκε η κατεδάφιση του παλαιού κτίσματος και η ανοικοδόμησή του με τελείως καινούριο σχέδιο.⁴

Ο θεμέλιος λίθος του νοσοκομείου τέθηκε στις 10 Αυγούστου 1904 και το έργο ολοκληρώθηκε σε μία τριετία. Η κατασκευή του συνολικά στοίχισε περισσότερες από τρεις χιλιάδες οθωμανικές λίρες, από τις οποίες περί τις

χίλιες διακόσιες πρόσφερε το ταμείο των Ελεών, χίλιες ο Ευάγγελος Πλακίδας, τετρακόσιες είκοσι προήλθαν από το κληροδότημα της Αγγελικής Παπάζογλου και περίπου δύο χιλιάδες από άλλες συνεισφορές.⁵

Το νοσοκομείο διέθετε δύο χειρουργεία, κοιτώνα στο ισόγειο του κτιρίου για τους ασθενείς που έπασχαν από μεταδοτικά νοσήματα και είκοσι έξι κλίνες *εξ ων τέσσαρες εις μνήμην αιωνία των υιών Κωνσταντίνου και Αλεξάνδρου Πλακίδα και τέσσαρες εις μνήμην αιωνία Αγγελικής Παπάζογλου, αι δε λοιπαί εις τιμήν και μνήμην του ιδρυτού και συντηρητού Γ. Χατζηκώστα*. Από αυτές τις είκοσι έξι κλίνες άλλες προορίζονταν για φιλανθρωπικούς σκοπούς και άλλες διαθέτονταν επί πληρωμή.⁵ Οι θάλαμοί του είχαν από μία έως πέντε κλίνες ο κάθε ένας και το κτίριο ήταν κτισμένο με το σύστημα των διαδρόμων. Τη δομή του, την περιέγραψε ο χειρουργός Γ. Σταυρίδης (βλ. λ.) ως εξής: *...αι αΐθουσαι είτε μικραί είτε μεγάλοι κείνται επί μακρού άλλοτε πάλιν επί διασταυρωμένου δίκην "Η" διαδρόμου...* Τέλος, βρισκόταν σε περιοχή μακριά από τους θορύβους της πόλης και είχε καλό προσανατολισμό.⁶

Στα εγκαίνια του νεόδμητου νοσοκομείου Χατζηκώστα, που έγιναν με μεγάλη λαμπρότητα στις έξι το πρωί (τουρκική ώρα), στις 8 Νοεμβρίου 1907, παραβρέθηκαν οι τοπικές αρχές και πλήθος κόσμου. Όταν τελείωσε ο αγιασμός μίλησε ο Δ. Κίγκος με την ιδιότητα του προέδρου της εφοροεπιτροπείας των Αγαθοεργών και μετά τον Κίγκο το λόγο έλαβε ο γιατρός Γ. Σταυρίδης (βλ. λ.), μέλος της εφοροεπιτροπείας, ο οποίος αναφέρθηκε *εις την ιστορίαν των νοσοκομείων*. Η τελετή των εγκαίνιων έληξε με την ξενάγηση των επισήμων στα διάφορα τμήματα του νοσοκομείου.⁵

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1911, μία πρόταση για την αλλαγή της εσωτερικής του διαρρύθμισης απορρίφτηκε από τη Δημογεροντία των Ιωαννίνων.⁷

Το νοσοκομείο διοικείτο από επιτρόπους. Σύμφωνα με επιθυμία του Χατζηκώστα, που ρητά αναφερόταν ότι διατίκη του, επίτροποι του νοσοκομείου διορίζονταν οι κατά καιρούς επίτροποι των τριών από τις τέσσερις εκκλησίες της πόλης κι αυτό γιατί η τέταρτη, η εκκλησία της Αγίας Μαρίας, κτίστηκε επτά χρόνια μετά το θάνατο του ευεργέτη. Σε αντίθεση με τους επιτρόπους του Κοινού Νοσοκομείου, που εκλέγονταν απ' ευθείας από το λαό, η εκλογή των επιτρόπων του νοσοκομείου Χατζηκώστα γινόταν σε ξεχωριστή συνεδρία των επιτρόπων των τριών εκκλησιών, δηλαδή του Αγίου Αθανασίου, του Αγίου Νικολάου και του Αρχιμανδρείου, υπό την προεδρία του Μητροπολίτη Ιωαννίνων. Η εκλογή γινόταν με κλήρο και αφορούσε τρία άτομα, ένα από κάθε εκκλησία. Ο τύπος του πρακτικού, ταυτόσημος για όλα τα χρόνια πριν την απελευθέρωση, ήταν ο εξής:

Συνελθόντες σήμερον οι υποφαινόμενοι επίτροποι των τριών εκκλησιών, ήτοι της Ιεράς Μητροπόλεως, του Αγίου Νικολάου και του Αρχιμανδρείου, εν τη Ιερά Μητροπόλει, υπό την προεδρίαν της Α. Σεβασμιότητος του Μητροπολίτου Ιωαννίνων κ.κ. Γερβασίου, προέβημεν συνωδά τω 69ω άρθρω του Κανονισμού της Κοινότητος εις την εκλογήν τριμελούς επιτροπής διά το Νοσοκομείον Χατζηκώστα. Κληρώσεως δε γενομένης ανεδείχθησαν ως τοιούτοι οι κ.κ. Φιλ. Περάτης, Π. Χρυσοβιτινός και Γ. Μαρνέλης, οίτινες θέλουσιν έχη την εποπτείαν και επίβλεψιν του ειρηνένου καταστήματος και εν γένει διοικούν αυτό κατά την διετίαν την από 1ης Ιανουαρίου 1911 αρχομένην.⁸

Μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων εξελέγησαν επίτροποι οι χειρουργοί Γ. Σταυρίδης και Β. Ρέκκας (βλ. λ.) και ο ιεροκήρυκας Θωμαΐδης, όπως φαίνεται από το υπ' αριθ. 1143 έγγραφο της 16/4/1913 που τους έστειλε ο Ερυθρός Σταυρός Αθηνών γνωστοποιώντας τους τη δωρεά των υπαρχόντων του νοσοκομείου του Ερυθρού Σταυρού των Ιωαννίνων, που είχε διαλυθεί, στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.⁹

Οι επίτροποι διοικούσαν το νοσοκομείο με βάση τον Κανονισμό του, που όμως τα άρθρα του συχνά γίνονταν αιτία προστριβών. Σε δημοσίευσμά της, στις 28/12/1901, η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* διαμαρτυρόταν γιατί λόγω του ισχύοντος κανονισμού την εσωτερική διεύθυνση του νοσοκομείου Χατζηκώστα αναλαμβάνουν *ξυλέμποροι και σανδαλοποιοί και όχι ιατροί και φαρμακοποιοί οι οποίοι αφθονούν*.¹⁰ Τον Κανονισμό αυτό διαδέχτηκε εκείνος που συνέταξαν το 1905 οι γιατροί του νοσοκομείου, Στέφανος Σαλαμάγκας (βλ. λ.) και Ιωάννης Πισπιρής (βλ. λ.). Το 1911 όμως, μετά την εκλογή των εφόρων για την επόμενη διετία, προέκυψε θέμα αναθεώρησης του Κανονισμού, το οποίο, αν και αρχικά αποφασίστηκε να μην ανακινηθεί¹⁶, ήρθε, μετά από πρόταση του Μητροπολίτη Ιωαννίνων Γερβασίου, στην αντιπροσωπεία της πόλης και της επαρχίας τον Οκτώβριο του 1911. Το πρακτικό της συνεδρίας της 17ης Αυγούστου 1911 που διαβάστηκε και επικυρώθηκε στη συνεδρία της 11ης Οκτωβρίου 1911 (πρακτικό υπ' αριθ. 386) είναι το εξής:

Η Αυτού Σεβασμιότης προτείνειν όπως ο κατ' απόφασιν αρμοδίως ληφθείσαν εκπονηθείς παρά των ιατρών κ.κ. Ι. Πισπιρή και Στ. Σαλαμάγκα κανονισμός της λειτουργίας του ενταύθα Νοσοκομείου Χατζή-Κώστα παραπεμφθή εις ιδιαιτέραν επιτροπήν εξ

Ιατρών, εις ην να συμπεριλαμβάνονται και εν ενεργεία ιατροί του Νοσοκομείου τούτου, ήτις να μελετήσῃ τον κανονισμόν τούτον και υποβάλῃ προς διαφώτισιν της Αντιπροσωπείας υπόμνημα διά τα περαιτέρω. Ο κ. Στέφανος Σαλαμάγκας προέτεινεν ίνα μη συμπεριληφθώσιν εις την επιτροπὴν ταύτην ιατροί του Νοσοκομείου, καθ' όσον η γνώμη αυτών περί κανονισμού του Νοσοκομείου είναι δεδομένη ήδη διά του εν ενεργεία κανονισμού του Νοσοκομείου, ον προ εξαετίας συνέταξαν. Η Αυτού Σεβασμιότης προσέθεσεν ότι ο ισχυρισμός ούτος του κ. Στ. Σαλαμάγκα είναι αβάσιμος καθ' ότι οι ιατροί ούτοι απλώς την γνώμην των θα υποβάλωσιν, η δε Αντιπροσωπεία είναι ελευθέρα να την παραδεχθῇ ή μη. Ο δε κ. Αν. Αλιεύς φρονεί ότι επιβάλλεται να συμπεριληφθώσιν εις την επιτροπὴν ταύτην και ιατροί του Νοσοκομείου καθότι ακριβώς ούτοι έχοντες υπ' όψιν τα τυχόν τρωτά του εν ενεργεία κανονισμού του Νοσοκομείου θα υποβάλωσι πόρισμα περί διορθώσεώς του πλην δε τούτου η παρά των ιατρών τούτων εκφρασθησομένη γνώμη ουδόλως θα δεσμεύσῃ την Αντιπροσωπείαν εις την απόφασίν της και κύρωσιν του κανονισμού. Τέλος κατά πλειοψηφίαν διορίζεται επιτροπή απαρτιζομένη εκ των ιατρών κυρίων Γ. Σταυρίδου, Β. Ρέκκα, Ε. Παππά, Α. Χρηστίδου και Β. Βοΐλα εις την οποίαν παραπέμπεται ο παρά των κυρίων Ι. Πισπυρή και Στ. Σαλαμάγκα εκπονηθείς κανονισμός προς μελέτην, με την σύστασιν ίνα εντός 15 ημερών ωρισμένως υποβάλῃ το πόρισμά της εν ιδιαιτέρω υπομνήματι χωρίς να επιφέρῃ αλλοίωσιν τινα επί του κειμένου του παραπεμπομένου κανονισμού.

Μειοψηφεὶ ο κύριος Στέφανος Σαλαμάγκας φρονών τα εξής: “Μολονότι θεωρῶ περιττήν και επιζημίαν πάσαν νέαν παρέκκλισιν της επί του κανονισμού συζητήσεως, αφ' ου η δύναμις αποφάσεως της αντιπροσωπείας ορισθεῖσα επιτροπή επιθεώρησε δεόντως αυτόν, ουχ' ήττον επειδή δι' οιονδήποτε λόγον κρίνεται αναγκαία και ετέρα αυτού επιθεώρησις υπό δευτέρας εξ ιατρών επιτροπής, θεωρῶ λογικόν, όπως εκ της επιτροπής ταύτης αποκλεισθώσιν οι αμέσως ενδιαφερόμενοι του νοσοκομείου ιατροί 1) διότι ούτοι αποτελούσι μέρος του προσωπικού, ούτινος ακριβώς τα καθήκοντα αντιγράφει ο κανονισμός και όπερ δεν πρέπει διά τούτο να λάβῃ μέρος εις την σύνταξιν και ψήφισιν αυτού, 2) διότι η γνώμη αυτών εξεδηλώθη και μετ' αποτυχίας εφηρμόσθη διά του υπ' αυτών συνταχθέντος και ισχύοντος έτι κανονισμού, δι' ου το νοσοκομείον μετετράπη εις ιδιωτικήν κλινικήν παρά τας διατάξεις του διαθέτου και επ' αυξήσει των δαπα-

νών αυτού και 3) διότι η οικτρά κατάσταση εις ην ακριβώς από υπό έποψιν εσωτερικής διευθύνσεως περιέπεσε το νοσοκομείον, έδωκε αφορμήν εις την σύνταξιν νέου κανονισμού αυστηροτέρου, δι' ου το νοσοκομείο θα περιέλθη εις την κατοχήν της Κοινότητας, θα ελαττωθή ο προϋπολογισμός του και θα επαυξήση την επί των πτωχών ασθενών δράσιν του, συμφώνως προς την Διαθήκην. Εν προγενεστέρα εποχή διευτυπώθησαν και εναντίον μου παράπονα, ταύτα όμως συνεζητήθησαν τότε, εδικάσθην και ηθώθησαν παμπηφεί. Σήμερον ουδεμία κατηγορία λαμβάνεται υπ' όψιν, απέναντίας μάλιστα εν μέση συνεδρία συνιστάται η τακτική της αδιαφορίας και της κωφεύσεως. Διά ταύτα θεωρώ παράτυπον και αντικανονικήν πάσαν τοιαύτην παραπομπήν, αλλά και επιζήμιον διά την αναβολήν, ην συνεπάγεται. Δεν ζητώ την ασυζητητί ψήφισιν του νέου κανονισμού, αλλά την λελογισμένην και κανονικήν συζήτησιν επ' αυτού, έστω και αν δι' αυτής πάντα τα άρθρα του μετατραπώσιν".¹¹

Από το πρακτικό της συνεδρίας γίνεται φανερό η διαμάχη μεταξύ του Μητροπολίτη και του Σαλαμάγκα, διαμάχη από την οποία βγήκε νικητής ο πρώτος, με αποτέλεσμα να καθορισθούν τα μέλη της ιατρικής επιτροπής που θα αναθεωρούσε τον κανονισμό του νοσοκομείου Χατζηκώστα κατά τις απόψεις του. Στην ήττα αυτή του Σαλαμάγκα έδωσε μεγάλη δημοσιότητα ο εκδότης της εφημερίδας *Ήπειρος*, για πολιτικούς λόγους.¹²

Ο νέος κανονισμός δεν είναι σίγουρο πότε τέθηκε σε εφαρμογή.¹³ Ο διορισμός του προσωπικού του νοσοκομείου γινόταν από την αρμόδια επιτροπεία του, εντός δεκαπέντε ημερών από τη συγκρότησή της σε σώμα. Μέσα σ' αυτήν την προθεσμία, σύμφωνα με το εξηκοστό ένατο άρθρο, παράγραφος α' του Κανονισμού της πόλης και της επαρχίας, του 1908, οι βουλόμενοι των ιατρών να εργασθώσι δωρεάν διά μίαν διετίαν υποβάλλουσι τας αιτήσεις διά του προέδρου εις την επιτροπείαν του νοσοκομείου, ήτις εν συνεδριάσει διορίζει διά κληρώσεως ανά τρεις δι' ένα μήνα, ίνα εναλλάξ εργάζωνται ανελλιπώς και ευσυνειδήτως. Οι γιατροί, που διορίζονταν με τον παραπάνω τρόπο, είχαν για πρόεδρο τον πρεσβύτερο, δηλαδή τον μεγαλύτερο σε ηλικία και αποτελούσαν το Αδελφάτον του νοσοκομείου. Το Αδελφάτον δύο φορές το χρόνο υπέβαλλε υποχρεωτικά έκθεση στην επιτροπεία του ιδρύματος περί της καταστάσεως και των αναγκών αυτού προς βελτίωσιν.¹⁴

Σχετικά με τη δωρεάν προσφορά υπηρεσιών από τους γιατρούς, από τους οποίους μάλιστα κανένας δεν ήταν εσωτερικός στο νοσοκομείο, υπάρχει και ο αντίλογος. Ο Στ. Σαλαμάγκας γράφει στα *Βιογραφικά Κείμενά* του ότι, προκειμένου να εξασφαλιστούν κάποια χρήματα για το μισθό μίας νοσοκόμου

και ενός κηπουρού, έγινε επίκληση στη φιλοπατρία των γιατρών του νοσοκομείου, επιτυγχάνοντας έτσι τη μείωση του μισθού τους στο μισό (από εβδομήντα δύο σε τριάντα έξι φράγκα) προς όφελος του ιδρύματος.¹⁵ Η πληροφορία αυτή έχει δύο πιθανές εξηγήσεις. Ή η δωρεάν παροχή υπηρεσιών εκ μέρους των γιατρών σταμάτησε από ένα σημείο και μετά ή οι γιατροί που υπηρετούσαν στο νοσοκομείο ήταν οι δημοτικοί γιατροί των Ιωαννίνων και ο μισθός, στον οποίο ο Σαλαμάγκας κάνει αναφορά, είναι ο μισθός που τους χορηγούσε η Δημαρχία για τις υπηρεσίες τους σ' αυτή.

Μεταξύ των γιατρών που κατά καιρούς υπηρέτησαν στο νοσοκομείο Χατζηκώστα ήταν οι Β. Ρέκκας, Μ. Σπανός, Γ. Σταυρίδης, Δ. Χατζής, Π. Μολυβάδας και φυσικά οι Στ. Σαλαμάγκας και Ι. Πισπιρής. Λεπτομέρειες για τη δράση καθενός από αυτούς αναφέρονται στα βιογραφικά τους σημειώματα.

Το υπόλοιπο προσωπικό του νοσοκομείου, που περιλάμβανε νοσοκόμους, επιστάτη και κηπουρό, ήταν αμειβόμενο και υπαγόταν στις διαταγές του *Αδελφάτου*. Διοριζόταν όμως και παύοταν από την επιτροπή, ύστερα από πρόταση του *Αδελφάτου*.¹⁴

Ο αριθμός των νοσοκόμων και των μαιών που εργάζονταν εκεί, ήταν περιορισμένος. Από ευχαριστήριες επιστολές, που δημοσίευσαν σε εφημερίδα της εποχής ασθενείς που νοσηλεύτηκαν στο νοσοκομείο Χατζηκώστα, γίνονται γνωστά τα ονόματα της μαίας Ευανθίας Σ. Ντάγκα^{16,17} και του νοσοκόμου Γ. Ζαλίγκα¹⁶.

Η διαθήκη του Γ. Χατζηκώστα πρόβλεπε και για τον ιερέα του νοσοκομείου, που έπρεπε να κατοικεί υποχρεωτικά σ' αυτό.² Όριζε μάλιστα και το μισθό του, που ανερχόταν σε πεντακόσια γρόσια το χρόνο.¹⁸

Το νοσοκομείο διέθετε και φαρμακείο που μάλλον θα πρέπει να ταυτιστεί με το φαρμακείο των Ελεών. Αυτό το φαρμακείο κάποτε κινδύνευσε να κλειστεί από τον επιθεωρητή γιατί δεν διέθετε ευαίσθητη ζυγαριά. Την κατάσταση έσωσε ο Στ. Σαλαμάγκας, ο οποίος αγόρασε μία αντί εκατόν πενήντα γροσίων και την πρόσφερε στο φαρμακείο στην τιμή των ενενήντα. Αυτή δεν ήταν η μόνη φορά που ο Σαλαμάγκας ευεργέτησε το νοσοκομείο. Παλαιότερα είχε προσφέρει και μία παγοποιητική μηχανή που ήταν απαραίτητη για τις ανάγκες του ιδρύματος.¹⁹

Μία επιθυμία του Χατζηκώστα, που διατυπώθηκε στη διαθήκη του αλλά που δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, ήταν η νοσηλεία των πασχόντων ανεξαρτήτως θρησκευματος.¹ Παρά τη θέληση του ιδρυτή του, το νοσοκομείο Χατζηκώστα λειτούργησε κυρίως ως νοσοκομείο των Ελλήνων, πράγμα που αργότερα του έδωσε και την επωνυμία Ελληνικόν Νοσοκομείον. Το γεγονός αυτό τονίζεται και από το ότι εκεί έστελναν οι Τούρκοι για νοσηλεία τους αιχμάλωτους Έλληνες επαναστάτες που ασθενούσαν.²⁰

Το νοσοκομείο δεν κάλυπτε μόνο τις ανάγκες των Ιωαννίνων. Σύμφωνα με το μητρώο του, το 98% αυτών που νοσηλεύτηκαν προερχόταν από όλες τις επαρχίες του βιλαετίου.²¹ Οι ασθενείς που εισάγονταν εκεί πλήρωναν έξοδα νοσηλείας όπως φαίνεται από το εβδομηκοστό άρθρο του Κανονισμού της πόλης και της επαρχίας των Ιωαννίνων που γράφει: *Το Νοσοκομείον δέον να περιλαμβάνη δέκα κλίνας, δωρεάν, υπέρ των ασθενών απόρων και πασχόντων από νοσήματα, συμφώνως με τον συνταχθησόμενον κανονισμόν παρά του "Αδελφάτου".*¹⁴

Ο πρώτος που φρόντισε για την οικονομική ευμάρεια του νοσοκομείου ήταν ο ίδιος ο Γ. Χατζηκώστας. Πέρα από το αρχικό κεφάλαιο που διατέθηκε για την οικοδόμηση, ο ευεργέτης έδωσε 28.571 ρούβλια και 43 καπίκια με τη ρητή εντολή ότι αυτή η ποσότης κατετέθη παρ' εμού και οι τόκοι των οποίων να συνάζονται ετησίως με επιτροπικών των κατά καιρούς επιτρόπων των τριών εκκλησιών και να στέλνονται διά τα Ιωάννινα προς συντήρησιν αυτού του Νοσοκομείου. Από τους τόκους του παραπάνω κεφαλαίου ο Χατζηκώστας διέταξε να πληρώνονται τα ετήσια έξοδα των ασθενών όσον η ποσότης των ληφθέντων τόκων εξαρκεί και, αν το εγκρίνουν εύλογον, να δίδουν εις τον επιτηρητήν άγιον Οικονόμον (πρόκειται για τον οικονόμο του ναού του Αγίου Αθανασίου¹⁸) τον καθέκαστον χρένον ένα δώρον διακοσίων τουρκικών γροσίων διά να επιστατή προς ευχαρίστησιν των εν αυτώ πτωχών ανθρώπων.²

Εκτός από το Γ. Χατζηκώστα, πολλοί άλλοι Ηπειρώτες ευεργέτησαν το νοσοκομείο με δωρεές τους. Ο Κωνσταντίνος Τολίκας από το Συρράκο όρισε με τη διαθήκη του το 1845 να εκποιηθούν από το Μητροπολίτη και τους επιτροπούς των τριών εκκλησιών των Ιωαννίνων διάφορα ακίνητά του που βρίσκονταν στην Άρτα και τα έσοδα να κατατεθούν στην Εθνική Τράπεζα για την τροφή και ενδυμασία των άπορων χριστιανών που νοσηλεύονταν στο νοσοκομείο Χατζηκώστα. Δυστυχώς όμως, σύμφωνα με τον Ι. Ααμπρίδη, η περιουσία του Τολίκα όχι μόνο δεν εκποιήθηκε αλλά παραμελήθηκε σε τέτοιο βαθμό που η αρχική της αξία, που ανερχόταν στα οκτώ χιλιάδες γρόσια, συρρικνώθηκε στις τέσσερις χιλιάδες.²²

Το 1911 ο Στέφανος Στεφάνου, μετά από επίσκεψή του στο νοσοκομείο, πρόσφερε για τις ανάγκες του διακόσια φράγκα.²³ Η Μαριέττα Πάλλη από το Λίβερπουλ δώρισε το 1913 πλήρη συλλογήν εργαλείων δι' οφθαλμολογικάς εγχειρήσεις. Τα εργαλεία τελείας τέχνης και κομψότητος ηγοράσθησαν εν τω περιφήμω εργοστασίω Weis του Λονδίνου ²⁴, ενώ δύο μήνες αργότερα η Πάλλη επανήλθε με νέα δωρεά εργαλείων άριστης αγγλικής κατασκευής²⁵.

Δωρεές προς το νοσοκομείο γίνονταν και από κοινότητες. Η κοινότητα Βήσσανης πρόσφερε κάθε χρόνο δύο λίρες²⁶, ενώ η κοινότητα Σκαμνελίου

αποφάσισε το 1911 να προσφέρει στο νοσοκομείο διακόσια γρόσια ετησίως²⁷.

Ελεγκτής των οικονομικών του νοσοκομείου Χατζηκώστα ήταν η επιτροπή του, στην οποία οι γιατροί που υπηρετούσαν εκεί υπέβαλλαν υποχρεωτικά δύο φορές το χρόνο έκθεση των αναγκών του ιδρύματος. Η επιτροπή διαβίβαζε το πόρισμά της σχετικά με την έκθεση στην ολομέλεια της εφοροεπιτροπείας, η οποία έπαιρνε τις τελικές αποφάσεις. Ενδεικτικά παρατίθενται μερικές από τις αποφάσεις της εφοροεπιτροπείας. Στα μισά του έτους 1909 το νοσοκομείο είχε δαπανήσει όλο το ποσό του προϋπολογισμού του, ενώ είχε ανάγκη διαρρύθμισης και το προσωπικό του ήταν απλήρωτο. Η ολομέλεια έδωσε την άδεια νέων δαπανών. Συγκεκριμένα, αποφάσισε να αυξήσει τον προϋπολογισμό του 1909 από 2500 σε 4000 γρόσια. Όταν όμως αναφέρθηκε στη Δημογεροντία για την τυπική έγκριση, εκείνη μείωσε το παραπάνω ποσό σε 3800 γρόσια.

Νέα μέτρα έλαβε για το νοσοκομείο Χατζηκώστα η ολομέλεια της εφοροεπιτροπείας, όταν σύνταξε τον προϋπολογισμό του 1911, αυξάνοντας το ποσό του νοσοκομείου κατά κατά 2000 γρόσια με το αιτιολογικό *όπως αγοράσθωσι στρωμαί διά τους εν αυτώ νοσηλευομένους, καθόσον αι παλαιαι εφθάρησαν*.¹⁴

Αύξηση στον προϋπολογισμό έγινε και το έτος 1912, όταν η Δημογεροντία, στις 15/12/1911, *ενέκρινε την μέχρι λιρών οθωμανικών είκοσι συμπληρωματικήν πίστωσιν ... λαμβάνουσα πάντοτε υπ' όψιν τους εν τω πρακτικώ της εφοροεπιτροπείας δικαιολογητικούς λόγους προς τούτο*.²⁸

Το ύψος του ετήσιου προϋπολογισμού που χορηγούσε στο νοσοκομείο Χατζηκώστα η εφοροεπιτροπή εξαρτιόταν από τις ανάγκες που παρουσίαζαν στην έκθεσή τους οι επίτροποι και δεν ανταποκρινόταν στα έσοδα από τους τόκους των κεφαλαίων του ιδρύματος.¹⁴

Κατά τα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα η δράση του νοσοκομείου, που εκείνη την εποχή δεν διέθετε περισσότερες από πέντε έως οκτώ κλίνες²⁹, ήταν αξιοσημείωτη γιατί σ' αυτό εργάζονταν διακεκριμένοι γιατροί. Σε αντίθεση με την παλαιότερη αδράνειά του, για την οποία διαμαρτύρεται ο Ι. Λαμπρίδης³⁰, κατά την δεκαετία 1900-1910 στο νοσοκομείο Χατζηκώστα έγιναν περισσότερες από εκατό εγχειρήσεις χωρίς να σημειωθεί κανένας θάνατος, σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας *Ηπειρος*³¹. Αναμεσά τους αναφέρονται η *δι' εγχειρήσεως θεραπεία ενός που έπασχε από φυματίωσιν των οστών της αρθρώσεως του δεξιού ποδός*³⁰, η αφαίρεση *μίας κολοσσιαίας κύστεως της ωωθήκης*³¹, μία επείγουσα εγχείρηση *περιεσφιγμένης κήλης*³², η διάσωση ενός τραυματισμένου από σφαίρα πυροβόλου όπλου³³ και ενός άλλου τραυματισμένου από αιχμηρό αντικείμενο στην κοιλιακή χώρα³⁴. Ανά-

λογες επιτυχίες είχε και το παθολογικό τμήμα του νοσοκομείου όπου νοσηλεύτηκαν ασθενείς με κοιλιακό τύφο¹⁷, κήλες³⁵ και άλλοι.

Όμως το πιο εντυπωσιακό σημείο της δράσης του νοσοκομείου Χατζηκώστα ήταν η ίδρυση σ' αυτό του *Μαιευτικού Καταστήματος*. Εκεί δίδαξε από το 1871 ο διακεκριμένος Ζαγορίσιος γιατρός Γ. Τσιγαράς (βλ. λ.).³⁶ Το *Μαιευτικόν Κατάστημα* εκπαίδευε για μία τριετία τις μελλοντικές μαίες και νοσοκόμες. Λεπτομέρειες γι' αυτό δίνει σε άρθρο της η εφημερίδα Αθηνών *Αιών*: ...αι δημόσiai εξετάσεις άρχονται περί τα μέσα Μαΐου, υπό των καθηγητών. Μετά δε την συνήθην περί των βραβείων άμילλαν, γίνεται η διανομή των αριστείων ως ακολούθως: Διά την μαιευτικήν, την κλινικήν επαγρύπνησιν, τας κλινικάς παρατηρήσεις, την φλεβοτομίαν, το εμβολίασμα της δαμαλίδος, την βοτανικήν και την καλήν διαγωγήν. Και συνεχίζει η εφημερίδα:

Οποιαδήποτε γυνή, ήτις ήθελε παρουσιασθή εις το κατάστημα, και εξετασθείσα υπό της Αρχιμαίας κηρυχθή ως ούσα εις τον έσχατον μήνα της εγκυμοσύνης αυτής ή εις κίνδυνον προώρου τοκετού, είναι δεκτή εις το κατάστημα· εναπόκειται δε εις την θέλησίν της το να φανερώση το όνομα, το επάγγελμα και την κατοικίαν της ή να εισέλθη εις το κατάστημα άγνωστος και υπό πλαστόν όνομα.

Διά να μη μένουσι αργαί αι έγκυοι μέχρι της ώρας του τοκετού, υποχρεούνται να εργάζονται αναλόγως της καταστάσεως της υγείας των, πλέκουσαι ή ράπτουσαι διάφορα εργόχειρα και φορέματα προς χρήσιν του καταστήματος διά τα οποία και λαμβάνουσι μετρίαν τινα πληρωμήν. Ο αριθμός των κατ' έτος εισερχομένων εγκύων είναι τέσσαρες έως πέντε χιλιάδας.

Ο τοκετός εκτελείται υπό των μαθητευουσών μαιών, παρουσών των συμβοηθών της Αρχιμαίας και υπό την διεύθυνσιν της Αρχιμαίας. Εις τας δυσκόλους περιστάσεις ενεργεί η ίδια η Αρχιμαία· και αν χρειασθώσι σημαντικά χειρουργικά εργασίαί, προσκαλείται και ο Αρχιχειρουργός.

Μετά τον τόκον αι λεχοί μετακομίζονται εις αίθουσας διατεθειμένας τοιουτοτρόπως, ώστε εκάστη έχη τον ιδιαίτερον θάλαμόν της. Επισκέπτονται δις της ημέρας υπό της Αρχιμαίας και περιποιούνται υπό των λεχοφυλάκων και νυκτοφυλάκων, εκλεγομένων καθ' ημερούσιον σειράν μεταξύ των μαθητριών μαιών, υπό την επιτήρησιν της επιστάτιδος του καταστήματος.³⁷

Μετά την ίδρυση του πρακτικού ιατρικού σχολείου του Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.), η λειτουργία του *Μαιευτικού Καταστήματος* στο νοσοκομείο Χατζηκώστα είναι η δεύτερη προσπάθεια που έγινε στα Ιωάννινα για την παροχή τέτοιου είδους εκπαίδευσης.

Το νοσοκομείο Χατζηκώστα, έργο κι αυτό της ηπειρωτικής ευποίας, ήταν ένα από τα λίγα θεραπευτήρια που διέθετε εκείνη την εποχή η Ήπειρος,

πράγμα που σημαίνει ότι η προσφορά υπηρεσιών ήταν μικρότερη από τη ζήτηση. Η κατάσταση εξισορροπήθηκε κάπως, στα τέλη του αιώνα, όταν ιδρύθηκε το νοσοκομείο Χαμητιέ.

1. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 13.
2. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1987, σ. 480.
3. Τζιόβας Π., *Δημογεροντία, Η. Ε.* 1979, σ. 1012.
4. *Φ. Η.*, φ. 576/21-5-1904.
5. *Φ. Η.*, φ. 734/23-11-1907.
6. *Ήπειρος*, φ. 71)251/24-10-1913.
7. Τζιόβας Π., *Δημογεροντία, Η. Ε.* 1979, σ. 406.
8. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1987, σ. 481.
9. *Ήπειρος*, φ. 177/22-4-1913.
10. *Φ. Η.*, φ. 459/28-12-1901.
11. Τζιόβας Π., *Δημογεροντία, Η. Ε.* 1979, σσ. 1011-1013.
12. *Ήπειρος*, φ. 119/9-10-1911.
13. Τζιόβας Π., *Γερβάσιος, Η. Ε.* 1982, σ. 697.
14. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1987, σσ. 483-484.
15. Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Ε'*, κεφ. Βιογραφικά, σσ. 39, 42.
16. *Ήπειρος*, φ. 31/31-1-1910.
17. *Ήπειρος*, φ. 64/19-9-1910.
18. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 31.
19. Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Ε'*, κεφ. Βιογραφικά, σ. 37.
20. *Νεολόγος*, φ. 2790)20/1-6-1878.
21. *Ήπειρος*, φ. 59/15-8-1910.
22. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σσ. 18-19.
23. *Ήπειρος*, φ. 105/3-7-1911.
24. *Ήπειρος*, φ. 61)241/12-10-1913.
25. *Ήπειρος*, φ. 114)294/15-12-1913.
26. *Ήπειρος*, φ. 58/8-8-1910.
27. *Ήπειρος*, φ. 104/26-6-1911.
28. Τζιόβας Π., *Δημογεροντία, Η. Ε.* 1980, σ. 826.
29. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 17355, 31/10/1913, (από τον
Νομάρχη Ιωαννίνων προς την Γενικήν Διοίκεισιν Ηπείρου).
30. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 54.
31. *Ήπειρος*, φ. 59/15-8-1910.
32. *Ήπειρος*, φ. 33/14-2-1910.
33. *Ήπειρος*, φ. 66/3-10-1910.
34. *Ήπειρος*, φ. 61/29-8-1910.
35. Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Ε'*, κεφ. Βιογραφικά, σ. 36.
36. *Γιάνγια*, φ. 98/3-5-1871.
37. Πινδέας, *Μαιευτικό Κατάστημα, Η. Ετ.* 5/1987, σσ. 180-181.

4) Αυτοκρατορικών Νοσοκομείων ή Χαμπτιέ)ή

Γκουρεμπά Ιωαννίνων

Το Αυτοκρατορικών Νοσοκομείον των Ιωαννίνων ιδρύθηκε όταν Γενικός Διοικητής του βιλαετίου ήταν ο Τουρκογιαννιώτης Χιβζή πασάς. Από τα πρώτα μελήματά του πασά, αμέσως μετά την εγκατάστασή του στα Ιωάννινα το 1885, ήταν η ίδρυση ενός νοσοκομείου που θα περιέθαλπε τους ξένους (υπάλληλους του κράτους και περαστικούς) καθώς και τους φτωχούς της περιοχής.¹

Το νοσοκομείο ονομάστηκε Χαμπτιέ προς τιμήν του σουλτάνου Αβδούλ Χαμπίτ², συγχρόνως όμως έφερε και το όνομα *Γκουρεμπά* (*Κουραμπά* για τους Γιαννιώτες) που, σύμφωνα με τον Σ. Ζούμπο, ετυμολογικά προερχόταν από το αραβικό *γκουρ γαριμπάχ* που σημαίνει *νοσοκομείο των ξένων*¹.

Η ειδική επιτροπή, που σχηματίστηκε από τον Χιβζή πασά για την ανεύρεση κατάλληλου χώρου για την ανέγερση του νοσοκομείου, έκρινε ως καταλληλότερο το μεγάλο αγρόκτημα του Φαήκ εφέντη που όμως, σε σχετική κρούση της επιτροπής και αργότερα του ίδιου του πασά, αρνήθηκε να το πουλήσει. Απειλπσε μάλιστα ότι αν συνέχιζε να δέχεται πιέσεις θα μετέβαινε στην Κωνσταντινούπολη μαζί με τον αδελφό του, που ήταν βαλής στην Αδριανούπολη, για να διαμαρτυρηθεί στο σουλτάνο. Τότε οι αρχές αποφάσισαν να περιέλθει το κτήμα στα χέρια τους διά της πλαγίας οδού, εκμεταλλευόμενες την αγάπη του Φαήκ εφέντη για τη χαρτοπαιξία. Σε λίγο καιρό τα χρέη του Φαήκ ήταν τόσο μεγάλα που βρέθηκε σε αδιέξοδο και αποφάσισε να πουλήσει το κτήμα του για χίλιες χρυσές λίρες.³

Το νοσοκομείο, τη μελέτη του οποίου έκανε ο νομομηχανικός του βιλαετίου Σιγισμόνδος Μινέικος, περιλάμβανε τα εξής τμήματα: παθολογικό, χειρουργικό, αφροδισίων νοσημάτων, φαρμακείο και αναρρωτήριο.⁴ Αργότερα έγινε σκέψη για τη δημιουργία ενός ιδιαίτερου τμήματος για τους ψυχασθενείς, το οποίο όμως δεν πρέπει να πραγματοποιήθηκε γιατί δεν ξαναγίνεται λόγος γι' αυτό.⁵

Τα κτίρια ήταν κτισμένα με το σύστημα των διαδρόμων (όπως και το νοσοκομείο Χατζηκώστα) και ήταν δυναμικότητας ογδόντα κλινών. Αν και σε κάθε θάλαμο νοσηλεύονταν πολλοί ασθενείς, οι θάλαμοι ήταν αρκετά μεγάλοι ώστε σε κάθε ένα από αυτούς να αντιστοιχούν τριάντα δύο έως σαράντα κυβικά μέτρα αέρος. Το όλο συγκρότημα είχε ανεγερθεί σε αμμώδες έδαφος, μακριά από τους θορύβους της πόλης και είχε καλό προσανατολισμό.⁶

Γύρω από τα κτίρια του νοσοκομείου φυτεύτηκαν καλλωπιστικά φυτά και δένδρα, ενώ με διαταγή του Χιβζή πασά μεταφέρθηκαν από το Μοναστήρι (σήμερα: Βιτώλια), όπου υπηρετούσε πριν, εκατό ζεύγη τρυγωνιών για τη σύλληψη ή το σκότωμα των οποίων ο πασάς έδωσε αυστηρές απαγορευτικές

διαταγές.⁷ Το όλο κτήμα περιφράχτηκε με λιθόκτιστο τοίχο, εκτός από την πρόσοψη που είχε φραχτεί με σιδερένια κάγκελα.⁴ Η ύδρευση του νοσοκομείου και του κήπου του γινόταν από το έργο ύδρευσης των στρατώνων που βρισκόταν στα σημερινά Λιθαρίτσια.^{4,8}

Μετά την αποπεράτωση του έργου ο σουλτάνος τίμησε το Χιβζή πασά με το παράσημο Οσμανιέ α' τάξεως και τον Μινέικο με το μικρότερου κύρους παράσημο Ρουτιπέ.⁷

Τα εγκαίνια του νοσοκομείου *Χαμπτιέ* έγιναν στις 24 Φεβρουαρίου 1894, ημέρα των γενεθλίων του σουλτάνου, και είχαν πανηγυρικό χαρακτήρα. Στον εορτασμό που διήρκεσε όλη την ημέρα συμμετείχαν οι τοπικές και θρησκευτικές αρχές, και πλήθος Γιαννιωτών.⁹

Η αρχική πρόταση του Χιβζή πασά για να βρεθούν χρήματα για την ανέγερση του νοσοκομείου ήταν μία μικρή φορολογία στα εισαγόμενα άλευρα.¹ Τελικά όμως θεωρήθηκε καλύτερη λύση η καθιέρωση *εράνων* μεταξύ των Ηπειρωτών. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1893 είχαν συγκεντρωθεί, υπό την εποπτεία του στρατιωτικού διοικητή Ταχίρ πασά, είκοσι τρεις χιλιάδες γρόσια.¹⁰ Όπως ήταν επόμενο, αυτή η έμμεση φορολογία έκανε τους Ηπειρώτες να δυσανασχετήσουν. Η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* περιγράφει με μελανά χρώματα τα γεγονότα. ...*Εις την πόλιν μας απεφασίσθη υπό των πασάδων η ανέγερσις μεγάλου δημοσίου νοσοκομείου... Αι δε δαπάναι καθωρίσθησαν να περισυλλεχθούν δια συνεισφορών μας. Περιήλθε λοιπόν η επί τούτω Επιτροπή με δίσκον την πόλιν μας και εστάλψαν από το σεράγιον χωροφύλακες με τα κατάλληλα προς τούτο έγγραφα εις τα χωρία. Αλλ' οι χωροφύλακες φέρονται προς τους χωρικούς με τον βάνανυσον και τυραννικόν τρόπον που φέρονται προς αυτούς και κατά την είσπραξιν των βασιλικών δοσιμάτων. Εξέλαβον και τας συνεισφοράς διά βασιρικά δοσίματα οι κύριοι και βιάζουν τον κόσμον, τον λιμώττοντα και άστεγον κόσμον, καλά και σώνει να συνεισφέρει υπέρ του νοσοκομείου.*¹¹

Ανάλογη είναι η περιγραφή και της εφημερίδας *Αγών* :...*Κτίζουν νοσοκομείον εις βάρος των χριστιανών και συντηρούν αυτό δαπάναις εκείνων στηριζόμενοι επί της αυθαιρεσίας και άνευ νομικής υποχρεώσεως των ραγιάδων...*¹²

Επισημως υπήρχαν κρατικοί πρόσοδοι για την κατασκευή του νοσοκομείου, που όμως ήταν τόσο φτωχικές που το μόνο που του πρόσφεραν ήταν η έξωθεν καλή μαρτυρία. Για παράδειγμα, το 1893 η διεύθυνση του Μονοπώλειου Καπνών, στην Κωνσταντινούπολη, χορήγησε στο νοσοκομείο εκατό οθωμανικές λίρες.²

Από την άλλη μεριά οι *έρανοι* στις κοινότητες και οι *συνεισφορές* των αστών ακολουθούσαν η μία την άλλη. Η *Φωνή της Ηπείρου* έγραφε: *Το*

απαιτούμενον ποσόν προς οικοδομὴν του οικήματος τούτου πδυνήθη η διοίκεισις να εξεύρη ως εξής: υπελόγησε το δαπανηθησόμενον ποσόν και διένειμεν αυτό εις έκαστον χωρίον της Ηπείρου κατά την δύναμίν του και προς είσπραξιν των χρημάτων δώρισε τον αιμοβόρον Αλή αγά, Κρητικόν μπίνμπα-σπν, και την αλώπεκα τον μουδέρην Ζαγορίου Ραπούσιαγαν και περιέρχονται τα χωρία από εν προς εν δήθεν διά συνεισφοράν του νοσοκομείου και δεν την ονομάζουσι κοφτά-σχιστά καινούργιο χαράτσι, μόνο λέγουν συνεισφοράν.¹³

Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι κοινότητες άρχισαν την καταβολή των χρημάτων. Μέσα στο 1893 συγκεντρώθηκαν διάφορα ποσά από τις κοινότητες: Πογδόριανη (872 γρόσια), Δολιανά (1080), Μοσπίνα (287), Τσερνέσι (215)¹⁴, Αρίστη (763), Δρεσενίκο (570)¹⁵, Σωποτσέλι (808), Δοβριτσά (250), Γρεβενίτι (109), Βωβούσα (1090), Δοβρίνοβο (545), Λεονίτσα (545), Τσεπέλοβο (327), Μπλέα (από τους αρχιποιμένες Σαρακατσάνους, 285), Μπλιγκοί (150), Ζονδίλη (118)¹⁶, Πάπιγκο (1090), Μπαρκομαδιό (205), Κλαζιάδες (200), Μοσπίνα (251), Αλνζότ Τιφλίκι (110,10), Βραδέτο (102), Κάτω Ραβένια (61,20), Μεσοβούνι (41)¹⁷, Κόντοικα (300), Πέτρα (190), Νίστορα (150), Βαϊνίτι (150), Δόμπρο (150), Τσέργιανη (150), Λυγκιάδες (148), Λιασκοβέτσι (100), Λιάπη (143,20), Τσερβάρι (545), Βαλτσόρα (87), Σπήλαιο (150), Ψήνα (300), Μπέρκο (50), Χίνκα (250), Δελβινακόπουλο (150), Δραγοψά (250), Ζόργιανη (100), Ζαγόρτσα (250), Δερβεντίστα (200), Προσγόλι (100), Δερβίζιανα (200), Μπιζάνι (100), Μιχαλίτσι (150), Κοντοβράκι (200), Γουλάς (50), Γερακάρι (100), Φρασανά (30), Μουζακαίοι (50), Γιάννιστα (50), Λισιανά (50), Σερβιανά (150), Κολωνιάτι (40), Καλέντζι (200), Κοντινό (50), Κοβίλιανη (200), Λοζέτσι (252,20), Γραμμένο (500)¹⁸, Λεκάτσι (109), Κουγιουνάτι (109), Πλικάδες (54,20), Σελέσι (54,20), Ντέντσικο (218), Τούρνοβο (109)¹⁹.

Παράλληλα με τις κοινότητες, δωρεές έκαναν και διάφοροι ιδιώτες. Μέσα στο 1893, μεταξύ αυτών που πρόσφεραν χρήματα για την ανέγερση του νοσοκομείου Χαμπτιέ ήταν ο τροφοδότης του αυτοκρατορικού στρατού Σκόδρας, Φίλιππος εφέντης, που δώρισε 10.532 γρόσια²⁰, ο Γεώργιος Αβέρωφ από την Αλεξάνδρεια εκατό λίρες²¹, ο Νακί πασάς από την Κωνσταντινούπολη, γιος του Μαλίκ πασά του Λιμπόχοβου, διακόσιες οθωμανικές λίρες²², ο γιατρός Λάμπης (βλ. λ.) 109 γρόσια²³ και ο Ιζέτ εφέντης από το Αργυρόκαστρο 4142 γρόσια¹⁶. Διάφοροι άλλοι ιδιώτες πρόσφεραν περισσότερα από πεντέμισι χιλιάδες γρόσια.^{16,17,23} Την επόμενη χρονιά (1894) οι δωρεές συνεχίστηκαν. Ο φαρμακοποιός Ιωαννίνων Ιωάννης Βουλόδημος (βλ. λ.) δώρισε 1078,10¹⁸ γρόσια, ενώ διάφοροι άλλοι πρόσφεραν συνολικά περί τα τετρακόσια πενήντα γρόσια¹⁹.

Αυτό που εντυπωσιάζει και αποδεικνύει ότι τα παράπονα που διατυπώνονταν μέσω των εφημερίδων ήταν δίκαια, είναι οι ισόποσες δωρεές που

έκαναν διάφοροι ιδιώτες. Για παράδειγμα, οι προσφορές 109, 545²³, 54,20, και 20,20 γροσιών¹⁹ απαντώνται συχνά, πράγμα που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι *δωρεές* δεν ήταν παρά φορολογία που υπεβλήθη ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες του κάθε πολίτη (κάτι ανάλογο δηλαδή με τον τρόπο φορολόγησης των κοινοτήτων).

Τα έσοδα του νοσοκομείου για τη συντήρησή του προέρχονταν από πολλές κατευθύνσεις. Κατά τη διάρκεια της οικοδόμησής του ο σουλτάνος ανήγγειλε μέσω του Υπουργείου των Εσωτερικών στην Γενική Διοίκηση των Ιωαννίνων ότι χορηγεί από το δημόσιο ταμείο δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια το χρόνο για τα έξοδα του ιδρύματος.²⁴ Τα υπόλοιπα έξοδα καλύπτονταν από έκτακτες εισφορές (κάθε ταξιδιώτης ήταν υποχρεωμένος πριν πάρει το διαβατήριό του να πληρώσει πέντε γρόσια για το νοσοκομείο²⁵), ενώ ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων, όπως οι γιατροί και οι φαρμακοποιοί, πλήρωναν ετήσιο φόρο για το νοσοκομείο²⁶. Στη φορολογία αυτή συμμετείχαν και όσοι πολίτες ήθελαν να αποκτήσουν την εύνοια του βασιλιά.²⁶

Ένας άλλος τρόπος ενίσχυσης του νοσοκομείου ήταν η καθιέρωση λαχειοφόρου αγοράς για την οποία η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* έγραφε το 1905 τα εξής: *Το διοικητικόν συμβούλιον του Νοσοκομείου Χαμηπιέ ήρχισεν από τινων ετών να εφαρμόζη -αδεία κυβερνητική- το σύστημα της διά λαχείων προαιρετικής(;) συνδρομής υπέρ του ευεργετικού καταστήματος. Μέχρι περίσου έκαστος αριθμός λαχείου ετιμάτο πέντε γρόσια αλλ' εφέτος υπερέβη τα εσκαμμένα και τιμάται είκοσι γρόσια. Τούτο επαναλαμβάνεται δις του έτους και πολύ φοβούμεθα ότι ο κόσμος δεν θα δώση τον παρά του ευχαρίστως...*²⁷

Εκτός από τους συμμετέχοντες στις λαχειοφόρες αγορές, υπήρχαν και αυτοί που πρόσφεραν χρήματα σε ετήσια βάση, όπως ο Ζαγορίσιος δικηγόρος Χριστόδουλος Πριμικήρης, που το 1894 δήλωσε στην Δημαρχία Ιωαννίνων ότι για τη συντήρηση του Χαμηπιέ εγγράφεται συνδρομητής με πέντε εικοσόφραγκα το χρόνο.²⁸ Επίσης ο ίδιος, υποσχέθηκε ότι, με την ευκαιρία ενός ταξιδιού του στη Βιέννη για λόγους υγείας, θα αγόραζε από εκεί και θα πρόσφερε στο νοσοκομείο *πλήρη συλλογήν χειρουργικών εργαλείων αξίας 20-25 χρυσών εικοσοφράγκων*.²⁹

Μεγάλα ποσά για τη συντήρηση του νοσοκομείου συνεισέφεραν οι Αθανάσιος και Λεωνίδας Γεωργίτσες (πεντακόσια γρόσια)³⁰, ο Μητροπολίτης Παραμυθιάς και Φιλατών Κωνσταντίνος μετά από επίσκεψή του στο νοσοκομείο (πέντε οθωμανικές λίρες)³¹, ο πλούσιος Ηπειρώτης Κ. Στεφάνου που ζούσε στη Φιλαδέλφεια των Ηνωμένων Πολιτειών (είκοσι λίρες)³² και ο Στέφανος Στεφάνου επίσης από τις Ηνωμένες Πολιτείες (διακόσια φράγκα)³³. Τέλος, από άλλους που πρόσφεραν μικροποσά, συγκεντρώθηκαν περισσότερα από τριακόσια γρόσια.³⁴

Όλες οι κοινότητες φτωχές ή πλούσιες αναγκάστηκαν να δίνουν από τουλάχιστον δύο λίρες το χρόνο.²⁵ Πολλές φορές η φτώχεια των κατοίκων τους τους ανάγκαζε να γίνονται εφευρετικοί. Στην εφευρετικότητα κατέφυγαν και οι κάτοικοι της Ζίτσας που το Πάσχα του 1894, προκειμένου να συγκεντρώσουν χρήματα για το νοσοκομείο, διοργάνωσαν παράσταση τα έσοδα από την οποία ήταν εκατόν δέκα γρόσια.²⁸

Το ύψος των ποσών που όφειλαν να καταβάλουν οι κοινότητες για τη συντήρηση του νοσοκομείου Χαμητιέ ρυθμιζόταν ανάλογα με την οικονομική ευρωστία τους, ανάλογο δηλαδή σύστημα με αυτό που ίσχυσε και κατά την οικοδόμηση του νοσοκομείου. Στα Ζαγοροχώρια το ποσό του φόρου που μοιράστηκε μεταξύ των χωριών ήταν διακόσιες λίρες το χρόνο.³⁵

Άλλες προσφορές για τη συντήρηση του νοσοκομείου Χαμητιέ: Πιστάτι 200 γρόσια³⁶, Χειμάρρα πενήντα λίρες²⁵, Αρίστη 1025 γρόσια³⁷, Μεσαρία 218 γρόσια και Μποτσοφάρι 109 γρόσια³³.

Το νοσοκομείο διέθετε και ακίνητη περιουσία, όπως φαίνεται από μία ανακοίνωση δημοπρασίας που έγινε το 1896. Το όλο κείμενο της ανακοίνωσης είναι το ακόλουθο: *Η διεύθυνσις του Νοσοκομείου Χαμητιέ γνωστοποιεί ότι εκτίθεται εις δημοπρασίαν το εν τη συνοικία Βαϊράμι πασά, της πόλεως των Ιωαννίνων, ευρισκόμενον και εις το Νοσοκομείον Χαμητιέ ανήκον οικόπεδον, γνωστόν υπό το όνομα “Μαλίκον”, συνορεύον μετά των οικιών Σάββα πασά, Μετκόβερ και Παράσχη και μετά της οδού, συγκείμενον δε εκ 1168 τ.μ. Η δημοπρασία θέλει διαρκέση τρεις μήνας μεθ’ ο θέλει πωληθή εις τον τελευταίον πλειοδότην, καταβαλλομένου του τιμήματος αυτού εξ ολοκλήρου κατά την πώλησιν εις το ταμείον του νοσοκομείου προς εκατό γρόσια την οθωμανικήν λίραν.*³⁸

Στο νοσοκομείο Χαμητιέ εργάστηκαν πολλοί διακεκριμένοι γιατροί. Μεταξύ αυτών που χρημάτισαν διευθυντές του ήταν ο Μεχμέτ εφέντης, που ίσως να ήταν και ο πρώτος διευθυντής του ιδρύματος³⁹, ο Μουσταφά εφέντης⁴⁰ και ο Χασάν Σουλεϊμάν (στις αρχές του εικοστού αιώνα)¹⁹. Ανάμεσα στους γιατρούς που εργάστηκαν εκεί ήταν οι Φάντης, Γ. Βοϊλας, Β. Ρέκκας και Δαβιτσιών Λεβής.

Από την κίνηση του νοσοκομείου αναφέρονται εγχειρήσεις λιθιάσεως²⁸, από τις οποίες η μία αφορούσε εξαγωγή λίθου εικοσιοκτώ γραμμαρίων εκ της κύστεως, εγχείρηση πολλαπλού κατάγματος της κάτω γνάθου⁴¹, καθώς και εγχειρήσεις καταρράκτου⁴². Κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 το νοσοκομείο Χαμητιέ ήταν επιταγμένο από τον τουρκικό στρατό και λειτουργούσε ως στρατιωτικό νοσοκομείο.⁴³

Γενικά, το νοσοκομείο εξυπηρετούσε περισσότερο τους Τούρκους και

λιγότερο τους Έλληνες ασθενείς αν και οι τελευταίοι συνέβαλαν τα μέγιστα για τη δημιουργία του. Αιτία ήταν το ότι οι επιτροπές που το διοικούσαν απαρτίζονταν κυρίως από Τούρκους και έναν ή δύο Έλληνες.²⁵ Διαμαρτυρίες ξεσήκωνε και η συμπεριφορά του γιατρού Λαβιτσιών Λεβή, οι οικονομολογικές απόψεις του οποίου διαιωνίζαν μικρές ελλείψεις του νοσοκομείου που θα μπορούσαν να εξαλειφθούν με ελάχιστα έξοδα.⁴⁴

Μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων το νοσοκομείο *Γκουρεμπά* έπαψε να λειτουργεί⁴⁵, ενώ το φθινόπωρο του 1913, ό,τι απόμεινε από αυτό, συγχωνεύτηκε με το νοσοκομείο Μεταδοτικών Νοσημάτων προκειμένου να δημιουργηθεί το νέο Δημοτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων *η Αγάπη* ⁴⁶.

1. Ζούμπος, *Απαντα*, σσ. 327-329.
2. *Φ. Η.*, φ. 29/2-4-1893.
3. Ζούμπος, ό.π., σσ. 330-331.
4. Τέκτογας, Κουραμπάς, *Η. Ετ.* 12/1987, σσ. 449-450.
5. *Ήπειρος*, φ. 81/16-1-1911.
6. *Ήπειρος*, φ. 71)251/24-10-1913.
7. Ζούμπος, ό.π., σ. 333.
8. Σαλαμάγκας Δ., Ιστοριοδιφικά, *Η. Ε.* 1963, σ. 201.
9. *Φ. Η.*, φ. 77/4-3-1894.
10. *Φ. Η.*, φ. 20/29-1-1893.
11. *Φ. Η.*, φ. 24/26-2-1893.
12. *Αγών*, φ. 19/30-7-1899.
13. *Φ. Η.*, φ. 55/1-10-1893.
14. *Φ. Η.*, φ. 54/24-9-1893.
15. *Φ. Η.*, φ. 56/8-10-1893.
16. *Φ. Η.*, φ. 63/26-11-1893.
17. *Φ. Η.*, φ. 65/10-12-1893.
18. *Φ. Η.*, φ. 69/6-1-1894.
19. *Φ. Η.*, φ. 105/23-9-1894.
20. *Φ. Η.*, φ. 35/14-5-1893.
21. *Φ. Η.*, φ. 40/18-6-1893.
22. *Φ. Η.*, φ. 66/17-12-1893.
23. *Φ. Η.*, φ. 59/29-10-1893.
24. *Φ. Η.*, φ. 66/17-12-1893.
25. *Φ. Η.*, φ. 131/24-3-1895.
26. *Φ. Η.*, φ. 250/10-10-1897.
27. *Φ. Η.*, φ. 645/11-11-1905.
28. *Φ. Η.*, φ. 87/20-5-1894.
29. *Φ. Η.*, φ. 99/12-8-1894.
30. *Φ. Η.*, φ. 115/2-12-1894.
31. *Φ. Η.*, φ. 198/19-7-1896.
32. *Φ. Η.*, φ. 576/21-5-1904.
33. *Ήπειρος*, φ. 105/3-7-1911.

34. Φ. Η., φ. 118/23-12-1894.
35. Φ. Η., φ. 85/6-5-1894.
36. Φ. Η., φ. 103/9-9-1894.
37. Πέτσας-Σαραλής, σ. 169.
38. Φ. Η., φ. 191/31-5-1896.
39. Φ. Η., φ. 136/28-4-1894.
40. Φ. Η., φ. 417/16-2-1901.
41. Φ. Η., φ. 99/12-8-1894.
42. Φ. Η., φ. 107/7-10-1894.
43. Λιβαδεύς, Ενθυμήσεις, Η. Ε. 1956, σ. 333.
44. Φ. Η., φ. 187/3-5-1896.
45. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 17355, 31/10/1913, (από τον Νομάρχη Ιωαννίνων προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).
46. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 17355, 15/11/1913, (από τον Γενικόν Διοικητήν Ηπείρου προς την Νομαρχίαν Ιωαννίνων).

5) Νοσοκομείον Μεταδοτικών Νοσημάτων Ιωαννίνων

Το νοσοκομείο Μεταδοτικών Νοσημάτων ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 1913¹ με την υπ' αριθμόν 7531 απόφαση της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου² και τελούσε υπό την αιγίδα της Νομαρχίας Ιωαννίνων³. Σκοπός της ίδρυσης και της ολιγόμηνης ανεξάρτητης λειτουργίας του ήταν η νοσηλεία των κοινών γυναικών που έπασχαν από αφροδίσια νοσήματα.⁴

Διευθυντής του ήταν ο έφεδρος υπίατρος Θεοχάρης Καρβούνης (βλ. λ.), ο οποίος έμεινε σε αυτή τη θέση μέχρι την απόλυσή του από τις τάξεις του στρατού, το Νοέμβριο του 1913.⁵ Μετά την αναχώρηση του Καρβούνη και ύστερα από πρόταση του Νομάρχη Ιωαννίνων⁶ η Γενική Διοίκηση ανέθεσε προσωρινά τη διεύθυνση του νοσοκομείου στο χειρουργό Βασίλειο Ρέκκα (βλ. λ.) με μισθό διακόσιες δραχμές το μήνα⁷.

Η υπ' αριθ. 166 πράξη του δημαρχιακού συμβουλίου μας πληροφορεί ότι το νοσοκομείο Μεταδοτικών Νοσημάτων στεγαζόταν σε παλιό τουρκικό οίκημα μισθωμένο από την Γενική Διοίκηση Ηπείρου και διέθετε είκοσι οκτώ κλίνες⁴, αν και ο αριθμός των γυναικών που νοσηλεύονταν εκεί δεν υπερέβη ποτέ τις τέσσερις, δεδομένου ότι η προσέλευσή τους εκεί δεν ήταν αυθόρμητη αλλά υποχρεωτική από την αστυνομία⁸.

Η αυτόνομη ζωή του νοσοκομείου Μεταδοτικών Νοσημάτων ήταν σύντομη. Κατά τους τελευταίους μήνες του 1913 συγχωνεύτηκε με το νέο Δημοτικό Νοσοκομείο *η Αγάπη*. Οι λόγοι που ώθησαν τη Γενική Διοίκηση σ' αυτήν τη συνένωση, καθώς και το πλήρες κείμενο της υπ' αριθ. 166 πράξης του δημαρχιακού συμβουλίου που την αφορά, κρίθηκε σκόπιμο να παρατεθούν στο κείμενο που πραγματεύεται το νέο δημοτικό νοσοκομείο.

1. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 710, 15/1/1915, (από τους διευθυντάς των τμημάτων του Δημοτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων η *Αγάπη* προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).
2. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 17355, 31/10/1913, (Επίσημον Δελτίον της Γ.Δ.Η., 19/12/1913, φ. 46).
3. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 18221, 11/11/1913, (από τον Γενικόν Διοικητήν Ηπείρου προς την Νομαρχίαν Ιωαννίνων).
4. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 17355, 31/10/1913, (από τον Νομάρχην Ιωαννίνων προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).
5. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 18221, 11/11/1913, (από τον διευθυντήν του νοσοκομείου Μεταδοτικών Νοσημάτων, Καρβούνην, προς την Νομαρχίαν Ιωαννίνων).
6. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 18656, 16/11/1913, (από τον Νομάρχην Ιωαννίνων προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).
7. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 18656, 18/11/1913, (από τον Γενικόν Διοικητήν Ηπείρου προς την Νομαρχίαν Ιωαννίνων).
8. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 20328, 7/12/1913, (από τον Νομάρχην Ιωαννίνων προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).

6) Δημοτικόν Νοσοκομείον Ιωαννίνων “η *Αγάπη*”

Το Δημοτικόν Νοσοκομείον Ιωαννίνων η *Αγάπη* ιδρύθηκε το φθινόπωρο του 1913 από τη Γενική Διοίκηση Ηπείρου. Οι λόγοι που οδήγησαν στην ίδρυσή του περιγράφονται από το Νομάρχην Ιωαννίνων σε αναφορά του (30/10/1913) προς τη Γενική Διοίκηση και είναι οι ακόλουθοι. Από τα υπάρχοντα πολιτικά νοσοκομεία της πόλης, το νοσοκομείο Χατζηκώστα δεν διέθετε περισσότερες από οκτώ κλίνες, ενώ το Κοινόν Νοσοκομείον είχε ήδη μετατραπεί σε πτωχοκομείο, γεγονός που, μαζί με την άρση της λειτουργίας του νοσοκομείου Χαμπτιέ, έκανε για τους άπορους ασθενείς, που κατέφευγαν στα Ιωάννινα από όλα τα μέρη της Ηπείρου, την δευτεροβάθμια υγειονομική περίθαλψη σχεδόν απαγορευτική. Από την άλλη πλευρά, το νοσοκομείο Μεταδοτικών Νοσημάτων διέθετε είκοσι οκτώ κλίνες, ενώ ο αριθμός των γυναικών που νοσηλεύονταν εκεί ήταν πολύ περιορισμένος. Η πρόταση του Νομάρχη για την επίλυση του προβλήματος ήταν η εξής: ...*φρονούμεν ότι ενδείκνυται η συγχώνευσις αυτών (των νοσοκομείων Χαμπτιέ και Μεταδοτικών Νοσημάτων) και η ίδρυσις ενός νοσοκομείου διοικουμένου και λειτουργούντος κατά το καταρτισθέν καταστατικόν του τέως νοσοκομείου “Κουραμπά” και εκ των προσόδων αυτού συντηρούμενον. Ούτω αφ’ ενός μεν θα επεκταθή οπουδαίως ο φιλανθρωπικός σκοπός ον υμείς διά του νοσοκομείου των μεταδοτικών νοσημάτων επιδιώκτε, αφ’ ετέρου δε θα απαλλαγή της δαπάνης της συντηρήσεως αυτού το Ταμείον της Γενικής Διοικήσεως, ανατιθεμένης εις το νοσοκομείον τέως “Κουραμπά” (του οποίου η ετήσια πρόσσδος ήταν δέκα έως δώδεκα χιλιάδες δραχμές). Επίσης πρότεινε να δέχεται το νέο νοσοκομείο και*

τις γυναίκες που έπασχαν από αφροδίσια νοσήματα καθώς και την επιπλέον πρόσληψη δύο ή τριών νοσοκόμων και ενός γιατρού.¹

Η πρόταση έγινε δεκτή από τη Γενική Διοίκηση Ηπείρου στις 15 Νοεμβρίου 1913 με την υπ' αριθ. 17335 απόφασή της που, προκειμένου να δημοσιευτεί στο *Επίσημον Δελτίον της Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου*², επικυρώθηκε από το δημαρχιακό συμβούλιο με την υπ' αριθ. 166 πράξη του. Πρόεδρος του συμβουλίου ήταν ο δήμαρχος Γιαχγιά μπέης και μέλη του οι Αθαν. Στούπης, Περ. Κίγκας, Σέχη Ραζής, Δημ. Κούτοικος και Νικ. Καζαντζής.

Με την πράξη αυτή αποφασίστηκε ότι το νέο νοσοκομείο, μετά τη συγχώνευση, θα λειτουργούσε στο κτίριο του νοσοκομείου Μεταδοτικών Νοσημάτων (η αρχική σκέψη ήταν να στεγαστεί στο κτίριο ημίκτηστου σχολείου, το οποίο επρόκειτο να περατωθεί έτσι ώστε να χρησιμεύσει ως νοσοκομείο, αλλά φαίνεται ότι οικονομικοί λόγοι επέβαλαν την παραμονή στο παλιό οίκημα³). Ο λόγος για τον οποίο αποκλείστηκε το κτίριο του νοσοκομείου Χαμπτιέ ήταν η ακατάλληλότητά του για τη στέγαση νοσοκομείου επειδή βρισκόταν σε πυκνοκατοικημένη περιοχή και μέσα σε κήπο που ήταν το κέντρο της κοσμικής ζωής της πόλης.

Οι πόροι του νέου νοσοκομείου θα ήταν οι ετήσιοι πρόσοδοι του νοσοκομείου Χαμπτιέ ή Γκουρεμπά (στην αρχή μάλιστα το νέο Νοσοκομείο ονομάστηκε προσωρινά Νοσοκομείου *Κουραμπά*), που θα χρησιμοποιούνταν για τα έξοδα του παθολογικού και του χειρουργικού τμήματος, και κάποια οικονομική βοήθεια εκ μέρους της Γενικής Διοίκησης, με την οποία θα πληρώνόταν το ενοίκιο του οικήματος για ένα έτος και θα συντηρούνταν οι δέκα κλίνες του τμήματος των μεταδοτικών νοσημάτων.

Στην ίδια πράξη περιγράφεται και η ψηφοφορία μεταξύ του προέδρου και των πέντε μελών του δημαρχιακού συμβουλίου για τον καθορισμό της εφορείας του νέου νοσοκομείου. Υποψήφιοι ήταν: ο αρχίατρος Σταμ. Αντωνιάδης (βλ. λ.), οι Γεώργιος Λάππας, Χαβούζ Ρεζά Τελιάταγα, Αλέξιος Μίσιος, Φίλιππος Κωνσταντινίδης, και οι γιατροί Αλκιβιάδης Φορτωνόπουλος και Γεώργιος Βλαχλείδης (βλ. λέξεις). Μετά από μυστική ψηφοφορία εξελέγησαν: οι Σταμ. Αντωνιάδης και Γεώργιος Λάππας με πέντε ψήφους, ο Χαβούζ Ρεζά Τελιάταγα με τέσσερις και ο Αλέξιος Μίσιος, ο οποίος ισοψήφισε με τρεις ψήφους με τον Φίλιππο Κωνσταντινίδη και εξελέγη με κλήρωση.⁴ Αν και τα μέλη της εφορείας ήταν πέντε, μόνο τα τέσσερα ήταν αιρετά γιατί σύμφωνα με το όγδοο άρθρο του Καταστατικού ως *πέμπτον μέλος παρακάθεται αυτοδικαίως, εκ περιτροπής κατά παν έτος, εις των ιατρών των τμημάτων του νοσοκομείου, οριζόμενος παρά του Δημαρχιακού Συμβουλίου*.⁵

Το αποτέλεσμα αυτών των εκλογών δεν έγινε ομόφωνα δεκτό από τους κατοίκους της πόλης. Ο γιατρός Δημήτριος Π. Βλαχλείδης (βλ. λ.) και μετέπειτα δήμαρχος των Ιωαννίνων για μία εικοσαετία, με ανοιχτή επιστολή του στην εφημερίδα της πόλης, *Ήπειρος*, διαμαρτυρήθηκε για την εκλογή του Χαβούζ Ρεζά Τελιάταγα χαρακτηρίζοντάς τον *άμοιρο ελληνικής παιδείας και παράγοντα μπηδαμινό*. Κατά τη γνώμη του, τη θέση του Χαβούζ εφέντη έπρεπε να κατέχει ένας από τους *εικοσιπέντε επιστήμονες ιατρούς και δη τελειοποιηθέντας εν Γαλλία*, που εκείνη την εποχή ασκούσαν το επάγγελμα στα Ιωάννινα.⁶ Προφανώς αφορμή της διαμαρτυρίας του ήταν η καταψήφιση των συναδέλφων του Αλκιβιάδη Φορτωνόπουλου και Γεώργιου Βλαχλείδη.

Παράλληλα με τις ενέργειες που προαναφέρθηκαν για τη σύμπτυξη των δύο νοσοκομείων, γίνονταν προσπάθειες για τη δημιουργία νέου Καταστατικού διότι, λόγω της αλλαγής του καθεστώτος, το παλιό ήταν αδύνατο να εφαρμοστεί. Η πρώτη κίνηση προς αυτήν την κατεύθυνση έγινε το Μάιο του 1913, όταν το δημαρχιακό συμβούλιο αποφάσισε με την υπ' αριθ. 24 πράξη του, της 13ης Μαΐου, να αναθέσει στο Γενικό Διοικητή Ηπείρου Γεώργιο Χρηστάκη-Ζωγράφο το σχηματισμό της επιτροπής για τη σύσταση του καταστατικού χάρτου. Η απόφαση του Χρηστάκη-Ζωγράφου, που ακολουθεί, δημοσιεύτηκε στο *Επίσημον Δελτίον της Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου*:

Αριθ. 2706

*Ο Γενικός Διοικητής των εν Ηπείρῳ��πὸ τοῦ
Ελληνικοῦ Στρατοῦ κατεχομένων χωρῶν.*

*Περὶ συστάσεως επιτροπῆς πρὸς κατάρτισμόν καταστατικοῦ τοῦ
Νοσοκομείου Κουραμπά.*

*Ἐχοντες υπ' ὄψει τοῦ υπ' αριθ. 24 ἀπὸ 13 Μαΐου ε.ε. ψήφισμα
τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Ἰωαννίνων, περὶ συντάξεως καταστατι-
κοῦ τοῦ νοσοκομείου Κουραμπά.*

Αποφασίζομεν

*Συνιστῶμεν επιτροπὴν πρὸς σύνταξιν καταστατικοῦ καὶ ὀργανι-
σμοῦ τοῦ Νοσοκομείου Κουραμπά ἐκ τῶν κκ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπι-
σκοποῦ Δωδώνης, ὡς προέδρου, τοῦ βουλευτοῦ Α. Τυπάλδου Μπασιά,
ὡς ἀντιπροέδρου, τοῦ Ε. Παπαντωνίου, γραμματέως τῆς Νομαρχίας,
ὡς γραμματέως, τοῦ Γιαχγιά μπέν, δημάρχου Ἰωαννίνων, τοῦ μουφτῆ
Ἰωαννίνων, τοῦ Δ. Δαμασκηνοῦ, νομικοῦ συμβούλου παρ' ἡμῖν, τοῦ Ε.*

Αντωνιάδου, αρχιάτρου, του Σ. Μπαλίλη, ιατρού διευθυντού του υγειονομικού γραφείου και του Κ. Πετράκη, υπιάτρου.

Η παρούσα δημοσιευθήτω και διά του επισήμου δελτίου.

Εν Ιωαννίνους τη 15 Μαΐου 1913

Ο Γενικός Διοικητής

*Γ. Χρηστάκη-Ζωγράφος*⁷

Το καταστατικό που ετοίμασε η επιτροπή έγινε αποδεκτό από το Δημαρχιακό Συμβούλιο στην υπ' αριθ. 165 πράξη του, της 5/12/13, όχι όμως χωρίς να προηγηθούν διχογνωμίες. Το συμβούλιο με την 154η πράξη του, στις 25/11/13, είχε προτείνει ορισμένες τροποποιήσεις του ἱκανοποιητικού, τις οποίες επέδωσε με μορφή ψηφίσματος στη Νομαρχία. Οι τροποποιήσεις αυτές όχι μόνο δεν έγιναν δεκτές, αλλά θεωρήθηκε ότι *αντί να συντείνωσιν εις την ευρυθμωτέραν λειτουργίαν του νοσοκομείου, τουναντίον θέλουσι συντελέσῃ εις την χαλάρωσιν της διοικήσεώς του και εις την ανεπάρκειαν της εκπληρώσεως του προορισμού του.*¹³ Έτσι το καταστατικό ψηφίστηκε στην αρχική του μορφή και δημοσιεύτηκε στο δεύτερο μέρος του 46ου φύλλου του *Επισήμου Δελτίου της Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου* στις 19/12/1913. Περιλάμβανε ενενήντα έξι άρθρα τα οποία ρύθμιζαν τη λειτουργία του νοσοκομείου. Αν και στη συνέχεια θα παρατεθεί ολόκληρος ο Κανονισμός, κρίνεται σκόπιμο να γίνει σύντομη αναφορά στο περιεχόμενό του.

Κατ' αρχάς όριζε ότι η ονομασία του νέου νοσοκομείου θα ήταν: *Δημοτική Νοσοκομείον Ιωαννίνων η "Αγάπη"*. Τα πέντε άρθρα που ακολουθούν καθόριζαν το σκοπό για τον οποίο ιδρύθηκε, τα τμήματά του (παθολογικό, χειρουργικό, μεταδοτικών νοσημάτων και φαρμακείο), τη λειτουργία των εξωτερικών ιατρείων και τους πόρους του. Τα της εφορείας ρυθμιζόνταν από τα επόμενα δεκαπέντε άρθρα που όριζαν τον αριθμό των μελών της και τη διάρκεια της θητείας τους, την εκλογή και τα καθήκοντα του προέδρου της, το ασυμβίβαστο της ιδιότητας του εφόρου με αυτήν του δημαρχιακού συμβούλου και τέλος απαριθμούσαν τα καθήκοντα των εφόρων που ήταν: η μέριμνα για την εφαρμογή του Καταστατικού λειτουργίας του νοσοκομείου, η προάσπιση των οικονομικών συμφερόντων του, ο διορισμός του ανώτερου προσωπικού και ο έλεγχος όλων των εργαζομένων, η προμήθεια τροφίμων και άλλων ειδών (εκτός των φαρμάκων και των χειρουργικών εργαλείων), η ετήσια απόδοση λογαριασμού και η υποβολή του προϋπολογισμού. Το εικοστό δεύτερο άρθρο έκανε το διαχωρισμό μεταξύ του ανώτερου προσωπικού (που ήταν ο διευθυντής, οι γιατροί και ο φαρμακοποιός) και του κατώτερου. Η ιεραρχία μεταξύ των γιατρών, τα προσόντα που πρέπει να έχουν για να προσληφθούν και τα καθήκοντά τους απαριθμούνταν στα άρθρα είκοσι τρία μέχρι σαράντα ένα. Ακολουθούσαν τα προσόντα και

τα καθήκοντα του φαρμακοποιού, ενώ τα άρθρα που αναφέρονταν στον οικονομό και τον ταμία όχι μόνο καθόριζαν ρητά τις υποχρεώσεις τους αλλά τόνιζαν ότι για την πρόσληψή τους απαιτείτο η κατάθεση ενός ορισμένου χρηματικού ποσού ως εγγύηση. Το Καταστατικό έκλειναν τα άρθρα που ασχολούνταν με το υπόλοιπο κατώτερο προσωπικό, τον ιερέα, τη βιβλιοθήκη, το μουσείο του νοσοκομείου και τη ρύθμιση όσων σχετίζονταν με τους συνδρομητές, δωρητές και ευεργέτες του. Το ενενηκοστό έκτο και τελευταίο άρθρο όριζε ότι η ισχύς του Καταστατικού ήταν το λιγότερο εξαετής και ότι, μετά την παρέλευση της εξαετίας, μπορούσε να τροποποιηθεί μόνον κατόπιν συμφωνίας του δημαρχιακού συμβουλίου και της εφορείας και υπό την έγκριση της Διοικητικής Αρχής.⁵ Από το σύνολο του Καταστατικού γίνεται σαφής η προσπάθεια της επιτροπής να υπερασπιστεί και να προάγει τα συμφέροντα του νοσοκομείου και του κοινού.

Το νέο νοσοκομείο άρχισε να λειτουργεί τον Οκτώβριο του 1913⁸, όμως οι διαδικασίες της συγχώνευσης και της δημιουργίας του Καταστατικού λειτουργίας έλαβαν επίσημα τέλος στις 19/12/1913, οπότε δημοσιεύτηκε στο πρώτο μέρος του 46ου φύλλου του *Επισήμου Δελτίου της Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου* η απόφαση για την έγκρισή τους. Διαβάζουμε:

Απόφασις υπ' αριθ. 20328

“Περί εγκρίσεως Καταστατικού και λειτουργίας του Δημοτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων η Αγάπη”.

Ο Γενικός Διοικητής κ.τ.λ.

Έχοντες υπ' όψιν 1) τας διατάξεις του ΔΡΛΔ' νόμου κ.λ.π. 2) την υπ' αριθ. 2724 απόφασιν ημών περί συντάξεως επιτροπής προς σύνταξιν Καταστατικού της λειτουργίας του υπό του πρώην καθεστώτος υφισταμένου εν Ιωαννίνοις νοσοκομείου Κουραμπά, 3) την υπ' αριθ. 7531 απόφασιν ημών περί συστάσεως και λειτουργίας εν Ιωαννίνοις νοσοκομείου Μεταδοτικών Νοσημάτων 4) την υπ' αριθ. 2759 αναφοράν της Νομαρχίας περί μετατροπής του συσταθέντος ειδικού νοσοκομείου των μεταδοτικών νοσημάτων και συγχωνεύσεως αυτού μετά του νοσοκομείου Κουραμπά και 5) τα υπ' αριθ. 165 και 166 ε.ε. ψηφίσματα του Δημαρχιακού Συμβουλίου Ιωαννίνων δι' ων επεκυρώθη το υπό διά της υπ' αριθ. 2724 αποφάσεώς μας καταρτισθείσης Επιτροπής συνταχθέν καταστατικόν της λειτουργίας του νοσοκομείου Κουραμπά και εγένετο αποδεκτή η συγχώνευσις του νοσοκομείου τούτου μετά του ειδικού νοσοκομείου των Μεταδοτικών Νοσημάτων

Αποφασίζομεν

Εγκρίνομεν την συγχώνευσιν του παρά της Γενικής Διοικήσεως συσταθέντος εν Ιωαννίνοις νοσοκομείου Μεταδοτικών νοσημάτων μετά του νοσοκομείου Κουραμπιάς όπερ μετονομαζόμενον εις Δημοτικόν Νοσοκομείον Ιωαννίνων η “Αγάπη” θέλει λειτουργήσκει εφεξής συμφώνως προς το καταρτισθέν υπό της διά της υπ’ αριθ. 2754 ε.ε. αποφάσεώς μας συσταθείσης Επιτροπής Καταστατικόν όπερ αποτελούμενον εξ άρθρων 96 και εγκριθέν παρ’ ημών δημοσιευθήσεται εις ιδιαίτερον φύλλον του εκδιδόμενου Επισήμου Δελτίου της Γενικής Διοικήσεως.

Της Γενικής Διοικήσεως δε αναλαμβανούσης και εφ’ εξής την συντήρησιν των ασθενών του τμήματος των μεταδοτικών νοσημάτων του εν λόγω νοσοκομείου εγκρίνομεν την εις αυτό παροχήν μηνιαίας συνδρομής δραχμών τετρακοσίων πεντήκοντα εκ του Ταμείου της Γενικής Διοικήσεως.

Η παρούσα δημοσιευθήτω διά του Επισήμου Δελτίου.

Εν Ιωαννίνοις τη 11η Δεκεμβρίου 1913

Ο Γενικός Διοικητής

Γ. Χρυστάκη-Ζωγράφος.⁹

Η δημιουργία του Δημοτικού Νοσοκομείου η Αγάπη ήταν η πρώτη προσπάθεια της Ελληνικής Διοίκησης που έγινε για την οργάνωση κλειστής περίθαλψης στα απελευθερωμένα Ιωάννινα. Σκοπός ήταν η δημιουργία ενός νοσοκομείου που να ανταποκρίνεται όσο το δυνατόν περισσότερο στις απαιτήσεις της εποχής. Αν και η έλλειψη χρημάτων λειτούργησε μέχρι ενός βαθμού σαν τροχοπέδη στην εξέλιξή του¹⁰, το Δημοτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων κατόρθωσε να γίνει η εστία που συγκέντρωσε αρκετό αριθμό ασθενών και ανακούφισε τους ταλαιπωρημένους από ενδημικές και επιδημικές νόσους κατοίκους της Ηπείρου. Η εκδήλωση κρατικού ενδιαφέροντος είναι αντανάκλαση των αντιλήψεων που αρχίζουν να εμφανίζονται αυτά τα χρόνια για ουσιαστικότερη ανάμιξη του Κράτους¹¹ στα θέματα της υγείας, αντιλήψεων που θα λάβουν συγκεκριμένο περιεχόμενο προς το τέλος της δεκατίας και τα τραγικά πρώτα χρόνια της επόμενης.

Α' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Γενική Διοικήσεις Ιωαννίνων

Ο Νομάρχης Ιωαννίνων

Ιωάννινα τη 6η Δεκεμβρίου 1913

Αρ. 3345

Επί της υπ' αριθ. 17355 ε.ε. διαταγής

Προς την Γενικὴν Διοίκησιν Ηπείρου

Εἰς ἐκτέλεσιν της ἐναντι διαταγῆς, λαμβάνω την τιμὴν να ἐπιστρέψω συνημμένως το Καταστατικὸν του νοσοκομείου η "Αγάπη" συνυποβάλλων και την υπ' αριθ. 165 ε.ε. πράξιν του Δημαρχιακοῦ Συμβουλίου Ιωαννίνων, δι' ης ἀπεδέχθη το Καταστατικὸν ὡς κατηρτίσθη τούτο ὑπὸ της παρ' ὑμῶν συστηθείσης ἐπιτροπῆς.

Υποβάλλω δ' ἅμα και την υπ' αριθ. 166 ε.ε. πράξιν του αὐτοῦ Συμβουλίου, δι' ης ἀποδέχεται την συγχώνευσιν του νοσοκομείου μετὰ του λειτουργούντος ἐνταύθα τοιούτου των Μεταδοτικῶν Νοσημάτων ὑπὸ τους ὅρους της ἐναντι διαταγῆς και προτείνει τα μέλη ἅτινα θα συγκροτήσωσι την πρώτην Εφορείαν του νοσοκομείου και παρακαλῶ ἵνα ἐπὶ τη βάσει των πράξεων τούτων, δώσωτε την ὑμετέραν ἀπόφασιν.

Ευπειθέστατος

Ο Νομάρχης και α.α.

(υπογραφή δυσανάγνωστη)⁴

Αριθ. 165

Το Δημοτικὸν Συμβούλιον Ιωαννιτών

Συγκείμενον ἀπὸ τον Δήμαρχον Γιαχγιά βέην, πρόεδρον, και τα μέλη Αθαν. Στούπην, Περ. Κίγκον, Σέχη Ραζή, Δημ. Κούτσικον και Νικόλαον Καζαντζήν.

Συνελθόν εἰς συνεδρίασιν ἐν τῷ ἐν Ιωαννίνοις δημαρχιακῷ καταστήματι σήμερον την 4ην του μηνός Δεκεμβρίου του ἔτους 1913 ἡμέραν Τετάρτην και ὥραν 3μι κατὰ πρόσκλησιν του Δημάρχου ἵνα συσκεφθῇ και ἀποφανθῇ περὶ διαφορῶν ἐκκρεμῶν ἀντικειμένων του Δήμου και καθ' ἣν ο Δήμαρχος ἐπρότεινεν τα εξής. Ὡς δεν ἀγνοεῖτε κ. Σύμβουλοι διὰ της υπ' αριθμόν 24 της 13 Μαΐου ε.ε. πράξεως μας ἀναθέσαμεν τον σχηματισμὸν της ἐπιτροπῆς προς σύνταξιν του καταστατικοῦ χάρτου του νοσοκομείου Κουραμπά εἰς τον αξιό-

τιμον Γενικόν Διοικητὴν Ἡπείρου ὁ ὁποῖος διὰ τῆς υπ' αριθμὸν 2724 αποφάσεώς του συνέστησε επιτροπὴν ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ αναφερομένων προσώπων, ἡ ὁποία συνελθούσα συνέταξε τούτον αποτελούμενον ἐξ 96 άρθρων. Τὸ καταστατικὸν ἀπεστάλη ἡμῖν διὰ τῆς υπ' αριθμὸν 3671 ε.ε. διαταγῆς τῆς Νομαρχίας Ἰωαννίνων τὴν ὁποίαν υπέβαλον ὑμῖν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 25 παρελθόντος μηνὸς Νοεμβρίου πρὸς κύρωσιν. Ὑμεῖς ἐξεδώκατε τὴν υπ' αριθμὸν 154 πράξιν δι' ἧς προτείνετε τὰς ἐν αὐτῇ αναγεγραφομένας τροποποιήσεις. Αντίγραφον τῆς πράξεως ταύτης υπέβαλον εἰς τὴν Νομαρχίαν Ἰωαννίνων μετὰ τοῦ καταστατικοῦ, ἡ ὁποία Νομαρχία μελετήσασα ἐπισταμένως τὴν πράξιν ἐμόρφωσεν γνώμην ὅτι ἅπασαι αἱ υποδειχθεῖσαι παρ' ἡμῶν τροποποιήσεις τοῦ καταστατικοῦ τοῦ νοσοκομείου ἀντὶ νὰ συντείνωσιν εἰς τὴν ευρυθμωτέραν λειτουργίαν αὐτοῦ, τουναντίον θέλουσι συντελέσει εἰς τὴν χαλάρωσιν τῆς διοικήσεώς του καὶ εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς εκπληρώσεως τοῦ προορισμοῦ του, καὶ ἐνεκα τούτου διὰ τῆς υπ' αριθμὸν 3243 καὶ ἀπὸ χθεσινῆς χρονολογίας διαταγῆς ἐπέστρεψε τὸ καταστατικὸν μετὰ τοῦ ψηφίσματος ὅπως υποβάλλω καὶ αὐθὺς υπ' ὅψει ὑμῶν τὸ ζήτημα πρὸς συζήτησιν καὶ ἀποφαίνεται μετὰ ψυχραιμίας καὶ ἀπ' ευθείας ὅτι ἐγκρίνεται. Ἡ ἐμὴ γνώμη εἶναι ἡ ἰδίᾳ τῇ προτάσει ὑμῖν καὶ κατὰ τὴν προηγούμενην συνεδρίασιν τῷ [...] [.....] τούτο ὡς ἔχει συνταχθεῖ ὑπὸ τῆς επιτροπῆς ἀνευ οὐδεμίας αντιρρήσεως περὶ τροποποιήσεως τῶν ὁρῶν αὐτοῦ.

Τὸ Συμβούλιον λαβὼν υπ' ὅψει 1) τὴν πρότασιν τοῦ κυρίου Δημάρχου, 2) τὸ καταστατικὸν τοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων ἡ “Ἀγάπη” ὅπερ διήλθεν ἐπισταμένως ἄρθρον πρὸς ἄρθρον, 3) τὴν υπ' αριθμὸν 3293 διαταγὴν τῆς Νομαρχίας πραγματοποιημένην περὶ τοῦ καταστατικοῦ οὗτου καὶ παρατηρὸν ὅτι τούτο συνετάγη με ὅλας τὰς απαιτούμενας διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον αὐτοῦ λειτουργίαν λεπτομερείας καὶ ὅτι αἱ υποδειχθεῖσαι διὰ τῆς υπ' αριθμὸν 154 πράξεως τροποποιήσεις δὲν θέλουσι συντελέσῃ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς διοικήσεως τοῦ νοσοκομείου καὶ ὅτι ὀρίζουσιν αἱ ἐν τῷ καταστατικῷ διατυπωμένοι διατάξεις αὐτοῦ

Ἀποφαίνεται παμψηφεί

Ἀνακαλεῖ τὰς διὰ τῆς υπ' αριθμὸν 154 τῆς 25 Νοεμβρίου ε.ε. πράξεώς του προταθείσας τροποποιήσεις, παραδέχεται, ἐγκρίνει καὶ επικυρεῖ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ συνταχθέν ὑπὸ τῆς οικείας επιτροπῆς καταστατικὸν τοῦ Νοσοκομείου Ἰωαννίνων ἡ “Ἀγάπη” καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς διατάξεις αποτελουμένας ἐξ ἐνενήκοντα ἐξ ἄρθρων καὶ

ανατίθουσι την περαιτέρω ενέργειαν περί της εγκρίσεως αυτού [...] της Σεβαστικής Γενικής Διοικήσεως και μελλοντικής λειτουργίας του Νοσοκομείου συμφώνως με τας διατάξεις του καταστατικού τω κ. δημάρχω.

Ο Δήμαρχος
Γιαχγιά βένης

Το Συμβούλιον
1) Αθαν. Στούπης.
2) Περ. Κίγκας
3) Σέχη Ραζής
4) Δημ. Κούτσικος
5) Νικ. Καζαντζής

Ότι ακριβές αντίγραφον
Εν Ιωαννίνοις τη 5η Δεκεμβρίου 1913
ο Δήμαρχος Ιωαννινών
Γιαχγιά βένης ⁴

Αριθ. 166

Το Δημοτικόν Συμβούλιον Ιωαννινών
Συγκείμενον από τον Δήμαρχον Γιαχγιά βένην, πρόεδρον, και
τα μέλη Αθαν. Στούπην, Περ. Κίγκον, Νικόλ. Καζαντζήν, Σέχη
Ραζή και Δημήτριον Κούτσικον

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω εν Ιωαννίνοις δημαρχιακώ
καταστήματι σήμερον την 4ην του μηνός Δεκεμβρίου του έτους 1913
ημέραν Τετάρτην και ώραν 3μ.μ. κατά πρόσκλησιν του Δημάρχου
ίνα συσκεφθή και αποφανθή περί διαφόρων εκκρεμών αντικειμένων
του Δήμου και καθ' ην ο Δήμαρχος επρότεινε τα εξής. Διά της υπ'
αριθμόν 17335 της 15ης του παρελθόντος μηνός Νοεμβρίου απο-
φάσεως της Σεβαστικής Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου, της κοινοποι-
ηθείσης ημίν εν αντιγράφω υπό της Νομαρχίας Ιωαννίνων, το
συστηθέν υπ' αυτής της Διοικήσεως νοσοκομείον των Μεταδοτικών
Νοσημάτων μετετράπη και συνεχωνεύθη μετά του νοσοκομείου
Κουραμπά όπερ θα λειτουργήσι εις το μέλλον εις το ενοικιασθέν
παρά της Διοικήσεως οίκημα εν ω υπάρχει ήδη πλήρης η εγκατά-
στασις είκοσι οκτώ κλινών, θεωρηθείσης ως συντελεστικωτέρας
εξοικονομήσεως των πραγμάτων, καθ' όσον κατά την ορθήν και
δικαιοτάτην γνώμην της Σεβαστικής Γενικής Διοικήσεως η λειτουργία
του Κουραμπά εις τα οικοδομήματα όπου ήταν πριν εγκατεστημένον
θεωρείται εντελώς αποκλεισμένη πρώτον μεν διότι η τοποθεσία του

Κουραμπά αποτελεί το καλύτερον κέντρον της κοσμικής συγκεντρώσεως και ψυχαγωγικής κινήσεως της πόλεως, κείται δε εντός περιοχής πυκνώς κατοικημένης εν η η λειτουργία νοσοκομείου αντίκειται εκ γενικών λόγων υγιεινής αντιλήψεως, δεύτερον δε η διά των υπάρχοντων πόρων αυτού λειτουργία θα ήτο αν μη προβληματική, πάντως όμως ελλειπεστάτη και ελάχιστα ανταποκρινομένη εις τον σκοπόν της ενώ διά της συγχωνεύσεως, διά της προπληρωμής του ενοικίου ενός έτους του οικήματος υπό της Διοικήσεως, διά της συντηρήσεως υπ' αυτής των ασθενών του τμήματος των μεταδοτικών υπολογιζομένους εις δέκα κλίνας και με τας ετησίας προσόδους του Κουραμπά διά την συντήρησιν των δύο άλλων τμημάτων, του παθολογικού και του χειρουργικού, διευκολύνονται τα πράγματα άριστα και η λειτουργία θα είναι πλήρης και επαρκής.

Διά να πραγματοποιηθή δε όσον το δυνατόν ταχύτερα η λειτουργία του ούτως συγχωνευμένου νοσοκομείου, δέον το Συμβούλιον να προβή σήμερον εις την εκλογήν της Εφορείας δυνάμει του δικαιώματος του χορηγουμένου υπό του καταστατικού, αφού προηγουμένως αποδεχθή και εγκρίνη την συγχώνευσιν των νοσοκομείων Κουραμπά μετά των Μεταδοτικών Νοσημάτων και την λειτουργίαν των εις το μέλλον εις ενοικιασθέν υπό της Διοικήσεως οίκημα. Δεν παραλείπω δε να συστήσω υμίν ότι εις την εκλογήν των προσώπων άτινα θα αποτελέσωσι την πρώτην εφορείαν του νοσοκομείου δέον να μην επικρατήση πνεύμα συμπαθείας αλλά πνεύμα αμεροληψίας και δικαιοσύνης και εκλεγώσι τα μέλη εκ των πολιτών της πόλεως των μάλλον χρησιωτέρων και δραστηριοτέρων, των δυναμένων και λόγω μορφώσεως και λόγω ειδικών γνώσεων να διευθύνωσι το ίδρυμα προσπορόντως, καθ' όσον εκ της εκλογής των καταλλίλων προσώπων, άτινα θα αποτελέσωσι την εφορείαν, εξαρτάται η ύπαρξις του ιδρύματος και η πραγματοποίησις των σκοπών δι' ους ιδρύεται.

Το Συμβούλιον λαβόν υπ' όψει την πρότασιν του Δημάρχου, την διάταξιν του άρθρου επτά του καταστατικού του νοσοκομείου κατά τον οποίον το νοσοκομείον διοικείται από πενταμελούς Εφορείας εκλεγομένης κατά τριετίαν υπό του Δημοτικού Συμβουλίου και εγκρινομένης υπό της Νομαρχίας

Αποφαίνεται παμψηφεί

Α) Αποδέχεται καθ' ολοκληρίαν και επιδοκιμάζει την υπ' αριθμόν 17355 ε.ε. απόφασιν της Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου, εγκρίνει την δι' αυτής γενομένην συγχώνευσιν του νοσοκομείου Κουραμπά

μετά του νοσοκομείου των Μεταδοτικών Νοσημάτων, την ονομασίαν του Νοσοκομείου Ιωαννίνων η "Αγάπη" και την λειτουργίαν αυτού εις το μέλλον εις το ενοικιασθέν υπό της Γενικής Διοικήσεως οίκημα.

Β) Προκειμένου περί εκλογής των μελών της Εφορείας ο δημοτικός σύμβουλος Δημ. Κούτσικος επρότεινε όπως η εκλογή γίνη μυστική. Γενομένης αποδεκτής της προτάσεώς του, έκαστος των συμβούλων έγραψε εν ψηφοδελτίω τα ονόματα της εκλογής του και κεκλεισμένα έθεσαν ταύτα επί της τραπέζης. Γενομένης της διαλογής των ψήφων, ανοιχθέντων εκ του Δημάρχου των ψηφοδελτίων επί παρουσία όλων των συμβούλων [.....] το εξής αποτέλεσμα η εκλογή. Ο Σταμ. Αντωνιάδης, αρχίατρος τω Στρατώ, έλαβε εξ έξ ψηφισάντων, ψήφους πέντε (5), ο Γεώργιος Λάππας ψήφους πέντε (5), ο Χαβούζ Ρεζά Τελιάταγα ψήφους τέσσαρας (4), ο Αλέξιος Μίσιος ψήφους τρεις (3), ο Φίλιππος Κωνσταντινίδης ψήφους τρεις (3), ο Αλ. Φορτωνόπουλος ψήφους δύο (2) και ο Γεώργιος Βλαχλείδης ψήφον μίαν (1). Διά τους ισοψηφίσαντας Αλεξ. Μίσιον και Φίλιππον Κωνσταντινίδην εγένετο επί παρουσία όλων των συμβούλων κλήρωσις ως εξής: επί δύο ψηφοδελτίων εγράφησαν τα ονόματα των ισοψηφισάντων χωριστά, τα οποία ετυλίχθησαν ομοιομόρφως και εντός δοχείου, τη εγκρίσει όλων των μελών του Συμβουλίου εκλήθη ο Γραμματεύς της Δημαρχίας και του Συμβουλίου όστις έλαβεν το έν εκ του δοχείου το οποίον έφερε το όνομα Αλέξιος Μίσιος και ούτω εξελέγησαν ως μέλη Εφορείας οι πλειοψηφίσαντες: 1) Σταμ. Αντωνιάδης, αρχίατρος, 2) Γεώργιος Λάππας, 3) Χαβούζ Ρεζά Τελιάταγα, 4) διά κλήρου ο Αλέξιος Μίσιος και ανατίθησι την περαιτέρω ενέργειαν τω κυρίω Δημάρχω.

Ο Δήμαρχος και Πρόεδρος
Γιαχγιά βένης

Οι Σύμβουλοι
1) Αθαν. Στούπης
2) Σέχη Ραζής
3) Περ. Κίγκας
4) Δημ. Κούτσικος
5) Νικ. Καζαντζής

ότι ακριβές αντίγραφον
Εν Ιωαννίνοις τη 5η Δεκεμβρίου 1913
ο Δήμαρχος Ιωαννιτών
Γιαχγιά βένης⁴

Β' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΕΠΙΣΗΜΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ

Εν Ιωαννίνοις 19 Δεκεμβρίου 1913

Αριθ. φύλλου 46

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ “Η ΑΓΑΠΗ”

Άρθρον 1ον: Το υπό την επωνυμίαν “Κουραμπά” νοσοκομείον της πόλεως Ιωαννίνων, θα λειτουργή εν τω μέλλοντι υπό την αυτὴν ιδιότητα μετονομαζόμενον εἰς ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ “Η ΑΓΑΠΗ”.

Άρθρον 2ον: Σκοπὸς τοῦ νοσοκομείου ἐστὶν ἡ νοσηλεία ἀπόρων ἀσθενῶν, ἐξαιρέσει τῶν πασχόντων ἐξ ἀνιάτων καὶ μολυσματικῶν νόσων, ἐφ’ ὅσον δὲν ἰδρυθῶσι δι’ αὐτοῦς ἰδιαίτερα τμήματα.

Άρθρον 3ον: Ἀπὸ τούδε θα λειτουργήσωσιν τὰ ἐξῆς τμήματα. Τὸ Παθολογικόν, τὸ Χειρουργικόν, τὸ τῶν Αφροδισίων Νοσημάτων καὶ Φαρμακείον. Ἐφ’ ὅσον δ’ οἱ πόροι τοῦ νοσοκομείου ἐπιτρέπουσιν, ἡ Εφορεία θα μεριμνᾷ διὰ τὴν αὐξήσιν τῶν τμημάτων, κατὰ τὰς παρουσιαζόμενας ἀνάγκας.

Άρθρον 4ον: Γίνονται δωρεάν δεκτοὶ πρὸς νοσηλείαν ἀνεξαρτήτως θρησκευματος καὶ ὑπὸκοδότητος οἱ φέροντες πιστοποιητικὸν πενίας ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ οἰκείου Δημάρχου ἢ τοῦ Παρέδρου τοῦ Κοινοτικού Συμβουλίου καὶ τοῦ Ἱερέως ἢ τοῦ οἰκείου θρησκευτικοῦ ἀρχηγού. Γίνονται δεκτοὶ πρὸς νοσηλείαν καὶ ἀσθενεῖς ἐπὶ πληρωμῇ, καταβάλλοντες ἡμερησίως κατὰ κλίνην ἀμοιβὴν ὀριζομένην ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ.

Άρθρον 5ον: Ἐν τῷ νοσοκομείῳ καθ’ ὥρισμένας ἡμέρας καὶ ὥρας παρέχεται ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἐργαζομένων ἱατρῶν ἱατρικὴ συνδρομὴ καὶ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀσθενεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους χορηγοῦνται καὶ φάρμακα δωρεάν ἐκ τοῦ φαρμακείου τοῦ νοσοκομείου, ἐφ’ ὅσον ἐπιτρέπουναι τούτο οἱ πόροι αὐτοῦ.

Άρθρον 6ον: Πόροι του νοσοκομείου είναι: α) αι πρόσοδοι των ακινήτων αυτού κτημάτων, β) οι τόκοι των δανείων και καταθέσεων, γ) η χορηγία του Δήμου Ιωαννίνων, δ) αι εισφοραί άλλων Δήμων, Κοινοτήτων, Ιερών Ναών και λοιπών Θρησκευτικών και Φιλανθρωπικών καθιδρυμάτων και σωματείων, ε) αι δωρεαί των Φιλανθρώπων, στ) αι εισφοραί των συνδρομητών, ζ) αι εισπράξεις εκ Φιλανθρωπικών αγορών, εορτών, διαλέξεων και λοιπών, η) τα νοσήλεια και θ) πάσα άλλη εισφορά και χορηγία.

Εφορεία

Άρθρον 7ον: Το νοσοκομείον διοικείται από πενταμελούς Εφορείας, εκλεγομένης κατά τριετίαν υπό του Δημοτικού Συμβουλίου Ιωαννίνων και εγκρινομένης υπό του Νομάρχου.

Άρθρον 8ον: Ως πέμπτον μέλος εν τη Εφορεία παρακάθεται αυτοδικαίως, εκ περιτροπής κατά παν έτος, εις των Ιατρών των τμημάτων του νοσοκομείου, οριζόμενος παρά του Δημοτικού Συμβουλίου.

Άρθρον 9ον: Απαγορεύεται ο διορισμός Εφόρων εκ των μελών του Δημοτικού Συμβουλίου, εάν δε μέλος τι της Εφορείας εκλεγή Δημοτικός Σύμβουλος οφείλει εντός οκτώ ημερών να παραιτηθή της μίας εκ των δύο θέσεων, άλλως θεωρείται παραιτημένος της θέσεως του Εφόρου και αντικαθίσταται.

Άρθρον 10ον: Η περίοδος της θητείας της Εφορείας είναι τριετής, αντικαθισταμένων ανά πάσαν τριετίαν των δύο μελών αυτής. Μετά την πρώτην τριετίαν, διά κλήρου, αποχωρούσι τα δύο των μελών. Η κλήρωσις ενεργείται από του Προέδρου της Εφορείας εν τακτική αυτής συνεδρία και συντάσσεται περί τούτου πρακτικόν, όπερ διαβιβάζεται προς το Δημοτικόν Συμβούλιον.

Άρθρον 11ον: Παν μέλος της Εφορείας, όπερ θα απουσιάσῃ, άνευ αποχρώντος λόγου, εκ τριών τακτικών συνεδριών αντικαθίσταται, συμφώνως τω άρθρω 7, οσάκις δε μέλος τι παραστή ανάγκη να απουσιάσῃ επί τρεις μήνας οφείλει διά του προέδρου να ζητήσῃ την άδειαν της Εφορείας, όταν δε η απουσία αυτού παραταθεί πλέον των τριών μηνών αντικαθίσταται, συμφώνως τω άρθρω 7ω.

Άρθρον 12ον: Η Εφορεία μεριμνά περί της ανελλιπούς εφαρμογής του Οργανισμού και του Κανονισμού του νοσοκομείου και περί παντός ό,τι αφορά την προαγωγήν των συμφερόντων αυτού και φροντίζει διά την εξεύρεσιν πόρων και την αύξησιν της περιουσίας του νοσοκομείου, όπως επεκτείνῃ, όσον το δυνατόν περισσότερον,

τας αγαθοεργίας αυτού. Μεριμνά οσαύτως και διά την έγκαιρον και επωφελή διά πλειοδοσίας ενοικίαςιν απάντων των κτημάτων του νοσοκομείου.

Η Εφορεία μεριμνά και διά την έγκαιρον διά μειοδοσίας προμήθειαν των αναγκαιούντων τροφίμων και άλλων ειδών, πλην των χειρουργικών εργαλείων και φαρμάκων. Της μειοδοσίας αποκλείονται τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, της Εφορείας και το προσωπικόν του νοσοκομείου.

Άρθρον 13ον: Η Εφορεία διορίζει το ανώτερον προσωπικόν του νοσοκομείου και τον Οικονόμον, τον Ταμίαν, τον Γραμματέα και την Αρχिनοσοκόμον.

Άρθρον 14ον: Η Εφορεία υποβάλλει το πρώτον δεκαήμερον του μηνός Δεκεμβρίου εκάστου έτους εις το Δημοτικόν Συμβούλιον προς έγκρισιν τον προϋπολογισμόν του επiónτος έτους, όστις, αφού εγκριθή από του Δημοτικού Συμβουλίου και της Νομαρχίας, κοινοποιείται εν αντιγράφω εις τον Διευθυντήν, Οικονόμον και Ταμίαν, όπως ενεργήσωσιν συμφώνως προς αυτόν, το δε δεύτερον δεκαήμερον του Ιανουαρίου τον απολογισμόν του προηγούμενου έτους προς έλεγchon.

Άρθρον 15ον: Η Εφορεία συνεδριάζει τακτικώς εν τω γραφείω του νοσοκομείου την πρώτην εκάστου μηνός, εκτάκτως δε οσάκις παραστεί ανάγκη και προσκληθή παρά του Προέδρου. Λογίζεται δ' εν απαρτία παρόντων τριών μελών αυτής. Πάσα συνεδρία γινομένη εν αγνοία του Προέδρου και εκτός του ωρισμένου διά τας συνεδρίας τόπου θεωρείται άκυρος και ως μη γενομένη. Εν υποτροπή οι παραβάται εκπίπτουσι και αντικαθίστανται κατά το άρθρον 7ον.

Άρθρον 16ον: Η Εφορεία τουλάχιστον άπαξ της εβδομάδος, διά δύο μελών αυτής εκ περιτροπής, υποχρεωτικώς, επισκέπτεται το Νοσοκομείον, ίνα εξακριβώση εάν η υπηρεσία εκτελείται τακτικώς και ίνα πληροφορείται εξ αυτοψίας περί της τάξεως και καθαριότητος ήτις επικρατεί εν τοις θαλάμοις της νοσηλείας, εν τω φαρμακείω, τω μαγειρείω και τοις λοιποίς τμήμασι του νοσοκομείου. Οφείλει δε πάντοτε να ελέγχη την ποιότητα των τροφίμων και την προπαρασκευήν αυτών.

Άρθρον 17ον: Η Εφορεία υποχρεούται εις το τέλος κάθε μηνός να εξελέγχη και υπογράφη τα βιβλία της διαχειρήσεως, το Ημερολόγιον του Οικονόμου και φαρμακείου, εις δε το τέλος εκάστου έτους να εξελέγχη την αποθήκην του φαρμακείου διά ζυγίσσεως. Εις το τέλος του έτους η Εφορεία ενεργεί καταμέτρησην των δια-

φόρων σκευών, επίπλων και εργαλείων του νοσοκομείου ίνα βεβαιωθή περί της καλής διατηρήσεως αυτών και προβαίνει εις την εξαφάνισιν των εφθαρμένων.

Άρθρον 18ον: Ουδεμία αγοραπωλησία και δάνειον ή υπέρβασις του προϋπολογισμού επιτρέπεται άνευ της αδείας και εγκρίσεως του Δημοτικού Συμβουλίου.

Άρθρον 19ον: Το 1/10 των προσόδων ετησίως δέον να κατατίθεται εις την Εθνικήν Τράπεζαν ή να διατίθεται εις την αγοράν προσοδοφόρων κτημάτων προς αύξησιν του αποθεματικού κεφαλαίου.

Άρθρον 20ον: Η Εφορεία, άμα τη κοινοποιήσει αυτή του διορισμού της, συγκαλείται υπό του Δημάρχου Ιωαννίνων εις συνεδρίασιν και πρωτίστως προβαίνει εις την εκλογήν του Προέδρου και του αναπληρωτού αυτού μεταξύ των μελών της, διά μυστικής ψηφοφορίας και απολύτου πλειοψηφίας των παρόντων μελών. Πρόεδρος δεν δύναται να εκλεγή ο Εφορεύων Ιατρός.

Άρθρον 21: Ο Πρόεδρος της Εφορείας συγκαλεί αυτήν εις συνεδρίαν, διευθύνει τας συζητήσεις, εκπροσωπεί το ίδρυμα ενώπιον των δικαστηρίων και εις πάσαν οϊανδήποτε υπόθεσιν αφορώσαν τούτο, υπογράφει τα πρακτικά, την αλληλογραφίαν και παν έγγραφον αφορόν το νοσοκομείον, θεωρεί τα υπό του Διευθυντού εκδιδόμενα εντάλματα πληρωμής και είναι εν γένει ο γενικός επόπτης της κανονικής και τελεσφόρου λειτουργίας του νοσοκομείου.

Προσωπικόν

Άρθρον 22ον: Το προσωπικόν του νοσοκομείου αποτελείται από ανώτερον και κατώτερον. Το ανώτερον προσωπικόν αποτελούσιν οι Ιατροί των Τμημάτων, ο Διευθυντής του νοσοκομείου και ο Φαρμακοποιός, το δε κατώτερον ο Οικονόμος, ο Ταμίας, ο Γραμματεύς, οι νοσοκόμοι άνδρες και γυναίκες, ο μάγειρος και ο βοηθός αυτού, ο βοηθός του φαρμακείου, ο κηπουρός και ο βοηθός αυτού, ο θυρωρός, η ιματιοφύλαξ, οι υπηρέται και αι πλύντριάι· το μεν ανώτερον προσωπικόν, ο Οικονόμος, ο Ταμίας, ο Γραμματεύς και η Αρχिनνοσκόμος διορίζονται και παύονται υπό της Εφορείας, το δε κατώτερον προσωπικόν διορίζεται και παύεται υπό του Διευθυντού, όστις και αναγγέλλει τη Εφορεία πτιολογημένως πάσαν οϊανδήποτε γενομένην εις το προσωπικόν μεταβολήν.

Ιατροί

Άρθρον 23ον: Εκάστου τμήματος του νοσοκομείου προΐσταται ιατρός διοριζόμενος παρά της Εφορείας, έχων δ' άδειαν εξασκήσεως

του επαγγέλματος και εξασκήσας τούτο ευδοκίμως επί πενταετίαν ή ο εργασθείς επί διετίαν ως βοηθός εν αναγνωρισμένη υπό του Κράτους κλινική ή Ευρωπαϊκή τοιαύτη, του κλάδου εις όν πρόκειται να διωρισθή και εφωδιασμένος διά των απαιτουμένων πιστοποιητικών.

Άρθρον 24ον: Οι Ιατροί των τμημάτων εκάστην πρωίαν, καθ' ώραν οριζομένην υπό του Κανονισμού, ενεργούσι την Ιατρικήν επίσκεψιν των ασθενών του οικείου τμήματος, ορίζουσι το διαιτολόγιον και τα δι' έκαστον ασθενή αναγκαιούντα φάρμακα και συντάσσουν το φύλλον της νοσηλείας εκάστου ασθενούς, καθ' ημέρας δε και καθ' ώρας οριζομένης υπό του Κανονισμού ενεργούσι και την επίσκεψιν των εξωτερικών ασθενών.

Άρθρον 25ον: Ως Ιατρός τμήματος δεν δύναται να διωρισθή ο υπηρετών εις έτερον νοσοκομείον της πόλεως εκτός αν δεν υπάρχη εν τη πόλει έτερος ιατρός ειδικός του τμήματος εις ο πρόκειται να διωρισθή.

Άρθρον 26ον: Έκαστος Ιατρός υποχρεούται να κρατή τα υπό του Κανονισμού οριζόμενα βιβλία.

Άρθρον 27ον: Οσάκις Ιατρός τμήματός τινος κρίνει αναγκαίαν την συνεργασίαν και των άλλων Ιατρών οφείλουσι ούτοι, άνευ αντιρρήσεως, να παρέχωσιν αυτώ ταύτην. Οι Ιατροί υποχρεούνται να προσέρχωνται εν τω νοσοκομείω οιανδήποτε ώραν κληθώσι.

Άρθρον 28ον: Οι Ιατροί διά πάσαν αταξίαν και αμέλειαν του προσωπικού του υπ' αυτούς τμήματος αναφέρονται προς τον Διευθυντήν υποχρεούμενον να λάβη υπ' όψει τας συστάσεις και παρατηρήσεις αυτών.

Άρθρον 29ον: Οι Ιατροί δύνανται εν τοις οικείοις τμήμασι να προσλάβωσιν άμισθους βοηθούς ιατρούς τελειοφοίτους ή διδάκτορας της Ιατρικής, τη εγκρίσει της Εφορείας και ων ο αριθμός δεν δύναται να υπερβή τους δύο δι' έκαστον τμήμα.

Άρθρον 30ον: Οι ιατρικοί βοηθοί διατελούντες υπό τας διαταγάς των οικείων Ιατρών εκτελούσιν πάσαν εργασίαν ανατιθεμένην αυτοίς μετά προθυμίας και επιμελείας.

Άρθρον 31ον: Ιατρός απουσιάζων λόγω ασθενείας ή άλλης δεδικαιολογημένης αιτίας οφείλει να ειδοποιή εγκαίρως περί τούτου τον Διευθυντήν και αν μεν η απουσία του δεν υπερβή τας τρεις ημέρας αναπληρούται υφ' ενός των άλλων Ιατρών όν ήθελε υποδείξη. Αν δε πρόκειται να απουσιάση υπέρ τας τρεις ημέρας, οφείλει να υποδείξη τον αναπληρωτήν του. Εις εκτάκτους περιστάσεις προσκαλείται έτερος ιατρός της αυτής ειδικότητος προς ειδικήν επέμβασιν.

Άρθρον 32ον: Ο Ιατρός όστις δεικνύεται αμελής εις το έργον του, απουσιάζει άνευ δεδικοιολογημένης αιτίας και δεικνύει ασυμβίβαστον προς την θέσιν του διαγωγήν αντικαθίσταται αμέσως υπό της Εφορείας.

Άρθρον 33ον: Οι Ιατροί καθ' ορισμένας ημέρας και ώρας διδάσκουσι και καθοδηγούσι τους νοσοκόμους εις την ακριβή και επιστημονικήν εκτέλεσιν του έργου αυτών.

Άρθρον 34ον: Κατά το πρώτον δεκαπενθήμερον του μηνός Ιανουαρίου εκάστου έτους οι Ιατροί συντάσσουν, ιδία έκαστος, επιστημονικήν έκθεσιν περί των εργασιών του οικείου τμήματος και υποβάλλουσι ταύτην διά του Διευθυντού τη Εφορεία.

Διευθυντής

Άρθρον 35ον: Ο Διευθυντής ιατρός φέρων την άδειαν εξασκήσεως του επαγγέλματος, διορίζεται επί μισθώ υπό της Εφορείας διά μίαν τουλάχιστον τετραετίαν, μη επιτρεπομένης της κατά το χρονικό τούτο διάστημα αντικαταστάσεως αυτού, εάν μη συντρέχουσι σπουδαίοι λόγοι οίον ανικανότης περί την διοίκειν, αταξία περί την διαχείρειν, αμέλεια περί την εκπλήρωσιν των καθηκόντων και ασυμβίβαστος προς το αξίωμα συμπεριφορά.

Άρθρον 36ον: Ο Διευθυντής έχει υπό τας διαταγάς αυτού τον Φαρμακοποιόν και άπαν το κατώτερον προσωπικόν και επαγρυπνεί όπως εκτελούνται πάσαι αι διατάξεις του Καταστατικού και του Κανονισμού.

Άρθρον 37ον: Ο Διευθυντής έχει την ανωτέραν εποπτείαν του νοσοκομείου, φροντίζει περί της τακτικής λειτουργίας αυτού κατά τας ειδικάς διατάξεις του Κανονισμού, ων δε υπεύθυνος και διά την όλην διαχείρειν του ιδρύματος, οφείλει να ενεργή συμφώνως προς τον εκάστοτε εγκεκριμένον προϋπολογισμόν και μεριμνά περί της ανελλιπούς εφαρμογής αυτού. Επί τη βάσει τούτου και των καταστάσεων, ας υποβάλλωσιν αυτώ ο Οικονόμος και ο Γραμματεύς, εκδίδει τα εντάλματα της πληρωμής.

Άρθρον 38ον: Ο Διευθυντής κατά τας ώρας της απουσίας των ιατρών παρέχει την ιατρικήν αυτού συνδρομήν, εάν παραστή ανάγκη, εις τους ασθενείς.

Άρθρον 39ον: Τον Διευθυντήν κατά την απουσίαν του αναπληροί ο Οικονόμος. Όταν όμως η απουσία αυτού λόγω ασθενείας ή άλλης τινός αιτίας παραταθή πλείονας των δύο ημερών, η Εφορεία ορίζει τον αναπληρωτήν του.

Άρθρον 40ον: Εις το τέλος εκάστου έτους ο Διευθυντής συντάσσει έκθεσιν εμφανίζουσιν τον αριθμόν των εισελθόντων ασθενών, το ανάλογον σύνολον των ημερών της νοσηλείας και τον αριθμόν των νοσηλευθέντων ανά τμήματα. Εν τη εκθέσει ταύτη προτείνει και πάσαν επενεκτέαν βελτίωσιν εις τα του νοσοκομείου και αναφέρει περί του ζήλου και της ικανότητος του υπ' αυτόν εξηρητημένου προσωπικού.

Άρθρον 41ον: Ο Διευθυντής και οι Ιατροί των τμημάτων διά πάσαν διαφοράν και διαφωνίαν αναφέρονται προς επίλυσιν εις την Εφορείαν εγγράφως.

Φαρμακοποιός

Άρθρον 42: Φαρμακοποιός διορίζεται υπό της Εφορείας, επί μισθώ, ο έχων άδειαν εξασκήσεως του επαγγέλματος και μη συντηρών ίδιον φαρμακείον εν τη πόλει.

Άρθρον 43ον: Ο Φαρμακοποιός διατελεί υπό τας άμεσας διαταγάς του Διευθυντού και εκτελεί, επί τη βάσει των συνταγολογίων των Ιατρών, τας αναγραφόμενας συνταγάς ως και πάσαν χημικίν και επιστημονικίν εργασίαν ανατιθεμένη αυτώ υπό των Ιατρών των τμημάτων.

Άρθρον 44ον: Ο Φαρμακοποιός εγκαίρως, εν συνεννοήσει μετά του διευθυντού, υποβάλλει τη Εφορεία προς προμήθειαν κατάλογον των αναγκαιούντων φαρμάκων, μεριμνά περί της καλής διατηρήσεως αυτών και φροντίζει περί της τάξεως και καθαριότητος του φαρμακείου.

Άρθρον 45ον: Ο Φαρμακοποιός κρατεί τα εξής βιβλία: α) βιβλίον εν ω αντιγράφει συνταγάς και β) βιβλίον της αποθήκης, εν ω καταγράφει κατά ποσόν και κατ' είδος τα εξαγόμενα φάρμακα.

Άρθρον 46ον: Εις το τέλος εκάστου μηνός υποβάλλει τω Διευθυντή κατάστασιν του φαρμακείου, εν αρχή δε εκάστου έτους τον απολογισμόν του φαρμακείου και έκθεσιν της εν αυτώ γενομένης επιστημονικής εργασίας. Εν τη εκθέσει ταύτη προτείνει και πάσαν επενεκτέαν βελτίωσιν εις τα του φαρμακείου.

Άρθρον 47ον: Παρά τω Φαρμακοποιώ διορίζεται και βοηθός, επί μισθώ, κατά τας ανάγκας του φαρμακείου. Ούτος διατελών υπό τας ανάγκας του Φαρμακοποιού εκτελεί πάσαν ανατιθεμένην αυτώ εργασίαν. Τον αμελή περί τα καθήκοντά του βοηθόν ο Φαρμακοποιός απολύει και αναφέρεται προς τον Διευθυντήν διά την πρόσληψιν άλλου.

Οικονόμος

Άρθρον 48ον: Οικονόμος διορίζεται υπό της Εφορείας ο έχων τουλάχιστον απολυτήριον Ελληνικού σχολείου, ο αμέμπου διαγωγής, ο απολαύων της κοινής υπολήψεως και εμπιστοσύνης, ο έμπειρος εις τα της αγοράς, ο ικανός εις το κρατείν λογιστικά βιβλία και καταβάλλων την υπό του Κανονισμού οριζομένην εγγύψιν.

Άρθρον 49ον: Ο Οικονόμος διατελεί υπό τας αμέσους διατάγας του Διευθυντού, επιτηρεί άπαν το κατώτερον υπηρετικόν προσωπικόν διά την ακριβή εκπλήρωσιν των καθηκόντων αυτού και καταγγέλλει εις τον Διευθυντήν πάσαν αμέλειαν ή παρεκτροπήν του προσωπικού τούτου.

Άρθρον 50ον: Ο Οικονόμος, εν συνεννοήσει μετά του Διευθυντού, προμηθεύεται καθ' εκάστην τα αναγκαία τρόφιμα και επί τη βάσει του διαιτολογίου των ασθενών και του οφολογίου του προσωπικού παρέχει εις τον μάγειρον επακριβώς την ποσότητα των απαιτουμένων τροφίμων.

Άρθρον 51ον: Ο Οικονόμος μετά του Διευθυντού εξελέγχει τας προμηθείας, εάν είναι σύμφωνοι προς τους όρους των συμβολαίων και απορρίπτει παν ό,τι ευρίσκει υπολειπόμενον αυτών κατά ποιόν ή ποσόν.

Άρθρον 52ον: Ο Οικονόμος κρατεί τα εξής βιβλία. α) Το Ημερολόγιον, εν ω σημειοί τα προμηθεύόμενα καθ' εκάστην τρόφιμα. β) Το Ταμείον, εν ω καταγράφει μετά μεγίστης ακριβείας τα υπό του Ταμίου διδόμενα και εις διαφόρους ανάγκας του νοσοκομείου υπ' αυτού δαπανώμενα χρήματα και όπερ εις το τέλος εκάστου μηνός προσάγει τω Διευθυντί προς εξέλεγξιν και υπογραφήν. γ) Το βιβλίον των διαφόρων σκευών και επίπλων και του υλικού εν γένει. δ) Το βιβλίον φθοράς και εξαφανίσεως των σκευών και επίπλων και του υλικού εν γένει.

Άρθρον 53ον: Ο Οικονόμος εις το τέλος εκάστου μηνός συντάσσει τας καταστάσεις των διαφόρων χορηγών των τροφίμων και των άλλων εν γένει ειδών και των απροόπτων δαπανών, ας και μετά των δικαιολογητικών εγγράφων και αποδείξεων υποβάλλει εις τον Διευθυντήν προς εξέλεγξιν και έκδοσιν των σχετικών ενταλμάτων πληρωμής.

Άρθρον 54ον: Ο Οικονόμος δεν δύναται δι' απροόπτους δαπάνας να δαπανήσῃ πλέον των εκατό δραχμών άνευ της εγκρίσεως της Εφορείας αλλά και διά πάσαν επιτρεπομένην αυτώ απρόοπτον δαπάνην οφείλει να συνεννοείται μετά του Διευθυντού.

Ταμίας

Άρθρον 55ον: Ταμίας διορίζεται υπό της Εφορείας, επί μισθώ, ο απόφοιτος τουλάχιστον Γυμνασίου, ο έχων άμειμπτον διαγωγήν, ο απολαύων της κοινής υπολήψεως και εμπιστοσύνης, ο ικανός εις το κρατείν λογιστικά βιβλία και ο καταβάλλων την υπό του Κανονισμού οριζομένην εγγύψιν.

Άρθρον 56ον: Ο Ταμίας, επί τη βάσει του προϋπολογισμού, των ενοικιαστηρίων συμβολαίων και των βεβαιώσεων των λοιπών εξόδων, εισπράττει τας προσόδους του νοσοκομείου εκδίδων διπλοτύπους αποδείξεις μονογραφημένας υπό του Διευθυντού και εξοφλεί τα εντάλματα της πληρωμής υπογεγραμμένα υπό του Προέδρου και του Διευθυντού.

Άρθρον 57ον: Ο Ταμίας κρατεί τα εξής βιβλία: α) ημερολόγιον, β) καθολικόν, γ) ταμείον, δ) βιβλίον διπλοτύπων αποδείξεων και ε) βιβλίον ισολογισμών, εν ω καταγράφει τους ισολογισμούς εκάστου έτους.

Άρθρον 58ον: Απαγορεύεται πάσα είσπραξις ή πληρωμή άνευ διπλοτύπου αποδείξεως και εντάλματος, διά πάσαν δε παράβασιν υπέχει ατομικήν ευθύνην, εν υποτροπή δε απολύεται.

Άρθρον 59ον: Ο Ταμίας, ων υπεύθυνος διά την έγκαιρον είσπραξιν των προσόδων του νοσοκομείου και υπόλογος διά πάσαν ζημίαν και καθυστέρησιν προερχομένην εξ αμελείας αυτού, οφείλει εγκαίρως να γνωστοποιήσῃ τη Εφορεία πάσαν δυσχέρειαν εις ην ήθελε προσκóψει, διά την είσπραξιν των ενοικίων ή άλλων προσόδων, προς λήψιν των αναγκαίων μέτρων.

Άρθρον 60ον: Ο Ταμίας εις το τέλος εκάστου μηνός υποβάλλει εις την Εφορείαν μηνιαίαν κατάστασιν των εσόδων και εξόδων εν γένει, εις το τέλος δε του έτους τον απολογισμόν του Ταμείου.

Γραμματεύς

Άρθρον 61ον: Γραμματεύς διορίζεται, επί μισθώ, υπό της Εφορείας ο έχων απολυτήριον τουλάχιστον Γυμνασίου και απολαύων της κοινής υπολήψεως και εμπιστοσύνης

Άρθρον 62ον: Ο Γραμματεύς διατελεί υπό τας διαταγάς του Διευθυντού, διεξάγει άπασαν την γραφικήν εργασίαν του Γραφείου της Εφορείας και του νοσοκομείου, ων υπόχρεως να εκτελή πάσαν υπό του Διευθυντού και της Εφορείας ανατιθεμένην αυτώ τοιαύτην, και συντάσσει επί τη βάσει του Προϋπολογισμού τας καταστάσεις της μισθοδοσίας του προσωπικού, ας υποβάλλει τω Διευθυντί, προς έκδοσιν των ενταλμάτων.

Ιερεύς

Άρθρον 63ον: Ως ιερεύς του νοσοκομείου προς εκτέλεσιν των θρησκευτικών καθηκόντων των χριστιανών ασθενών υπηρετεί ο ιερεύς της ενορίας εν η κείται τούτο, λαμβάνων την υπό του Κανονισμού οριζομένην αμοιβήν, διά δε τας θρησκευτικές ανάγκας των αλλοθρήσκων ασθενών υπηρετούσιν οι θρησκευτικοί λειτουργοί των, ους ήθελον υποδείξει οι οικείοι θρησκευτικοί αρχηγοί.

Αρχινοσοκόμος

Άρθρον 64ον: Των νοσοκόμων, ανδρών και γυναικών, προΐσταται η Αρχινοσοκόμος.

Άρθρον 65ον: Αρχινοσοκόμος διορίζεται παρά της Εφορείας, επί μισθώ, η φέρουσα πιστοποιητικόν ευδοκίμου τριετούς υπηρεσίας έν τινι των κλινικών του Πανεπιστημίου ή εν τω Ευαγγελισμώ ή τω Νοσοκομείω των παιδων εν Αθήναις.

Άρθρον 66ον: Η Αρχινοσοκόμος διατελεί υπό τας διαταγάς του Διευθυντού και των ιατρών και επιβλέπει όπως οι νοσοκόμοι και οι υπηρετάι εκτελώσιν επιμελώς την υπηρεσίαν αυτών και φροντίζει περί της καθαριότητος των αιθουσών της νοσηλείας και των νοσηλευομένων. Διά πάσαν αμέλειαν και παρεκτροπήν του υπ' αυτήν προσωπικού αναφέρεται εις τον Διευθυντήν, όστις οφείλει να λάβη υπ' όψει τας συστάσεις και παρατηρήσεις αυτής.

Άρθρον 67ον: Η Αρχινοσοκόμος καθ' ωρισμένας ώρας διδάσκει το υπ' αυτήν προσωπικόν τας στοιχειώδεις γνώσεις τας απαιτούμενας διά την τελειότεραν εξάσκησιν του έργου αυτού.

Νοσοκόμοι

Άρθρον 68ον: Νοσοκόμοι, ων ο αριθμός κατ' ανώτατον όριον αναλογεί εις προς πέντε ασθενείς, διορίζονται υπό του Διευθυντού, επί μισθώ, άνδρες και γυναίκες, γνωρίζοντες τουλάχιστον ανάγνωσιν και γραφήν, αμέμπτου διαγωγής και ηλικίας από είκοσιν έως πεντήκοντα ετών.

Άρθρον 69ον: Οι νοσοκόμοι οφείλουσι μετά ζήλου και προθυμίας να ασχολώνται με την περίθαλψιν των ασθενών, να φροντίζουν περί της καθαριότητος αυτών, των αιθουσών και πάντων των εν αυταίς αντικειμένων και να εκτελώσιν επακριβώς τα υπό του ιατρού διατασσόμενα.

Άρθρον 70ον: Οι νοσοκόμοι κατά τους πρώτους έξ μήνας διατελούσιν υπό δοκιμασίαν, εργαζόμενοι ανά δύο μήνας εκ περιτρο-

πής εις τα τρία τμήματα του νοσοκομείου, μεθ' ο αποφασίζεται κατά την γνώμην των ιατρών η διατήρησις ή η απόλυσις αυτών.

Ιματιοφύλαξ

Άρθρον 71ον: Καθήκοντα ιματιοφύλακος εκτελεί η αρχινοσοκόμος, φροντίζουσα περί της τάξεως και καθαριότητος της ιματιοθήκης και περί της καλής διατηρήσεως και ασφαλείας του εις αυτήν παραδιδομένου ιματισμού, ον καταγράφει εις ίδιον βιβλίον υπογραφόμενον υπό του οικονόμου.

Μάγειρος

Άρθρον 72ον: Μάγειρος διορίζεται, επί μισθώ, υπό του διευθυντού ο έχων άμειπτον διαγωγήν, δεδοκιμασμένην τιμιότητα και ο ικανός προς εργασίαν.

Άρθρον 73ον: Ο μάγειρος διατελών υπό τας αμέσους διαταγάς του Οικονόμου οφείλει να παρασκευάζη, συμφώνως προς το διαιτολόγιον, την τροφήν των ασθενών και του προσωπικού και να φροντίζει περί της τάξεως και καθαριότητος του μαγειρείου και των σκευών αυτού.

Βοηθός μαγείρου

Άρθρον 74ον: Ο βοηθός διατελεί υπό τας αμέσους διαταγάς του μαγείρου και βοηθών αυτόν εις την εργασίαν του εκτελεί πάσαν ανατιθεμένη αυτώ εργασίαν.

Θυρωρός

Άρθρον 75ον: Θυρωρός διορίζεται υπό του διευθυντού, αν παραστή ανάγκη, εις απόστρατος υπαξιωματικός του στρατού ή της χωροφυλακής ή τραυματίας πολέμου ικανός να εκτελέση την ανατιθεμένην αυτώ εργασίαν.

Κηπουρός

Άρθρον 76ον: Κηπουρός διορίζεται, επί μισθώ, υπό του διευθυντού, ο έχων την απαιτουμένην προς το έργο του εμπειρίαν και ικανότητα.

Άρθρον 77ον: Ο κηπουρός διατελεί υπό τας αμέσους διαταγάς του Οικονόμου και επιμελείται των κήπων του νοσοκομείου βοηθούμενος ή υπό ιδιαίτερου βοηθού ή υπό άλλων υπηρετών ους ορίζει ο οικονόμος.

Πλύντριοι

Άρθρον 78ον: Αι πλύντριοι ων ο αριθμός είναι ανάλογος προς τας εκάστοτε ανάγκας του νοσοκομείου, διορίζονται υπό του διευ-

θυντού, διατελούσι υπό τας αμέσους διαταγάς της Αρχινοσοκόμου και εκτελούσι πάσαν ανατιθεμένην αυτών εργασίαν πλύσεως, σιδερώματος και καθαρισμού.

Υπηρέται

Άρθρον 79ον: Υπηρέται, ων ο αριθμός είναι ανάλογος προς τας εκάστοτε ανάγκας του νοσοκομείου, διορίζονται επί μισθώ, οι έχοντες άμεμπτον διαγωγήν και ικανοί προς εργασίαν.

Άρθρον 80ον: Οι υπηρέται διατελούσιν υπό τας αμέσους διαταγάς του Οικονόμου και εκτελούσι μετ' επιμελείας πάσαν ανατιθεμένην αυτοίς εργασίαν.

Βιβλιοθήκη

Άρθρον 81ον: Ιδρύεται εν τω νοσοκομείω προς χρήσιν των εν αυτώ εργαζομένων επιστημόνων βιβλιοθήκη δι' ην, διά χρηματικού ποσού ορισμένου ετησίως εν τω προϋπολογισμώ, αγοράζονται, καθ' υπόδειξιν των ιατρών, τα αναγκαία επιστημονικά συγγράμματα και περιοδικά.

Άρθρον 82ον: Η βιβλιοθήκη διατελεί υπό την επιστασίαν του Διευθυντού και λειτουργεί κατά τας ειδικάς διατάξεις του Κανονισμού.

Μουσείον

Άρθρον 83ον: Εν τω νοσοκομείω ιδρύεται μουσείον παθολογοανατομικόν εν ω διατηρούνται καταλλήλως τα εξ εγχειρήσεων ή νεκροψιών εξαγόμενα ευρήματα. Το μουσείον διατελεί υπό την επίβλεψιν του Διευθυντού.

Γενικά διατάξεις

Άρθρον 84ον: Συνδρομηταί ονομάζονται οι συνεισφέροντες ετησίως εις το νοσοκομείον τουλάχιστον είκοσιν δραχμάς ή εφάπαξ δραχμάς πεντακοσίους.

Άρθρον 85ον: Δωρηταί ονομάζονται οι εισφέροντες εφάπαξ χιλίας ή και πλείονας δραχμάς ή οι καταβάλλοντες τριάκοντα δραχμάς μηνιαίως επί μίαν τριετίαν.

Άρθρον 86ον: Ευεργέται κηρύττονται οι δωρούμενοι τρεις χιλιάδας και επέκεινα δραχμάς. Μεγάλοι δε ευεργέται οι χορηγούντες δέκα ή πλείονας χιλιάδας δραχμών.

Άρθρον 87ον: Τα ονόματα των δωρητών, ευεργετών και μεγάλων ευεργετών αναγράφονται εις ειδικούς πίνακας ανηρτημένους εις την μεγάλην αίθουσαν του νοσοκομείου, εν η αναρτώνται και αι εικόνες των μεγάλων ευεργετών.

Άρθρον 88ον: Διά τους χορηγούντας μεγάλους και εκτάκτους χρηματικές προσφοράς η Εφορεία μετά του Δημοτικού Συμβουλίου ορίζει ιδιαίτερας εκτάκτους τιμάς.

Άρθρον 89ον: Την Κυριακή της νηστείας των Χριστουγέννων, καθ' ην αναγιγνώσκεται η Ευαγγελική περικοπή του αγαθού Σαμαρείτου, το νοσοκομείον άγει την ετησίαν αυτού εορτήν καθ' ην τελείται και αρχιερατική λειτουργία υπέρ των δωρητών και ευεργετών του Νοσοκομείου.

Άρθρον 90ον: Εν τω νοσοκομείω διαιτώνται 1) ο Διευθυντής, 2) ο Οικονόμος, 3) ο Ταμίας, 4) ο Γραμματεύς, 5) η Αρχινοσοκόμος και οι νοσοκόμοι, 6) αι πλύντριαι, 7) οι υπηρέται, 8) ο κηπουρός, 9) ο μάγειρος και ο βοηθός αυτού και 10) ο θυρωρός. Διανυκτερεύουσι δε 1) η Αρχινοσοκόμος, 2) οι νοσοκόμοι και 3) οι υπηρέται εναλλάξ.

Άρθρον 91ον: Οι εν τω νοσοκομείω διαιτώμενοι δεν δικαιούνται να λαμβάνωσι την τροφήν αυτών εις χρήμα. Μη προσερχόμενοι δε κατά τας ώρας του γεύματος ή δείπνου ουδεμίαν δύναται να έχωσι βραδύτερον αξίωσιν.

Άρθρον 92ον: Οι παραιτούμενοι ή απολυόμενοι της υπηρεσίας του νοσοκομείου οφείλουσι να παραδώσωσιν εις τον Διευθυντήν ή την Εφορείαν τα εις αυτούς παραδοθέντα αντικείμενα επί τη βάσει αποδεικτικού παραλαβής, όπερ οφείλουσι να έχωσιν άπαντες οι παραλαβόντες οιονδήποτε αντικείμενον του νοσοκομείου υπάλληλοι ή υπηρέται αυτού.

Άρθρον 93ον: Τα καθήκοντα του Οικονόμου, του Ταμίου και του Γραμματέως ανατίθενται εις το αυτόν πρόσωπον εφ' όσον αι κλίναι του Νοσοκομείου δεν υπερβώσι τας εκατόν.

Άρθρον 94ον: Εν τω νοσοκομείω είναι ανηρτημένον κιβωτίδιον εσφραγισμένον εν ω οι επισκέπται και οι ασθενείς ρίπτουσι την συνδρομήν αυτών. Άπαξ του έτους και ενώπιον της Εφορείας ανοίγεται το κιβωτίδιον τούτον, καταμετρείται το περιεχόμενον αυτού και παραδίδεται εις τον Ταμίαν ως έσοδον του νοσοκομείου.

Άρθρον 95ον: Το νοσοκομείον φέρει ιδίαν σφραγίδα, έχουσα εν τω μέσω την εικόνα του Ιπποκράτους περίξ δε τας λέξεις: Δημοτικόν Νοσοκομείον Ιωαννίνων η "Αγάπη".

Άρθρον 96ον: Το παρόν καταστατικόν δεν δύναται να τροποποιηθή καθόλου ή εν μέρει προ της παρελεύσεως εξαετίας από της ισχύος αυτού. Μετά τούτο δύναται να τροποποιηθή, αν συμφωνή-

σωσιν εις τούτο το Δημοτικόν Συμβούλιον και η Εφορεία, υπό την
έγκρισιν πάντοτε της οικείας Διοικητικής αρχής.

*Εν Ιωαννίνοις τη 18η Δεκεμβρίου 1913.*⁹

1. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ.17355, 31/10/1913, (από τον Νομάρχην Ιωαννίνων προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).
2. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 17355, 15/11/1913, (από τον Γενικόν Διοικητήν Ηπείρου προς την Νομαρχίαν Ιωαννίνων).
3. *Ήπειρος*, φ. 182/27-6-13 (παράρτημα).
4. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 20328, 7/12/1913, (από τον Νομάρχην Ιωαννίνων προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).
5. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 17355, 31/10/1913, (Επίσημον Δελτίον της Γ.Δ.Η., 19/12/1913, φ. 46).
6. *Ήπειρος*, φ. 127)307/4-1-14.
7. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 851, 14/5/1913, (Επίσημον Δελτίον της Γ.Δ.Η., 16/5/1913, φ. 16).
8. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 710, 15/1/1915, (από τους διευθυντάς των τμημάτων του Δημοτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων η *Αγάπη* προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).
9. Α.Γ.Δ.Η., 120Π/1920, αρ 14712, 28/10/1920, (Παράρτημα του Επισήμου Δελτίου της Γ.Δ.Η., 19/12/13, φ. 46).
10. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/1914-15, αρ. 18019, 29/10/1914, (από τον πρόεδρον της Εφορείας του Δημοτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων η *Αγάπη* προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου).
11. Καπανίδης, Κλειστή περίθαλψη, σσ. 80-82.

7) Φρενοκομείον Ιωαννίνων

Λειτουργούσε, κατά τις γνωστές αντιλήψεις για τη θεραπεία των φρενοπαθών¹, ως τις αρχές του εικοστού αιώνα στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη της Μπουνίλας, που βρισκόταν κοντά στο χωριό Μπιζάνι των Ιωαννίνων². Από δωρεές είχε αποκτήσει περιουσία από την οποία εισόδευε οκτώ χιλιάδες γρόσια το χρόνο.²

1. Πλουμπίδης Δ., *Ψυχιατρική*, σ. 129.

2. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σ. 18.

8) Νοσοκομείον Κατοικάς Ιωαννίνων

Βρισκόταν στην Κατοικά, χωριό που απείχε ελάχιστα από τα Ιωάννινα. Ιδρύθηκε μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων από τον επιφανή γιατρό της πόλης Αρ. Χρησιτίδη (βλ. λ.).¹

1. *Ήπειρος*, φ. 181/25-5-1913.

9) Νοσοκομείον Μετσόβου

Ιδρύθηκε από τον Γεώργιο Αβέρωφ¹, ο οποίος εκτός από τα ποσά που κατέβαλε για την κατασκευή του, με τη διαθήκη του, το 1899, δώρισε επτακόσιες χιλιάδες χρυσές δραχμές για τη συντήρηση των κοινωφελών ιδρυμάτων με τα οποία είχε προικίσει την ιδιαίτερη πατρίδα του, ανάμεσα στα οποία ήταν και το νοσοκομείο².

1. Παπαδημητρίου, *Κοινωνική πολιτική*, σσ. 22-23.

2. *Αγών*, φ. 18/23-7-1899.

Η δημιουργία των παραπάνω νοσοκομείων ήταν καρπός δωρεών ευεργετών που είχαν την τύχη να πάρουν οι επιθυμίες τους σάρκα και οστά. Πλάι σ' αυτούς υπάρχουν και άλλοι που, ενώ κληροδότησαν χρήματα για την κατασκευή ανάλογων ιδρυμάτων, οι όροι των διαθηκών τους, για διάφορους λόγους, δεν έγιναν σεβαστοί. Επειδή όμως αυτό δεν μειώνει την αξία των προθέσεων τους κρίνεται σκόπιμο να γίνει σύντομη αναφορά και σ' αυτούς.

Ο Γιαννιώτης Μιχαήλ Ι. Παραμυθιώτης, που ήταν έμπορος στην Κέρκυρα, κληροδότησε στα Ιωάννινα το 1862 πολλά χρήματα για την ίδρυση και συντήρηση νοσοκομείου δυναμικότητας τριάντα κλινών, που όμως δεν δημιουργήθηκε ποτέ.¹

Προσπάθειες για τη δημιουργία πολιτικού νοσοκομείου έγιναν στην Άρτα εκ μέρους της εκκλησίας. Στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα *η εν Άρτη επ' ονόματι του Αγίου Δημητρίου εκκλησία ελάχιστα υπέρ των πτωχών από πέρις διατίθεται, προτιθέμενη και την διατήρησιν νοσοκομείου μετ' ου πολύ*

να αναλάβη.² Δεν βρέθηκαν όμως στοιχεία για το μέλλον αυτών των σχεδίων.

Με τρόπο ανάλογο με αυτό της δημιουργίας του νοσοκομείου Χαμπτιέ στα Ιωάννινα, οι τουρκικές αρχές προσπάθησαν να δημιουργήσουν νοσοκομείο και στο Τσεπέλοβο. Το καλοκαίρι του 1894 ο Γενικός Διοικητής των Ιωαννίνων συνοδευόμενος από το δήμαρχο της πόλης, τον επιθεωρητή υγιεινής και άλλους, πήγε στο Τσεπέλοβο όπου συγκέντρωσε τους μουχταροδημογέροντες του Ζαγορίου και τους ανακοίνωσε τις προθέσεις του. Η δαπάνη θα υπερέβαινε τις χίλιες πεντακόσιες λίρες, από τις οποίες οι χίλιες τετρακόσιες έπρεπε να καταβληθούν από τους Ζαγορίσιους. Ελάχιστο όριο συνδρομής για τα μικρά χωριά ήταν δέκα πέντε λίρες και για τα μεγάλα, εκατό. Το σχέδιο αυτό, που δυσaráεστησε πολύ τους ήδη ταλαιπωρημένους από ανάλογες *δωρεές* κατοίκους των χωριών, δεν φαίνεται να πραγματοποιήθηκε ποτέ.³

1. Αραβαντινός Π., *Περιγραφή Γ'*, σ. 238.

2. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Α'*, σ. 135.

3. Φ. Η., φ. 96/22-7-1894.

Β) Στρατιωτικά νοσοκομεία

1) Τουρκικά

α) Τα στρατιωτικά νοσοκομεία των Ιωαννίνων και της γύρω περιοχής

Το τουρκικό στρατιωτικό νοσοκομείο Ιωαννίνων βρισκόταν μέσα στο κάστρο¹ και υπαγόταν στην δικαιοδοσία του 3ου Αυτοκρατορικού Στρατοπέδου, όπως μαρτυρεί μία επιθεώρηση που έγινε τον Οκτώβριο του 1874. Επιθεωρητής ήταν ο στρατιωτικός γιατρός Σπυράκης μπένς (βλ. λ.), επιτετραμμένος του 3ου Στρατοπέδου, που έφερε το βαθμό του συνταγματάρχη².

Στο νοσοκομείο αυτό, μεταξύ των άλλων πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους και οι γιατροί Αχμέτ εφέντης, Αλίτε Σαμπάν, Αχμέτ Χαϊρί εφέντης και Νουμάν πασάς (βλ. λέξεις).

Το τουρκικό στρατιωτικό νοσοκομείο των Ιωαννίνων διέθετε παθολογικό και χειρουργικό τμήμα, ενώ κατά τη διάρκεια των επιδημιών νοσήλευε και στρατιώτες που είχαν προσβληθεί από αυτές.³ Το 1893 ο αρχίατρός του προήδρευσε επιτροπής, που απαρτιζόταν από γιατρούς των Ιωαννίνων, η σύγκληση της οποίας είχε σκοπό τη σύνταξη έκθεσης *περί της υγειονομικής κατάστασεως της πόλεως και των ληπτέων μέτρων απέναντι της εκ Θεσσαλονίκης επαπειλουμένης χολέρας*.⁴

Οι προμήθειες του νοσοκομείου γίνονταν με μειοδοτικό διαγωνισμό. Το

Οι προμήθειες του νοσοκομείου γίνονταν με μειοδοτικό διαγωνισμό. Το Φεβρουάριο του 1878 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια* η εξής ανακοίνωση: *Τεθέντων εις μειοδοσίαν πεντήκοντα στρωμών διά το στρατιωτικόν νοσοκομείον Ιωαννίνων, οι βουλόμενοι να προμηθεύσωσιν αυτάς αποταθήσωσαν εις το στρατιωτικόν συμβούλιον Ιωαννίνων.*⁵ Ένας άλλος τρόπος συλλογής αγαθών, προσφιλής στις τουρκικές Αρχές, ήταν οι δωρεές. Η ίδια εφημερίδα μας πληροφορεί ότι *η χήρα του πρώην διευθυντού των εμμέσων φόρων Ιωαννίνων Αβδουραχμάν εφένδη προσήνεγκεν εις το ενταύθα στρατιωτικόν νοσοκομείον 125 δράμια ξαντού*⁶ (ξαντό ήταν το υλικό που λαμβανόταν μετά την πλήρη ξάνση του υφάσματος και που παλιότερα το χρησιμοποιούσαν στα τραύματα αντί γάζας).

Περιστασιακά, στην περιοχή των Ιωαννίνων δημιουργούνταν και άλλα τουρκικά στρατιωτικά νοσοκομεία. Το 1879 όταν οι κάτοικοι των Φιλιατών πληροφορήθηκαν ότι συνεστήθη εκεί το νοσοκομείο του 4ου τάγματος του 5ου συντάγματος δώρισαν συνολικά: *δέκα στρώματα, δέκα υποκάμισα, δέκα βρακία, δώδεκα εφapπλώματα, εννέα προσκεφάλια και οκτώ επιστρώματα.*⁷

Κατά τον ελληνoturkικό πόλεμο του 1897 το νοσοκομείο Χαμιτιέ λειτούργησε σαν τουρκικό στρατιωτικό νοσοκομείο.⁸

Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, κατά τη διάρκεια των μαχών πριν την απελευθέρωση των Ιωαννίνων από τον ελληνικό στρατό, το στρατιωτικό οθωμανικό νοσοκομείο βρισκόταν σε ένα στρατόπεδο με σκηνές και παραπήγματα όπου δίνονταν οι πρώτες βοήθειες σ' αυτούς που η κατάστασή τους δεν επέτρεπε τη μεταφορά τους στα Ιωάννινα.⁹ Ο μεγάλος αριθμός των τραυματιών, αλλά και των ασθενών, εξ αιτίας της πολύμηνης πολιορκίας της πόλης, ανάγκαζε τις τουρκικές αρχές να δημιουργούν συνεχώς αυτοσχέδια νοσοκομεία. Ένα από αυτά ήταν και το αυστριακό προξενείο όπου περιθάλπονταν οι αλβανοί έφεδροι αξιωματικοί (redifs).¹⁰

1. *Ηπειρος*, φ. 132/8-1-1912.

2. *Γιάνγια*, φ. 270/23-10-1874.

3. *Ηπειρος*, φ. 15/11-10-1909.

4. *Φ. Η.*, φ. 72/28-1-1894.

5. *Γιάνγια*, φ. 456/30-8-1878.

6. *Γιάνγια*, φ. 429/15-2-1878.

7. *Γιάνγια*, φ. 475/17-1-1879.

8. Λιβαδεύς, *Ενθυμήσεις*, *Η. Ε.* 1956, σ. 333.

9. Chantepleure, *Ιωάννινα*, σ. 34.

10. Φώτος, *Αυστριακή πολιτική*, *Η. Η.* 1982, σ. 225.

β) Στρατιωτικόν νοσοκομείον Άρτας

Το τουρκικό στρατιωτικό νοσοκομείο της Άρτας, που διέθετε και φαρμακείο,¹ λειτούργησε το αργότερο το 1877². Συχνές ήταν οι δωρεές και προς αυτό. Σύμφωνα με την εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια*, διάφοροι αξιωματούχοι της πόλης πρόσφεραν περί τα εδομήντα υποκάμισα, *βρακία και αντερία*, πενήντα προσκεφάλια, αμερικανικό ύφασμα και τριάντα πέντε στρώματα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης.^{3,4}

1. Λακιώτης, Στατιστικά, *Σκουφάς* 1-12/1982, σ. 227.

2. Ρ.Υ.Α., Έκθεση, *Σκουφάς* 2-8/1962, σ. 30.

3. *Γιάνγια*, φ. 462/11-10-1878.

4. *Γιάνγια*, φ. 465/1-11-1878.

γ) Στρατιωτικόν νοσοκομείον Φιλιππιάδος

Τουρκικό στρατιωτικό νοσοκομείο λειτουργούσε και στη Φιλιππιάδα από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹ Κατά τη διάρκεια της επιδημίας χολέρας του 1911 νοσηλεύτηκαν εκεί πολλοί στρατιώτες.²

1. Οικονομόπουλος, *Ελληνοτουρκικός πόλεμος Α΄*, σ. 467.

2. *Ήπειρος*, φ. 130/25-12-1911.

δ) Στρατιωτικόν νοσοκομείον Πρεβέζης

Το 1878 το στρατιωτικό νοσοκομείο της Πρέβεζας έγινε αποδέκτης διάφορων δωρεών. Διάφοροι αξιωματούχοι και δημόσιοι υπάλληλοι της πόλης, μεταξύ των οποίων και ο υγειονομικός γιατρός καθώς και ο γραμματέας του υγειονομείου Ομέρ εφέντης, πρόσφεραν συνολικά: περί τα εκατό υποκάμισα, άλλα τόσα *βρακία* και δεκαεπτά στρώματα.¹ Το νοσοκομείο αυτό διέθετε και φαρμακείο.²

1. *Γιάνγια*, φ. 468/29-11-1878.

2. Λακιώτης, Στατιστικά, *Σκουφάς* 1-12/1982, σ. 227.

ε) Στρατιωτικόν νοσοκομείον Αυλώνας

Το 1912 διορίστηκε διευθυντής του ο Μιχάλι Αλή (βλ. λ.). Το νοσοκομείο σταμάτησε να λειτουργεί τον Ιανουάριο του 1913 όταν αποχώρησαν οι Τούρκοι από την πόλη.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 194.

2) Ελληνικά

α) Τα Στρατιωτικά νοσοκομεία Ιωαννίνων και περιχώρων

Αμέσως μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων από τον ελληνικό στρατό (1913) δημιουργήθηκε στην πόλη ελληνικό στρατιωτικό νοσοκομείο, που στεγαζόταν σε τέσσερα γειτονικά οικήματα.¹ Εκεί ο αρχίατρος Λέκκας (βλ. λ.)² ταρίχευσε το νεκρό του γενικού πρόξενου της Αυστρίας στα Ιωάννινα, Μπιλίνσκι³. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της πόλης από τον ελληνικό στρατό λειτούργησαν νοσοκομεία εκστρατείας στο Εμίν Αγά, στο Χάνι Φτελιάς, στην Κανέτα και στα Πεστά.¹

1. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

2. *Ηπειρος*, φ. 82)262/6-11-1913.

3. *Ηπειρος*, φ. 81)261/5-11-1913.

β) Τα στρατιωτικά νοσοκομεία Άρτας και περιχώρων

Αμέσως μετά την απελευθέρωση της Άρτας (1881) δημιουργήθηκε ελληνικό στρατιωτικό νοσοκομείο μέσα στην πόλη, που άρχισε να δέχεται ασθενείς στις 11 Ιουλίου του 1881. Από την ημέρα που άρχισε τις εργασίες του ως το τέλος του μηνός νοσώληψε ενιακόσια δεκαεπτά άτομα από τα οποία αποβίωσαν τέσσερα: ένα στις 21/7 εκ κοιλιακού τύφου, ένα στις 27/7 εκ δυσεντερίας, ένα στις 29/7 εκ σιμφαιμίας ένεκεν οστεΐτιδος του ειλικού οστού και ένα στις 30/7 εκ τυφοειδούς πυρετού. Τον επόμενο μήνα νοσώληψτηκαν χίλιοι τετρακόσιοι ασθενείς μεταξύ των οποίων σημειώθηκαν τέσσερις θάνατοι: ένας στις 8/8 εκ πνευμονίας, ένας στις 13/8 εκ κοιλιακού τύφου, ένας στις 16/8 εξ εγκεφαλονωτιαίας μηνιγγίτιδος και ένας στις 29/8 εξ οξείας περιτονίτιδος ένεκεν ρήξεως κοιλιακού αποστήματος.¹

Το στρατιωτικό νοσοκομείο της Άρτας νοσώληψε και άτομα που δεν ανήκαν στο στρατό. Αυτό γίνεται φανερό από τη νοσηλεία που παρέσχε σε εργάτη που τραυματίστηκε κατά λάθος στο γόνατο από Τούρκους στρατιώτες.²

Το 1882 αρχίατρος του νοσοκομείου ήταν ο Τ. Μαράτος και διευθυντές ο επίατρος Κ.Α. Ζωγράφος (βλ. λ.) και ο Δ. Βάλλας (βλ. λ.)¹, ενώ την επόμενη χρονιά διορίστηκε στη διευθυντική θέση ο επίατρος Αλέξανδρος Σκούφος (βλ. λ.)⁴.

Κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 λειτούργησε ελληνικό στρατιωτικό νοσοκομείο και στο χωριό Κομποτί.⁵

Όταν, τον Οκτώβριο του 1912, άρχισαν οι μάχες για την απελευθέρωση του τουρκοκρατούμενου τμήματος της Ηπείρου, δημιουργήθηκε στην Άρτα νοσοκομείο Διακομιδής, 230 κλινών, που λειτούργησε για ένα μήνα και στη συνέχεια μετατράπηκε σε μόνιμο νοσοκομείο. Το Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς ιδρύθηκε εκεί το νοσοκομείο *Βασιλίσσης Σοφίας*, δυναμικότητας 34 κλι-

νών.⁶ Κατά τη διάρκεια της τρίμηνης λειτουργίας του⁶, διευθυντής του χρημάτισε ο γιατρός Πέτρος Καλλιγιάς (βλ.λ.)⁴. Την ίδια εποχή έξω από την πόλη, στη θέση Άγιοι Ανάργυροι, βρισκόταν χειρουργείο εκστρατείας.⁶

1. Άρτα, φ. 1/5-9-1881.

2. Φ. Η., φ. 383/2-6-1900.

3. Άρτα, φ. 61/14-11-1882.

4. Ήπειρος, φ. 172/11-3-1913.

5. Φ. Η., φ. 236/13-6-1897.

6. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

γ) Τα στρατιωτικά νοσοκομεία Φιλιππιάδος και περιχώρων

Το Νοέμβριο του 1912 δημιουργήθηκε στη Φιλιππιάδα νοσοκομείο Διακομιδής, που λειτούργησε επί πεντάμηνο και διέθετε 280 κλίνες. Ένα μήνα αργότερα ιδρύθηκε νοσοκομείο δυναμικότητας 500 κλινών, που σύντομα διαιρέθηκε σε δύο τμήματα, το ένα από τα οποία λειτούργησε ως νοσοκομείο Στρεβίνης. Στην ίδια πόλη λειτούργησαν ως το Μάρτο του 1913 τα Νοσοκομεία *Πριγκιπίωσης Αλίκης* και *Βασιλίσσης Σοφίας*, με 100 και 60 κλίνες αντίστοιχα.¹

1. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

δ) Στρατιωτικά νοσοκομεία Πρεβέζης

Το Νοέμβριο του 1912 ιδρύθηκε στην Πρέβεζα νοσοκομείο που, ένα μήνα αργότερα, χωρίστηκε στα Α' και Β' Στρατιωτικά Νοσοκομεία δυναμικότητας 240 και 295 κλινών, ενώ μετά το τέλος του πολέμου συνέχισε να λειτουργεί μόνο το Β' Νοσοκομείο. Παράλληλα είχαν ολιγόμηνη λειτουργία και το νοσοκομείο *Βασιλίσσης Σοφίας* καθώς και παράρτημα του νοσοκομείου *Πριγκιπίωσης Μαρίας*.¹

1. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

ε) Στρατιωτικά νοσοκομεία Μετσόβου

Κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1912-13 το Αβερώφειο Σχολείο του Μετσόβου είχε μετατραπεί σε νοσοκομείο υπό τη διοίκηση του αρχιάτρου Μ. Ρουντοπούλου (βλ. λ.)¹, ενώ στις 29/11/1912 ο Ρ. Γαριβάλδης εγκατέστησε χειρουργείο στην οικία του Μετσοβίτη Γεωργίου Δημάνη².

1. Πλάταρης, *Σημειωματάρι*, σ. 163.

2. Σκαφιδάς, *Μέτσοβο*, Η. Ε. 1962, σ. 800.

στ) Στρατιωτικά νοσοκομεία Αγίων Σαράντα, Αργυροκάστρου και Πρεμετής

Ιδρύθηκαν το Μάρτιο του 1913 και συνέχισαν να λειτουργούν και μετά τη λήξη του ελληνοτουρκικού πολέμου.¹

1. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

Ζ Πλωτόν στρατιωτικόν νοσοκομείον

Επρόκειτο για το ταχυδρομικό πλοίο *Αλβανία*, το οποίο είχε ναυλώσει η πριγκίπισσα Μαρία Βοναπάρτη και είχε μετατρέψει ταχύτατα σε στρατιωτικό νοσοκομείο που μετέφερε τραυματίες στον Πειραιά. Το πλοίο αυτό αποδείχτηκε σωτήριο τόσο για τις μάχες της Ηπείρου όσο και της Μακεδονίας.¹

1. Παπαθεοδώρου, *Άλωση Ιωαννίνων*, σ. 176.

Γ) Νοσοκομεία Ερυθράς Ημισελήνου και Ερυθρού Σταυρού

1) Νοσοκομείον Ερυθράς Ημισελήνου Ιωαννίνων

Σύμφωνα με την Guy Chanterpleure, συγγραφέα του βιβλίου *Τα Ιωάννινα πολιορκημένα*¹ (*La ville assiégée*, Paris 1913) και σύζυγο του φιλέλληνα Γάλλου πρόξενου στα Ιωάννινα, Dussap, κατά τη διάρκεια των μαχών πριν την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, στο χάνι της Λεύκας έξω από τα πόλη, υπήρχε πρόχειρο νοσοκομείο της Ερυθράς Ημισελήνου.²

Από έγγραφο της 6/10/1912 του Γενικού Προξενείου Ιωαννίνων προς το Υπουργείο Εξωτερικών και το νομάρχη Άρτας (αριθ. πρωτ. 2262) γίνεται γνωστό ότι στο νοσοκομείο αυτό υπηρετούσαν εβδομήντα πέντε άνδρες, από τους οποίους οι πενήντα αναχώρησαν εκείνες τις ημέρες για τη Φιλιππιάδα, όπου, ενδεχομένως, υπήρχε και άλλο νοσοκομείο της Ερυθράς Ημισελήνου. Το νοσοκομείο της Ερυθράς Ημισελήνου Ιωαννίνων νοσήλευε στα τέλη του 1912 περί τους εκατόν τριάντα ασθενείς.³

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σ. 15.

2. *Ηπειρος*, φ. 77)257/31-10-1913.

3. Παπαθεοδώρου, *Άλωση Ιωαννίνων*, σσ. 61, 63-64.

2) Μικτόν Νοσοκομείον Ερυθρού Σταυρού Ιωαννίνων

Μικρό νοσοκομείο που λειτούργησε από τις 18 Μαρτίου 1913.¹ Σκοπός της λειτουργίας του ήταν η περίθαλψη των τραυματιών κατά τη διάρκεια των μαχών για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων. Διευθυντές του ήταν οι γιατροί Ε. Βερροιώτης (βλ. λ.) και Β. Νομικός (βλ. λ.), ενώ τις υπηρεσίες τους πρόσφεραν και ο γιατρός Μπάζας (βλ. λ.) καθώς και αδελφές του Ερυθρού Σταυρού. Στις 18 Απριλίου 1913 το νοσοκομείο διαλύθηκε¹ και δώρισε τα υπάρχοντά του (κλίνες, κλινοσκεπάσματα, σκεύη, φάρμακα κ.α.), αξίας περίπου δεκαπέντε χιλιάδων δραχμών, στο νοσοκομείο Χατζηκώστα, όπως μαρτυράει το υπ' αριθ. 1143 έγγραφο της 16/4/1913 που

έστειλε ο Ερυθρός Σταυρός Αθηνών στην επιτροπή του νοσοκομείου Χατζηκώστα².

1. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

3) Νοσοκομείον Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού Άρτης

Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα¹ λειτούργησε στην Άρτα νοσοκομείο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού². Τον Απρίλιο του 1897, κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου, βομβαρδίστηκε από το τουρκικό πυροβολικό, χωρίς όμως να υπάρξουν ζημιές ή θύματα.³ Επανέλαβε τη λειτουργία του από τον Οκτώβριο του 1912 ως το Φεβρουάριο του 1913. Ήταν εγκατεστημένο στους στρατώνες της πόλης και διέθετε 105 κλίνες.⁴

1. Διαμάντης, Απελευθερωτικοί αγώνες, *Η. Ε.* 1962, σ. 900.

2. *Ήπειρος*, φ. 171/7-10-1912.

3. Οικονομόπουλος, *Ελληνοτουρκικός πόλεμος Α'*, σ. 436.

4. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

4) Νοσοκομείον Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού Πρεβέζης

Λειτούργησε στην Πρέβεζα από το Νοέμβριο του 1912 ως το Μάρτιο του 1913 και ήταν δυναμικότητας 240 κλινών.¹

1. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

5) Νοσοκομείον Ιταλικού Ερυθρού Σταυρού

Ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 1812 στην Άρτα.¹ Δύο μήνες αργότερα μεταφέρθηκε στη Φιλιππιάδα¹, δίπλα στο ελληνικό στρατιωτικό νοσοκομείο *πριγκιπίσσης Αλίκης*², όπου λειτούργησε ως το τέλος του πολέμου¹. Διέθετε 100 κλίνες.¹

1. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

2. Δούσμανης, *Πολεμική έκθεσις*, σσ. 53, 74.

6) Νοσοκομεία Αιγυπτιακού, Ρωσικού, Ολλανδικού και Ελβετικού Ερυθρού Σταυρού

Τα τρία πρώτα ήταν δυναμικότητας 70, 23 και 80 κλινών αντίστοιχα και λειτούργησαν στην Πρέβεζα στις αρχές του 1913.¹ Το τελευταίο λειτούργησε στη Φιλιππιάδα σε συνεργασία με το νοσοκομείο Διακομιδής, την ίδια εποχή με τα προηγούμενα.²

1. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/1, Έκθεσις πεπραγμένων.

2. Α.Δ.Ι.Σ., Φ.1622/ΣΤ/2, Έκθεσις πεπραγμένων.

I V

Το επάγγελμα του Φαρμακοποιού

Το επάγγελμα του φαρμακοποιού, γνωστό από πολλούς αιώνες, συνέχιζε ακόμη και στο πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα να ασκείται στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ελεύθερα από όποιον το επιθυμούσε και κυρίως από τους γιατρούς, επειδή δεν ήταν κατοχυρωμένο από νομική άποψη. Ως αίτια αυτής της κατάστασης μπορούν να θεωρηθούν η έλλειψη φαρμακευτικών σχολών σε ολόκληρη την αυτοκρατορία και η αδιαφορία των Αρχών. Μία από τις πρώτες προσπάθειες που έγιναν από την τουρκική κυβέρνηση για την κατοχύρωση του φαρμακευτικού επαγγέλματος ήταν η έκδοση του *Κανονισμού περί εξασκήσεως της Φαρμακευτικής*, που εκδόθηκε στις 22 Ρεδζέπ 1277 (1860) και δημοσιεύτηκε το 1872 στο επίσημο όργανο της τουρκικής κυβέρνησης στην Ήπειρο, την εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια*.^{1,2,3} Ο κανονισμός αυτός χωρίζεται σε οκτώ κεφάλαια τα οποία καθορίζουν τα *Περί Φαρμακοποιών, Περί Φαρμακείων, Περί των μετερχομένων την φαρμακευτικήν, Περί επιτηρήσεως των φαρμακείων, Περί των μαθητευομένων εις την φαρμακευτικήν, Περί των τελών των υπό φαρμακοποιών πληρωτέων εις την αυτοκρατορικήν ιατρικήν σχολήν και Περί ποινών. Αι Συμπληρωματικά διατάξεις* περιλαμβάνονται στο όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο. Με αυτόν, τον τρόπο ρυθμίστηκαν θέματα, όπως η υποχρεωτική κατοχή διπλώματος φαρμακοποιού από όποιον ήθελε να ασκήσει το επάγγελμα, οι κανόνες για την ίδρυση των φαρμακείων και γενικά τα δικαιώματα αλλά και οι υποχρεώσεις των φαρμακοποιών και των μαθητευόμενων στη φαρμακευτική. Επειδή το κείμενο του κανονισμού είναι πολύ διαφωτιστικό για τον τρόπο αντιμετώπισης του προ-

βλήματος αλλά και για τις συνθήκες εκπαίδευσης και εργασίας των φαρμακοποιών, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί αυτούσιο στο τέλος του κεφαλαίου.

Στο σύνολο αυτών των άρθρων προσθέτονταν κατά καιρούς και νέα, είτε από την οθωμανική κυβέρνηση είτε από τις τοπικές αρχές. Σε δημοσίευσμά της για τα φαρμακεία της Πρέβεζας η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* γράφει στις 7/7/1900: ...*Τα ενταύθα φαρμακεία υπεχρεώθησαν από πολλών ετών να προσφέρωσι δύο λίρας κατ' έτος εις την Δημαρχίαν ως συνδρομή διά τον μισθόν του δημαρχιακού ιατρού.*⁴ Κάτι ανάλογο συνέβη και στα Ιωάννινα στα τέλη της δεκαετίας του 1900, όταν ο υγειονομικός επιθεωρητής έκλεισε όλα τα φαρμακεία που δεν διέθεταν ζυγό ακριβείας. Το μέτρο αυτό έπληξε και το φαρμακείο των Ελεών. Το πρόβλημα ξεπεράστηκε με τη βοήθεια του γιατρού Στ. Σαλαμάγκα (βλ. λ.), ο οποίος αγόρασε έναν ζυγό ακριβείας αξίας εκατόν πενήντα γροσίων τον οποίο πρόσφερε στο κοινοτικό φαρμακείο έναντι ενενήντα γροσίων.⁵

Εξ αιτίας της δημιουργίας του κανονισμού προέκυψε θέμα σχετικά με τους φαρμακοποιούς που, ενώ ασκούσαν το επάγγελμα για πολλά χρόνια, δεν είχαν πτυχίο. Το πρόβλημα αυτό λύθηκε με την καθιέρωση εξετάσεων που διεξάγονταν στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης και στις οποίες συμμετείχαν όσοι μη πτυχιούχοι ήθελαν να συνεχίσουν να ασκούν το επάγγελμα.⁶ Η ύλη στην οποία εξετάζονταν οι υποψήφιοι έγινε γνωστή από την εγκύκλιο επιστολή της διεύθυνσης της σχολής προς τη διοίκηση του βιλαετίου των Ιωαννίνων και είναι η ακόλουθη:

Πρόγραμμα της εξέτασεως των Φαρμακοποιών

Οι βουλόμενοι να εξετασθώσιν πρέπει να κέκτνται των εξής γνώσεων:

- 1) Ν' αναγινώσκωσι και να γράφωσι αρκούντως την γαλλικὴν ἢ ἰταλικὴν ὥστε να εννοῶσι τας, εις τας ἄλλας γλώσσας τοιαύτας συνταγὰς.*
- 2) Να γινώσκωσι τας τέσσαρας πράξεις της αριθμητικῆς και τα κλάσματα.*
- 3) Να γινώσκωσι τας εις τον Νέον Γαλλικόν Κώδικα υλικὰς και πνευματικὰς χημικὰς δυνάμεις και τας ενεργείας αυτών.*
- 4) Να γινώσκωσι τας εις τον Κώδικα τούτον φαρμακευτικὰς σκευασίας και φαινόμενα αυτών.*
- 5) Να γινώσκωσι το δεκαδικόν σύστημα των εις την φαρμακευτικὴν χρωμένων σταθμῶν.*
- 6) Να ἔχωσιν αρκετὴν πείραν ὥστε να δύνανται να διακρίνωσι την νόθευσιν των εν τῷ ειρημένῳ Κώδικι αναφερομένων φαρμακευτικῶν υλῶν.*

7) Να γιγνώσκωσι τας ιατρικάς ενεργείας και συνθέσεις των μάλλον εν χρήσει φαρμακευτικών υλών.

8) Να γιγνώσκωσι το ποσόν των εν χρήσει υλών, τον κλάδον εις ον εκάστη υπάγεται και τας θεραπευτικάς αυτής δυνάμεις.

Εν Κωνσταντινουπόλει 2/7/1874⁷

Πέρα όμως από τα επίσημα μέτρα, οι φαρμακοποιοί φρόντιζαν να προστατεύουν και οι ίδιοι τα δικαιώματά τους με τη δημιουργία των *ισναφιών*. Σύμφωνα με έναν κατάλογο του 1812-14, οι βαθμίδες ιεραρχίας των μελών του *ισναφιού* ήταν πρωτομάστορας, μάστορας, κάλφας (βοηθός) και τσιράκι (μαθητευόμενος). Για να ανοίξει κάποιος μάστορας δική του επιχείρηση χρειαζόταν την έγκριση του *ισναφιού*.⁸

Από στατιστική έκθεση που έστειλε το 1862 ο Γάλλος πρόξενος στα Ιωάννινα, E. Wiet, προς το γαλλικό Υπουργείο των Εξωτερικών, γίνεται γνωστό ότι στη συντεχνία των φαρμακοποιών ανήκαν επτά φαρμακοποιοί, τα φαρμακεία των οποίων βρίσκονταν στην αγορά της πόλης.⁹ Το *ισνάφι* των φαρμακοποιών των Ιωαννίνων που δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, συνέχισε να υπάρχει ως την απελευθέρωση της πόλης, όπως μαρτυρεί το στεφάνι που κατάθεσαν οι *φαρμακοποιοί* στο μνημόσυνο του Μητροπολίτη Κορυτσάς Φώτιου, που έγινε το 1906 στα Ιωάννινα.¹⁰

Από τα προηγούμενα γίνεται σαφές ότι τα *ισνάφια* των φαρμακοποιών ήταν σε γενικές γραμμές οι πρόδρομοι των σημερινών φαρμακευτικών συλλόγων.

Η μορφή του φαρμακείου ποίκιλε ανάλογα με το γούστο και τις οικονομικές δυνατότητες του φαρμακοποιού. Πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, όπως αυτή του διακοσμημένου με τοιχογραφίες φαρμακείου του Ζώνη Παπανικολάου (βλ. λ.), η δομή των φαρμακείων ήταν απλή αλλά κόσμια. Γράφει η Nora Bielecka στο βιβλίο της *Souvenirs de Jannina (1909)*: ...Στα Γιάννινα τα μάνα καταστήματα άξια αυτού του χαρακτηρισμού είναι τα φαρμακεία. Οι άλλοι έμποροι δεν έχουν παρά παράγκες χωρίς προθήκες μέσα στις οποίες εργάζονται, ενώ οι αγοραστές μένουν απ' έξω...¹¹

Όταν αυτός που ασκούσε το επάγγελμα ήταν γιατρός, το φαρμακείο στεγαζόταν κάτω ή δίπλα από το ιατρείο του, ενώ άλλες φορές τα φαρμακεία συστεγάζονταν με άλλα καταστήματα. Το εμπόρευσμά τους απαρτιζόταν από πρώτες ύλες από τις οποίες κατασκεύαζαν οι ίδιοι οι φαρμακοποιοί τα φάρμακα αλλά και από έτοιμα φάρμακα, κυρίως ευρωπαϊκά. Η προτίμηση των καταναλωτών συχνά στρεφόταν προς τα τελευταία. Στο *Δερματοδέτον Κατάστιχον* (1801-1820) του Σταύρου Ιωάννου διαβάζουμε πως τον Αύγουστο του 1817 και τον Ιούλιο του επόμενου έτους προμήθευσε στον Αλή πασά με φάρ-

μακα από τη Βιέννη μέσω του γιατρού του Λουκά Βάγια (βλ. λ.).¹² Η Υψηλή Πύλη τοποθετήθηκε ανοιχτά εναντίον των εισαγόμενων από τη Δύση σκευασμάτων για τους λόγους που αναφέρονται διεξοδικά στην Εγκύκλιο της 15ης Μουχαρέμ 1289 (13/3/1872), αποσπάσματα της οποίας είναι τα ακόλουθα: ...τα περισσότερα των εξ Ευρώπης προμηθευομένων και ενταύθα πωλουμένων φαρμάκων δεν είναι αθώα και καλής ποιότητας, ως εκείνα, ων γίνεται χρήσις εν Ευρώπη, αλλ' ιδιαιτέρως κακής ποιότητος επίτηδες διά την Ανατολίν κατασκευαζόμενα. Ταύτα δε τα νοθευμένα φάρμακα, εξ ων πολλά λέγονται, τιθέμενα εις κομφιάς φιάλας και με πομπώδεις επιγραφάς, πωλούνται εν τοις φαρμακείοις. Προς άρσιν της καταχρήσεως ταύτης να διορισθώσι δύο ειδήμονες εξελεγκταί (μουφεττίς) οΐτινες να περιέρχωνται τα διάφορα φαρμακεία και εργαστήρια και όπου δήποτε ήθελον ευρεθή νοθευμένα φάρμακα να ειδοποιώσι την Κυβέρνησιν όπως κατάσχωνται παρ' αυτής, προσέτι δε να ληφθώσι τα δέοντα μέτρα όπως τεθώσιν εν ενεργεία εν τε τη πρωτευσούση και ταις επαρχίαις οι περί ιατρών και φαρμακοποιών κανονισμοί οι κατά το 1279 (1862) έτος δημοσιευθέντες και εισέτι μη εφαρμοσθέντες ... αι συμβησόμεναι μικρού λόγου άξiai δαπάναι ως εκ του διορισμού εξελεγκτών θέλουσι καλυφθή υπό των τελών άτινα θέλουσι ληφθή από τα φαρμακεία τα οποία, δυνάμει του έκτου κεφαλαίου του ιδιαιτέρου κανονισμού, θέλουσιν επιθεωρεΐσθαι άπαξ καθ' εξαμηνίαν. Εντός τεσσαράκοντα ημερών από της δημοσιεύσεως της παρούσης να τεθώσιν εις ενέργειαν οι κανονισμοί, να διορισθί ο αναγκαίος αριθμός των εξελεγκτών των οποίων οι μισθοί θα πληρώνωνται από τας εισπράξεις των τελών...¹³

Σύμφωνα με τον Κανονισμόν περί εξασκήσεως της φαρμακευτικής ο αριθμός των φαρμακείων δεν ήταν καθορισμένος. Προς το τέλος όμως του δέκατου ένατου αιώνα ο αριθμός αυτός ορίστηκε να είναι ανάλογος με τον πληθυσμό του κάθε τόπου, πράγμα που σημαίνει ότι στον κανονισμό έγιναν κάποιες μετατροπές. Η ρύθμιση αυτή συχνά ανάγκαζε τους κατοίκους των κωμοπόλεων και των χωριών να προμηθεύονται τα φάρμακα είτε από τον θεράποντα γιατρό είτε από άλλα μέρη κάνοντας μακριά και επίπονα ταξίδια. Αναφέρεται ενδεικτικά πως στα Τσαραπλανά μόλις το 1894 δόθηκε άδεια να ανοίξει φαρμακείο, αφού ο υγειονομικός επιθεωρητής επέσθην ότι είναι απαραίτητον εις τόσον πολυπληθήν κωμόπολιν να υφίσταται έν φαρμακείον.¹⁴ Στο Λεσκοβίκι το 1908 λειτουργούσε μόνο ένα¹⁵, ενώ δύο στο Δέλβινο την επόμενη χρονιά¹⁶. Στους Φιλιάτες το πρώτο φαρμακείο άνοιξε ένα χρόνο μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων.¹⁷ Αντίθετα, σε μέρη με πιο δραστήρια τοπική αυτοδιοίκηση, όπως τα Ζαγόρια, υπήρχε σε κάθε χωριό από ένα φαρμακείο υπ' ευθύνη του κοινοτικού γιατρού.¹⁶

Στις πόλεις η κατάσταση πολλές φορές δεν ήταν καλύτερη. Στην Πρέβεζα ως το 1875 λειτουργούσε ένα φαρμακείο¹⁸ και ο φαρμακοποιός ήταν

Έλληνας¹⁹, ενώ το 1909 τα φαρμακεία της πόλης έγιναν πέντε²⁰. Την ίδια χρονιά στο Αργυρόκαστρο εργαζόνταν τέσσερις φαρμακοποιοί, εκ των οποίων οι δύο Έλληνες.²¹ Το 1882, ένα χρόνο μετά την απελευθέρωση της Άρτας, λειτουργούσαν εκεί τέσσερα φαρμακεία²² ο αριθμός των οποίων έμεινε σταθερός τουλάχιστον ως το 1891²³.

Από τα πρώτα φαρμακεία των Ιωαννίνων ήταν αυτό του Ιακώβ Ισραήλ (βλ. λ.), το οποίο στεγαζόταν (1816-1820) σε οίκημα του Σταύρου Ιωάννου με νοίκι ενενήντα και αργότερα εκατόν πενήντα γρόσια το χρόνο.¹² Προφανώς δεν ήταν το μόνο φαρμακείο στην πόλη γιατί το 1819 υπάρχει αναφορά στα *φαρμακοπωλεία* των Ιωαννίνων.²⁴ Αργότερα (1862) ο αριθμός τους αυξήθηκε σε επτά²⁵, όμως, σύμφωνα με τον γιατρό Ιωάννη Λαμπρίδη (βλ. λ.), μετά δέκα χρόνια στα Ιωάννινα υπήρχε μόνο ένας επιστήμονας φαρμακοποιός, ο Κωνσταντίνος Παπασταύρος (βλ. λ.).²⁶ Το 1909 ο αριθμός τους αυξήθηκε σε δέκα. Μεταξύ αυτών ήταν ένας Αρμένιος και ένας εβραίος.²⁷

Τα προβλήματα που προέκυπταν από τον περιορισμένο αριθμό των φαρμακείων και από την αδυναμία των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων να προμηθευτούν τα φάρμακα, οδήγησαν το οθωμανικό κράτος στη δημιουργία των δημοτικών και κοινοτικών φαρμακείων, τα οποία πολλές φορές, ελλείψει επιστήμονος φαρμακοποιού, τα διπύθουναν γιατροί.¹⁶ Η λειτουργία τους ρυθμίστηκε επίσημα με το τρίτο κεφάλαιο του *Κανονισμού της Γενικής Ιατρικής Διευθύνσεως* που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάννια* το 1871 (παρατίθεται ολόκληρος στο κεφάλαιο που πραγματεύεται το θεσμό του δημοτικού και κοινοτικού γιατρού). Έτσι καθορίστηκε πως το φαρμακείο θα βρισκόταν υπό την επιτήρηση του δημοτικού γιατρού, τα φάρμακα και τα αναγκαία εργαλεία θα αποστέλλονταν από το κεντρικό φαρμακείο της Κωνσταντινούπολης, ενώ όλοι οι λογαριασμοί του φαρμακείου θα ελέγχονταν από τη δημοτική Αρχή. Τέλος ρυθμίστηκε η παροχή φαρμάκων για τους απόρους καθώς και οι τιμές των φαρμάκων *διά τους έχοντας τους τρόπους ασθενείς*.²⁸

Η προσπάθεια που έκαναν οι οθωμανικές Αρχές για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού με τη δημιουργία των δημοτικών και των κοινοτικών φαρμακείων αποδείχτηκε μάλλον αποτυχημένη στην Ήπειρο. Τα φαρμακεία αυτά λειτούργησαν στη σκιά φιλανθρωπικών ιδρυμάτων που δημιουργήθηκαν και συντηρήθηκαν από διάφορους ευεργέτες πολύ νωρίτερα από τη δημοσίευση του *Κανονισμού της Γενικής Ιατρικής Διευθύνσεως* και που, κατά κανόνα, απευθύνονταν στα μέλη των θρησκευτικών κοινοτήτων.

Το φαρμακείο της χριστιανικής κοινότητας των Ιωαννίνων ή αλλιώς το φαρμακείο των Ελεών αρχικά βρισκόταν κοντά στη Ζωσιμαία Σχολή και στεγαζόταν στην οικία του Μπέρκου, την οποία οι Ζωσιμάδες μετέτρεψαν σε

φαρμακείο, αίθουσα συνελεύσεων και βιβλιοθήκη.²⁹ Αργότερα μεταφέρθηκε στο φαρμακείο του Α. Λαμπρινού (βλ. λ.) και της Άρτεμης Θεοπίστου (βλ. λ.)³⁰, ενώ το 1900 οι νεοεκλεγέντες εφοροεπίτροποι των αγαθοεργών καταστημάτων αποφάσισαν *όπως αγορασθώσι και τα κατά την δυτικήν πλευράν της Ζωσιμαίας κτήματα της χήρας Ζωΐδου τα οποία θα κατεδαφισθώσι... εις τα δε δύο άκρα του οικοπέδου θα κτισθώσιν ένθεν μεν τα γραφεία των Ελεών ένθεν δε το φαρμακείον*³¹. Τα έξοδα για την κατασκευή του κτιρίου καλύφθηκαν από χρηματικά ποσά που διέθεσε με τη διαθήκη της η Ελισσάβετ Καστρισίου (ή Καστρισία)³⁰, όμως το φαρμακείο δεν έμεινε εκεί για περισσότερο από δεκαπέντε χρόνια γιατί μετά την απελευθέρωση στεγάστηκε στο νοσοκομείο Χατζηκώστα³².

Το φαρμακείο των Ελεών διοικείται με βάση τον Εσωτερικό Κανονισμό του. Ο παλαιότερος κανονισμός που σώζεται ολόκληρος είναι αυτός του 1918, που περιλαμβάνει και άρθρα του κανονισμού του 1908 τα οποία σταχυολογούνται στη συνέχεια.

Άρθρα του Εσωτερικού Κανονισμού του φαρμακείου των Ελεών (1908)

Άρθρον 7ον: Οι έφοροι εις το τέλος κάθε έτους επιθεωρούσι τον κατάλογον των απόρων της πόλεως των λαμβανόντων δωρεάν φάρμακα. Εκ του καταλόγου τούτου διαγράφουσιν όσους θεωρούσιν ως δυναμένους να αγοράσωσιν έξωθεν φάρμακα και εγγράφουσιν εν αυτώ, επί τη βάσει των υποβληθεισών αιτήσεων, πάντας όσους θεωρούσιν άξιους να τύχωσι του ευεργετήματος του να λαμβάνωσι δωρεάν φάρμακα.

Άρθρον 29ον: Παν μέλος της εφορείας όπερ δεικνύει αμέλειαν περί τα καθήκοντα αυτού και διαγωγήν ασυμβίβαστον προς την θέσιν του και τα συμφέροντα του Καταστήματος ή απουσιάζει αδικαιολογήτως εκ τριών τακτικών συνεδριών, απαλλάσσεται των καθηκόντων αυτού.

Άρθρον 31ον: Πάσα απόφασις λαμβάνεται κατά πλειοψηφίαν και με μυστικήν ψηφοφορίαν.

Άρθρον 88ον: Οι έφοροι των κορασίων έχουσι και την του φαρμακείου εποπτείαν. Οι έφοροι παραλαμβάνουσι παρά των προκατόχων αυτών τα υπάρχοντα φάρμακα και τα λοιπά είδη του φαρμακείου διά πρωτοκόλλου εν ω αναγράφεται το ποσόν και το είδος των φαρμάκων και των λοιπών σκευών και επίπλων του καταστήματος.

Η εφορεία επιβάλλει εν συνεδρία εις το προσωπικόν του φαρμακείου τας εξής ποινάς:

1) Νουθεσίαν και επίπληξιν κατ' ιδίαν.

2) Νουθεσίαν και επίπληξιν δημοσία.

3) Χρηματικόν πρόστιμον μη υπερβαίνον το τέταρτον του μισθοού και κρατούμενον εκ της μισθοδοσίας του τιμωρουμένου.

4) Απόλυσιν.

Εν περιπτώσει ελλείμματος αναφέρεται και προς την Εφοροεπιτροπήν και την Δημογεροντίαν διά τα περαιτέρω.

Η προμήθεια των φαρμάκων γίνεται διά μειοδοσίας διενεργουμένης εντός του πρώτου μηνός μετά την εγκατάστασιν και παραλαβήν. Οι φαρμακέμποροι ειδοποιούνται εγγράφως.

Άρθρον 88ον/παρ. α': Ο μειοδότης πρέπει να γνωρίζη ότι τα φάρμακα υποχρεωτικά είναι είτε γερμανικά είτε γαλλικά.

Άρθρον 88ον/παρ. β': Ο μειοδότης οφείλει να προκαταβάλη εις το Ταμείον των Ελεών ως εγγύησιν ποσόν τι χρημάτων κατά την κρίσιν της Δημογεροντίας.

Άρθρον 88ον/παρ. γ': Οι αθετούντες τους προηγουμένους όρους θεωρούνται πεπαυμένοι και η Α.Σ. ο Μητροπολίτης προβαίνει εις την αντικατάστασιν διά των επιλαχόντων.

Άρθρον 88ον/παρ. δ': Αν η Δημογεροντία θεωρήσῃ ως ανωφελή διά τα Ελέη την ενταύθα διενεργουμένην μειοδοσίαν, ή εν περιπτώσει καθ' ην εύρει ότι η απ' ευθείας συνεννόησις μετά των Ευρωπαίων φαρμακεμπόρων Γαλλίας ή Γερμανίας ήθελεν είσθαι επωφελεστέρα διά τα Ελέη, δύναται να αναστείλῃ πάσαν ενταύθα μειοδοσίαν και να προβή εις την σύνταξιν του συμβολαίου μετά των ρηθέντων ευρωπαϊκών κέντρων.

Άρθρον 88ον/παρ. ε': Οι έφοροι των κορασιών εκδίδουσιν εντάλματα προς τον ταμίαν, υπογεγραμμένα υπό της ολομελείας αυτών, περί πληρωμής αφορώσης το φαρμακείον ουχί πέραν του ψηφισθέντος προϋπολογισμού· πάσα αναγκαία επιπλέον δαπάνη του φαρμακείου αποφασίζεται υπό της Δημογεροντίας τη προτάσει των επιτρόπων.

Άρθρον 89ον: Το φαρμακείον θα είναι ανοικτόν εν χειμῶνι μεν από πρωίας μέχρις της πρώτης της νυκτός, εν ώρα δε θέρους μέχρι της δευτέρας ώρας της νυκτός.

Άρθρον 90ον: Πάσα συνταγή όπως η εκτελεστί δέον να φέρη το όνομα του πάσχοντος πτωχού υπέρ ου εκδίδεται και την υπογραφήν ενός των εποπτών του φαρμακείου.

Αι συνταγαί των ιατρών οίτινες εφωράθησαν άπαξ επί πλαστοπροσωπία ή απάτη δεν εκτελούνται του λοιπού· ωσαύτως στερείται του δικαιώματος λαμβάνειν δωρεάν φάρμακα και εκείνος όστις εδέχθη όπως αναγραφή επ' ονόματι αυτού συνταγή ανήκουσα εις ξένον. Τα ονόματα των τοιούτων αναγράφονται εις ιδιαίτερον βιβλίον. Εάν δε αποδειχθή ότι ιατρός εξέδωκε συνταγήν φέρουσα όνομα ελεοδοτουμένου πτωχού εν ω τα φάρμακα ήθελον είναι προωρισμένα διά πρόσωπον μη ελεοδοτούμενον, πάσα τοιαύτη συνταγή μένει ανεκτέλεστος και το πράγμα γίνεται γνωστόν διά τοιχοκολλήσεως επί της θύρας του φαρμακείου, δηλουμένου συγχρόνως ότι αι συνταγαί του ιατρού τούτου δεν θα εκτελώνται πλέον, εν η δε περιπτώσει τυγχάνει εμμίσθως ως ιατρός της πόλεως αυτοδικαίως θεωρείται πεπαυμένος.

Άρθρον 91ον: Οι ιατροί έχοντες υπ' όψιν τας μεγάλας δαπάνας ας υφίσταται το Κατάστημα οφείλουν να αναγράφωσι μετά φειδούς τας συνταγάς αποφεύγοντες τα αμφιβόλου ενεργείας, τα νέα και τα μη έτι ικανώς δεδοκιμασμένα βαρύτιμα φάρμακα. Συνταγαί τοιούτων καινοφανών φαρμάκων, πολυσύνθετοι δε και άλλως ανωφελείς και δαπανηράν πολυφαρμακείαν προσδίδουσαι και χρόνον πολύν περί την εκτέλεσιν απορροφώσαι, θα απορρίπτονται. Οι ιατροί εν ταις συνταγαίς αυτών δέον να μη παραλείπωσι τας προς ρήσιν των φαρμάκων οδηγίας. Μόνον εν τω νοσοκομείω επιτρέπεται να δοκιμασθώσι νέα φάρμακα.

Άρθρον 92ον: Οι εκ της πόλεως άποροι, οι θέλοντες να λαμβάνωσι δωρεάν φάρμακα, υποβάλλουσιν εις τον Μητροπολίτην αίτησιν, ην ούτος παραπέμπει εις τους εφόρους, και εν τακτική συνεδρία αποφασίζεται περί της εγγραφής ή μη του αιτούντος εις τον κατάλογον των λαμβανόντων δωρεάν φάρμακα.

Πάσα συνταγή οιουδήποτε πτωχού χριστιανού ορθοδόξου Έλληνος φέροντος σύστασιν εκ μέρους της Α.Σ. του Μητροπολίτου είναι εκτελεστή προς χρήσιν φαρμάκων ουχί πλέον των δέκα ημερών.

Μόνον εις τους εκ του νοσοκομείου εν αναρρώσει εξερχομένους η επί πλείονας των δέκα ημερών χορήγησις φαρμάκων επιτρέπεται. Φάρμακα όμως κατ' αφροδισίων παθήσεων (εξαιρέσει της συφιλίδος) και κοσμητικά τοιαύτα (λ.χ. αρώματα προς χρήσιν των τριχών) ουδόλως χορηγούνται.

Άρθρον 93ον: Το προσωπικόν του φαρμακείου:

1) Διευθυντής: οφείλων να εποπτεύη και να μεριμνά περί της

απροσκόπτου και κανονικής λειτουργίας του φαρμακείου. (Έπρεπε να είναι διπλωματούχος και να έχει άδεια ασκήσης του επαγγέλματος από την τουρκική κυβέρνηση).

2) Βοηθός: εκτελών μετά μεγίστης προσοχής και ακριβείας τας υπέρ των ελεοδοτουμένων πτωχών συνταγάς.

3) Γραμματεύς: εις ον είναι ανατεθειμένη πάσα η του φαρμακείου γραφική υπηρεσία.

Ο διευθυντής φυλάττει τα δηλητήρια εν ιδιαιτέρω ερμαρίω και κρατεί αυτός τας κλείδας τούτου, ουδέποτε δε εμπιστεύεται ταύτας εις τον βοηθόν.

Βοηθός του διευθυντού διορίζεται επί μισθώ υπό της εφορείας ο έχων τας απαιτούμενας διά το έργον πρακτικής γνώσεις.

Τον υπηρέτην δεικνύοντα αμέλειαν περί το έργον αυτού ή υποπεσόντα εις παράπτωμά τι απολύει ο διευθυντής και ειδοποιεί την εφορείαν ίνα προβή εις τον διορισμόν ετέρου.

Ταμίς του φαρμακείου είναι ο Ταμίς των Ελεών όστις, επί τη βάσει των ενταλμάτων και καταστάσεων τας οποίας εκδίδει η εφορεία, καταβάλλει την μισθοδοσίαν του προσωπικού, την αξίαν των φαρμάκων και πάσαν εν γένει δαπάνην αφορώσαν το φαρμακείον.³⁰

Τα άρθρα αυτά, αν και λίγα, μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες και την ευκαιρία να καταλήξουμε σε ορισμένα συμπεράσματα.

Το φαρμακείο των Ελεών διοικείτο από τους τρεις εφοροεπίτροπους προικοδότησης κορασίων^{30,33,34} και ήταν υπό την αιγίδα της Δημογεροντίας και του Μητροπολίτη Ιωαννίνων.

Διευθυντές του χρημάτισαν επώνυμα πρόσωπα, όπως οι φαρμακοποιοί Γεωργιαννόπουλος (βλ. λ.) το 1908³⁵ και Χρ. Γερογιάννης (βλ. λ.) το 1909³⁰. Ο συνηθισμένος τρόπος διορισμού του προσωπικού ήταν ο εξής:

Συνελθόντες εν ολομελεία οι του φαρμακείου επόπται εν τω γραφείω των Ελεών, προέβημεν εις τον αναδιορισμόν της υπαλληλίας του φαρμακείου διά το αρξάμενον έτος, ήτοι από της 1ης Σεπτεμβρίου 1909 έως της 3ης Αυγούστου 1910. Κατά ταύτα, ο κ. Χρ. Γερογιάννης θέλει κατέχη την θέσιν του διευθυντού επί τω αυτώ ετησίω μισθώ των εικοσοφράγκων πενήκοντα πέντε, ο Γεώργιος Μουστάκας και χρέη γραμματέως εκπληρών, την του εκτελεστού των συνταγών, επί μισθώ αυξηθέντα κατά εικοσόφραγκα δύο ήτοι εικοσόφραγκα ετησίως τριάκοντα οκτώ και ο Αλκιβιάδης Τσάρας ως βοηθός αυτού, της αντιμισθίας του αυξηθείσης κατά μισόν εικοσόφραγκον μηνιαίως, ήτοι ετησίως δέκα οκτώ.³⁰

Το 1911 διορίστηκε γραμματέας του φαρμακείου ο φοιτητής Γεώργιος Μπούρης³⁰, ενώ κάποιος Ξυγκάς, που πέθανε ή το 1908 ή την επόμενη χρονιά, χρημάτισε βοηθός με μισθό δέκα εικοσόφραγκα το χρόνο³⁶.

Οι εφημερίδες της εποχής έκαναν συχνές αλλά αντικρουόμενες μεταξύ τους αναφορές στους εφόρους και στο προσωπικό του φαρμακείου των Ελεών. Η *Ήπειρος* έγραψε στις 20/9/1909: *Το φαρμακείον των Ελεών ως μας έλεγεν κύριος εκ της Δημογεροντίας ζητεί πενήντα εικοσόφραγκα αύξησιν εις τον περιουσόν προϋπολογισμόν. Διατί τούτο; Είναι αληθές κύριε Μελίρρυτε ότι θα αυξηθί;*³⁷ Η απάντηση του Μελίρρυτου δόθηκε στο επόμενο φύλλο της εφημερίδας: *...Εν τω προϋπολογισμώ του παρελθόντος έτους ανεγράφετο, όλως εικονικώς, διά το φαρμακείον δαπάνη λιρών τριακοσίων εξήντα. Αλλ' ο απολογισμός της 31 Αυγούστου 1909 βεβαίοι γενομένην δαπάνην λιρών τετρακοσίων τεσσαράκοντα· ήτοι ογδόντα λίρας άνευ του προϋπολογισθέντος ποσού. Τούτο δεν ώφειλε να παρείδη ο κ. δημογέρων παρ' ου εξητήθη ήδη πίστωσης λιρών ογδόντα προς κάλυψιν του ελλείμματος. Εν τω προϋπολογισμώ του αρξαμένου έτους ετέθησαν λίραι τετρακόσiai ήτοι τεσσαράκοντα λίραι κάτω του δαπανηθέντος ποσού...*³⁸

Ένα χρόνο αργότερα η ίδια εφημερίδα συγχαίρει την εποπτική επιτροπή του φαρμακείου αποτελούμενη από τους Γ. Λάππα, Π. Μελίρρυτο και Σ. Τσάντη γιατί από τη διαχείρησή του είχαν περίσσειμα εκατόν είκοσι λιρών³⁹, ενώ λίγους μήνες αργότερα αλλάζει πάλι πορεία πλεύσης: *Το Φαρμακείον το αισχρώς κλεπτόμενον, το λωποδυτικώς εκμεταλλευόμενον επί σειράν ετών, το μεταλλείον τούτον το ακένωτον και η πηγή πάσης κομματικής ανάγκης, με τον προϋπολογισμόν των επτακοσίων λιρών, ον έφθανον μέχρις εκεί αι ταχυδακτυλουργίαι των "διαφόρων", το φαρμακείον των Ελεών το οποίον επάνω-κάτω είχε μεταβληθεί εις χρηματιστήριον όπου παίζεται η αξία της εκλογής (διότι συνταγαί ψευδείς με ψευδή ονόματα κατώρθωνον ελεοδοτουμένους να παρουσιάζωσι ως ψηφοφόρους και τανάπαλιν όταν το κόμμα είχε ανάγκην ψήφων)...*⁴⁰

Γενικά, ο τύπος δεν ήταν ο καλύτερος κριτής (αν και είναι ο μοναδικός που διαθέτουμε σήμερα) των εφόρων και των πεπραγμένων του φαρμακείου των Ελεών, γιατί τα τελευταία χρόνια της τουρκικής κατοχής στα Ιωάννινα τα πνεύματα ήταν εξημμένα λόγω των κοινοτικών εκλογών. Η εκλογή της εφοροεπιτροπείας και του προσωπικού είχε ενταχθεί και αυτή στο πολιτικό παιχνίδι, με αποτέλεσμα οι εφημερίδες να κρίνουν αυτούς που εκλέγονταν επηρεασμένες όχι τόσο από την προσφορά τους, όσο από το κόμμα στο οποίο ανήκαν.

Φαίνεται όμως ότι, πέρα από τη γκρίνια του τύπου που προερχόταν κυρίως από μικροπολιτικές σκοπιμότητες, η λειτουργία του φαρμακείου των Ελεών δεν ήταν πάντοτε άψογη. Συχνές ήταν οι καταγγελίες τότε για τους

αδιαφανείς τρόπους εκλογής και την αδιαφορία των εφόρων⁴¹ και πότε για τον άδικο τρόπο με τον οποίο χορηγούνταν σε ευκατάστατους ασθενείς τα φάρμακα που προορίζονταν για τους άπορους⁴². Οι κανονισμοί μάλιστα για τη χορήγηση των φαρμάκων έφτασαν να καταστρατηγούνται σε τέτοιο βαθμό, που το 1911 καταργήθηκε ο κατάλογος στον οποίο ήταν γραμμένοι οι φτωχοί της πόλης που δικαιούνταν δωρεάν φάρμακα.⁵

Ένας άλλος λόγος προστριβών ήταν μερικά άρθρα του κανονισμού, όπως το ενενηκοστό που όριζε ότι, για να χορηγηθούν φάρμακα σε άπορο ασθενή, η συνταγή έπρεπε να υπογραφεί και από έναν από τους τρεις εφόρους του φαρμακείου.³⁰ Αυτό το άρθρο έφερε εμπόδια την άμεση εκτέλεση της συνταγής γιατί μερικές φορές δεν ήταν εύκολο να βρεθεί κάποιος από τους επιτρόπους που συχνά απουσίαζαν και οι τρεις συγχρόνως.⁴³

Την ήδη οξυμμένη κατάσταση χειροτέρευσαν η απληστία μερικών γιατρών⁴¹ και οι λαθροχειρίες ορισμένων υπαλλήλων του φαρμακείου. Η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* καταγγέλλει ότι: ο βοηθός Αλκιβιάδης Τσάρας υπεξαίρουσε φάρμακα τα οποία πουλούσε αντί ευτελούς αμοιβής. Η κλοπή αποκαλύφθηκε όταν προσπάθησε να πουλήσει μερικά από αυτά στο φαρμακοποιό των Ιωαννίνων, Λευϊ (βλ. λ.), για επτά εικοσόφραγκα. Ο Λευϊ κατάγγειλε το περιστατικό στους εφόρους οι οποίοι τον απέλυσαν.³⁵ Όμως την επόμενη χρονιά, το 1909, ο Τσάρας επαναπροσελήφθη· του δόθηκε μάλιστα και αύξηση του μισθού του κατά μισό εικοσόφραγκο το μήνα³⁰ χάρη στην επιρροή του θείου του, κρηματάρχη Παναγιώτη Βαγενά³⁵. Το γεγονός αυτό και ίσως και άλλα παρόμοια ανάγκασαν τον Στέφανο Σαλαμάγκα (βλ. λ.), γιατρό του νοσοκομείου Χατζηκώστα, να καθιερώσει βιβλίο όπου καταγράφονταν τα φάρμακα, ώστε να μη γίνονται κλοπές.⁵

Η παράθεση αυτών των γεγονότων δεν μειώνει την προσφορά του φαρμακείου των Ελεών προς τους Γιαννιώτες, αν μάλιστα λάβουμε υπόψη ότι το κύριο μέλημά του ήταν η περίθαλψη των χριστιανών Ελλήνων κατοίκων της πόλης. Δεν πρέπει όμως να παραβλέψουμε και το ότι τα προβλήματα στη λειτουργία του είχαν αποτέλεσμα να αναγκάζονται οι ασθενείς να καταφεύγουν στο γιατρό της ρουμανικής προπαγάνδας που ήταν πάντα έτοιμος να εξυπηρετήσει το κοινό προσφέροντας τις ιατρικές του συμβουλές καθώς και τα φάρμακα δωρεάν.⁴¹

Παράλληλα με το φαρμακείο των Ελεών, στη μεγάλη αγορά των Ιωαννίνων λειτουργούσε και ένα άλλο φιλανθρωπικό φαρμακείο, ημιδημόσιο, οι τρεις γιατροί του οποίου εξέταζαν και χορηγούσαν φάρμακα δωρεάν σε φτωχούς οθωμανούς και εβραίους ασθενείς.²⁹

Ένα άλλο φιλανθρωπικό φαρμακείο που λειτουργούσε στα Ιωάννινα

ήταν εκείνο που ίδρυσε ο ευεργέτης Κωνσταντίνος Γ. Γούναρης. Ο Γούναρης γεννήθηκε στο Τσερβάρι του Ζαγορίου και ήταν έμπορος στη Βεσσαραβία όπου και πέθανε το 1851.⁴⁴ Στη διαθήκη του άφησε πενήντα χιλιάδες δραχμές για να αγοραστούν πενήντα μετοχές της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, από τους τόκους των οποίων θα συγκεντρωνόταν αρκετό ποσό ώστε να αγοραστεί, μετά από μία δεκαετία, ένα οικόπεδο στο κέντρο των Ιωαννίνων. Εκεί θα κτιζόταν φαρμακείο το οποίο θα διέθετε τα αναγκαία δωμάτια για τον φαρμακοποιό και τον βοηθό του. Όρισε δε ότι ο τόκος των χρημάτων που θα περισσεύαν και τα μερίσματα των πενήντα μετοχών, θα χρησιμοποιούνταν για τη μισθοδοσία του γιατρού, του φαρμακοποιού και του βοηθού του. Τα φάρμακα θα χορηγούνταν δωρεάν σε όλους τους άπορους των Ιωαννίνων, ανεξαρτήτως θρησκείας και εθνικότητας.

Μόλις πέρασε η δεκαετία που όριζε η διαθήκη, οι Γιαννιώτες, αντί να εκτελέσουν κατά γράμμα τις εντολές της, προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν τα χρήματα του κληροδοτήματος για να ενισχύσουν άλλα κοινωφελή ιδρύματα της πόλης. Η πρόθεσή τους εξόργισε τον γιατρό Κοντόπουλο (βλ. λ.), που είχε ευεργετηθεί από τον Γούναρη κατά τη διάρκεια των σπουδών του και που ήταν ένας από τους εκτελεστές της διαθήκης του. Σε συνεργασία με τον αδελφό του ευεργέτη, Ιωάννη, πρόσβαλαν τη διαθήκη με αποτέλεσμα το κληροδότημα να μη εποπτεύεται πλέον από την πόλη των Ιωαννίνων αλλά από τους συγγενείς του Γούναρη.⁴⁵

Το φαρμακείο Γούναρη λειτούργησε για πολλά χρόνια στελεχωμένο από λαμπρούς επιστήμονες, όπως ο γιατρός Γεώργιος Τσιγαράς (βλ. λ.), που εργάστηκε εκεί για μία περίπου τριακονταετία (-1865-1895)⁴⁶ και ο φαρμακοποιός Μ. Λαμπρινός (βλ. λ.), που ήταν ανειμψιός του ευεργέτη⁴⁵.

Ο γιατρός Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) μέσα από τις σελίδες του βιβλίου του *Ζαγοριακά*, που εκδόθηκε το 1870, αν και αναγνωρίζει την κοινωνική προσφορά του φαρμακείου Γούναρη και τονίζει τη σεμνή πράξη του ευεργέτη να μη βάλει το όνομά του στην πρόσοψη του φαρμακείου, εκφράζει τις αντιρρήσεις του σχετικά με τον τρόπο στον οποίο δημιουργήθηκε.⁴⁷ Υποστηρίζει ότι θα κάλυπτε περισσότερες ανάγκες αν λειτουργούσε στο Ζαγόρι όπου υπήρχε μεγάλη έλλειψη επιστημόνων γιατρών. Ως επιχείρημα αναφέρει ότι στα Ιωάννινα υπήρχε ήδη το φαρμακείο της χριστιανικής κοινότητας (προφανώς το φαρμακείο των Ελεών), το φαρμακείο της εβραϊκής κοινότητας, καθώς και αρκετοί γιατροί για τους φτωχούς, έτσι ώστε κα' ύπονταν άνετα οι ανάγκες της πόλης.⁴⁵

Το φαρμακείο της εβραϊκής κοινότητας των Ιωαννίνων δημιουργήθηκε από τον έμπορο Μορντεχάι Σαμπεθάι Κε φφινά (1864-1942), τον οποίο οι

ομόθρησκοί του, εξ αιτίας της συμπαράστασης που τους πρόσφερε, τον ονόμασαν *μπιρούρ*, που στα εβραϊκά σημαίνει *φτωχός*. Η αξία των φαρμάκων που προσφέρονταν στους άπορους πληρωνόταν από εισφορές των εβραίων εμπόρων της πόλης που συγκεντρώνονταν το πρωί κάθε Παρασκευής από δύο μέλη της επιτροπής της συναγωγής, τον *παρνάς* και τον *γκαμπάι*. Το συνολικό ποσό καθώς και τα ονόματα των δωρητών ανακοινώνονταν το πρωί του Σαββάτου στη συναγωγή.⁴⁸

Ένας άλλος ευεργέτης, ο Αναστάσιος Τσούφλης, έγινε η αιτία να αποκτήσουν τα Ζαγοροχώρια το 1874 φαρμακείο που στεγάστηκε στον κάτω όροφο παρθεναγωγείου.⁴⁹ Το καλλιμάρμαρο κτίριο του Τσούφλειου φαρμακείου σώζεται ως σήμερα.⁵⁰

Ανάλογη κοινωνική πρόνοια με των Ιωαννίνων υπήρχε και στην Άρτα όπου το Ταμείο Ελεών της πόλης χορηγούσε δωρεάν φάρμακα στους άπορους.⁵¹

Στο Μέτσοβο τη φροντίδα των φτωχών την είχε αναλάβει το *Αβερώφειο φαρμακείο*, που ιδρύθηκε το 1870 από το Μετσοβίτη εθνικό ευεργέτη Γεώργιο Αβέρωφ. Ο Αβέρωφ χορηγούσε τριακόσιες οθωμανικές λίρες το χρόνο για τη συντήρησή του και για τη δωρεάν χορήγηση φαρμάκων σε όλους τους κατοίκους του Μετσοβίου και του χωριού Ανήλιο, καθώς και σαράντα οθωμανικές λίρες το χρόνο ως υποτροφία νέου που θα σπούδαζε στη Φαρμακευτική Σχολή Αθηνών.⁵² Το φαρμακείο στεγαζόταν σε ένα δωμάτιο του γηροκομείου και χρησίμευε και ως λέσχη των Μετσοβιτών.⁵³ Διευθυντής του για μία περίπου εικοσαετία ήταν ο φαρμακοποιός Αλέξιος Γκαραλάνης (βλ. λ.), ο οποίος απελύθη τον Ιούνιο του 1893 γιατί, σύμφωνα με την εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*, ο πεθερός του δεν συμμεριζόταν τις ιδέες του αντιπροσώπου του Αβέρωφ στο Μέτσοβο.⁵⁴ Η απόλυση του Γκαραλάνη ξεσήκωσε θύελλα διαμαρτυριών από την πλευρά των Μετσοβιτών, γιατί χρέν φαρμακοποιού εκτελούσε ένας βοηθός, οι γνώσεις του οποίου ήταν πολύ περιορισμένες.⁵⁵ Τα προβλήματα συνεχίστηκαν και μετά το θάνατο του Αβέρωφ. Λόγω ασυμφωνίας των εκτελεστών της διαθήκης του, το καλοκαίρι του 1903⁵⁶ σταμάτησε η αποστολή χρημάτων, με αποτέλεσμα να τελειώσουν τα φάρμακα του φαρμακείου και ο γιατρός να μείνει απλήρωτος για πολύ καιρό⁵⁷. Παρόλα τα προβλήματα που κατά καιρούς προέκυψαν στη λειτουργία του Αβερώφειου φαρμακείου, πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι τα φάρμακα χορηγούνταν δωρεάν σε όλους τους κατοίκους ανεξαρτήτως θρησκείας⁵¹ και οικονομικής κατάστασης⁵⁸.

Μία άλλη προσπάθεια που έγινε για την εξυπηρέτηση του κοινού ήταν η καθιέρωση των διανυκτερευόντων φαρμακείων. Η εφαρμογή του μέτρου ξεκίνησε από την Άρτα το 1882⁵⁹, ένα χρόνο μετά την απελευθέρωσή της από

τους Τούρκους και είχε ως αφορμή μία διαμαρτυρία της εφημερίδας *Άρτα*⁶⁰. Στα Ιωάννινα τα φαρμακεία άρχισαν να διανυκτερεύουν από τον Οκτώβριο του 1913⁶¹ και η εφημερίδα της πόλης, *Ήπειρος*, δημοσίευε καθημερινά τη διεύθυνση και το όνομα του ιδιοκτήτη του διανυκτερεύοντος φαρμακείου.

Από τα τελευταία χρόνια του δέκατου ένατου αιώνα, παράλληλα με τα φαρμακεία, λειτουργούσαν και τα φαρμακεμπορεία, τα οποία διεξήγαν το χονδρικό εμπόριο των φαρμάκων. Οι ιδιοκτήτες τους δεν ήταν φαρμακοποιοί. Στα Ιωάννινα εργάζονταν οι εξής φαρμακέμποροι: ο Επαμεινώνδας Βέλης⁶², ο Σταύρος Βέλης από τη Μπούλτη του Ζαγορίου⁶³, ο συντοπίτης του Κ. Βλάχος⁶⁴, ο Χαρίσιος Σκαρβέλης⁶⁵, ο Α. Έξαρχος, ο Μάνθος, ο Α. Νιτσιδης, ο Σ. Θεμελής⁶⁶ και οι γιοί του φαρμακοποιού Ευστάθιου Τσουρίδη (βλ. λ.), Αλέξανδρος και Γεώργιος⁶. Στην Κόνιτσα ασκούσε το επάγγελμα του φαρμακέμπορου ο Λάμπρος Κωνσταντίνου Λαμπρίδης⁶⁷, ενώ στους Αγίους Σαράντα ο Τσουνίδης⁶⁸.

Από τα παραπάνω εύκολα βγαίνει το συμπέρασμα ότι κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα πολλές αλλαγές επήλθαν στην άσκηση του φαρμακευτικού επαγγέλματος. Ο φαρμακοποιός απέκτησε επί τέλους την επιστημονική οντότητα που του άρμοζε, ενώ η σχέση του με τον άπορο αρρώστο έγινε ανάλογη με τη σχέση μεταξύ του άπορου αρρώστου και του γιατρού, εξ αιτίας της ένταξης του φαρμακευτικού επαγγέλματος στο χώρο της κοινωνικής πρόνοιας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κανονισμός περί εξασκήσεως της φαρμακευτικής 22 Ρεδζέπ 1277 (1860)

Κεφάλαιον πρώτον Περί φαρμακοποιών

Αρ. 1: Εις ουδένα επιτρέπεται να ανοίξη φαρμακείον, να κατασκευάσῃ και να πωλήσῃ φάρμακον οιονδήποτε, αν δεν ἔχῃ πτυχίον τελειοδιδάκτου φαρμακοποιού, υπό της αυτοκρατορικής ιατρικής σχολής, ή υπό τινος των εν Ευρώπῃ σχολών εκδιδομένων, ή αν δεν φέρῃ ἐγγραφον ἀδειαν ἐπὶ τούτῳ δοθείσαν υπό της αυτοκρατορικής σχολής. Εξαιρούνται οι μετερχόμενοι ήδη το επάγγελμα του φαρμακοποιού εν φαρμακείοις τα οποία πνέωσαν ἐπὶ τη βάσει αδειών δοθησάν υπό της αυτοκρατορικής ιατρικής σχολής προ του μηνός Ραμαζάν του 1276 (1859) ἔτους καίτοι μὴ ἔχοντες πτυχίον.

Αρ. 2: Εις τον τελειοδιδακτον φαρμακοποιόν, τον υποβάλλοντα την περί αδείας αίτησιν αυτού εγγράφως, επιτρέπεται η του επαγγέλματος εξάσκσις, ἄμα οι ἀνά χείρας του τίτλοι ευρεθώσιν ἐγκυροι. Αν ὅμως το πτυχίο του ἐξεδώθῃ υπό της αυτοκρατορικής ιατρικής σχολής, ἐξετάζεται ἐπὶ τινων ζητημάτων της φαρμακευτικής.

Αρ. 3: Οι παρά της αυτοκρατορικής ιατρικής σχολής λαβόντες την ἀδειαν του μετέρχεσθαι την τέχνην φαρμακοποιοί εγγράφονται εν ιδίῳ καταλόγῳ.

Κεφάλαιον δεύτερον Περί φαρμακείων

Αρ. 4: Ο αριθμός των φαρμακείων δεν είναι ὠρισμένος.

Αρ. 5: Ουδεὶς φαρμακοποιός δύναται, πριν αναγγεῖλῃ τούτο εις την ιατρικὴν σχολήν, να μεταθέσῃ αὐτό ἀφ' ενός εις ἄλλον τόπον. Αἱ δε τοιαύται των φαρμακοποιῶν εἰδοποιήσεις καταχωροῦνται εις ἰδιαιτέρον βιβλίον.

Αρ. 6: Ουδεὶς φαρμακοποιός δύναται, ἄνευ πτυχίου, να εἶναι κύριος κατηρτισμένου φαρμακείου, τουτέστιν, ἀπάντων των εν αὐτῷ φαρμάκων και σκευῶν και της ἐπωνυμίας του καταστήματος.

Αρ. 7: Ἐν μόνον φαρμακείον επιτρέπεται να διευθύνῃ ο φαρμακοποιός.

Αρ. 8: Παν φαρμακείον πρέπει να διευθύνεται εξάπαντος υπό τελειοδιδάκτου φαρμακοποιού, έχοντος την απαιτούμενην άδειαν.

Αρ. 9: Ο τελειοδιδάκτος φαρμακοποιός, εις ον επετράπη αρμοδίως η της τέχνης εξάσκησης, δεν δύναται να καταστήση, υπό την ιδίαν αυτού επωνυμίαν, διευθυντήν του καταστήματος έτερον της αδείας ταύτης στερούμενον.

Αρ. 10: Οι εν τω αυτοκρατορικώ στρατώ ή εν τοις νοσοκομείοις υπηρετούντες φαρμακοποιοί δεν επιτρέπεται να διευθύνουσι φαρμακεία.

Αρ. 11: Απαγορεύεται εις τον από μαθητού καταστάνα τελειοδιδάκτον της φαρμακευτικής, μέχρι συμπληρώσεως τριών ετών, ν' ανοίξη ή να διευθύνη φαρμακείον, απέχον ολιγώτερον των χιλίων πήχεων από των καταστημάτων, εν οίς υπηρέτησεν, άνευ αδείας του τυχόν εντεύθεν ζημιουμένου φαρμακοποιού.

Κεφάλαιον τρίτον

Διατάξεις τινές περί των μετερχομένων την φαρμακευτικήν

Αρ. 12: Εν άπασι τοις φαρμακείοις δέον να υπάρχουν φάρμακά τινα λίαν αναγκαία, να υπάρχη δε και κατάλογος των φαρμάκων τούτων, τακτικώς συντεταγμένος, ως και του ποσού και του βαθμού αυτών, υπό της ιατρικής διευθύνσεως ομοιόμορφως οριζομένων.

Αρ. 13: Εν παντί φαρμακείω άπαντα τα φάρμακα δέον να ώσιν άνωθεν επιγεγραμμένα μετ' επιμελείας και ακριβείας και τεταγμένα κατ' είδος, να διατηρώνται εντελώς άνόθευτα και μηδόλως διεφθαρμένα.

Αρ. 14: Τα εκ των δραστικωτέρων φαρμάκων φυλάττονται εν ιδίω τόπω ασφαλεί και ευθέτω, υπό κλείδας.

Αρ. 15: Πας φαρμακοποιός οφείλει περί την συσκευασίαν των συνθέτων φαρμάκων να τηρή ακριβώς τα οριζόμενα εν τη υπό της αυτοκρατορικής ιατρικής σχολής παραδεδεγμένη φαρμακοποιία.

Αρ. 16: Ουδεμία συνταγή είναι δεκτή, αν δεν φέρη την υπογραφήν ενός των ιατρών ή χειρουργών ή υπιάτρων, των εις την αυτοκρατορικήν ιατρικήν σχολήν εγγεγραμμένων και ων επίσημος κατάλογος δέον να υπάρχη εν παντί φαρμακείω.

Αρ. 17: Εις εκάστην συνταγήν πρέπει να: θέτη ο λαμβάνων φαρμακοποιός έν αριθμόν και να τον καταχωρή εν βιβλίω δοθέντι υπό της εφορείας των ιατρικών πραγμάτων, υπογεγραμμένω δε και κεκυρωμένω υπ' αυτής εις τον αυτόν αριθμόν.

Αρ. 18: Τα φάρμακα, κατασκευαζόμενα κατά την συνταγήν εν

τω φαρμακείω, δίδονται τεθειμένα εις αγγεία, έχοντα το πώμα εσφραγισμένον, και μετ' επιγραφής διαλαμβάνουσας το όνομα του προσώπου, δι' ο κατεσκευάσθησαν και την δέουσιν χρήσιν αυτών. Και των μεν δι' εσωτερικήν χρήσιν φαρμάκων η επιγραφή έσεται επί λευκού χάρτου, των δε δι' εξωτερικήν, επί κιτρίνου.¹

Αρ. 19: Εν μηδεμίā περιπτώσει επιτρέπεται εις τον φαρμακοποιόν να μεταβάλῃ τα εν τη συνταγή γεγραμμένα, ν' αυξήσῃ ή ελαττώσῃ το ποσόν των φαρμάκων, ή αντί του διαπραχθέντος φαρμάκου να θέσῃ άλλον. Αν πεισθῇ ή απλώς υποπτεύσῃ ότι εν τη συνταγή εγράφῃ τι κατά λάθος περί τινός φαρμάκου, ανακοινοί τας επί τούτου σκέψεις του προς τον εν τη συνταγή υπογεγραμμένον· μέχρις ου δε λάβῃ απάντησιν έγγραφον, δεν δίδει τα διαταχθέντα φάρμακα.

Αρ. 20: Ο φαρμακοποιός, καταχωρήσας εις τον ανήκοντα αριθμόν την συνταγήν, κατά το άρθρ. 17 και επιγράψας τον αριθμόν τούτον επ' αυτής, την αποδίδει εις τον κομίσαντα.

Αρ. 21: Ως απαγορεύεται απολύτως εις τους φαρμακοποιούς να δίδωσι δραστήρια, ιδίως δε περιέχοντα ιόν φάρμακα, άνευ συνταγής υπογεγραμμένης υπό τινός των εν τη αυτοκρατορική ιατρική σχολή εγγεγραμμένων ιατρών, χειρουργών ή υπιατρών, ούτως απαγορεύεται και το να γράφωσι και δίδωσι συνταγὰς και να μετέρχωνται την ιατρικήν.

Αρ. 22: Απαγορεύεται απολύτως παντός είδους εταιρεία ή συμφωνία μεταξύ φαρμακοποιών και ιατρών, επί σκοπώ αργυρολογίας παρά των ασθενών και των νοσοούντων.

Αρ. 23: Δεν επιτρέπεται εις τα φαρμακεία να πωλώσι φάρμακα εξ ιού εις μεγάλην ποσότητα· αλλ' αν γνωστόν τι και αξιόπιστον πρόσωπον δώσῃ ενυπόγραφον και ενσφράγιστον δηλωτικόν, περί της χρήσεως του εν λόγω φαρμάκου, επί τη βάσει τοιούτου εγγράφου δύναται να πωληθῇ.

Αρ. 23: Απαγορεύεται η πώλῃσις αποκρύφων φαρμάκων τα οποία δεν επιτρέπει η εφορεία των ιατρικών πραγμάτων.

Αρ. 24: Παρά τους φαρμακοποιούς, τους φέροντας έγγραφον άδειαν όπως εξασκώσι το φαρμακευτικόν επάγγελμα, ουδείς άλλος εν ουδεμίā περιπτώσει και επ' ουδενί λόγω δύναται να πωλήσῃ τμηματικώς δραστήρια φάρμακα, ουδέ να γράψῃ και να δώσῃ συνταγήν ιατρού, χειρουργού ή υπιάτρου. Η απαγόρευσις αύτη αφορά ιδίως τους εμπόρους φαρμάκων, τους πωλούντας χονδρικός ταύτα, ως και τους “αχτάριδες” και τους πωλούντας ρίζας διαφόρους.

Κεφάλαιον τέταρτον

Περί επιτηρήσεως των φαρμακείων

Αρ. 26: Άπαξ καθ' εξαμηνίαν θέλει γίννεται επίσκεψις και έρευνα εν τοις φαρμακείοις. Εν τούτοις επιτηρηθήσονται και εκτάκτως.

Αρ. 27: Η έρευνα αύτη των φαρμακείων εκτελεσθήσεται υπό τριών τουλάχιστον υπαλλήλων, επί τούτω διοριζομένων υπό της εφορείας των ιατρικών πραγμάτων' παρέσεται δε και υπάλληλος τις αστυνομικός και αν το φαρμακείον εν ω πρόκειται να γενή έρευνα κείται εντός τμήματός τινος της πόλεως, εκ μέρους του τμήματος τούτου είς υπάλληλος προσέτι.

Αρ. 28: Πας φαρμακοποιός θέλει επιδεικνύει προς τους επιτηρητάς, συμφώνως τω νόμω και τη επιθυμία αυτών, τα εν τω καταστήματι αυτού υπάρχοντα φάρμακα και κατασκευάσματα, τα μέρη ένθα βράζονται τα ιατρικά, τας αποθήκας αυτών και εν γενεί πάντα τα εις εξάσκπσιν της φαρμακευτικής τέχνης αναγόμενα.

Αρ. 29: Οστισδήποτε εκ των φαρμακοποιών παραβεί κατά τι την διάταξιν αυτήν, ή και μόνον υπόνοια γεννηθή τοιαύτης παραβάσεως, επιλαμβάνεται της υποθέσεως αμέσως η προς επιθώρπσιν διωρισμένη επιτροπή, εντός δε τριών ημερών υποβάλλει έκθεσιν εις την ιατρικήν εφορείαν, ήτις, εξακριβούσα το πράγμα, προβαίνει εις την εκτέλεσιν των δεόντων.

Κεφάλαιον πέμπτον

Περί των μαθητευομένων εις την φαρμακευτικήν

Αρ. 30: Ο βουλόμενος να γενή μαθητευόμενος της φαρμακευτικής, προσελθών εις την αυτοκρατορικήν ιατρικήν σχολήν, εγγράφεται εν τω ανήκοντι καταλόγω και λαμβάνει έγγραφον δηλωτικόν της γενομένης αυτού εγγραφής.

Αρ. 31: Ο μαθητευόμενος της φαρμακευτικής, όπως γενή κάτοχος της τέχνης, οφείλει τουλάχιστον επί έξ έτη να μαθητεύσῃ παρά τινι ή παρά τισι των εξασκούντων ταύτην τη αδεία της Αρχής. Του εξαετούς δε τούτου χρόνου της μαθητείας διαιρουμένου εις τριετίας δύο, απαιτείται κατά την δευτέραν περίοδον, ήτοι την από του τετάρτου της μαθητείας έτους αρχομένην, να δώσῃ εξετάσεις περί την γαλλικήν και αριθμητικήν επιτυχώς, διδασκόμενος προσέτι εν τη ιατρική σχολή τα της φαρμακευτικής μαθήματα.

Αρ. 32: Συμπληρώσας τον τεταγμένον της εξαιτίας χρόνον, ο μαθητής γίνεται δεκτός εις το να υποστή την νόμιμον εξέτασιν, όπως λάβη πτυχίον τελειοδιδάκτου φαρμακοποιού. Ευδοκιμήσας δε εις την εξέτασιν, λαμβάνει παρά της αυτοκρατορικής ιατρικής σχολής το πτυχίο τούτο.

Αρ. 33: Αν ο μαθητευόμενος επιθυμή να απέλθῃ εκ του φαρμακείου εν ᾧ εργάζεται, οφείλει τουλάχιστον προ δεκαπέντε ημερών να αναγγείλῃ τούτο εις τον προϊστάμενον αυτού και να λάβῃ την συγκατάθεσίν του εγγράφως· ἄλλως δεν τῷ επιτρέπεται ἡ ἀπό του φαρμακείου ἀποχώρησις. Επειδή δε, όπως ἀποδείξῃ ὅτι ἀνήγγειλε τὴν ἐν λόγῳ πρόθεσιν αὐτοῦ εἰς τον προϊστάμενον, πρέπει να φέρῃ ἑγγραφον υπογεγραμμένον ὑπὸ τούτου. Αν ὁ προϊστάμενος δεν δώσῃ το ἑγγραφον ἐντὸς εικοσιτεσσάρων ὥρων, ἢ δεν χορηγήσῃ τῆς συνενάσεως αὐτοῦ ἀποδεικτικόν, ὁ μαθητευόμενος ἀναφέρει το γεγονός εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐφορείαν, αὕτη δε ἐνεργεῖ τὰ δέοντα.

Αρ. 35: Ο μαθητευόμενος φαρμακοποιός δεν δύναται, ἀνευ τῆς συνενάσεως τοῦ διευθυντοῦ, να ἀπέλθῃ τοῦ φαρμακείου εἰς ἄλλο, κείμενον εἰς ἀπόστασιν ἐλάσσονα τῶν χιλίων πήχεων τουλάχιστον.

Κεφάλαιον ἕκτον

Περὶ τῶν τελῶν, τῶν ὑπὸ φαρμακοποιῶν πληρωτέων εἰς τὴν αυτοκρατορικὴν ἱατρικὴν σχολήν

Αρ. 36: Ο μαθητευόμενος φαρμακοποιός, λαμβάνων το του τελειοδιδάκτου πτυχίον, δίδει λόγω δικαιώματος διὰ τούτο εἰς τὴν αυτοκρατορικὴν ἱατρικὴν σχολὴν γρόσια πεντακόσια.

Αρ. 37: Παρά τῶν τελειοδιδάκτων φαρμακοποιῶν, τῶν φερόντων πτυχίον ἄλλης παρά τὴν αυτοκρατορικὴν ἱατρικὴν σχολήν, λαμβάνεται ἐπίσης διὰ τὴν χορηγουμένην αὐτοῖς ἀδειαν πρὸς ἐξάσκησιν τῆς φαρμακευτικῆς, δικαίωμα πεντακοσίων γροσίων.

Αρ. 38: Διὰ τὰ συμβόλαια καὶ ἀποδεικτικά παντός εἶδους τὴν ἐξάσκησιν τῆς φαρμακευτικῆς τέχνης ἀφορώντα, εἰς τὴν ἱατρικὴν δε σχολὴν προσαγόμενα ἐπὶ τούτῳ, εἶναι πληρωτέον τέλος ἐξ εἴκοσι πέντε γροσίων λόγω καταχωρήσεως.

Αρ. 39: Τα φαρμακεία, ἐπιβλεπόμενα καὶ ἐξεταζόμενα ἀπαξ καθ' ἐξαμηνίαν δίδουσι ἕκαστον πενήντα γρόσια εἰς τὴν αυτοκρατορικὴν ἱατρικὴν σχολήν. Ἀλλ' αἱ ἑκτακτοὶ ἐν αὐτοῖς ἐρευνᾶται γίνονται ἀνευ τινός πληρωμῆς.²

Κεφάλαιον ἑβδομον

Περί ποινών

Αρ. 40: Η παράβασις των εν τω κανονισμῷ τούτῳ διατάξεων τιμωρεῖται ὡς εξής:

Αρ. 41: Η άνευ αδείας εξάσκσις του φαρμακευτικοῦ επαγγέλματος συνεπάγεται την χρηματικὴν ποινὴν δέκα ἕως πεντήκοντα οθωμανικῶν λιρῶν, κλειομένου συγχρόνως και του φαρμακείου.

Αρ. 42: Οι ἔχοντες την άδειαν του μετέρχεσθαι την τέχνην φαρμακοποιοί, αν παραβῶσιν διάταξιν τινα του παρόντος κανονισμού, τιμωροῦνται διά της εντελοῦς αφαιρέσεως των πραγμάτων, ὧν η χρήσις αντίκειται τῷ νόμῳ, διά της επιβολῆς χρηματικῆς ποινῆς μίας ἕως πεντήκοντα οθωμανικῶν λιρῶν, ἢ κλειομένου του φαρμακείου ουχί πλέον των τριῶν μηνῶν, ἢ αφαιρουμένης της προς αυτοῦς αδείας ουχί ἐπὶ μακρότερον της διετίας χρόνου, ἢ τέλος αφαιρουμένης της αδείας ταύτης ὁλῶς διόλου.

Αρ. 43: Εν περιπτώσει καθ' ην οι παραβάται ἐγένοντο προσέτι παραίτιοι ζημίας, υποστήσονται, παρά τας ανωτέρω ποινάς, και την υποχρέωσιν της παροχής των απαιτουμένων αποζημιώσεων κατά την επικρατοῦσαν επιτοπίως τάξιν.

Αρ. 44: Ἔργον του συμβουλίου εἶναι να ὀρίσῃ τον βαθμόν της εφαρμοστέας ποινῆς. Εἰς ἐκάστην περίπτωσιν λαμβάνει ἐπὶ τούτῳ ὑπ' ὄψιν το σπουδαῖον της γενομένης παραβάσεως του νόμου, αν ὑπάρχῃ υποτροπή ἢ μη, και εν γένει ἀπάσας τας τε ελαφρυντικὰς και επιβαρυντικὰς περιστάσεις.

Αρ. 45: Το αυτοκρατορικόν ιατροσυνέδριον ἐστίν αρμόδιον ἐπὶ πάσης παραβάσεως εἰς την εξάσκσιν της φαρμακευτικῆς τέχνης αναγομένης. Σχηματιζόμενον δε ὡς δικαστήριον δικάζει την υπόθεσιν και κατά το δέον ἐπιβάλλει την ποινὴν.

Αρ. 46: Η των φαρμακοποιῶν συντεχνία ἐκλέγει κατ' ἔτος τρία μέλη ἀτίνα, εν τῷ ιατροσυνεδρίῳ, λαμβάνουσι μέρος εἰς τας συσκέψεις τας αφορώσας το φαρμακευτικόν ἐπάγγελμα. Εκλέγονται δε κατ' ἔτος νέα μέλη.

Κεφάλαιον ὀγδοον

Συμπληρωματικά διατάξεις

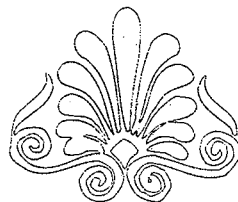
Αρ. 47: Αἱ εκ της ενεργείας της φαρμακευτικῆς τέχνης ὡς και εκ του τμήματος των φαρμάκων προκύπτουσαι διενέξεις θεωροῦνται και ἐκδικάζονται εν τῷ ιατροσυνεδρίῳ.

Αρ. 48: Καταργούνται άπασαι αι προηγούμεναι διατάξεις, αι τω παρόντι κανονισμώ αντικείμεναι.

Αρ. 49: Η ιατρική σχολή επιτηρήσει επιμόνως την εκτέλεσιν του παρόντος κανονισμού. Ο δε κανονισμός ούτος, ως ήδη έχει, εφαρμοσθήσεται μόνον εν Κωνσταντινουπόλει και εις τα υπαγόμενα μέρη.³

1. Γιάνγια, φ. 148/1-5-1872.
2. Γιάνγια, φ. 149/8-5-1872.
3. Γιάνγια, φ. 150/15-5-1872.
4. Φ. Η., φ. 388/7-7-1900.
5. Σαλαμάγκας, Άπαντα Ε', κεφ. Βιογραφικά, σσ. 36-39.
6. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σσ. 117-119.
7. Γιάνγια, φ. 264/11-9-1874.
8. Νικολαΐδης, *Γιάννινα*, σσ. 226, 228.
9. Παπαγεωργίου, *Συντεχνίες*, σσ. 238-240.
10. Σαλαμάγκας, Τουρκοκρατία, *Η. Ε.* 1959, σ. 486.
11. Σαλαμάγκας, *Γιάννινα*, *Η. Ε.* 1960, σ. 4.
12. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 4.
13. Γιάνγια, φ. 147/24-4-1872.
14. Φ. Η., φ. 70/14-1-1894.
15. Βετσόπουλος, Λεσκοβίκι, *Η. Ετ.* 10/1984, σ. 360.
16. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 3/1986, σσ. 102-103.
17. *Ήπειρος*, φ. 295)495/28-1-1915.
18. Α. Α., φ. 1276)26/7-4-1875.
19. Βιτάλης, Κώδιξ, *Η. Ε.* 1957, σ. 326.
20. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 160.
21. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 156.
22. Άρτα, φ. 60/7-11-1822.
23. Χειμώνας, Άρτα, *Σκουφάς* 1-6/1983, σ. 343.
24. Λαζαρίδης, Κομπογιαννίτης, *Η. Ε.* 1982, σ. 181.
25. Παπαγεωργίου, *Συντεχνίες*, σσ. 239, 241.
26. Γιάνγια, φ. 90/1-3-1871.
27. Α. Ο. Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 17.
28. Γιάνγια, φ. 120/4-10-1871.
29. Λαμπρίδης Ι., *Μελετίματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 73.
30. Τζιόβας Π., *Ιστορία*, *Η. Ε.* 1988, σσ. 18-28.
31. Φ. Η., φ. 376/14-4-1900.
32. *Ήπειρος*, φ. 322)522/8-4-1915.
33. Σαλαμάγκας, Άπαντα Α', κεφ. Κόσσα, σ. 6.
34. Νικολαΐδης, *Γιάννινα*, σ. 231.
35. Φ. Η., φ. 752/4-4-1908.
36. *Ήπειρος*, φ. 16/18-10-1909.
37. *Ήπειρος*, φ. 12/20-9-1909.
38. *Ήπειρος*, φ. 13/27-9-1909.
39. *Ήπειρος*, φ. 62/5-9-1910.

40. *Ἡπειρος*, φ. 90/20-3-1911.
41. *Φ. Η.*, φ. 761/13-6-1918.
42. *Ἡπειρος*, φ. 58/8-8-1910.
43. *Ἡπειρος*, φ. 11/13-9-1909.
44. Αραβαντινός Π., *Περιγραφή Γ'*, σ. 239.
45. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σσ. 36-37.
46. *Φ. Η.*, φ. 158/12-10-1895.
47. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σ. 128.
48. Dalven, *Jews*, σ. 147.
49. Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*, σσ. 101-102.
50. Βάντζιος, Τσεπέλοβο, *Η. Ε.* 1954, σ. 951.
51. *Φ. Η.*, φ. 177/23-2-1896.
52. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*, σσ. 261-262.
53. *Φ. Η.*, φ. 422/23-3-1901.
54. *Φ. Η.*, φ. 40/18-6-1893.
55. *Φ. Η.*, φ. 50/27-8-1893.
56. *Φ. Η.*, φ. 544/10-10-1903.
57. *Φ. Η.*, φ. 559/23-1-1904.
58. *Ἡπειρος*, φ. 102/12-6-1911.
59. *Αρτα*, φ. 61/14-11-1882.
60. *Αρτα*, φ. 60/7-11-1882.
61. *Ἡπειρος*, φ. 224)64/16-10-1913.
62. *Φ. Η.*, φ. 415/2-2-1901.
63. *Φ. Η.*, φ. 770/10-10-1908.
64. *Φ. Η.*, φ. 797/29-5-1909.
65. *Φ. Η.*, φ. 186/25-4-1896.
66. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σσ. 15, 17.
67. *Φ. Η.*, φ. 599/26-11-1904.
68. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 3/1986, σ. 102.

V

Οδοντιατρική Περίθαλψη

Το επάγγελμα του οδοντιάτρου, αν και ασκήθηκε από την αρχαιότητα, στην Ήπειρο δεν απέκτησε επιστημονική οντότητα παρά μόνο στις αρχές του εικοστού αιώνα. Ως τότε η οδοντιατρική ασκείτο από τους χειρουργούς και από εμπειρικούς οδοντογιατρούς που κατά κανόνα ήταν κουρείς.¹ Είναι άλλωστε γνωστό το περιστατικό στο οποίο πρωταγωνίστησε ο χειρουργός Ιωαννίνων Κ.Δ. Σταυρίδης (βλ. λ.) όταν, τον Ιανουάριο του 1870, περιέθαλψε κάποια γυναίκα που είχε σπάσει το δόντι της.²

Αν και στα Ιωάννινα υπήρχε το *ιονάφι των δοντογιατρών*³, οι πρώτοι επιστήμονες οδοντίατροι κάνουν δειλά την εμφάνισή τους προς τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Το 1870 εμφανίζεται στην πόλη ο Ι. Βισκόντι⁴ (βλ. λ.), ενώ το 1909 ασκούσαν εκεί το επάγγελμα οι Γεώργιος Δημητριάδης (βλ. λ.) και Αναστάσιος Β. Ξιούρας⁵ (βλ. λ.). Οδοντίατροι εργάζονταν και σε μικρότερες πόλεις της Ηπείρου, όπως η Πολύτσα και η Κόνιτσα, όπου το 1911 ασθενής πλήρωσε σε οδοντίατρο αγνώστων στοιχείων πενήντα γρόσια.⁶

Το 1901 στους καταυλισμούς των σαρακατσαναίων και των βλάχων του Συρράκου εμφανίστηκε ένας πλανόδιος οδοντίατρος πλήρως εξοπλισμένος, που πρόσφερε τις υπηρεσίες του. Επιδείκνυε μάλιστα και δεκάδες τεχνητών οδόντων καθώς και τεχνητές οδοντοστοιχίες.⁷

Δυστυχώς όμως το επάγγελμα έμεινε χωρίς κατοχύρωση μέχρι τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων από τους Τούρκους.⁸ Το γεγονός αυτό, που ίσως να οφειλόταν στο ότι η Τουρκία και η Ελλάδα δεν

είχαν αποκτήσει ακόμα Οδοντιατρικές Σχολές, όχι μόνο ενοχλούσε τους σπουδασμένους στην Ευρώπη οδοντίατρους, αλλά άφηνε και ασύδοτους τους πρακτικούς *συναδέλφους* τους.

1. Γιάνγια, φ. 316/8-10-1875.
2. Γιάνγια, φ. 34/15-1-1870.
3. Σαλαμάγκας Δ., *Ιονάρια Α'*, σ. 6.
4. Σαλαμάγκας Δ., *Ιστοριοδιφικά, Η. Ε.* 1963, σ. 205.
5. Α. Ο., *Βαλκανοτουρκικός, Η. Ετ.* 1/1986, σ. 15.
6. Ευθυμίου, *Χρονικά, Η. Ε.* 1982, σ. 352.
7. Φ. Η., φ. 444/14-9-1901.
8. Α.Γ.Δ.Η., 111/1914, αρ. 20171, 9/10/1914.

VI

Η άσκηση των παραϊατρικών επαγγελμάτων

Οι γιατροί του δέκατου ένατου αιώνα, στον άνισο αγώνα που διεξήγαν με τις ασθένειες εξ αιτίας των προκαταλήψεων και της αμάθειας του λαού καθώς και των περιορισμένων μέσων που διέθεταν, βρήκαν στο πρόσωπο του παραϊατρικού προσωπικού (των νοσοκόμων, των μαιών και των εμβολιαστών) έναν αξιόλογο σύμμαχο.

Νοσοκόμοι υπήρχαν και των δύο φύλων και ανήκαν στο *ισνάφι των νοσοκόμων*.¹ Μέσω του *ισναφιού* απολάμβαναν ανάλογα προνόμια με αυτά των μελών των άλλων συντεχνιών. Πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους αποκλειστικά σε ομόφυλά τους άτομα, που νοσηλεύονταν στα νοσοκομεία, και η εκπαίδευσή τους ήταν πρακτική. Από το *Καταστατικόν του Δημοτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων η “Αγάπη”* (βλ. το σχετικό κεφάλαιο) γίνεται φανερό ότι για να προσληφθούν αρκούσε να γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή, να έχουν ηλικία από είκοσι ως πενήντα χρόνων και να είναι *αμέμπτου διαγωγής*. Αυτοί που συγκέντρωναν τα παραπάνω προσόντα προσλαμβάνονταν δοκιμαστικά για ένα εξάμηνο, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στους γιατρούς να αποφασίσουν αν έχουν τα προσόντα για να ασκήσουν το επάγγελμα.

Των νοσοκόμων, ανδρών και γυναικών, προϊστάτο η Αρχिनοσοκόμος. Εκείνη που ήθελε να αναλάβει αυτή τη θέση έπρεπε να προσκομίσει πιστοποιητικό ευδόκιμης τριετούς υπηρεσίας σε κάποια από τις κλινικές του Πανεπιστημίου Αθηνών, στον Ευαγγελισμό ή στο Νοσοκομείο Παίδων. Μεταξύ

των καθηκόντων της ήταν η φροντίδα των νοσηλευόμενων, η επίβλεψη και η εκπαίδευση του προσωπικού και η διατήρηση της καθαριότητας και της τάξης στο νοσοκομείο.²

Η προσφορά των νοσοκόμων θα έλεγε κανείς πως περνούσε απαρατήρητη, αφού, στις ευχαριστήριες επιστολές που δημοσιεύονταν στις εφημερίδες, σπάνια γίνεται αναφορά σ' αυτούς. Μεταξύ των ελαχίστων εξαιρέσεων είναι η αναγγελία του θανάτου της Μαρίας Μαντζαβίνου, που εργαζόταν στο νοσοκομείο του Ιταλικού Ερυθρού Σταυρού και που το Μάρτιο του 1913 σκοτώθηκε σε τροχαίο.³

Στο παραϊατρικό προσωπικό των νοσοκομείων ανήκαν και ο μαίες, στην εξέλιξη του επαγγέλματος των οποίων ο δέκατος ένατος αιώνας υπήρξε ορόσημο. Κατά τα τελευταία χρόνια του εμφανίζονται στην Ήπειρο οι πρώτες επιστήμονες μαίες. Οι επίτοκες σιγά σιγά παύουν να εμπιστεύονται τη ζωή τη δική τους και του αγέννητου παιδιού τους σε κάποια έμπειρη ηλικιωμένη γυναίκα⁴ και αρχίζουν να καταφεύγουν σ' αυτές.

Από τις πρώτες επιστήμονες μαίες που εγκαταστάθηκαν στα Ιωάννινα ήταν η Ευανθία Σ. Ντάγκα, η Αγγελική Κριθαρά και η Ευανθία Γ. Ζαλίγγα. Η Ε. Ντάγκα, σε πληρωμένη καταχώρησή της σε εφημερίδα της εποχής (1909), ανακοίνωνε στο κοινό ότι εργάστηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα σε ιδιωτική κλινική των Αθηνών όπου ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την *μάλαξιν* (massage).⁵

Την ίδια περίπου εποχή με τη Ντάγκα εμφανίστηκε στα Ιωάννινα και η Αγγελική Κριθαρά⁶, ενώ η Ευανθία Ζαλίγγα άρχισε να εργάζεται εκεί λίγο αργότερα⁷. Για την τελευταία, δημοσιεύονται στις εφημερίδες διάφορες ευχαριστήριες επιστολές που επαινούν την ευσυνειδησία και την επιστημονική της κατάρτιση.^{7,8,9}

Επιστήμονες μαίες πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους και στην Άρτα. Το 1884, λίγο μετά την απελευθέρωση της πόλης, άρχισε να εργάζεται εκεί η αριστούχος μαία Αναστασία Θ. Μπαγιάκα, που είχε σπουδάσει στην Αθήνα.¹⁰ Το Νοέμβριο του 1893 εγκαταστάθηκε στην Άρτα¹¹ και η μαία Βιργινία Ι. Μώραλη, αφού άριστευσε σε εξετάσεις που υποβλήθηκε από το Ιατροσυνέδριο Ιωαννίνων προκειμένου να της χορηγηθεί άδεια άσκησης του επαγγέλματος και στην οθωμανική αυτοκρατορία¹². Στην Άρτα άρχισε να εργάζεται οκτώ χρόνια αργότερα και η Ελένη Στούμπη, από τους Καλαρρύτες¹³, η οποία υποβλήθηκε σε ανάλογες εξετάσεις¹⁴.

Στην επαρχία του Αργυροκάστρου εργάστηκε η Χαρίκλεια Χ. Μάνου, που ήταν πτυχιούχος της Μαιευτικής Σχολής Αθηνών και η μόνη επιστήμων μαία ολόκληρης της επαρχίας.¹⁵ Αρχικά άσκησε το επάγγελμα στη Δρόβιανη. Εκεί ήρθε σε σύγκρουση με το γιατρό Σ. Νιάρο (βλ. λ.), ο οποίος την κατηγό-

ρησε ότι μετέρχεται το επάγγελμα της μαίας και του γιατρού χωρίς να φέρει κανένα από τα δύο διπλώματα. Όμως ο δημοτικός γιατρός του Δελβίνου, Ε. Γκιάτης (βλ. λ.), στον οποίο οι τοπικές αρχές του Δελβίνου ανάθεσαν τη διαλεύκανση της υπόθεσης, αποφάνθηκε ότι η μαία ήταν θύμα συκοφαντίας, διότι και πτυχίο μαιευτικής διέθετε και ουδέποτε χορήγησε φάρμακα σε ασθενή.¹⁶ Το 1896 η Μάνου εγκαταστάθηκε στο Αργυρόκαστρο, στη συνοικία Μιτροπόλεως¹⁵, όπου εργάστηκε και στα πρώτα χρόνια του επόμενου αιώνα¹⁷.

Στην Πρέβεζα άσκησε το επάγγελμα και η μαία Ελένη Δημολίτσα, που αποβίωσε το 1903 *αφήσασα άφατον λύπην εις τους κατοίκους ανεξαρτήτως φυλής και θρησκευματος ένεκα των περικοσμούντων αυτήν αρετών και της επιστημονικής μορφώσεως*.¹⁸

Οι επιστήμονες μαίες ασκούσαν ελεύθερο επάγγελμα ή εργάζονταν σε νοσοκομεία όπου η μισθοδοσία τους γινόταν με τρόπο ανάλογο αυτής των γιατρών. Σπάνιες είναι οι αναφορές σε κληροδοτήματα που διέθεταν ποσά για την πληρωμή τους, όπως για παράδειγμα το κληροδοτήμα Δ. Ζιτσαίου, το οποίο όριζε την καταβολή τριακοσίων φράγκων ετησίως για τη μισθοδοσία μίας μαίας που θα εργαζόταν στην περιοχή της Ζίτσας.¹⁹

Οι μαίες που σπούδαζαν στην Αθήνα και στην Ευρώπη έπρεπε, σύμφωνα με τον *Κανονισμόν της εν τη Οθωμανική Αυτοκρατορία Αστικής Ιατρικής* του 1872, να παρουσιάζουν τα διπλώματά τους στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης και να υποβάλλονται σε εξετάσεις. Αυτές που επετύγχαναν στις εξετάσεις πλήρωναν εκατό γρόσια και έπαιρναν την άδεια να ασκούν το επάγγελμα στην οθωμανική αυτοκρατορία. Όμως, σύμφωνα με το όγδοο άρθρο του κανονισμού, δεν τους επιτρεπόταν η χρήση μαιευτικών εργαλείων ούτε η χορήγηση φαρμάκων.²⁰

Με την ίδρυση του *Μαιευτικού Καταστήματος* στο νοσοκομείο Χατζηκώστα το 1871 (βλ. το σχετικό κεφάλαιο) μαιευτική εκπαίδευση παρέχόταν και στα Ιωάννινα, για σύντομο όμως χρονικό διάστημα.

Η παρουσία των σπουδασμένων μαίων αναβάθμισε κατά πολύ τη ζωή των γυναικών της εποχής. Προκαταλήψεις γερά ριζωμένες, κυρίως στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, αποκλείαν την παρουσία γιατρού ακόμη και σε περιπτώσεις δυστοκίας, με αποτέλεσμα ο θάνατος της επιτόκου και του παιδιού να μην είναι καθόλου σπάνιο φαινόμενο. Οι επιστήμονες μαίες, επειδή λόγω του φύλου τους βρίσκονταν πιο κοντά στις γυναίκες, συνέβαλαν στη σωτηρία πολλών ζωών, ενώ συγχρόνως προλείαναν το έδαφος έτσι ώστε, δεκαετίες αργότερα, να γίνουν αποδεκτές και οι πρώτες γυναίκες γιατροί.

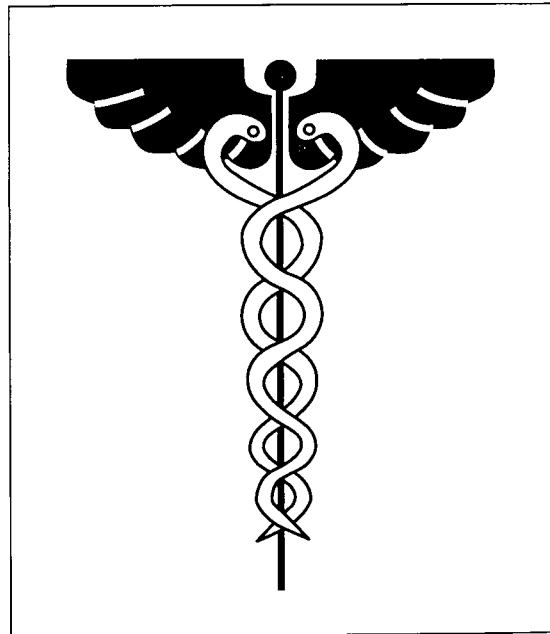
Το επάγγελμα του εμβολιαστή κλείνει τον κατάλογο των παραϊατρικών επαγγελμάτων. Εμφανίζεται σε όλο το χρονικό φάσμα αυτής της εργασίας,

ενώ συνεχίζει να υπάρχει και μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων το 1913. Αν και οι εμβολιασμοί γίνονταν κατά κανόνα από τους γιατρούς, σε μερικές περιπτώσεις επιδημιών οι Αρχές έστελναν, αντί για γιατρούς, εμβολιαστές που, έναντι προσυμφωνημένης αμοιβής, εμβολίαζαν τους κατοίκους της περιοχής. Από τα ονόματά τους σώζεται αυτό του Αλέξιου Α. Καραμεσινόγλου που άσκησε το επάγγελμα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.²¹

Τα παραϊατρικά επαγγέλματα, αν και λιγότερο γνωστά από το επάγγελμα του γιατρού και του φαρμακοποιού, είχαν κι αυτά τη θέση τους στη θεραπεία και μέχρι ενός βαθμού στην πρόληψη των νοσημάτων που κατέτρυχαν τους Ηπειρώτες το δέκατο ένατο αιώνα. Η άσκησή τους, εμπειρική στην αρχή, με την πάροδο του χρόνου έγινε στην πλειοψηφία από αυτά επιστημονική και έτσι οι θεράποντές τους πήραν βαθμιαία την καταξιομένη θέση που έχουν σήμερα.

1. Σαλαμάγκας, Ισνάφια, *H. E.* 1959, σ. 563.
2. Α.Γ.Δ.Η., 11/1913, 19/12/1913, Παράρτημα του Επισήμου Δελτίου της Γενικής Διευθύνσεως Ηπείρου.
3. *Ήπειρος*, φ. 171/Μάρτιος-1913.
4. *Ήπειρος*, φ. 16/18-10-1909.
5. *Ήπειρος*, φ. 10/6-9-1909.
6. *Ήπειρος*, φ. 19/14-11-1909.
7. *Ήπειρος*, φ. 157/1-7-1912.
8. *Ήπειρος*, φ. 86)266/10-11-1913.
9. *Ήπειρος*, φ. 97)277/24-11-1913.
10. *Αραχθος*, φ. 29/29-5-1884.
11. *Φ. Η.*, φ. 63/26-11-1893.
12. *Φ. Η.*, φ. 62/19-11-1893.
13. *Φ. Η.*, φ. 462/18-1-1902.
14. *Φ. Η.*, φ. 454/23-11-1901.
15. *Φ. Η.*, φ. 204/6-9-1894.
16. *Φ. Η.*, φ. 141/16-6-1895.
17. *Φ. Η.*, φ. 471/22-3-1902.
18. *Φ. Η.*, φ. 509/10-1-1903.
19. *Φ. Η.*, φ. 444/14-9-1901.
20. *Γιάνγια*, φ. 148/1-5-1872.
21. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

I

Βιογραφικά Σημειώματα Γιατρών

ΑΓΓΕΛΕΑΣ Ν.

Άσκησε το ιατρικό επάγγελμα στην Πάργα κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Γαλινός, τόμος Ι, τ. 9/3-3-1879, σ. 144.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΔΗΣ ΑΡΙΣΤ. του Ι.

Γεννήθηκε στην Κόνιτσα. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών με άριστα το 1902¹ και εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του².

1. Λογοδ. 1901-1902, σ. 75.

2. Ήπειρος, φ. 106, 10/7/1911.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Διορίστηκε κοινοτικός γιατρός στο Τσεπέλοβο Ζαγορίου τον Ιανουάριο του 1874 για να καταπολεμήσει μία επιδημία οστρακιάς και *πονόλαιμου*.¹ Το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου επενέβει ξανά σε επιδημία οστρακιάς που παρουσιάστηκε εκεί.² Πιθανόν πατέρας του προηγούμενου.

1. Γιάνγια, φ. 233/30-1-1874.

2. Γιάνγια, φ. 275/4-12-1874.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ

Εργάστηκε στην Κόνιτσα όπου και παρέμεινε ως το θάνατό του, γύρω στα 1920.¹ Για δύο χρόνια (1889 και 1890) ήταν εφοροταμίας της συνοικίας Επάνω Κόνιτσα.²

1. Ευθυμίου, Γιατροί, *Η. Ε.* 1982, σ. 351.

2. Ευθυμίου, Σχολεία, *Κόνιτσα* 11/1965, σ. 12.

ΑΔΑΜΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Επιφανής εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε στη Μπούχαλη της Πρεμετής περί το 1812. Εργάστηκε στην περιοχή του Δελβίνου όπου ασχολείτο με τη θεραπεία τραυμάτων. Πέθανε το 1922.¹ Ήταν πατέρας του γιατρού Πολυχρόνη Αδαμίδη (βλ. λ.).

1. Nakuci, *Përmeti*, σ. 106.

ΑΔΑΜΙΔΗΣ ΑΡ.

Εμπειρικός γιατρός στην Ήπειρο. Η Κοινότητα Δελβινακίου τον προσέλαβε ως κοινοτικό γιατρό και δάσκαλο. Δεν άσκησε όμως ούτε το επάγγελμα του γιατρού, γιατί η κοινότητα ακύρωσε το συμβόλαιο επειδή δεν είχε πτυχίο, ούτε το επάγγελμα του δάσκαλου, επειδή προφασίστηκε έλλειψη χρόνου. Οι προσλήψεις έγιναν στις αρχές της δεκαετίας του 1880.¹

1. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 88.

ΑΔΑΜΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του ΑΔΑΜ

Γεννήθηκε στη Φράσερη της Πρεμετής το 1869 και σπούδασε στη Γαλλία. Εργάστηκε στην Κορυτσά και αργότερα στην Αίγυπτο. Συμμετείχε στην πρώτη αλβανική κυβέρνηση που έγινε στο Δυρράχιο ως υπουργός οικονομικών (15/3-20/5/1913).¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 190.

ΑΔΑΜΙΔΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ του ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Από τη Μπούχαλη της Πρεμετής. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1907 με βαθμό *λίαν καλώς*¹ και εργάστηκε στην Πρεμετή² ως το τέλος της ζωής του (1926;). Ήταν γιος του γνωστού γιατρού Βασ. Αδάμη (βλ. λ.).³

1. *Λογος*. 1906-1907, σ. 151.

2. Φ. Η., φ. 754/24-4-1908.

3. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

ΑΛΕΞΑΚΗΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Άρτα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Αγγάντης, *Αναμνήσεις*, *Σκουφάς* 7/1958, σ. 26.

ΑΛΕΞΗΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα και ήταν γιατρός της οικογένειας του Σταύρου Ιωάννου. Στον *Δερματοδέτον Κώδικα* (1817) του Ιωάννου, αναφέρεται: ...*διά τον ιατρόν Αλέξη με μπουγιουρδί 250 γρόσια*...¹

1. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 4.

ΑΛΕΞΙΟΣ

Εμπειρικός γιατρός που εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια και κυρίως στη Ζονδίλη (σήμερα λέγεται Δίκορφο). Το Σεπτέμβριο του 1871 εμβολίασε πολλά παιδιά στο Μακρίνο και στο Φλαμπουράρι του Ζαγορίου, με αποτέλεσμα όχι μόνο να ασθενήσουν όλα τα παιδιά που εμβολιάστηκαν αλλά και να πεθάνουν δύο από αυτά.¹

1. Γιάγγια, φ. 126/15-11-1871.

ΑΛΕΞΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Αναφέρεται στον κατάλογο συνδρομητών του βιβλίου του Σχόμελου *Στοιχεία Γενικής Παθολογίας*, που εκδόθηκε το 1848, ως *αρχιχειρουργός εκ Τζιουν-δύλης* (πρόκειται για τη Ζονδίλη του Ζαγορίου). Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΕΞΙΟΣ του ΧΡ.

Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1886, με βαθμό *καλώς*.¹ Εργάστηκε στην Άρτα, την ιδιαίτερη πατρίδα του.² Το 1908 δημοσίευσε στην εφημερίδα Άρτας, *Το Φως της Ηπείρου*, ένα άρθρο *Περί Θεού*.³

1. Λογοδ. 1885-1886, σ. 88.

2. Γαληνός, τόμος XIX, τ. 14/8-9-1889, σ. 217.

3. Φως, φ. 1/8-3-1908.

ΑΛΗ ΜΠΕΗΣ

Συνταγματάρχης του τουρκικού αυτοκρατορικού στρατού. Το 1877 διορίστηκε αρχίατρος του στρατιωτικού σώματος που βρισκόταν στα Ιωάννινα.¹

1. Γιάγγια, φ. 416/2-11-1877.

ΑΛΙΤΕ ΣΑΜΠΑΝ

Γεννήθηκε το 1842 στο Αργυρόκαστρο και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης. Αρχικά εργάστηκε ως παθολόγος του τουρκικού στρατού στο Μοναστήρι, στη Σκούπα της Πρέβεζας και αργότερα στο στρατιωτικό νοσοκομείο Ιωαννίνων. Τέλος άσκησε ελεύθερο επάγγελμα στην Πρέβεζα και στο Αργυρόκαστρο. Πέθανε το 1917.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 181.

ΑΛΙΤΕ ΧΑΪΝΤΑΡ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1859. Αποφοίτησε από την Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης το 1884 ή το 1885. Εργάστηκε

στο Σερβίτζε της Τουρκίας, αργότερα στην βόρειο Αλβανία και τέλος στους Φιλιάτες και στην Πρέβεζα. Πέθανε το 1897.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ του Α.

Καταγόταν από το Ζαγόρι.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1882 με βαθμό *λίαν καλώς*² και εργάστηκε στα Άνω Σουδενά³.

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά Α'*, σ. 62.

2. *Λογος. 1881-1882*, σ. 58.

3. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΘΩΜΑΣ

Συφιλιδολόγος-παθολόγος στη Δρόβιανη.^{1,2} Το 1890 συνελήφθη από τους Τούρκους ως πρόεδρος δήθεν κομιτάτου ελληνικού σκοπούντος την ανατροπήν του τουρκικού καθεστώτος και φυλακίστηκε για ενάμισι έτος. Απέδρασε και εγκαταστάθηκε στην Κέρκυρα όπου ασκούσε το ιατρικό επάγγελμα. Το 1898 αμνηστεύτηκε από τον Σουλτάνο³ και τον επόμενο χρόνο εγκαταστάθηκε στον Πειραιά².

1. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Πογωνιακά, σ. 86.

2. *Φ. Η.*, φ. 339/9-7-1899.

3. *Φ. Η.*, φ. 277/17-4-1898.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Εργάστηκε στις Πάδες της Κόνιτσας κατά τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Ευθυμίου, ΓΙΑΤΡΟΙ, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ ΕΥΔ. του Γ.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1898 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια ενώ με το ψευδώνυμο *Φιλώτας* ανήκε στην Πατριωτική Οργάνωση Ιωαννίνων.²

1. *Λογος. 1897-1898*, σ. 103.

2. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Επιφανής γιατρός που εργάστηκε στην Ήπειρο στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα. Εξέδωσε πραγματεία με τίτλο *Περί μαρασμού της γεροντικής ηλικίας*.¹

1. Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1976, σ. 342.

ΑΟΥΕΡΜΠΑΧ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ του Ζ.

Γεννήθηκε στην Ήπειρο και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από

όπου αποφοίτησε το 1889 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στο Αργυρό-
καστρο και στη Χειμάρρα. Πέθανε το 1940.²

1. Λογοδ. 1888-1889, σ. 107.

2. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 207.

ΑΟΥΕΡΜΠΑΧ Ζ.

Γιατρός αυστριακής καταγωγής που εργάστηκε στην Ήπειρο. Από το 1839
ώς το 1867 ήταν γιατρός της καραντίνας της Αυλώνας, ενώ στο τέλος της
καριέρας του άσκησε την ιατρική στην Χειμάρρα. Πατέρας του προηγου-
μένου.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 80.

ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ του Α.

Γεννήθηκε στο Ζαγόρι της Ηπείρου και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή
του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1904 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στη
Ζονδίλη του Ζαγορίου.^{2,3,4} Την άποψη πως ήταν καλός επιστήμων στηρί-
ζουν δύο ευχαριστήριες επιστολές που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Ιωαν-
νίνων Ήπειρος* και οι οποίες παρατίθενται αυτούσιες.

Ζαγόριον

*Εν συγκινήσει κρατείται η ομογενής κοινότης Ζονδίλης εκ τινός περιστατικού,
αληθούς νεκραναστάσεως, την οποίαν επετέλεσεν ο εκεί ευδοκιμώτατα ασκών
το επάγγελμα του ιατρού κ. Βασίλειος Αποστολίδης. Νεαρά παιδίσκη, ανεψιά
του εν Ιωαννίνοις γνωστού εμπόρου κ. Τασιούλα Ντούλα, προσβεβλημένη
από ημερών εκ γριππώδους πνευμονίας αίφνης προχθές εφάνη υποκύψασα
εις το μοιραίον. Υπό τους θρήνους και τους κωπετούς της οικογενείας, δια-
γραφάσης πλέον ταύτην από του καταλόγου των ζώντων μελών της, ο φιλό-
τιμος ιατρός επί τετράωρον ολόκληρον μη απελπισθείς, μόνος κατάμονος
αγωνισθείς κατόρθωσε δι' όλων των ιατρικών περιθάλψεων να την νεκρανα-
στήση. Η μικρά παιδίσκη πλέον διασωθείσα τελείως ευρίσκεται εν αναρρώσει.*

*Ζαγορίσιοι*⁵

Ακολουθεί η δεύτερη επιστολή.

Ευχαριστήριον

*Καθήκον επιβεβλημένον θεωρώ να εκφράσω και δημοσία τας ευχαριστίας
μου προς τους διακεκριμένους ιατρούς κ.κ. Γ. Σταυρίδην, Β. Αποστολίδην εκ
Ζονδίλης και Β. Βοΐλαν, οίτινες εγχειρίσαντες την σύζυγόν μου, πάσχουσαν
εκ περισστίτιδος του μηρού, διέσωσαν ταύτην. Ιδιαίτερος δε να ευχαριστήσω
τον ιατρόν της κοινότητάς μου κ. Β. Αποστολίδην, χάρις εις την έγκαιρον και
επιστημονικήν διάγνωσιν του οποίου πναγκάσθην να οδηγήσω την σύζυγόν*

μου εις Ιωάννινα προς εγχείρησιν. Τας ευχαριστίας μου επίσης εκφράζω και εις τον επιμελή και επιδέξιον νοσοκόμον κ. Γ. Ζαλίγκαν.

Τασιούλας Χριστοδούλου
(εκ Ζονδίλης)⁶

Εκτός όμως της ιατρικής, ο Βασίλειος Αποστολίδης είχε και πατριωτική δράση. Συμμετείχε στην Πατριωτική Οργάνωση Ιωαννίνων.⁷

1. Λογοςδ. 1903-1904, σ. 62.
2. Ήπειρος, φ. 40/4-4-1910.
3. Ήπειρος, φ. 123/6-11-1911.
4. Ήπειρος, φ. 142/18-3-1912.
5. Ήπειρος, φ. 84/6-2-1911.
6. Ήπειρος, φ. 91/27-3-1911.
7. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.

ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ ή ΚΙΤΣΑΝΤΩΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γεννήθηκε στη Βούρμπιανη της Κόνιτσας. Εγκατεστημένος από το 1879 στην Κόνιτσα, εργάστηκε εκεί τουλάχιστον ως το 1902.¹

1. Ευθυμίου, Γιατροί, *Η. Ε.* 1982, σ. 351.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Γ.

Χειρουργός που άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα.¹ Τον Απρίλιο του 1878 εμβολίαζε τους απόρους δωρεάν στο Δημαρχείο κάθε Πέμπτη και Σάββατο από τις τρεις ως τις πέντε, ώρα Τουρκίας, εξ αιτίας μερικών κρουσμάτων ευλογίας που παρουσιάστηκαν στην πόλη.²

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.
2. Γιάνγια, φ. 437/12-4-1878.

ΑΡΗΦ ΕΦΕΝΤΗΣ

Αρχιχειρουργός του τουρκικού αυτοκρατορικού στρατού που στάλθηκε από την Κων/πολη στα Ιωάννινα το 1877.¹

1. Γιάνγια, φ. 416/2-11-1877.

ΑΡΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα και χρημάτισε γιατρός της οικογένειας Σταύρου Ιωάννου, όπως μαρτυρεί η αλληλογραφία του Ιωάννου με την πεθερά του Σουζάνα Μίσιου-Τσουκαλά.¹

1. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 200.

ΑΧΜΕΤ ΕΦΕΝΤΗΣ

Χειρουργός που υπηρετούσε στο στρατιωτικό νοσοκομείο Ιωαννίνων στα

τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Ταχ., φ. 56)22/4-7-1898.

ΑΧΜΕΤ ΧΑΪΡΙ ΕΦΕΝΤΗΣ

Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα υπηρετούσε στο στρατιωτικό νοσοκομείο Ιωαννίνων.¹

1. Ταχ., φ. 56)22/4-7-1898.

ΒΑΓΙΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ήταν ο πρωτότοκος γιος του Θανάση και ανηψιός του Λουκά Βάγια.^{1,2} Στάλθηκε από τον Καποδίστρια για σπουδές στην Ιατρική Σχολή της Πίζας,¹ από όπου αποφοίτησε στις 16/4/1849³. Εργάστηκε στην περιοχή Αργυροκάστρου το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.^{4,5}

Παράλληλα με την άσκηση της ιατρικής ασχολήθηκε με την βελτίωση των εκεί ελληνικών σχολείων.⁶ Το 1870 εκφώνησε λόγο στα εγκαίνια της Ζωγραφείου Σχολής στο Κεστοράτι του Αργυροκάστρου με θέμα *Τα εκ της παιδείας προσδοκώμενα καλά*,⁷ ενώ το 1871 διορίστηκε διευθυντής και επιστάτης της ίδιας σχολής.⁸ Είναι γνωστός ως αξιόλογος λόγιος και συγγραφέας ενός λατινικού λεξικού. Πέθανε στο Αργυρόκαστρο.¹

1. Παπαζήσης, Λόγιοι, *H. E.* 1976, σ. 348.

2. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 79.

3. Σιδέρη, *Φοιτητές Πίζας Β'*, σ. 455.

4. Κανελλίδης, *Υγιεινή*, σ. 400.

5. *Φ. Η.*, φ. 78/11-3-1894.

6. *A. A.*, φ. 937/11)23-12-1871.

7. *A. A.*, φ. 743/24)5-2-1870.

8. *A. A.*, φ. 904/18)30-8-1871.

ΒΑΓΙΑΣ ΛΟΥΚΑΣ

Γεννήθηκε στη Λέκλη του Τεπελενίου^{1,2} και ήταν αδελφός του γνωστού Θανάση Βάγια, αξιωματούχου του Αλή πασά^{1,2,3}. Σε νεαρή ηλικία πήγε στα Ιωάννινα όπου με τη βοήθεια του αδελφού του έγινε μαθητής του Αθανασίου Ψαλλίδα (την κόρη του οποίου νυμφεύτηκε το 1816).³ Αργότερα στάλθηκε με έξοδα του Αλή πασά στην Παβία, Βιέννη και Λειψία όπου επί μία δεκαετία² ή δεκαπενταετία³ σπούδασε ιατρική. Επέστρεψε στα Ιωάννινα το 1810¹ ή το 1811² και έγινε ο προσωπικός γιατρός του πασά, αφού λόγω των γνώσεών του υποσκέλισε τον Ευάγγελο Μέξη.³ Ήταν μάλιστα ο μόνος γιατρός που είχε το δικαίωμα να μπαίνει στο χαρέμι του Αλή, επειδή η μάνα του είχε θηλάσει έναν από τους γιους του Αλή και, σύμφωνα με το έθιμο, αποτελούσε μέλος της οικογένειας.⁴

Ο Λουκάς Βάγιας προσέφερε τις ιατρικές του γνώσεις και σε έναν άλλο επιφανή κάτοικο των Ιωαννίνων, τον Σταύρο Ιωάννου. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται από τα ποσά που είναι περασμένα στο *Πρόχειρον Κατάστιχόν* του (1812-1815), τα οποία αφορούν καθημερινές δαπάνες, όπως χρήματα για φάρμακα και πληρωμή γιατρών.⁵

Ήταν μέλος της Φιλικής Εταιρείας³ και μετά τη βίαιη κατάλυση της εξουσίας του Αλή πασά κατέφυγε στο Μεσολόγγι⁶ όπου εργάστηκε για τους επαναστατημένους Έλληνες. Σκοτώθηκε στο Άργος το 1833² από Γάλλους στρατιώτες εισελθόντας εις την πόλιν εκείνην διά της λόγχης³.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 78.

2. Μπέττης, Καπλάνης, *Η. Χ.* 1976-1977, σ. 248.

3. Αραβαντινός Π., *Περιγραφή Γ'*, σ. 214.

4. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ2*, κεφ. Γιατρός, σ. 181.

5. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 4.

6. Κώνστας, Βάγιας, *Η. Ε.* 1965, σ. 801.

ΒΑΓΙΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Γεννήθηκε στη Λέκλη του Αργυρόκαστρου το 1856 ή 1857. Ήταν συγγενής των δύο προηγούμενων. Λέγεται ότι στο τρίτο έτος των σπουδών του εγκατέλειψε το πανεπιστήμιο για άγνωστους λόγους. Εργάστηκε ασκώντας την ιατρική για σαράντα χρόνια στο Οτσίσι, χωριό του Μπιλίστι, και στα γύρω χωριά ώς το θάνατό του.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 176.

ΒΑΔΑΛΟΥΚΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Κ.

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1891 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στα Ιωάννινα τουλάχιστον ως το 1913, πράγμα που αποδεικνύουν οι αναφορές που γίνονται στο όνομά του από τις εφημερίδες της εποχής.^{2,3,4,5,6,7} Με το ψευδώνυμο *Ιδομενεύς* ανήκε στην Πατριωτική Οργάνωση Ιωαννίνων.⁸

1. *Λογοδ. 1890-1891*, σ. 147.

2. *Φ. Η.*, φ. 704/2-3-1907.

3. *Ήπειρος*, φ. 37/14-3-1910.

4. *Ήπειρος*, φ. 89/13-3-1911.

5. *Ήπειρος*, φ. 100/29-5-1911.

6. *Ήπειρος*, φ. 109/31-7-1911.

7. *Ήπειρος*, φ. 12)194/17-8-1913.

8. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.

ΒΑΚΟΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε στην Λεφτοκαρυά Ζαγορίου και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή της

Πάδοβας.¹ Εργάστηκε στο Ζαγόρι,¹ ενώ στις αρχές του εικοστού αιώνα ήταν κοινοτικός γιατρός Λεφτοκαρυάς².

1. Κατά πληροφορίες του εγγονού του, κ. Δημ. Παρλαπά, οφθαλμιάτρου, Κ. Φρόντζου 21, Ιωάννινα.
2. Φ. Η., φ. 445/21-9-1901.

ΒΑΚΟΛΑΣ Δ.

Από το Λεσκοβίκι της Ηπείρου. Εργάστηκε στα Ιωάννινα κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Γιάνγια, φ. 192/26-3-1873.

ΒΑΛΗΛ ΕΦΕΝΤΗΣ

Το Νοέμβριο του 1873 διορίστηκε δημαρχιακός γιατρός της Αρτας με μισθό τετρακόσια γρόσια το μήνα.¹

1. Γιάνγια, φ. 224/14-11-1873.

ΒΑΛΛΑΣ Δ.

Διευθυντής του Ελληνικού Στρατιωτικού Νοσοκομείου Αρτας το 1881.¹

1. Άρτα, φ. 1/5-9-1881.

ΒΑΟΣ

Γιατρός μικροβιολόγος. Με ομάδα γιατρών επισκέφτηκε την Άρτα και τις γύρω περιοχές κατά την επιδημία χολέρας του 1912, με σκοπό την περίθαλψη του πληθυσμού.¹

1. Ήπειρος, φ. 138/19-2-1912.

ΒΑΡΖΕΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Δ.

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1873 με βαθμό *λίαν καλώς* ¹ και τον Μάιο του 1873 παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο Ιωαννίνων προκειμένου να ασκήσει νόμιμα το επάγγελμα εκεί.^{2,3} Ο Ιωάννης Λαμπρίδης τον κατατάσσει *εν τοις λογίοις της Ελλάδος*.⁴

1. Λογοδ. 1872-1873, σ. 37.
2. Γιάνγια, φ. 200/28-5-1873.
3. Α. Α., φ. 1094)20/2-7-1873.
4. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

ΒΑΡΖΕΛΗΣ Δ.

Γιαννιώτης¹ που σπούδασε στο Παρίσι και εργάστηκε στο Λεσκοβίκι¹ από το 1900 ή 1901 ως το 1911. Λέγεται ότι η έξω από κάθε όριο λαιμαργία του είχε

ως αποτέλεσμα να εκδιωχθεί κάποτε από τους κόλπους της οικογενείας του.¹ Τον Ιούνιο του 1911² πήγε στα Ιωάννινα για να παραστεί στον γάμο της κόρης του και εκεί πέθανε στις 22/7/1911 *εκ κεραυνοβόλου αποπληξίας*.³

1. Βετσόπουλος, Λεσκοβίκι, *Η. Ετ.* 10/1984, σ.σ. 359-360.

2. *Ηπειρος*, φ. 102/12-6-1911.

3. *Ηπειρος*, φ. 108/24-7-1911.

ΒΑΡΖΕΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Γεννήθηκε στην Πρέβεζα και σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Πίζας από όπου αποφοίτησε στις 5/6/1824.¹ Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα² και αργότερα στην Πρέβεζα³. Το 1857³ επέστρεψε στα Ιωάννινα όπου έγινε μέλος του Ιατροσυνεδρίου Ιωαννίνων το οποίο άρχισε τις εργασίες του στις 19/10/1870⁴. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στα Ιωάννινα εξαγόρασε από τους Τούρκους Έλληνες αιχμαλώτους και τους απελευθέρωσε.³ Πέθανε στα Ιωάννινα τον Ιανουάριο του 1871 σε μεγάλη ηλικία.⁵

1. Σιδέρη, *Φοιτητές Πίζας Β'*, σ. 427.

2. Α.Υ.Ε., 36/2, 1851, αρ. 2974/24-5-1851.

3. Ζώνης, *Λεξικόν Α'*, σ. 446.

4. *Γιάνγια*, φ. 73/26-10-1870.

5. *Γιάνγια*, φ. 86/1-2-1871.

ΒΑΡΝΑΒΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Ι.

Ιατροφιλόσοφος από τα Άνω Σουδενά που εργάστηκε στην περιοχή του Ζαγορίου.¹ Αποφοίτησε το 1856 από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, με βαθμό καλώς.² Πέθανε πολύ νέος. Για τον θάνατό του γράφει ο γιατρός Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.): *Μέγα δυστύχημα! Ο αξιόλογος αυτός ιατρός απέθανεν εν τη ακμή της ηλικίας του, κοπετοί δε και θρήνοι συνώδευσαν τον νεκρόν αυτού. Αιωνία η μνήμη σου Δημήτρίε! Γαίαν έχοις ελαφράν!*¹

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σ. 35.

2. *Λογός. 1837-1866*, σ. 18.

ΒΑΡΦΗΣ ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ

Εμπειρικός γιατρός και φαρμακοποιός Χειμάρρας στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 81/16-1-1911.

ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ

Ρουμανίζων Έλληνας γιατρός από τη Βοβούσα Ζαγορίου. Ζούσε στο Βουκουρέστι από όπου μετακλήθηκε στα Ιωάννινα ως προσωπικός γιατρός του

πρόξενου της Ρουμανίας Badeanu.¹ Περισσότερο γνωστός για τις πολιτικές του δραστηριότητες και λιγότερο για τις επιστημονικές, απασχολούσε συχνά τις στήλες των εφημερίδων της εποχής με τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του (όπως αυτά της εκμετάλλευσης πετρελαίου στην περιοχή Κουρέντων^{2,3}), αλλά και ως εξής: *Ο φαρμακοποιός μας κ. Τζαβέλας (βλ. λ.) κατήντησεν άξιος πολλών και μεγάλων παρατηρήσεων. Χάριν ουτιδανού συμφέροντος περιεμάζευσεν ένα κάθαρμα Βουβουσιώτην ιατρόν, Βασιλάκην καλούμενον, εις το φαρμακείον του, εξ ου κατήντησε το καταφύγιον και κέντρον και των Ρουμανοδιδασκάλων. Του χρειάζεται ένα καλό μάθημα...*⁴ Ο Βασιλάκης συνέχισε να δρα στην Ήπειρο και μετά την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους.^{2,3,5}

1. Φ. Η., φ. 597/12-11-1904.

2. Ήπειρος, φ. 357)557/8-7-1915.

3. Ήπειρος, φ. 360)560/18-7-1915.

4. Φ. Η., φ. 608/28-1-1905.

5. Ήπειρος, φ. 298)498/4-2-1915.

ΒΑΣΙΛΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Γ.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1890 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Το 1895 τον βρίσκουμε να εργάζεται στην Πάργα.²

1. Λογ.δ. 1889-1890, σ. 169.

2. Φ. Η., φ. 152/1-9-1895.

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Δημαρχιακός γιατρός Κόνιτσας στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα (1910) με μηνιαίες αποδοχές χίλια γρόσια.¹

1. Ήπειρος, φ. 75/5-12-1910.

ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Γεννήθηκε στο Συρράκο και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μετά την αποφοίτησή του μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι. Ασκούσε το επάγγελμα στο Συρράκο κατά των διάρκειας των θερινών μηνών του έτους και στην Άρτα τους υπόλοιπους μήνες.¹ Για κάθε επίσκεψη εισέπραττε πέντε γρόσια, όπως μαθαίνουμε από επιστολή του Γούλα Κρυστάλλι προς τον αδελφό του Κώστα, που γράφτηκε στις 29/1/1894.² Πέθανε στην Άρτα.¹

1. Κατά πληροφορίες του εξαδέλφου του, κ. Γ. Βασταρούχα, συνταξιούχου δημοσίου υπαλλήλου, Καραϊσκάκη 5, Ιωάννινα.

2. Περάνθης, Κρυστάλλης, Σκουφάς 4/1955, σ. 28.

ΒΕΛΑΝΙ

Γιατρός του Αλή πασά από το Μιλάνο της Ιταλίας.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 78.

ΒΗΛΑΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Ο Ιωάννης Βηλαράς καταγόταν από παλιά γιαννιώτικη οικογένεια. Πατέρας του ήταν ο γιατρός Στέφανος Βηλαράς (βλ. λ.), ο οποίος εργαζόταν στα Κύθηρα. Εκεί γεννήθηκε ο Ιωάννης το 1771. Όταν ήταν σε πολύ μικρή ηλικία η οικογένειά του επέστρεψε στα Ιωάννινα όπου διδάχτηκε τα πρώτα γράμματα.¹ Προς το τέλος του 1793 πήγε στην Βενετία, αργότερα στην Πάδοβα και τέλος στη Μπολόνια όπου έμεινε δύο χρόνια, πιθανόν από το 1794 ως το 1796. Μετά επέστρεψε στην Πάδοβα για να πάρει κατόπιν εξετάσεων το διδακτορικό δίπλωμα.

Το 1800 ή 1801 προσελήφθη ως γιατρός του γιου του Αλή πασά, Βελή, τον οποίο ακολούθησε στις εκστρατείες του στην Πελοπόννησο, Θεσσαλία, Ήπειρο, Αλβανία, Βουλγαρία και Μακεδονία. Τέλος, εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα ως γιατρός του χαρεμιού του Βελή. Η αμοιβή του ήταν έξι χιλιάδες γρόσια το χρόνο, επειδή όμως είχε το δικαίωμα να ασκεί το επάγγελμα και στην πόλη, τα εισοδήματά του διπλασιάζονταν.²

Μεταξύ των πελατών του περιλαμβανόταν και η οικογένεια του Σταύρου Ιωάννου, όπως φαίνεται από το Αρχείο του Ιωάννου. Στο *Πρόχειρον Κατάστιχον* του 1812-1815, καθώς και στο *Δερματόδετον Κατάστιχον* του 1816-1820 του Ιωάννου, γίνονται συχνές αναφορές σε ποσά που δίνονταν στον Βηλαρά για ιατρικές επισκέψεις και φάρμακα.³ Επίσης το όνομα του Βηλαρά αναφέρεται σε επιστολές που έστελνε στον Ιωάννου η πεθερά του Σουζάνα Μίσιου-Τζουκαλά, όταν αυτός βρισκόταν στην Βιέννη (ενδεικτικά αναφέρονται οι επιστολές της 30/3/1804⁴, της 6/5/1804⁵ και της 1/5/1805⁶).

Η πυρκαγιά του 1820 κατέστρεψε το σπίτι του και όλη του την περιουσία. Αυτό τον ανάγκασε να καταφύγει οικογενειακώς στο Τσεπέλοβο του Ζαγορίου όπου πέθανε στις 28/12/1823, σε ηλικία πενήντα δύο ετών, πιθανόν από φυματίωση. Ο τάφος του υπάρχει ακόμα εκεί.¹

Ο Ιωάννης Βηλαράς είχε πολύπλευρη μόρφωση. Είχε πολλές γνώσεις στις φυσικές επιστήμες. Το πασίγνωστο ποιητικό του ταλέντο, επίσης, δεν ήταν κατώτερο των επιστημονικών του επιτυχιών.⁷ Ήταν απλός χαρακτήρας και φιλόanthρωπος. Όταν βρισκόταν στην Ιταλία αναμείχθηκε σε πατριωτικές οργανώσεις, με αποτέλεσμα να ανακριθεί κατ' επανάληψη από τους Ιταλούς και η υπόθεση να λήξει μόλις το 1797. Αργότερα μπήκε στη Φιλική Εταιρεία, το ταμείο του ηπειρωτικού τμήματος της οποίας πήρε μαζί του στο Τσεπέλοβο για να το διασώσει.¹

Ενδεικτικό της ανωτερότητας του χαρακτήρα του είναι το ακόλουθο περιστατικό. Όταν ο Αλή πασάς ζήτησε από τη μητέρα του δωδεκάχρονου Αθανάσιου Τσακάλωφ να τον παραδώσει στο σεράι του, ο Βηλαράς κατόρθωσε να τον φυγαδεύσει για τη Ρωσία, όπου βρισκόταν ο πατέρας του, σώζοντάς τον από την ατίμωση.⁸

1. Λαζαρίδης, *Ζαγόρι*, σσ. 5-8.
2. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ*², κεφ. Γιατρός, σ. 181.
3. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 4.
4. Κουγέας, ό. π., σ. 324.
5. Κουγέας, ό. π., σ. 200.
6. Κουγέας, ό. π., σ. 206.
7. Αναστασίου, *Γιάννινα*, σ. 7.
8. Σιμόπουλος, ό. π., κεφ. Αλή πασάς, σ. 257.

ΒΗΛΑΡΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του Γ.

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1859, με βαθμό καλώς.¹ Σύμφωνα με τον Ιωάννη Λαμπρίδη (βλ. λ.) εργάστηκε στα Ιωάννινα.² Την πληροφορία επιβεβαιώνουν οι αποφάσεις των Ιατροσυνεδρίων του 1871^{3,4} και 1873⁵, που του επιτρέπουν να ασκεί την ιατρική στο βίλαετι των Ιωαννίνων.

1. *Λογος. 1837-1866*, σ. 22.
2. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.
3. *Γιάνγια*, φ. 109/19-7-1871.
4. *Α. Α.*, φ. 901)7/19-8-1871.
5. *Γιάνγια*, φ. 192/26-3-1873.

ΒΗΛΑΡΑΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Γιαννιώτης ευπατρίδης, πατέρας του *ιατροφιλόσοφου* και ποιητή Ιωάννη Βηλαρά (βλ. λ.). Σπούδασε ιατρική στην Ιταλία στα μέσα του 18ου αιώνα. Αρχικά εργάστηκε στην Πελοπόννησο και το 1775 επέστρεψε στα Ιωάννινα όπου συνέχισε να ασκεί το επάγγελμα. Πέθανε πλήρης ημερών στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Αραβαντινός Π., *Περιγραφή Γ'*, σ. 225.

ΒΙΑΝΝΗΣ ΙΩΣΗΦ

Εργάστηκε στο Κουκούλι του Ζαγορίου¹ και στα Ιωάννινα². Οι αποφάσεις των Ιατροσυνεδρίων του 1871^{3,4} και του 1783^{1,5} του επέτρεψαν να ασκεί το ιατρικό επάγγελμα στο βίλαετι Ιωαννίνων. Εκτός από την επιστήμη ασχολήθηκε και με τα κοινά, όπως φαίνεται από ανοιχτή επιστολή, του 1866, προς την εφημερίδα της Κωνσταντινούπολης *Τηλέγραφος του Βοσπόρου και*

Βυζαντίς, την οποία υπογράφουν ως Έλληνες πολίτες οι Λέων Μελάς, συγγραφέας του *Γεροστάθη*, Παναγής Αραβαντινός, ιστορικός και πολλοί γιατροί των Ιωαννίνων, μεταξύ των οποίων και ο Ιωσήφ Βιάννης. Η επιστολή υπεραμύνεται της καλής διοίκησης του Διοικητή και Κυβερνήτη της Ηπείρου Αχμέτ πασά.²

1. Γιάνγια, φ. 200/28-5-1873.

2. Τ. Β., φ. 1006/3-8-1866.

3. Γιάνγια, φ. 109/19-7-1871.

4. Α. Α., φ. 901/7/19-8-1871.

5. Α. Α., φ. 1094/20/2-7-1873.

ΒΙΚΑΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ του Κ.

Γεννήθηκε στην Καλωτά Ζαγορίου και άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Ήταν συνδρομητής στο βιβλίο *Στοιχεία Γενικής Παθολογίας* του Σχόμελου, που είχε μεταφράσει ο Αν. Γούδας.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΒΛΑΔΙΚΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ του ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Γεννήθηκε στα Κάτω Σουδενά (σήμερα λέγονται Κάτω Πεδινά) του Ζαγορίου μεταξύ των ετών 1875 και 1880. Εργάστηκε στο χωριό του.¹

1. Τζιόβας Β., Κ. Σουδενά, Ζ. 2/1991.

ΒΛΑΣΤΟΣ Δ.

Γιατρός και κληρικός (αρχιμανδρίτης) στην Καλλικράτεια της Β. Ηπείρου στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Μαυρογορδάτου, *Λεύκωμα*, κατάλογος συνδρομητών.

ΒΛΑΧΛΕΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του ΠΕΤΡΟΥ

Το 1913 εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα· πριν εργαζόταν στο Βουκουρέστι.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 65/245/17-10-1913.

ΒΛΑΧΛΕΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΠΑΥΛΟΥ

Γεννήθηκε στα Κάτω Σουδενά του Ζαγορίου¹ το 1876². Αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1898³ και μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι^{4,5}. Εργάστηκε στα Ιωάννινα μέχρι τον θάνατό του. Το όνομά του αναφέρεται συχνά στις εφημερίδες της εποχής.^{6,7} Επίσης το βρίσκουμε και σε μία γαλλική έκδοση του 1909 με τίτλο *Annuaire Oriental*, η οποία παραθέτει κατάλογο των γιατρών που εργάζονταν εκείνη την εποχή στα Ιωάννινα.⁸

Εκδήλωσε την φιλοπατρία του με πολλούς τρόπους. Πολέμησε ως εθελοντής

στην Ήπειρο κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897⁹ και ανήκε στην Πατριωτική Οργάνωση Ιωαννίνων με το ψευδώνυμο *Σιμωνίδης*¹⁰. Οι Γιαννιώτες, εκτιμώντας τις γνώσεις, τη γενναιότητα και την αγάπη του προς την πατρίδα, τον εξέλεξαν επί είκοσι χρόνια Δήμαρχο Ιωαννίνων (1929-1944 και 1945-1950).⁹

1. Τζιόβας Β., Κ. Σουδενά, *Ζ.* 2/1991.
2. Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Β'*, κεφ. Λευτεριά, σ. 97.
3. *Λογοδ. 1897-1898*, σ. 102.
4. *Ήπειρος*, φ. 102/12-6-1911.
5. *Ήπειρος*, φ. 119/9-10-1911.
6. *Ήπειρος*, φ. 31/31-1-1910.
7. *Ήπειρος*, φ. 127)307/4-1-1914.
8. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 16.
9. Σαλαμάγκας Δ., *Λευτεριά, Η. Ε.* 1960, σ. 813.
10. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.

ΒΛΑΧΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ του Ι.

Από τα Κατσανοχώρια Ιωαννίνων. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1890 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στα Κατσανοχώρια και, τουλάχιστον την περίοδο από 8/12/1910 ως 7/12/1914, ήταν κοινοτικός γιατρός αυτής της περιοχής.^{2,3,4,5,6,7} Οι ετήσιες αποδοχές του ήταν ογδόντα οθωμανικές λίρες, τις οποίες κατέβαλλε το Λούλειο Κληροδότημα.²

1. *Λογοδ. 1889-1890*, σ. 169.
2. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1981, σ. 237.
3. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σσ. 614-615.
4. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σ. 427.
5. *Ήπειρος*, φ. 127/4-12-1911.
6. *Ήπειρος*, φ. 32/7-2-1910.
7. *Ήπειρος*, φ. 120)300/22-12-1913.

ΒΛΕΣΣΙΔΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ του Ι.

Γεννήθηκε στα Κάτω Ραβένια του Ζαγορίου.¹ Όταν αποφοίτησε από την Ριζάριο Σχολή² γράφτηκε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών την οποία τελείωσε το 1896 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του^{3,4} ασκώντας για περίπου μισό αιώνα το επάγγελμα του γιατρού και του φαρμακοποιού². Πέθανε από καρκίνο του στομάχου το 1942 σε ηλικία 83 ετών.²

1. *Λογοδ. 1895-1896*, σ. 195.
2. Ανώνυμος, Βλεσσίδης, *Μεσοχώρι* 4/1991, σσ. 5-6.
3. *Ήπειρος*, φ. 89/13-3-1911.
4. *Ήπειρος*, φ. 93/10-4-1911.

ΒΟΖΟΡΗΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ του ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ

Ηπειρώτης γιατρός που γεννήθηκε το 1869 και πέθανε το 1955.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1900, με βαθμό *λίαν καλώς*.² Ειδικεύτηκε στο Παρίσι στη μαιευτική και γυναικολογία¹. Ως το 1907 εργάστηκε στην Τουρκία σε μία γαλλική εταιρεία, ενώ αργότερα για δύο χρόνια στην Αθήνα. Από το 1910 και για τριάντα πέντε χρόνια άσκησε ελεύθερο επάγγελμα στο Αργυρόκαστρο και στη συνέχεια εργάστηκε στο νοσοκομείο της πόλης.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 201.

2. *Λογος. 1899-1900*, σ. 89.

ΒΟΪΔΙΤΣΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ή ΓΚΟΡΝΤΙΤΣΙ ΑΝΤΟΝΙΟ

Ιταλός κτηνίατρος, που, κατατρεγμένος από την παπική εξουσία επειδή είχε πάρει ενεργό μέρος στην εξέγερση του 1848, αναγκάστηκε να καταφύγει στην Ήπειρο. Εγκαταστάθηκε στη Ζίτσα των Ιωαννίνων όπου, εξ αιτίας της έλλειψης επιστήμονα γιατρού, άσκησε με επιτυχία για πολλά χρόνια το ιατρικό επάγγελμα.¹

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 60.

ΒΟΪΔΙΤΣΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ του ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Εμπειρικός γιατρός, γιος του προηγούμενου, που εργάστηκε στα χωριά της επαρχίας Κουρέντων και στα Ζαγοροχώρια στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 60.

ΒΟΪΛΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ του Γ.

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1906 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Ειδικεύτηκε στην Ευρώπη στην παθολογία και νευρολογία. Το 1910 επέστρεψε στα Ιωάννινα όπου άσκησε το επάγγελμα.² Στον τοπικό τύπο υπάρχουν συχνές αναφορές στο όνομά του.^{3,4,5} Δύο διαφημίσεις που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα των Ιωαννίνων *Ήπειρος* είναι ενδεικτικές των υπηρεσιών που πρόσφερε στο κοινό.

Ιατρός
Βασίλειος Γ. Βοΐλας
Παθολόγος - Νευρολόγος
Πρώιμος διάγνωσης της φυμα-
τιώσεως διά των αντιδράσεων των
V. Pirquet, Wolff - Eisner, Cal-
mette, Escherich κ.λ.π.
Μικροσκοπικάί εξετάσεις και χη-
μικάί αναλύσεις αίματος, πτυέλων,
γαστρικού χυμού, ούρων, διδρωμάτων
και εξιδρωμάτων και παντός
*παθολογικού εκκρίματος.*⁶

Και η δεύτερη:

*Ιατρός
Βασίλειος Γ. Βοΐλας
Παθολόγος
Νευρολόγος
Πρόωρος της φυματιώσεως
διάγνωσις διά των νεωτάτων
αντιδράσεων.
Βιολογικοχημικά και μικροβιολογικά εξετάσεις.
Θεραπεία της συφιλίδος εις όλα τα στάδια
διά της “Salvarsan”
Έρλιχ - Χάτα 606.⁷*

Τις ιατρικές του γνώσεις επαινούν και δύο ευχαριστήριες επιστολές που δημοσιεύτηκαν σε τοπική εφημερίδα. Η μία περιλαμβάνεται στο βιογραφικό σημείωμα του γιατρού Β. Αποστολίδη (βλ. λ.) ενώ η άλλη είναι η εξής:

Ευχαριστίριον

Αντίκρυς της διαδόσεως, ότι συνεπεία ενέσεως Σαλβαρσάν Έρλιχ -Χάτα 606 απέθανον, δηλώ, ότι όχι μόνον τοιούτον τι δεν συνέβη, αλλά κατόπιν της ενέσεως ταύτης απηλλάγην ολοτελώς της επαράτου νόσου, ήτις με κατέτρυχεν και εκφράζω τας ευχαριστίας μου εις τους κ.κ. ιατρούς Γεώργιον Σταυρίδην και Βασίλειον Βοΐλαν.

Ι. Δ. Δ.⁸

Στις 19/2/1912 διορίστηκε από την Εφοροεπιτροπή Ιωαννίνων, μαζί με άλλους τέσσερις συναδέλφους του, γιαντρός των πτωχών της πόλης.⁹

1. Λογοδ. 1905-1906, σ. 93.
2. Ήπειρος, φ. 40/4-4-1910.
3. Ήπειρος, φ. 107/17-7-1911.
4. Ήπειρος, φ. 55)235/5-10-1913.
5. Ήπειρος, φ. 127)307/4-1-1914.
6. Ήπειρος, φ. 62/5-9-1910.
7. Ήπειρος, φ. 98/15-5-1911.
8. Ήπειρος, φ. 92/3-4-1911.
9. Ήπειρος, φ. 139/26-2-1912.

ΒΟΪΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε στα Τίρανα και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1874 με βαθμό καλώς.¹ Είχε την ειδικότη-

τα του χειρουργού και εργάστηκε στα Ιωάννινα^{2,3,4} ως τις αρχές του εικοστού αιώνα⁵. Το 1894 συμμετείχε σε μία από τις πρώτες εγχειρήσεις που έγιναν στο νοσοκομείο Χαμπτιέ των Ιωαννίνων και η οποία είχε επιτυχία. Ασθενής ήταν ο δεκαεπταετής Αμπάς Κιαμής που έπασχε από μη κατονομαζόμενη ασθένεια.⁶ Πιθανόν ήταν πατέρας του προηγούμενου.

1. Λογοδ. 1873-1874, σ. 50.

2. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σ. 118.

3. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 16.

4. *Ήπειρος*, φ. 23/6-12-1909.

5. *Χ. Ε.*, τ. 4/1906, σ. 289.

6. *Φ. Η.*, φ. 87/20-5-1894.

ΒΟΛΓΑΣ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ του Χ.

Ζαγορίσιος¹ που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1871 με βαθμό καλώς². Εργάστηκε στο Ζαγόρι, σύμφωνα με δημοσιεύματα της εποχής που αξίζει τον κόπο να δούμε αναλυτικά. Γράφει η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* : *Προ πολλού καιρού, εις το χωρίον Νεγάδες του Ζαγορίου ενέσκηπεν ως τυραννίσκος Βόλγας τις ιατρός, όστις προσπαθεί διά παντός μέσου να καταπιέση τους κατοίκους του χωρίου και να ουκοφαντή εις την διοίκεισιν Ιωαννίνων ως ταραξίας ανθρώπους φιλησούχους...*³ Ακολουθούν αποσπάσματα από την ανοιχτή επιστολή κάποιου Τηλέμαχου Χατζόπουλου: *...Το νοστιμώτερον είναι ότι πρώτος εγώ θα ομολογήσω την ιατρική του ικανότητα. Βεβαίως πριν μάθω τι τσαρλατάνος ήτο τον προσεκάλεσα εις μίαν ασθένειαν της γυναικός μου, αλλά μετά ταύτα ούτε εις τον κυνηγετικόν μου σκύλον δεν τον προσεκάλουν και όχι μόνον εγώ ομολογώ την τσαρλατανιά του, αλλά και όλα τα χωρία εις όσα έκαμε τον ιατρόν και μάλιστα το Τσεπέλοβο που τον έδωξε με τα σαπιολέμονα... Αρνείσαι Βόλγα ότι εδηλητηρίασες την έγκυον υπηρέτριά σου, ης το όνομα εν ώρα ανάγκης μόνον θα είπω;... Αρνείσαι Βόλγα ότι προσκληθείς να θεραπεύσης το βρέφος του κ. Γ. Σωτήρη, ετύφλωσες αυτό εξ έχθρας προς τον πατέρα του; Και μετά ταύτα έλεγες: "Αν του αρέσει του Σωτήρη ας λέγη ότι ο Βόλγας είναι φαγάς των Νεγάδων";*⁴ Τα δημοσιεύματα αυτά έμειναν αναπάντητα. Όπως φαίνεται ο γιατρός Αλκιβιάδης Βόλγας ήταν αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, γι' αυτό είναι ανάγκη να συνεχιστεί η έρευνα γι' αυτόν.

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά Α'*, σ. 63.

2. Λογοδ. 1870-1871, σ. 73.

3. *Φ. Η.*, φ. 118/23-12-1894.

4. *Φ. Η.*, φ. 74/11-2-1894.

ΒΟΛΟΝΑΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του Α.

Γεννήθηκε στο Σκαρινέλι του Ζαγορίου και καταγόταν από παλιά και πλούσια

οικογένεια.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1889 με βαθμό *λίαν καλώς*.² Αρχικά εργάστηκε στο Τσερβάρι (σήμερα λέγεται Ελαφότοπος) και στα Σουδενά. Αργότερα στο Σκαμινέλι και στους Νεγάδες.¹ Όταν ήταν κοινοτικός γιατρός στο Σκαμινέλι, το 1904, προέκυψε ένα θέμα σχετικό με τη μισθοδοσία του. Η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* διαμαρτυρήθηκε, σε ένα άρθρο της, για τον υπέρογκο μισθό του (εκατό λίρες Τουρκίας ετησίως). Μεταξύ των επιχειρημάτων που στήριζαν το σκεπτικό του αρθρογράφου ήταν και το γεγονός ότι ...*πλὴν της προς τους ασθενείς αδιαφορίας, παρέχει και τα φάρμακα μετά δυσφορίας και γογγυσμού*.³ Ο ίδιος ο Βολονάσης δεν σχολίασε το άρθρο. Βρήκε όμως υποστήριξη από δύο πλευρές· από έναν ανώνυμο επιστολογράφο που υπέγραφε με το ψευδώνυμο *Εἰς Ζαγορίσιος*, ο οποίος τον υπερασπιζόταν μάλλον ανεπιτυχώς⁴, και από τους δημογέροντες και τους εφόρους του Σκαμινελιού, οι οποίοι υπερασπίζονταν το γιατρό, προφανώς, γιατί στην πρώτη επιστολή κατηγορούνταν και οι ίδιοι.⁵ Δεν είναι γνωστό αν αυτήν την αναταραχή ακολούθησε η ακύρωση της σύμβασης του γιατρού. Το 1911 όμως, που ο Κ. Βολονάσης ξαναζήτησε τη θέση αυτή, η αίτησή του απορρίφθηκε.⁶ Πέθανε τον Μάρτιο του 1915.⁷

1. Φραγκούλης, *Σκαμινέλι*, σσ. 79-80.

2. *Λογοδ. 1888-1889*, σ. 107.

3. *Φ. Η.*, φ. 579/11-6-1904.

4. *Φ. Η.*, φ. 585/23-7-1904.

5. *Φ. Η.*, φ. 588/10-9-1904.

6. Τζιόβας Π., *Δημογεροντία*, *Η. Ε.* 1979, σ. 1015.

7. *Ηπειρος*, φ. 319)519/1-4-1915.

ΒΟΤΣΗΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην περιοχή του Πωγωνίου. Το 1894 κατηγορήθηκε από τις Αρχές ότι εξ αιτίας αμέλειας που έδειξε κατά την εκπλήρωση των ιατρικών του καθηκόντων αποβίωσε μία ασθενής. Το περιστατικό περιγράφεται από την εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*:

Ο επιθεωρητής της υγιεινής του νομού Ιωαννίνων περιήλθεν άπασαν σχεδόν την Ήπειρον, εσχάτως δε επεσκέφθη και το Πωγωνίον όπου έλαβε μέτρα τινά. Εἰς Βήσσανην τρεις ημέρας προ της αφίξεως αυτού είχαν αποβιώσει κατόπιν τοκετού γυνή τις την οποίαν εθεράπευεν ο ιατρός κ. Βότσης. Ως ελέχθη μετά τον τοκετόν του βρέφους έμεινεν ο πλακούς, ο δε ιατρός, αντί να εξαγάγῃ αυτόν διά καταλλήλου χειρουργικού εργαλείου εισήγαγεν εντός της μήτρας την χείρα αυτού και ούτως εμιόλυνεν αυτήν και ως εκ τούτου απεβίωσεν η ατυχής γυνή. Ο επιθεωρητής της υγιεινής έμαθε ταύτα και διέταξε να εκθάψωσι τον νεκρόν εφ' ου ενήργησεν νεκροψίαν και αφού εκ τοιαύτης επείσθη περί

της αληθείας προεφυλάκισεν τον ιατρόν Βότσην και έλαβεν παρ' αυτού εγγύησιν να εμφανισθή εις Ιωάννινα. Απηγόρευσε δε αυστηρώς εις πάντας τους κατοίκους Βησσάνης να εκτελέσωσι συνταγήν αυτού και να πληρώσωσιν αυτώ οφειλόμενα χρήματα. Κατέσχε δε συγχρόνως άπαντα τα φάρμακα και άλλα ιατρικά αντικείμενα.¹

Η εξέλιξη του περιστατικού δεν είναι γνωστή γιατί η εφημερίδα δεν επανήλθε σε επόμενα φύλλα της στο θέμα.

1. Φ. Η., φ. 70/14-1-1894.

ΒΟΤΣΗΣ ΘΩΜΑΣ του ΘΕΟΔ.

Γεννήθηκε στην Αρίστη του Ζαγορίου¹ το 1849² και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1871 με βαθμό καλώς³. Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του τουλάχιστον ως το 1918.⁴ Εκτός από την επιστήμη ασχολήθηκε και με τα κοινά του χωριού του.⁵

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγορικά*, σ. 330.

2. Πέτσας-Σαραλής, σ. 313.

3. *Λογοδ. 1870-1871*, σ. 74.

4. Πέτσας-Σαραλής, σ. 152.

5. Πέτσας-Σαραλής, σ. 352.

ΒΡΕΣΙΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Γιατρός από το Σκαμινέλι Ζαγορίου που άσκησε την ιατρική στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, όπως φαίνεται από τον κατάλογο συνδρομητών των *Στοιχείων Γενικής Παθολογίας* του Σχόμελου.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΓΑΡΖΩΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Εργάστηκε στην Άρτα όπου είχε και φαρμακείο εταιρικό με το φαρμακοποιό Εμμανουήλ (βλ. λ.). Από την εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* χαρακτηρίζεται φιλότουρκος, χωρίς όμως να παρατίθενται συγκεκριμένα στοιχεία. Εξ αιτίας του πολέμου του 1897 μετακόμισε με την οικογένειά του στην Κέρκυρα.¹

1. Φ. Η., φ. 233/4-4-1897.

ΓΑΡΟΥΦΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ του Χ.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1898 με *άριστα*.¹ Άσκησε το επάγγελμα στα Κατσανοχώρια των Ιωαννίνων.^{2,3}

1. *Λογοδ. 1897-1898*, σ. 99.

2. Φ. Η., φ. 282/22-5-1898.

3. Φ. Η., φ. 365/28-1-1900.

ΓΑΡΟΥΦΗΣ Π.

Κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα εργάστηκε στα Κατσανοχώρια όπου είχε τη θέση του κοινοτικού γιατρού.¹

1. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σσ. 614-615

ΓΑΡΤΣΟΥΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Γ.

Γεννήθηκε στην Άρτα. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1870 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του², ενώ στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα ήταν δημαρχιακός γιατρός Πρέβεζας.³

1. *Λογοςδ. 1869-1870*, σ. 72.
2. *Άρτα*, φ. 39/10-7-1882.
3. *Φ. Η.*, φ.152/1-9-1895.

ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Πρέβεζα στο πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹ Ο *ελεοθέτης* Πρέβεζας ιερέας Παναγιώτης Τζουράκης στη διαθήκη του, που εκτελέστηκε το Νοέμβριο του 1836, άφησε πεντακόσια τάληρα, ο τόκος των οποίων δινόταν κάθε χρόνο σε δύο γιατρούς ως πληρωμή για την περίθαλψη των φτωχών της Πρέβεζας· για ένα διάστημα ο Αν. Γερογιάννης ήταν ένας από αυτούς τους γιατρούς.² Ο Ξάνθος τον μύπησε στη Φιλική Εταιρεία.¹

1. Βιτάλης, Καραμάνης, *Η. Ε.* 1977, σ. 528.
2. Βιτάλης, Ελεοθέται, *Η. Ε.* 1987, σ. 333.

ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΣ Γ.

Γιατρός Πρέβεζας στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα και στις αρχές του εικοστού.^{1,2,3}

1. *Φ. Η.*, φ. 251/17-10-1897.
2. Βιτάλης, Ελεοθέται, *Η. Ε.* 1989, σ. 300.
3. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 160.

ΓΕΡΟΚΩΣΤΟΠΟΥΑΟΣ Π.

Σύμφωνα με την απόφαση του Ιατροσυνεδρίου του 1871, συμπεριλήφθηκε 'μεταξύ των γιατρών που είχαν το δικαίωμα να ασκούν το επάγγελμα στο βιλαέτι των Ιωαννίνων.¹ Η άδεια αυτή ανανεώθηκε από το Ιατροσυνέδριο το 1873.²

1. Α. Α., φ. 901)7/19-8-1871.
2. *Γιάνγρια*, φ. 192/26-3-1873.

ΓΕΡΟΛΑΖΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ του ΙΩΑΝΝΗ

Γεννήθηκε στην Αρίστη Ζαγορίου το 1858¹ ή το 1863² και εργάστηκε εκεί για πολλά χρόνια αφιλοκερδώς³. Ασχολήθηκε και με τα κοινά, αφού για μία

περίοδο ήταν πρόεδρος του χωριού του.³

1. Πέτσας-Σαραλής, σ. 313.

2. Πέτσας-Σαραλής, σσ. 256, 259.

3. Πέτσας-Σαραλής, σ. 354.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΙΩΣΗΦ

Από τη Μπάνια.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1878 με βαθμό καλώς² και εργάστηκε στην Πρεμετή.¹

1. Ζώτος-Γιάνναρος, σ. 275.

2. Λογοδ. 1877-1878, σ. 40.

ΓΕΩΡΓΙΤΣΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ του ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ήταν το πρώτο παιδί του γιατρού Γεωργίου Δημητρίου ή Δημητριάδη ή Γεωργίτη-εφέντη (βλ. λ.) που ζούσε στη Ζονδίλη του Ζαγορίου. Παντρεύτηκε στο Μέτσοβο με κάποια από την οικογένεια Αβέρωφ και εγκαταστάθηκε εκεί.¹ Χρημάτισε δημοτικός γιατρός της πόλης (διορίστηκε το 1871).² Το 1893 πρόσφερε τις ιατρικές του υπηρεσίες στον συνάδελφό του Ι. Πισπυρή (βλ. λ.).³

1. Λαζαρίδης, Γεωργίτης, *Η. Η.* 1985, σσ. 220-221.

2. Γιάνγια, φ. 127/22-11-1871.

3. Φ. Η., φ. 59/29-10-1893.

ΓΕΩΡΓΙΤΣΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ του ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Αδελφός του προηγούμενου. Τελειώνοντας τη Ζωσιμαία έγινε ελληνοδιδάσκαλος στη Δομοκό. Νυμφεύτηκε στο Κουκούλι την πλούσια Άννα Μπαστέκη και με έξοδα του πεθερού του σπούδασε ιατρική στο Παρίσι. Εργάστηκε στη Χειμάρρα, στο Κουκούλι, στους Νεγάδες Ζαγορίου και αλλού.¹

Εκτός από την ιατρική ασχολήθηκε με την ιστορική έρευνα, τη μελέτη των αρχαίων συγγραφέων, τη δημοσιογραφία και τη συγγραφή.¹ Εγγραψε τα εξής βιβλία:

- *Ηθικά αναγνώσματα προς χρήσιν των παιδων*, Λαμία 1871.

- *Περί Χειμάρρας*, Κων/πολη [χ.χ.].

- *Λεξιλόγιον Ηπειρωτικών*, Κων/πολη [χ.χ.].²

Αξιωματημένη ήταν η συμμετοχή του στην Πατριωτική Οργάνωση Ιωαννίνων με το ψευδώνυμο *Γλαύκος*.³ Πέθανε στην Περίβλεπτο Ιωαννίνων το 1914 ή το 1915.¹

1. Λαζαρίδης, Γεωργίτης, *Η. Η.* 1985, σσ. 221-222.

2. Τζιόβας, *Ζαγόριον*, σ. 16.

3. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.

ΓΕΩΡΓΙΤΣΗΣ ΝΙΚΟΜΑΧΟΣ

Γενικός γιατρός του πυροβολικού τάγματος των φρουρίων της Ηπείρου στα

μέσα του δέκατου ένατου αιώνα (1848).¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΓΕΩΡΓΟΥΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε στη Δάρδα της Κορυτσάς το 1827 και εργάστηκε ως παθολόγος στην Κορυτσά μέχρι το θάνατό του, το 1902.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 174.

ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

Εργάστηκε στην Κόνιτσα. Το 1870 πρόσφερε πενήντα γρόσια για τη δημιουργία του Αυτοκρατορικού Πολυτεχνείου Ιωαννίνων.¹

1. *Γιάνγια*, φ. 33/8-1-1870.

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στη Σωπική του Πωγωνίου στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 155/22-9-1895.

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Στρατιωτικός γιατρός Ιωαννίνων που ως το 1913 ήταν αστυίατρός της πόλης. Το Σεπτέμβριο του 1913 του ανατέθηκαν τα καθήκοντα του γιατρού της φρουράς και των φυλακών.¹ Το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου αναχώρησε για την Κλεισούρα.²

1. *Ήπειρος*, φ. 43)223/21-9-1913.

2. *Ήπειρος*, φ. 66)246/18-10-1913.

ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1903 με βαθμό *λίαν καλώς*¹ και εργάστηκε στην Κορυτσά.²

1. *Λογος. 1902-1903*, σ. 91.

2. *Ήπειρος*, φ. 138/19-2-1912.

ΓΙΚΟΓΚΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΓΙΚΟΝΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Εργάστηκε στην Άρτα κατά τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Ανώνυμου, *Γυμνάσματα*, σ. 283 (κατάλογος συνδρομητών).

ΓΙΟΣΕΦ

Χειρουργός Πρεμετής. Το 1870 προσέφερε είκοσι γρόσια για τη δημιουργία του Αυτοκρατορικού Πολυτεχνείου Ιωαννίνων.¹

1. Γιάγγια, φ. 35/22-1-1870.

ΓΙΟΥΣΟΥΦ ΑΓΑΣ ΔΑΜΑΣ

Χειρουργός Φιλιατών που το 1870 πρόσφερε για το Αυτοκρατορικό Πολυτεχνείο και Ορφανοτροφείο Ιωαννίνων είκοσι γρόσια¹ και τέσσερα χρόνια αργότερα μία οθωμανική λίρα για την αγορά του κτιρίου της φυλακής που ήταν δίπλα στο Διοικητήριο Ιωαννίνων².

1. Γιάγγια, φ. 38/12-2-1870.
2. Γιάγγια, φ. 248/22-5-1874.

ΓΙΟΥΣΟΥΦ ΚΕΝΑΝ

Στρατιωτικός γιατρός που εργάστηκε στα Ιωάννινα. Το 1898 συνόδευσε ομάδα σαράντα τεσσάρων ασθενών που είχαν εξέλθει από το νοσοκομείο Χαμιπτιέ και ταξίδευαν με προορισμό τις ιδιαίτερες πατρίδες τους στην περιοχή της Κορυτσάς.¹

1. Φ. Η., φ. 286/19-6-1898.

ΓΙΩΤΗΣ

Γιαννιώτης που άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα την εποχή του Αλή πασά. Στις 22/3/1817 υπογράφει μαζί με άλλους *βαροσλίδες* (=γέννημα και θρέμμα Γιαννιώτες) επιστολή προς τον Αλή.¹

1. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 142.

ΓΚΑΓΚΑΣ ΑΛΕΞΙΟΣ

Γεννήθηκε το 1765 στην Παραμυθιά Θεσπρωτίας. Σπούδασε ιατρική στη Γαλλία όπου, όπως παραδίδεται, ενστερνίστηκε τα αθεϊστικά κηρύγματα των Εγκυκλοπαιδιστών. Εργάστηκε στα Ιωάννινα όπου πέθανε το 1817.¹

1. Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1976, σ. 550.

ΓΚΑΚΑΡΙΝΙ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

Χειρουργός που το 1902 έκανε στα Ιωάννινα μία εγχείρηση *ανατρίσεως*.¹

1. Ταχ., φ. 1175)4/17-5-1902.

ΓΚΕΓΚΑ ΙΣΜΕΤ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1879 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1905. Ήταν γιατρός του τουρκικού στρατού στα Ιωάννινα και στο Δέλβινο ως το 1912. Την ίδια χρο-

νιά πήγε στην Αυλώνα όπου δύο χρόνια αργότερα έγινε διευθυντής του νοσοκομείου της. Το 1918 ανέλαβε τη διεύθυνση του Στρατιωτικού Νοσοκομείου της Σκόδρας και μετά από πέντε χρόνια έγινε διευθυντής του πρώτου νοσοκομείου του Αργυρόκαστρου, θέση στην οποία έμεινε δύο χρόνια και κατόπιν επέστρεψε στην Αυλώνα όπου εργάστηκε ως δημαρχιακός γιατρός για μία επταετία. Το 1932 προσελήφθη στο Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο των Τιράνων και επτά χρόνια αργότερα έγινε προϊστάμενος υγειονομικού της γενικής διοίκησης των Τιράνων. Πέθανε το 1952. Είναι συγγραφέας βιβλίου με τίτλο: *Ο γιατρός του σπιτιού*.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 194.

ΓΚΙΑΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ του Δ.

Από το Δέλβινο της Ηπείρου. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1882 με βαθμό καλώς.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του^{2,3,4} όπου χρημάτισε δημοτικός γιατρός⁵. Τον Ιανουάριο του 1897 πήγε στο χωριό Δίβρη του Δελβίνου, το οποίο είχε ισοπεδωθεί από τους σεισμούς, για να παράσχει τις πρώτες βοήθειες στους κατοίκους του.⁶ Εκτός από την επιστήμη του ασχολήθηκε και με τα κοινά. Το 1894 εξελέγη έφορος των εκπαιδευτικών καταστημάτων Δελβίνου.⁷

1. *Λογοδ. 1881-1882*, σ. 57.

2. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 158.

3. *Ήπειρος*, φ. 106/10-7-1911.

4. *Ήπειρος*, φ. 109/31-7-1911.

5. *Φ. Η.*, φ. 141/16-6-1895.

6. *Φ. Η.*, φ. 222/17-1-1897.

7. *Φ. Η.*, φ. 109/21-10-1894.

ΓΚΙΑΤΗΣ ΤΙΜΟΛΕΩΝ του Ν.

Γεννήθηκε στο Γκιάτι του Δελβίνου.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1896 με βαθμό *λίαν καλώς*² και εργάστηκε στο Δέλβινο¹.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 202.

2. *Λογοδ. 1895-1896*, σ. 198.

ΓΚΙΓΚΟΥΜΗΣ

Άσκησε το επάγγελμα στο Λάμποβο στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 414/26-1-1901.

ΓΚΙΜΠΤΣΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Σπούδασε το πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα στο πρακτικό ιατρικό σχολείο του Αδάμιου Γοργίδα (βλ. λ.) και εργάστηκε στην Ήπειρο.¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σσ. 680-681.

ΓΚΙΝΟΠΟΥΛΟΣ Γ.

Γιατρός της Σωπικής¹ που το καλοκαίρι του 1899 συνελήφθη από ληστές².

1. Φ. Η., φ. 343/27-8-1899.

2. Αγών, φ. 23/27-8-1899.

ΓΚΛΙΟΖΕΝΗΣ ή ΓΛΙΟΖΕΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ

Από τη Δάρδα της Κορυτσάς. Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών και ειδικεύτηκε στην παθολογία, παιδιατρική και οφθαλμολογία. Εργάστηκε στη Δάρδα και τα περίχωρά της και αργότερα στην Κορυτσά (1900) όπου έμεινε ως το θάνατό του.¹ Τον Ιούλιο του 1905 συμπεριλήφθηκε από τη Δημογεροντία της Κορυτσάς (συνεδρία της 7/7/1905) στην επιτροπή που ήταν υπεύθυνη για την τάξη και την υποδοχή των ξένων στα εγκαίνια του νεόδμητου ναού του Αγίου Γεωργίου.²

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 187.

2. Α. Q. S. H., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 58 (Συνεδρίασις της Δημογεροντίας, Εν Κορυτσά τη 7/7/1905).

ΓΚΟΡΟΣΙΑΝΗΣ ΠΙΕΤΡΟΣ

Εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε στο Γκοροσιάνι.¹ Άσκησε το επάγγελμα στην Πρεμετή στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, και ήταν ειδικός στους ακρωτηριασμούς και τις εγχειρήσεις κήλης.²

1. Nakuçi, Përmeti, σ. 105)

2. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΓΟΡΓΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1819 και σπούδασε στην Αθήνα. Εργάστηκε στο Δέλβινο και το 1874 προσέφερε εκατό γρόσια για το Παρθεναγωγείο που επρόκειτο να αναγερθεί εκεί.^{1,2}

1. Α. Α., φ. 1215)24/5-9-1874.

2. Μπάρας, *Δέλβινο*, σ. 281.

ΓΟΡΓΙΔΑΣ ΑΔΑΜΟΣ

Γεννήθηκε στο Σκαμνέλι του Ζαγορίου.^{1,2,3} Σύμφωνα με τον Οδυσσέα Φραγκούλη σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας και Νομική στο Πανεπιστήμιο της Πέστης.² Ο *ιατροφιλόσοφος* Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) στα *Ζαγοριακά* του υποστηρίζει ότι σπούδασε και τις δύο επιστήμες στην Πέστη³, πράγμα που υπονοεί και ο ίδιος ο Γοργίδας στο βιβλίο του *Εισαγωγή εις το Δημόσιον Καθολικόν Δικαίωμα*. Ο Βασ. Σκαφιδάς μάλιστα γράφει πως ήταν μαθητής του Μεγάλου Οικονόμου, διακεκριμένου γιατρού και ποιητή στη Βουδαπέστη, που καταγόταν από το Σκαμνέλι.⁴

Για τη χρονολογία της εγκατάστασής του στα Ιωάννινα οι γνώμες διίστανται. Ο Ι. Λαμπρίδης υποστηρίζει ότι εγκαταστάθηκε εκεί το 1833⁵, ο Β. Σκαφιδάς το 1823⁴, ενώ ο Οδ. Φραγκούλης γράφει ότι βρισκόταν στα Ιωάννινα προ της αποστασίας του Αλή πασά (1820)². Όμως τρία σημεία στο βιβλίο του Γοργίδα *Εισαγωγή εις το Δημόσιον Καθολικόν Δικαίωμα* δείχνουν ότι τουλάχιστον ως το 1824 ο συγγραφέας του όχι μόνο δεν είχε έλθει στην Ελλάδα αλλά ούτε είχε τελειώσει τις ιατρικές του σπουδές, γεγονός που αποδεικνύει πως η χρονολογία που μας δίνει ο Ι. Λαμπρίδης είναι η μόνη που θα μπορούσε να είναι η σωστή. Αυτά τα σημεία είναι τα εξής:

α) Στην πρώτη σελίδα του βιβλίου αναγράφονται οι ιδιότητες του συγγραφέως: *Δόκτωρ των Ελευθέρων Τεχνών, Φιλοσοφίας τε και ακροατού του πέμπτου χρόνου της Ιατρικής*.

β) Στο Προοίμιο, στην ενδέκατη σελίδα του βιβλίου, αναφέρεται ότι το βιβλίο γράφτηκε κατά τη διάρκεια των σπουδών του.

γ) Στο τέλος του Προοιμίου, στη δωδέκατη σελίδα, γράφει: *Έγγραφον εν Πέστη της Ουγγαρίας, Μηνί Φεβρουαρίω 1824*.⁶

Όταν ο Γοργίδας ήρθε στην Ελλάδα, δημιούργησε πρακτικό ιατρικό σχολείο. Η χρονολογία και ο τόπος ίδρυσής του ποικίλουν κατά τους διάφορους ιστορικούς. Ο Δημ. Σαλαμάγκας το τοποθετεί στα τέλη του έτους 1830⁷, ενώ ο Δημ. Παπαζήσης στο έτος 1840^{1,5}. Οι δύο αυτοί μελετητές υποστηρίζουν ότι το σχολείο αρχικά λειτουργούσε στα Ιωάννινα, στο σπίτι του Γοργίδα¹, και ότι αργότερα μεταφέρθηκε στο Σκαμνέλι, ενώ ο Β. Σκαφιδάς γράφει ότι βρισκόταν από την αρχή στο Σκαμνέλι⁴. Στην περίπτωση που η πρώτη εκδοχή είναι η σωστή, δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς μεταφέρθηκε στο Σκαμνέλι. Πάντως, το 1848, ο Αδάμος Γοργίδας αναφέρεται ως γιατρός Ιωαννίνων στον κατάλογο συνδρομητών της ελληνικής μετάφρασης του βιβλίου του Σχόμελου *Στοιχεία Γενικής Παθολογίας*.⁸

Ο Γοργίδας στο πρακτικό ιατρικό σχολείο του δίδασκε θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα. Στα θεωρητικά ανήκαν η Παθολογία και η Φαρμακολογία^{4,7,9} που περιείχαν μαθήματα των Ιπποκρατικών, του Γαληνού, του Παύλου του Αιγινήτη καθώς και νεότερη ιατρική⁹. Τα πρακτικά μαθήματα γινόταν κατά τη διάρκεια των κατ' οίκον επισκέψεων στους ασθενείς.⁴ Η διάρκεια των σπουδών ήταν εξετής και στο σχολείο γινόταν δεκτοί μόνο απόφοιτοι γυμνασίου.^{4,10}

Ο ίδιος ο Αδάμος Γοργίδας πρέπει να υπήρξε διακεκριμένος γιατρός και βοτανολόγος.³ Ήταν ο πρώτος που μίλησε για τη θεραπευτική αξία των Θειοπηγών της Κόνιτσας¹¹, που είναι αναγνωρισμένη και σήμερα. Μεταξύ των επιφανών του ασθενών ήταν και ο υποπρόξενος της Ελλάδας στην Ήπειρο, Τ. Κλέριτζης, στον οποίο χορήγησε το 1846 το ακόλουθο πιστοποιητικό:

Ο εκλαμπρότατος κύριος Τ. Κλέριτζης, υποπρόξενος της Ελλάδος εις Ήπειρον, προσεβλήθη κατά μήνα Ιανουάριον του παρελθόντος έτους από ημικρα-

νίαν δεινὴν καὶ ἐκ τῆς ὁποίας προσεχῶς προέκυψεν ἡ οφθαλμικὴ τοῦ ἀσθένεια. Ὁ υποφαινόμενος Ἀδάμιος Γοργίδας ἰατρός τοῦ ὧν [...] πιστοποιῶ ὅτι ἡ οφθαλμικὴ αὕτη ἀσθένεια βαθμιδὸν ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον ἐπὶ μᾶλλον βελτιωθείσα καὶ μόλις διακρινομένη ἐξακολουθεῖ τὴν τελείαν ἀνάρρωσιν. Παραχωρῶ τὸ παρὸν μου εἰς τὸν ρηθέντα ἵνα τῷ χρησιμεύσῃ ὅπου δεῖ.

Ἰωάννινα τῇ 19ῃ Σεπτεμβρίου 1846.

Ἀδάμιος ὁ Γοργίδας, Ἰατρός¹²

Εἰς τὴν ἰατρικὴν ἦταν γνωστός γιὰ τὴν φιλανθρωπία του. Ἐπισκεπτόταν καὶ χορηγοῦσε δωρεάν φάρμακα⁴, τροφές καὶ ἐνδύματα στοὺς φτωχοὺς⁵. Γι' αὐτὸ ἀλλῶστε λέγεται ὅτι πέθανε κι αὐτὸς φτωχός.⁵

Ἡ μόρφωσή του δὲν περιοριζόταν μόνο στὴν Ἰατρικὴ καὶ Νομικὴ, ἀλλὰ ἦταν ποιητής^{1,7} καὶ κάτοχος τῆς ἐλληνικῆς κλασικῆς παιδείας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης του¹³. Ἐγράψε ἰατρικὰ καὶ ἄλλα βιβλία καθὼς καὶ ποιήματα. Μία ἄλλη δραστηριότητά του ἦταν ἡ μεταφραστικὴ. Ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης (βλ.λ.) μας πληροφορεῖ πὼς μετάφρασε ἓνα *πόνημα περὶ χολέρας*.³ Σύμφωνα με τὴ μαρτυρία τοῦ μαθητῆ του Δ.Π. Φραγκοῦλης (βλ. λ.) εἶχε συγγράφει καὶ ἓνα χειρόγραφο βιβλίο, τὸ ὁποῖο σώζεται καὶ σήμερα. Τὸ βιβλίο αὐτὸ περιείχε Ἱπποκρατικά καὶ Γαλνικά κείμενα καθὼς καὶ κείμενα τοῦ Παύλου τοῦ Αἰγινίτη. Ἀπὸ τὰ ἐντυπα βιβλία του ἀναφέρουμε τὰ: *Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Δημόσιον Καθολικὸν Δικαίωμα*¹ καὶ *Περὶ τοῦ Φυσικοῦ Δικαιώματος τοῦ Ἀνθρώπου*, πού ὅπως φαίνεται ἦταν ἡ διατριβή του ἐπὶ υφηνεσία².

Μετά τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση λέγεται ὅτι τοῦ ζητήθηκε νὰ διδάξῃ στὴν Ἰατρικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀλλὰ αὐτὸς ἀρνήθηκε.² Τὸ σύνολο τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Ἀδάμιου Γοργίδα συμπληρώνει τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν μέλος τῆς Φιλικῆς Εταιρείας. Ἡ συμμετοχή του στὸν ἀγῶνα επιβεβαιώνεται ἀπὸ ὅτι ὁ Ἀλέξιος Νούτσος τοῦ ἐμπιστεύτηκε τὸ ταμεῖο τῆς τοῦ ὁποῖο μετέφερε στὸ Καπέσοβο τοῦ Ζαγορίου καὶ τὸ παρέδωσε στὸν Μαρίνογλου.²

1. Παπαζήσης, Βλάχοι, *Η. Ε.* 1975, σ. 439.

2. Φραγκοῦλης, *Σκαμνέλι*, σσ. 54-55.

3. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Ζαγοριακά Α', σ. 58.

4. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σσ. 680-681.

5. Λαζαρίδης, Κομπογιαννίτης, *Η. Ε.* 1982, σ. 181.

6. Γοργίδας, *Καθολικὸν Δικαίωμα*, σσ. 1, 11-12.

7. Σαλαμάγκας Σ., *Ἄπαντα Β'*, κεφ. Λευτεριά, σ. 57.

8. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

9. Φραγκοῦλης, ὁ. π., σσ. 61-62.

10. Λαζαρίδης, *Ἀλήθειες*, *Η. Ε.* 1965, σ. 651.

12. Μεγγλίδης, *Θειοπηγές*, σ. 7.

12. Α.Υ.Ε., 36/2, αρ. 3534/19-9-1846.

13. Παναγιωτίδου, *Γοργίδας*, σσ. 301-320.

ΓΡΟΜΑΣ

Άσκησε την ιατρική στα Ιωάννινα. Στο *Δερματοδόκτον Κατάστιχον* (1816-1820) του Σταύρου Ιωάννου αναγράφονται ποσά που του πλήρωνε ο Ιωάννου για *επισκέψεις και γιατρικά*.¹

1. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 4.

ΓΥΡΑΣ

Γιατρός που ζούσε στην Αίγυπτο. Κατά τη διάρκεια των μαχών του 1912-13 για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων πρόσφερε εθελοντικά τις υπηρεσίες του στον ελληνικό στρατό.¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σσ. 34-35.

ΔΑΛΛΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ του Ι.

Γεννήθηκε στο Δελβινάκι της Ηπείρου¹ και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών, από όπου αποφοίτησε το 1899 με βαθμό *λίαν καλώς*². Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του.¹

1. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 37.

2. *Λογοδ. 1898-1899*, σ. 95.

ΔΑΝΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ του Π.

Από τα Ζαγοροχώρια Ιωαννίνων. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1889, με βαθμό *λίαν καλώς*¹ και εργάστηκε στην πατρίδα του. Το 1907 προσελήφθη ως κοινοτικός γιατρός στο Σωποτσέλι, ενώ το 1909 η σύμβασή του ανανεώθηκε για άλλη μία διετία. Το Μάρτιο όμως του 1911 πρόκυψε ένα πρόβλημα. Οι εφοροεπίτροποι Σωποτσελίου προφασιζόμενοι έλλειψη χρημάτων αλλά και χρηματισμό του Δάνου, ο οποίος σύμφωνα με το συμβόλαιο έπρεπε να εξετάζει τους ασθενείς δωρεάν, αποφάσισαν να σταματήσουν τη μισθοδοσία του (που ανερχόταν σε σαράντα οκτώ ναπολεόνια το χρόνο) έξι μήνες πριν από τη λήξη του συμβολαίου. Ο Δάνος στράφηκε τότε προς τη Δημογεροντία των Ιωαννίνων, η οποία μετά από αλληπάλληλες συσκέψεις δικαίωσε τους εφοροεπίτροπους της κοινότητας.^{2,3,4} Λεπτομέρειες γι' αυτήν τη διαμάχη δίνονται στο κεφάλαιο που πραγματεύεται το θεσμό των δημοτικών και κοινοτικών γιατρών.

1. *Λογοδ. 1888-1889*, σ. 107.

2. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979, σσ. 404-405.

3. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979, σσ. 621-623.

4. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980, σσ. 230-232.

ΔΑΝΟΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ

Γεννήθηκε στην Κίτσι και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου

Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1910 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε ως χειρουργός στα Ιωάννινα. Η επιστημονική του αξία φαίνεται ότι ήταν αναγνωρισμένη από την κοινωνία του τόπου του, αν κρίνουμε από ένα δημοτικό τραγούδι που είχε μεγάλη διάδοση και από το δημοσίευμα που ακολουθεί. Στο περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* διαβάζουμε: *Για μια ολόκληρη γενιά, ο Δημοσθένης Δάνος, ήταν ο μόνος σχεδόν χειρουργός της προκοπής στην Ήπειρο και πραγματικά έσωσε κόσμο και κοσμάκη...*² Όσο για το δημοτικό τραγούδι, έχει ως θέμα το παρακάτω περιστατικό: σ' ένα γλέντι στην Αραχωβίτσα, ένας μεθυσμένος, μετά από παρεξήγηση, μαχαίρωσε στην κοιλιά τον Τσόλη τον Τσουρλή που ήταν οργανοπαίκτης (λαλητής).³ Η λαϊκή μούσα περιγράφει το γεγονός ως εξής:

*Τ' είν' του κακό που πάθαμαν
εμείς οι λαλητάδεις,
πληγώσανε κι τον Τσουρλή,
οι παλιομασκαράδεις.
Αι, σύρτε να φέρτι του γιατρό
τους Δημιουστέν' τουν Δάνου,
ίσως κι θρέψει την πληγή
του άρρουστου κι γειάνει.*⁴

Το τραγούδι έχει και παραλλαγές. Από αυτές θα αναφερθούμε σε δύο επικεντρώνοντας την προσοχή μας στο σημείο που μας ενδιαφέρει.

*...Τρέχα Αλέξη αδερφέ
και φώναξε το Δάνο,
να μου γιατρέψει την πληγή
μη τύχει και πεθάνω...*⁵

Και η άλλη:

*Σύρτε να φέρτε το γιατρό
κι τι γιατρό; το Ντάνο!
για να μου δέσει την πληγή,
ίσως και δεν πεθάνω...*⁵

1. Λογοδ. 1909-1910, σ. 15.

2. Χρησιδής, Γιατροί, *Η. Ετ.* 10/1990, σ. 539.

3. Μαμόπουλος, Τσουρλήδες, *Η. Ετ.* 8/1989, σ. 411.

4. Δάνος, Μοιρολόγια, *Η. Ετ.* 7/1989, σ. 340.

5. Φανίτσιος, Λαογραφικά, σ. 101.

ΔΑΡΔΑΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

Γεννήθηκε το 1875 στην Δάρδα της Κορυτσάς και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1902. Μέχρι το 1905 εργάστηκε στην Αίγυπτο και μετά στην Κορυτσά ως το 1918.¹ Το 1908 ιδρύθηκε στην Κορυτσά η *Αδελφότης*

των Φιλομούσων “η Αναγέννησις” της οποίας χρημάτισε πρόεδρος.²

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 204.

2. Βακαλόπουλος, *Ήπειρος*, σ. 761.

ΔΑΡΙΤΣΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Α.

Ζαγορίσιος¹ που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1888 με βαθμό *λίαν καλώς*². Εργάστηκε στα Ιωάννινα. Η Εφοροεπιτροπή Ιωαννίνων τον διόρισε στις 19/2/1912, μαζί με άλλους συναδέλφους του, γιατρό των φτωχών της πόλης.³ Την ίδια περίπου εποχή η εφημερίδα *Ήπειρος* δημοσίευσε την εξής αγγελία του: *Ειδοποιείται η πολυπληθής πελατεία του αξιότιμου ιατρού κ. Δαρίτη ότι ο ιατρός μετώκησεν εις την απέναντι του Νοσοκομείου Χατζηκώστα μεγάλην οικίαν (πρώην Ισραηλιτική Σχολή).*⁴

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγορικά Α'*, σ. 62.

2. *Λογός. 1887-1888*, σ. 181.

3. *Ήπειρος*, φ. 139/26-2-1912.

4. *Ήπειρος*, φ. 161/29-7-1912.

ΔΑΦΛΕΙΔΗΣ

Γιατρός Ιωαννίνων κατά τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σ. 118.

ΔΕΚΑΣΤΡΟΣ Α. (ΔΕ ΚΑΣΤΡΟ Α.)

Ισραηλίτης, που οι πρόγονοί του είχαν έλθει στα Ιωάννινα από την Ιταλία. Αναφέρεται στο Μαθητολόγιο του Παρθεναγωγείου Ιωαννίνων, με εξελληνισμένο από την διευθύντρια όνομα, ως πατέρας της μαθήτριας *Κάστορος*.¹ Το 1902 βοήθησε το συνάδελφό του, Αύγουστο Γκακαρίνι (βλ. λ.), σε μία εγχείρηση *ανατρήσεως* που έγινε στα Ιωάννινα.²

1. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σ. 118.

2. *Ταχ.*, φ. 1175)4/17-5-1902.

ΔΕΑΗΓΙΑΝΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Γιατρός από το Δελβινάκι της Ηπείρου που εργάστηκε στην Πρέβεζα.¹ Το Νοέμβριο του 1873 διορίστηκε δημαρχιακός γιατρός Πρέβεζας με μισθό τετρακόσια γρόσια το μήνα.² Αργότερα (1881) προτάθηκε για κοινοτικός γιατρός Δελβινακίου, αλλά δεν έγινε δεκτός από τους Δελβινακιώτες της Κωνσταντινούπολης.³ Τόσο ο ίδιος, όσο και η σύζυγός του Αργυρή ευεργέτησαν το Δελβινάκι αλλά και την Πρέβεζα με τις δωρεές τους.^{3,1}

1. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*, σ. 170.

2. *Γιάνγια*, φ. 224/14-11-1873.

3. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 88.

ΔΕΛΗΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα.¹ Κατά την περίοδο της πολιορκίας του Αλή πασά εγκαταστάθηκε στην Άρτα.²

1. Μελάς, Γιατροί, *Η. Ετ.* 1-2/1983, σ. 12.

2. Διαμάντης, Πρόσφυγες, *Σκουφάς* 12/1955, σσ. 15,17.

ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ

Ασκούσε το επάγγελμα στην Αλεξάνδρεια της Αγύπτου. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των Ιωαννίνων (1912-13), πρόσφερε εθελοντικά τις υπηρεσίες του στον ελληνικό στρατό.¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σσ. 34-35.

ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ ΛΟΥΚΑΣ του Δ.

Γεννήθηκε στη Βούρμπιανη της Κόνιτσας.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1880 με βαθμό καλώς.² Αρχικά διορίστηκε κοινοτικός γιατρός Δελβινακίου (1881)¹ και αργότερα τον βρίσκουμε να εκμεταλλεύεται τις Θειοπηγές της Κόνιτσας (1893)³. Από το 1911 και για δύο χρόνια εργάστηκε στο Λεσκοβίκι^{4,5}, ενώ για σύντομο χρονικό διάστημα έμεινε και στη Βούρμπιανη⁶.

1. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 88.

2. *Λογοδ. 1880-1881*, σ. 68.

3. *Φ. Η.*, φ. 68/31-12-1893.

4. *Ήπειρος*, φ. 103/19-6-1911.

5. *Ήπειρος*, φ. 137/12-2-1912.

6. Ευθυμίου, Γιατροί, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΔΗΜΑΣ Γ.

Εργάστηκε στο Συρράκο.¹ Το Νοέμβριο του 1911 εκφώνησε επικήδευο στην κηδεία του φαρμακοποιού Βασιλείου Φίτσα (βλ. λ.).²

1. *Ήπειρος*, φ. 32/7-2-1910.

2. *Ήπειρος*, φ. 124/13-11-1911.

ΔΗΜΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Α.

Γεννήθηκε στο Κάτω Λάμποβο του Αργυρόκαστρου.¹ Αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1886.² Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο^{3,4,5}, το Μάιο όμως του 1894 το εγκατέλειψε προσωρινά και πήγε στην ιδιαίτερη πατρίδα του όπου εργάστηκε ως κοινοτικός γιατρός μισθοδοτούμενος από το κληροδότημα του Κωνσταντίνου Ζάππα.⁶

1. Δήμας, *Κ. Λιάμποβο*, σ. 92.

2. *Λογοδ. 1885-1886*, σ. 88.

3. Φ. Η., φ. 87/20-5-1894.
4. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, Η. Ετ. 5/1986, σ. 156.
5. Ήπειρος, φ. 93)273/20-11-1913.
6. Φ. Η., φ. 88/28-5-1894.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ.

Εργάστηκε στην Πάργα. Το 1870 προσέφερε για τη δημιουργία του Αυτοκρατορικού Πολυτεχνείου Ιωαννίνων δέκα γρόσια.¹

1. Γιάγγια, φ. 35/22-1-1870.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ή ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ή ΓΕΩΡΓΙΤΣΗΣ ΕΦΕΝΤΗΣ
Από τη Ζονδίλη του Ζαγορίου. Ήταν γιατρός στην υπηρεσία του τουρκικού στρατού. Πιθανόν να ήταν εμπειρικός. Είχε αποκτήσει όμως καλή φήμη και κύρος και γι' αυτό ήταν γνωστός ως Γεωργίτσης εφέντης. Ήταν πατέρας των γιατρών Αθανάσιου και Αλέξανδρου Γεωργίτη (βλ. λέξεις).¹

1. Λαζαρίδης, Γεωργίτσης, Η. Η. 1985, σ. 220.

ΔΗΜΟΛΙΤΣΑΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Πάργα τουλάχιστον ως τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα¹.

1. Φ. Η., φ. 152/1-9-1895.

ΔΗΜΟΛΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ του ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Γεννήθηκε στην Πάργα. Σπούδασε φιλοσοφία και ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Πίζας από όπου αποφοίτησε στις 5/6/1824.¹ Εργάστηκε στα Ιωάννινα.²

1. Σιδέρη, Φοιτητές Πίζας Β', σ. 427.
2. Αραβαντινός Π., Χρονογραφία Β', σ. 413.

ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Εργάστηκε ως γιατρός και μουσικοδιδάσκαλος στην Άρτα¹ στα τέλη του δέκατου ένατου² και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Φ. Η., φ. 721/6-7-1907.
2. Γαληνός, τόμος XIX, τ. 14/8-4-1889, σ. 217.

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γεννήθηκε περί το 1812 στη Μπούχαλη της Πρεμετής και πέθανε το 1887. Ήταν εμπειρικός γιατρός που άσκησε το επάγγελμα στα Ζαγοροχώρια και στην Ελλάδα.¹

1. Nakuçi, Përmeti, σ. 104.

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

Γεννήθηκε στην Πρεμετή το 1877 και αναφέρεται ότι σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών. Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του από το 1907 ως το 1925.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 188.

ΔΟΝΑΣ ή ΤΟΝΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γιατρός του Αλή πασά¹ που είχε το δικαίωμα να εργάζεται και στην πόλη. Μερικές φορές πήγαινε στο Βεράτιο και στην Κέρκυρα.² Το γεγονός πως εργαζόταν και έξω από τα Ιωάννινα αποδεικνύεται από ένα γράμμα προς τον Σταύρο Ιωάννου, που του το έστειλε στη Βιέννη η πεθερά του Σουζάνα Μίσιου-Τζουκαλά, στις 6/5/1804. Εκεί διαβάζουμε: *...όπου να έχη την οργή του Θεού ο Δονάς όπου εθέλησε να φύγη από εδώ, όπου πολλά την ωφελούσε (την σύζυγο του Σ. Ι.) εις το πάθος της... Αν ήταν τρόπος κυρ Σταύρε να παρακινούσες τον Δονά να ερχόταν θα ήταν πολύ καλό, της ήξερε τη νατούρα...*³

1. Αραβαντινός Σ., *Αλή πασάς Β'*, σ. 472.

2. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 324.

3. Κουγέας, *ό. π.*, σ. 200.

ΔΟΥΔΑΣ ΠΙΕΤΡΟΣ του Κ.

Γεννήθηκε στο Κεστοράτι και εργάστηκε στο Λιμπόχοβο.¹

1. Παπαχρήστου, Ζωγράφεια Διδασκαλεία, *Η. Ετ.* 6/1985, σ. 253.

ΔΟΥΡΑΜΑΝΗΣ

Φιλάνθρωπος γιατρός του Συρράκου. Τον αναφέρει ο Γούλας Κρυστάλλης σε επιστολή του με ημερομηνία 29/1/1894 προς τον αδελφό του, τον ποιητή Κώστα Κρυστάλλη.¹

1. Περάνθης, Κρυστάλλης, *Σκουφάς* 4/1955, σσ. 27-28.

ΔΡΑΜΙ ΙΜΠΡΑΗΜ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1881 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1911. Αφού έλαβε το πτυχίο του εργάστηκε για μερικούς μήνες στην Τουρκία και στη Σκόδρα, ενώ το 1912 εγκαταστάθηκε στην Αυλώνα. Από εκεί έφυγε για τη Γαλλία όπου ειδικεύτηκε στην οφθαλμολογία. Το 1920 πήγε στο Βεράτιο και αργότερα προσελήφθη στο Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο των Τιράνων του οποίου έγινε διευθυντής το 1934. Τα τελευταία χρόνια της σταδιοδρομίας του άσκησε ελεύθερο επάγγελμα. Πέθανε το 1952.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 201.

ΔΡΟΣΟΣ

Εργαζόταν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Κατά τη διάρκεια των μαχών για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων κατετάγη στον ελληνικό στρατό όπου πρόσφερε τις ιατρικές του υπηρεσίες.¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σσ. 34-35.

ΔΡΟΣΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα το 1756 και πέθανε το 1802. Σπούδασε στην Ιταλία όπου έμαθε και ξένες γλώσσες. Υπήρξε θαυμαστής του γιατρού Ι. Βηλαρά (βλ. λ.). Ασχολήθηκε περισσότερο με το εμπόριο και λιγότερο με την ιατρική.¹

1. Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1976, σ. 895.

ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Εργάστηκε στις Πάδες Κονίτσης στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Φ. Η., φ. 567/19-3-1904.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Χειρουργός Ιωαννίνων στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Α.Υ.Ε., 44/1, αιτ. για κατάληψη προξενικών θέσεων, 18/9/1861.

ΖΑΓΚΛΗΣ ή ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Χ.

Γεννήθηκε στους Καλαρρύτες το 1869.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1893 με βαθμό *λίαν καλώς*.^{2,3} Εργάστηκε στους Καλαρρύτες⁴ όπου επί δύο συνεχείς περιόδους εξελέγη δήμαρχος¹. Αγωνίστηκε για την απελευθέρωση της Ηπείρου από τις τάξεις της Ηπειρωτικής Εταιρείας, με το ψευδώνυμο *Πίνδος*⁵, και της Πατριωτικής Οργάνωσης Ιωαννίνων, με το ψευδώνυμο *Αραχθος*⁶. Πέθανε στις 8/6/1922.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 1368)1468/17-7-1922.
2. *Λογοδ.* 1892-1893, σ. 163.
3. Φ. Η., φ. 28/26-3-1893.
4. Ε. Η., φ. 7/9-11-1985.
5. Σαλαμάγκας Δ., *Λευτεριά*, *Η. Ε.* 1961, σ. 208.
6. Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Β'*, κεφ. Ιστοριοδιφικά, σ. 81.

ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ Δ.

Μετσοβίτης γιατρός¹ που εργάστηκε στο Συρράκο² και αργότερα στα Ιωάννινα³. Σε εφημερίδα της εποχής διαβάζουμε πως το 1870 έμενε στην οδό χανίου Γκάβα της συνοικίας Τσιγαρά.³

1. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Μαλακασιακά Β', σ. 46.
2. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Β'*, σ. 417.
3. *Γιάνγρια*, φ. 47/23-4-1870.

ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ του Δ.

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1880 με βαθμό καλώς.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του² όπου το 1900 έγινε διευθυντής του νοσοκομείου Χατζηκώστα³. Ήταν εγγεγραμμένος στον εκλογικό κατάλογο της πόλης που συνετάγη το 1887.² Εκτός της επιστημονικής είχε και κοινωνική δράση. Εκλέχτηκε εφοροεπίτροπος των Σχολείων αρρένων για το 1894⁴, έφορος των εκπαιδευτικών καταστημάτων το 1900, δημογέροντας και δημοτικός σύμβουλος³. Τιμήθηκε με τον *Αργυρούν Σταυρόν του Σωτήρος*.³

1. Λογοδ. 1879-1880, σ. 36.

2. Τζιόβας, Κοινοτικά, Η. Ε. 1981, σ. 798.

3. Φ. Η., φ. 407/8-12-1900.

4. Φ. Η., φ. 50/27-8-1893.

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Γιατρός από την Πρεμετή που αναφέρεται ότι αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1898.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του² και πέθανε από εξανθηματικό τύφο κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου¹.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

2. *Ήπειρος*, φ. 57/1-8-1910.

ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

Από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Υπηρέτησε εθελοντικά στον ελληνικό στρατό κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των Ιωαννίνων (1912-13).¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σσ. 34-35.

ΖΕΛΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Γεννήθηκε στη Γλύνα του Αργυρόκαστρου και άσκησε την ιατρική στο Αργυρόκαστρο από το 1893 ως το 1904.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

ΖΕΡΑΧΟΥ ΜΟΥΧΤΑΡ

Εμπειρικός γιατρός που έζησε στην Πρεμετή στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΖΕΡΑΧΟΥ ΧΑΣΑΝ

Εμπειρικός γιατρός της Πρεμετής στα τέλη του δεκάτου ενάτου και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΖΕΡΡΗΣ ΗΛΙΑΣ

Γεννήθηκε στη Σωπική και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1909 με βαθμό καλώς.¹ Εργάστηκε στο Λεσκοβίκι στις αρχές του εικοστού αιώνα.²

1. Λογοδ. 1908-1909, σ. 78.

2. Λέκκας, Πολύτσανη, σ. 67.

ΖΗΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του Ν.

Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1881 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Άσκησε το επάγγελμα στην Κόνιτσα² όπου και γεννήθηκε¹. Πέθανε εκεί στις 10/7/1922, σε μεγάλη ηλικία. Στην κηδεία του παραβρέθηκαν οι αρχές της πόλης, ο δε Νικόλαος Παπακώστας, διευθυντής των εκπαιδευτηρίων της Κόνιτσας, εκφώνησε επικήδειο που εξυμνούσε τις αρετές του.²

1. Λογοδ. 1880-1881, σ. 66.

2. Ήπειρος, φ. 1364)1464/12-7-1922.

ΖΙΑΓΚΟΣ ΖΗΣΙΜΟΣ

Από τη Γράψη του Αργυρόκαστρου. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή της Πίζας στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹ Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο², τουλάχιστον από το 1858³, ως το θάνατό του, στα τέλη του αιώνα¹.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

2. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Β'*, σ. 417.

3. Κανελλίδης, *Υγιεινή*, σ. 400.

ΖΙΤΣΑΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Σ.

Γιαννιώτης που σπούδασε ιατρική στην Αθήνα και μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι. Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα όπου εγκαταστάθηκε στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Με τους συναδέλφους του Φίλιππο Α. Σακελλάριο (βλ. λ.) και Κωνσταντίνο Δ. Σταυρίδη (βλ. λ.), πρωταγωνίστησε σε ένα παράξενο περιστατικό. Στις 30/1/1853 (12/2/1853), μετά από αίτηση του διευθυντή της Ζωσιμαίας Σχολής, Α. Σακελλάριου (πατέρα του Φίλιππου), εξέτασαν τη διανοητική υγεία του Ι. Blancard, καθηγητή της σχολής, επειδή είχαν ακουστεί φήμες που τον έφεραν *φρενοβλαβή*. Η διάγνωσή τους, που ήταν αρνητική και ανακοινώθηκε στον ίδιο τον Blancard και στον Γάλλο πρόξενο Bertrand, προκάλεσε τη βίαιη αντίδραση του προξένου που διαμαρτυρήθηκε επίσημα. Ακολούθησαν νυκτερινή εισβολή των *γιασακτζήδων* του γαλλικού προξενείου στο σπίτι του Φ. Σακελλάριου καθώς και ο ερχομός δύο άγνωστων Ιταλών γιατρών που, αφού συνόδευαν τον Blancard για λίγες μέρες, ξανάφυγαν. Τα γεγονότα αυτά παρακίνησαν τους τρεις γιατρούς να ζητήσουν

από τον πρόξενο της Ελλάδας, Σ. Ρωσσέτο, και της Αγγλίας, Δ. Δαμασκινό, να προφυλάξουν την επιστημονική τους τιμή με κατάλληλες ενέργειες.¹

1. Α.Υ.Ε., 36/2, αρ.1400/30-1-1853 (12-2-1853).

ΖΟΥΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο από το 1860 έως το 1880 περίπου.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 41.

ΖΩΓΓΡΑΦΟΣ ΒΙΚΤΩΡ του Γ.

Γεννήθηκε στο Κεστοράτι¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1903 με βαθμό *λίαν καλώς* ². Εκτός από παθολόγος εργάστηκε και ως μαιευτήρας-γυναικολόγος.³ Το 1907 προσελήφθη ως κοινοτικός γιατρός Πολύτσανης¹, ενώ το 1909 τον βρίσκουμε να εργάζεται στο Αργυρόκαστρο⁴.

1. Ζώτος-Γιάνναρος, σ. 245.

2. *Λογόδ. 1902-1903*, σ. 89.

3. *Ταχ.*, φ. 2611/3-4-1907.

4. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 156.

ΖΩΓΓΡΑΦΟΣ Κ. του Α.

Επίτροπος που το 1881 χρημάτισε διευθυντής του ελληνικού στρατιωτικού νοσοκομείου της Άρτας.¹

1. *Άρτα*, φ. 1/5-9-1881.

ΖΩΓΓΡΑΦΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ του ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε στη Μπούχαλη της Πρεμετής το 1836 και πέθανε το 1929. Εργάστηκε στο Δέλβινο και στους Αγίους Σαράντα.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 105.

ΖΩΙΔΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ του Δ.

Από το Δολό Πωγωνίου.¹ Αρχικά άσκησε την ιατρική στην ιδιαίτερη πατρίδα του², ενώ αργότερα έγινε δημαρχιακός γιατρός Φιλιατών¹. Το 1912 εγκαταστάθηκε στον Πολύγυρο Χαλκιδικής όπου υπηρέτησε κι εκεί ως δημαρχιακός γιατρός.¹

1. Ν. Α., φ. 2002/23-9-1912.

2. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Πογωνιακά, σ. 86.

ΖΩΝΙΑΣ ΑΡ.

Εμπειρικός γιατρός των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα, από τη Βίτσα του

Ζαγορίου. Λέγεται ότι θεράπευε πολλές αρρώστιες με διάλυση *πράσινης* μούχλας στο νερό. Πλάι του μαθήτευσε ο ανηψιός του Μιχαήλ Ζώνιας που εργάστηκε στη Βόνιτσα.¹

1. Κώνστας, *Επιδράσεις*, Η. Ε. 1969, σ. 118.

ΖΩΡΖΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

Εμπειρικός γιατρός από την Μπούχαλη της Πρεμετής που εργάστηκε στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΖΩΤΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γεννήθηκε στους Φραγκάδες του Ζαγορίου Ιωαννίνων το 1839. Μαθήτευσε στη Ριζάρειο Σχολή και το 1857, σε ηλικία δεκαοκτώ ετών, πήγε στο Βίρτομπουργκ της Βαυαρίας όπου σπούδασε ιατρική. Το 1863 αναγορεύτηκε διδάκτωρ και έφυγε για το Παρίσι όπου συνέχισε τις σπουδές του για ένα χρόνο. Το 1865 επέστρεψε στα Ιωάννινα, νυμφεύτηκε την κόρη του γιατρού Δημήτριου Βαρζέλη (βλ. λ.) και άρχισε να ασκεί εκεί το επάγγελμα.¹

Κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας του, που διήρκεσε πάνω από τριάντα χρόνια, ο Ιωάννης Ζώτος διακρίθηκε ως επιστήμων και κατέλαβε πολλές δημόσιες θέσεις με αποτέλεσμα οι εφημερίδες της εποχής να κάνουν συχνές αναφορές στο όνομά του. Ανατρέχοντας σ' αυτές ανακαλύπτουμε ότι χρημάτισε δημαρχιακός γιατρός από το 1872 ως, τουλάχιστον, το 1873, κατά τη διάρκεια της δημαρχίας του Γιαγιά μπέη που ήταν ο δεύτερος δήμαρχος των Ιωαννίνων.^{2,3,4} Με αυτήν την ιδιότητα στάλθηκε τον Απρίλιο του 1873 στην Καρίτσα, ένα χωριό των Ιωαννίνων, για να διαλευκάνει τα αίτια οκτώ θανάτων που συνέβησαν σε διάστημα οκτώ ή εννέα μηνών. Η διάγνωσή του ήταν πως δεν επρόκειτο για επιδημία.⁵

Συμμετείχε ως κριτής στα Ιατροσυνέδρια Ιωαννίνων του 1870 (οι εργασίες του άρχισαν στις 19/10/1870)⁶ και του 1876 στο οποίο προέδρευε⁷. Κρίθηκε όμως και ο ίδιος από αυτά το 1871^{8,9} και το 1873¹⁰.

Εκτός των Ιατροσυνεδρίων, συμμετείχε και σε *εράνους* που η τουρκική κυβέρνηση είχε τη συνήθεια να οργανώνει σε τακτά χρονικά διαστήματα και στους οποίους συνεισέφεραν *αυθόρμητα* οι ραγιάδες διάφορα ποσά. Το 1873 έδωσε εκατό γρόσια για την κατασκευή του Δημόσιου Κήπου Ιωαννίνων³ και το 1876, διακόσια για τον αυτοκρατορικό στρατό της Ερζεγοβίνης¹¹.

Πέθανε από χρόνια ασθένεια τον Νοέμβριο του 1897, σε ηλικία πενήντα οκτώ ετών. Η κηδεία του έγινε πάνδημη, τον επικήδειο δε λόγο εκφώνησε ο γιατρός Γ.Κ. Σταυρίδης (βλ. λ.).¹

1. Φ. Η., φ. 258/5-12-1897.

2. Α. Α., φ. 1082)9/21-5-1873.

3. Γιάνγια, φ. 198/14-5-1873.
4. Πυρσινέλλας, *Ιωάννινα*, σ. 67.
5. Γιάνγια, φ. 195/23-4-1873.
6. Γιάνγια, φ. 73/26-10-1870.
7. Γιάνγια, φ. 327/14-1-1876.
8. Α. Α., φ. 901)7/19-8-1871.
9. Γιάνγια, φ. 109/19-7-1871.
10. Γιάνγια, φ. 192/26-3-1873.
11. Γιάνγια, φ. 348/16-6-1876.

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1775. Στα τέλη του 1791 γράφτηκε στη Φλαγγίνειο Σχολή της Βενετίας αλλά δεν είναι γνωστός ο χρόνος της αποφοίτησής του.¹ Η άποψη ότι σπούδασε στην Πάδοβα² δεν επιβεβαιώνεται, αφού δεν σημειώνεται στους σπουδαστές της ιατρικής μετά το 1791¹. Υπάρχει όμως η μαρτυρία ότι σπούδασε Ιατρική στη Μάλτα.¹

Έφυγε από την πατρίδα του τη Ζάκυνθο, όταν ο Αλή πασάς τον διόρισε αρχίατρο του με σεβαστό μισθό.² Στα Ιωάννινα, ο Θερειανός, εκτός του Αλή και του γιού του Βελί, είχε και άλλους επιφανείς ασθενείς. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Σταύρος Ιωάννου με την οικογένειά του. Για τη σχέση αυτή υπάρχουν στοιχεία στο *Ηπειρωτικόν Αρχεῖον του Σταύρου Ιωάννου. Στο Πρόχειρον Κατάστιχον* (1812-1815) που περιέχει καθημερινές δαπάνες, αναγράφονται ποσά που του δίνει ο Ιωάννου για επισκέψεις και φάρμακα. Παρόμοιοι λογαριασμοί υπάρχουν και στο *Δερματοδότεον Κατάστιχον* (1816-1820).³ Εκτός από τα *Κατάστιχα*, το όνομα του Θερειανού αναφέρεται και στην αλληλογραφία του Ιωάννου, όταν αυτός βρισκόταν στην Βιέννη· συγκεκριμένα σε μία επιστολή του Αναστάσιου Μπέρκα που στάλθηκε από τη Βίτσα στις 9/7/1821⁴ και σε μία άλλη του Ιωάννη Λάμπρου που στάλθηκε στις 8/6/1821 από τα Ιωάννινα⁵. Επίσης υπάρχει επιστολή του Θερειανού προς τον Σταύρο Ιωάννου που γράφτηκε στα Ιωάννινα στις 12/7/1819 και η οποία περιέχει ιατρικές οδηγίες.⁶ Λόγω του κύρους του, ο Θερειανός, εκτός από γιατρός, συχνά παρουσιάζεται ως σύμβουλος και *παρηγορητής* του Σταύρου Ιωάννου, όπως για παράδειγμα στις 17/3/1821, που τον παρηγορεί για τη φυγή του γαμβρού του.⁷ Εκείνη την εποχή ο Άγγλος Αρμιοστής της Επτανήσου, Άνταμ, τον διόρισε αρχίατρο και ο Άγγλος φιλέλληνας Γκύλφορντ καθηγητή στην Ιόνιο Ακαδημία² όπου το έτος 1825-1826 δίδαξε Συγκριτική και Γενική Ανατομία και Πειραματική Φυσική και το 1826-1827¹ Παθολογία και Φυσιολογία. Το Νοέμβριο του 1826 διορίστηκε διευθυντής της Παθολογικής Κλινικής του μικρού Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου που ίδρυσε ο Γκύλφορντ και συγχρόνως διευθυντής του. Αργότερα δίδαξε στη Φιλοσοφική και Νομική

Σχολή. Το 1838 αποχώρησε από την Ακαδημία και μετακόμισε στην Κωνσταντινούπολη.¹ Περί τα δέκα χρόνια αργότερα, γέρος, κουρασμένος και πάμπλουτος, αποφάσισε να γυρίσει στην πατρίδα του τη Ζάκυνθο αλλά δεν πρόφθασε να πραγματοποιήσει τον πόθο του γιατί φθάνοντας στην Αθήνα, το 1850, τον πρόλαβε ο θάνατος.² Έγγραψε πολλά ιατρικά και άλλα επιστημονικά έργα.¹

1. Πεντόγαλος, *Ιόνιος Ακαδημία*, σσ. 124-126.

2. Καιροφυλάς, Αλή πασάς, *H. E.* 1968, σσ. 30-32.

3. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *H. X.* 1939, σ. 4.

4. Κουγέας, ό. π., σ. 302.

5. Κουγέας, ό. π., σ. 297.

6. Κουγέας, ό. π., σ. 330.

7. Κουγέας, ό. π., σ. 48β.

ΙΑΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ιταλός εμπειρικός γιατρός που ήρθε στην Ελλάδα στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα και εγκαταστάθηκε στο Μέτσοβο. Αφού εξελλίνισε το επίθετό του, νυμφεύτηκε μία εύπορη Μετσοβίτισσα και έζησε για πάντα εκεί. Ήταν πρόγονος του εξαιρέτου γιατρού Δημήτριου Ιατρόπουλου (βλ. λ.).¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *H. E.* 1965, σ. 681.

ΙΑΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Γεννήθηκε και εργάστηκε στο Μέτσοβο¹ όπου το 1893 διορίστηκε κοινοτικός γιατρός. Ακολουθεί το περιεχόμενο του εγγράφου του διορισμού του.

Οι υποφαινόμενοι επίτροποι των κληροδοτημάτων και έφοροι των σχολείων Μετσόβου συνεφώνησαν ευχαρίστως μετά του Δημητρίου Ιατροπούλου, ιατρού, τα εξής:

Ο Δημήτριος Ιατρόπουλος, ιατρός, αναδέχεται την υποχρέωσιν ίνα επί έν έτος, από σήμερον ανερχόμενον, επισκέπτεται τους ασθενείς κατοίκους Μετσόβου και Ανιλίου, όπου και αν προσκληθί, ανεξαιρέτως και απροφασίστως και παρέχη αυτοίς πάσαν εκ της ιατρικής επιστήμης βοήθειαν και θεραπείαν, τας δε συνταγάς του πάσας πέμπη εις το ενταύθα Αβερώφειον φαρμακείον, εξ ου δίδονται τοις πάσι τα φάρμακα δωρεάν άνευ εξαιρέσεως. Επίσης υποχρεούται οσάκις προσκληθί εις ιατρικόν συμβούλιον, να υπάγη, όπως συνδιασκέπτεται μετά του ετέρου της κοινότητος ιατρού περί της θεραπείας του ασθενούς. Οι δε επίτροποι των κληροδοτημάτων και έφοροι των σχολείων Μετσόβου υπόσχονται να δώσωσι τω ειρημένω Δημητρίω Ιατροπούλω, ιατρώ, διά την ετησίαν ταύτην εργασίαν του λίρας Οθωμανικής ενενήκοντα, αριθ. 90, πληρωτέας εις δύο δόσεις καθ' εξαμηνίαν δεδουλευμένην, εκ

των τόκων των κληροδοτημάτων της Κοινότητας. Προς τούτοις θέλει λάβει παρά των ασθενών κατοίκων της κοινότητας Μετσόβου ανά είκοσιν, αριθ. 20, παράδες διά πάσαν ιατρικὴν επίσκεψιν, παρά δε των κατοίκων Ανηλίου, εὐν τω φέρωσιν ἄλογον προς ἵππευσιν, ἀνά γρόσια 2 ἥτοι δύο, εὐν δε υπάγη πεζός, ἀνά γρόσια τρία, αριθ. 3, διά πάσαν ιατρικὴν επίσκεψιν.

Οθεν ἐγένετο το παρὸν συμφωνητικὸν εἰς δύο ὅμοια, ὅπως βασιτά ἐκαστον μέρος ἀνά ἓν εἰς ἐνδειξιν.

Εν Μετσόβω τῇ 14ῃ Αυγούστου 1893

Ο ἱατρός

Δ. Ιατρόπουλος

Οι ἐπίτροποι των κληροδοτημάτων
καὶ ἑφοροι των σχολείων Μετσόβου
Ιω. Παπανικολάου Ζαούσης

Νικόλαος Ντάος

Διαμάντης Καρλάμπας

Μιχαήλ Αδαμίδης²

Ο Ιατρόπουλος ἐκτός ἀπὸ ἐξαίρετος γιάτρος υπήρξε φιλόανθρωπος καὶ φιλόπατρις. Στους ἀπορους συντοπίτες του, μαζί με τις ιατρικές του γνώσεις, συχνά πρόσφερε καὶ χρηματικά βοηθήματα. Κατά την ἀπελευθέρωση του Μετσόβου ἀπὸ τον τουρκικὸ ζυγὸ ἔστειλε πολύτιμες πληροφορίες στο ἀπελευθερωτικὸ σῶμα στρατοῦ που βρισκόταν στο Μαλακάσι καὶ ὅταν ἀργότερα, μετὰ ἀπὸ την καταστροφὴ πολλῶν χωριῶν του Ζαγορίου, οἱ κάτοικοί τους ζήτησαν ἄσυλο στο Μέτσοβο, με την ιδιότητα του ἐπίτροπου του Αβερῶφειου Κληροδοτήματος Μετσόβου, διέθεσε μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ γιὰ την περίθαλψή τους.²

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ φιλοπατρία του ἐνόχλησε αὐτοὺς που στήριζαν την ρουμανικὴ προπαγάνδα, ἡ ὁποία ἐκεῖνα τα χρόνια ἀνθούσε στις βλαχόφωνες περιοχές της Ελλάδας. Τον Ιούνιο του 1912 ἐγένε ἀπόπειρα δολοφονίας ἐναντίον του. Δράστης ἦταν ὁ ρουμανόφωνος Ιωάννης Στριπέλης ἢ Στρουπέλης, του ὁποίου ἡ σκοπευτικὴ δεινότητα ἀποδείχτηκε ἀνάλογη των φιλελληνικῶν του αἰσθημάτων. Ἀπὸ τα σκάγια μόνον ἓνα τραυμάτισε τον Ιατρόπουλο στην ἄκρη του δεξιοῦ αφτιοῦ.³

Οἱ Μετσοβίτες ἐκτιμώντας το σύνολο της προσφοράς του στον τόπο, τον ἀνέδειξαν σε δημόσια ἀξιώματα. Τὸ 1911 ἢ 1912 ἐγένε μέλος της Αβερῶφειας Επιτροπῆς⁴ καὶ τὸ 1913, μέλος της επιτροπῆς γιὰ την κατασκευὴ του ἀνδριάνα του Γ. Αβέρωφ στο Μέτσοβο⁵.

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σσ. 681-682.

2. Πλατάρης, *Σημειωματῆριο*, σσ. 3-4.

3. *Ἡπειρος*, φ. 157/1-7-1912.

4. *Ἡπειρος*, φ. 163/12-8-1912.

5. *Ἡπειρος*, φ. 46)226/25-9-1913.

ΙΑΤΡΟΥ

Πρόσφερε τις υπηρεσίες του εθελοντικά στον ελληνικό στρατό κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των Ιωαννίνων από τα ελληνικά στρατεύματα (1912-13). Καταγόταν από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.¹

1. Κωστή, *Γιάννena*, σσ. 34-35.

ΙΜΠΡΑΗΜ ΕΦΕΝΤΗΣ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο.¹ Ήταν στρατιωτικός γιατρός και ως αρχίατρος του τουρκικού αυτοκρατορικού στρατού² συνόδευσε το γενικό διοικητή Ιωαννίνων, Ιζάτ πασά, σε μία επίσκεψή του στις Θειοπηγές της Κόνιτσας³. Το 1870 πρόσφερε πενήντα δύο γρόσια για την κατασκευή του Αυτοκρατορικού Πολυτεχνείου και Ορφανοτροφείου Ιωαννίνων.⁴ Το ίδιο έτος συμμετείχε στο Ιατροσυνέδριο, που άρχισε τις εργασίες του στις 19/10/1870, με έδρα τα Ιωάννινα.⁴ Αργότερα επενέβη δραστικά σε επιδημία ευλογίας που εμφανίστηκε σε ένα χωριό του Δελβίνου, το Κακοδίκι (1878).⁵ Το 1895 χρημάτισε δημαρχιακός γιατρός Φιλιππιάδος¹, ενώ το 1909 κοινοτικός γιατρός Δελβίνου⁶.

1. Φ. Η., φ. 152/1-9-1895.

2. *Γιάνγια*, φ. 58/9-7-1870.

3. Μεγγλίδης, *Θειοπηγές*, σ. 14.

4. *Γιάνγια*, φ. 73/26-10-1870.

5. *Γιάνγια*, φ. 444/7-6-1878.

6. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 158.

ΙΜΠΡΑΗΜ ΛΟΥΦΤΙ ΠΑΣΑ

Γεννήθηκε στο Ελμπασάν και αποφοίτησε από την Στρατιωτική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης το 1866 με το βαθμό του λοχαγού. Αμέσως μετά ήρθε στα Ιωάννινα όπου εργάστηκε. Όταν η Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης άρχισε τις παραδόσεις στην τουρκική γλώσσα, επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη ως βοηθός καθηγητής στην έδρα της Παθολογικής Ανατομίας. Το 1870 πήγε στην Υεμένη ενώ έξι χρόνια αργότερα εργάστηκε για λίγους μήνες στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Σκόδρας. Τέλος ξαναγύρισε στην Κωνσταντινούπολη όπου ως το θάνατό του ήταν καθηγητής στην Ιατρική της Σχολής.

Το 1888 πήρε το βαθμό του συνταγματάρχη του τουρκικού στρατού και δέκα χρόνια αργότερα έγινε αντιστράτηγος. Συμμετείχε στο συνέδριο των Αλβανών που έγινε στο Μοναστήρι το 1880 για τον καθορισμό αλβανικού αλφαβήτου. Εκτός από γιατρός ήταν γεωλόγος, βοτανολόγος και βοήθησε στη δημιουργία της τουρκικής ιατρικής ορολογίας. Άφησε όπως λέγεται πολλά συγγράμματα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 80.

ΙΣΓΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Από το χωριό Ίογαρη της Πρεμετής. Λέγεται ότι σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών. Εργάστηκε στην Πρεμετή από το 1890 ως το 1908.¹ Το 1884 δούλεψε για ένα μικρό χρονικό διάστημα και στην Κόνιτσα.²

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 180.

2. Ευθυμίου, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΙΣΚΕΝΤΕΡ ΜΠΕΗΣ

Στρατιωτικός γιατρός Ιωαννίνων. Τον Δεκέμβριο του 1871, λόγω του θανάτου του γιατρού των φυλακών Κ. Κοντόπουλου (βλ. λ.), προσφέρθηκε να εξετάζει δωρεάν τους φυλακισμένους καθώς και τους χωροφύλακες.¹ Το 1872 έγινε δημαρχιακός γιατρός Ιωαννίνων. Η είδηση της προσληψής του ανακοινώθηκε από την εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια*: *Ειδοποιείται το ενταύθα κοινόν ότι ο Ενδοξώτατος Ισκεντέρ βέης, ιατρός του αυτοκρατορικού στρατού, τη αιτήσει αυτού και δυνάμει αποφάσεως του διοικητικού συμβουλίου του Βιλαετίου θέλει επισκέπτεσθαι δωρεάν δις της εβδομάδος, τουτέστι εκάστην Τρίτην και Παρασκευήν από της 7-9 ώρας, τουρκιστί, τους προσερχομένους αυτώ ενδεείς πάσχοντας. Επί τούτω δε προσδιωρίσθη το ενταύθα φαρμακείον των Ελεών όπου θέλει παρατηρεί τους προσερχομένους ασθενείς.*² Τον Νοέμβριο του 1873 εμβολίασε τους άπορους κατοίκους Ιωαννίνων και περιχώρων κατά της ευλογιάς.³ Εκτός όμως της επιστημονικής του δράσης, ο γιατρός Ισκεντέρ μπέης συμμετείχε και στα κοινά. Το 1873 προσέφερε για την κατασκευή του Δημόσιου Κήπου των Ιωαννίνων εκατόν δώδεκα γρόσια.⁴

1. *Γιάνγια*, φ. 130/1-12-1871.

2. *Γιάνγια*, φ. 145/3-4-1872.

3. *Γιάνγια*, φ. 226/28-11-1873.

4. *Γιάνγια*, φ. 191/19-3-1873.

ΙΣΜΑΗΛ ΕΦΕΝΤΗΣ

Χειρουργός Ιωαννίνων. Το 1871, λόγω του θανάτου του γιατρού διοικήσεως Ιωαννίνων Κ. Κοντόπουλου (βλ. λ.), προσφέρθηκε μαζί με το γιατρό Ισκεντέρ μπέη (βλ. λ.) να εξετάζει δωρεάν τους άρρωστους φυλακισμένους καθώς και τους χωροφύλακες. Η προσφορά του έγινε δεκτή από τον Γενικό Διοικητή του βιλαετίου.¹

1. *Γιάνγια*, φ. 130/15-12-1871.

ΙΣΡΑΗΛ Γ.

Ιερέας και εμπειρικός γιατρός στο Γρεβενίτι Ιωαννίνων κατά τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σ. 82.

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ

Ηπειρώτης που αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1893.¹ Εργάστηκε στην Κόνιτσα.²

1. Φ. Η., φ. 60/5-11-1893.

2. Ευθυμίου, Γιατροί, Η. Ε. 1982, σ. 352.

ΙΩΑΝΝΟΥ

Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο. Το 1817 έδωσε βεβαίωση σε κάποιον ότι πάσχει από *λώβη*.¹

1. Πουλίτσας, Κώδικας, Η. Χ. 1930, σ. 127.

ΙΩΣΗΦ

Άσκησε το επάγγελμα στους Φιλιάτες. Το 1874 προσέφερε δεκατέσσερα γρόσια *υπέρ των εκ σιτοδείας πασχόντων μερών της Μικράς Ασίας*.¹

1. Γιάνγια, φ. 255/10-7-1874.

ΚΑΒΟΥΡΑΣ ΖΗΣΗΣ

Θεσπρωτός *ιατροφιλόσοφος*¹, που για ένα διάστημα ήταν γιατρός του Αλή πασά και του γιου του, Βελή². Πέθανε το 1844.¹

1. Αραβαντινός Π., *Ήπειρος Γ'*, σ. 231.

2. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ2*, κεφ. Γιατρός, σσ. 254, 259.

ΚΑΪΑΝΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Α.

Γεννήθηκε στην Ήπειρο το 1870¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1900 με βαθμό *λίαν καλώς*². Ειδικεύτηκε στην μαιευτική και γυναικολογία στο Παρίσι και εργάστηκε στο Βεράτιο όπου το 1910 εξελέγη δημογέροντας.³ Λόγω της συμμετοχής του στον αγώνα για την αυτονομία της Βορείου Ηπείρου απαγχονίστηκε από τους Αλβανούς το 1914.⁴

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 196.

2. *Λογος. 1900-1901*, σ. 115.

3. *Ήπειρος*, φ. 40/4-4-1910.

4. Παπαθεοδώρου, *Αρχείο Τσεκούρα*, σ. 65.

ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Γεννήθηκε το 1840 στο Αργυρόκαστρο και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1872 ή το 1873. Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του ως το 1904.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

ΚΑΛΛΙΓΑΣ ΠΕΤΡΟΣ

Γιατρός στην Άρτα, διευθυντής του ελληνικού στρατιωτικού νοσοκομείου *Πριγκιπίσσης Σοφίας*. Το Μάρτιο του 1913 τραυματίστηκε σε τροχαίο.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 172/11-3-1913.

ΚΑΜΠΕΡΙ ΧΑΛΙΤ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1886 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1910. Εργάστηκε ως παθολόγος στην Αυλώνα, στο Τεπελένι και στη Μαλακάστρα. Πέθανε το 1934.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 204.

ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Α.

Γιαννιώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1884 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, ο δε Λαμπρίδης τον συγκαταλέγει μεταξύ των λογίων των Ιωαννίνων.²

1. *Λογοδ. 1883-1884*, σ. 98.

2. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ή ΧΑΤΖΗΠΟΛΥΖΟΣ ΚΥΡΙΤΣΗΣ

Για τον τόπο που γεννήθηκε, πέρασε τα παιδικά του χρόνια και σπούδασε διαφωνούν οι διάφοροι μελετητές. Ο Αραβαντινός γράφει πως ο Καραγιάννης γεννήθηκε το 1773 *υπό πατρός ευγενούς και προκρίτου* στα Ιωάννινα και ότι διδάχτηκε τα εγκύκλια στην Μπαλαναία Σχολή των Ιωαννίνων, αργότερα δε πήγε στο Παρίσι όπου σπούδασε ιατρική.¹ Ο Κουτσαλέξης συμφωνεί με το ευγενές της καταγωγής του, αλλά αναφέρει ότι ο Καραγιάννης γεννήθηκε στη Βενετία, όπου έμαθε και τα πρώτα γράμματα.² Τέλος, ο Κυριάκος Σιμόπουλος υποστηρίζει πως οι ιατρικές του σπουδές έγιναν στην Ιταλία.³ Ο Καραγιάννης επέστρεψε στα Ιωάννινα το 1795 όπου προσελήφθη από τον Αλή πασά για προσωπικός του γιατρός. Σκοτώθηκε σε ατύχημα το 1803.¹

Ήταν άνθρωπος πολυμαθής και επισίτιθιος φίλος του Αθανάσιου Ψαλλίδα. Αποτέλεσμα της παραμονής του στην Ευρώπη ήταν ο ενστερνισμός των αθεϊστικών θεωριών και η γνωριμία του με τον Ρήγα Φερραίο, ο οποίος τον μύπησε στα σχέδιά του για εθνεγερσία.¹

1. Αραβαντινός Π., *Ήπειρος Γ'*, σσ. 209-210.

2. Αραβαντινός Σ., *Αλή πασάς*, σσ. 470-471.

3. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ2*, κεφ. Γιατρός, σσ. 254, 259.

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ του ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

Γεννήθηκε στο Τριμπούκι του Τεπελενίου το 1870¹ και αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1902². Αρχικά εργάστηκε στο Τεπελένι και τα γύρω χωριά.³ Αργότερα πήγε στο Αργυρόκαστρο, του οποίου χρημάτισε δημοτικός γιατρός (1914-1933) και, τέλος, στους Αγίους Σαράντα όπου άσκησε ελεύθερο επάγγελμα επί διετία. Όταν συνταξιοδοτήθηκε, αποσύρθηκε στα Τίρανα. Πέθανε το 1949.¹ Το 1910 έγινε πρόεδρος της Φιλελληνικής Λέσχης Τεπελενίου.³

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

2. *Λογοδ. 1901-1902*, σ. 76.

3. *Ήπειρος*, φ. 58/8-8-1910.

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Το 1882 εγκαταστάθηκε στην Άρτα. Για κάθε επίσκεψη εισέπραττε ένα φράγκο.¹

1. *Αραχθος*, φ. 31/18-10-1883.

ΚΑΡΑΪΩΑΝΝΗΣ

Γιατρός Ιωαννίνων. Ένα μεγάλο κατάστιχο του Αναστ. Δημ. Μελά με εγγραφές των ετών 1778-1794, περιέχει την εξής σημείωση:

1787 Μαρτίου α, ελογαριάστηκα με άρχων ιατρόν Καραϊωάννην και του επλήρωσα το διάφορον και το χρονιάτικον διά μήνας 7, ημέρας 15, έως την σήμερον ασ. 63:20, τα οποία του τα εσφάλισα εις το οσπίτιον γρόσια 74:25 όπου μας μένει χρέος και έμεινε να μας δώση ακόμη γρόσια 11:5, τα οποία τα επαίρνω αντίκρουση διά να τα ασφαλίσωμε τελειώνοντας ο χρόνος εις τους 1788. Του άλλαξα και την παλαιά ομολογία και του έδωσα νέαν σημειωμένη 1787 Μαρτίου α.

Το διάφορον της άνωθεν ομολογίας

<i>από 1787 Μαρτίου α έως 1788 Μαρτίου</i>	<i>ασ.</i>	<i>80</i>
--	------------	-----------

<i>Διά ασ. 1.000</i>	<i>ασ.</i>	<i>30</i>
----------------------	------------	-----------

Και το συμφωνημένο χρονιάτικον διά

γιατρικά όπου έδωσε εις τα σπίτια μας

κατά το κατάστιχον όπου έστειλεν

<i>ασ.</i>	<i>6,90</i>
------------	-------------

<i>ασ.</i>	<i>116,90</i>
------------	---------------

Στο κείμενο αυτό (διατηρήθηκε η σύνταξη αλλά αποκαταστάθηκε η ορθογραφία του) είναι φανερή η ξεχωριστή κοινωνική θέση των γιατρών της εποχής (επίκληση *άρχοντας*). Επίσης φαίνεται ότι ο γιατρός πληρωνόταν μία φορά το χρόνο και στο λογαριασμό συμπεριλαμβάνονταν και τα χρήματα για τα φάρ-

μακα που παρασκεύαζε και προμήθευε ο ίδιος στους ασθενείς του.

1. Μελάς, Γιατροί, *Η. Ετ.* 1-2/1983, σ. 16.

ΚΑΡΑΜΗΤΡΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Γιατρός Βήσσανης που χαρακτηρίζεται *διακεκριμένος* από την εφημερίδα της Κωνσταντινούπολης *Ταχυδρόμος*. Το 1902 κλήθηκε στο χωριό Ζαροβίνη για ιατροδικαστική εξέταση.¹ Σε εφημερίδα της Θεσσαλονίκης αναφέρεται πως το 1904 εξετέλεσε γυναικολογική επέμβαση.²

1. *Ταχ.*, φ. 1135)13/26-3-1902.

2. *Αλήθεια*, φ. 217/16-11-1904.

ΚΑΡΑΜΠΕΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Από τη Δοβρά Ζαγορίου.¹ Αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1892.² Επίσης αρίστευσε στις εξετάσεις που έδωσε στην Κωνσταντινούπολη για να πάρει την άδεια ασκήσεως του επαγγέλματος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 28/26-3-1893.

2. *Λογόδ.* 1891-1892, σ. 197.

ΚΑΡΑΝΤΖΑΣ

Γεννήθηκε στην επαρχία Αργυροκάστρου και εργάστηκε εκεί στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛ

Εργάστηκε στην Άρτα. Κατά τον πόλεμο του 1912-13 εκτελούσε χρέη δασκάλου.¹

1. Τζουβάρας, *Αναμνήσεις, Σκουφάς* 1-6/1980, σ. 293.

ΚΑΡΑΦΙΑ ΕΣΕΝΙ

Εμπειρικός γιατρός από την Πρεμετή που άσκησε το επάγγελμα στην Κορυτοά στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Εκεί εγγείρισε με επιτυχία ασθενή με δυσουρία. Έκανε ακρωτηριασμούς και θεράπευε κακώσεις των μαλακών μορίων.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 39.

ΚΑΡΑΦΙΑ ΙΕΜΙΝ

Γεννήθηκε περί το 1874 στη Μπούχαλη της Πρεμετής και πέθανε το 1940. Ήταν εμπειρικός γιατρός που ασχολείτο αποκλειστικά με τη σύφιλη και τις λιθιάσεις. Άσκησε το επάγγελμα στο Βεράτιο, στο Ελμπασάν, στα Τίρανα, στη

Σκόδρα, στο Μαυροβούνιο και αλλού.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 104.

ΚΑΡΑΦΙΛΗΣ ΑΙΜΙΛΙΟΣ

Εργάστηκε στην Πρεμετή στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα. Ήταν ειδικός στους ακρωτηριασμούς και τις εγχειρήσεις κήλης.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΚΑΡΛΕΤΤΙ

Καταγόταν από τη Νάπολη. Στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα προσελήφθη στην υπηρεσία του Μουσταφά πασά και του Σελίμ μπέν του Δελβίνου και, τέσσερις μήνες μετά την πρόσληψή του, εξισλαμίστηκε.¹

1. Σιορόκας, Γιάννινα, *H. H.* 1990, σ. 77.

ΚΑΡΤΟΥΛΗΣ

Κατετέγη εθελοντικά στις δυνάμεις του ελληνικού στρατού που πολιορκούσαν τα Ιωάννινα (1912-1913).¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σσ. 34-35.

ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗΣ

Εμπειρικός χειρουργός από την Ζαρδίνινα που εργάστηκε στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα. Αναφέρεται ότι εγχείρησε με επιτυχία ασθενή πάσχοντα *εξ εξογκώματος εις τον δεξιόν οφθαλμόν*.¹

1. Φ. Η., φ. 372/17-3-1900.

ΚΑΤΣΙΚΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε στους Φραγκάδες του Ζαγορίου Ιωαννίνων και σπούδασε στην πρακτικό ιατρικό σχολείο του Αδάμιου Γοργίδα (βλ. λ.). Εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια, αλλά και σ' ολόκληρη τη Βαλκανική στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Από όλες τις Βαλκανικές χώρες, περισσότερο ταξίδευε στη Βουλγαρία· ήταν δε τουρκομαθής και ευφυέστατος. Ο Ν. Πατσέλης διηγείται μία ιστορία η οποία αποδεικνύει αυτές του τις ιδιότητες. Κάποτε, ταξιδεύοντας από το Ζαγόρι στη Βουλγαρία, όταν έφτασε στην Μηλιά Μετσόβου, βρήκε τον ποταμό Αλιάκμονα αδιάβατο, τη δε γέφυρά του κατεστραμμένη. Προσποιήθηκε τότε τον Τούρκο και διέταξε τους ντόπιους να κατασκευάσουν γρήγορα τη γέφυρα, γιατί επρόκειτο να περάσει ο πασάς των Τρικάλων. Η γέφυρα κατασκευάστηκε αμέσως, ο δε Κατσίκας συνέχισε το ταξίδι του για τη Βουλγαρία. Το φθινόπωρο, επιστρέφοντας από την Βουλγαρία και περνώντας πάλι από την Μηλιά, αποκάλυψε στους κατοίκους την απάτη και τους ζήτησε συγνώ-

μη. Εκείνοι όμως δεν του κράτησαν κακία. *Αν δεν μας εξαπατούσες τότε, του είπαν, δεν θα είχαμε σήμερα γέφυρα!*¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σ. 681.

ΚΕΝΤΡΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο και εργάστηκε στο Κάτω Λάμποβο τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Δήμας, *Κ. Λάμποβο*, σ. 46.

ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΕΝΤΡΟΣ του Ε.

Ηπειρώτης που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1877 με βαθμό *καλώς*.¹ Εργάστηκε στο Κεστοράτι και συμμετείχε στην διοικούσα επιτροπή των Ζωγράφειων Διδασκαλείων από το 1879 ως, τουλάχιστον, το 1893.²

1. *Λογοςδ. 1876-1877*, σ. 140.

2. *Φ. Η.*, φ. 44/16-7-1893.

ΚΕΡΙΜ ΜΠΕΗΣ

Ο μοναδικός Τούρκος γιατρός στα Ιωάννινα την εποχή εκείνη (1872).¹ Αργότερα, επί δημαρχίας του Γιαγιά μπέν (1872-1891), διορίστηκε δημοτικός γιατρός,²

1. Πυρσινέλλας, Ονομασία, *Η. Ε.* 1959, σ. 859.

2. Πυρσινέλλας, *Ιωάννινα*, σ. 67.

ΚΙΟΦΤΕΑ ΤΑΡΕ

Γεννήθηκε το 1860. Το 1885 αποφοίτησε από την Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης και εργάστηκε ως παθολόγος στο Αργυρόκαστρο, στην Πρίσινα και στο Μοναστήρι.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 181.

ΚΙΟΦΤΕΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ

Στρατιωτικός γιατρός που γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο γύρω στο 1845. Από το 1880, περίπου, άσκησε την ιατρική στο Βεράτιο από όπου έφυγε το 1890 και εγκαταστάθηκε για μία πενταετία στο Αργυρόκαστρο. Τέλος, πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου δίδαξε στην εκεί Στρατιωτική Ιατρική Σχολή.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 175.

ΚΙΤΣΑΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

Από την Πολύτσανη του Αργυροκάστρου. Σπούδασε, όπως λέγεται, στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1910. Εργάστηκε στην ιδι-

αίτερη πατρίδα του όπου για ένα χρονικό διάστημα ήταν κοινοτικός γιατρός.¹ Η συμμετοχή του στον Βορεινπαιρωτικό αγώνα και οι εξορίες υπέσκαψαν την υγεία του.² Πέθανε στην Ελλάδα το 1944 από ανίατη ασθένεια.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σσ. 207-208.

2. Λέκκας, *Πολύτσην*, σ. 67.

ΚΛΕΡΙΤΖΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΤΕΛΕΣΦΟΡΟΥ

Γιος του φιλέλληνα γιατρού Τελεσφόρου Κλέριτζη ή Κλέριτζ (βλ. λ.) που γεννήθηκε στα Ιωάννινα. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1862 με βαθμό καλώς.¹ Ο γιατρός Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) τον κατατάσσει μεταξύ των λογίων των Ιωαννίνων.²

1. *Λογος. 1837-1866*, σ. 25.

2. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

ΚΛΕΡΙΤΖΗΣ ή ΚΛΕΡΙΤΖ ΤΕΛΕΣΦΟΡΟΣ

Γιατρός και φαρμακοποιός. Γεννήθηκε στο Μιλάνο, όμως το 1815 εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα όπου, παράλληλα με την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος, διατηρούσε και ένα κεντρικό φαρμακείο.¹

Στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα ήταν *προξενικός πρέσβυς* της αγγλικής και αργότερα της γαλλικής κυβέρνησης στα Ιωάννινα.² Στις 24 Αυγούστου 1835, ο Έλληνας πρόξενος στην Ήπειρο και Αλβανία, Μιχαήλ Σούτσος, τον διόρισε άμισθο προξενικό πράκτορα της Ελλάδας στα Ιωάννινα. Ο Σούτσος οδηγήθηκε στην απόφαση για τη δημιουργία ελληνικού προξενείου στα Ιωάννινα για δύο λόγους: αφενός από το ότι σε ένα πολιτικό, διοικητικό και πνευματικό κέντρο, όπως τα Ιωάννινα, ήταν επιτακτική η ελληνική παρουσία και αφετέρου γιατί το προξενείο θα παρείχε πολύτιμες πληροφορίες στην ελληνική κυβέρνηση γι' αυτά που συνέβαιναν στην Αλβανία και τις γύρω περιοχές. Ο Σούτσος επέλεξε τον Κλέριτζη όχι μόνο λόγω της ευφυΐας του αλλά και εξαιτίας της δραστηριότητας και της κοινωνικής προβολής του, αφού, μέσω του επαγγέλματός του αλλά και του φαρμακείου του, είχε αποκτήσει δεσμούς με όλες τις ανώτερες οθωμανικές αρχές. Εξάλλου η πείρα ήταν ακόμα ένας λόγος, γιατί παλιότερα είχε υπηρετήσει την αγγλική, αυστριακή και γαλλική κυβέρνηση. Τέλος, τα φιλελληνικά του αισθήματα ήταν βεβαιωμένα σε πολλές περιπτώσεις στο παρελθόν.¹

Οι προσδοκίες του Σούτσου δικαιώθηκαν με το παραπάνω, γιατί ο Κλέριτζης όχι μόνο έφερε εις αίσιο πέρας όλες τις ελληνικές υποθέσεις αλλά είχε και μία μεγάλη επιτυχία. Κατόρθωσε να αναγνωριστεί από τις τουρκικές Αρχές η ελληνική υπηκοότητα ορισμένων Ελλήνων κατοίκων των Ιωαννίνων, την οποία σκόπιμα αμφισβητούσαν οι Τούρκοι για να εισπράττουν το γνωστό χαράτσι.¹

Χαρακτηριστική είναι η αλληλογραφία του με την ελληνική κυβέρνηση για θέματα του προξενείου αλλά και για τα οικονομικά του προβλήματα, γιατί, προκειμένου να υπερασπιστεί τα ελληνικά συμφέροντα, είχε εγκαταλείψει την ιατρική και το φαρμακείο του. Στις 16/28 Αυγούστου 1839 του δόθηκαν πεντακόσιες δραχμές ως *έκτακτος αποζημίωσις των παρ' αυτού γενομένων εξόδων εις την δημόσιον υπηρεσίαν*.³ Το 1840 του χορηγήθηκαν άλλες πεντακόσιες για το 1837 και τριακόσιες για το 1839.⁴ Επειδή όμως με αυτόν τον τρόπο δεν λυνόταν τα οικονομικά του προβλήματα, το 1842 ζήτησε από την ελληνική κυβέρνηση να του χορηγήσει μηνιαίο μισθό, όπως έκαναν και οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Αγγλίας.⁵ Φαίνεται όμως πως η παράκλησή του δεν εισακούστηκε, γιατί το 1844 αντιμετώπισε πάλι οικονομικά προβλήματα.⁶ Αργότερα ο Κλέριτζης πήρε τον τίτλο του υποπροξένου, τον οποίο διατήρησε ως τον Αύγουστο του 1850. Την ίδια χρονιά όμως, ο διάδοχος του Σούτσου, Σκαρλάτος Ρωσσέτος, επωφελούμενος από την μεταφορά της έδρας του προξενείου από την Πρέβεζα στα Ιωάννινα, του κοινοποίησε την παύση του *λόγω προβεβηκυίας ηλικίας*. Το γεγονός αυτό πίκρανε αφάνταστα τον Κλέριτζη, ο οποίος περίμενε τον προβιβασμό του.¹ Πέθανε το 1854, γέρος, πικραμένος, πάμπτωχος και σχεδόν τυφλός εξ αιτίας μιας οφθαλμικής ασθένειας που τον βασάνιζε από το 1845 (βλ. το βιογραφικό σημείωμα του γιατρού Αδάμου Γοργίδα).⁷

1. Τουσίμης, Τ. Κλέριτζης, *Η. Η.* 1984, σσ. 386-389, 392.

2. *A.Y.E.*, 36/2, αρ. 3965/22-8-1841.

3. *A.Y.E.*, 36/8, αρ. 2851/16)28-10-1839.

4. *A.Y.E.*, 36/2, αρ. 3269/24-9-1840.

5. *A.Y.E.*, 36/2, αρ. 799/3-3-1842.

6. *A.Y.E.*, 36/2, αρ. 3519/18-9-1844.

7. *A.Y.E.*, 36/2, αρ. 3534/19-9-1846.

ΚΟΚΚΟΡΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Γιατρός Ιωαννίνων, συνδρομητής στην *Εναίσιμο περί γάμου καθόλου πραγματείαν* του Ι. Λαμπρίδη (βλ. λ.) που εκδόθηκε το 1871. Πέντε χρόνια αργότερα πρόσφερε εκατόν πέντε γρόσια για τον τουρκικό αυτοκρατορικό στρατό που βρισκόταν στην Ερζεγοβίνη.¹

1. *Γιάνγια*, φ. 350/1-7-1876.

ΚΟΛΕΚΑΣ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ

Γεννήθηκε στην Χειμάρρα το 1868 και λέγεται ότι σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1895. Εργάστηκε στην Αυλώνα και πέθανε το 1917.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 182.

ΚΟΛΟΚΥΘΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Εργάστηκε στην Πυρσόγιαννη της Κόνιτσας κατά τον δέκατο ένατο αιώνα και πιθανόν στις αρχές του εικοστού.¹

1. Ευθυμίου, Γιατροί, *H. E.* 1982, σ. 352.

ΚΟΜΝΟΣ Κ.

Γεννήθηκε στο Συρράκο και εργάστηκε στα Ιωάννινα κατά τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Κρυστάλλης, *Απαντα*, κεφ. Βλάχοι, σσ. 638, 640.

ΚΟΜΠΟΡΡΟΖΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Γιατρός στην Άρτα ή στο Βουργαρέλι που εμφανίζεται ως μάρτυρας σε συμβόλαιο της 4/10/1884.¹

1. Οικονομίδης, Βουργαρέλι, *Σκουφάς* 1-6/1983, σ. 348.

ΚΟΝΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γεννήθηκε το 1882 στο Βεράτιο και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εργάστηκε ως παθολόγος στο Βεράτιο από το 1912 ως το θάνατό του, το 1949. Για μία περίοδο χρημάτισε διευθυντής του νοσοκομείου της πόλης.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 204.

ΚΟΝΔΑΡΗΣ ΗΛΙΑΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Πρέβεζα στο πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Ο *ελεοθέτης* Πρεβεζιάνος ιερέας Παναγιώτης Τζουράκης άφησε με τη διαθήκη του πεντακόσια τάληρα, ο ετήσιος τόκος των οποίων θα δινόταν ως μισθός σε δύο γιατρούς, ο ένας εκ των οποίων ήταν ο Ηλίας Κόνδαρης, για την περίθαλψη των *ενδεών* της Πρέβεζας. Η διαθήκη εκτελέστηκε τον Νοέμβριο του 1836.¹

1. Βιτάλης, *Ελεοθέται*, *H. E.* 1987, σ. 333.

ΚΟΝΕΜΕΝΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

Γεννήθηκε γύρω στο 1775 με 1778 και σπούδασε ιατρική στην Πίζα. Κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης ήταν στην Τρίπολη, δεν είναι όμως γνωστό αν πήγε εκεί για να εργαστεί ή για να υπηρετήσει τον Αγώνα. Μετά την επανάσταση εγκαταστάθηκε στην Πρέβεζα όπου εργάστηκε ως το 1855 που πέθανε από χολέρα.¹

1. Βασιλάς, Κονεμένος, *H. E.* 1959, σ. 13.

ΚΟΝΟΜΑΤΗΣ Κ.

Εργάστηκε στην Καλωτά του Ζαγορίου Ιωαννίνων, σύμφωνα με τον κατάλογο συνδρομητών του βιβλίου *Συνοπτική Γενική Ιστορία των Αξιολογωτέρων Συμβεβηκότων* που εκδόθηκε το 1828.¹

1. Βρεδώβ, *Ιστορία*, σελ. λ.

ΚΟΝΤΟΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε και εργάστηκε στο Μονοδένδρι του Ζαγορίου κατά τον δέκατο ένατο αιώνα.¹ Το όνομά του αναφέρεται σε εφημερίδες της εποχής^{2,3} και στον κατάλογο των συνδρομητών του βιβλίου του Παναγιώτη Αραβαντινού *Χρονογραφία της Ηπείρου* που εκδόθηκε το 1856¹. Ήταν εμπειρικός γιατρός αμφίβολων γνώσεων και ήθους. Αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό από την ανάγνωση της ακόλουθης επιστολής που απευθύνεται στον πρόεδρο του Ιατροσυνεδρίου του βιλαετίου:

*Προς την Σεβαστήν Δημαρχίαν Ιωαννίνων
Εξοχώτατε Πρόεδρε*

Μεταξύ των λαοσωτηρίων μέτρων της Σ. Κυβερνήσεως είναι και η απανταχού του Κράτους κατάργησις των εμπειρικών ιατρών, ως επιβλαβών τοις τε ατόμοις ιδία και τη κοινωνία καθόλου. Εκ των τοιούτων είναι και ο εν τη Πατρίδι μου, τω χωρίω Μονοδενδρίω του Ζαγορίου, τον ιατρόν μετερχόμενος Γ. Κοντοδήμος, όστις και την σύζυγόν μου εις κίνδυνον θανάτου έφερεν, και τον πεφιλημένον μου υιόν, ως κρόμμυον εθυσίασεν, αφήσας αυτόν ασθενούντα ως μεταβάς εις άλλο χωρίον χάριν αργυρολογίας. Τούτον καταγγέλλω εις την Σ. Κυβέρνησιν ίνα τιμωρήσῃ και παύσῃ οριστικώς αυτόν, ως άνευ διπλώματος και αδείας της Κυβερνήσεως μετερχόμενον τον ιατρόν, όστις άλλων μεν την πολύτιμον ζωήν θυσιάζει αδίκως, άλλους δε απογυμνοί απαιτών χρηματικά ποσά υπέρογκα διά φάρμακα έωλα, όλως άχρηστα και επιβλαβή, δι' επισκέψεις και τοιαύτας αγυρτείας.

Καιρός πλέον, να παύσωσιν οι τοιούτοι, διότι και βλάβην προσξενούσι και προσβολήν εις την Επιστήμην.

Εύελπις ότι η παρατήρησίς μου αύτη, θέλει τύχη ευμενούς υποδοχής διατελώ μετά βαθυτάτου σεβασμού της υμετέρας εξοχότητος

δούλος ταπεινότητος

Εν Μονοδενδρίω τη 8η Ιανουαρίου 1882

*Αν. Ζωμαρίδης*⁴

Είναι φανερό πως, αν και τα Ιατροσυνέδρια είχαν αρχίσει να συγκαλούνται από χρόνια, μερικοί επιτήδευοι *κομπογιαννίτες* εξακολουθούσαν να ασκούν το ιατρικό επάγγελμα ανενόχλητα.

1. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Β'*, σ. 413.
2. *Γιάνγια*, φ. 196/30-4-1873.
3. *Γιάνγια*, φ. 299/11-6-1875.
4. Θεοδώρου, Μονοδένδρι, *Η. Ε.* 1979, σσ. 214-215.

ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ.

Από το Λιασκοβέτσι (σήμερα λέγεται Λεφτοκαρυά) του Ζαγορίου. Εργάστηκε στα Ιωάννινα αφού σπούδασε Ιατρική στην Ευρώπη¹, με έξοδα του Ζαγορίσιου ευεργέτη Κωνσταντίνου Γούναρη². Υπήρξε για πολλά χρόνια δημαρχιακός γιατρός Ιωαννίνων.^{3,4} Ανήκε μάλιστα στους συμβούλους του πρώτου δημάρχου Ιωαννίνων, Αμπεντίν μπέν (1871).¹ Συμμετείχε στα Ιατροσυνέδρια για τον έλεγχο των διπλωμάτων των γιατρών, χειρουργών και φαρμακοποιών που έγιναν στα Ιωάννινα το 1870⁵ και το 1871⁶. Την ίδια εποχή πρόσφερε για την ανέγερση του Αυτοκρατορικού Πολυτεχνείου και Ορφανοτροφείου Ιωαννίνων διακόσια γρόσια.⁴ Τον Δεκέμβριο του 1871 αρρώστησε κατά τη διάρκεια μίας επιδημίας τύφου⁷ και πέθανε λίγες μέρες αργότερα³.

1. Πυρσινέλλας, *Ιωάννινα*, σ. 66.
2. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*, σ. 36.
3. *Γιάνγια*, φ. 130/15-12-1871.
4. *Γιάνγια*, φ. 58/9-7-1870.
5. *Γιάνγια*, φ. 73/26-10-1870.
6. *Α. Α.*, φ. 901/7/19-8-1871.
7. *Γιάνγια*, φ. 149/6-12-1871.

ΚΟΤΑΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Γεννήθηκε το 1858 στην Κορυτσά όπου και εργάστηκε. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Μονπελιέ περί το 1890. Πέθανε το 1896.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 196.

ΚΟΤΣΑΡΙΔΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Άσκησε το επάγγελμα στο Βουργαρέλι της Άρτας στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα. Πέθανε στις 22/12/1922 από εξανθηματικό τύφο που του μετέδωσαν οι πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής τους οποίους περιέθαλπε.¹

1. Ρηγανέλα, Τζουμέρκο, *Η. Ετ.* 6/1990, σσ. 314-315.

ΚΟΥΡΕΝΤΑΣ Β. του Κ.

Γιατρός στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα που την παρουσία του υπενθύμιζε στους Γιαννιώτες η εφημερίδα *Ήπειρος*:

Β. Κ. Κούρεντας

Γιατρός

Πλησίον της εκκλησίας Αρχιμανδρείου

οικία Χατζή-Αγά

Δέχεται καθημερινώς επι-

σκεψείς κατ' οίκον από της

12ης μέχρι της 2ας μ.μ.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 75)155/29-10-1913.

ΚΟΥΤΣΙΑΚΗΣ Γ.

Εργάστηκε στα Ιωάννινα¹ στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα². Στις 19/2/1912 διορίστηκε από την εφοροεπιτροπή Ιωαννίνων μαζί με άλλους συναδέλφους του γιατρός των φτωχών της πόλης.³ Ο Ι. Λαμπρίδης (βλ. λ.) τον κατατάσσει μεταξύ των λογίων ανδρών των Ιωαννίνων.⁴

1. *Ήπειρος*, φ. 16/18-10-1909.

2. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1959, σ. 118.

3. *Ήπειρος*, φ. 139/26-2-1912.

4. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

ΚΟΥΤΣΙ ΧΑΣΜΠΙ

Γεννήθηκε το 1878 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1907. Μετά την αποφοίτησή του εγκαταστάθηκε στην Αυλώνα όπου εργάστηκε για μία εξαετία και κατόπιν για τρία χρόνια στο Βεράτιο. Το 1916 πήγε στα Τίρανα όπου προσελήφθη στο σταθμό των Πρώτων Βοηθειών, ενώ το επόμενο έτος ανέλαβε τη διεύθυνση του Αντιαφροδισιακού Σταθμού. Από το 1922 και για είκοσι χρόνια ήταν δημαρχιακός γιατρός στο Κουρβελέστι, στην Αυλώνα και τέλος στη Μαλακάστρα. Φεύγοντας από εκεί εργάστηκε στο σταθμό Πρώτων Βοηθειών στο Φίρι ως τη συνταξιοδοτησή του.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 202.

ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ του Β.

Από τη Σταρίτσιανη (σήμερα λέγεται Πουρνιά) της Ηπείρου. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1902 με βαθμό *καλώς*.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του².

1. *Λογοςδ. 1901-1902*, σ. 72.

2. Ευθυμίου, Γιατροί, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΚΟΦΦΙΝΑΣ ΜΟΥΣΗΣ του ΧΑΪΜ

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα. Αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1902¹ και μετεκπαιδεύτηκε στην Ευρώπη². Εργάστηκε στα Ιωάννινα ως το 1905 οπότε μετακόμισε στο Λίμποφτσε ως γιατρός της οικογένειας Βρυώνη², αλλά το 1913 επέστρεψε στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Ανήγγειλε μάλιστα τον ερχομό του από την εφημερίδα *Ήπειρος*:

Ο ιατρός Μ. Κοφφινάς

*Αριστούχος του Εθνικού Πανεπιστημίου επί μακρόν τελειοποιηθείς εν Ευρώπη, μετά ευδόκιμον εξάσκησιν επί 10ετίαν εν τη ξένη εγκαθίσταται εν τη ημετέρα πόλει. Δέχεται καθ' εκάστην από της 2-4 μ.μ. εν τη κατοικία του κειμένη εν τω φρουρίω. Τους απόρους δωρεάν εκάστην Τρίτην την ιδίαν ώραν.*³

Ήταν εκκεντρικό άτομο. Σαν νέος Διογένης, περιφερόταν κρατώντας ένα φανάρι λέγοντας ότι έψαχνε για έναν έντιμο άνθρωπο. Επίσης, συγκεντρώνει χρήματα με σκοπό να δενδροφυτεύσει την Παλαιστίνη. Αργότερα έφυγε από τα Ιωάννινα και εγκαταστάθηκε στο Βόλο και μετά στην Αθήνα. Εκεί εξελέγη βουλευτής. Το 1937 πήγε στο Ισραήλ. Εκεί ίδρυσε ένα *κιμπούτς* (που στις αρχές της δεκαετίας του 1970 είχε περί τους 400 κατοίκους) όπου και ετάφη.⁴

1. Λογοδ. 1901-1902, σ. 75.

2. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

3. *Ήπειρος*, φ. 67)247/19-10-1913.

4. Dalven, *Ioannina*, σ. 165.

ΚΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του ΛΟΥΚΑ

Ζαγορίσιος εμπειρικός γιατρός που εργάστηκε στο Ζαγόρι αλλά και έξω από αυτό στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα. Γιος του Λουκά (βλ. λ.) και πατέρας του Στεφανή Κς (βλ. λ.).¹

1. Λαζαρίδης, Κομπογιαννίτης, *H. E.* 1982, σσ. 180-181.

ΚΣ ΛΟΥΚΑΣ

Εμπειρικός γιατρός από το Ζαγόρι που εργάστηκε και πέρα από αυτό. Έζησε στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα και στις αρχές του δέκατου ένατου.¹

1. Λαζαρίδης, Κομπογιαννίτης, *H. E.* 1982, σσ. 180-181.

ΚΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Γεννήθηκε στο Ζαγόρι. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στο χωριό του και στη συνέχεια φοίτησε στο γυμνάσιο στα Ιωάννινα. Ο πατέρας του, Κωνσταντής Κς (βλ. λ.), σκόπευε να τον στείλει να σπουδάσει στο πρακτικό ιατρικό σχολείο του

Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.), ο πρόωρος όμως θάνατός του στέρπησε τον Στεφανή από αυτό το προνόμιο και τον ανάγκασε να ασκήσει την ιατρική βασισιμένος στις γνώσεις του πατέρα του και του παππού του. Εργάστηκε από τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα στο Ζαγόρι αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα.¹

1. Λαζαρίδης, Κομπογιαννίτης, *Η. Ε.* 1982, σσ. 180-181.

ΚΥΡΑΤΣΙΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του Δ.

Γεννήθηκε στην Αρίστη του Ζαγορίου το 1871¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών τον Ιανουάριο του 1895 με βαθμό *λίαν καλώς*^{2,3}. Εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια και κυρίως στην Αρίστη και το Πάπιγκο. Το 1901⁴ και το 1910⁵ ήταν κοινοτικός γιατρός Παπίγκου αλλά και το 1908 εργαζόταν εκεί με *κοντότα*⁶.

Εκτός από την επιστήμη του ασχολήθηκε και με τα κοινά. Με τη λήξη του σχολικού έτους 1901-1902 εκφώνησε λόγο στο Μανδαλάκειο Παρθεναγωγείο της Αρίστης⁷, το δε 1912, συμμετείχε στο Α' Διδακταλικό Συνέδριο της επαρχίας Βελάς και Κονίτσας⁸. Ήταν άνθρωπος κοινωνικός, καταδεκτικός και φιλόξενος. Αν και εργάστηκε περισσότερο στο Πάπιγκο και αναμείχτηκε στα κοινά του (κληροδοτήμα Αναγνωστόπουλου κ.λ.π.), δεν ξέχασε ποτέ την ιδιαίτερη πατρίδα του, την Αρίστη.⁹

1. Πέτσας-Σαραλής, σ. 313.

2. Λογοδ. 1894-1895, σ. 224.

3. Φ. Η., φ. 124/3-2-1895.

4. Φ. Η., φ. 421/16-3-1901.

5. Ήπειρος, φ. 43/30-5-1910.

6. Πέτσας-Σαραλής, σ. 231.

7. Πέτσας, Ζαγόρι, *Η. Η.* 1983, σ. 145.

8. Ήπειρος, φ. 152/26-5-1912.

9. Πέτσας-Σαραλής, σ. 354.

ΚΥΡΙΑΖΙΔΗΣ Μ. ή Κ.

Άσκησε το επάγγελμα στο Δέλβινο. Το 1881 το ιατρικό περιοδικό *Γαλινός* δημοσίευσε δύο εργασίες του. Τη μία το Μάρτιο με τίτλο *Περί σπυροκώλου*¹ και την άλλη τον Ιούνιο με τίτλο *Δηλητηρίασις δι' αβροτονίνης (santoninum)*².

1. *Γαλινός*, τόμος V, τ. 12/21-3-1881, σ. 181.

2. *Γαλινός*, τόμος V, τ. 23/6-6-1881, σ. 357.

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΠΕΤΡΟΣ του Δ.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1891 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Αρχικά εργάστηκε στην Πολύτσα του Πωγωνίου, όπου τον τραυμάτισε με μαχαίρι ο ταραχοποιός Κωνσταντίνος Φώτης.² Αργό-

τερα άσκησε το επάγγελμα στο Βεράτιο, ενώ το 1910 εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη.³

1. *Λογοδ. 1890-1891*, σ. 144.

2. *Φ. Η.*, φ. 27/19-3-1893.

3. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 177.

ΚΥΡΙΤΣΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ

Γεννήθηκε στην Πρεμετή, όπου και εργάστηκε από το 1906 ως το 1927.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σσ. 187-188.

ΚΥΡΚΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ του Π.

Γεννήθηκε το 1871 στην Άρτα της Αυλώνας¹ και λέγεται σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1899². Την επόμενη χρονιά εγκαταστάθηκε στην Αυλώνα όπου εργάστηκε ως παθολόγος και παιδίατρος. Από το 1914 και για μία οκταετία ήταν γιατρός της καραντίνας στο λιμάνι της. Μετά το 1944, αν και ηλικιωμένος, δούλεψε στο νοσοκομείο και σε πολυκλινικές της ίδιας πόλης για περισσότερο από δέκα χρόνια. Πέθανε το 1957.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 194.

2. *Λογοδ. 1889-1889*, σ. 93.

ΚΥΤΑΡΙΟΛΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

Στρατιωτικός γιατρός που γεννήθηκε στην Κέα και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1886 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Το 1913 χρημάτισε διευθυντής του Στρατιωτικού Νοσοκομείου των Αγίων Σαράντα.²

1. *Λογοδ. 1885-1886*, σ. 71.

2. *Ήπειρος*, φ. 181/25-5-1913.

ΚΩΛΕΤΣΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ του Ι.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1896 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Αρχικά εργάστηκε ως γιατρός και φαρμακοποιός στη Λάκκα Σουλίου.² Αργότερα προσελήφθη κοινοτικός γιατρός στο Νέο Λούρο (σήμερα Φιλιπιάδα). Κατά τη διάρκεια της θητείας του εκεί (στις 12/2/1912), η εφημερίδα Ιωαννίνων *Ήπειρος* δημοσίευσε μία επιστολή του σχετική με μία επιδημία χολέρας που είχε ενοκήψει, στην οποία έγινε εκτενέστερη αναφορά στο κεφάλαιο *Επιδημίες*.³

1. *Λογοδ. 1895-1896*, σ. 199.

2. *Φ. Η.*, φ. 359/17-12-1899.

3. *Ήπειρος*, φ. 137/12-2-1912.

ΚΩΛΕΤΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Από τις Παππαδάτες της Λάκκας Σουλίου. Εργάστηκε στην περιοχή ως το 1900 που διορίστηκε δημαρχιακός γιατρός Φιλιππιάδας αντικαθιστώντας τον γιατρό Κώτσιο (βλ. λ.).¹

1. Φ. Η., φ. 398/6-10-1900.

ΚΩΛΕΤΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γεννήθηκε στο Συρράκο το 1774 και σπούδασε ιατρική στην Πίζα με έξοδα του θείου του Γ. Τουρτούρη¹ (ή κατ' άλλη εκδοχή με έξοδα του Αλή πασά²).

Ο Τουρτούρης μετά την επιστροφή του από την Ιταλία φρόντισε να τον διορίσει γιατρό του Αλή πασά και του Μουχτάρ, γιού του Αλή. Ο Μουχτάρ του είχε τόσο εμπιστοσύνη, ώστε, κατά τον Φιλητά, *...του ενεπιστεύετο την δόσιν των φαρμάκων του ως και των ισχυρών αγάδων και βέηδων όταν αρρωστούσαν και ήθελε να τους τελειώση τα βάσανα γλήγορα...* Για να τον έχει πάντοτε γιατρό του τον αρραβώνιασε διά της βίας με την κόρη μίας ευνοούμενής του, όμως ο Κωλέττης ακύρωσε τον αρραβώνα. Ο πασάς τον εκτιμούσε τόσο, ώστε ποτέ δεν του μιλούσε απότομα ούτε τον τρομοκρατούσε όπως τους άλλους του γιατρούς. Του παραχώρησε μάλιστα και τα ακόλουθα προνόμια: το δικαίωμα να φοράει πολύχρωμα ενδύματα, να κρατάει ομπρέλλα, να περιφέρεται έφιππος, να παίρνει το συνηθισμένο ταγίνιο, καθώς και όποια αμοιβή ήθελε από τους ασθενείς. Σύμφωνα με μαρτυρία του Morton, κάποτε μετά την αναχώρηση του Κωλέττη ο Αλή πασάς αρρώστησε και ζήτησε να του στείλουν από το τουρκικό στρατόπεδο έναν γιατρό επειγόντως. Ο Τούρκος τον εξέτασε προσεκτικά και του είπε να μην ανησυχεί, γιατί πρόκειται για παροδική ασθένεια. Μόλις ο γιατρός έφυγε, ο Αλής είπε: - *Κακόμοιρε Κωλέττη, πού είσαι τώρα;*¹

Ένας άλλος επιφανής ασθενής του Κωλέττη ήταν ο Σταύρος Ιωάννου. Στο *Πρόχειρον Κατάστιχον* (1812-1815) καθώς και στο *Δερματόδετον Κατάστιχον* (1816-1820) του Ιωάννου υπάρχουν σημειωμένα ποσά που ο Ιωάννου πλήρωνε στον Κωλέττη για ιατρικές επισκέψεις και φάρμακα.³

Παράλληλα με την ιατρική, ο Κωλέττης ανέπτυξε και επαναστατική δράση. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην Ευρώπη ήρθε σε επαφή με τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και έγινε ένθερμος οπαδός του Ρήγα Φερραίου και μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Όταν εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα εργάστηκε υπέρ της Εθνικής Ιδέας. Την παραμονή του αποκλεισμού του Αλή από τα σουλτανικά στρατεύματα κατόρθωσε να φύγει από τα Ιωάννινα, μεταμφιεσμένος σε χωρικό, με τη βοήθεια του Καραϊσκάκη και του Στουρνάρα. Αναγνωρίστηκε όμως καθ' οδόν από οπαδούς του Αλή πασά, αλλά σώθηκε χάρη

στην ταχύτητα του αλόγου του. Κατέφυγε στο Συρράκο από όπου προετοίμασε για την Επανάσταση του '21 τα βλαχοχώρια, τα οποία εξεγέρθηκαν τον Ιούλιο του 1821, αλλά δυστυχώς η εξέγερσή τους πνίγηκε στο αίμα. Τότε ο Κωλέττης κατέφυγε στην Στερεά Ελλάδα όπου πολέμησε και άρχισε την πολιτική του σταδιοδρομία που τον οδήγησε στον πρωθυπουργικό θώκο.⁴ Αφού έγινε διαδοχικά έκτακτος υγειονόμος Σπετσών και υπουργός των στρατιωτικών (επί Καποδίστρια), υπουργός των Ναυτικών, υπουργός των Στρατιωτικών και πρεσβευτής στο Παρίσι ως το 1843 (επί Οθωνα), κέρδισε τις εκλογές του 1844 ως αρχηγός του λεγόμενου Γαλλικού κόμματος. Στις επόμενες εκλογές, του 1847, ο λαός ανανέωσε πάλι την εκλογή του. Έμεινε στην πρωθυπουργία ως τον Αύγουστο του 1847, που πέθανε από μη κατονομαζόμενο νόσημα των νεφρών.⁵

Από ολοκληρη την πολιτική καριέρα του Κωλέττη αξίζει τον κόπο να κάνουμε ιδιαίτερη μνεία στη συμβολή του στη δημιουργία του Ιατροχειρουργικού Σχολείου που ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1835 όταν αυτός ήταν *ιατροσύμβουλος* (κάτι ανάλογο με διευθυντή υγιεινής ενός σύγχρονου υπουργείου). Σκοπός της ίδρυσής του ήταν η μετεκπαίδευση των εμπειρικών γιατρών και η προσφορά κάποιων στοιχειωδών ιατρικών γνώσεων σ' αυτούς που ήθελαν να ασκήσουν ιατρική ανώτερη από αυτή των εμπειρικών.⁶ Δυστυχώς όμως ο ίδιος δεν μπόρεσε να παρακολουθήσει την πορεία του γιατί σύντομα απομακρύνθηκε από τη θέση του.⁷

Μία άλλη αξιοσημείωτη δραστηριότητα του Κωλέττη ήταν η συγγραφική. Έγραψε ένα βιβλίο με τίτλο *Ιδέα γενική περί τινων ιδιοτήτων των σωμάτων και περί της φύσεως και των ιδιοτήτων του θερμαντικού* που το εξέδωσε το 1806 στο Leghorn, στα ελληνικά.⁸ Επίσης φέρεται ως πιθανός συγγραφέας του βιβλίου *Ελληνική Νομαρχία* του οποίου ο συγγραφέας μας είναι άγνωστος.⁴ Εκτός από την συγγραφή, ασχολήθηκε και με μεταφράσεις. Μετέφρασε την Γεωμετρία του Legendre, την Αριθμητική του Biot, καθώς και έργα των Rasselas και Johnson.⁸

1. Πατσέλης, Κωλέττης, *Η. Χ.* 1931, σ. 5 (από τα βιογραφικά στο τέλος του βιβλίου).

2. Μιχαλόπουλος, *Γιάννενα*, σ. 7.

3. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 4, 237.

4. Αραβαντινός Σ., *Αλί πασάς Β'*, σσ. 470-471.

5. *Νέα Παγκόσμιος Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 19-20, σσ. 136-137.

6. Πεντόγαλος, *Ιατρική Παιδεία*, σσ. 20-21.

7. Πεντόγαλος, *ό. π.*, σ. 25.

8. Αναστασίου, *Γιάννινα*, σσ. 20-21.

ΚΩΤΣΙΟΣ

Γεννήθηκε στην Κόνιτσα. Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα ήταν δημοτικός γιατρός Φιλιππιάδας· την ανοιξη όμως του 1900, καθαιρέθηκε και φυλακί-

στηκε επειδή συγγενικό του πρόσωπο, εκμεταλλευόμενο τη μεταξύ τους συγγένεια, χορήγησε φάρμακα. Η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* που αναφέρει το γεγονός δεν διευκρινίζει αν τα φάρμακα αυτά είχαν βλαπτικό ή θανατηφόρο αποτέλεσμα.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 398/6-10-1900.

ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ

Υπίατρος της φρουράς της Άρτας που το 1883 προήχθη σε γιατρό β' τάξεως.¹

1. *Αραχθος*, φ.1/30/7/1883.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΙΩΣΗΦ

Άσκησε το επάγγελμα στην Πρέβεζα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 160.

ΛΑΛΑΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Γιατρός που εργάστηκε στην Πρέβεζα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 160.

ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΟΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα και σπούδασε φιλοσοφία και ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Πίζας από όπου αποφοίτησε την 1/6/1827.¹ Ήταν ανηψιός των Ζωσιμαδών και αδελφός της Παρασκευής Λαμπαδάρη, που παντρεύτηκε τον ευεργέτη Αναστάσιο Γοργόλη.² Ο Νικόλαος Ζωσιμιάς τον είχε ορίσει διαχειριστή των χρημάτων που έστελνε στα Ιωάννινα για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Μάλιστα, μετά το 1836, χρημάτισε επίτροπος για τη διαχείριση των ποσών που προορίζονταν για την δημιουργία της Ζωσιμαίας Σχολής.³ Η σχέση του αυτή με τον Ζωσιμά φαίνεται και από το περιεχόμενο επιστολών που έστελνε κατά καιρούς στον ευεργέτη.⁴ Στις 11/4/1841 ο Ν. Ζωσιμιάς με το ΚΑ' άρθρο της διαθήκης του του κληροδότησε ένα υποστατικό το οποίο τελικά δεν έλαβε γιατί, λίγο μετά το 1842, η κτηματική περιουσία των Ζωσιμαδών στο Γραμμένο περιήλθε στο Οθωμανικό Δημόσιο.⁵ Ο Θεοδόσιος Λαμπαδάριος εκτός από την ιατρική ασχολήθηκε και με την διδασκαλία. Σε έγγραφο της 5/10/1840 φέρεται ως δάσκαλος της Ελληνικής Σχολής.⁶

1. Σιδέρη, *Φοιτητές Πίζας Β'*, σ. 430.

2. Μπέττης, Κοβίλιανη, *Η. Ε.* 1978, σ. 214.

3. Σεγκούνης, Ζωσιμάδες, *Η. Χ.* 1931, σ. 196.

4. Σεγκούνης, Ζωσιμάδες, *Η. Χ.* 1932, σσ. 7, 19.

5. Μπέττης, Γραμμενιάτικα, *Η. Η.* 1983, σ. 242.

6. Σεγκούνης, Ζωσιμάδες, *Η. Χ.* 1933, σ. 7.

ΛΑΜΠΟΒΙΤΙΑΔΗΣ ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ του Φ.

Γεννήθηκε στην Δρόβιανη των Αγίων Σαράντα το 1873¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1897 με βαθμό *λίαν καλώς*². Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο^{3,4} ως το 1955 που πέθανε¹. Κατά περιόδους είτε ασκούσε ελεύθερο επάγγελμα είτε εργαζόταν στο νοσοκομείο της πόλης. Ήταν καλός γιατρός και αγαπητός άνθρωπος.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 188.

2. *Λογος. 1896-1897*, σ. 227.

3. Φ. Η., φ. 401/27-10-1900.

4. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 156.

ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ ή ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του ΛΑΜΠΡΟΥ

Ηπειρώτης που σπούδασε ιατρική, θεολογία και φιλοσοφία.¹ Γεννήθηκε το 1843 στα Κάτω Σουδενά του Ζαγορίου.² Σε μικρή ηλικία έμεινε ορφανός από μητέρα. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στο χωριό του και στα δεκαεπτά του χρόνια πήγε στην Αθήνα όπου κατόρθωσε να εισαχθεί στη Ριζαρείο Σχολή. Με το αποδεικτικό της Ριζαρείου και με πιστοποιητικό της Επιτροπής Αλλοδαπών γράφτηκε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 10/10/1856.³ Αποφοίτησε το 1861 με βαθμό *καλώς*.⁴ Η γιαννιώτικη εφημερίδα της εποχής *Ιωάννινα-Γιάνγια* έγραψε για τη διατριβή του: *Αρτίως εξήλθεν εκ του πιεστηρίου του ημετέρου τυπογραφείου η “Εναίσιμος Πραγματεία περί Γάμου καθόλου” υπό του ευπαιδέυτου εν τη ημετέρα πόλει ιατρού κ. Ιωάννου Ααμπρίδου, συγκειμένη εκ τριών και ημίσεως τυπογραφικών φύλλων. Η πραγματεία αυτή γεγραμμένη μετά γλαφυρότητας και ευφυΐας συνιστάται τω καθ’ ημάς Κοινώ προς ανάγνωσιν. Εν αυτή ο συγγραφεύς γράφει πολλά κατά της αγαμίας, των εκ των προικών προερχομένων καταχρήσεων, προς περιορισμόν των οποίων επικαλείται και την μέριμναν των Αυτοκρατορικών αρχών, εν εκτάσει δε εκθέτει τους ιατρικούς λόγους ους συνιστά να λαμβάνωνται υπ’ όμιν και δι’ ους φρονεί ότι πρέπει να διαλύωνται τα φυσικώς ασυμβίβαστα συνοικέσια. Η τιμή του φυλλαδίου ωρίσθη υπό του συγγραφέως Γρ. 10.*⁵

Τα πρώτα τρία χρόνια άσκησε το επάγγελμα του γιατρού στο Τατάρ-Παζαρτζίκ κοντά στη Φιλιππούπολη όπου ήταν εγκατεστημένοι κι άλλοι συγχωριανοί του και συγχρόνως, γεμάτος ενθουσιασμό και εθνική φλόγα, δίδασκε εθελοντικά το μάθημα της Ιστορίας στην Ελληνική Σχολή.³ Αργότερα πήγε στην Γερμανία όπου συμπλήρωσε τις σπουδές του και το 1868 εγκαταστάθηκε μόνιμως στα Ιωάννινα.² Εκεί παρουσίασε το πτυχίο του στα Ιατροσυνέδρια του 1871^{6,7} και του 1873⁸. Στο φύλλο της εφημερίδας *Ιωάννινα-Γιάνγια* της 26/2/1871 διαβάζουμε μία δημοσίευση στην οποία συνιστούσε

τον ζύθο που παρασκευαζόνταν στο ζυθοποιείο του Αναστασίου Γοδίνη υπό την επιστασία του μόνου εν τη πόλει ταύτη (στα Ιωάννινα δηλαδή) επιστήμονος φαρμακοποιού Κυρίου Κωνστ. Παπασταύρου (βλ. λ.), γιατί είναι ωφέλιμος εις ατονίας του στομάχου και τας εκ τούτων δυσπεψίας, ως αυξάνων τας περισταλτικάς του στομάχου δυνάμεις, εις γενικάς των ιστών αδυναμίας, υπολειπομένης μετά οξείας νόσους και χρονίας και μάλιστα τας εξ αφροδισίων καταχρήσεων προερχομένης, εις διαφόρους δυσκρασίας, υποστηριζομένης ιδίως εξ ατελούς αφομοιώσεως και επομένως κακής του αίματος κράσεως, εις διαταράξεις του νευρικού συστήματος, πηγαζούσας ιδίως εκ παθήσεώς τινος του πεπτικού σωλήνος, και επηρεασάσας δυστυχώς τα μέγιστα την πόλιν μας...⁹

Συμμετείχε ενεργώς στη δημόσια ζωή του τόπου και τιμήθηκε με το αξίωμα του Γενικού Γραμματέως της Εμπορικής και Φιλολογικής Λέσχης *Η Πρόοδος*, που ήταν η σημαντικότερη εστία εθνικής, πνευματικής και κοινωνικής δράσης την εποχή εκείνη.³ Σ' αυτήν την λέσχη, το απόγευμα της 24/3/1873, έδωσε διάλεξη με θέμα τη *Ρωμαϊκή Ιστορία*¹⁰ και τον Φεβρουάριο του 1875, εκφώνησε λόγο ο οποίος αποτελεί τον πρόλογο του βιβλίου του *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*³. Παράλληλα ασχολήθηκε με την πραγματοποίηση ενός παλιού του ονείρου, την συλλογή και αξιοποίηση του ιστορικού και λαογραφικού θησαυρού της Ηπείρου. Από το 1870 ως το 1890 εκδίδει πολλές εργασίες που είναι συγκεντρωμένες κάτω από τον τίτλο *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, ένα έργο που χωρίζεται σε δύο τόμους και τα περιεχόμενα του οποίου είναι τα εξής:

Τόμος Α'

- 1) *Περί των εν Ηπείρω αγαθοεργημάτων Α'*, Αθήναι 1880, σσ. 176
- 2) *Περί των εν Ηπείρω αγαθοεργημάτων Β'*, Αθήναι 1880, σσ. 272.
- 3) *Ζαγοριακά*, Αθήναι 1870, σσ. 342.
- 4) *Περί γάμου- Εναίσιμος διδακτορική διατριβή*, Ιωάννινα 1871, σσ. 48.
- 5) *Προσλαλιά εις την πανήγυριν του μοναστηρίου της Βελάς*, Ιωάννινα 1871, σσ. 16.
- 6) *Λόγος εις το μνημόσουνον του Γ. Τσερεπάκα*, Αθήναι 1880, σσ. 12.
- 7) *Λόγος εις το μνημόσουνον των Ζωσιμαδών*, Αθήναι 1880, σσ. 16.
- 8) *Περί Καραμουρατιάς και Καραμουρατάτων*, Αττικό Ημερολόγιο 1888, σσ. 115-129.
- 9) *Πολιτική εξάρτησις και διοικήσις Μαλακασίου*, περιοδικό Αθηνών *Παρνασσός* 1887, σσ. 376-388.

Τόμος Β'

- 1) *Περιγραφή της πόλεως των Ιωαννίνων*, Αθήναι 1887, σσ. 96.
- 2) *Ο Τεπελενλής Αλή πασάς*, Αθήναι 1887, σσ. 84.
- 3) *Κουρεντιακά και Τσαρκοβιστιακά*, Αθήναι 1888, σσ. 79.
- 4) *Μαλακασιακά Α'*, Αθήναι 1888, σσ. 63.
- 5) *Μαλακασιακά Β'*, Αθήναι 1888, σσ. 72.
- 6) *Ιερά εν Ηπείρω σκηνώματα*, Αθήναι 1888, σσ. 68.
- 7) *Πογωνιακά*, Αθήναι 1889, σσ. 87.
- 8) *Ζαγοριακά Α'*, Αθήναι 1889, σσ. 86.
- 9) *Ζαγοριακά Β'*, Αθήναι 1889, σσ. 88.
- 10) *Σουλιώτικα*, Αθήναι 1890, σσ. 72.

Εκτός από την συγγραφή, ο Λαμπρίδης ασχολήθηκε και με τη φιλανθρωπία. Το 1868 επιχορήγησε το σχολείο της ιδιαίτερης πατρίδας του και πέντε χρόνια αργότερα την ιερατική σχολή που λειτουργούσε στο νησί των Ιωαννίνων.³ Το 1872 πρόσφερε για την ίδρυση Κεντρικής Σχολής στην Καστάνιανη Πωγωνίου εκατόν πενήντα εικοσόφραγκα.¹ Τέλος δώρισε τριάντα δύο ομόλογα του Εθνικού Δανείου των είκοσι οκτώ εκατομμυρίων στην πρώτη του πνευματική τροφό, τη Ριζάρειο Σχολή, και άλλα τόσα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών για υποτροφίες άπορων νέων.³ Το 1876 πρόσφερε εκατό γρόσια στον έρανο που έκαναν οι τουρκικές αρχές για τον αυτοκρατορικό στρατό που βρισκόταν στην Ερζεγοβίνη.¹¹ Ο Ιωάννης Λαμπρίδης, αυτή η εξέχουσα ηπειρωτική φυσιογνωμία, πέθανε στις 3/9/1891 από *προϊούσα γενική παράλυση* και αφού νοσηλεύτηκε για αρκετό καιρό στο Δρομοκαϊτείο Θεραπευτήριο Αθηνών.³

1. Α. Α., φ. 1043)16/28-12-1872.
2. Παπαζήσης, Λόγιοι, Η. Ε. 1977, σ. 690.
3. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Α'*, σσ. ι'-ιβ'.
4. *Λογοδ. 1860-1861*, σ. 25.
5. *Γιάνγια*, φ. 103/7-6-1871.
6. *Γιάνγια*, φ. 109/19-7-1871.
7. Α. Α., φ. 901)7/19-8-1871.
8. *Γιάνγια*, φ. 192/26-3-1873.
9. *Γιάνγια*, φ. 90/1-3-1871.
10. *Γιάνγια*, φ. 191/19-3-1873.
11. *Γιάνγια*, φ. 349/23-6-1876.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του Π.

Γιατρός Αθηνών που το 1985 επισκέφτηκε την Άρτα. Η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* έγραψε γι' αυτήν του την επίσκεψη:

Άρτα, 19/9/1895

... Ο κ. Κων/νος Λάμπρος κατά την ενταύθα διαμονήν του εδέχθη εν τω οίκω του επισκεφθέντες αυτόν εκατοντάδας όλας αρρώστων όχι μόνον εξ Άρτης αλλά και εκ των μάλλον απομειακρυσμένων δήμων του νομού και εξ αυτών των πλησιοχώρων τουρκικών πέραν της γέφυρας κωμοπόλεων και εξετέλεσε και τινάς εγχειρήσεις επιτυχέστατα. Άπαντες δ' οι αρρώστοι έμειναν κατενθουσιασμένοι με την προσήνειαν και το γλυκύ ύφος αυτού...¹

Το 1896 εγκαταστάθηκε μονίμως στην Άρτα.²

1. Φ. Η., φ. 156/29-9-1895.

2. Φ. Η., φ. 194/21-6-1896.

ΛΑΜΠΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Γεννήθηκε στο Δελβινάκι και εργάστηκε εκεί στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1879 με βαθμό καλώς.² Ήταν υπεύθυνος μαζί με δύο συναδέλφους του για τον διορισμό των δασκάλων της πόλης, για λογαριασμό της κοινότητας.¹ Το φθινόπωρο του 1906 έπεσε θύμα απαγωγής. Ελευθερώθηκε αφού κατέβαλε πενήντα πέντε λίρες ως λύτρα.³

1. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 37.

2. *Λογοδ. 1878-1879*, σ. 50.

3. Φ. Η., φ. 687/28-10-1906.

ΛΑΝΣ (ΝΤΕ ΛΑ) ΖΕΡΟΜ

Ιταλός γιατρός που στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα έφυγε από τη χώρα του για πολιτικούς λόγους και ζήτησε άσυλο κοντά στον Βελί, γιο του Αλί πασά, όπου και εργάστηκε.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 78.

ΛΑΠΠΙΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα. Στο ιατρείο του γράφονταν κρυπτογραφικές επιστολές που στέλνονταν στον ελληνικό στρατό στην Άρτα, αμέσως μετά την κήρυξη του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1912.¹

1. Σαλαμάγκας Δ., *Λευτεριά*, Η. Ε. 1961, σ. 992.

ΛΕΚΚΑΣ

Στρατιωτικός γιατρός, αρχίατρος του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹ Το 1913 έγινε διευθυντής του νοσοκομείου²

και το Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς ταρίχευσε το νεκρό του Γενικού Πρόξενου της Αυστρίας στα Ιωάννινα, Μπιλίνσκι³.

1. Νικολαΐδου, *Αρχείο*, σ. 31.

2. *Ήπειρος*, φ. 181/25-5-1913.

3. *Ήπειρος*, φ. 82)262/6-11-1913.

ΛΕΚΚΑΣ ΑΒΡΑΑΜ

Γεννήθηκε στην Μπούχαλη της Πρεμετής περί το 1862 και πέθανε το 1922. Εμπειρικός γιατρός που ασχολείτο με τον καταρράκτη, τη σύφιλη και τους τραυματισμούς. Άσκησε το επάγγελμα στο Λιμπόχοβο και στην Ελλάδα.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 105.

ΛΕΚΚΑΣ ΘΩΜΑΣ

Εμπειρικός γιατρός από την Μπούχαλη, ειδικός στις κήλες και τους ακρωτηριασμούς. Εργάστηκε στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΛΕΚΚΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Εμπειρικός γιατρός στην Πολύτσανη. Αντικαθιστούσε το γιατρό Γρηγόριο Κιτσάτη (βλ. λ.) όταν αυτός ήταν εξορία κατά τη διάρκεια του Βορειοηπειρωτικού αγώνα.¹

1. Λέκκας, *Πολύτσανη*, σ. 67.

ΛΕΥΪ ΔΑΒΙΤΣΙΩΝ ή ΔΑΒΙΤΣΙΩΝ ΕΦΕΝΤΗΣ

Εβραίος στρατιωτικός χειρουργός και φαρμακοποιός που από το 1893 άσκησε το επάγγελμα στην Κόνιτσα.¹ Λίγο αργότερα εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα όπου το 1896 τον βρίσκουμε να εργάζεται στο νοσοκομείο Χαμπτιέ.²

1. Ευθυμίου, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1982, σ. 351.

2. *Φ. Η.*, φ. 187/3-5-1896.

ΛΕΥΪ ΙΑΚΩΒΟΣ

Αν και πήρε άδεια ασκήσεως επαγγέλματος στην ελληνική επικράτεια (1892), το 1909 τον βρίσκουμε στα Ιωάννινα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 16.

ΛΕΥΪ ΝΕΣΗΜ του ΔΑΒΙΤΣΙΩΝ.

Γεννήθηκε το 1877 και ήταν γιος του ΛευΪ Δαβιτσιών (βλ. λ.). Σπούδασε στην Ελβετία και κατόπιν επέστρεψε στα Ιωάννινα όπου εργάστηκε.¹ Το 1912 δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Ήπειρος* το εξής ευχαριστήριο που τον αφορά:

Ο υποφαινόμενος σπεύδω να εκφράσω δημοσίως τας απείρους ευχαριστίας μου εις τον διακεκριμένον ιατρόν της πόλεώς μας Νεσήμ Δ. Λευϊ, όστις έσωσε τον υιόν μου Μουσταφά Τουργούτ εκ βεβαίου κινδύνου.

Μεχμέτ Σαϊτ (αξιωματικός του βαρέως πυροβολικού)²

Το 1944 στάλθηκε από τους Γερμανούς μαζί με τα τελευταία μέλη της εβραϊκής κοινότητας Ιωαννίνων στο Μπίρκεναου. Λόγω του ότι ήταν ηλικιωμένος και ανίκανος για σωματική εργασία, στάλθηκε στο θάλαμο αερίων την ημέρα της άφιξής του στο στρατόπεδο.¹

1. Dalven, *Ioannina*, σ. 166.

2. *Ηπειρος*, φ. 133/15-1-1912.

ΛΙΑΜΠΗΣ

Εργάστηκε στην περιοχή Πωγωνίου. Το 1893 πρόσφερε εκατόν εννέα γρόσια για την ανοικοδόμηση του νοσοκομείου Χαμητιέ στα Ιωάννινα.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 59/29-10-1893.

ΛΙΑΠΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Γεννήθηκε στο Τσεπέλοβο του Ζαγορίου. Το 1900 εξ αιτίας μίας επιδημίας διφθερίτιδας, διορίστηκε δημαρχιακός γιατρός Ζαγορίου με μισθό διακόσια πενήντα γρόσια το μήνα.¹ Το ποσό αυτό ήταν μέρος του φόρου επί των κτηνών.² Δέκα χρόνια αργότερα τον βρίσκουμε κοινοτικό γιατρό Τσεπελόβου (1909-1912).³ Την ίδια εποχή χρημάτισε και εκλέκτορας Ζαγορίου.⁴

1. *Φ. Η.*, φ. 389/14-7-1900.

2. *Φ. Η.*, φ. 389/14-7-1900.

3. Τζιόβας Π., *Δημογεροντία*, *Η. Ε.* 1979, σσ. 808-809.

4. *Ηπειρος*, φ. 91/27-3-1911.

ΛΙΒΑΔΑΡΗΣ Α.

Κατοικούσε στην συνοικία Κανλού-τσεσμέ, αρ. 36, των Ιωαννίνων. Φαίνεται πως ασχολείτο και με την κτηνιατρική, γιατί το 1878 με ανακοίνωσή του στην εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια* δήλωσε πως μετά από τριετείς μελέτες βρήκε τη θεραπεία των βδελλισμένων προβάτων.¹

1. *Γιάνγια*, φ. 430/22-2-1878.

ΛΙΒΑΔΙΤΗΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ

Γιατρός του Αλή πασά, αλλά και του Σταύρου Ιωάννου.¹ Υπάρχει μάλιστα και ένα γράμμα του Αλή προς τον Ιωάννου, που γράφτηκε στην Άρτα στις 28/4/1815 και στο οποίο διαβάζουμε: ...*Σταύρε Ιωάννου και κονακτζήδες να*

κάμετε ένα κονάκι καλό του ιατρού μου Καλογερά Λιβαδίτη, χωρίς άλλο...²

1. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 48ε.

2. Κουγέας, ό. π., σ. 75.

ΛΙΕΤΟΣ

Εβραίος γιατρός που εργάστηκε στα Ιωάννινα. Αναφέρεται στο μαθητολόγιο του Παρθεναγωγείου Ιωαννίνων με εξελληνισμένο από την διευθύντρια όνομα, ως πατέρας της μαθήτριας *Λιγιώτη*.

Ο Χρηστοβασίλης έγραψε γι' αυτόν κοροϊδευτικά πως είχε θεραπεύσει έναν Τούρκο σιέν ο οποίος για αμοιβή του έδωσε έναν πήχυ τόπο στον Παράδεισο κι αυτός, ως εβραίος, τον μεταπούλησε σε άλλους Τούρκους.¹

1. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σ. 118.

ΛΙΜΠΟΧΟΒΑ ΧΟΥΣΑΜΕΝΤΙΝ

Γεννήθηκε στο Λιμπόχοβο του Αργυροκάστρου το 1861 και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης. Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο όπου από το 1903 ήταν δημοτικός γιατρός. Πέθανε το 1918.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΛΙΟΝΤΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Φοίτησε στο πρακτικό ιατρικό σχολείο του Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.). Εργάστηκε στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα στην Ήπειρο αλλά και σε ολόκληρη τη Βαλκανική χερσόνησο.¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σσ. 680-681.

ΛΙΟΥΛΙΟΤΣΙ ΑΛΗ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1877 ή το 1878. Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης και άσκησε το επάγγελμα στην Αυλώνα. Πέθανε το 1915.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

ΛΙΟΥΛΙΟΤΣΙ ΙΜΠΡΑΗΜ

Γεννήθηκε το 1857 στο Αργυρόκαστρο και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1885. Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο ως το 1906 που εγκαταστάθηκε στο Δέλβινο και αργότερα στην Αυλώνα. Το 1912 επέστρεψε στο Αργυρόκαστρο για ένα μόνο χρόνο και τέλος πήγε στο Μπαλς όπου έμεινε ως το τέλος της ζωής του, το 1926.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΛΙΟΥΜΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Α.

Ζαγορίσιος, κατά πάσα πιθανότητα από το Τσερβάρι.¹ Στα τέλη του δέκατου ένατου^{2,3} και στις αρχές του εικοστού αιώνα εργάστηκε στην περιοχή του Ζαγορίου, αλλά πολλές φορές επισκεπτόταν ασθενείς και στα Ιωάννινα, πράγμα που συνέχισε μέχρι τα γεράματά του.¹

1. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *H. E.* 1957, σ. 118.

2. *Φ. Η.*, φ. 25/5-3-1893.

3. *Φ. Η.*, φ. 40/18-6-1893.

ΛΙΠΕΡΑΚΗΣ

Κερκυραίος που το 1808, σύμφωνα με τον G. Remerand, ήταν γιατρός του Ιμπραήμ πασά, φεουδάρχη του Βερατίου και της Αυλώνας.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 79.

ΛΟΥΚΑΣ

Γιατρός και υποπρόξενος της Αγγλίας στην Άρτα στο πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Ήταν αλβανικής καταγωγής, από τις αλβανικές αποικίες που είχαν ιδρυθεί στην Σικελία, αλλά μιλούσε τα ελληνικά όπως τη μητρική του γλώσσα.¹

1. Σταυρόπουλος, *Urqhart*, σ. 216.

ΛΟΥΚΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ του Γ.

Γεννήθηκε στην Λέκκλη του Αργυροκάστρου¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1888 με βαθμό *καλώς*². Εργάστηκε ως παθολόγος, μαιευτήρας και γυναικολόγος στην Τρίπολη, το Καμερούν και το Ταραμπουλούζ. Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα πήγε στην Αυλώνα όπου δούλεψε ως το τέλος της ζωής του.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 180.

2. *Λογος. 1887-1888*, σ. 180.

ΛΩΛΗΣ ΛΟΥΚΑΣ

Γεννήθηκε στην Μπούχαλη της Πρεμετής το 1835. Εργάστηκε ως εμπειρικός μαιευτήρας στα Ιωάννινα. Πέθανε το 1918.¹

1. Nakuci, *Përmeti*, σ. 105..

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Εργάστηκε στο Συρράκο τα τελευταία χρόνια του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 173/26-1-1896.

ΜΑΛΑΜΙΔΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Μ.

Γιαννιώτης που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών

από όπου αποφοίτησε το 1903 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Ειδικεύτηκε στην Ευρώπη στη δερματολογία και αρχικά εργάστηκε στα Ιωάννινα. Δημοσίευσε μάλιστα και στον τοπικό τύπο την ακόλουθη διαφήμιση:

*Οι πάσχοντες τα συφιλεδικά και
δερματικά νοσήματα θεραπεύονται
ριζικώς και ταχέως εν τω τελείω थे-
ραπευτηρίω του ειδικού εν Ευρώπη
εκπαιδευθέντος ιατρού κ.*

Ι. Μαλαμίδα

*Δέχεται καθ' εκάστην τας ώρας 3-5 π.μ.
και 9-11 μ.μ.*²

Το 1910 μετακόμισε στην Αθήνα, όπως φαίνεται από διαφήμιση της εκεί κλινικής του στην εφημερίδα Ιωαννίνων *Ήπειρος*.³ Αργότερα επέστρεψε στα Ιωάννινα και εγκατέστησε το ιατρείο του απέναντι από την Καπλάνειο Σχολή,⁴ ενώ το 1922 το μετέφερε κοντά στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου Αγοράς⁵.

1. *Λογος. 1902-1903*, σ. 92.

2. *Ήπειρος*, φ. 2/13-7-1909.

3. *Ήπειρος*, φ. 71/7-11-1910.

4. *Αργυρόκαστρο*, φ. 14/17-11-1916.

5. *Ήπειρος*, φ. 1339)1439/3-6-1922.

ΜΑΛΙΛΕ ΚΑΜΠΕΡ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1875. Σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1904. Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο, στο Δέλβινο και στο Αιμιπόχοβο.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 204.

ΜΑΜΑΝΗΣ ΠΑΝΟΣ

Γεννήθηκε περί το 1845 στη Μπούχαλη της Πρεμετίς και πέθανε το 1930. Ασχολείτο με τον καταρράκτη, τη σύφιλη, τα κατάγματα και άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα και στη Σαμαρίνα.¹

1. Nakuci, *Përmeti*, σ. 105.

ΜΑΝΟΣ

Εργάστηκε στο Δέλβινο στα τέλη του δέκατου ένατου¹ και στις αρχές του εικοστού αιώνα². Τον Ιανουάριο του 1897, μαζί με τον γιατρό Ε. Γκιάττη (βλ. λ.), παρείχαν τις πρώτες βοήθειες στους σεισμοπαθείς του χωριού Δίβρη του Δελβίνου.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 222/17-1-1897.

2. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 158.

ΜΑΝΟΥΣΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε μεταξύ των ετών 1790 και 1800 στο Λιασκοβέτσι του Ζαγορίου. Αρχικά άσκησε το επάγγελμα στην πατρίδα του, ενώ αργότερα εγκαταστάθηκε στην Ελευθερούπολη.¹

1. Πεντόγαλος, *Γενεαλογικά γιατρών*, σ. 157.

ΜΑΝΤΖΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Γεννήθηκε το 1835 στην Κορυτσά. Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή της Βιέννης και εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του όπου πέθανε το 1908. Φερόταν ως ο καλύτερος γιατρός της Κορυτσάς τον περασμένο αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 174.

ΜΑΡΑΤΟΣ Τ.

Αρχίατρος στο στρατιωτικό νοσοκομείο της Αρτας μετά την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους.¹

1. *Αρτα*, φ. 1/5-9-1881.

ΜΑΤΣΙΝΗΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Καταγόταν από την οικογένεια των ευγενών Ματσίνι της Γένοβας από όπου κατέφυγε οικογενειακώς στην Κόνιτσα το 1853 ή 1854, κυνηγημένος μετά την αποτυχημένη επανάσταση του συγγενούς του Ιωσήφ Ματσίνι.¹ Εκεί οικοδόμησε μεγαλοπρεπή οικία που σώζεται σήμερα και ανήκει στους απογόνους του Χαράλαμπου Φλώρου. Ήταν άριστος επιστήμονας. Συνεργάστηκε με το γιατρό Μπρουνέλλι (βλ. λ.) με σκοπό να αποδείξει τη θεραπευτική αξία του εμετικού καρύου στις οξείες και χρόνιες παθήσεις του νευρικού συστήματος.² Το 1871, παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο Ιωαννίνων.^{3,4}

Το όνομά του αναφέρεται συχνά στις εφημερίδες της εποχής λόγω των χρημάτων που πρόσφερε για διάφορους κοινωφελείς σκοπούς (εκατό γρόσια για τη δημιουργία του Αυτοκρατορικού Πολυτεχνείου στα Ιωάννινα⁵, μία χρυσή οθωμανική λίρα για την αγορά της φυλακής που βρισκόταν δίπλα στο διοικητήριο των Ιωαννίνων⁶ και πέντε χρυσές οθωμανικές λίρες για την ίδρυση του Παρθεναγωγείου της Κόνιτσας⁷). Ο Κ. Ματσίνης πέθανε στην Κόνιτσα στις 20/6/1877.⁸

1. Ευθυμίου, *Γιατροί*, Η. Ε. 1982, σ. 350.

2. *G. M. O.*, φ. 3/1858, σ. 213.

3. *A. A.*, φ. 901)7/19-8-1871.

4. *Γιάνγια*, φ. 109/19-7-1871.

5. *Γιάνγια*, φ. 33/8-1-1870.

6. *Γιάνγια*, φ. 248/22-5-1874.

7. Γκατσόπουλος, *Κόνιτσα*, *Κόνιτσα* 11-12/1963, σ. 3.

8. *Γιάνγια*, φ. 427/1-2-1878.

ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ.

Άσκησε το επάγγελμα στο Βεράτιο ή στην Αυλώνα κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Γαλνός, τόμος XVIII, τ. 34/20-8-1888, σ.54.

ΜΑΧΜΟΥΤ ΤΕΛΧΑ

Γεννήθηκε στην Αυλώνα το 1877 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1902. Εργάστηκε στην Κωνσταντινούπολη, στο Ελβασάν και στην Αυλώνα όπου από το 1911, και για δύο χρόνια, χρημάτισε δημαρχιακός γιατρός της πόλης. Πέθανε το 1920.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 201.

ΜΑΧΜΟΥΤ ΧΑΤΖΙ του ΧΟΥΣΕΝ

Γεννήθηκε περί το 1817 στην Μπούχαλη της Πρεμετής και πέθανε το 1902. Εμπειρικός γιατρός που άσκησε το επάγγελμα στη Λούσνια, στα Τίρανα, στη Σκόδρα και στο Μοναστήρι.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 104..

ΜΕΓΓΛΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Α.

Γιατρός από το χωριό Λιασκοβέτσι του Ζαγορίου¹ που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1877, με βαθμό καλώς². Εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια και στις 17 Αυγούστου 1882 προσελήφθη κοινοτικός γιατρός Άνω Σουδενών (σήμερα: Άνω Πεδινά) με διετές συμβόλαιο, μισθό εξήντα δύο οθωμανικές λίρες τον χρόνο και με την υποχρέωση να *διανυκτερεύη παρά τω πάσχοντι*.³ Το 1899 συνελήφθη κοντά στο Λιασκοβέτσι από ληστές και κρατήθηκε όμηρος.⁴ Ο Ιωάννης Μεγγλίδης ασχολήθηκε με τη μετάφραση και με τη συγγραφή. Το 1876, όντας ακόμα φοιτητής, μετέφρασε το *Εγχειρίδιον Γενικής Παθολογίας* των Uhle και Wagner⁵ και τον επόμενο χρόνο τη *Φαρμακολογία* του Binz. Το 1886 εξέδωσε ένα ολιγοσέλιδο βιβλίο με τίτλο *Θειοπνγές Κόνιτσης*, το οποίο αφιέρωσε στον Ι. Λαμπρίδη (βλ. λ.).

*Ιωάννη Λαμπρίδη
ιατρών φιλομουσοστάτω
εμοί δε πολυφιλήτω γαμβρώ
Ανατίθημι
Ι. Μ.*

Το βιβλίο, που όπως δείχνει και ο τίτλος του, ασχολείται με τα λουτρά της Κόνιτσας, γράφτηκε στο Λιασκοβέτσι, είναι εικοσιπτεσσάρων σελίδων και τα περιεχόμενά του είναι τα εξής:

Πρόλογος	σελ 5
Κεφ. 1 Πηγή καθόλου	» 7
Κεφ. 2 Λουτήρες αυτής	» 9
Κεφ. 3 Υδροθεικόν αέριον	» 10
Κεφ. 4 Θερμοκρασία	» 12
Κεφ. 5 Χημική σύνθεσις	» 13
Κεφ. 6 Κατοικία	» 14
Κεφ. 7 Τροφή	» 15
Κεφ. 8 Ασθενείς	» 16
Κεφ. 9 Ενέργεια	» 17
Κεφ. 10 Ενδείξεις και χρήσις	» 19
Κεφ. 11 Συμπεράσματα	» 21 ⁶

1. Σακελλάριος, Ζαγόριον, σ. 12.

2. Λογοδ. 1875-1876 και 1876-1877, σ. 141.

3. Λαμπρίδης Σ., Περίθαλψις, Η. Ετ. 10/1979, σ. 30.

4. Α.Υ.Ε., 1899 / Α' Αρχείον /8/2, Υπουργείον Εξωτερικών προς
Προξενεία. Προξενείον Ιωαννίνων.

5. Uhle-Wagner, συνδρομητές.

6. Μεγγλίδης, Θειοπηγαί.

MENINI

Καθηγητής της μικροβιολογίας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Φλωρεντίας. Το καλοκαίρι του 1911 επισκέφτηκε το Βεράτιο και επισήμανε στους κατοίκους του τα αίτια της μετάδοσης της χολέρας, ασθένειας που εκείνα τα χρόνια μάζιζε την περιοχή.¹

¹ Ήπειρος, φ. 133/15-1-1912.

ΜΕΞΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ του ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ

Σπούδασε ιατρική κοντά στον J. G. Hann. Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, το Λάμποβο του Αργυρόκαστρου, ως το 1850 και μετά στα Ιωάννινα.¹

1. Χότζα, Ιατρική, σ. 38.

ΜΕΞΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ

Γεννήθηκε το 1850 στο Λάμποβο και σπούδασε κατά το Φ. Χότζα στην Ιατρική Σχολή Αθηνών.¹ Εργάστηκε στην Παραμυθιά², στους Φιλιάτες και στα Ιωάννινα, όπου φυλακίστηκε από τους Τούρκους λόγω της επαναστατικής του δράσης. Πέθανε το 1907 στην ιδιαίτερη πατρίδα του.¹ Εκτός από την Ιατρική, ασχολήθηκε και με την Αρχαιολογία.¹

1. Χότζα, Ιατρική, σ. 176.

2. Ε. Η., φ. 2/24-11-1896.

ΜΕΞΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

Γεννήθηκε στο Λάμποβο από ευκατάστατους γονείς.¹ Τα πρώτα γράμματα έμαθε στην Καπλάνειο Σχολή των Ιωαννίνων όπου μεταξύ των καθηγητών του ήταν και ο Αθ. Ψαλλίδας.² Το 1803 ο Αλή πασάς τον έστειλε με δικά του έξοδα στην Ιταλία για να σπουδάσει ιατρική. Του έδωσε μάλιστα και μία συστατική επιστολή για το βασιλιά της Σικελίας Φερδινάνδο, η οποία μεταξύ των άλλων έγραφε: ... *Ξέροντας ότι από τις επιστήμες που ανθούν στο Βασίλειό Σου η ιατρική έχει την πρώτη θέση και θέλοντας για τα μέρη μου έναν πολύ καλό και εξέχοντα γιατρό, Σου στέλνω τον Ευάγγελο Μέξη, για να τον μάθεις ιατρική. Σε παρακαλώ, Μεγαλειότατε, να του δώσεις αυτό το δίπλωμα και εγώ θα Σου είμαι ευγνώμων, αναγνωρίζοντας το καλό που μου κάνεις μεταδίδοντας αυτή την επιστήμη στον τόπο μου...* Χάρη σ' αυτήν την επιστολή, όταν πήγε στην Νάπολη, ο Μέξης, είχε εξασφαλισμένη την τροφή, τη στέγη και κάθε άνεση. Στην αρχή μαθήτευσε στο νοσοκομείο San Giacomo degli Spagnoli και μετά στο San Giovanni di Carbonara, όπου είχε καθηγητή τον Nicola Acuto.³

Όταν επέστρεψε στα Ιωάννινα έγινε ο προσωπικός γιατρός του Αλή και συνέχισε να είναι ως το 1811 που παραμερίστηκε από τον Λουκά Βάγια (βλ. λ.). Πέθανε στην Τρίπολη το 1818, αφού περιηγήθηκε πολλές χώρες της Ευρώπης.¹ Μετάφρασε στα αλβανικά με ελληνικούς χαρακτήρες το *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, καθώς και το *Περί ηθών των Χριστιανών και Εβραίων*, τα οποία εξέδωσε το 1814 στη Βενετία.² Μεταξύ των ετών 1818 και 1821 μυήθηκε στις αρχές της Φιλικής Εταιρείας.⁴

1. Μπέττις, Καπλάνης, *Η. Χ.* 1976-1977, σ. 254.

2. Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1977, σ. 890.

3. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 78.

4. Αραβαντινός Π., *Ηπειρος Γ'*, σ. 338.

ΜΕΞΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Απόφοιτος της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών που μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι. Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο, όπου διέπρεψε και ως επιστήμων και ως άνθρωπος.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΜΕΞΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Γεννήθηκε στο Λάμποβο του Αργυρόκαστρου και σπούδασε, όπως λέγεται, στην Ιατρική Σχολή Αθηνών. Άσκησε το επάγγελμα στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα κατά χρονολογική σειρά στο Αργυρόκαστρο, στα Ιωάννινα, στην Κονίσπολη και τέλος στο Αργυρόκαστρο όπου και πέθανε το 1884.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 176.

ΜΕΞΗΣ ΠΑΝΟΣ του ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ

Ήταν εμπειρικός γιατρός στο στρατό του Μάρκου Μπότσαρη την εποχή των πολέμων των Σουλιωτών με τον Αλή πασά.¹ Κοντά του μαθήτευσε ο γιατρός Ευάγγελος Ζάππας (βλ. λ.).²

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 41.

2. Χότζα, ό. π., σσ. 37-38.

ΜΕΡΙΣΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Εργάστηκε στο Δελβινάκι στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Μαζί με τους γιατρούς Αθ. Μούτσιο (βλ. λ.) και Δημ. Λάμπρου (βλ. λ.) ήταν υπεύθυνος για τον διορισμό των δασκάλων της πόλης.¹

1. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 218.

ΜΕΤΑΞΑΣ ή ΣΤΡΑΒΟΛΑΙΜΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Καταγόταν από την Κεφαλονιά. Σπούδασε στο Παρίσι¹ και το 1810 εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα². Από το 1812 έως το 1813 χρημάτισε ιδιαίτερος γιατρός του Αλή πασά³ με μισθό έξι χιλιάδες γρόσια ή τριακόσιες λίρες το χρόνο. Τα έσοδά του όμως διπλασιάζονταν γιατί είχε το δικαίωμα να εξετάζει και ασθενείς στην πόλη.⁴ Ήταν γλωσσομαθέστατος και είχε πολλές επιστημονικές και φιλολογικές γνώσεις. Πέθανε ψυχοπαθής στην Κεφαλονιά.³

1. Αραβαντινός Σ., *Αλή πασάς Β'*, σ.σ. 470-471.

2. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ2*, κεφ. Γιατρός, σ. 181.

3. Τσιτσέλης, *Κ. Σ. Α'*, σσ. 407-408.

4. Αναστασίου, *Γιάννινα*, σ. 20.

ΜΕΧΜΕΤ ΕΦΕΝΤΗΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα όπου χρημάτισε διευθυντής του νοσοκομείου Χαμπτιέ.¹

1. Φ. Η., φ. 136/28-4-1895.

ΜΗΛΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Γεννήθηκε το 1864 στη Χειμάρρα. Σπούδασε, όπως λέγεται, στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Πέθανε το 1943.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΜΙΝΩΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ του Μ.

Από τη Ρουφιιά Ιωαννίνων.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1891 με βαθμό *λίαν καλώς*.²

Αρχικά άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα^{3,4} με αξιόλογες μάλιστα επιτυχίες, όπως φαίνεται από δημοσιεύσεις σε εφημερίδα της εποχής.

Εκφρασις Ευγνωμοσύνης

Τοις φίλοις εγκρίτοις ιατροίς κ.κ. *Ι. Πισπιρή* (βλ. λ.), *Σ. Χατζή* (βλ. λ.), *Π. Μίνω* (βλ. λ.), *Β. Ρέκκα* (βλ. λ.) και *Π. Μολυβάδα* (βλ. λ.) τοις διασώσασι την σύζυγόν μου από δεινής νόσου εκφράζω και δημοσίαν τας απείρους ευχαριστίας και την βαθείαν ευγνωμοσύνην.

Ι. Σ. Κανάτας
καθηγητής⁵

Ευχαριστήρια

Θεωρώ καθίκον μου να εκφράσω δημοσίαν τας απείρους ευχαριστίας μου προς τον αξιότιμον και διακεκριμένον παθολόγον της πόλεώς μας κ. *Π. Μίνον* διότι έσωσε τον αδελφόν μου *Δαυϊδ* εκ σοβαρωτάτης ασθeneίας.

Ευγνωμονών
*Μεναχέμ Βαρούχ Αβραάμ*⁶

Αργότερα ο γιατρός Μίνως εγκαταστάθηκε στο Δελβινάκι^{7,8} ενώ το 1914 μαζί με το συνάδελφό του *Β. Ρέκκα* (βλ. λ.) ταρίχευσε το νεκρό του ήρωα του Βορειοηπειρωτικού Αγώνα *Α. Ζυγομαλά*⁹. Παράλληλα με την άσκηση της ιατρικής, αγωνίστηκε για τη διάδοση της Εθνικής Ιδέας. Ήταν μέλος του Ελληνικού Πολιτικού Συλλόγου¹⁰ και της Πατριωτικής Οργάνωσης Ιωαννίνων με το ψευδώνυμο *Σκλίβανος*¹.

1. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.
2. Λογοδ. 1890-1891, σ. 148.
3. Φ. Η., φ. 82/8-4-1894.
4. Ήπειρος, φ. 94)274/21-11-1913.
5. Ήπειρος, φ. 72/14-11-1910.
6. Ήπειρος, φ. 102/12-6-1911.
7. Ήπειρος, φ. 168/30-9-1912.
8. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 16.
9. Παπαθεοδώρου, *Αρχείο Τσεκούρα*, σ. 499.
10. Βακαλόπουλος, *Ήπειρος*, σσ. 665-666.

ΜΙΤΗΣ ΖΗΣΗΣ

Γεννήθηκε στη Μπούχαλη της Πρεμετής περί το 1845 και πέθανε το 1926. Εμπειρικός γιατρός που ασχολούνταν με τη θεραπεία της σύφιλης, του καταρράκτη των λιθιάσεων και των τραυμάτων. Εργάστηκε στη Χειμάρρα και στην Αυλώνα.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 106.

ΜΙΤΗΣ ΙΩΣΗΦ

Εμπειρικός γιατρός, συμπατριώτης του προηγούμενου, που γεννήθηκε το 1830 και πέθανε το 1895. Άσκησε το επάγγελμα στη Χειμάρρα και στην Αυλώνα.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 104.

ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ Β. του Κ.

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα. Συχνά έκανε μακροχρόνια ταξίδια στο εξωτερικό.^{1,2} Αργότερα ασχολήθηκε με την πολιτική και εξελέγη πρόεδρος του συλλόγου Φιλελευθέρων Ιωαννίνων.³

1. Ήπειρος, φ. 120/16-10-1911.

2. Ήπειρος, φ. 33)213/10-9-1913.

3. Ήπειρος, φ. 1411)1511/7-9-1922.

ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Επιστήμονας γιατρός¹, που γεννήθηκε στην Αρίστη του Ζαγορίου² και εργάστηκε στην Κόνιτσα¹. Ήταν ο θεράπων γιατρός της οικογένειας Γκότζου³. Σώζεται μάλιστα ο ακόλουθος λογαριασμός:

Έτος 1863 λογαριασμός του Κυρίου Δ. Γκότζου.				
Νοεμβρίου	20	φλεβοτομίαν	Γρόσια	5
»	20	Ιατρικόν	»	6
»	21	Ιατρικόν	»	5
»	22	Ιατρικόν	»	7
»	23	Ιατρικόν	»	6
»	24	Χάπια	»	6
»	25	Χάπια	»	6
»	26	Χάπια	»	6
»	27	Ιατρικόν	»	7
»	28	Χάπια	»	6
»	29	Ιατρικόν	»	7
»	30	Ιατρικόν	»	7
Δεκεμβρίου	1	Ιατρικόν	»	7
»	2	26 σκονάκια	»	13
»	6	30 σκονάκια	»	15
»	9	Ιατρικόν Βασιλάκη	»	5
»	10	Χάπια ιδίου	»	7
»	11	30 σκονάκια	»	15
»	14	Ιατρικόν Βασιλάκη	»	6
		42 επισκέψεις	»	210
φάρμακα και επισκέψεις από το 1861			»	54,2
Τετρακόσια έξι γρόσια				406,20

τη 15 Μαρτίου 1864 Κόνιτσα

Ο Ιατρός

Ιωάννης Μιχαηλίδης⁴

1. Λαμπρίδης Ι., Ζαγοριακά, σ. 339.

2. Πέτσας-Σαραλής, σ. 313.

3. Ευθυμίου, Γιατροί, Η. Ε. 1982, σ. 350.

4. Ευθυμίου, Παλαιογραφία, Η. Ε. 1976, σ. 915.

ΜΙΧΑΛΙ ΑΛΗ

Γεννήθηκε στο Κοσσυφοπέδιο το 1882 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1911. Μετά την αποφοίτησή του εργάστηκε για ένα χρόνο ως παθολόγος στον τουρκικό στρατό και το 1912 προσελήφθη στο νοσοκομείο της Αυλώνας του οποίου χρημάτισε διευθυντής για πολλά χρόνια. Πέθανε το 1954.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 194.

ΜΙΧΟΣ Ν.

Άσκησε το επάγγελμα στα Τσαραπλανά του Πωγωνίου. Το 1894 ο υγειονομικός επιθεωρητής Ηπείρου του έδωσε την άδεια να ανοίξει φαρμακείο, επειδή στην κωμόπολη αυτή δεν υπήρχε φαρμακοποιός.¹

1. Φ. Η., φ. 70/14-1-1894.

ΜΟΛΥΒΑΔΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Το 1902 βοήθησε τον χειρουργό Αύγουστο Γκακαρίνι (βλ. λ.) σε μία εγχείρηση ανατρήσεως που έγινε σε νοσοκομείο των Ιωαννίνων.¹

1. Ταχ., φ. 1175)4/17-5-1902.

ΜΟΛΥΒΑΔΑΣ Κ.

Εργάστηκε στα Ιωάννινα. Τον Σεπτέμβριο του 1869 του συνέβη ένα δυσάρεστο περιστατικό. Ένας ψυχοπαθής τραυμάτισε την υπηρέτριά του Μαρία και του έκλεψε ένα χρηματικό ποσό.¹

1. Γιάνγια, φ. 21/9-10-1869.

ΜΟΛΥΒΑΔΑΣ ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Το 1908 ήταν γιατρός του νοσοκομείου Χατζηκώστα των Ιωαννίνων.¹ Στην εφημερίδα της εποχής, *Ήπειρος*, δημοσιεύονται επιστολές των αναγνωστών της που τον επαινούν για τις επιστημονικές του γνώσεις. Μία από αυτές λέει τα εξής:

Ευχαριστήριον

Πριν αναχωρήσω εντεύθεν εις την πατρίδαν μου Βεράτιον καθήκον μου θεωρώ να ευχαριστήσω τον έξοχον ιατρόν κ. Σταυρίδην όστις δι' επιτυχούς εγχειρήσεως απίλλαξεν τον υιόν μου εκ λίθου της κύστεως, ως επίσης και τον χλωροφορμήσαντα έγκριτον ιατρόν κ. Π. Μολυβάδαν και τον αρχινοσοκόμον κ. Γ. Ζαλίγκαν.

Εν Ιωαννίνοις τη 14 Ιουλίου 1911

*Μιχαήλ Δ. Μπούσης*²

Ανάλογο είναι και το περιεχόμενο μίας άλλης επιστολής (βλ. γιατρό Π.

Μίνω).³ Τον Σεπτέμβριο του 1913 προσέφερε δέκα δραχμές στην Ιερά Μητρόπολη Ιωαννίνων για τις ανάγκες του ελληνικού στρατού που πολεμούσε εναντίον των Τούρκων.⁴

1. Φ. Η., φ. 748/7-3-1908.

2. Ήπειρος, φ. 106/10-7-1911.

3. Ήπειρος, φ. 72/14-11-1910.

4. Ήπειρος, φ. 27)207/3-9-1913.

ΜΟΛΥΒΑΔΑΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Άσκησε την ιατρική στα Ιωάννινα. Ο Ιωάννης Λαμπρίδης τον κατατάσσει μεταξύ των λογίων της πόλης.¹ Τα Ιατροσυνέδρια του 1871² και 1873³, στα οποία παρουσίασε το πτυχίο του, αποφάσισαν πως είχε το δικαίωμα να μετέρχεται το επάγγελμα του γιατρού.

1. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

2. Α. Α., φ. 901)7/19-8-1871.

3. Γιάνγια, φ. 192/26-3-1873.

ΜΟΥΡΟΥΖΗΣ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

Γιατρός στην Άρτα. Το 1874 προσελήφθη από τις αρχές της πόλης για να επισκέπτεται αυτούς που έπασχαν από *πυρετό*.¹ Συνέχισε να εργάζεται στην Άρτα τουλάχιστον ως το 1882.²

1. Γιάνγια, φ. 274/27-11-1874.

2. Άρτα, φ. 57/15-10-1882.

ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΕΦΕΝΤΗΣ

Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης στις αρχές της δεκαετίας του 1870. Αρχικά εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο.¹ Αργότερα εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα, όπου το 1894 ήταν επόπτης υγιεινής του βιλαετιού. Την ίδια χρονιά συμμετείχε σε μία από τις πρώτες εγχειρήσεις που έγιναν στο νοσοκομείο των Ιωαννίνων Χαμητιέ (βλ. γιατρό Φάντη).² Το 1900 ήταν διευθυντής του ίδιου νοσοκομείου.³

Ήταν αμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Η Εφημερίδα Αθηνών *Φωνή της Ηπείρου*, τον αποκαλεί *φραύλο* ⁴ ενώ ο *Ταχυδρόμος* της Κωνσταντινούπολης *διαπρεπή επιστήμονα* ³. Ήταν γιος του πασά των Ιωαννίνων, Αχμέτ Χιβζή, ο οποίος παύθηκε μετά τον πόλεμο του 1897 εξ αιτίας των κακών χειρισμών του κατά τη διάρκεια του πολέμου.⁴

1. Α. Α., φ. 1207)27/8-8-1874.

2. Φ. Η., φ. 87/20-5-1894.

3. *Ταχ.*, φ. 676)16/29-8-1900.

4. Φ. Η., φ. 250/10-10-1897.

ΜΟΥΤΣΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ του Γ.

Ηπειρώτης γιατρός που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1891 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στο Δελβινάκι και μαζί με δύο άλλους συναδέλφους του ήταν υπεύθυνος για τον διορισμό των δασκάλων της πόλης.²

1. *Λογος. 1890-1891*, σ. 144.

2. Πατσέλης, *Δελβινάκιον*, σ. 37.

ΜΠΑΖΑΣ

Εργάστηκε στο νοσοκομείο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού των Ιωαννίνων το 1913.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 177/22-4-1913.

ΜΠΑΗΣ ή ΒΑΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Γεννήθηκε στη Ζίτσα των Ιωαννίνων το 1864.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1893 με βαθμό *λίαν καλώς*.² Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, όπου στις 6 Φεβρουαρίου 1911 εξελέγη εφοροεπίτροπος.³ Ήταν μέλος της Πατριωτικής Οργάνωσης Ιωαννίνων.⁴

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 163.

2. *Λογος. 1892-1893*, σ. 163.

3. *Ήπειρος*, φ. 85/13-2-1911.

4. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.

ΜΠΑΚΑΛΙ ΖΕΝΕΛ ΑΜΠΕΝΤΙΝ

Γεννήθηκε στη Κορυτσά και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1872. Αρχικά εργάστηκε στο Ελβασάν, αλλά το 1876 εγκαταστάθηκε στη Κορυτσά όπου έμεινε ως το τέλος της ζωής του. Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα χρημάτισε δημαρχιακός γιατρός της Κορυτσάς.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 177.

ΜΠΑΚΑΛΙ ΜΠΑΚΙ ΙΜΠΡΑΗΜ

Γεννήθηκε στην Κορυτσά το 1849 και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης το 1881. Εργάστηκε αρχικά στην Πρίστινα και μετά ως το τέλος της ζωής του στη Κορυτσά. Πέθανε το 1914.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 177.

ΜΠΑΛΑΟΥΡΗΣ ή ΒΑΛΑΟΥΡΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Γεννήθηκε στο Βοσκοπί της Κορυτσάς γύρω στα 1840. Το 1864 γράφτηκε στην

2. A.Q.S.H., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 58, (Συνεδρίασις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 7/7/1905).

2. *Ἡπειρος*, φ. 57)237/8-10-1913.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ.187.

2. Πύργος, φ. 117/14-9-1906.

3. *Ήπειρος*, φ. 103/19-6-1911.

4. *Ήπειρος*, φ. 152/26-5-1912.

ΜΠΕΝΙΑΣ ΙΩΣΗΦ

Γεννήθηκε στην Πρεμετή το 1849 και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από όπου λέγεται ότι αποφοίτησε το 1881. Εργάστηκε στην Πρεμετή ως τον θάνατό του, το 1924.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 180.

ΜΠΕΝΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ του Π.

Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1892, με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Χειμάρρα.²

1. *Λογος*. 1891-1892, σ. 199.

2. *Φ. Η.*, φ. 102/2-9-1894.

ΜΠΙΚΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Εργάστηκε στα Ζαγόρια στο τέλος του δέκατου ένατου αιώνα και στις αρχές του εικοστού. Με το ψευδώνυμο *Κοζάκος* συμμετείχε στην Πατριωτική Οργάνωση Ιωαννίνων.¹

1. Δόβα, *Προδρομικά*, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.

ΜΠΙΛΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ του Ε.

Ηπειρώτης γιατρός που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1899 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Το 1900 τον συναντούμε στην Κόνιτσα, σύμφωνα με εγγραφή στο *Αρχείο Ρούβαλη*.²

1. *Λογος*. 1898-1899, σ. 96.

2. Ευθυμίου, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΜΠΙΑΜΠΙΛΗΣ ή ΒΙΑΒΙΑΛΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

Γεννήθηκε το 1865 στην Κορυτσά. Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Μονπελιέ από όπου αποφοίτησε το 1892. Εργάστηκε στην Κορυτσά και το 1917 έγινε επιθεωρητής του πρώτου νοσοκομείου της.¹ Κατά τα εγκαίνια του ναού του Αγίου Γεωργίου (10/7/1905) Κορυτσάς χρημάτισε μέλος της υποδοχής των ξένων.²

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

2. Α. Q. S. H., *Fondi 141, Dosja 226, Fl. 58*, (Συνεδριάσεις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 7/7/1905).

ΜΠΙΤΣΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Χ.

Γεννήθηκε το 1852 στο Συρράκο¹ και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών

από όπου αποφοίτησε το 1877 με βαθμό *λίαν καλώς*². Όταν τελείωσε τις σπουδές του άσκησε την ιατρική τουλάχιστον ως το 1887³ στο Συρράκο, μετά όμως το θάνατο του πατέρα του πήγε στο Παρίσι όπου έμεινε τρία χρόνια και ειδικεύτηκε στην οφθαλμολογία¹. Εργάστηκε ως οφθαλμίατρος στην Κωνσταντινούπολη και στο Κάιρο όπου πέθανε το 1910 σε ηλικία πενήντα οκτώ ετών. Έργα του: *Περί Αρθρων και περί Αγμών του Ιπποκράτους και Οφθαλμολογικόν Εγχειρίδιον* (ημιτελές).¹

1. *Ήπειρος*, φ. 33/14-2-1910.

2. *Λογοδ.* 1876-1877, σ. 141.

3. *Γαληνός*, τόμος XVIII, τ. 29/1-8-1887, σ. 463.

ΜΠΟΪΚΟΣ

Εργάστηκε στην Πάργα. Περί το 1855 αντιμετώπισε επιδημία *δεινότητας διφθερίτιδος*.¹

1. *Γαληνός*, τόμος III, τ. 43/25-10-1880, σ. 268.

ΜΠΟΤΣΙΟΣ ΧΡΙΣΤ.

Εγκαταστάθηκε στη Ζίτσα των Ιωαννίνων το 1885 και ήταν ο πρώτος επιστήμονας γιατρός της κωμόπολης.¹

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 60.

ΜΠΟΡΓΙΑ ΧΑΚΙ

Γεννήθηκε στο Μπόργιε της Κορυτσάς το 1882. Σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1908. Το 1913 εργάστηκε στην Αυλώνα. Πέθανε το 1931.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σσ. 188-189.

ΜΠΟΤΑΣ ΜΙΧΑΗΛ του Γ.

Εργάστηκε στο Μαλακάσι στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. *Ε. Η.*, φ. 6/2-11-1895.

ΜΠΟΥΑΛΙ ΣΕΛΜΑΝ

Εμπειρικός γιατρός που έζησε στην Πρεμετή στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΜΠΟΥΑΛΙ ΧΑΣΑΝ

Εμπειρικός γιατρός της Πρεμετής, σύγχρονος του προηγούμενου.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΜΠΟΥΝΤΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή της Νεαπόλεως το 1844. Στην αρχή της καριέρας του εργάστηκε ως βοηθός ενός Ιταλού γιατρού που δεν μας έχει παραδοθεί το όνομά του και που δούλεψε αρκετούς μήνες το χρόνο στο Βεράτιο.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 79.

ΜΠΟΧΟΡ

Ήταν αυστριακής καταγωγής και εργάστηκε ως παθολόγος στο Αργυρόκαστρο από το 1880 έως το 1895.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΜΠΡΟΥΝΕΛΛΙ

Γιατρός που εργάστηκε στην Ήπειρο και ιδίως στα Ιωάννινα για μία επταετία στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Εκεί είχε την ευκαιρία να παρατηρήσει ότι οι εμπειρικοί γιατροί χρησιμοποιούσαν συχνά και με επιτυχία το εμετικό κάρυο. Αναφέρει κυρίως την περίπτωση ενός ατόμου που είχε ακολουθήσει ανεπιτυχώς πάρα πολλές θεραπευτικές αγωγές για μία χρόνια ασθένεια που τον κατέτρυχε και που τελικά θεραπεύτηκε από έναν εμπειρικό γιατρό με τη βοήθεια του εμετικού καρύου. Ο τρόπος ίασης τον εντυπώσισε σε τέτοιο βαθμό που μελέτησε τις ιδιότητες αυτής της ουσίας και τη χρησιμοποίησε σε πολλές βαριές παθήσεις (σε 31 ασθενείς στα Ιωάννινα με υστερία, άσθμα, ρευματισμούς, *delirium tremens* κ.λ.π.) με λαμπρά αποτελέσματα. Ο γιατρός απέδιδε την ίασή τους στην χρήση του εμετικού καρύου και της στρυχνίνης σε αρκετά μεγάλες δόσεις. Εκτός από τα 31 θεραπευμένα περιστατικά αναφέρει και 8 στα οποία δεν είχε επιτυχία. Ο Μπρουνέλλι συγκέντρωσε τις παρατηρήσεις του σε ένα βιβλίο με τίτλο: *De l'emploi extraordinaire de la noix vomique dans les maladies nerveuses, aigues, lentes ou chroniques*. Όταν έφυγε από τα Ιωάννινα εγκαταστάθηκε στα Χανιά.¹

1. *G.M.O.*, 1858, σ. 213.

ΜΩΣΑΚΗΣ

Εβραίος γιατρός στα Ιωάννινα την εποχή του Αλή πασά. Αν και ήταν εμπειρικός, ο Αλής του είχε παραχωρήσει όλα τα δικαιώματα που είχαν οι επιστήμονες γιατροί.¹

1. Αραβαντινός Σ., *Αλή πασάς Β'*, σ. 470.

ΝΑΘΑΝΑΗΛ ΙΩΑΝΝΗΣ του ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Γεννήθηκε στην Δρόβιανη¹ ή στην Μουζίνα του Δελβίνου, το 1870². Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1896 με βαθμό *λίαν καλώς*.³ Αρχι-

κά εργάστηκε στη Τουρκία και μετά στη Δρόβιανη από το 1894 ως τον θάνατό του το 1932.²

1. Μπάρας, *Δέλβινο*, σ. 304,
2. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 185.
3. *Λογοδ. 1895-1896*, σ. 198.

ΝΑΟΥΜ ΛΟΥΚΑΣ

Εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε στη Μπούχαλη της Πρεμετής το 1860 και πέθανε το 1927.¹ Ήταν γνωστός για τις επιτυχημένες εγχειρήσεις λιθίασης της ουροδόχου κύστεως που έκανε.² Συχνά τον καλούσαν σε ιατρικά συμβούλια, ασφαλώς μεταξύ εμπειρικών, που γίνονταν στην Κορυτσά, στην Πρεμετή,² και στην Ερσέκα.¹

1. Nakuci, *Përmeti*, σ. 105.
2. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΝΑΣΙΩΚΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ του ΜΙΧΑΗΛ

Από το Ηλιοχώρι του Ζαγορίου.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1896 με βαθμό *λίαν καλώς*.² Το 1911 υπέγραψε τριετή κοινοτική σύμβαση με το χωριό Πάδες Κόνιτσας για προσφορά ιατρικών υπηρεσιών.¹

1. Παπαζήσης, Κοιλάδα, *Κόνιτσα 5-6/1989*, σ. 75.
2. *Λογοδ. 1895-1896*, σ. 195.

ΝΑΤΣΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

Εμπειρικός γιατρός από την Μπούχαλη της Πρεμετής που γεννήθηκε το 1850 και πέθανε το 1947. Ασχολούνταν με τη θεραπεία της σύφιλης και εγχείριζε κήλες. Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα.¹

1. Nakuci, *Përmeti*, σ. 106.

ΝΑΤΣΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Εμπειρικός γιατρός, συμπατριώτης του προηγούμενου. Γεννήθηκε το 1845 και πέθανε το 1915. Εργάστηκε στα Ιωάννινα όπου έκανε εγχειρήσεις καταρράκτη.¹

1. Nakuci, *Përmeti*, σ. 104.

ΝΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

Δημαρχιακός γιατρός Ιωαννίνων το 1911.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 111/14-8-1911.

ΝΙΑΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ του Ι.

Γεννήθηκε στη Δρόβιανη του Αργυροκάστρου το 1865.¹ Αποφοίτησε από την

Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1890 με βαθμό *καλώς*.² Αρχικά εργάστηκε για μικρό χρονικό διάστημα στις Σέρρες και μετά στη Δρόβιανη ώς το 1917³ ή το 1918 που πέθανε σε επιδημία γρίππης.¹ Αν κρίνουμε από επιστολή διαμαρτυρίας αναγνώστη προς την εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*, που έμεινε αναπάντητη, δεν πρέπει να ήταν ιδιαίτερα ευσυνείδητος.⁴

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 181.

2. *Λογος. 1889-1890*, σ. 168.

3. Μπάρας, *Δέλβινον*, σ. 304.

4. *Φ. Η.*, φ. 141/16-6-1895.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Γεννήθηκε στην Κόνιτσα. Αρχικά εργάστηκε στη Φιλιππιάδα αλλά μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού (το 1897) αφού έχασε τα πάντα, ασφαλώς εξ αιτίας της φιλικής προς αυτόν στάσης του, εγκαταστάθηκε στην Αμφιλοχία.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 253/31-10-1897.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ - ΤΑΤΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του την Κόνιτσα από τις αρχές της δεκαετίας του 1880 και για περίπου σαράντα χρόνια.¹

1. Ευθυμίου, *Γιατροί, Η. Ε.* 1982, σ. 351.

ΝΙΚΟΥΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΧΡΗΣΤΟΥ

Άσκησε το επάγγελμα στην Ήπειρο για μικρό χρονικό διάστημα. Το όνομα του αναφέρεται σε δύο πιστοποιητικά που του χορηγήθηκαν, το ένα στα Ιωάννινα και το άλλο στην Κόνιτσα. Ο λόγος που τα ζήτησε ήταν η κατάληψη μίας προξενικής θέσης. Το περιεχόμενο των πιστοποιητικών είναι το εξής:.

Πιστοποιητικόν Ιωαννίνων

Οι υποφαινόμενοι πιστοποιούμεν εντίμως, ότι ο Κύριος Δημ. Νικούσης Έλλην ιατρός, ελθών ενταύθα περίσυ τον Απρίλιον μήνα, διέμεινε επί τινας ημέρας άγνωστος ως τοιούτος' διά της θεραπείας όμως ενός παραλύτου εντελώς και αλάλου, του πέννιτος Ζαφυρίου Ιωαννίδου, ωρολογιοποιού, και πολλών άλλων ασθενών εγκαταλελειμμένων υπό των λοιπών ιατρών, εγένετο πασίγνωστος ως τοιούτος και εντός ολίγων ημερών εκτίσατο υπόληψιν σημαντικωτάτην. Εν δε τω ολίγω διαστήματι της ενταύθα διαμονής του ουδεμία αισχρά ή άτιμος πράξις ηκούσθη παρ' αυτού διαπραχθείσα, ήτις να εκηλίδωσε το έντιμον, ευσυνείδητον, φιλάνθρωπον, ειλικρινές και

χρηστώμενος του χαρακτήρος του· δι' ο δίδομεν το παρόν αυτώ οικειοθελώς προς χρήσιν και σύστασίν του· εν Ιωαννίνοις 18 Σεπτ. 1861.

Μελέτιος Πανταζίδης Σιναΐτης πρωτοσύγγελος Αγίας Αικατερίνης Ματθαίος, πρωτοσύγγελος του Μητροπολ. Ιωαννίνων, ομολογώ την αθωότητά του. (1862)...

(Ακολουθούν και άλλες υπογραφές μεταξύ των οποίων και των χειρουργών Χρήστου, Γεωργίου και Αποστόλου Παναγιωτίδου (βλ. λέξεις) και Κων/νου Ευαγγελίδου (βλ. λ.).)

Πιστοποιητικόν Κονίτζης

Οι υποφαινόμενοι κάτοικοι Κονίτζης, πιστοποιούμεν εντίμως και ευσυνειδήτως, ότι ο ιατρός Κύριος Δημήτριος Χρήστου Νικούση, αφ' ης στιγμής έφθασεν ενταύθα μέχρι σήμερον, και ως ιατρός και ως πολίτης Έλλην ουδένα παρεπίκρανεν αλλά μάλλον διά της ανεπιλήπτου αυτού διαγωγής, του φιλανθρώπου και μεγαλόφρονος χαρακτήρος του, απέκτησεν την υπόληψιν και αγάπην όλων σχεδόν των πολιτών, οτίνες εύχονται από καρδίας και την ενταύθα αποκατάστασίν του, και υποφαινόμεθα

εν Κονίτζη Αυγούστου 8, 1862.

(Ακολουθούν υπογραφές κληρικών και λαϊκών.)¹

1. Α.Υ.Ε., 1862/ 44/1, Αιτήσεις για κατάληψη προξενικών θέσεων.

ΝΟΤΣΚΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1877 με βαθμό καλώς.¹ Εργάστηκε στο Λάμποβο², την ιδιαίτερη πατρίδα του³, στην Κορυτσά (όπου το 1905 συμμετείχε στην επιτροπή που ήταν επιφορτισμένη με τη διατήρηση της τάξης στα εγκαίνια του ναού του Αγίου Γεωργίου)⁴ και στο Αργυρόκαστρο, τουλάχιστον ως το 1909⁵.

1. Λογ.δ. 1875-1876 και 1876-1877, σ. 141,

2. Φ. Η., φ. 774/7-11-1908.

3. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 175.

4. Α.Ο.Σ.Η., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 58, (Συνεδρίασις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 7/7/1905).

5. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ε.* 5/1986, σ. 156.

ΝΟΤΣΚΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του Κ.

Γεννήθηκε στο Λάμποβο του Αργυροκάστρου.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1884 με βαθμό λίαν καλώς.² Αφού εργάστηκε για λίγο καιρό στο Αργυρόκαστρο, πήγε στο Παρίσι όπου ειδικεύτηκε στην παθολογία. Από εκεί επέστρεψε το 1894³ ή το 1895⁴ και εγκαταστάθηκε στην

Κων/πολη και μετά, για δύο περίπου χρόνια, στο Αργυρόκαστρο. Στα τέλη του δέκατου ένατού αιώνα πήγε στην Κορυτσά όπου έμεινε ως τον θάνατό του.¹ Το 1918 διορίστηκε γιατρός στο νοσοκομείο της πόλης που τότε ιδρύθηκε¹, ενώ λίγα χρόνια νωρίτερα συμμετείχε κι αυτός στην επιτροπή υποδοχής των ξένων στα εγκαίνια του ναού του Αγίου Γεωργίου της Κορυτσάς⁵.

Στην Κορυτσά του συνέβη και ένα δυσάρεστο περιστατικό, του οποίου δυστυχώς δε γνωρίζουμε την κατάληξη. Τα μεσάνυχτα της 21/8/1921 συνελήφθη από τους Αλβανούς και στάλθηκε με συνοδεία στο φρούριο του Αργυρόκαστρου και από εκεί σε νησάκι κοντά στην Αυλώνα, όπου βρίσκεται η Μονή Σβορνέτοι.⁶ Η σύλληψή του έγινε χωρίς επίσημο αίτιο⁶, αλλά, αν λάβουμε όμως υπόψη μας πως εκείνα τα χρόνια το ζήτημα της Αυτόνομης Ηπείρου ήταν φλέγον και η στάση του Κ. Νότοκα σαφώς φιλελληνική, ίσως η σύλληψή του να μην ήταν και τόσο αναίτια.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 182.

2. *Λογοδ. 1883-1884*, σ. 100.

3. *Φ. Η.*, φ. 73/4-2-1894.

4. *Φ. Η.*, φ. 143/30-6-1895.

5. A.Q.S.H., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 58, (Συνεδριάσεις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 7/7/1905).

6. Γκλαβίνας, *Ιάκωβος, Η. Η.* 1986, σ. 65.

ΝΟΥΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γιαννιώτης που αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1871.¹ Εργάστηκε στα Ιωάννινα και για μικρό χρονικό διάστημα στην Κόνιτσα (1884).² Το 1893 φρόντισε το συνάδελφό του Ι. Πισυρή (βλ. λ.) ο οποίος είχε αρρωστήσει σοβαρά³, και το Νοέμβριο του επόμενου χρόνου εγγείρησε με επιτυχία κατά τον οφθαλμόν τον επίσκοπο Βελλάς, Βασίλειο⁴. Η εφημερίδα Αθηνών *Φωνή της Ηπείρου* έγραψε για το συμβάν: *Ο επίσκοπος Βελλάς κ. Βασίλειος εδημοσίευσεν εν τη "Κωνσταντινουπόλει" επιστολίν, δι' ης εξαίρει την επιστημονικὴν ικανότητα των εν Ιωαννίνοις ιατρών κ.κ. Νούλη και Φάντη (βλ. λ.), οτινες ενήργησαν επί του οφθαλμού αυτού, πάσχοντος εξ υποχύματος, επιτυχώς, εγγείρησιν και απήλλαξαν αυτόν σπουδαίου νοσήματος.*⁵ Το 1895 μετακόμισε στην Αθήνα χάριν της ανατροφής των τέκνων του. Οι Γιαννιώτες λυπήθηκαν για την αναχώρησή του, γιατί ήταν φιλόανθρωπος, μειλίχιος και καλός γιατρός.⁶

Τον Ιούνιο του 1876 πρόσφερε εκατόν ἑξί γρόσια στον έρανο που έκαναν οι τουρκικές αρχές για τον αυτοκρατορικό στρατό που βρισκόταν στην Ερζεγοβίνη.⁷

1. *Λογοδ. 1870-1871*, σ. 74.

2. Ευθυμίου, *Γιατροί, Η. Ε.* 1982, σ. 351

3. *Φ. Η.*, φ. 59/29-10-1893.

4. Φ. Η., φ. 113/18-11-1894.
5. Φ. Η., φ. 119/30-12-1894.
6. Φ. Η., φ. 168/22-12-1895.
7. Γιάνγια, φ. 349/23-6-1876.

ΝΟΥΜΑΝ ΠΑΣΑΣ

Αρχίατρος του τουρκικού στρατιωτικού νοσοκομείου των Ιωαννίνων το 1913.¹

1. Λουλές, Ιωάννινα, *Η. Η.* 1990, σ. 114.

ΝΤΑΝΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Εμπειρικός γιατρός της Πρεμετής στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΝΤΕΛΒΙΝΑ ΜΟΥΣΑ

Γεννήθηκε το 1882 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1910. Αρχικά εργάστηκε στο Δέλβινο και στο Αργυρόκαστρο. Το 1914 πήγε στην Αυλώνα και τέλος στο Φίρι. Πέθανε το 1947.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 198.

ΝΤΕΡΒΙΣ ΙΜΠΡΑΗΜ ΜΑΧΜΟΥΤ

Γεννήθηκε στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα στην Αυλώνα και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης. Εργάστηκε στην Αυλώνα και αργότερα στην Τουρκία.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 175.

ΝΤΖΕΜΑΛ ΜΠΙΕΗΣ

Έζησε στη Φράσερν, όπως φαίνεται από ένα έγγραφο του 1906.¹

1. Πλατάρν, *Σημειωματάριο*, σ. 67.

ΝΤΟΥΝΤΑΣ Κ.

Το 1895 έγινε δημαρχιακός γιατρός Παραμυθιάς, αντικαθιστώντας τον Δ.Α. Παναγιωτίδη (βλ. λ.).¹

1. Φ. Η., φ. 152/1-9-1895.

ΝΤΟΥΝΤΑΣ ΠΙΕΤΡΟΣ του Κ.

Γεννήθηκε στο Κεστοράτι του Αργυροκάστρου το 1860¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1891 με βαθμό καλώς². Εργάστηκε στο Αργυ-

ρόκαστρο και στο Λιμπόχοβο. Πέθανε το 1929.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 177.

2. *Λογοδ. 1890-1891*, σ. 143.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ του Γ.

Από τους Φιλιάτες της Ηπείρου.¹ Το 1901 αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών, με βαθμό *λίαν καλώς*.² Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του.¹

1. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σ. 118.

2. *Λογοδ. 1900-1901*, σ. 116.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ ή ΤΣΑΓΚΗΣ Ι.

Γεννήθηκε και έζησε στο Καπέσοβο του Ζαγορίου. Λόγω του ότι ασκούσε εμπειρική ιατρική ερχόταν συχνά σε προστριβές με τον επιστήμονα γιατρό Ιωάννη Λαμπρίδη (βλ. λ.). Πέθανε στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Βαρζώκας, *Πολιτισμός*, σσ. 14-15.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Εμπειρικός γιατρός από την Καλωτά του Ζαγορίου, πιθανόν ανειμιάς του γιατρού Δ. Πολύχρονου (βλ. λ.).¹ Το 1810 συνέγραψε έναν μεγάλο χειρόγραφο κώδικα με πρόλογο που έχει τον τίτλο *Ιατροσόφια* και που σήμερα βρίσκεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (περισσότερες πληροφορίες για το βιβλίο αυτό υπάρχουν στο κεφάλαιο που πραγματεύεται την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος).²

1. Βαβαρέτος, *Κομπογιαννίτες*, σ. 29.

2. Τζιόβας Φ., *Συγγραφείς*, σ. 16.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ του ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Διακεκριμένος γιατρός που γεννήθηκε στη Γότιστα και εργάστηκε στα Ιωάννινα.¹ Σπούδασε φιλοσοφία και ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Πίζας από όπου αποφοίτησε στις 6-6-1825.² Πέθανε το 1841 ή το 1842.¹

1. Αραβαντινός Π., *Ήπειρος Γ'*, σ. 198.

2. Σιδέρη, *Φοιτητές Πίζας Β'*, σ. 428.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Ν.

Γεννήθηκε στη Βούρμπιανη της Κόνιτσας το 1867.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1891 με βαθμό *λίαν καλώς*.² Άσκησε το επάγγελμα στην ιδιαίτερη πατρίδα του όπου και πέθανε το 1919.¹ Το 1893 εξελέγη εφοροεπίτροπος Βούρμπιανης.³

1. Ευθυμίου, *Βούρμπιανη Α'*, σ. 219.

2. *Λογοδ. 1890-1891*, σ. 147.

3. Ευθυμίου, *Βούρμπιανη Δ'*, σ. 375.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ του Β.

Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1884 με βαθμό καλώς.¹ Για δώδεκα χρόνια εργάστηκε ως δημαρχιακός γιατρός Φιλιππών αλλά το 1896 παραιτήθηκε λόγω του ότι μετατέθηκε στο Μαργαρίτι. Η εφημερίδα της εποχής *Φωνή της Ηπείρου*, που σχολιάζει το γεγονός, γράφει ότι αιτία της μετάθεσής του ήταν ο συνάδελφός του Βασίλειος Τζίβας (βλ. λ.), *ο υποκινήσας, ως λέγεται, ταύτα πάντα*.² Ο Ν. Οικονόμου μετά την παραίτησή του, συνέχισε να εργάζεται στους Φιλιάτες ασκώντας ελεύθερο επάγγελμα.³

1. *Λογοδ. 1883-1884*, σ. 101.

2. *Φ. Η.*, φ. 170/5-1-1896.

3. *Αέσιος, Ημερολόγιον 1899*, κατάλογος συνδρομητών.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Γεννήθηκε στην Κορυτσά το 1860. Σπούδασε, κατά τον Φ. Χότζα, στην Ιατρική Σχολή Αθηνών και εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του ως το θάνατό του, το 1901.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 196.

ΟΡΠΑΤΔΗΣ

Υγειονομικός γιατρός της Αυλώρας. Το 1874 πρόσφερε μισή οθωμανική λίρα για την αγορά της φυλακής που βρισκόταν δίπλα στο Διοικητήριο των Ιωαννίνων.¹

1. *Γιάννια*, φ. 256/17-7-1874.

ΠΑΛΙΟΣ Λ.

Άσκησε το επάγγελμα στην Πρέβεζα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 116.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ

Χειρουργός Ιωαννίνων, πιθανόν εμπειρικός. Στις 18/9/1861 υπόγραψε με άλλους συναδέλφους του ένα πιστοποιητικό το οποίο χορηγήθηκε στο γιατρό Δημ. Νικούση (βλ. λ.) προκειμένου να του χρησιμεύσει για την κατάληψη μίας προξενικής θέσης.¹

1. Α.Υ.Ε., 1862/44/1, Αιτήσεις για την κατάληψη προξενικών θέσεων.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Συνάδελφος του προηγούμενου με τον οποίο συνυπόγραψε το πιστοποιητικό που προαναφέρεται.¹

1. Α.Υ.Ε., 1862/44/1, Αιτήσεις για την κατάληψη προξενικών θέσεων.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Α.

Διαπρεπής γιατρός και λόγιος. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1883 με βαθμό καλώς.¹ Εργάστηκε επί δεκαετίες στην περιοχή Αργυροκάστρου, Δελβίνου, Παραμυθιάς και Μαργαριτίου.² Ως το 1895 χρημάτισε δημαρχιακός γιατρός Παραμυθιάς.³ Συμμετείχε στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των κατοίκων των χωριών της Παραμυθιάς Δράγανη και Καρβουνάρι, που τη νύχτα της Πρωτομαγιάς του 1895 καταστράφηκαν τελείως από σεισμό.⁴ Το 1902 διορίστηκε από την Ζάππειο Επιτροπή, που έδρευε στην Αθήνα, *τακτικός και διαρκής ιατρός του Λιαμπόβου*.² Εκτός από την ιατρική ασχολήθηκε και με την ιστορία της Θεσπρωτίας, καθώς και με τον βίο του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού.⁵

1. Λογ.δ. 1882-1883, σ. 73.

2. Φ. Η., φ. 473/5-4-1902.

3. Φ. Η., φ. 152/1-9-1895.

4. Κραψίτης, *Θεσπρωτικά*, σ. 224.

5. Κραψίτης, *ό. π.*, σσ. 14-15.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ Π.

Γεννήθηκε στην Παραμυθιά όπου άσκησε την ιατρική από τα τέλη του δέκατου ένατου ως τις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Μπέττης, Μαρούτσηδες, *Η. Ε.* 1969, σ. 220.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Χειρουργός που έζησε στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹ Ίσως εμπειρικός.

1. Α.Υ.Ε., 1862/44/1, Αιτήσεις για την κατάληψη προξενικών θέσεων.

ΠΑΝΑΣ

Γιαννιώτης γιατρός που κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των Ιωαννίνων από τα σουλτανικά στρατεύματα κατέφυγε στην Άρτα.¹ Άσκησε και εκεί το επάγγελμα, όπως φαίνεται από μία επιστολή του Χριστόδουλου Ευθυμίου προς τον Σταύρο Ιωάννου που γράφτηκε στις 17/10/1820.²

1. Διαμάντης, Πρόσφυγες, *Σκουφάς* 12/1955, σ. 15.

2. Κουγέας, Στ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 239.

ΠΑΝΣΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Εμπειρικός γιατρός στην Πρεμετή στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 40.

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Γ.

Εργάστηκε στο Τσούτλιο της Ηπείρου στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 56/25-7-1910.

ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

Γιατρός του ελληνικού στρατού κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των Ιωαννίνων (1912-13).¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σσ. 34-35.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Γεννήθηκε στην περιοχή του Πωγωνίου.¹ Αρχικά εργάστηκε στην Κορυτσά.^{2,3} Αργότερα στο Μπιλίστι, στο Οτσίσι και στο Πόγραδετς. Πέθανε στην Κορυτσά το 1910.¹ Λίγα χρόνια νωρίτερα συμμετείχε στην επιτροπή υποδοχής των ξένων στα εγκαίνια του ναού του Αγίου Γεωργίου στην Κορυτσά.⁴

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

2. *Φ. Η.*, φ. 109/21-10-1894.

3. *Φ. Η.*, φ. 227/21-2-1897.

4. Α.Κ.Σ.Η., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 58, (Συνεδράσεις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 7/7/1905).

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ του Κ.

Από το Σελλείο του Αργυροκάστρου. Τα πρώτα γράμματα τα διδάχτηκε στα Ζωγράφεια Διδασκαλεία της Ηπείρου.¹ Το 1894 αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών με βαθμό *λίαν καλώς*² και ειδικεύτηκε στο Παρίσι³. Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, όπου εγκαταστάθηκε το 1904³, αλλά και σε ολόκληρη την περιοχή του Αργυροκάστρου¹.

1. Παπαχρήστου, *Ζωγράφεια Διδασκαλεία*, *Η. Ετ.* 6/1985, σ. 253.

2. *Λογοδ.* 1893-1894, σ. 132.

3. *Φ. Η.*, φ. 567/19-3-1904.

ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Γεννήθηκε στη Στεγόπολη του Λιμπόχοβου το 1860.¹ Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από όπου αποφοίτησε το 1889 με βαθμό *λίαν καλώς*.² Άσκησε το επάγγελμα στην περιοχή του Πωγωνίου. Πέθανε το 1942.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 196.

2. *Λογοδ.* 1888-1889, σ. 106.

ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ ΜΙΧΑΗΛ

Ζαγορίσιος γιατρός από το Πάπιγκο,¹ που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή

Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1895 με βαθμό *λίαν καλώς*². Την ίδια χρονιά διορίστηκε κοινοτικός γιατρός στο Λεψήσι.³

1. Φ. Η., φ. 124/3-2-1895.

2. Λογοδ. 1894-1895, σ. 224.

3. Φ. Η., φ. 155/22-9-1895.

ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ ΜΙΧΑΗΛ του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Γεννήθηκε στην Αρίστη του Ζαγορίου το 1867.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1895 με βαθμό *λίαν καλώς*² και εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια. Κατά περιόδους υπήρξε κοινοτικός γιατρός Αρίστης³ και Σκαμνελίου⁴. Την άποψη για την ιατρική του ευρυμάθεια στηρίζει η ακόλουθη ευχαριστήρια επιστολή που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Ιωαννίνων *Ήπειρος*:

Ευχαριστήριον

Καθήκον απαραίτητον θεωρώ να εκφράσω και δημοσίαι τας απείρους μου ευχαριστίας και την άφατον ευγνωμοσύνην μου προς τον εν τη μειονότητι μας διακεκριμένον ιατρόν κ. Μιχαήλ Παπακώστα εξ Αρτισίτης, προβάντα θαρραλέως εις σπουδαίαν και επικίνδυνον εγχείρησιν της συζύγου μου μόνος του και σώσαντα αληθώς αυτήν εκ βεβαίου θανάτου και προφανούς κινδύνου.

*Ο ευγνωμονών σύζυγος
Θεόδωρος Κοντούλης
(κάτοικος Δολιανών)*⁵

1. Πέτσας-Σαραλής, σ. 313.

2. Λογοδ. 1894-1895, σ. 223.

3. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, Η. Ε. 1980, σ. 326.

4. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, Η. Ε. 1981, σ. 235

5. *Ήπειρος*, φ. 118/2-10-1911.

ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ ΠΕΤΡΟΣ

Εμπειρικός γιατρός στο Κεστοράτι στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Λέκκας, *Πολύτσανη*, σ.67.

ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ του Π.

Από το Αργυρόκαστρο.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1893 με βαθμό *λίαν καλώς*.² Άσκησε το επάγγελμα στο Αργυρόκαστρο³ και αργότερα στο Λιμπόχοβο και στη Χειμάρρα¹. Πέθανε στην Κωνσταντινούπολη το 1916.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 176.

2. Λογοδ. 1892-1893, σ. 165.

3. Φ. Η., φ. 103/9-9-1894.

ΠΑΠΑΚΩΣΤΗΣ ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ του Ι.

Γιαννιώτης γιατρός που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Αποφοίτησε το 1880 με βαθμό καλώς.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του.²

1. Λογοςδ. 1879-1880, σ. 36.

2. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ ή ΓΡΑΝΙΤΣΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Γεννήθηκε το 1864¹ στη Γρανιτσοπούλα των Ιωαννίνων². Μετά το τέλος των σπουδών του ειδικεύτηκε για μία διετία στο Παρίσι³ και στη συνέχεια εγκαταστάθηκε αρχικά στη Ζίτσα⁴ και από το 1899 στα Ιωάννινα³. Αργότερα πήγε στην Ξάνθη όπου διέπρεψε, ενώ κατά τον πόλεμο του 1913-14 επέστρεψε στη Ζίτσα όπου και πέθανε το Νοέμβριο του 1929. Η ανιδιοτέλειά του και η γενναιοδωρία του υπήρξαν παροιμιώδεις.⁵

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 163.

2. Οικονόμου Β., ό. π., σ. 153.

3. Φ. Η., φ. 329/30-4-1899.

4. Ε. Η., φ. 3/12-10-1895.

5. Οικονόμου Β., ό. π., σσ. 161-162.

ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ Ν.

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Πέθανε σε μεγάλη ηλικία.¹

1. Αγών, φ. 13/18-6-1899.

ΠΑΠΑΣΤΕΡΓΙΟΥ ή ΠΟΥΤΣΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Για το γιατρό Παπαστεργίου εύγλωττο είναι το άρθρο του ανταποκριτή της εφημερίδας *Φωνή της Ηπείρου* στο Μέτσοβο: *Μεταξύ των Νεοφωτίστων της ρωμουνικής προπαγάνδας συγκαταλέγεται από τινος και ο εν ιατροίς άριστος κ. Ιωάννης Παπαστεργίου ή Πούτσαρης. Το περί ου ο λόγος υποκείμενον υφ' όλης τας απόψεις Ηθικής και Οικονομίας προσεταιρίσθησαν οι της προπαγάνδας και καθ' α εμάθομεν διόρισαν αυτό ιατρόν εν Ιωαννίνοις με διακόσια εικοσόφραγκα μισθόν... Μέτσοβον 9/11/1907.*¹

1. Φ. Η., φ. 736/7-12-1907.

ΠΑΠΠΙΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ του Δ.

Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών, από όπου αποφοίτησε το 1898 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Μετά το τέλος των σπουδών του εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα όπου άσκησε το επάγγελμα. Το Μάιο του 1912 πήγε ένα εκπαιδευτικό ταξίδι στο Παρίσι², το οποίο διήρκεσε ένα μήνα³. Μετά την επιστροφή του δημο-

σίευσε στην εφημερίδα Ιωαννίνων *Ήπειρος* μία μελέτη, στην οποία υμνούσε τα αποτελέσματα του φαρμάκου 606, όταν χορηγείτο σε συνδυασμό με υδράργυρο σε ασθενείς που έπασχαν από σύφιλη.⁴ Την ίδια χρονιά διορίστηκε από την Εφοροεπιτροπή Ιωαννίνων μαζί με άλλους τέσσερις συναδέλφους του γιατρός των φτωχών της πόλης.⁵ Το 1911 πρόσφερε πέντε οθωμανικές λίρες για την ανοικοδόμηση του παλαιού κτιρίου της Μητρόπολης Ιωαννίνων.⁶

Ο Ε. Παππάς συμμετείχε και στην πολιτιστική κίνηση των Ιωαννίνων. Η εφημερίδα *Ήπειρος* έγραψε στις 11/3/1912: *Παρακαλούνται τα μέλη του "Συνταγματικού Πολιτικού Συνδέσμου" όπως την προσεχή Κυριακή 11 τρέχοντος μηνός και ώραν 4.30' πρωίας προσέλθωσιν εις το Κατάστημα τούτο όπου ο ιατρός κ. Ευάγγελος Παππάς θέλει ομιλήσῃ: "Περί κοινωνικού ζητήματος".*⁷

1. Λογ.δ. 1897-1898, σ. 100.

2. *Ήπειρος*, φ. 150/13-5-1912.

3. *Ήπειρος*, φ. 155/17-6-1912.

4. *Ήπειρος*, φ. 158/8-7-1912.

5. *Ήπειρος*, φ. 139/26-2-1912.

6. Τζιόβας Π., Γερβάσιος, *Η. Ε.* 1982, σ. 698.

7. *Ήπειρος*, φ. 141/11-3-1912.

ΠΑΠΠΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Εμπειρικός γιατρός από το Μονοδένδρι του Ζαγορίου. Εργάστηκε σε ολόκληρη την περιοχή του Ζαγορίου κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Παῖσιος, Πάπιγκο, *Η. Ε.* 1972, σ. 687.

ΠΑΡΑΤΣΑΣ

Φοίτησε στο πρακτικό ιατρικό σχολείο του Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.) και εργάστηκε στο Ζαγόρι στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Ασχολείτο ιδιαίτερα με τις οφθαλμικές παθήσεις.¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σ.σ. 680-681.

ΠΑΡΛΑΠΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε στο Λιασκοβέτσι του Ζαγορίου.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1862 με βαθμό καλώς.² Εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια.¹ Το Μάρτιο του 1873³ παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο Ιωαννίνων, το οποίο του έδωσε την άδεια να ασκεί την ιατρική.⁴ Ο Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) τον αποκαλεί *εραστή των φυσικών επιστημών και βοτανικών άριστον*.⁵

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σσ. 70-71.

2. Λογ.δ. 1861-1862, σ. 26.

3. *Γιάνγια*, φ. 192/26-3-1873.

4. Α. Α., φ. 1075)12/24-4-1873.

5. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά Α'*, σ. 63.

ΠΑΣΧΑΛΗΣ ή ΠΑΣΧΑΛΟΓΑΟΥ Χ.

Εμπειρικός γιατρός από το Καπέσοβο του Ζαγορίου, που όπως φαίνεται ήταν ευφύεστατος. Χρημάτισε γιατρός και μυστικοσύμβουλος των σουλτάνων Αβδούλ Χαμίτ Α΄, Σουλεϊμάν Γ΄, Μουσταφά Δ΄ και Μαχμούτ Β΄.¹ Όταν ο Αλή πασάς ανάλαβε το πασαλίκι των Ιωαννίνων, ο Πασχάλης έγινε γιατρός του.² Μετά την πτώση του Αλή, φυλακίστηκε στην Κωνσταντινούπολη όπου και πέθανε από δυσεντερία το 1823.¹

Η λαϊκή μούσα έγραψε γι' αυτόν:

*Νούτοος αχ το Καπέσοβον
Πασχάλης αχ την Πόλη
έφεραν τον Αλή πασά
μέσα εις το Ζαγόρι.³*

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *H. E.* 1965, σ. 680.

2. Αραβαντινός Σ., *Αλή πασάς Β΄*, σ. 472.

3. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ2*, κεφ. Αλή πασάς, σ. 259

ΠΑΤΑΙΑΣ Ι.

Επιστήμονας γιατρός που εργάστηκε στη Ζονδήλη του Ζαγορίου κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹ Δεν είναι γνωστό πού σπούδασε.

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σ. 338.

ΠΑΤΣΟΥΚΑΣ ΠΑΥΛΟΣ του ΑΧΙΛΛΕΑ

Ζαγορίσιος που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1905 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στο Ζαγόρι.² Ήταν κάτοικος Κάτω Σουδενών, όπως φαίνεται από εκλογικό κατάλογο του χωριού.³

1. *Λογοςδ. 1904-1905*, σ. 224.

2. *Ήπειρος*, φ. 296)496/30-1-1915.

3. Τζιόβας Β., Κ. Σουδενά, *Ζ.* 2/1991.

ΠΑΧΩΜΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Σπούδασε στο Παρίσι. Την εποχή του Αλή πασά άσκησε για πολλά χρόνια το επάγγελμα στα Ιωάννινα, ενώ αργότερα εργάστηκε στην επαναστατημένη Ελλάδα. Τα έτη 1834-1837 βρισκόταν στην Κόνιτσα, όπως μαρτυρεί μία αναφορά του προς τον πασά των Ιωαννίνων, με την οποία ζητάει να πληρωθεί καθυστερημένους μισθούς του από το *Κοινόν την Κόνιτσα*.¹

1. Ευθυμίου, Γιατροί, *H. E.* 1982, σ. 350.

ΠΕΜΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γεννήθηκε περί το 1853 στη Μπούχαλη της Πρεμετής και πέθανε το 1908.

Εμπειρικός γιατρός, ειδικός στις παθήσεις των οφθαλμών και στα τραύματα που εργάστηκε στα Ιωάννινα και στη Μακεδονία.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 104.

ΠΕΡΟΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ του Ι.

Γεννήθηκε στην Κόνιτσα¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1890, με βαθμό *καλώς*². Εργάστηκε στην Πυρσόγιαννη της Κόνιτσας.¹

1. Παπαχρήστου, Ζωγράφεια Διδασκαλεία, *Η. Ετ.* 6/1985, σ. 253.

2. *Λογοδ.* 1889-1890, σ. 168.

ΠΕΣΚΕΠΙΑ ΤΑΧΣΙΜ

Από το Αργυρόκαστρο. Σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1895. Εργάστηκε αρχικά στο Αργυρόκαστρο, αργότερα στην Αυλώνα (1899-1911) και τέλος στην Τουρκία, όπου και πέθανε.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 181.

ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Εργάστηκε στην περιοχή Μαλακασίου. Εκτελούσε και χρέη ιατροδικαστή, όπως φαίνεται από ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Αθηνών *Φωνή της Ηπείρου* το Φεβρουάριο του 1900.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 367/11-2-1900.

ΠΕΤΡΙΔΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ του Π.

Γεννήθηκε στην Δρόβιανη¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1885 με βαθμό *λίαν καλώς*². Στην αρχή εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του (1887-1890), αλλά αργότερα εγκαταστάθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου όπου, από το 1890 ως το 1937, χρημάτισε διευθυντής του εκεί ελληνικού νοσοκομείου.¹

1. Μπάρας, *Δέλβινο*, σ. 304.

2. *Λογοδ.* 1884-1885, σ. 68.

ΠΕΤΡΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Εργάστηκε στο Μέτσοβο¹, αφού αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1877 με βαθμό *καλώς*². Το 1893 η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* έγραψε γι' αυτόν: *Ο ενταύθα ιατρός Ν. Πετρίδης καταγγελλθείς υπό μερικών κατοίκων ότι μετρήχeto άνευ αδείας το επάγγελμα του ιατρού, ανεχώρησε προχθές*

δι' Ιωαννίνων εις Κωνσταντινούπολιν όπως δώση πρακτικές εξετάσεις και λάβη άδειαν.¹

1. Φ. Η., φ. 50/27-8-1893.

2. Λογοδ. 1876-1877, σ. 142.

ΠΕΤΡΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Παραμυθιά στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹ Μάλλον εμπειρικός.

1. Φ. Η., φ. 799/26-6-1909.

ΠΙΡΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο από το 1850 ως το 1885.¹

1. Χότζα, Ιατρική, σ. 41.

ΠΙΣΠΙΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Π.

Γεννήθηκε στα Λάζαινα των Κατσανοχωρίων Ιωαννίνων.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1884 με βαθμό *λίαν καλώς*² και στη συνέχεια πήγε στο Παρίσι όπου εκπόνησε διδακτορική διατριβή¹. Από τη Γαλλία επέστρεψε έξι χρόνια αργότερα¹ και εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα. Εκεί άσκησε το επάγγελμα για πολλά χρόνια. Το 1897, μάλιστα, τον βρίσκουμε να εργάζεται δωρεάν σε κάποιο από τα νοσοκομεία της πόλης που δεν κατονομάζεται.³ Την επιστημονική του αξία αποδεικνύουν δύο ευχαριστήριες επιστολές που δημοσιεύονται στην εφημερίδα της εποχής *Ήπειρος*. Στην πρώτη γίνεται απλή αναφορά, γιατί έχει ήδη παρατεθεί στο βιογραφικό του γιατρού Π. Μίνω (βλ. λ.), τον οποίο επίσης αφορά.⁴ Η δεύτερη έχει ως εξής:

Ευχαριστήριον

Εις τον ιατρόν κ. Γ. Σταυρίδην όστις έσωσεν προ εννέα ημερών την ετοιμοθάνατον σύζυγόν μου διά σπουδαίας μαιευτικής εγχειρήσεως, ως και τον παριστάντα κατά την εγχείρησιν ιατρόν κ. Ι. Πισπιρήν και την μάϊαν Κυρίαν Θεοχαρίστην Καρβούνη εκφράζω τας απείρους ευχαριστίας μου.

Εν Ιωαννίνοις τη 2 Ιουλίου 1910

Π. Δ. Γιαχνής

*(σελλοποιός)*⁵

Όπως διαβάζουμε σε εφημερίδα της εποχής (Οκτώβριος του 1893), ο Ι. Πισπιρής χρειάστηκε και ο ίδιος τις ιατρικές υπηρεσίες των συναδέλφων του: *Ο εν Ιωαννίνοις ιατρός κ. Ι. Πισπιρής παθών εκ σοβαράς ασθενείας ιάθη εντελώς*

μετά τρίμηνον θεραπείαν και επιμέλειαν των Ιατρών κ.κ. Αθ. Γεωργίτση (βλ. λ.) και Γ. Νούλη (βλ. λ.).⁶

Ο Ιωάννης Πισπιρής ξεχώρισε και για την πατριωτική του δράση. Ήταν μέλος της Πατριωτικής Οργάνωσης Ιωαννίνων και έδρασε με το ψευδώνυμο Αλεξάνωφ.⁷ Τον Αύγουστο του 1908 ο ελληνισμός της Ηπείρου σύστησε τον Ελληνικό Πολιτικό Σύλλογο, μεταξύ των συμβούλων του οποίου ήταν ο Ι. Πισπιρής. Προσωπικές διαμάχες μεταξύ των μελών του συλλόγου οδήγησαν λίγο αργότερα στη διάσπασή του και στη συγκρότηση ενός νέου, του Λαϊκού Προοδευτικού Συλλόγου, με πρόεδρο τον Πισπιρή.⁸ Ασχολήθηκε επίσης με τα κοινά. Όταν επέστρεψε από το Παρίσι χρημάτισε πρόεδρος της Εφοροεπιτροπής Κατσανοχωρίων⁹, καθώς και του Λαϊκού Προοδευτικού Συλλόγου Κατσανοχωρίων¹⁰, ενώ το 1911 πρόσφερε δέκα οθωμανικές λίρες για την ανοικοδόμηση του κτιρίου της Μητρόπολης Ιωαννίνων¹¹. Οι συντοπίτες του εκτιμώντας την όλη προσφορά του στον τόπο, τον έστειλαν στην Βουλή των Ελλήνων. Τον Ιούνιο του 1915 εξελέγη βουλευτής με τον συνδυασμό του Δαγκλή, παίρνοντας 17.175 ψήφους.¹²

1. Φ. Η., φ. 7/23-10-1892.

2. Λογοδ. 1883-1884, σ. 98.

3. Σαλαμάγκας Δ., Άπαντα Ε', κεφ. Οικογένεια, σ. 35.

4. Ήπειρος, φ. 72/14-11-1910.

5. Ήπειρος, φ. 53/4-7-1910.

6. Φ. Η., φ. 59/29-10-1893.

7. Δόβα, Προδρομικά, Η. Ετ. 8-10/1982, σ. 51.

8. Βακαλόπουλος, Ήπειρος, σσ. 665-666.

9. Φ. Η., φ. 17/8-1-1893.

10. Σαλαμάγκας Δ., Λευτεριά, σ. 150.

11. Τζιόβας Π., Γερβάσιος, Η. Ε. 1982, σ. 698.

12. Ήπειρος, φ. 347/547/3-6-1915.

ΠΙΣΠΥΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Ν.

Από τη Δόλιανη του Ζαγορίου.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1857, με βαθμό καλώς.² Ο Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) έγραψε για το θάνατό του: ...προώρως των βίον καταλιπών και γενικής τιμής και αγάπης απολαύων διά τα σπάνια αυτού προτερήματα...¹

1. Λαμπρίδης Ι., Ζαγορικά Α', σ. 63.

2. Λογοδ. 1856-1857, σ. 20.

ΠΟΛΕΝΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Γεννήθηκε στην Πολένα της Κορυτσάς το 1850 και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1889. Άσκησε την μαιευτική, γυναι-

κολογία και μικρή χειρουργική στη Κορυτσά.¹ Στις 10/7/1905 παρέστη στα εγκαίνια του ναού του Αγίου Γεωργίου ως μέλος της επιτροπής που εξελέγη από τη Δημογεροντία της Κορυτσάς με σκοπό τη φροντίδα των προσκεκλημένων στην τελετή.² Πέθανε το 1930.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 177.

2. Α.Q.S.H., Fondi 141, Dosja 226, Fl. 58, (Συνεδριάσεις της Δημογεροντίας, εν Κορυτσά τη 7/7/1905).

ΠΟΛΥΣΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ του Σ.

Γράφει για τον Κ. Πολύση η εφημερίδα *Ήπειρος* στις 14/2/1910:

*Εκ πτωχών μεν, αλλ' εντίμων γονέων ορμώμενος μετά την εκ της Μετσοβείου Σχολής αποφοίτησίν του και επί τινα έτη εξάσκησιν του διδασκαλικού επαγγέλματος έν τινι χωρίω των Γρεβενών, μεθ' ην αποπερατώσας και εν τη Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων τας γυμνασιακάς του σπουδάς επανέλαβε την διδασκαλίαν εν τη Μετσοβείω Σχολή επί τινα έτη, μετέβη εις το Εθνικόν Πανεπιστήμιον Αθηνών οπόθεν αναγορευθείς διδάκτωρ της Ιατρικής (το 1901, με βαθμό λίαν καλώς²) εξήσκησεν ευδοκίμως το ιατρικόν επάγγελμα εν τε Μαλακασίω, χωρίω Θεσσαλικώ και εν τη πατρίδι του μέχρι της χθες ως κοινοτικός ιατρός. Ο καρκίνος, η ανίατος αύτη ασθένεια, διέκοψε την επί της γης δράσιν του, αφαρπασθέντος προώρως... 14/2/1910."*¹

1. *Ήπειρος*, φ. 33/14-2-1910.

2. *Λογοδ. 1900-1901*, σ. 116.

ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε στο Τσεπέλοβο του Ζαγορίου¹ και σπούδασε στο πρακτικό ιατρικό σχολείο του Αδάμιου Γοργίδα (βλ. λ.)². Εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια ως τον θάνατό του, το 1871¹. Συναναστρεφόταν τον ιατροφιλόσοφο Ι. Βηλαρά (βλ. λ.), όταν αυτός κατά τον αποκλεισμό του Αλή πασά κατέφυγε στο Τσεπέλοβο.³ Ήταν ελεοθέτης. Με τη διαθήκη του άφησε τριακόσιες χιλιάδες γρόσια σε μετρητά και ομόλογα με σκοπό να κατατεθούν στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος και από τον τόκο αυτών όρισε να προικοδοτούνται κάθε χρόνο δύο φτωχά κορίτσια, με χίλια γρόσια η κάθε μία, και με τα υπόλοιπα να πληρώνεται ο *επί της εκτιμίσσεως φόρος των ακινήτων κτημάτων* όλης της κοινότητας Τσεπελόβου και της Μονής Ρογκοβού. Οι συγγενείς του όμως προσέβαλαν τη διαθήκη του με αποτέλεσμα το ποσό του κληροδοτήματος να συρρικνωθεί στο ελάχιστο.¹

1. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*, σσ. 131-132.

2. Παναγιωτίδου, *Γοργίδας*, σσ. 322-323.

3. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σσ. 680-681.

ΠΟΝΤΙΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Δεν είναι γνωστό πού σπούδασε ιατρική. Το 1870 συμμετείχε στο Ιατροσυνέδριο για τον έλεγχο των διπλωμάτων των γιατρών, χειρουργών και φαρμακοποιών που άρχισε τις εργασίες του στις 19/10/1870, με έδρα τα Ιωάννινα.¹ Στην ίδια επιτροπή παρουσίασε και ο ίδιος το δίπλωμά του την επόμενη χρονιά² καθώς και το 1873³.

Το φθινόπωρο του 1866 υπέγραψε με άλλους πολίτες των Ιωαννίνων μία επιστολή που υπεραμυνόταν της καλής διοίκησης του Διοικητή της Ηπείρου Αχμέτ πασά.⁴ Ο ιατροφιλόσοφος Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) τον αποκαλεί *πολύγλωσσον και φιλόανθρωπον ιατρόν*.⁵

1. Γιάνγια, φ. 73/26-10-1870.

2. Γιάνγια, φ. 109/19-7-1871.

3. Γιάνγια, φ. 192/26-3-1873.

4. Τ. Β., φ. 1006/3-8-1866.

5. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

ΠΟΣΙ ΜΟΥΣΤΑΦΑ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο στα μέσα της δεκαετίας του 1840. Αρχικά ήταν στρατιωτικός γιατρός στην Τουρκία. Αργότερα άσκησε ελεύθερο επάγγελμα στο Αργυρόκαστρο και στην Καβάγια. Πέθανε στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΠΟΣΙ ΝΕΪΜ

Αποφοίτησε το 1885 από την Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης και άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα, στους Φιλιάτες και στο Αργυρόκαστρο όπου και γεννήθηκε, το 1850. Πέθανε σε ηλικία σαράντα ετών.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΠΟΤΣΗΣ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ του ΘΩΜΑ

Γεννήθηκε στην Κορυτσά το 1879.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1904 με βαθμό *λίαν καλώς*² και εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του όπου πέθανε πολύ νέος¹.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 196.

2. *Λογος*. 1903-1904, σ. 63.

ΠΟΤΣΟΛΗΣ

Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο κατά την πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 116.

ΠΟΥΜΟ ΧΑΖΙ

Γεννήθηκε το 1879 στο Αργυρόκαστρο και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1910. Εργάστηκε στο Δέλβινο, στο Αργυρόκαστρο και τέλος στο Πεκίνο του Ελβανίας ως το θάνατό του, το 1936.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 187.

ΠΟΥΤΕΤΣΗΣ ΠΑΥΛΟΣ του Ν.

Από το Αργυρόκαστρο. Σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από όπου αποφοίτησε το 1907 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα όπου εγκαταστάθηκε το 1911.² Οι εφημερίδες της εποχής ασχολούνται συχνά μαζί του, άλλοτε αναγγέλλοντας ταξίδια του, στην Ελβετία για να συνοδεύσει ασθενή του ή στη Γαλλία για να ενημερωθεί πάνω στις εξελίξεις της επιστήμης του³, και άλλοτε διαφημίζοντας τις ιατρικές του δραστηριότητες: *Συνιστώμεν την κλινικήν του Ιατρού κ. Παύλου Πουτέτη (οδός Κωλέττη πλησίον του Δικαστικού Μεγάρου). Παθολογικά, Γυναικολογικά, Παιδιατρικά νοσήματα. Τους απόρους δωρεάν εκάστην Πέμπτην 1 μ.μ.*⁴

Το 1921 διορίστηκε υγειονομικός διοικητής Ηπείρου.⁵ Επί σειρά ετών διετέλεσε πρόεδρος του Βορειοηπειρωτικού Συλλόγου.⁶ Ήταν κι αυτός ένας από τους πολλούς Ηπειρώτες γιατρούς που αγωνίστηκαν εναντίον των Τούρκων. Ανήκε στην Πατριωτική Οργάνωση Ιωαννίνων και είχε το ψευδώνυμο *Ήφαιστος*.⁷ Πέθανε το Δεκέμβριο του 1952 σε ηλικία 70 ετών.⁸

1. *Λογοδ.* 1906-1907, σ. 151.

2. *Ήπειρος*, φ. 97/8-5-1911.

3. *Ήπειρος*, φ. 135/30-1-1912.

4. *Ήπειρος*, φ. 285)485/4-1-1915.

5. *Ήπειρος*, φ. 952)1052/10-12-1920.

6. *Ήπειρος*, φ. 960)1060/31-12-1920.

7. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.

8. Κόκκινος, Γεγονότα, *Η. Ε.* 1953, σ. 109.

ΠΟΥΤΟ ΜΠΕΚΙΡ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1883 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1910. Μετά την αποφοίτησή του και για δύο χρόνια ήταν παθολόγος του τουρκικού στρατού στο Δέλβινο. Αργότερα εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο, στην Αυλώνα, στο Σιγιάκι, από το 1912 ως το 1920 που διορίστηκε στην Επισκοπή, και στη συνέχεια στην Κρούγια. Το 1930 έγινε δημαρχιακός γιατρός των Τιράνων και την επόμενη χρονιά υγειονομικός επιθεωρητής, θέση που διατήρησε ως το

1934 που διορίστηκε διευθυντής του νοσοκομείου Τιράνων για δύο χρόνια. Τέλος εργάστηκε στους Αγίους Σαράντα ως το θάνατό του, το 1952.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 198.

ΠΡΕΜΕΤΙ ΜΠΕΝΤΡΙ

Γεννήθηκε στην Πρεμετί το 1871. Σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1904. Από το 1913 εργάστηκε στην Αυλώνα. Πέθανε το 1954.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 188.

ΠΡΙΓΚΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Ζαγορίσιος από το Μονοδένδρι που εργάστηκε στην Κόνιτσα για πενήντα συνεχή χρόνια.¹ Το 1871 παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο του βιλαετιού και πήρε την άδεια να ασκεί νόμιμα το επάγγελμα.² Τρία χρόνια αργότερα έδωσε μία οθωμανική λίρα για τον *έρανο* που έκαναν οι τουρκικές αρχές για την αγορά της φυλακής που βρισκόταν δίπλα στο Διοικητήριο των Ιωαννίνων.³ Λόγω του ένθερμου πατριωτισμού του συνελήφθη το 1883 και φυλακίστηκε, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να ξοδέψει όλη του την περιουσία προκειμένου να σωθεί.¹ Κατά τη διάρκεια της δημαρχίας του πρώτου δήμαρχου της Κόνιτσας Νταλίπ Αλή μπέη (1875-1905) διετέλεσε για αρκετά χρόνια μέλος του δημοτικού συμβουλίου.⁴ Πέθανε το 1894 σε μεγάλη ηλικία στην Κόνιτσα. Η κηδεία του έγινε πάνδημη και με μεγάλη μεγαλοπρέπεια, ενώ τον επικήδειο εκφώνησε ο επίσκοπος Βελάς, Βασίλειος.¹

1. Φ. Η., φ. 106/30-9-1894.

2. *Γιάνγια*, φ. 109/19-7-1871.

3. *Γιάνγια*, φ. 248/22-5-1874.

4. Ευθυμίου, *Χρονικά*, Η. Ε. 1979, σ. 619.

ΠΡΙΓΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του Ι.

Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1893 με βαθμό *λίαν καλώς*¹ και εργάστηκε στην Κόνιτσα στα τέλη του δέκατου ένατου² και στις αρχές του εικοστού αιώνα³. Πιθανόν γιος του προηγούμενου.

1. *Λογος. 1892-1893*, σ. 160.

2. Φ. Η., φ. 251/17-10-1897.

3. Ευθυμίου, *Γιατροί*, Η. Ε. 1982, σ. 351.

ΡΑΖΗΣ

Γιατρός του Αλή πασά.¹ Ίσως καταγόταν από την Κεφαλονιά.

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 78.

ΡΑΟΥΦ ΕΦΕΝΤΗΣ

Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο, στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 116.

ΡΑΠΤΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ του ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Γεννήθηκε στο Μονοδένδρι του Ζαγορίου το 1875¹ και εργάστηκε στα Ζαγοροχώρια. Το 1911 χρημάτισε κοινοτικός γιατρός Μονοδενδρίου.²

1. Θεοδώρου, Μονοδένδρι, *Ζ.* 1991, φ. 157.

2. Τζιόβας, Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1981, σ. 14.

ΡΕΚΚΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ του Δ.

Γιαννιώτης που αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1886.¹ Αμέσως μετά το τέλος των σπουδών του εργάστηκε για τρία χρόνια στην Αθήνα κοντά στον καθηγητή Αρεταίο και κατόπιν πήγε στο Παρίσι, όπου έμεινε δύο χρόνια για να ειδικευτεί στη χειρουργική. Επιστρέφοντας το 1894 εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα και άρχισε να εργάζεται στο νοσοκομείο Χαμπτιέ.² Γνωστοποίησε μάλιστα στο κοινό την παρουσία του στο νοσοκομείο με τον ακόλουθο τρόπο:

Δρ. Β. Δ. Ρέκκας
χειρουργός
του αυτοκρατορικού νοσοκομείου Χαμπτιέ
εν Ιωαννίνους

*Αρχαίος βοηθός της Χειρουργικής Κλινικής Αθηνών παρά τω αειμνήστω καθηγητή Θ. Αρεταίω, εν Παρισίοις δε επί μακρόν χρόνον τελειοποιηθείς περί τα χειρουργικά, γυναικολογικά και αφροδίσια νοσήματα. Αι εγχειρήσεις πάσαι εκτελούνται παρ' αυτού δι' ασηψίας και αντισηψίας και διά γενικής ή τοπικής αναισθησίας κατά τας νεωτάτας και τελειοτάτας μεθόδους.*³

Στο Χαμπτιέ διηύθυνε τη χειρουργική κλινική για τρία χρόνια. Αργότερα (1900), η εφοροεπιτροπή των Αγαθοεργών Καταστημάτων τον διόρισε διευθυντή της χειρουργικής κλινικής του νοσοκομείου Χατζηκώστα.⁴ Τέλος, το 1922, έγινε διευθυντής του Δημοτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων.⁵ Δεν εργαζόταν όμως μόνο στα Ιωάννινα. Συχνά τον καλούσαν και σε άλλες πόλεις. Για παράδειγμα, τον Ιανουάριο του 1910 είχε πάει στην Πρεμετή όπου για αρκετές ημέρες εξέταζε ασθενείς από την περιοχή.⁶ Επίσης τον Οκτώβριο του 1913 προσεκλήθη στο Λιμπόχοβο, όπου εγχείρισε κάποιον απόγονο του Μαλήκ πασά.⁷ Τον Απρίλιο του 1906 πήγε στην Αθήνα όπου παρακολούθησε το ιατρικό συνέδριο που συνήλθε εκεί αυτό το έτος.⁸

Ο ανθρωπισμός του και το ποιόν της επιστημονικής του κατάρτισης γίνονται φανερά, αφενός από το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των μαχών του 1912-13 φρόντιζε μαζί με άλλους Έλληνες γιατρούς τους τραυματίες του τουρκικού στρατού, γιατί όπως έλεγε, *δεν είναι πλέον εχθροί αφού υποφέρουν*⁹, και αφετέρου από τις ευχαριστήριες προς αυτόν επιστολές που δημοσιεύονταν στις εφημερίδες της εποχής και από τις οποίες εντοπίστηκαν τρεις. Στην πρώτη δεν θα γίνει λεπτομερής αναφορά, γιατί ήδη υπάρχει στο βιογραφικό σημείωμα του Π. Μίνω (βλ. λ.).¹⁰ Η δεύτερη είναι η ακόλουθη:

Ευχαριστήριον

Απαλλαγείς οξείας ιρίτιδος, ήτις επί μήνα μ' εβασάνισεν και μ' ημποδισεν των ασχολιών μου, θεωρώ καθήκον να εκφράσω τας ευχαριστίας μου εις τον διακεκριμένον φίλον ιατρόν της πόλεώς μας κ. Β. Ρέκκαν, λίαν προθύμως παρασχόντα μοι τας πολυτίμους επιστημονικάς του συμβουλὰς εξ ὧν είδον ταχείαν και εύκολον θεραπείαν.

*Γ. Χατζής*¹¹

Τέλος, στην τρίτη επιστολή, ο προηγούμενος επιστολογράφος ευχαριστεί το γιατρό *διά την ευγενεστάτην προθυμίαν, μεθ' ης παρέσχε τας πολυτίμους αυτού ιατρικάς περιθάλψεις εις την αναγκασθείσαν να υποβληθεί εις εγχείρησιν εκ σοβαράς μαστίτιδος σύζυγόν του.*¹²

Το Μάρτιο του 1906 ο Β. Ρέκκας εισηγήθηκε στο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο θέμα *περί εχينوκόκκων* και η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* ασχολήθηκε εκτενώς με το γεγονός:

Ο επί του περί εχينوκόκκων θέματος εισηγητής εν τῷ Πανελληνίῳ Ιατρικῷ Συνεδρίῳ, κ. Β. Ρέκκας, χειρουργός των νοσοκομείων Ιωαννίνων, αρχόμενος της ιστορίας των υδατίδων από των αρχαιότατων χρόνων μέχρι της οριστικής αὐτῶν αποκαλύψεως, περιέγραψε την εξέλιξιν του παρασίτου και ανέπτυξε διά μακρῶν το ζήτημα της αιτιολογίας και της συχνότητος αὐτοῦ εν ταις διαφόροις χώραις και ενδιέτριψεν ειδικώτερον επί της συχνότητος της εχينوκοκκιάσεως εν Ηπείρῳ. Εκ στατιστικῆς 54 περιπτώσεων, ως αναφέρει, εξάγει:

- α) ὅτι εν Ηπείρῳ ἔνεκεν των ιδιαιτέρων συνθηκῶν του βίου των καταίκων και των ενασχολήσεων αὐτῶν, η πάθησις εἶναι ἀρκούντως συχνή,*
- β) ὅτι η εχينوκοκκίασις ἀνίσως κατανέμεται εν ταις διαφόροις ηπειρωτικαῖς ἐπαρχίαις,*
- γ) ὅτι αἱ μάλλον μαστιζόμεναι τοιαῦται εἶναι αἱ του Ἀργυροκάστρου και της Χειμάρρας.*

Καταλήγων υπέλαβε διά βραχέων ότι πλην της διά λαπαροτομίας επεμβάσεως κατά των υδατίδων, θεωρεί εν ορισμέναις περιπτώσεσιν ως μέθοδον ουχί απορριπτέαν και την παρακέντησιν, τελουμένην δι' αυστηράς ασιψίας και ακολουθουμένην υπό ενέσεως εις την κοιλότητα της κύστεως, κατόπιν τελείας αυτής εκκενώσεως, θερμής (45°C) διαλύσεως χλωριούχου νατρίου (7:1000) εν αναλόγω ποσότητι προς το εξαχθέν υγρόν. Η μέθοδος αυτή, ούτως τροποποιηθείσα, εξέδωκεν επιτυχίας οριστικά διά μίας και μόνης παρακεντήσεως. Η ίασις επιτυγχάνεται επερχομένων συμφύσεων των τοιχωμάτων της κύστεως διά της προκαλουμένης εκ της θερμής ενέσεως σχετικής υπεραιμίας ή και διά της αναπτύξεως σαρκωδών βλαστήσεων, ως φρονεί ο *Le Dentu*. Εν περιπτώσει υποτροπής, διαπυήσεως ή πολυχώρου κύστεως καταφεύγει ο κ. Ρέκκας εις μίαν των εν εκάστη περιπτώσει δυναμένων να εφαρμοσθώσι μεθόδων της λαπαροτομίας, ως αναφέρει εν τη στατιστική του.¹³

Ο Βασίλειος Ρέκκας, εκτός από επιστημονικές είχε και άλλες δραστηριότητες. Τον Ιανουάριο του 1912 μίλησε στην αίθουσα του Συνταγματικού Πολιτικού Συνδέσμου με θέμα *Τα θαύματα της νεωτέρας χειρουργικής*¹⁴ και δέκα χρόνια αργότερα βραβεύτηκε για μία γλωσσική του μελέτη.¹⁵ Το 1911 πρόσφερε πέντε οθωμανικές λίρες για την ανοικοδόμηση του κτιρίου της Μητρόπολης Ιωαννίνων¹⁶, ενώ τρία χρόνια αργότερα ταρίχευσε με το συνάδελφό του Π. Μίνω (βλ. λ.) το νεκρό του ήρωα του Βορειοηπειρωτικού Αγώνα Α. Ζυγομαλά¹⁷.

Στα 1900 η Οθωμανική Κυβέρνηση του απένειμε το παράσημο *Μετζητιέ Τετάρτης Τάξεως* για τις ευδόκιμες ιατρικές του υπηρεσίες.¹⁸ Κατά τη διάρκεια των τελευταίων κοινοτικών εκλογών επί Τουρκοκρατίας, το 1911, ήταν υποψήφιος του κόμματος των *Ανεξαρτήτων*.¹⁹

Αυτό ήταν το φανερό έργο του γιατρού Ρέκκα γιατί, κρυμμένος κάτω από τον μανδύα του φιλήσυχου επιστήμονα, μαχόταν εναντίον των Τούρκων, όντας μέλος της Πατριωτικής Οργάνωσης Ιωαννίνων.²⁰

Πέθανε τον Οκτώβριο του 1924²¹, ενάμισι μήνα μετά τον θάνατο του εικοσάχρονου γιου του²², ο οποίος τον συγκλόνισε. Εξ αιτίας του θανάτου του ο Ιατρικός Σύλλογος Ιωαννίνων εξέδωσε ψήφισμα *επί τω θανάτω ενός εκλεκτού επιστήμονος και ενός χρηστού πολίτου Ιωαννίνων*, τον δε επικήδειο εκφώνησε ο πρόεδρος του Συλλόγου.²¹

1. Λογοδ. 1885-1886, σ. 90.

2. Φ. Η., φ. 122/20-1-1895.

3. Φ. Η., φ. 164/24-11-1895.

4. Αγών, φ. 80/19-9-1900.

5. *Ήπειρος*, φ. 1484)1584/7-12-1922.
6. *Ήπειρος*, φ. 57/1-8-1910.
7. *Ήπειρος*, φ. 67)247/19-10-1913.
8. *Φ. Η.*, φ. 665/14-4-1906.
9. *Ήπειρος*, φ. 69)249/22-10-1913.
10. *Ήπειρος*, φ. 72/14-11-1910.
11. *Ήπειρος*, φ. 124/13-11-1911.
12. *Ήπειρος*, φ. 160/22-7-1912.
13. *Φ. Η.*, φ. 667/28-4-1906.
14. *Ήπειρος*, φ. 134/22-1-1912.
15. *Ήπειρος*, φ. 29-3-1922.
16. Τζιόβας Π., Γερβάσιος, *Η. Ε.* 1982, σ. 698.
17. Παπαθεοδώρου, *Αρχείο Τσεκούρα*, σ. 499.
18. *Φ. Η.*, φ. 406/1-12-1900.
19. Κωστή, *Σταχυολογήματα*, σ. 29.
20. Δόβα Ελευθερία, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σ. 51.
21. *Ήπειρος*, φ. 1932)88/5-10-1924.
22. *Ήπειρος*, φ. 1914)80/24-8-1924.

ΡΕΚΚΑΣ Δ.

Είχε την ειδικότητα του χειρουργού και εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα το 1871.¹ Την επόμενη χρονιά στάλθηκε από τη Γενική Διοίκηση του βιλαετίου στο Αοζέτσι για τον περιορισμό μίας επιδημίας ευλογίας.² Το Μάρτιο του 1873 παρουσίασε το δίπλωμά του στο Ιατροσυνέδριο του βιλαετίου.³

1. *Α. Α.*, φ. 906/25-8, 6-9-1871.
2. *Γιάνγια*, φ. 134/12-1-1872.
3. *Γιάνγια*, φ. 192/26-3-1873.

ΡΕΚΚΑΣ Κ.

Εργάστηκε στα Ιωάννινα. Το 1870 στάλθηκε από τον διοικητή του βιλαετίου στο χωριό Σέλιανη της Παραμυθιάς για να διαγνώσει νόσο με επιδημικό χαρακτήρα και για την οποία αποφάνθηκε πως ήταν τύφος.¹ Τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς πρόσφερε πενήντα γρόσια για το Πολυτεχνείο και το Ορφανοτροφείο που κατασκευάζονταν στα Ιωάννινα.²

1. *Γιάνγια*, φ. 77/23-11-1870.
2. *Γιάνγια*, φ. 58/9-7-1870.

ΡΕΝΤΖΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Φ.

Ήπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1894 με βαθμό καλώς.¹ Εργάστηκε στη Χειμάρρα.^{2,3}

1. *Λογοδ.* 1893-1894, σ. 133.
2. *Φ. Η.*, φ. 705/9-3-1907.
3. *Ήπειρος*, φ. 80/9-1-1911.

ΡΕΣΗΜ ΜΠΕΗΣ

Τούρκος αρχίατρος στο νοσοκομείο *Χαμητιέ* των Ιωαννίνων κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1912-13.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 69)249/22-10-1913.

ΡΕΣΜΙ ΕΦΕΝΤΗΣ

Επιθεωρητής της υγειονομικής υπηρεσίας Ηπείρου στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1985, σ. 453.

ΡΙΓΓΑΣ ΠΕΤΡΟΣ του Π.

Γεννήθηκε στην Παραμυθιά¹ όπου και εργάστηκε^{2,3}. Αποφοίτησε το 1896 από την Ιατρική Σχολή Αθηνών με βαθμό *λίαν καλώς*.¹

1. *Λογοδ.* 1895-1896, σ. 198.
2. *Ήπειρος*, φ. 89/13-3-1911.
3. *Ήπειρος*, φ. 352)552/20-6-1915.

ΡΙΖΟΣ Γ.

Άσκησε την ιατρική στο Συρράκο στις αρχές του εικοστού αιώνα. Ήταν αδελφός του φαρμακοποιού Σ. Ρίζου (βλ. λ.) που ζούσε στην Πρέβεζα.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 31/31-1-1910.

ΡΙΖΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Γεννήθηκε στη Λίστη Φιλιατών¹ και αποφοίτησε το 1891 από την Ιατρική Σχολή Αθηνών με βαθμό *καλώς*². Εργάστηκε αρχικά στη Λίστη³ και αργότερα στην Λάιστα του Ζαγορίου⁴.

1. *Ε. Η.*, φ. 1/29-9-1895.
2. *Λογοδ.* 1890-1891, σ. 147.
3. *Φ. Η.*, φ. 106/30-9-1894.
4. *Φ. Η.*, φ. 189/17-5-1897.

ΡΟΥΓΚΑΣ ΑΔΑΜ

Γεννήθηκε περί το 1814 στη Μπούχαλη της Πρεμετής και πέθανε το 1865. Εμπειρικός γιατρός που άσκησε το επάγγελμα στο Λεσκοβίκι.¹

1. Nakuci, *Përmeti*, σ. 104.

ΡΟΥΝΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ.

Στρατιωτικός γιατρός, αρχίατρος των ελληνικών στρατευμάτων που πολέμησαν το 1912-13 στο Μέτσοβο.¹

1. Πλατάρης, *Σημειωματάριο*, σ. 163.

ΡΟΥΧΙ ή ΜΠΟΥΤΟ ΜΟΥΣΤΑΦΑ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1860. Σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1882. Αρχικά εργάστηκε στο Βεράτιο. Αργότερα έγινε διευθυντής του νοσοκομείου Χαμπίε στα Ιωάννινα. Στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα ήταν κοσμήτορας της Ιατρικής Σχολής της Κωνσταντινούπολης και πρόεδρος της Επιτροπής Ελέγχου του Υπουργείου Υγείας. Το 1925 επέστρεψε στο Αργυρόκαστρο όπου έμεινε ως τον θάνατό του, το 1926.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 44.

ΡΩΣΣΗΣ

Γεννήθηκε στα χωριά της Λάκκας Σουλίου και άσκησε το επάγγελμα στο Μαργαρίτι στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Φ. Η., φ. 199/9-8-1896.

ΡΩΣΣΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ του Θ.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε το 1896 από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών με βαθμό καλώς.¹ Το 1913 πρόσφερε στη Μητρόπολη Ιωαννίνων είκοσι δραχμές για τις ανάγκες του πολέμου.²

1. Λογοδ. 1895-1896, σ. 197.
2. *Ηπειρος*, φ. 27)207/3-9-1913.

ΣΑΒΒΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ

Εργάστηκε στα Γραμμενοχώρια των Ιωαννίνων. Το όνομά του αναφέρεται σε παλαιογραφικό της περιοχής αυτής, που χρονολογείται από το 1849¹, και σε επιγραφή κάτω από την εικόνα της Παναγίας στο τέμπλο του Αγίου Ιωάννη Κοβήλιανης που γράφει: *Δέσις Ιωάννου Σάββα, ιατρού, 1851 Μαρτ., 28 ο ζωγράφος βασιλείος.*²

1. Μπέττης, *Παλαιογραφικά*, Η. Ε., 1964, σ. 407.
2. Μπέττης, *ό.π.*, Η. Ε. 1964, σ. 408.

ΣΑΒΒΑΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή της Πίζας από όπου αποφοίτησε στις 30/6/1855.¹ Άσκησε το επάγγελμα στην ιδιαίτερη πατρίδα του κατά το πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.² Για ένα διάστημα χρημάτισε ταμίας της Ζωσιμαίας Κοινότητας (από επιστολή της 28/10/1840).³

1. Σιδέρη, *Φοιτητές Πίζας Β'*, σ. 463.
2. Γκαρμπολάς-Ματακίδης, σ. 11 (κατάλογος συνδρομητών)
3. Σεγκούνης, *Ζωσιμάδες*, Η. Χ. 1931, σ. 254.

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ του Π.

Εργάστηκε στην Παραμυθιά στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Λέσιος, *Ημερολόγιο 1899*, κατάλογος συνδρομητών.

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ξακουστός γιατρός των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα. Γεννήθηκε στην Κοζάνη γύρω στα 1760 και σπούδασε ιατρική στη Βιέννη κοντά στον διάσημο καθηγητή Φρανκ.¹ Αρχικά ασκούσε το επάγγελμα στα Αμπελάκια του Κισσάβου, αναγκάστηκε όμως από τον Αλή πασά να εγκατασταθεί στο Βεράτιο όπου τον είχε καλέσει ο Ιμπραήμ πασάς.² Αργότερα έγινε γιατρός του ίδιου του Αλή, στην αυλή του οποίου συνάντησε πολλούς ξένους περιηγητές (Leake, Holland κλπ.).¹ Λόγω της γλωσσομάθειάς του (μιλούσε γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, λατινικά και αρχαία ελληνικά) συχνά εκτελούσε και χρέη διερμηνέως.²

Αφησε πλούσιο μεταφραστικό και συγγραφικό έργο. Το 1797 δημοσίευσε τη μετάφραση του πρώτου μέρους της *Περιήγησεως του Νέου Αναχάρσιδος* (την οποία συνέχισε ο Ρήγας) και ως το 1809 είχε μεταφράσει δέκα από τους δεκάεξη τόμους της *Ελληνικής Ιστορίας* του Cousin d' Espreux.³ Το 1795 εξέδωσε στη Βιέννη την *Ελληνική Αρχαιολογία* και δύο δράματα τα *Ορφέας και Ευρυδίκη* και *Οδυσσέας και Καλυψώ*, το 1789 την πεντάπρακτη τραγωδία *Ρωμαίος και Ιουλιέττα* και το 1817 στιχουργικά άπαντα με τον τίτλο *Ποιήματα*.⁴

1. Αναστασίου, Γιάννινα, *Η. Ε.* 1968, σσ. 93-94.

2. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ*₁, κεφ. Leake, σ. 397.

3. Αραβαντινός Σ., *Αλή πασάς Β'*, σ. 470.

4. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ*₂, κεφ. Γιατρός, σ. 181.

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΣ του Α.

Γιατρός Ιωαννίνων.¹ Το 1853 πρωταγωνίστησε μαζί με τους συναδέλφους του Δ.Σ. Ζιτσαίο (βλ. λ.) και Κ.Δ. Σταυρίδη (βλ. λ.) σε ένα παράξενο περιστατικό, το οποίο περιγράφεται στο βιογραφικό σημείωμα του Δ.Σ. Ζιτσαίου.

1. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Β'*, κατ. συνδρομητών.

ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ του ΘΩΜΑ

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα το 1868. Αποφοίτησε από την Ζωσιμαία Σχολή το

1885 και στη συνέχεια εργάστηκε για δύο χρόνια ως ιδιαίτερος γραμματέας του θείου του, του Αρχιερέως Λεοντίου Ελευθεριάδη στην Επισκοπή Κίτρους. Το σχολικό έτος 1887-1888 δίδαξε στην Αστ. Σχολή Βογατσικού και το επόμενο στην Αστ. Σχολή Κολυνδρού.¹ Το 1889 πήγε στην Αθήνα με υποτροφία της πόλης των Ιωαννίνων¹ και φοίτησε στην Ιατρική Σχολή από την οποία αποφοίτησε το 1893 με βαθμό *λίαν καλώς*². Από το Μάρτιο του 1894 ως τον Αύγουστο του 1895 μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι.

Επιστρέφοντας από τη Γαλλία, εγκαταστάθηκε στην Παραμυθιά όπου άσκησε το επάγγελμα ως τον Αύγουστο του 1897.¹ Όμως τον Ιανουάριο της ίδιας χρονιάς και ενώ βρισκόταν ακόμα στην Παραμυθιά προέκυψε ένα θέμα. Εξ αιτίας μίας μη κατονομαζόμενης κατηγορίας οδηγήθηκε στα Ιωάννινα όπου, αφού ανακρίθηκε, αφέθηκε ελεύθερος να επιστρέψει στην Παραμυθιά.³ Την ίδια χρονιά εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα όπου προσελήφθη στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.¹ Από τη θέση αυτή παύτηκε το 1900 με την κατηγορία ότι εισήγαγε στο νοσοκομείο τους ασθενείς κατόπιν αδράς πληρωμής και ότι έκλεβε φάρμακα από το φαρμακείο των Ελεών, του οποίου ήταν επόπτης, με σκοπό να τα πουλήσει για ίδιο όφελος.⁴

Το 1898 αναμίχθηκε για πρώτη φορά στους κοινοτικούς αγώνες των Ιωαννίνων.¹ Την εποχή εκείνη δύο ήταν τα κόμματα που συμμετείχαν στις εκλογές για την ανάδειξη της Εφοροεπιτροπείας και της Δημογεροντίας Ιωαννίνων. Η *Κόσσα*, το συντηρητικό, όπως θα λέγαμε σήμερα και η *Βλιώρα*, το λαϊκό. Ο Σαλαμάγκας ανήκε στο δεύτερο. Μετά όμως την παταγώδη αποτυχία της *Βλιώρας* στις εκλογές του 1909, ίδρυσε ένα νέο κόμμα, το *Ανεξάρτητον* (1911), που στελεχώθηκε κυρίως από αποστάτες των δύο άλλων κομμάτων. Την ίδια περίπου εποχή ίδρυσε και τη θρησκευτική αδελφότητα *Θεοτόκος* (1910).⁵ Το 1900 εξελέγη *έφορος κορασιών* της κοινότητας, το 1910 επίτροπος της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου, ενώ την επόμενη χρονιά έφορος των εκπαιδευτηρίων.¹

Αυτές του οι δραστηριότητες τον ώθησαν στη δημοσιογραφία. Με το ψευδώνυμο *Κοχλίας Παραλίμιος* (λόγω του ότι το σπίτι του βρισκόταν κοντά στην λίμνη Παμβώτιδα)⁴, αρθρογραφούσε στην *Αρμονία* της Σμύρνης και στον *Ταχυδρόμο* της Κωνσταντινούπολης. Επίσης εξέδωσε την εφημερίδα *Θρησκευτική Σάλπιγξ*, το πρώτο φύλλο της οποίας κυκλοφόρησε στα Ιωάννινα το Μάιο του 1911.⁶ Ήταν συγγραφέας και δύο βιβλίων που κυκλοφόρησαν την ίδια χρονιά. Το ένα ήταν θρησκευτικού περιεχομένου και το άλλο μία ιατροκοινωνική μελέτη με τίτλο *Το Μυστήριον της Μακροβιότητας* που περιείχε τις νέες ιδέες περί διαιτητικής. Η τιμή τους ήταν δέκα γρόσια.⁷ Το 1911 πρόσφερε πέντε οθωμανικές λίρες για την ανοικοδόμηση του κτιρίου της Μητρόπολης Ιωαννίνων.⁸ Ο Στέφανος Σαλαμάγκας πέθανε τη νύχτα της εικοστής πρώτης προς την εικοστή

δευτέρα Φεβρουαρίου 1913. Επειδή ήταν ο πρώτος νεκρός μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων, ελληνικό στρατιωτικό άγημα του απέδωσε τιμές.¹

1. Σαλαμάγκας Δ., *Απαντα Ε'*, κεφ. Βιογραφικά, σσ. 6-7.
2. *Λογοδ. 1892-1893*, σ. 165.
3. *Φ. Η.*, φ. 223/24-1-1897.
4. *Φ. Η.*, φ. 393/1-9-1900.
5. Τζιόβας Π., Γερβάσιος, *Η. Ε.* 1982, σ. 686.
6. *Ήπειρος*, φ. 98/15-5-1911.
7. Σαλαμάγκας Δ., *Απαντα Ε'*, κεφ. Υγιής, σσ. 20-21.
8. Τζιόβας Π., Γερβάσιος, *Η. Ε.* 1982, σ. 698.

ΣΑΝΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Επιφανής εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε στη Μπούχαλη της Πρεμετής περί το 1825. Εργάστηκε στα Ιωάννινα, στην Κόνιτσα, στην Παραμυθιά και στη Θεσσαλία.¹ Σώζονται τριάντα βεβαιώσεις που πιστοποιούν ότι μεταξύ των ετών 1867 και 1894 έκανε ισάριθμες επιτυχημένες εγχειρήσεις (λιθιάσεων, κήλης και καταρράκτη). Στις βεβαιώσεις αυτές, που υπογράφονται από δύο έως δώδεκα μάρτυρες, αναγράφονται και τα ποσά που έπαιρνε ως πληρωμή, και τα οποία κυμαίνονταν από 2 έως 13,5 Οθωμανικές λίρες. Η πρώτη βεβαίωση φέρει ημερομηνία 2/9/1867 και η τελευταία 8/6/1894.² Πέθανε το 1896.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 104.
2. Nakuçi, *Përmeti*, σσ. 107-108.

ΣΑΝΟΣ ΠΕΤΡΟΣ του ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Γεννήθηκε στη Μπούχαλη το 1849 και πέθανε το 1914. Εμπειρικός γιατρός που εργάστηκε στα Ιωάννινα και στην Ελλάδα.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 105.

ΣΑΡΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Μ.

Ζαγορίσιος από τη Βίτσα που αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1896.¹ Εργάστηκε στο χωριό του όπου πέθανε νεότερος από ανίατη ασθένεια.²

1. *Λογοδ. 1895-1896*, σ. 199.
2. *Φ. Η.*, φ. 385/16/6/1900.

ΣΙΛΑΚΟΣ ΠΕΤΡΟΣ

Εργάστηκε στο Μέτσοβο στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Σκαφιδάς, Μέτσοβο, *Η. Ε.* 1962, σ. 529.

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ ΣΙΜΩΝ του Κ.

Γεννήθηκε στη Χειμάρρα το 1882.¹ Το 1909 αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή

Αθηνών με βαθμό *λίαν καλώς*.² Ήταν παθολόγος-γυναικολόγος και συγγραφέας της μελέτης *Η ελνοσοία στον τόπο μας*. Εργάστηκε στην Αυλώνα (1911), στο Φιέρι (1913), στο Δυρράχιο (1914), στη Χειμάρρα και στα Τίρανα (1921). Ασχολήθηκε με την πολιτική και εξελέγη πολλές φορές βουλευτής.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 206.

2. *Λογοςδ. 1908-1909*, σ. 157

ΣΚΑΡΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Κ.

Γεννήθηκε στα Πράμαντα όπου και εργάστηκε στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα και πιθανόν στις αρχές του εικοστού. Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών και ήταν ο πρώτος επιστήμων γιατρός στα Τζουμέρκα.¹ Στις 24/9/1881, ως πρόεδρος της επιτροπής της κοινότητας, προσφώνησε τον βασιλιά Γεώργιο Α΄ που είχε επισκεφτεί τα Πράμαντα.²

1. Αγκάντης, Τζουμέρκα, *Η. Ε.* 1962, σ. 484.

2. Διαμάντης, Τζουμέρκα, *Σκουφάς άνοιξη-φθινόπωρο/1963*, σ. 128.

ΣΚΛΑΒΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ή Ν.

Γεννήθηκε στο Σκαμινέλι του Ζαγορίου^{1,2} και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών¹. Εργάστηκε αρχικά στο Σκαμινέλι και αργότερα στη Μακεδονία και στην Πλεύνα της Ανατολικής Ρωμυλίας.¹ Το 1911 προσπάθησε να γίνει κοινοτικός γιατρός Σκαμινελίου, η κοινότητα όμως δεν τον προσέλαβε.³

1. Φραγκούλης, *Σκαμινέλι*, σ. 81.

2. *Ε. Η.*, φ. 7/14-1-1897.

3. Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979, σσ. 1015-1016.

ΣΚΟΥΦΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Επίατρος που το 1882 διορίστηκε διευθυντής του ελληνικού στρατιωτικού νοσοκομείου της Άρτας.¹

1. *Άρτα*, φ. 61/14-1-1882.

ΣΚΥΡΟΣ ΛΟΥΚΑΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Άρτα. Πριν την επανάσταση του 1821 χρημάτισε υποπρόξενος της Μεγάλης Βρετανίας, ενώ το 1827 έφερε για πρώτη φορά στην Άρτα τον εμβολιασμό με δαμαλίδα.¹

1. Ξερόπουλος, Άρτα, *Η. Ε.* 1957, σ. 124.

ΣΟΚΟΛΗΣ

Εργάστηκε στην Πρέβεζα. Το 1882 παρακολούθησε τη Σύνοδο των Ελλήνων Ιατρών που έγινε στην Αθήνα.¹

1. Μακκάς-Ράλλης, σ. 547.

ΣΟΛΔΑΣ Κ.

Γιατρός του Υγειονομείου Πρέβεζας. Το 1870 πρόσφερε εκατό γρόσια για τη δημιουργία του Αυτοκρατορικού Πολυτεχνείου και Ορφανοτροφείου στα Ιωάννινα.¹ Τρία χρόνια αργότερα στάλθηκε στο Κανάλι (χωριό της Πρέβεζας) για να παρέμβει σε μία επιδημία επιζωotίας.²

1. *Γιάνγια*, φ. 32/1-1-1870.

2. *Γιάνγια*, φ. 202/11-6-1873.

ΣΟΥΚΡΗ ΕΦΕΝΤΗΣ

Τούρκος στρατιωτικός γιατρός που είχε το βαθμό του λοχαγού. Υπηρέτησε στα Ιωάννινα στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. *Ταχ.*, φ. 56)22/4-7-1898.

ΣΟΥΛΑΚΟΣ ΠΙΕΤΡΟΣ

Εργάστηκε στο Μέτσοβο στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Παπαγεωργίου, Επανάστασις, *H. E.* 1960, σ. 376.

ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΕΦΕΝΤΗΣ

Χειρουργός του τουρκικού στρατού που υπηρετούσε στην Πρέβεζα.¹ Τον Ιανουάριο του 1867 εμβολίασε με επιτυχία κατά της ευλογίας 6.253 άτομα στα Ιωάννινα.² Το ίδιο επανέλαβε και στην Πάργα, το 1872, εμβολιάζοντας διακόσια ογδόντα παιδιά οθωμανών και χριστιανών.¹

1. *Γιάνγια*, φ. 150/15-5-1872.

2. *A. A.*, φ. 441)15/27-2-1867.

ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΝΟΥΜΑΝ ΠΑΣΑΣ

Αρχίατρος του τουρκικού στρατού που υπηρετούσε στα Ιωάννινα κατά τη διάρκεια της πολιορκίας τους από τον ελληνικό στρατό. Στο παρελθόν είχε ζήσει και εργαστεί στην Ευρώπη.¹

1. Chantepleure, *Ιωάννινα*, σσ. 49-50.

ΣΟΥΛΙΟ ΑΪΝΤΑΡ

Γεννήθηκε το 1861 στο Λιμπόχοβο και αποφοίτησε το 1892 από την Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης. Εργάστηκε ως παθολόγος στο Βεράτιο αλλά το 1914, όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν την πόλη, τον φυλάκισαν και έκαψαν το σπίτι του. Χρημάτισε για πολλά χρόνια δημαρχικός γιατρός του Βερατίου και ήταν ο πρώτος διευθυντής του παλαιότερου νοσοκομείου της πόλης. Πέθανε το 1936.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 184.

ΣΟΥΡΛΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Α.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1869 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Το 1878 ήταν δημαρχιακός γιατρός του Βερατίου², ενώ στις αρχές του εικοστού αιώνα εργαζόταν στα Ιωάννινα³.

1. *Λογος*. 1868-1869, σ. 81.

2. *Γιάνγια*, φ. 423/4-1-1878.

3. *Ηπειρος*, φ. 30/24-1-1910.

ΣΟΥΡΛΑΣ ΖΗΣΗΣ

Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1867.¹ Εργάστηκε στην Πυρσόγιαννη της Κόνιτσας² που ήταν και η ιδιαίτερη πατρίδα του³.

1. *Λογος*. 1866-1867, σ. 50.

2. Ευθυμίου, *Γιατροί*, Η. Ε. 1982, σ. 352.

3. Ευθυμίου, *Βούρμπιανη Γ'*, σ. 350.

ΣΟΥΡΝΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Διακεκριμένος επιστήμονας που γεννήθηκε το 1847. Από περίπου το 1887 εργάστηκε στο Βεράτιο ως παθολόγος. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του, λόγω ενός κατάγματος που τον κατέστησε ανάπηρο, μεταφερόταν στα σπίτια των ασθενών του πάνω σε αναπηρική πολυθρόνα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 180.

ΣΠΑΝΟΣ ΜΙΧΑΗΛ του Κ.

Γεννήθηκε στα Κάτω Σουδενά του Ζαγορίου μεταξύ των ετών 1870 και 1875¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1895 με βαθμό *λίαν καλώς*². Μετά το τέλος των σπουδών του πήγε στο Παρίσι όπου μετεκπαιδεύτηκε. Από τη Γαλλία επέστρεψε το 1899 και εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα.³

Το ότι είχε πιθανότατα σημαντικές γνώσεις γύρω από τα αναισθητικά φάρμακα βεβαιώνεται από ένα ευχαριστήριο γράμμα, που παρατίθεται στο βιογραφικό του γιατρού Γ. Σταυρίδη (βλ. λ.), και μία ανακοίνωση στην εφημερίδα *Ηπειρος* που λέει ότι ήταν *χλωροφορμιών* σε εγχείρηση κύστης ωοθήκης που έγινε στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.⁴ Στις 19/2/1912 διορίστηκε από την Εφοροεπιτροπή Ιωαννίνων γιατρός των εκθέτων, του γηροκομείου και του Κοινού Νοσοκομείου.⁵ Τον Σεπτέμβριο του επόμενου έτους πήρε τη θέση του δημοτικού γιατρού των Ιωαννίνων πράγμα που τον υποχρέωνε να προσφέρει τις υπηρεσίες του στους άπορους, καθημερινά από τις δέκα το πρωί στο Δημαρχείο, και να κάνει κατ' οίκον επισκέψεις.⁶

1. Τζιόβας Β., Κ. Σουδενά, Ζ. 2/1991.

2. *Λογος*. 1894-1895, σ. 223.

3. Φ. Η., φ. 328/23-4-1899.

4. *Ηπειρος*, φ. 59/15-8-1910.

5. *Ηπειρος*, φ. 139/26-2-1912.

6. *Ηπειρος*, φ. 42)222/20-9-1913.

ΣΠΑΣΙΑΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Γεννήθηκε στην Πρεμετή το 1862. Σπούδασε ιατρική στην Αθήνα και εργάστηκε αρχικά στην Ελλάδα και μετά στην Πρεμετή ως το 1911.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 196.

ΣΠΟΥΝΕΡ

Το 1885 διορίστηκε από την οθωμανική κυβέρνηση υγειονομικός γιατρός της Πρέβεζας.¹

1. *Νεολόγος*, φ. 4787/24-4-1885.

ΣΠΥΡΑΚΗΣ ΜΠΕΗΣ

Στρατιωτικός γιατρός που έφερε το βαθμό του συνταγματάρχη. Το 1874 πήγε στα Ιωάννινα προκειμένου να εξετάσει την κατάσταση των εκεί στρατιωτικών νοσοκομείων που υπάγονταν στη δικαιοδοσία του τρίτου αυτοκρατορικού στρατοπέδου.¹

1. *Γιάνγια*, φ. 270/23-10-1874.

ΣΠΥΡΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

Εργάστηκε στην Πυρσόγιαννη της Κόνιτσας κατά τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Ευθυμίου, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΣΠΥΡΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΣ του Ν.

Γιατρός και μουχτάρης Τσαραπλανών¹ που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1880, με βαθμό καλώς². Πέθανε το 1907.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 734/28-11-1907.

2. *Λογος.* 1879-1880, σ. 37.

ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Κ.

Ζαγορίσιος¹ διακεκριμένος χειρουργός και γυναικολόγος στα Ιωάννινα κατά τα τέλη του δέκατου ένατου² και τις αρχές του εικοστού αιώνα. Εργαζόταν στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.³ Από εφημερίδα της εποχής πληροφορούμαστε ότι είχε χειρουργήσει *οσχεοβουβωνοκίλην περισφιγμένην, ακρωτηριασμιόν μαστού διά καρκίνον, δυσχερήν αναπλαστικήν εγχείρησιν επί πεπαλαιωμένης ρήξεως του περιναίου*.⁴ Όμως οι επαγγελματικές του δραστηριότητες δεν περιορίζονταν μόνο στα Ιωάννινα. Τον Αύγουστο του 1912 κλήθηκε στο Λεσκοβίκι όπου εξέτασε ασθενή.⁵ Το 1924, όταν οι Ιταλοί επέδραμαν στα Ιωάννινα, διορίστηκε γιατρός του στρατιωτικού νοσοκομείου Ιωαννίνων.⁶ Οι ιατρικές του ικανότητες αποδεικνύονται από τα άφθονα ευχαριστήρια

γράμματα που κατά καιρούς δημοσιεύονταν στις εφημερίδες της εποχής, τα οποία παρατίθενται χωρίς σχόλια.

Ευχαριστήριον

Καθήκον μου θεωρώ να εκφράσω δημοσία τας απείρους ευχαριστίας μου εις τον έξοχον γυναικολόγον και χειρουργόν κ. Γ. Σταυρίδην όστις θεράπευσεν τελείως την σύζυγόν μου εκ χρονίας και οχληροτάτης παθήσεως διά δυσχερεστάτης αναπλαστικής εγχειρίσεως. Εν τω οίκω εν ω διέμενεν η συζυγός μου εξετέλεσεν μετ' ίσης επιτυχίας ο κ. Σταυρίδης ριζικίν εγχείρησιν εντεροκίλης επί εγκύου γυναικός εκ Βλαχάτανα, χωρίς να διαταραχθή η κύσις αυτής. Τοιούτοι επιστήμονες τιμώσι την πατρίδα ημών.

Εν Ιωαννίνοις τη 23η Ιουνίου 1910

Ν.Χ. Νούτσος
εκ Βούρμπιανης⁷

Ευχαριστήριον

Κατόπιν επικινδύνου τοκετού καθ' όν η επιστημονική επέμβασις του διακεκριμένου μαιευτήρος της πόλεώς μας κ. Γ. Σταυρίδου και η πολύτιμος συνεργασία της εμπείρου μάϊας κ. Ευανθίας Ζαλίγκα (βλ. λ.), κατόρθωσαν να σώσωσι την μητέρα και το βρέφος... 8/5/1911⁸

Ευχαριστήριον

Εξ επιβεβλημένου καθήκοντος εκφράζω και δημοσία τας ευχαριστίας μου προς τον διακεκριμένον ιατροχειρουργόν της πόλεώς μας αξ. κ. Γ. Σταυρίδην, η πεφωτισμένη του οποίου επιστημονική μεσολάβησις διέσωσεν εκ βεβαίου θανάτου την αδελφήν μου, σύζυγον του αξιωματικού του πυροβολικού Αλή Ελμή εφέντη και κατώρθωσεν εν δυσκολωτάτη και απευκταία περιπτώσει τοκετού, να σώση την μητέρα αφού διά της εγνωσμένης μαιευτικής του ικανότητας εξήγαγεν το ήδη νεκρόν έμβρυον.

Ο ευγνωμονών

Ραμής, υπάλληλος της Ρεζί. (1912)⁹

Ευχαριστήριον

Καθήκον μου θεωρώ ίνα δημοσία εκφράσω τας ευχαριστίας μου και την άπειρον ευγνωμοσύνην μου προς τον πασίγνωστον επί υπερόχω επιστημονική αξία χειρουργόν και γυναικολόγον κ. Γ. Σταυρίδην

όστις επί βαρυτάτης δυστοκίας της συζύγου μου έσωσε αυτήν και το τέκνον διά δεξιωτάτης εγχειρήσεως. Επίσης και εις την διακεκριμένην μαίαν κυρίαν Ευανθίαν Γ. Ζαλίγκα (βλ. λ.), την πάντοτε άοκνον και επιτηδειοτάτην εν τω μαιευτικώ επαγγέλματι, εκφράζω απείρους ευχαριστίας διά την πολύτιμον συνδρομήν της.

Εν Ιωαννίνοις τη 9/9/1913

Αναστάσιος Δ. Τίντας.¹⁰

Ευχαριστήριον

Καθίκον επιβεβλημένον θεωρώ ίνα δημοσία εκφράσω τας ευχαριστίας μου και την άπειρον ευγνωμοσύνην μου προς τον διαπρεπή χειρουργόν και μαιευτήρα Κον Γ. Σταυρίδην, όστις επί βαρυτάτης δυστοκίας έσωσε διά δεξιωτάτης εγχειρήσεως την ζώήν της συζύγου μου και το τέκνον. Αι δάφναι αυτάί είναι συνίθεις εις τον Κον Σταυρίδην τον τιμώντα διά της εξόχου επιστημονικής ικανότητός του την ημετέραν πατρίδα. Απειράκις επίσης ευχαριστώ τον έγκριτον ιατρόν κ. Μιχαήλ Σπανόν (βλ. λ.) χλωροφορμήσαντα. Και την επιτηδειοτάτην Μαίαν κυρίαν Ευανθίαν Ζαλίγκα (βλ. λ.) διακρινουμένην επί άκρα καθαριότητι και προσοχή.

Εν Ιωαννίνοις τη 8/11/1913

Φ.Κ. Βριζόπουλος¹¹

Ευχαριστήριες επιστολές που αφορούν τον γιατρό Σταυρίδη υπάρχουν και στα βιογραφικά των γιατρών Ι. Πισπιρή (βλ. λ.), Β. Αποστολίδη (βλ. λ.), Β. Βοΐλα (βλ. λ.) και Π. Μολυβάδα (βλ. λ.).

Τον Οκτώβριο του 1897, επιστρέφοντας στα Ιωάννινα από ένα ταξίδι του στην Ελλάδα, πριν αποβιβασθεί στην Πρέβεζα, υποχρεώθηκε από τις τουρκικές Αρχές να υπογράψει αίτηση ότι δέχεται να γίνει οθωμανός υπήκοος, αλλιώς δεν θα επέτρεπαν την αποβίβασή του.¹

Τρεις επιστημονικές εργασίες του Γ. Σταυρίδη δημοσιεύτηκαν στο ιατρικό περιοδικό *Γαλλινός*. Η πρώτη το Σεπτέμβριο του 1887 με θέμα *Περί της αιτιολογίας της πυαιμίας*¹², η δεύτερη το Νοέμβριο του ίδιου έτους με θέμα *Κυστοστομία μετά διαλείποντος πυρετού-Ίασις*¹³ και η τρίτη το Φεβρουάριο του 1888 με θέμα *Περίπτωσης οξείας προσθίας πολυομυελίτιδος*¹⁴. Το χειμώνα του 1907 μίλησε στα εγκαίνια του ανακαινισμένου νοσοκομείου Χατζηκώστα για την ιστορίαν των νοσοκομείων από επιστημονικής απόψεως¹⁵ ενώ στις 15/1/1912 παρουσίασε στον Συνταγματικό Πολιτικό Σύνδεσμο το θέμα *Περί βακτηρίων ως νοσογόνων αιτίων και περί χολέρας*. Συγγρόνως με την ομιλία

έδειξε στο κοινό και μικροβιολογικά παρασκευάσματα¹⁶.

Παράλληλα με την άσκηση της ιατρικής, ο Σταυρίδης ασχολήθηκε και με τη μετάφραση. Το 1912 μετάφρασε στα ελληνικά το *Γυναικολογικό Εγχειρίδιο* του Α. Durssen.¹⁷ Η όλη προσφορά του στα Ιωάννινα είχε ως αποτέλεσμα να εκλεγεί δήμαρχος Ιωαννίνων (1923-1925).⁵ Ήταν γιος του γιατρού Κ.Δ. Σταυρίδη (βλ. λ.).

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγορικά Α'*, σ. 63.
2. Φ. Η., φ. 253/31-10-897.
3. Φ. Η., φ. 734/23-11-1907.
4. *Ηπειρος*, φ. 69)249/21-10-1913.
5. *Ηπειρος*, φ. 1926)82/21-9-1924.
6. *Ηπειρος*, φ. 165/26-8-1912.
7. *Ηπειρος*, φ. 52/27-6-1910.
8. *Ηπειρος*, φ. 97/8-5-1911.
9. *Ηπειρος*, φ. 155/17-6-1912.
10. *Ηπειρος*, φ. 33)213/10-9-1913.
11. *Ηπειρος*, φ. 86)266/10-11-1913.
12. *Γαλνός*, τόμος XVIII, τ. 36/19-9-1887, σ. 569.
13. *Γαλνός*, τόμος XVIII, τ. 46/28-11-1887, σ. 723.
14. *Γαλνός*, τόμος XVIII, τ. 9/27-2-1888, σ. 135.
15. Φ. Η., φ. 734/23-11-1907.
16. *Ηπειρος*, φ. 133/15-1-1912.
17. *Ηπειρος*, φ. 150/13-5-1912.

ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Γεννήθηκε στο Λιασκοβέτσι του Ζαγορίου.¹ Σπούδασε ιατρική και χειρουργική στο Πανεπιστήμιο της Πίζας από όπου αποφοίτησε στις 16-6-1848.² Εργάστηκε επί τριάντα επτά χρόνια ως χειρουργός στα Ιωάννινα όπου ενήργησε περί τις ενενήντα κυστεοτομές.³ Η εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάννια* έγραψε για τις ιατρικές του ικανότητες την 1/10/1870: *Απόστολος τις Τριγγέτας εκ χωρίου Δοβράς του Ζαγορίου, εικοσαετής εις την ηλικίαν, μετερχόμενος το επάγγελμα του παντοπώλου διαμένων εν Ιωαννίνοις, έπασχεν εκ νεαράς αυτού ηλικίας εκ λιθιάσεως της κύστεως (πουρί) εγχειρισθείς εσχάτως παρά του ενταύθα επαξίως εξασκούντος την Ιατροχειρουργικήν Επιστήμην, κ. Σταυρίδου, ιάθη εντελώς εν διαστήματι ολίγων ημερών και ήδη μετέρχεται το έργον του. Ο δ' εκ της κύστεως εξαχθείς λίθος, ωσειδής τω σχήμα και επίπεδος εν τω μέσω, ζυγίζει δώδεκα περίπου δράμια.*⁴

Το 1853 πρωταγωνίστησε μαζί με τους συναδέλφους του Δ.Σ. Ζιτσαίο (βλ. λ.) και Φ.Α. Σακελλάριο (βλ. λ.) σε ένα παράξενο περιστατικό το οποίο περιγράφεται στο βιογραφικό σημείωμα του Δ.Σ. Ζιτσαίου. Το 1871⁵ και το 1873⁶ παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο Ιωαννίνων ενώ, το Νοέμ-

βριο του 1876 έκανε δωρεάν εμβολιασμούς κατά της ευλογίας στο Δημαρχείο των Ιωαννίνων⁷.

Η έλλειψη των οδοντιάτρων εκείνη την εποχή γίνεται φανερή και από ένα δημοσίευμα της εφημερίδας *Ιωάννινα- Γιάγγια* στο οποίο πρωταγωνιστεί ο Κ. Σταυρίδης. Τον Ιανουάριο του 1870 μία γυναίκα που έμενε κοντά στην εκκλησία του Αρχιμανδρείου, γλίστρησε από τον εξώστη του σπιτιού της και, πέφτοντας στο δρόμο, έσπασε *είς οδούς της*. *Ο ιατρός όμως Σταυρίδης προστρέξας, προσεκόλλησεν τον οδόντα*.⁸ Το 1879 πρόσφερε διακόσια δώδεκα γρόσια για τον αυτοκρατορικό στρατό που βρισκόταν στην Ερζεγοβίνη.⁹

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σ. 47.

2. Σιδέρη, *Φοιητές Πίζας Β'*, σ. 454.

3. *Γαληνός*, τόμος XVIII, τ. 46/28-11-1887, σ. 723.

4. *Γιάγγια*, φ. 70/1-10-1870.

5. *A. A.*, φ. 901/7/19-8-1871.

6. *Γιάγγια*, φ. 192/26-3-1873.

7. *Γιάγγια*, φ. 369/17-11-1876.

8. *Γιάγγια*, φ. 34/15-1-1870.

9. *Γιάγγια*, φ. 348/16-6-1876.

ΣΤΕΡΓΙΟΣ

Ρουμάνος γιατρός στο Μέτσοβο, μάλλον εμπειρικός, ο οποίος μαζί με τον Ρουμάνο δάσκαλο της πόλης έκανε φιλορρουμανική προπαγάνδα.¹ Επιπλέον, χορήγησε πιστοποιητικό ασθενείας στο ρουμανόφρονα Ιωάννη Στριπέλη, που αποπειράθηκε να δολοφονήσει τον γιατρό Δημήτριο Ιατρόπουλο (βλ. λ.), προκειμένου να αποφύγει την δίκη.²

1. *Ήπειρος*, φ. 157/1-7-1912.

2. *Ήπειρος*, φ. 167/9-9-1912.

ΣΥΜΕΩΝ

Εβραίος εμπειρικός γιατρός στην Ανασελίτσα, που διώχτηκε από την περιοχή από τον Καϊμακάμ μπέη το 1895 για άγνωστη αιτία.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 155/22-9-1895.

ΤΑΓΙΑΠΙΕΡΑΣ ή ΤΑΛΙΑΠΙΕΡΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1777 και υπήρξε μαθητής του Ζακυνθινού λόγιου Α. Μαρτελάου. Αργότερα μετέβη στο Παρίσι όπου σπούδασε ζωγραφική και ιατρική. Επιστρέφοντας, το 1814, εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα και έγινε γιατρός του Βελή, γιου του Αλή πασά. Εκεί γνώρισε τους γιατρούς Δονά (βλ. λ.) και Ιωάννη Βηλαρά (βλ. λ.). Ο τελευταίος έγραψε σατιρίζοντάς τον το ποίημα *Οι τηγανίτες του Ταγιαπιέρα*. Το 1820 επέστρεψε στη Ζάκυνθο όπου

φυλακίστηκε εξ αιτίας των φιλελληνικών του αισθημάτων. Ήταν από τους στενούς φίλους του Διονυσίου Σολωμού. Σώζονται δύο ανέκδοτα λογοτεχνικά έργα του γραμμένα στην ιταλική. Πέθανε το 1842.¹

1. Χιώτης, *Απομνημονεύματα Ζ'*, σ. 218.

ΤΕΛΙΑΤ-ΧΑΜΗΤ ΕΦΕΝΤΗΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα. Χρημάτισε δημαρχιακός γιατρός τουλάχιστον από το 1892¹ και για πολλά χρόνια. Το 1894 συμμετείχε σε μία από τις πρώτες εγχειρήσεις που έγιναν στο νοσοκομείο Χαμπτιέ (βλ. γιατρό Γ. Βοϊλα). Το Μάιο του επόμενου χρόνου, μαζί με τον δημαρχιακό γιατρό της Παραμυθιάς, Δ.Α. Παναγιωτίδη (βλ. λ.), πρόσφερε τις πρώτες βοήθειες στους κατοίκους των σεισμοπαθών χωριών της Παραμυθιάς, Δράγανη και Καρβουνάρι.²

Ο Τελιάτ- Χαμήτ εφέντης συνέχισε να εργάζεται και στις αρχές του εικοστού αιώνα, όταν σύμφωνα με το φύλλο της εφημερίδας *Ήπειρος* της 20/9/1909: *...προσεκλήθη να υπάγη εις Ζίτσαν ένθα ευρίσκετο ο πληγωθείς Γιούλμπασης Ισμαήλ αγά και εξήτησεν εν τω δικαίω να τω δοθή ίππος, όπως και του εδόθη και μετέβη.*³

1. Φ. Η., φ. 11/27-11-1892.

2. Κραψίτης, *Θεσπρωτικά*, σ. 224.

3. *Ήπειρος*, φ. 12/20-9-1909.

ΤΕΡΠΙΝΗΣ ΛΑΜΠΡΟΣ του ΗΛΙΑ

Γεννήθηκε το 1886 στο Ορτσίστι της Κορυτσάς και αποφοίτησε, όπως γράφει ο Φ. Χότζα, από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1911. Εργάστηκε στο Ορτσίστι, μετά στο Μπιλίστι και τέλος στην Κορυτσά ως το 1926 που ο βασιλιάς της Αλβανίας, Ζώγου, τον εξόρισε. Όταν επέστρεψε από την εξορία, έφυγε με την οικογένειά του για την Ελλάδα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 208.

ΤΖΑΓΚΟΣ Ζ.

Άσκησε την ιατρική στο Αργυρόκαστρο στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Α. Α., φ. 1156)26/7-2-1874.

ΤΖΑΛΑΚΩΣΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Εργάστηκε στο Συρράκο στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Β'*, σ. 415.

ΤΖΕΡΑΧΟΥ ΧΑΣΑΝ

Εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε στην Πρεμετή το 1837 και πέθανε το 1912. Άσκησε το επάγγελμα στην ιδιαίτερη πατρίδα του.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 104.

ΤΖΕΤΖΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Δ.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1885, με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Χρημάτισε διευθυντής των θειούχων λουτρών Κόνιτσας το 1896² και γιατρός στη Ζίτσα³.

1. Λογ.δ. 1884-1885, σ. 67.
2. Φ. Η., φ. 191/31-5-1896.
3. Φ. Η., φ. 409/22-12-1900.

ΤΖΙΒΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ του Θ.

Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1893 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Το 1896 έγινε δημαρχιακός γιατρός των Φιλιατών εκτοπίζοντας τον προκάτοχό του, Ν. Οικονόμου, με πλάγιο τρόπο, όπως υποστηρίζει η εφημερίδα της εποχής *Φωνή της Ηπείρου*² και συνέχισε να έχει αυτήν τη θέση τουλάχιστον ως το 1898.³

1. Λογ.δ. 1892-1893, σ. 163.
2. Φ. Η., φ. 170/5-1-1896.
3. Λέσιος, *Ημερολόγιον 1899*, κατ. συνδρομητών.

ΤΖΙΚΟΝΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Γεννήθηκε στην Μπούχαλη της Πρεμετής το 1875. Εργάστηκε ως εμπειρικός γιατρός στην Αυλώνα και την Χειμάρρα. Ασχολήθηκε με αφροδίσιες και οφθαλμικές παθήσεις. Πέθανε το 1940.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 104.

ΤΖΙΜΑΣ ΖΩΣΙΜΟΣ του ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Μετσοβίτης γιατρός που, μαζί με τον αδελφό του Αναστάσιο, σπούδασε στην Ιατρική Σχολή της Πάδοβας από όπου αποφοίτησε το 1784. Ο Αναστάσιος εργάστηκε στο Ιάσιο, ενώ ο Ζώσιμος στο Μέτσοβο όπου σωζόταν και το σπίτι του τουλάχιστον ως το 1978.¹ Έγινε ευνοούμενος του Αλή πασά μετά από σύσταση του φίλου και συναδέλφου του Γ. Θερειανού (βλ. λ.).²

1. Παπαζήσης, Βιογραφικά, *Η. Ε.* 1978, σ. 984.
2. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Μαλαकाσιακά, σ. 45.

ΤΖΙΟΒΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Μ.

Γεννήθηκε στα Κάτω Σουδενά του Ζαγορίου Ιωαννίνων.¹ Αποφοίτησε με *άρι-*

στα από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1892² και εργάστηκε στην Φιλιππιάδα¹. Αυτοκτόνησε τον Φεβρουάριο του 1894.¹

1. Φ. Η., φ. 77/4-3-1894.

2. Λογοδ. 1891-1892, σ. 195.

ΤΖΙΟΒΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Μ.

Ηπειρώτης από τα Κάτω Σουδενά που αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1898.¹ Τον Ιανουάριο του 1900 έλαβε την άδεια ασκήσεως επαγγέλματος στην Τουρκία από την Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης.² Από τις αρχές του εικοστού αιώνα και τουλάχιστον ως το 1911 ήταν κοινοτικός γιατρός των Άνω Σουδενών.³

1. Φ. Η., φ. 311/25-12-1898.

2. Ταχ., φ. 515/12)24-1-1900.

3. *Ήπειρος*, φ. 126/27-11-1911.

ΤΖΩΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜ. του Ν.

Ηπειρώτης που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1899 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στην Κόνιτσα την πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα.²

1. Λογοδ. 1898-1899, σ. 95.

2. Ευθυρίου, Γιατροί, Η. Ε. 1982, σ. 352.

ΤΖΩΑΝΝΟΣ ή ΖΩΑΝΝΟΣ

Μέτοικος από την Ιταλία. Αρχικά κατέφυγε στους Καλαρρύτες και από εκεί τον προσκάλεσαν στο Μέτσοβο όπου και παντρεύτηκε. Γιατρός και δάσκαλος το δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Μαλακασιακά Β', σ. 45.

ΤΟΖΟΝΙ

Γιατρός από το Πιεμόντε της Ιταλίας με πολλές γνώσεις αλλά αμφιλεγόμενο χαρακτήρα, που εργάστηκε στα Ιωάννινα. Το 1798 έγινε γιατρός του Αλή πασά.¹ Ο Φιλητάς γράφει γι' αυτόν: *...ο δυσπιστότατος γέρων τύραννος, άλλον από τους ιατρούς του δεν ετίμα διά την πίστην του ειμή τον Πιεμοντέζον Τοζόνην και, όχι μόνον από εκείνον ελάμβανε αυτός χωρίς φόβον ιατρικά, αλλ' εις εκείνον και ενεπίστευε θαρρούντως την υγείαν των υποβλεπομένων απ' αυτόν δυνατών αγάδων και μπέηδων, όταν αρρωστούσαν και ήθελε να τους τελειώση τα βάσανα της ασθένειας γρήγορα...*² Ο Τοζόνι χρημάτισε και γιατρός της οικογένειας του Σταύρου Ιωάννου, όπως μαρτυρούν τα γράμματα που ο Ιωάννου λάβαινε από την πεθερά του, Σουζάνα

Μίσιου-Τσουκαλά, στη Βιέννη όπου εμπορευόταν.³

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 78.

2. Αραβαντινού Σ., *Αλή πασάς Β'*, σ. 473.

3. Κουγέας, Στ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σσ. 200, 324.

ΤΟΚΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Γεννήθηκε στην Πρεμετή και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1899 με βαθμό λίαν καλώς.¹ Εργάστηκε στην περιοχή της Πρέβεζας.²

1. *Λογοδ. 1898-1899*, σ. 81.

2. *Ηπειρος*, φ. 137/12-2-1912.

ΤΟΜΑΝΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

Γεννήθηκε το 1850 στην Κορυτσά. Κατά τον Χότζα σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών και άσκησε την μικρή χειρουργική στην πατρίδα του ως το θάνατό του, το 1903.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 175.

ΤΟΤΟΝΗΣ ΘΩΜΑΣ

Εμπειρικός γιατρός που γεννήθηκε στην Μπούχαλη της Πρεμετής το 1850 και πέθανε το 1910. Εργάστηκε στα Ιωάννινα και ασχολούνταν κυρίως με αφροδίσιες και οφθαλμικές παθήσεις.¹

1. Nakuçi, *Përmeti*, σ. 106.

ΤΟΥΡΤΟΥΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛ

Γεννήθηκε στη Κορυτσά το 1840.¹ Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1871 με *άριστα*.² Εργάστηκε στην Κορυτσά ως το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα ενώ αργότερα πήγε στην Αίγυπτο όπου απέκτησε μεγάλη φήμη. Το 1914, επιστρέφοντας στο Δυρράχιο, διορίστηκε υπουργός Παιδείας και διευθυντής Υγιεινής. Η θητεία του διήρκεσε από τον Μάρτιο ως το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Στα τέλη του 1918 συμμετείχε στην ολιγόμηνη κυβέρνηση του Τουρνάν πασά. Πέθανε το 1925 στην Αίγυπτο.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σσ. 189-190.

2. *Λογοδ. 1870-1871*, σ. 73.

ΤΡΑΝΤΑΣ ΑΛΕΞΙΟΣ του Α.

Από τη Βούρμπιανη της Ηπείρου. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1891 με *άριστα*.¹ Για μικρό χρονικό διάστημα άσκησε την ιατρική στη Βούρμπιανη και στην Πρέβεζα. Κατόπιν εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντι-

νούπολη όπου νυμφεύτηκε την Αικατερίνη Σαμαρτζίδου, κόρη πλούσιου Ηπειρώτη εμπόρου. Έτσι, κατόρθωσε να πάει στο Παρίσι και να ειδικευτεί στην οφθαλμολογία. Επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη παρέμεινε συνεχώς εκεί μέχρι το 1922 με ένα μόνο μικρό διάλειμμα, το 1915, που τον βρίσκουμε στο Χαρτούμ. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα όπου και απεβίωσε 1961.

Ήταν από τους κορυφαίους επιστήμονες της ειδικότητάς του και διεθνώς αναγνωρισμένος. Διετέλεσε πρόεδρος οφθαλμολογικών σωματείων και εταιρειών στην Ελλάδα και μέλος πολλών ξένων. Έλαβε πολλές τιμητικές διακρίσεις και δημοσίευσε διακόσιες περίπου επιστημονικές εργασίες. Θεωρείται ο πατέρας της Γωνιοσκοπίας. Είχε μεγάλη φιλανθρωπική δράση και έκανε μεγάλες δωρεές στην πατρίδα του τη Βούρμπιανη.² Η αποτίμηση του επιστημονικού του έργου δεν είναι ο στόχος αυτής της απλής αναφοράς σ' αυτό το σπουδαίο Ηπειρώτη γιατρό.

1. *Λογοδ. 1890-1891*, σ. 146.

2. Ευθυμίου, *Βούρμπιανη Γ'*, σ. 219.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

Εμπειρικός γιατρός, μαθητής του πρακτικού ιατρικού σχολείου του Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.). Αρχικά εργάστηκε στην Ήπειρο και αργότερα εγκαταστάθηκε στην Προύσα της Μ. Ασίας ως φαρμακοποιός.¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σ. 681.

ΤΡΩΝ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα. Ήταν γιατρός της οικογένειας του Σταύρου Ιωάννου, ο οποίος γράφει στον *Δερματοτόδετον Κώδικά* του (1812-1816): ...εις ιατρόν *Τρων λουφέν του* (=μισθό) *διά μίνας έξ, 600 γρόσια*...¹

1. Κουγέας, Στ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 4.

ΤΣΑΒΑΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Α.

Γεννήθηκε στο Ζαγόρι της Ηπείρου¹ όπου και εργάστηκε². Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1851 με βαθμό *καλώς*.³

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά Α'*, σ. 63.

2. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Β'*, σ. 415.

3. *Λογοδ. 1850-1851*, σ. 16.

ΤΣΑΓΓΑΙΟΣ

Ένας από του Αλεξανδρινούς γιατρούς που κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των

Ιωαννίνων (1912-13) κατατάχτηκαν εθελοντικά στον ελληνικό στρατό.¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σσ. 34-35.

ΤΣΑΚΑΣ ΜΙΧΑΗΛ του Γ.

Από το Τεριχάτ του Αργυροκάστρου.¹ Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1889 με βαθμό *λίαν καλώς*.² Εργάστηκε στο Λιμπόχοβο ως γιατρός της οικογένειας του Χουρσίτ μπέν, την οποία ακολούθησε όταν το 1890 μετακόμισε στο Αργυρόκαστρο. Από το 1914 άσκησε το επάγγελμα στην Πάργα και τη Θεσπρωτία.¹

1. Χότζα, *Ιστορία*, σ. 176.

2. *Λογοδ. 1888-1889*, σ. 107.

ΤΣΑΛΑΚΩΣΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Ιατροφιλόσοφος που γεννήθηκε στο Συρράκο το 1770. Αφού διδάχτηκε τα πρώτα γράμματα από τον Αθανάσιο Ψαλλίδα, πήγε κατά τα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα στο Σαλέρνο όπου σπούδασε ιατρική. Όταν αποφοίτησε εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα. Εκεί άσκησε το επάγγελμα ως το 1815 που στάλθηκε από τον Αλή πασά στην Αχρίδα ως γιατρός της οικογένειας του Ζελατίμπεη, αγιάνη (χωράρχου) της Αχρίδας. Έμεινε εκεί στην υπηρεσία του μπέν, ως το θάνατό του το 1835.¹

1. Αραβαντινός Π., *Περιγραφή Γ'*, σ. 198.

ΤΣΑΜΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ του Σ.

Ηπειρώτης που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1876 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στην περιοχή της Χειμάρρας και χρηματοδοτούσε εξ ιδίων τον παπά και το δάσκαλο του χωριού Πήλιουρι.²

1. *Λογοδ. 1875-1876*, σ. 130.

2. Μπάρας, *Δέλβινο*, σ. 311.

ΤΣΑΝΑΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στη Μόλιστα της Κόνιτσας κατά τα τέλη του δέκατου ένατου και τις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Ευθυμίου, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΤΣΕΚΟΥΡΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Εμπειρικός γιατρός, μαθητής του Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.), που εργάστηκε στην Ήπειρο τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η.Ε.* 1965, σσ. 680-681.

ΤΣΕΛΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεννήθηκε στη Γλίνα του Αργυροκάστρου και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1893 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο.²

1. Φ. Η., φ. 62/19-11-1893.

2. *Ήπειρος*, φ. 29/17-1-1910.

ΤΣΕΤΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Επιστήμονας γιατρός που γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1862.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του όπου εγκαταστάθηκε στο τέλος του δέκατου ένατου αιώνα.²

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 163.

2. Οικονόμου Β., ό. π., σ. 60.

ΤΣΕΤΣΙΚΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Κ.

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα. Αποφοίτησε με *άριστα* από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1873.¹ Την ίδια χρονιά παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο των Ιωαννίνων.² Εργάστηκε ως χειρουργός στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.³ Το Δεκέμβριο του 1880 δημοσιεύτηκε στο ιατρικό περιοδικό *Γαληνός* μία εργασία του σχετική με ένα *περίεργον τραύμα*.³ Στις 24/3/1873 μίλησε στην Εμπορική και Φιλολογική Αέσχη των Ιωαννίνων *Η Πρόοδος με θέμα Περί σεισμών και ηφαιστειών*.³

Ο Ι. Λαμπρίδης (βλ. λ.) τον χαρακτηρίζει *άνδρα ευπαίδευτον*.⁴ Όμως η εφημερίδα Αθηνών *Φωνή της Ηπείρου* τον κατηγορήσε το 1895 ότι προσπαθήσε να σφετεριστεί τα χρήματα που πρόσφερε ο πρώτος άνδρας της συζύγου του, Πηνελόπης, με τη διαθήκη του για φιλανθρωπικά ιδρύματα.⁵ Ο Ι. Τσέτσικας δεν απάντησε στις κατηγορίες της εφημερίδας. Στις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του δέκατου ένατου αιώνα εγκαταστάθηκε στη Ρουμανία.⁶

1. *Λογοδ. 1872-1873*, σ. 38.

2. *Γιάνγια*, φ. 200/28-5-1873.

3. *Γαληνός*, τόμος III, τ. 52/27-12-1880, σ. 413.

4. *Γιάνγια*, φ. 191/19-3-1873.

5. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

6. Φ. Η., φ. 165/1-12-1895.

7. Φ. Η., φ. 67/24-12-1893.

ΤΣΙΑΝΤΗΣ ΕΥΡΙΠΠΙΔΗΣ του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Γεννήθηκε το 1877 στα Άνω Σουδενά του Ζαγορίου¹ και εργάστηκε στα Ζαγοχώρια στις αρχές του εικοστού αιώνα^{2,3}.

1. Θεοδώρου, Μονοδένδρι, Ζ. 1991, φ. 157.

2. Φ. Η., φ. 698/19-1-1907.

3. *Ήπειρος*, φ. 296)496/30-1-1915.

ΤΣΙΑΠΡΑΣΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Συρρακιώτης που σπούδασε στην Ιταλία. Εργάστηκε στα Ιωάννινα όπου μετά την αναχώρηση του Κωλέττη χρημάτισε γιατρός του Αλή πασά.¹ Ήταν γιατρός και της οικογένειας του Σταύρου Ιωάννου όπως φαίνεται από τα βιβλία εξόδων του μεγαλέμπορου (στον *Δερματόδετον Κώδικα* του Ιωάννου αναφέρεται πως κάποτε πλήρωσε για τις ιατρικές φροντίδες του Τσιαπρασλή δύο χιλιάδες γρόσια).² Έγραψε μία γραμματική της βλάχικης γλώσσας που χάθηκε κατά την Επανάσταση.¹

1. Παπαζήσης, Βλάχοι, *H. E.* 1975, σ. 640.

2. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *H. X.* 1939, σ. 17.

ΤΣΙΑΠΡΑΣΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του Γ.

Μετσοβίτης που εργάστηκε στα Ιωάννινα τον δέκατο ένατο αιώνα.¹ Πιθανόν γιος του προηγούμενου.

1. Λαμπριδής Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Μαλακασιακά Β', σ. 45.

ΤΣΙΑΤΣΙΑΝΗΣ ΑΔ.

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹ Το 1911, κατά τη διάρκεια τη διάρκεια των τελευταίων κοινοτικών εκλογών που έγιναν επί Τουρκοκρατίας στα Ιωάννινα, συμμετείχε στο ψηφοδέλτιο του κόμματος των *Ανεξαρτίτων*.²

1. *Ήπειρος*, φ. 2/13-7-1909.

2. Κωστή, *Σταχυολογήματα*, σ. 29.

ΤΣΙΓΑΡΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Δ.

Γεννήθηκε στο Βραδέτο του Ζαγορίου στις αρχές της δεκαετίας του 1820. Αριστούχος απόφοιτος της Ζωσιμαίας Σχολής στα Ιωάννινα, δίδαξε στα σχολεία των Νεγάδων και του Κουκουλίου και μετά έγινε σχολάρχης του ελληνικού σχολείου της Αγίας της Θεσσαλίας για δύο χρόνια.¹ Μία πάθηση των οφθαλμών τον οδήγησε στη Σμύρνη για θεραπεία. Εκεί δίδαξε για μία περίπου τριετία στη διάσημη Ευαγγελική Σχολή.¹

Κατόπιν πήγε στην Αθήνα όπου σπούδασε ιατρική.¹ Από την Ιατρική Σχολή αποφοίτησε το 1852 με *άριστα*.² Με υπόδειξη των καθηγητών του στάλθηκε στο Παρίσι όπου επί τρία χρόνια ήταν βοηθός του καθηγητή Dubois και ειδικεύτηκε στη μαιευτική και γυναικολογία. Αφού επέστρεψε στην Αθήνα διορίστηκε υφηγητής της μαιευτικής στο Πανεπιστήμιο και διευθυντής του μαιευτηρίου όπου δίδαξε πολλές μαίες.¹

Δύο χρόνια αργότερα για οικογενειακούς λόγους γύρισε στα Ιωάννινα¹ και το 1865 διορίστηκε προϊστάμενος του φαρμακείου Γούναρη (βλ. λ.).³ Σ' αυτήν τη θέση έμεινε τριάντα χρόνια.⁴ Παράλληλα ασχολήθηκε με τη διδασκαλία.

Δίδαξε για τρία χρόνια (από το 1871⁵) μαιευτική στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.⁶ Το 1871⁷ και το 1873⁸ παρουσίασε το πτυχίο του στα Ιατροσυνέδρια που συγκαλέστηκαν εκείνες τις χρονιές στα Ιωάννινα. Το 1882 μίλησε στη Σύνοδο των Ελλήνων Ιατρών που έγινε στην Αθήνα με θέμα *Περί αρχαίων ονομάτων χειρουργικών εργαλείων*.⁹

Εκτός από την ιατρική ασχολήθηκε και με πολιτιστικά θέματα. Πρότεινε να αντιγράψει ο ζωγράφος και καθηγητής της Ζωσιμαίας Σχολής Χρ. Εξαρχόπουλος τις εικόνες των Φιλανθρωπινών, που βρίσκονταν σε μοναστήρι του νησιού των Ιωαννίνων και του προεστού Νούτσου Κοντοδήμου από τοιχογραφία του ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στο χωριό των Ιωαννίνων Μπισδουνόπουλο και αυτοί οι πίνακες να τοποθετηθούν σε ειδική αίθουσα της Ζωσιμαίας Σχολής.¹⁰

Τον Οκτώβριο του 1895 η Ελληνική Κυβέρνηση του απένειμε τον *Αργυρούν Σταυρόν των Ιπποτών του Β' Τάγματος του Σωτήρος* επειδή *επί τριακοναετίαν όλην παρέχει, ως προϊστάμενος ιατρός του φιλανθρωπικού ιδρύματος και φαρμακείου του αειμνήστου Κ. Γούναρη, δωρεάν την ιατρικὴν αὐτοῦ βοήθειαν εἰς τοὺς πτωχοὺς πάσης φυλῆς καὶ θρησκείας. Οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἀξίαν καὶ διαφόρους μελέτας ἐπὶ ἀνεκδότων ἀρχαίων ἐλλήνων ἱατρῶν καὶ διὰ τὰς καλὰς αὐτοῦ υπηρεσίας πρὸς τὴν πατρίδα*.¹¹ Τα συγγράμματα των αρχαίων και βυζαντινών γιατρών και κυρίως του Αέτιου, τα μελέτησε όσο καιρό βρισκόταν στην Ευρώπη.¹

Αλλεπάλληλες οικογενειακές τραγωδίες τον οδήγησαν στον τάφο στις 6/8/1897. Στην κηδεία του παρέστη πλήθος λαού και τον επικήδειο εκφώνησε ο γιατρός Β.Δ. Ρέκκας (βλ. λ.).¹

1. Φ. Η., φ. 243/22-8-1897.

2. Λογοδ. 1851-1852, σ. 16.

3. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*, σ. 37.

4. Ε. Η., φ. 4/19-10-1895.

5. Γιάγγια, φ. 98/3-5-1871.

6. Σαλαμάγκας Δ., Σημειώματα, Η. Ε. 1963, σσ. 204-205.

7. Γιάγγια, φ. 109/19-7-1871.

8. Γιάγγια, φ. 192/26-3-1873.

9. Μανίκας-Ράλλης, σ. 547.

10. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*, σ. 63.

11. Φ. Η., φ. 158/12-10-1895.

ΤΣΙΓΑΡΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Λόγιος και γιατρός που γεννήθηκε στα Ιωάννινα και εργάστηκε εκεί στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα. Ασχολήθηκε εκτός από την ιατρική και με την ηπειρωτική ιστορία. Έγραψε τα *Ηπειρωτικά* καθώς και διάφορες πραγματεί-

ες που δημοσιεύτηκαν σε ημερολόγια και περιοδικά.¹

1. Παπαζήσης, Λόγιοι, *H. E.* 1978, σ. 990.

ΤΣΙΜΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Εμπειρικός γιατρός, μαθητής του Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.). Εργάστηκε στην Ήπειρο κατά τον δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *H. E.* 1965, σσ. 680-681.

ΤΣΙΟΜΠΑΝΙ ΜΠΑΧΡΙ

Γεννήθηκε στο Αιμπόχοβο το 1879 και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1909. Αρχικά εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, ενώ το 1912 εγκαταστάθηκε στην Αυλώνα όπου έμεινε ως του θάνατό του το 1922.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 198.

ΤΣΙΠΟΥΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του Ι.

Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1906 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Άσκησε το επάγγελμα στην ιδιαίτερη πατρίδα του², το Μέτσοβο¹.

1. *Λογος*. 1905-1906, σ. 91.

2. *Ήπειρος*, φ. 37/14-3-1910.

ΤΣΙΠΟΥΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Α.

Μετσοβίτης, που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1864 με βαθμό *καλώς*.¹ Εργάστηκε στο Μέτσοβο. Το 1871 παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο Ιωαννίνων.²

Τον Μάιο του 1881 συνελήφθη μετά από καταγγελία του αρχηγού της ρουμανικής προπαγάνδας στην Ήπειρο και Μακεδονία, Απόστολου Μαργαρίτη, το προπαγανδιστικό έργο του οποίου παρεμπόδιζε³. Στις αρχές του Ιουνίου του ίδιου έτους στάλθηκε στην Κωνσταντινούπολη για να δικαστεί με την κατηγορία ότι διευκόλυνε την αναχώρηση εθελοντών για την Ελλάδα⁴. Ένα μήνα αργότερα καταδικάστηκε από το στρατοδικείο σε εξορία⁵. Επιστρέφοντας από την εξορία εγκαταστάθηκε στο Μέτσοβο, όπως μαρτυρεί δημοσίευμα της εφημερίδας Αθηνών *Φωνή της Ηπείρου*: *Ο ιατρός Ιωάννης Τσιπούρης, παυθείς προ ετών από κοινοτικός ιατρός, (διότι στο εξ αρχικό ζήτημα που είχε προκύψει την εποχή εκείνη υποστήριξε τον τέως έξαρχο Δωρόθεο⁶), διωρίσθη τώρα τοιούτος παρά του Καϊμακάμης προς επιθεώρηση των σφαζομένων ζώων και ούτω εις το εξής θα τρώγωμεν πρόβατα και όχι γκλαμπατζάρικα, καθότι ο διορισθείς ιατρός διακρίνεται διά την αμεροληψίαν και την ακαι-*

ρεότητα του χαρακτήρος του και την αποστροφήν προς τα ρουσφέτια.⁷ Στο Μέτσοβο ο Ι. Τσιπούρης εργάστηκε τουλάχιστον ως το 1905.⁸ Πιθανόν πατέρα του προηγούμενου.

1. Λογοδ. 1863-1864, σ. 27.
2. Γιάνγια, φ. 109/19-7-1871.
3. Νεολόγος, φ. 3635)2/14-5-1881.
4. Πινδέας, Δικαστήριο, *Η. Ετ.* 7/1988, σ. 280.
5. Νεολόγος, φ. 3696)16/28-7-1881.
6. Φ. Η., φ. 50/27-8-1893.
7. Φ. Η., φ. 379/5-5-1900.
8. Χ. Ε., τ. 11/1905, σ. 132.

ΤΣΟΠΛΕΚΑΣ Ι.

Εμπειρικός γιατρός. Το 1819 διορίστηκε κοινοτικός γιατρός στο Κουκούλι του Ζαγορίου. Το κείμενο του συμφωνητικού για το διορισμό του καθόριζε με σαφήνεια τις σχέσεις ανάμεσα στο γιατρό και τους κατοίκους της κοινότητας: *Οι υποφαινόμενοι εσυμφωνήσαμε διά ιατρόν των οσπιτιών μας, διά δύο έτη από την σήμερον, τον κ. Ι. Τσοπλέκαν και διά χρονικόν μισθόν του θέλει λαμβάνει ως κάτωθεν συμφώνως ο καθείς με ευχαρίστησιν και των δύο μερών αυτά δε θέλουν είναι διά μόνον τας επισκέψεις του και αίματα, διά δε τα ιατρικά του θέλει πληρώνεται με 15 % περιπλέον από ότι πωλούν εις Ιωάννινα τα φαρμακοπωλεία...*¹

1. Λαζαρίδης, Κομπογιαννίτης, *Η. Ε.* 1982, σ. 182.

ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ Σ.

Υγειονομικός γιατρός της Πρέβεζας στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 159.

ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Γιατρός στη Βούρμπιανη της Κόνιτσας και ιδρυτικό μέλος του παραρτήματος της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας Αθηνών στη Βούρμπιανη, που ιδρύθηκε στις 6/2/1884.¹

1. Ευθυμίου, Βούρμπιανη, *Η. Η.* 1980, σ. 242.

ΤΣΟΥΚΑΛΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ του Ν.

Γεννήθηκε στη Βούρμπιανη το 1860¹ και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1884 με βαθμό *λίαν καλώς* ². Ειδικεύτηκε στην παθολογία και γυναικολογία. Εργάστηκε στην Κωνσταντινούπολη, στη Χειμάρρα, στον Βούνο,¹ ενώ τον Οκτώβριο του 1887 εγκαταστάθηκε στην Αυλώνα³. Την επόμενη χρονιά διορίστηκε γιατρός της γαλλικής εταιρείας που

εκμεταλλευόταν το ορυχείο της Σελενίτσας στην Αυλώνα¹. Το 1887 το ιατρικό περιοδικό *Γαλλνός* δημοσίευσε μία εργασία του με τίτλο *Ανέκδοτος δράσις της θεμικής κίνινης επί του οργανισμού*.⁴ Πέθανε το 1942 στην Ρώμη.⁵

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

2. *Λογοδ. 1883-1884*, σ. 98.

3. *Γαλλνός*, τόμος XVIII, τ. 1/2-1-1888, σ.8.

4. *Γαλλνός*, τόμος XVIII, τ. 23/20-6-1887, σ. 364.

5. Ευθυμίου, *Βούρμπιανη Γ'*, σ. 211.

ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Α.

Γεννήθηκε στην Άρτα¹ όπου και εργάστηκε². Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από την οποία αποφοίτησε το 1884 με βαθμό *καλώς*.¹

1. *Λογοδ. 1883-1884*, σ. 101.

2. *Φ. Η.*, φ. 12/4-12-1892.

ΦΑΝΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Π.

Άσκησε την ιατρική στα Ιωάννινα.¹ Στις 16/1/1911 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ήπειρος* το ακόλουθο ευχαριστήριο γράμμα:

Προς τον διακεκριμένον ιατρόν της πόλεως μας κ. Γεώργιον Φάντην, διασώσαντα από σοβαράς ασθeneίας τας τέσσαρας μικράς ανεπιάς μου, εκφράζω και δημοσία τας ευχαριστίας μου.

Καδρής

*Στοιχειοθέτης της "Ιντιμπαχ"*²

Το 1913 πρόσφερε στη Μητρόπολη Ιωαννίνων εκατό δραχμές για τις ανάγκες του πολέμου.³

1. *Ήπειρος*, φ. 15/11-10-1909.

2. *Ήπειρος*, φ. 81/16-1-1911.

3. *Ήπειρος*, φ. 27)207/3-9-1913.

ΦΑΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Εργάστηκε στους Φιλιάτες. Στις 18/9/1912 δολοφονήθηκε από Αλβανούς.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 41)221/19-9-1913.

ΦΑΝΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Χειρουργός που αρχικά εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο όπου εγκαταστάθηκε το 1869.¹ Δύο χρόνια αργότερα στάλθηκε στο Τεπελένι για τη διάγνωση επιδημικής νόσου², για την οποία αποφάνθηκε ότι ήταν τυφοειδής πυρετός³. Μετά από σύντομο χρονικό διάστημα επέστρεψε στην ίδια περιοχή προκει-

μένου να ελέγξει τη νοσηρότητα του τόπου σε σχέση με τις συνθήκες διαβίωσης.⁴ Το 1876 περιέθαλψε τους κατοίκους του Μαργαριτίου και της Πάργας όπου είχε εμφανιστεί επιδημία διφθερίτιδας.⁵

Αργότερα εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα. Εκεί, το 1894, έκανε μία από τις πρώτες εγχειρήσεις που έγιναν στο νοσοκομείο Χαμητιέ της πόλης. Εγχείρησε με επιτυχία έναν δεκαεπτάχρονο Τούρκο που έπασχε από σοβαρή ασθένεια.⁶ Την ίδια χρονιά εγχείρησε μαζί με τον συνάδελφό του Νούλη (βλ. λ.) τον επίσκοπο Βελάς, Βασίλειο.⁷ Το 1871⁸ και το 1873⁹ παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο των Ιωαννίνων.

Εκτός από την ιατρική, τον Π. Φάντη τον απασχόλησε και η ανύψωση του πνευματικού επιπέδου των ομοεθνών του. Όταν ήταν στο Αργυρόκαστρο εργάστηκε για τη βελτίωση των εκεί ελληνικών σχολείων¹ και αργότερα εξέδωσε ένα μη ιατρικό σύγγραμμα με τίτλο *Ο Φίλος της Ανθρωπότητας*¹⁰. Πέθανε τον Μάιο του 1912.¹⁰

1. Α. Α., φ. 937)11/23-12-1871.

2. Γιάνγια, φ. 131/20-12-1871.

3. Γιάνγια, φ. 132/5-1-1872.

4. Κων/πολη, φ. 1166/19-1-1872.

5. Γιάνγια, φ. 327/14-1-1876.

6. Φ. Η., φ. 87/20-5-1894.

7. Φ. Η., φ. 119/30-12-1894.

8. Α. Α., φ. 1075)12/24-4-1873.

9. Γιάνγια, φ. 192/26-3-1873

10. Ήπειρος, φ. 150/13-5-1912.

ΦΑΝΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ του Μ.

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1900 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του ².

1. Λογοδ. 1899-1900, σ. 90.

2. Ήπειρος, φ. 109/31-7-1911.

ΦΑΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Γεννήθηκε στον Αστακό της Ακαρνανίας και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1901 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Το 1912 πολέμησε για την απελευθέρωση της Ηπείρου στο πλευρό του Δημ. Νότη Μπότσαρη.²

1. Λογοδ. 1900-1901, σ. 35.

2. Διαμάντης, Ραδοβύζιο, Η. Ε. 1962, σ. 900.

ΦΕΡΟΥΛΗΣ

Εμπειρικός γιατρός, μαθητής του Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.). Εργάστηκε στην

Ήπειρο, το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *H. E.* 1965, σσ. 680-681.

ΦΙΚΙΩΤΗΣ Κ.

Στρατιωτικός γιατρός που εργάστηκε στην Άρτα μετά την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους το 1881.¹

1. *Γαληνός*, τόμος XIX, τ. 14/8-4-1889, σ. 217.

ΦΙΛΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Γεννήθηκε στα Τσαραπλανά του Πωγωνίου.¹ Το 1906 αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών με βαθμό *λίαν καλώς*.² Αφού εργάστηκε επί δύο χρόνια στην Αθήνα, εγκαταστάθηκε το 1908 στο Πωγωνί.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 754/24-4-1908.

2. *Λογόδ.* 1905-1906, σ. 94.

ΦΙΛΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ του Α.

Γιαννιώτης που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και αποφοίτησε το 1856 με βαθμό *καλώς*.¹ Ο Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) τον κατατάσσει μεταξύ των λογίων των Ιωαννίνων.²

1. *Λογόδ.* 1855-1856, σ. 19.

2. Λαμπρίδης I., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

ΦΟΡΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα. Τον Ιούνιο του 1907 εντάχτηκε στην Ηπειρωτική Εταιρεία με το ψευδώνυμο *Δώρος* για να πολεμήσει κατά των Τούρκων.¹ Το 1913 έβαλε, ανεπιτυχώς, υποψηφιότητα για την εφορεία του νεοϊδρυμένου Δημοτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων *η Αγάπη*.²

1. Πυρσινέλλας, Ονομασία, *H. E.* 1959, σ. 208.

2. Α. Γ. Δ. Η., 11Π/1914-15, αρ. 20328, 7/12/1913 (από τον Νομάρχη Ιωαννίνων προς την Γενικήν Διοίκεισιν Ηπείρου).

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ή ΦΡΑΓΚΙΣΚΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Γεννήθηκε στην Ύδρα. Γύρω στα 1881 εγκαταστάθηκε στην Αυλώνα όπου εργάστηκε ως γιατρός μίας γαλλικής εταιρείας που εκμεταλλευόταν το ορυχείο της Σελενίτσας. Αργότερα άσκησε ελεύθερο επάγγελμα ως το 1911.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΠΕΤΡΟΥ

Γεννήθηκε στο Σκαμινέλι του Ζαγορίου^{1,2} το 1827³. Πατέρας του ήταν ο

Πέτρος Φραγκούλης, πρακτικός χειρουργός (τζεράχης), που γύριζε όλες τις χώρες της Βαλκανικής.¹ Σπούδασε στην Ζωσιμαία Σχολή, που τότε μόλις είχε ιδρυθεί, και κατόπιν παρέμεινε επί 15 χρόνια κοντά στο θείο του Αδάμο Γοργίδα (βλ. λ.), από τον οποίο διδάχτηκε την ιατρική.^{1,3}

Εργάστηκε στα Φάρσαλα της Θεσσαλίας¹ και αργότερα στο Τσεπέλοβο⁴, στη Λάϊστα^{1,5} και στο Σκαμνέλι της Ηπείρου όπου έμεινε συνολικά 60 χρόνια¹. Ήταν φημισμένος για την τεράστια μνήμη του και για τη διαγνωστική του ικανότητα. Απόδειξη του ότι η ιατρική που ασκούσε απείχε πολύ από αυτή των κομπογιαννιτών είναι ένα γράμμα που έστειλε στον φαρμακοποιό Ιωαννίνων Δημ. Ιωαννίδη (βλ.λ.) στις 25/1/1890. Μ' αυτό, τον πληροφορούσε ότι στο Σκαμνέλι εμφανίστηκε η νόσος *influentza* και τον παρακαλύσε να του στείλει επείγοντως φάρμακα όπως: *40 gr salicylat de soude, 20 gr calomeli lav., 50 gr creosis pour* και *2 κυτία καθαράς αντιπυρίνης...*

Πέρα από τις ιατρικές του ικανότητες, εκδήλωσε και την φιλοπατρία του δίνοντας μάχη εναντίον της ρουμανικής προπαγάνδας, η οποία ανθούσε στη Λάϊστα την εποχή εκείνη. Με την συμπαράσταση των πλούσιων κατοίκων της οργάνωσε εκεί ελληνικά σχολεία, καθώς και ένα παρθεναγωγείο. Στη Βωβούσα μάλιστα, έσωσε τον Μητροπολίτη Σωφρόνιο από συνομωσία εναντίον της ζωής του και στη συνέχεια τον υποδέχτηκε στη Λάϊστα με ενθουσιώδη ελληνοπρεπή προσφώνηση. Επιπλέον, έστειλε επιστολές στο Ν. Μαυροκορδάτο, πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, με τις οποίες ζητούσε ελληνικά βιβλία για τα Ελληνόπουλα, ώστε μ' αυτό τον τρόπο να καταπολεμήσει τη ρουμανική προπαγάνδα. Λόγω της δραστηριότητάς του αυτής, οι ρουμανίζοντες τον συκοφάντησαν στην τουρκική κυβέρνηση, ότι τάχα προπαγάνδιζε εις βάρος της, με αποτέλεσμα να φυλακιστεί για οκτώ μήνες στα μπουντρούμια του κάστρου των Ιωαννίνων. Κατά την δίκη που ακολούθησε ήταν βέβαιο ότι θα τον εξόριζαν στο Ικόνιο της Μικράς Ασίας. Όμως, ο Τούρκος πρόεδρος του δικαστηρίου τον κήρυξε αθώο, γιατί ήταν συμμαθητής του στην Ζωσιμαία Σχολή και αργότερα, στα Φάρσαλα, ο Δ. Φραγκούλης είχε θεραπεύσει τη γυναίκα του. Η φιλοπατρία του όμως δεν σταμάτησε εδώ. Στο Σκαμνέλι έλαβε ενεργά μέρος εναντίον των σφετεριστών της κοινοτικής περιουσίας.¹ Την άνοιξη του 1879 του συνέβη ένα δυσάρεστο, αλλά όχι μοιραίο, περιστατικό. Σε ένα από τα ταξίδια του τραυματίστηκε από ληστές.⁵

Είχε ευρύτερη μόρφωση. Εμφανίζεται στον κατάλογο συνδρομητών της *Εναισίου περί Γάμου Καθόλου Πραγματείας* του Ηπειρώτη γιατρού, Ιωάννη Λαμπρίδη (βλ. λ.).³ Χάρη σ' αυτόν σώζεται σήμερα η βιβλιοθήκη του

δασκάλου του, Αδάμου Γοργίδα, που περιέχει χειρόγραφα και έντυπα βιβλία, ιατρικά και άλλα, του δέκατου όγδοου και του δέκατου ένατου αιώνα.⁶

Εργάστηκε ως το 1896 οπότε παύτηκε από κοινοτικός γιατρός του Σκαμινέλιου και του απαγορεύτηκε η άσκηση της ιατρικής, ύστερα από ενέργειες συμπατριώτη του επιστήμονα γιατρού. Πέθανε το 1927, σε ηλικία εκατό ετών στην πατρίδα του, το Σκαμινέλι.³

1. Φραγκούλης, *Σκαμινέλι*, σσ. 61-62.

2. Λαζαρίδης, *Αλήθειες*, *Η. Ε.* 1965, σ. 651.

3. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σσ. 680-681.

4. Λαμπρίδης Ι., “*Ζαγοριακά*”, σ. 337.

5. *Νεολόγος*, φ. 3043)26/7-4-1879.

6. Παναγιωτίδου, *Γοργίδας*, σσ. 320-321.

ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ ΠΕΤΡΟΣ

Πρακτικός χειρουργός από το Σκαμινέλι που εργαζόταν στο Ζαγόρι αλλά και σε ολόκληρη τη Βαλκανική. Πατέρας του προηγούμενου. Εξαιτίας του το επίθετο της οικογενειάς του έγινε *Φραγκούλης*, ίσως γιατί φορούσε ρούχα δυτικής μόδας, ίσως γιατί ήταν δύστροπος στον χαρακτήρα (τους δύστροπους τότε τους αποκαλούσαν *φράγκους* στην Ήπειρο).¹

1. Φραγκούλης, *Σκαμινέλι*, σσ. 61-62.

ΦΡΑΝΚ ΛΟΥΪ

Αξιωματικός του υγειονομικού του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος που βρισκόταν στην Αίγυπτο.¹ Την εποχή που ο γαλλικός στρατός είχε κυκλώσει την Κέρκυρα, ο Φρανκ κατέφυγε στον Αλή πασά του οποίου έγινε γιατρός² με αμοιβή δέκα χιλιάδες γρόσια το χρόνο³.

1. Αραβαντινός Σ., *Αλή πασάς Β'*, σ. 472.

2. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 78.

3. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Αλή πασάς, σ. 57.

ΦΩΚΑΣ

Χειρουργός του ελληνικού στρατού κατά τη διάρκεια των μαχών για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων (1912-13).¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σ. 44.

ΦΩΣΑΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα. Ήταν γιατρός της οικογένειας του Σταύρου Ιωάννου, όπως φαίνεται από τους λογαριασμούς του αλλά και από τα γράμματα που του έστελνε η πεθερά του στη

Βιέννη. Το πρώτο γράμμα είναι γραμμένο στις 6/5/1804¹ και το δεύτερο στις 1/5/1805². Και τα δύο αναφέρονται σε ασθένειες της Μπαλάσιως, συζύγου του Ιωάννου. Το δεύτερο μάλιστα γράφει: *...Η Μπαλάσιω εβγήκε την αυγή έξω περί γιατρικά. Δικότο με γάλα, έτσι την εδιόρισε ο Νικολάκης. Την κυβερνάει καλά. Είναι πολλά καλός γιατρός... Εδώ (στα Ιωάννινα) τον έχουν σε μεγάλη υπόληψη ότι έκαμε μεγάλες ιατρειές. Εγιάτρεψε πολλούς χτικιασμένους...* Στο ίδιο γράμμα ζητεί από τον Ιωάννου να στείλει δώρο στον Φωσάλη βιβλία. Αλλά και ο ίδιος ο Σταύρος Ιωάννου γράφει στον *Δερματόδετον Κώδικά* του (1812-1816), *...εις Νικολάκην Φωσάλην με μπουγιουρδί 250 γρόσια...*³

Το 1814 εργάστηκε στο Κοινόν Νοσοκομείον των Ιωαννίνων.⁴

1. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 200.

2. Κουγέας, ό. π., σ. 206.

3. Κουγέας, ό. π., σ. 4.

4. Σταυρόπουλος, *Νοσοκομείο*, σ. 44.

ΦΩΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ του Γ.

Ηπειρώτης που σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε το 1881 με βαθμό *λίαν καλώς*.¹ Το 1884 εγκαταστάθηκε στην Κόνιτσα όπου άσκησε το ιατρικό επάγγελμα μέχρι το θάνατό του, το 1926. Διετέλεσε δημοτικός γιατρός από το 1894 ως το 1910 και μετά την απελευθέρωση της πόλης μέχρι το 1920.² Το 1910 σταλθηκε στο χωριό Ζέρμα όπου έδωσε οδηγίες για την καταπολέμηση μιας επιδημίας.³ Ήταν γιατρός της οικογένειας Φλώρου.⁴ Λόγω του αφιλοκερδούς του χαρακτήρα, μετά το θάνατό του η οικογένειά του περιέπεσε σε μεγάλη φτώχεια.

1. *Λογος. 1880-1881*, σ. 67.

2. Ευθυμίου, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1982, σ. 351.

3. *Ηπειρος*, φ. 64/19-9-1910.

4. *Φ. Η.*, φ. 529/30-5-1903.

ΦΩΤΟΥ Ν.

Εργάστηκε στα Δολιανά κατά το δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 93.

ΧΑΒΔΙΣΤΙΝ ΕΦΕΝΤΗΣ

Υγειονομικός γιατρός Πρέβεζας. Η εφημερίδα *Θεσσαλία* επαινεί το ήθος του και την επιστημονική του κατάρτιση.¹

1. *Θεσσαλία*, φ. 4/23-3-1875.

ΧΑΛΕΠΙΛΗΣ

Ασκούσε το επάγγελμα στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των Ιωαννίνων (1912-13) υπηρέτησε εθελοντικά στον ελληνικό στρατό.¹

1. Κωστή, *Γιάννενα*, σσ. 34-35.

ΧΑΝΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Γιατρός και φαρμακοποιός που εργάστηκε στην Κόνιτσα στην δεκαετία του 1880.¹

1. Ευθυμίου, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1982, σ. 351.

ΧΑΡΖΙ ΜΠΕΣΙΜ

Γεννήθηκε το 1877 στο Αργυρόκαστρο και σπούδασε ιατρική στην Κωνσταντινούπολη. Εργάστηκε στην Πρέβεζα και στο Μοναστήρι.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 179.

ΧΑΡΙΣΙΑΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ του Α.

Εργάστηκε στα Ιωάννινα.¹ Το περιοδικό *Ιατρικός Μηνύτωρ* δημοσίευσε το 1901 μία εργασία του με τίτλο *Ανάλυσις περιληπτική των σωζωμένων έργων του διασήμου εν τη αρχαιότητα Έλληνος ιατρού Ρούφου του Εφεσίου*.²

1. *Ι. Μ. Α'*, τ. 5/1-4-1901, σ. 59.
2. *Ι. Μ. Α'*, τ. 15/1-9-1901, σ. 179.

ΧΑΡΙΣΙΑΔΗΣ ΠΙΕΤΡΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΧΑΡΙΤΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΚΥΡΟΥ

Γεννήθηκε στη Νίβανη του Αργυροκάστρου.¹ Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1882 με βαθμό *λίαν καλώς*.² Εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας στο Αργυρόκαστρο και ως δημοτικός γιατρός στο Τεπελένι, στη Νίβανη³ και στην Πολύτσανη⁴. Συμμετείχε στον βορειοηπειρωτικό αγώνα, ενώ αργότερα πρόσφερε ανιδιοτελώς τις φροντίδες του στους κατοίκους του Πωγωνίου και της ιδιαίτερης πατρίδας του.¹

1. Λέκκας, *Ηπειρωτικά*, *Η. Ετ.* 8/1989, σ. 420.
2. *Λογοδ.* 1881-1882, σ. 56.
3. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 181.
4. Λέκκας, *Πολύτσανη*, σ. 67.

ΧΑΣΑΝ ΕΦΕΝΤΗΣ

Απόφοιτος της πολιτικής Αυτοκρατορικής Ιατρικής Σχολής της Κωνσταντινούπολης, που, στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, χρημάτισε δημαρχιακός γιατρός του Αργυροκάστρου.¹

1. Φ. Η., φ. 210/25-10-1896.

ΧΑΣΑΝ ΕΦΕΝΤΗΣ

Εργάστηκε στην Πρέβεζα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, Η. Ετ. 5/1986, σ. 160.

ΧΑΣΑΝ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ

Διευθυντής του νοσοκομείου Χαμπίτιέ των Ιωαννίνων στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 105/3-7-1911.

ΧΑΣΙΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Γεννήθηκε στη Βίτσα του Ζαγορίου το 1845. Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή των Αθηνών και μετεκπαιδεύτηκε στη Γερμανία.¹ Αρχικά εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα² όπου έμεινε τουλάχιστον ως το 1880³. Η εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάννια* αναφέρει τη συμμετοχή του στον έρανο της τουρκικής κυβέρνησης για τον αυτοκρατορικό στρατό της Ερζεγοβίνης.² Λόγω της εθνικής του δράσης διώχτηκε από τα Ιωάννινα. Αφού εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, ανέλαβε την έδρα της παθολογικής ανατομίας στην Ιατρική Σχολή. Πέθανε το 1897.¹

1. Παπαζήσης, Λόγιοι, Η. Ε. 1979, σ. 43.

2. *Γιάννια*, φ. 349/23-6-1876.

ΧΑΤΖΗΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Γεννήθηκε το 1843 στο Βεράτιο και αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1870. Εργάστηκε ως παθολόγος στο Βεράτιο, στο Δυρράχιο και στο Φίρι. Πέθανε το 1904.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 177.

ΧΑΤΖΗΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Μπάγια (σήμερα το χωριό λέγεται Κήποι) του Ζαγορίου στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΧΑΤΖΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Γεννήθηκε στη Λέκλη του Τεπελενίου και αποφοίτησε από την Ιατρική

Σχολή του Πανεπιστημίου των Αθηνών τα πρώτα χρόνια του εικοστού αιώνα. Εργάστηκε ως παθολόγος στο Τεπελένι και αργότερα στην Ηγουμενίτσα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 182.

ΧΑΤΖΗΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ του Κ.

Χειρουργός στα Ιωάννινα¹, που αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1896 με βαθμό *λίαν καλώς* ². Το 1910 τον βρίσκουμε να εργάζεται στο νοσοκομείο Χατζηκώστα.³

1. *Ηπειρος*, φ. 22/29-11-1909.

2. *Λογοδ. 1895-1896*, σ. 198.

3. *Ηπειρος*, φ. 59/15-8-1910.

ΧΑΤΖΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ του ΔΗΜ.

Εργάστηκε στη Μπάγια του Ζαγορίου στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σσ. 709-710.

ΧΑΤΖΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ του Κ

Άσκησε την ιατρική στα Ιωάννινα. Το όνομά του, μαζί με τα ονόματα δύο άλλων συναδέλφων του, αναφέρεται στον εκλογικό κατάλογο της πόλης που συντάχθηκε το 1887.¹ Το 1910 η εφημερίδα Ιωαννίνων *Ηπειρος* δημοσιεύει ένα ευχαριστήριο γράμμα που απευθύνεται σε γιατρούς της πόλης, μεταξύ των οποίων είναι και ο Στ. Χατζής, και το οποίο παρατίθεται αυτούσιο στο βιογραφικό του γιατρού Π. Μίνω (βλ. λ.).² Το 1893³ και το 1902⁴ εξελέγη εφοροεπίτροπος των Σχολείων (αρρένων). Ο γιατρός Ιωάννης Λαμπρίδης (βλ. λ.) τον κατατάσσει μεταξύ των λογίων των Ιωαννίνων.⁵ Ήταν αδελφός του Δημοσθένη Χατζή (βλ. λ.).⁶

1. Τζιόβας, *Κοινοτικά*, *Η. Ε.* 1981, σ. 798.

2. *Ηπειρος*, φ. 72/14-11-1910.

3. *Φ. Η.*, φ. 50/27-8-1893.

4. *Φ. Η.*, φ. 472/29-3-1902.

5. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή, σ. 70.

6. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σ. 118.

ΧΑΤΖΙ ΧΑΪΕΡΟΥΛΑΧ

Γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1882. Αποφοίτησε από την Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης το 1910 και μετεκπαιδεύτηκε στην Ιταλία. Αρχικά εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, ενώ το 1913 πήγε στην Τουρκία. Επιστρέφοντας άσκησε την ιατρική πάλι στο Αργυρόκαστρο και τέλος στα Τίρανα.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 204.

ΧΕΚΑΛΗΣ ΘΩΜΑΣ

Εμπειρικός γιατρός από τη Μπούχαλη της Πρεμετής.¹ Εργάστηκε κατά τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα στο Βεράτιο.²

1. Χότζα, *Ιατρική*, σσ. 39-40.

2. Χότζα, ό. π., σ. 41.

ΧΕΚΙΜΗΣ

Αστυίατρός των Ιωαννίνων στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Σύμφωνα με την εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* ήταν αγράμματος και ανυπόληπτος.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 219/1-1-1897.

ΧΕΝΤΕΣΤΑΜ

Γιατρός του υγειονομείου της Πρέβεζας. Το 1876 πρόσφερε για τον τουρκικό στρατό που βρισκόταν στην Ερζεγοβίνη δύο ζευγάρια τσαρούχια.¹

1. *Γιάνγια*, φ. 342/5-5-1876.

ΧΟΛΛΑΝΤ ΧΕΝΡΥ

Άγγλος γιατρός που γεννήθηκε το 1788. Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου και είχε την ειδικότητα του χειρουργού. Μόλις τελείωσε τις σπουδές του ήρθε στην Ελλάδα. Στις αρχές του Νοεμβρίου του 1812 έφθασε στα Ιωάννινα όπου γνώρισε τον Αλή πασά και το γιό του Βελί, εξασφαλίζοντας την εύνοιά τους.¹ Συχνά συζητούσε με τον Αλή προσπαθώντας να τον πείσει για την αδυναμία της αλχημείας να συμβάλει στην παράταση της ζωής και στην παραγωγή πολύτιμων μετάλλων.² Ο Αλής του ζήτησε να γίνει προσωπικός του γιατρός αλλά η πρότασή του δεν έγινε αποδεκτή. Κατόπιν του πρότεινε να μείνει κοντά του για ένα χρόνο με οποιουσδήποτε οικονομικούς όρους, ο Χόλλαντ όμως δεν το δέχτηκε ούτε αυτό, προβάλλοντας οικογενειακούς λόγους.¹ Δεν αρνιόταν όμως τη βοήθειά του στους Γιαννιώτες. Ο ίδιος περιγράφει ως εξής κάποιον που τον χτύπησε κεραυνός το χειμώνα του 1812: *Απ' το γδάρσιμο μικρού κομματιού της επιδερμίδας στο μέτωπο φαινόταν πως το ηλεκτρικό ρεύμα είχε περάσει από κει. Ασφαλώς είχε πεθάνει αμέσως. Ο αδελφός του, που στεκόταν κοντά του, έπαθε νευρικό κλονισμό και έμεινε αναίσθητος για λίγη ώρα, αλλά δεν υπήρχε αμφιβολία ότι τελικά θα συνερχόταν.*³

Επιστρέφοντας στην πατρίδα του, δημοσίευσε τα ταξιδιωτικά χρονικά του (1815).¹ Το 1840 έγινε γιατρός του πρίγκηπα Αλβέρτου, συζύγου

της βασίλισσας Βικτωρίας, ενώ από το 1852 γιατρός της ίδιας της Βασίλισσας από την οποία πήρε το 1853 τον τίτλο του βαρωνέτου. Πέθανε το 1873.¹

1. Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ2*, κεφ. Γιατρός, σ. 169.

2. Οικονόμου, *Αλχημιστής*, *Η. Ε.* 1969, σ. 137.

3. Holland, *Γιάννινα*, *Η. Ε.* 1972, σ. 672.

ΧΟΥΣΑΜΕΝΤΙΝ ΕΦΕΝΤΗΣ

Δημαρχιακός γιατρός του Αργυροκάστρου στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., *Βαλκανοτουρκικός*, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 156.

ΧΟΥΣΕΪΝ ΦΕΒΖΙ

Δημαρχιακός γιατρός του Λεσκοβίκιου στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 108/24-7-1911.

ΧΟΥΣΕΝ ΕΦΕΝΤΗΣ

Στρατιωτικός χειρουργός που εργαζόταν στην Κόνιτσα στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Ευθυμίου, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1982, σ. 351.

ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ του Κ.

Γεννήθηκε στη Γότιστα των Ιωαννίνων.¹ Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και μετεκπαιδεύτηκε επί διετία στο Παρίσι.² Το 1911 εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα¹ και την επόμενη χρονιά διορίστηκε από την Εφοροεπιτροπή Ιωαννίνων γιατρός των πτωχών της πόλης³. Διαβά-
ζουμε γι' αυτόν στην εφημερίδα *Ήπειρος*:

*Αναστάσιος Χρηστίδης
Ιατρός - Χειρουργός
Μαιευτήρ - γυναικολόγος
Δέχεται εν τω εν τη οικία του
(παραπλεύρως Ρωσικού προξενείου)
τελείως κατηρτισμένω
ιατρείω του τας εξής ώρας
2 - 4 π.μ., 8 - 10 μ.μ. τουρ.⁴*

1. *Ήπειρος*, φ. 129/18-12-1911.

2. *Ήπειρος*, φ. 103/19-6-1911.

3. *Ήπειρος*, φ. 139/26-2-1912.

4. *Ήπειρος*, φ. 132/8-1-1912.

ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Γεννήθηκε στο χωριό Κράψη και άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα. Οι Γιαννιώτες τον φώναζαν *ο γιατρός ο Τζαμής*, γιατί το ιατρείο του βρισκόταν κοντά στο τζαμί της συνοικίας Καλούτσιανη. Κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1912-1913 πολέμησε με το ψευδώνυμο *Γύλιππος*. Περιέθαλπε τραυματισμένους συμπολεμιστές του οπλαρχηγού Πουτέτσι σε διάφορα απομακρυσμένα μοναστήρια και πολλές φορές κινδύνευσε να συλληφθεί από τους Τούρκους. Το 1912 ήταν γιατρός του ελληνικού συντάγματος στην Αετορράχη Ιωαννίνων.¹ Μετά την απελευθέρωση πήρε το βαθμό του *υπολοχαγού ιατρού* και η Διοίκηση τον διόρισε αστυίατρό της πόλης.²

Το 1913, με μικρό κεφάλαιο ίδρυσε νοσοκομείο στην Κατοικά Ιωαννίνων.² Παράλληλα με τις άλλες ιατρικές του ασχολίες εκτελούσε και χρέη ιατροδικαστή.³ Το 1923, μαζί με τον χειρουργό Δ. Δάνο (βλ. λ.), ταρίχευσαν τα πτώματα των δολοφονημένων μελών της επιτροπής χάραξης συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας.⁴

1. "Ω", Α. Χρηστίδης, *Η. Ετ.* 9/1987, σσ. 331, 336.

2. *Ηπειρος*, φ. 181/25/5/1913.

3. Χρηστίδης, Γιατροί, *Η. Ετ.* 10/1990, σ. 539.

4. *Ηπειρος*, φ. 1689)1789/30-8-1923.

ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Εμπειρικός γιατρός του δέκατου ένατου αιώνα, μαθητής του Αδάμου Γοργίδα (βλ. λ.).¹

1. Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965, σσ. 680-681.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ

Εργάστηκε στα Άνω Σουδενά του Ζαγορίου. Το όνομά του αναφέρεται σε έγγραφο του χωριού, με ημερομηνία 1/4/1848.¹ Ίσως εμπειρικός.

1. Λαμπρίδης Στ., Άνω Πεδινά, *Η. Η.* 1980, σ. 350.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Γεννήθηκε το 1861 στη Ντρενόβα της Κορυτσάς και σπούδασε σε αυστριακό πανεπιστήμιο από όπου αποφοίτησε το 1889. Εργάστηκε ως παθολόγος στην Κορυτσά, ενώ περί το 1925 ήταν γιατρός των προκρίτων της Ερσέκα. Τέλος άσκησε ελεύθερο επάγγελμα στην Κορυτσά. Πέθανε το 1945.¹

1. Χότζα, *Ιατρική*, σ. 180.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ

Γεννήθηκε στο Μονοδένδρι του Ζαγορίου¹ και εργάστηκε στα Ιωάννινα στο

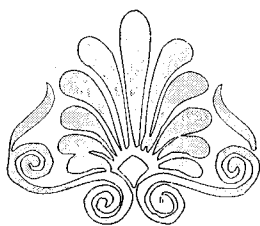
πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα². Διετέλεσε γιατρός της οικογένειας του Σταύρου Ιωάννου.³

1. Θεοδώρου, Μονοδένδρι, Ζ. 1991, φυλ. 157.
2. Βρεδώβ, *Ιστορία*, κατάλογος συνδρομητών σ. λ.
3. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939, σ. 297.

ΧΡΟΝΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ

Εργάστηκε στην Παραμυθιά στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία*, κατάλογος συνδρομητών.

Ι Ι

Βιογραφικά Σημειώματα Φαρμακοποιών

ΑΓΓΕΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Γεννήθηκε το 1830 στη Μπούχαλη της Πρεμετής και πέθανε το 1891. Εμπειρικός φαρμακοποιός που εργάστηκε στην Πρεμετή.¹

1. Nakuci, *Përmeti*, σ. 105.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Σπούδασε στην Αυτοκρατορική Φαρμακευτική Σχολή της Κωνσταντινούπολης και εργάστηκε στο Δέλβινο (τουλάχιστον από το 1900¹ ως το 1909).²

1. Φ. Η., φ. 387/30-6-1900.

2. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 3/1986, σ. 158.

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ Γ.

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα. Το φαρμακείο του βρισκόταν στη συνοικία Καλούτσιανη.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 76)256/30-10-1913.

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ ΜΑΡΙΑ

Φαρμακοποιός Ιωαννίνων. Το φαρμακείο της ήταν στη συνοικία Καλούτσιανη.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 89)269/14-11-1913.

ΒΗΤΟΣ ΜΙΧΑΗΛ

Ασκήσε το επάγγελμα στην Άρτα. Μετά την απελευθέρωση της πόλης πήρε από την ελληνική κυβέρνηση την άδεια να διατηρήσει το φαρμακείο του.¹

1. *Άρτα*, φ. 56/8-10-1882.

ΒΛΑΧΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Γεννήθηκε στην Κέρκυρα και εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Γιάνγια, φ. 24/30-10-1869.

ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Γιαννιώτης φαρμακοποιός¹ που αποφοίτησε από τη Φαρμακευτική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1892 με βαθμό *λίαν καλώς*² και άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα¹. Το 1894 πρόσφερε 1078,10 γρόσια για την ανέγερση του νοσοκομείου Χαμπτιέ.³

1. Φ. Η., φ. 23/19-2-1893.
2. Φ. Η., φ. 9/13-11-1892.
3. Φ. Η., φ. 69/6-1-1894.

ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα¹. Συμμετέχοντας στους *εράνους* της τουρκικής κυβέρνησης πρόσφερε το 1873 εκατό γρόσια για την κατασκευή του Δημόσιου Κήπου Ιωαννίνων² και τρία χρόνια αργότερα άλλα εκατό για τον τουρκικό στρατό που βρισκόταν στην Ερζεγοβίνη³.

1. Λαμπρίδης Σ., *Περιθαλψis, Η. Ετ.* 10/1979, σ. 30.
2. Γιάνγια, φ. 188/26-2-1873.
3. Γιάνγια, φ. 354/28-7-1876.

ΒΟΧΩΡ ΕΦΕΝΤΗΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Ήπειρο στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Το 1898 συνόδευσε σαράντα τέσσερις στρατιώτες, που μόλις είχαν πάρει εξιτήριο από το νοσοκομείο Χαμπτιέ των Ιωαννίνων, στο ταξίδι τους προς τα χωριά τους που βρίσκονταν στην περιοχή της Κορυτσάς.¹

1. Φ. Η., φ. 286/19-6-1898.

ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Γεννήθηκε στα Λάζαινα των Ιωαννίνων και εργάστηκε στα Ιωάννινα στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα¹ και στις αρχές του εικοστού². Το φαρμακείο του βρισκόταν στην εβραϊκή συνοικία.² Το 1909 χρημάτισε διευθυντής του φαρμακείου των Ελεών.³

1. Φ. Η., φ. 294/28-8-1898.
2. *Ήπειρος*, φ. 68)248/20-10-1913.
3. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1988, σσ. 18-28.

ΓΕΩΡΓΑΝΤΑΣ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα. Το φαρμακείο του ήταν στη συνοικία Καμάρες.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 73)253/26-10-1913.

ΓΕΩΡΓΑΤΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

Γεννήθηκε το 1871 στη Ζίτσα και πέθανε το 1959. Διατηρούσε φαρμακείο στα Ιωάννινα μέχρι το θάνατό του. Το 1889, όταν ήταν ακόμη μαθητής της Ζωσιμαίας Σχολής, έγραψε μονογραφία με τίτλο *Ζίτσα, η κωμόπολις της Ηπείρου*.¹

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 157.

ΓΕΩΡΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Από το Λοζέτσι των Ιωαννίνων. Στις αρχές του εικοστού αιώνα χρημάτισε διευθυντής του φαρμακείου των Ελεών. Η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* τον χαρακτηρίζει *σεβάσμιον και τιμίου χαρακτήρος*.¹

1. *Φ. Η.*, φ. 752/4-4-1908.

ΓΙΑΝΝΟΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ του ΑΘ.

Σπούδασε στη Φαρμακευτική Σχολή της Κωνσταντινούπολης¹ και εργάστηκε στη Βοστίνα του Πωγωνίου². Εκεί διατηρούσε φαρμακείο, το οποίο ίδρυσε προ της 5/10/1912.³

1. Α.Γ.Δ.Η., 60Π/18, 10152, 29/7/1918.

2. Α.Γ.Δ.Η., 60Π/18, 11328, 22/8/1918.

3. Α.Γ.Δ.Η., 60Π/18, 7329, 30/5/1918.

ΓΙΟΥΝΗΣ ή ΓΚΙΟΥΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Ν.

Γεννήθηκε στη Ζίτσα¹ όπου αρχικά εργάστηκε², ενώ από το 1909 τον βρίσκουμε στα Ιωάννινα³. Το φαρμακείο του βρισκόταν στη συνοικία Καμάρες.⁴

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 163.

2. *Φ. Η.*, φ. 370/3-3-1900.

3. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 17.

4. *Ηπειρος*, φ. 118)298/20-12-1913.

ΓΚΑΡΑΛΑΝΗΣ ΑΛΕΞΙΟΣ

Μετσοβίτης που σπούδασε στη Φαρμακευτική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Άσκησε το επάγγελμα αρχικά στην ιδιαίτερη πατρίδα του όπου διορίστηκε διευθυντής του Αβερώφειου φαρμακείου¹ από όπου όμως απολύθηκε το 1893, διότι, όπως γράφει η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*: ...ο πενθερός του δεν συμμερίζεται τας ιδέας του ενταύθα επιλεγομένου αντιπροσώπου του Αβέρωφ. Επί είκοσι σχεδόν έτη εξεπλήρωσε πιστώως και ευόρκως τα

καθήκοντά του χωρίς ποτέ ν' αναμιχθή εις τα κομματικά της κοινότητος και τώρα επέπρωτο οικογενειάρχην άνθρωπον να τον πετάξουν εις τους δρόμους². Το ίδιο άμεσα αντέδρασαν και οι Μετσοβίτες διότι έμειναν χωρίς φαρμακοποιό και, σύμφωνα με επιστολή τους προς την ίδια εφημερίδα, ανησυχούσαν μήπως τους στείλει προώρως εις τον Άδην, ο βοηθός του φαρμακείου, όστις εξακολουθεί να εκτελή συνταγάς χωρίς να πξεύρη τι του γίνεται...³ Μετά την αποπομπή του από το Αβερώφειο φαρμακείο ο Α. Γκαραλάνης εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα όπου άνοιξε φαρμακείο στην οδό Αβέρωφ.⁴ Πέθανε τον Σεπτέμβριο του 1912.⁵

1. Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Μαλακασιακά Β', σ. 45.

2. Φ. Η., φ. 40/18-6-1893.

3. Φ. Η., φ. 50/27-8-1893.

4. *Ήπειρος*, φ. 69)249/21-10-1913.

5. *Ήπειρος*, φ. 170/30-9-1912.

ΓΚΙΑΤΗΣ Κ.

Εργάστηκε στο Δέλβινο στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Φ. Η., φ. 76/25-2-1894.

ΓΚΙΣΙΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Είχε φαρμακείο στη συνοικία των Ιωαννίνων, Πλάτανος, στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 71)251/24-10-1913.

ΓΚΟΝΤΕΛΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο στα τέλη του δέκατου ένατου¹ και στις αρχές του εικοστού αιώνα². Το 1893 πρωταγωνίστησε σε ένα θλιβερό περιστατικό που περιγράφεται από την εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*.

Προ δύο σχεδόν ετών είχε καταγγελθεί εν τω κακουργοδικείω ενταύθα παρά του φαρμακοποιού Ν. Γκοντέλα ότι εγένετο παρά του υπηρέτου του, ανηλίκου όντος, απόπειρα δηλητηριασεώς και ότι τούτον είχε ωθήσει ο συνάδελφός του Δημ. Καρέψου.

Εκ της γενομένης διαδικασίας και των επιστημονικών χημικών αναλύσεων των φαρμάκων εν Κωνσταντινουπόλει και εκ των τελευταίων τεκμηρίων κατεδείχθη και εν δικαστηρίω, καίτοι εξωδίκως ήτο γνωστόν, ότι η καταγγελία αύτη κατά του Δημ. Καρέψου επινοήθηκε παρά του Νικολάου Γκοντέλα προς ιδιοτελίν σκοπόν και ικανοποίησιν της βδελυράς απληστίας του και θηριώδους μνησικακίας κατά συναδέλφου τιμίου, του ρηθέντος Δημητρίου Καρέψου, του επί τεσσαρακονταετίαν μετρηχομένου την φαρμακευτικήν τέχνην εντίμως. Το δε δικαστήριον υπό την

προεδρίαν του Εξ. Χαμίτ εφέντη, εν τη ευθυδικία αυτού, πθώωσε παμψηφεί τον ειρημένον Δημ. Καρέφου εκ της προσαχθείσης συκοφαντίας παρά του ειρημένου Ν. Γκοντέλα.

Προς παραδειγματισμόν λοιπόν των ούτω τον βίον διαγόντων αντιπάλων του, ο Δημ. Καρέφου εξήτησε παρά του κακουργοδικείου την τιμωρίαν του συκοφάντου Ν. Γκοντέλα μεθ' ενός ψευδομάρτυρος τον οποίον ο Ν. Γκοντέλας είχε διαφθείρει εις ψευδὴν μαρτυρίαν· εξετάσεως δε γενομένης απεδείχθη ότι η πράξις αὕτη αποτελεί κακούργημα του Ν. Γκοντέλα και παρέπεμψεν αὐτόν εν τῷ ακροατηρίῳ...¹

Το γεγονός ότι η εφημερίδα δεν επανέρχεται στο θέμα ίσως να σημαίνει πως μεταξύ των αντιδίκων ἐπὶ ἤλθε συμβιβασμός.

1. Φ. Η., φ. 169/29-12-1895.

2. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, Η. Ετ. 5/1986, σ. 156.

ΓΚΟΝΤΖΟΣ ΘΩΜΑΣ του Γ.

Άσκησε το επάγγελμα στην Κόνιτσα ὡς το 1904 που αναχώρησε για το Ναύπλιο.¹

1. Φ. Η., φ. 562/13-2-1904.

ΔΗΜΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ του ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Γεννήθηκε στο Καπέσοβο του Ζαγορίου και εργάστηκε στα Ιωάννινα. Μεταξύ των πελατών του ήταν και η οικογένεια του Σταύρου Ιωάννου προς τον οποίο έστειλε επιστολή στις 4/10/1820 επισυνάπτοντας το λογαριασμό των φαρμάκων για τις χρονιές 1818, 1819 και ὡς τον Απρίλιο του 1820.¹

1. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, Η. Χ. 1939, σ. 237.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

Φιλότουρκος φαρμακοποιός Άρτας που διατηρούσε συνεταιρικό φαρμακείο με το γιατρό Δημ. Γαρζώνη (βλ. λ.). Στο φαρμακείο του συχνάζαν φανατικοί Τούρκοι για να μαθαίνουν νέα για τον πόλεμο του 1897.¹

1. Φ. Η., φ. 233/4-4-1897.

ΘΕΟΠΙΣΤΟΥ ΑΡΤΕΜΙΣ

Ήταν απόφοιτος της Φαρμακευτικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και διατηρούσε στα Ιωάννινα συνεταιρικό φαρμακείο με τον Α. Λαμπρινό (βλ. λ.).¹

1. Τζιόβας Π., Ιστορία, Η. Ε. 1988, σσ. 18-28.

ΙΣΡΑΗΛ ΙΑΚΩΒ

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Κουγέας, Σ. Ιωάννου, Η. Χ. 1939, σ. 4.

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΔΗΜ. του Θ.

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα. Στην εφημερίδα της εποχής, *Ήπειρος*, διαβάζουμε σχετικά με τις υπηρεσίες που πρόσφερε το φαρμακείο του τα εξής:

Φαρμακείον Δ.Θ. Ιωαννίδου

Μετακομισθέν εν τω νέω κτίματι κ. Τσοπολάκου, τελείως ανακαινισθέν επί τη βάσει των τελευταίων προόδων της φαρμακευτικής, διευθυνόμενον υπό του κ. Δ. Ιωαννίδου, αναλαμβάνει να πληρώσῃ πάσας τας απαιτήσεις της πολυπληθοῦς αὐτοῦ πελατείας. Μεγάλῃ συλλογῇ χημικῶν προϊόντων τελείως εγγυημένων, ειδικότητες Γαλλικαί, Αγγλικαί, Γερμανικαί, ὕδατα μεταλλικά, εἶδη ελαστικῶν κόμεως.

Εκτέλεισιν συνταγῶν μετὰ πάσης ακριβείας καὶ ἐκτός συναγωνισμοῦ. Με τελείας εγκαταστάσεις χημείου πληροὶ κενόν εν τῇ πόλει ταύτῃ. Εν τῷ χημείῳ τούτῳ δύνανται οἱ κ.κ. Ἱατροί να ευρίσκωσι παν ὅ,τι ἤθελον απαιτήσει πρὸς βοήθειαν τοῦ διαγνωστικοῦ.

Ἡ εν τῷ αὐτῷ παράρτημα εγκατάστασις ἀπολυμαντικοῦ κλιβάνου (eἵνευ autoclave) ἐγγυάται τὴν τελείαν ἀπολύμανσιν (sterilisation) εἰδῶν χειρουργικῆς (pansements), τὴν lege artis καθ' οἱανδήποτε συνταγὴν, παρασκευὴν σωληναρίων δι' ἐνέσεις (ampoules).¹

1. *Ήπειρος*, φ. 107/17-7-1911.

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα όπου και εργάστηκε. Το φαρμακείο του βρισκόταν στην περιοχή του Πλατάνου.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 77)257/31-10-1913.

ΙΩΣΗΦ

Έλληνας φαρμακοποιός που άσκησε το επάγγελμα στο Λεσκοβίκι στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Βετσόπουλος, Λεσκοβίκι, *Η. Ετ.* 10/1984, σ. 360.

ΚΑΡΑΜΟΥΣΤΑΚΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Πρέβεζα από το 1911.¹

1. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/15, 1497, 13/1/1915.

ΚΑΡΕΨΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Φαρμακοποιός στο Αργυρόκαστρο κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου

αιώνα. Το 1895 ενεπλάκη με τον συνάδελφό του Νικόλαο Γκοντέλα (βλ. λ.) σε δικαστικούς αγώνες που περιγράφονται στο βιογραφικό σημείωμα του τελευταίου.¹

1. Φ. Η., φ. 169/29-12-1895.

ΚΑΤΗΝΙΩΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ του ΘΩΜΑ

Γεννήθηκε στην Πρέβεζα το 1886 και σπούδασε στη Φαρμακευτική Σχολή της Κωνσταντινούπολης από όπου αποφοίτησε το 1912.¹ Εργάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του.²

1. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/14, 2020, 11/2/1914.

2. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/14, 10880, 26/7/1914.

ΚΑΧΡΑΜΑΝ ΜΠΕΣΙΜ

Εργάστηκε στην Ήπειρο (πιθανότατα στο Αργυρόκαστρο) στις αρχές του εικοστού αιώνα. Είχε αναμιχθεί στο ληστρικό αντάρτικο κίνημα.¹

1. Φ. Η., φ. 763/27-6-1908.

ΚΑΧΤΙΤΣΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ του Π.

Πτυχιούχος της Φαρμακευτικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών που άσκησε το επάγγελμα στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα και στις αρχές του εικοστού.¹

1. Φ. Η., φ. 320/26-2-1899.

ΚΟΚΚΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ του Α.

Φαρμακοποιός Ιωαννίνων στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Σχόμελος, *Παθολογία*, σ. 710.

ΚΟΝΔΑΡΗΣ ΣΤ.

Εργάστηκε στην Πρέβεζα στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα και στις αρχές του εικοστού.¹

1. Φ. Η., φ. 388/7-7-1900.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Α.

Άσκησε το επάγγελμα στην Πρέβεζα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 160.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Ε.

Διατηρούσε φαρμακείο στην Πρέβεζα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 160.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Π.

Σπούδασε στη Φαρμακευτική Σχολή της Κωνσταντινούπολης και εργάστηκε στην Πρέβεζα όπου πέθανε στις 17/4/1914. Το φαρμακείο του λειτουργούσε από τις 27/1/1887.¹

1. Α.Γ.Δ.Η., 11Π/14, 257, 26/4/1914.

ΚΟΠΟΥΛΙ ΜΕΧΜΕΤ

Φαρμακοποιός Ιωαννίνων που το 1900 μεταβίβασε το φαρμακείο του στο συνάδελφό του Παύλο Χαρίτωνα (βλ. λ.).¹

1. *Ηπειρος*, φ. 120)300/22-12-1913.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Φαρμακευτική Σχολή της Κωνσταντινούπολης. Επειδή οι Τούρκοι είχαν έλλειψη στρατιωτικών φαρμακοποιών προσέλαβαν το 1911 Έλληνες που γνώριζαν την τουρκική γλώσσα. Ένας από αυτούς ήταν και ο Χρ. Κωνσταντινίδης που τοποθετήθηκε στη Σαντοβίτσα (σήμερα λέγεται Μάρμαρα) των Ιωαννίνων. Η επιλογή αυτή δεν είχε ως βάση τα φιλοτουρκικά αισθήματα των προσληφθέντων φαρμακοποιών, γιατί ο Κωνσταντινίδης διακρίθηκε για τη φιλοπατρία του, δίνοντας πληροφορίες στους Έλληνες για τις θέσεις και τον οπλισμό του τουρκικού στρατού.¹

1. Σαλαμάγκας Δ., *Λευτεριά, Η. Ε.* 1961, σσ. 990-991.

ΚΩΣΤΑΚΗΣ

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και σπούδασε στην εκεί Αυτοκρατορική Φαρμακευτική Σχολή. Διορίστηκε στο Γαρδίκι των Ιωαννίνων για τους ίδιους λόγους με τον προηγούμενο.¹

1. Σαλαμάγκας Δ., *Λευτεριά, Η. Ε.* 1961, σσ. 990-991.

ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ του ΜΙΧΑΗΛ

Γεννήθηκε στο Τσερβάρι του Ζαγορίου το 1866 και πέθανε το 1933.¹ Σπούδασε στη Φαρμακευτική Σχολή του Γκράτς¹, και εργάστηκε στα Ιωάννινα². Το φαρμακείο του, που για μια περίοδο ήταν συνεταιρικό με αυτό της Άρτεμης Θεοπίστου (βλ. λ.), βρισκόταν στην περιοχή του Πλάτανου.³ Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα το φαρμακείο του ενοικιάστηκε από την χριστιανική κοινότητα των Ιωαννίνων με σκοπό να στεγαστεί εκεί το φαρμακείο των Ελεών⁴.

1. Κικόπουλος, *Ελαφότοπος*, σ. 335.

2. *Ηπειρος*, φ. 33/14-2-1910.

3. *Ηπειρος*, φ. 65)245/17-19-1913.

4. Τζιόβας Π., *Ιστορία, Η. Ε.* 1988, σσ. 18-28.

ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ ΜΙΧΑΗΛ του Ι.

Γεννήθηκε στο Τσερβάρι το 1829 και πέθανε στις 5/3/1897.¹ Ήταν ανεπιφύκτου του ευεργέτη Κωνσταντίνου Γούναρη. Σπούδασε στο Παρίσι και διηύθυνε το φαρμακείο Γούναρη κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.² Πιθανόν πατέρας του προηγούμενου.

1. Κικόπουλος, *Ελαφότοπος*, σ. 335.

2. Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*, σ. 37.

ΛΕΥΪ ΙΣΡΑΗΛ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹ Το φαρμακείο του με την επωνυμία *Αυγή* ² βρισκόταν στη σημερινή οδό Καλάρη, κοντά στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου Αγοράς³.

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 17.

2. Φ. Η., φ. 752/4-4-1908.

3. *Ηπειρος*, φ. 78)258/1-11-1913.

ΜΑΛΑΜΙΔΑΣ Ε.

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 92/3-4-1911.

ΜΑΛΑΜΙΔΑΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ

Το φαρμακείο του ήταν στη συνοικία Πλάτανος των Ιωαννίνων.¹ Το 1910 το διαφήμιζε από την εφημερίδα *Ηπειρος* ως εξής: *Άπαντα τα ιαματικά ύδατα της Ελλάδος ευρίσκονται μόνον εν τω φαρμακείω του κ. Μ. Μαλαμίδα.*²

1. *Ηπειρος*, φ. 64)244/16-10-1913.

2. *Ηπειρος*, φ. 49/6-6-1910.

ΜΗΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ Ι.

Φαρμακοποιός Άρτας¹ που το 1882, μετά την απελευθέρωση της πόλης, πήρε άδεια από την ελληνική κυβέρνηση να διατηρήσει το φαρμακείο του².

1. Χειμώνας, Άρτα 1891, *Σκουφάς* 1-6/1983, σ. 343.

2. Άρτα, φ. 56/8-10-1882.

ΜΙΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Άρχισε να ασκεί το επάγγελμα στα Τσαραπλανά το 1894.¹

1. Φ. Η., φ. 70/14-1-1894.

ΜΟΥΥΒΑΔΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ

Φαρμακοποιός Ιωαννίνων που το 1861 συνυπογράφει με άλλους πολίτες των Ιωαννίνων πιστοποιητικό που χορηγήθηκε στο γιατρό Δημ. Νικουσή (βλ. λ.).¹

1. Α.Υ.Ε., 36/2, 18/9/1861, Αιτήσεις για την πλήρωση προξενικών θέσεων.

ΜΟΛΥΒΑΔΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα και ήταν επίτροπος των Ελεών. Υπέγραψε το ίδιο πιστοποιητικό με τον προηγούμενο.¹

1. Α.Υ.Ε., 36/2, 18/9/1861, Αιτήσεις για την πλήρωση προξενικών θέσεων.

ΜΟΣΧΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

Διατηρούσε στην Άρτα το φαρμακείο *Υγεία*¹, που από το 1884 βρισκόταν στη συνοικία του Αγ. Νικολάου². Το 1882 του δόθηκε άδεια από την ελληνική κυβέρνηση να διατηρήσει το φαρμακείο του.³

1. Χειμώνας, Άρτα 1891, *Σκουφάς* 1-6/1983, σ. 343.
2. *Αραχθος*, φ. 22/17-3-1884.
3. *Αραχθος*, φ. 56/8-10-1882.

ΜΟΥΡΤΕΖΑ ΕΦΕΝΤΗΣ

Στρατιωτικός φαρμακοποιός, απόφοιτος της Αυτοκρατορικής Φαρμακευτικής Σχολής της Κωνσταντινούπολης, που εργάστηκε στην Κόνιτσα στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα και στις αρχές του εικοστού.¹

1. Ευθυμίου, Γιατροί, *Η. Ε.* 1982, σ. 351.

ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Την 1η Σεπτεμβρίου 1909 διορίστηκε φαρμακοποιός και γραμματέας του Φαρμακείου των Ελεών στα Ιωάννινα. Η θητεία του ήταν μονοετής και οι ετήσιες αποδοχές του τριάντα οκτώ εικοσόφραγκα.¹

1. Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1988, σσ. 18-28.

ΜΠΑΜΠΑΣΙΚΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα. Το φαρμακείο του βρισκόταν στη συνοικία του Πλάτανου.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 70)250/22-10-1913.

ΜΠΕΚΟΥΪΑΝ ΣΑΜΠΟΥΧ

Αρμένιος φαρμακοποιός που εργάστηκε στα Ιωάννινα στα τέλη του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 17.

ΜΠΕΣΙΜ ΕΦΕΝΤΗΣ

Εργάστηκε στο Αργυρόκαστρο στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 6/1986, σ. 156.

ΜΠΕΧΝΤΙ ΕΦΕΝΤΗΣ

Συνάδελφος του προηγούμενου στο Αργυρόκαστρο στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 6/1986, σ. 156.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ

Γεννήθηκε στη Βυζίνη της Θράκης και σπούδασε στην Αυτοκρατορική Φαρμακευτική Σχολή της Κωνσταντινούπολης. Λόγω της έλλειψης Τούρκων στρατιωτικών φαρμακοποιών διορίστηκε το 1911 φαρμακοποιός του τουρκικού στρατού στο Μπιζάνι των Ιωαννίνων.¹

1. Σαλαμάγκα Δ., Λευτεριά, *Η. Ε.* 1961, σ. 990.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ του ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Απόφοιτος της Φαρμακευτικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, που γεννήθηκε στο Τσερβάρι το 1871 και πέθανε στις 10/3/1925.¹ Το φαρμακείο του βρισκόταν στη συνοικία Σταυροπάζαρο των Ιωαννίνων.²

1. Κικόπουλος, *Ελαφότοπος*, σ. 355.

2. *Ηπειρος*, φ. 75)255/29-10-1913.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ή ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΣ

Εργάστηκε στην Κόνιτσα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Ευθυμίου, Γιατροί, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΠΑΝΤΕΛΗΣ

Γεννήθηκε στην Άρτα και σπούδασε στη Φαρμακευτική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1883 διορίστηκε φαρμακοποιός στο Εργοστάσιο Καπνών της Άρτας.¹

1. *Αραχθος*, φ. 6/29-10-1883.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ ΠΕΤΡΟΣ του Σ.

Γεννήθηκε στο Κάτω Λάμποβο του Δέλβινου και σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη. Το 1902 ίδρυσε στο Δέλβινο φαρμακείο με το όνομα *Τουρκία*.¹

1. *Ταχ.*, φ. 1088)16/29-1-1902.

ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΙΔΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ του Α.

Γεννήθηκε στη Μπούλτσι του Ζαγορίου και εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ταχ.*, φ. 1246)2/15-8-1902.

ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΜΙΧΑΗΛ

Φαρμακοποιός Ιωαννίνων στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Α.Υ.Ε., 36/2, 18/9/1861, Αιτήσεις για την πλήρωση προξενικών θέσεων.

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ του ΖΩΗ

Γεννήθηκε στην Αρτσίστα (σήμερα λέγεται Αρίστη) του Ζαγορίου το 1880¹ και άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα². Ήταν γιος του επιφανούς φαρμακοποιού Ζών Παπανικολάου (βλ. λ.).

1. Πέτσας-Σαραλής, σ. 313.

2. Πέτσας-Σαραλής, σ. 353.

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΖΩΗΣ

Γεννήθηκε στην Αρτσίστα από πατέρα ιερέα¹ το 1835² ή το 1837¹. Τα πρώτα γράμματα τα διδάχτηκε στο χωριό του· σύντομα όμως, εξ αιτίας της φτώχειας της οικογένειάς του, πήγε στα Ιωάννινα όπου έγινε υπηρέτης. Η σκληρή ζωή αλλά και οι φιλοδοξίες του τον ώθησαν στη μελέτη και έτσι κατόρθωσε να γίνει αρχικά υπάλληλος στο φαρμακείο του Ευστάθιου Τσουρίδη (βλ. λ.), αργότερα βοηθός και τέλος συνέταιρος.

Αν και αυτοδίδακτος, έχοντας εμπιστοσύνη στις επιστημονικές του γνώσεις, πήγε στην Κωνσταντινούπολη όπου πήρε από την οθωμανική κυβέρνηση την άδεια να ασκεί το επάγγελμα του φαρμακοποιού.¹ Επιστρέφοντας το 1862 στα Ιωάννινα ίδρυσε φαρμακείο σε κτίριο το οποίο σώζεται ως σήμερα στην οδό Ανεξαρτησίας αρ. 223.³ Το εσωτερικό του ήταν διακοσμημένο με παραστάσεις από Ιταλό ζωγράφο και είχε θολωτή οροφή.⁴ Διαβάζουμε το 1909 την εφημερίδα *Ήπειρος*:

Εἰς τὸ ἀρχαιότερον πασίγνωστον

τῶν φαρμακείων τῆς πόλεώς μας

τοῦ κ. Ζών Παπανικολάου

Ἐφθασεν ἀγγλικὸν ψαρὸλαδὸν πρωτίστης ποιότητος.

Εἰς τὸ φαρμακεῖον τοῦτο εὐρίσκονται ἅπαντα τὰ
φαρμακευτικὰ εἶδη ὡς καὶ φωτογραφικὰ τοιοῦτα.

Εκτέλεισις πρόθυμος καὶ ἀκριβής - Τιμαὶ λογικαί.⁵

Και το 1910: ...*Ἐν τῷ φαρμακείῳ τούτῳ (τοῦ Ζ. Π.) κατασκευάζονται πρόσφατα σωληνάρια δι' ἐνέσεις ἀποστειρωμένα τελείως (ampoules) καθ' ὅταν δῆποτε συνταγὴν ἐκδιδομένην ὑπὸ ἱατροῦ.⁶*

Εκτός από τη φαρμακευτική ασχολήθηκε με την ιατρική, την οδοντιατρική, την καλλιτεχνική φωτογραφία και τη λογοτεχνία. Το 1868 κατά τη διάρκεια της μεγάλης πυρκαϊάς, που ξέσπασε στα Ιωάννινα και μεταξύ των άλλων κατέ-

στρεψε και την αγορά τους, έπαθε σοβαρά εγαύματα προσπαθώντας να σώσει το φαρμακείο του με αποτέλεσμα να μείνει για δύο μήνες στο κρεβάτι. Τότε μετέφρασε τους *Αθλίους* του Ουγκώ.¹

Από όλες όμως τις δραστηριότητές του, πρέπει να γίνει ιδιαίτερη μνεία στην πατριωτική. Με το ψευδώνυμο *Τηλεβόας* ήταν μέλος της Πατριωτικής Οργάνωσης Ιωαννίνων.⁴ Το σπίτι του, που βρισκόταν πίσω και πάνω από το φαρμακείο του, φιλοξενούσε τις μυστικές συνεδριάσεις της οργάνωσης που γινόταν σχεδόν κάθε βράδυ.¹ Συγχρόνως, ανήκε στον Ελληνικό Πολιτικό Σύλλογο, που συστάθηκε τον Αύγουστο του 1908 στα Ιωάννινα.⁷ Η εθνική του δράση δεν ξέφυγε από την προσοχή των Τούρκων που έβαλαν ένα χωρικού να τον κατηγορήσει στο δικαστήριο ότι κατηχούσε και όπλιζε κρυφά τους Έλληνες. Την κατάσταση έσωσε η αγραμματοσύνη και η αφέλεια του χωρικού ο οποίος δεν μπόρεσε να υποστηρίξει μπροστά στον δικαστή τις κατηγορίες. Έτσι, ο Παπανικολάου αθώωθηκε. Πέθανε σε μεγάλη ηλικία τρεις μήνες πριν τη μικρασιατική καταστροφή και αφού ευτύχησε να δει τα Ιωάννινα ελεύθερα.¹ Ήταν πατέρας του φαρμακοποιού Δ. Παπανικολάου (βλ. λ.).

1. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1958, σσ.117-119.

2. Πέτσας-Σαραλίδης, σ. 313.

3. Κατά πληροφορία του εγγονού του Ζ. Π., κ. Ζώνη Παπανικολάου, φαρμακοποιού, οδός Σπύρου Λάμπρου 68, Ιωάννινα.

4. Δόβα, Προδρομικά, *Η. Ετ.* 8-10/1982, σσ. 51-52.

5. *Ήπειρος*, φ. 13/27-9-1909.

6. *Ήπειρος*, φ. 37/14-3-1910.

7. Βακαλόπουλος, *Ήπειρος*, σσ. 665-666.

ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1839.¹ Υπήρξε ο μόνος επιστήμονας φαρμακοποιός στα Ιωάννινα την εποχή του (ώς το 1870) αν και δεν είναι γνωστός ο τόπος των σπουδών του.² Το 1871 ιδρύθηκε το ζυθοποιείο του Αθανασίου Γοδίνα, του οποίου είχε την επιστασία.³ Δύο χρόνια αργότερα έκανε μία διάλεξη *Περί Χημείας* στη Φιλολογική Λέσχη *Πρόδοος*.⁴ Ήταν υπεύθυνος για τη διανομή της εφημερίδας *Ιωάννινα-Γιάνγια* στη Ζίτσα και τη Μονή Χρυσοβίτσας.⁵

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 163.

2. *Γιάνγια*, φ. 90/1-3-1871.

3. Σαλαμάγκας Δ., *Απαντα Β'*, κεφ. Λευτεριά, σ. 60.

4. Σαλαμάγκας Δ., *Γιάννινα*, *Η. Ε.* 1952, σ. 684.

5. *Γιάνγια*, φ. 121/11-10-1871.

ΠΟΥΛΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, σ. 26.

ΡΙΖΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στην Πρέβεζα στις αρχές του εικοστού αιώνα. Ήταν αδελφός του γιατρού Γ. Ρίζου (βλ. λ.).¹

1. *Ηπειρος*, φ. 31/31-1-1910.

ΤΖΑΒΑΡΑΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ

Φαρμακοποιός Ιωαννίνων στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ηπειρος*, φ. 114)294/15-12-1913.

ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα και στις αρχές του εικοστού. Το φαρμακείο του, που βρισκόταν στη συνοικία του Πλάτανου,¹ διαφημιζόταν από την εφημερίδα *Ηπειρος* ως εξής:

Ψαρέλαιον της Νορβηγίας εις φιάλας και της οκάς, δαμαλίσ (βατσίνα) ελβετική, ορροί (αντιδιφθεριτικός, αντιστρεπτοκοκκικός και αντιτετανικός), γάλα συμπεπυκνωμένον και γαλακτούχον άλευρον Νεστέ, πάντα πρόσφατα και αρίστης ποιότητος.

Θερμόμετρα ιατρικά, λουτρών και του τοίχου ηγγυημένα. Άπαντα τα μεταλλικά ύδατα Vichy, Gieschubler, Loutraki, Ianos κ.λ. καθώς και όλα τα νεώτερα φάρμακα ευρίσκονται εις το γνωστότατον φαρμακείον του κ. Ι. Τζαβέλλα.

*Πώλησις χονδρικώς και λιανικώς. Τιμαί συγκαταβατικά.*²

Το 1905 η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* τον κατηγορήσε σε άρθρο της πως μετέτρεψε το φαρμακείο του σε εντευκτήριο των ρουμανιζόντων.³

1. *Ηπειρος*, φ. 72)252/25-10-1913.

2. *Ηπειρος*, φ. 75/5-12-1910.

3. *Φ. Η.*, φ. 608/28-1-1905.

ΤΖΙΟΥΜΠΕΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα κατά το δέκατο ένατο αιώνα.¹

1. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σ. 117.

ΤΖΟΛΕΚΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Φαρμακοποιός Ιωαννίνων στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα.¹

1. Φινίτος, *Επιστολί*, σ. 40.

ΤΟΚΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ ή ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΣ του Ζ.

Στις 29/8/1907 ίδρυσε φαρμακείο στην Κόνιτσα, που διατηρήθηκε ως το 1913 ή 1914.¹

1. Ευθυμίου, Γιατροί, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

ΤΣΑΝΤΗΣ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ

Το φαρμακείο του βρισκόταν στη συνοικία Γάλατα των Ιωαννίνων στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 66)246/18-10-1913.

ΤΣΑΝΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Γεννήθηκε στα Κάτω Σουδενά του Ζαγορίου περί το 1870.¹ Τα τελευταία χρόνια του δέκατου ένατου αιώνα τον βρίσκουμε στην Κόνιτσα², σύντομα όμως εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα³ και άνοιξε φαρμακείο στην συνοικία Γάλατα⁴ το οποίο διαφήμιζε ως εξής:

Εις το τέλειον

Φαρμακείον

Σ. Τσάντη

*Άπαντα τα νεώτερα φάρμακα και
φαρμακευτικά είδη.⁵*

1. Τζιόβας Β., Κ. Σουδενά, *Ζ.* 2/1991.

2. Ευθυμίου, Γιατροί, *Η. Ε.* 1982, σ. 352.

3. *Ήπειρος*, φ. 127/4-12-1911.

4. *Ήπειρος*, φ. 66)246/18-10-1913.

5. *Ήπειρος*, φ. 2/13-7-1909.

ΤΣΕΤΣΗΣ ΑΛ.

Άσκησε το επάγγελμα στο Αργυρόκαστρο στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 156.

ΤΣΟΥΡΙΔΗΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ

Ζαγορίσιος που εργάστηκε στα Ιωάννινα στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Στο φαρμακείο του εργάστηκε αρχικά ως υπάλληλος και αργότερα ως συνέταιρος ο Ζώης Παπανικολάου (βλ. λ.). Μετά το θάνατό του οι γιοί του Αλέξανδρος και Γεώργιος μετέτρεψαν το φαρμακείο σε φαρμακεμπορείο.¹

1. Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957, σ. 117.

ΦΙΤΣΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Εργάστηκε στο Συρράκο. Γράφει η εφημερίδα *Ήπειρος* στις 13/11/1911: *Προ διετίας κατατρυχόμενος υπό βροτολογιού νόσου εξεμέτρησεν χθες το ζην ο νεαρός φαρμακοποιός Βασίλειος Φίτσας, εκ των ολιγίστων νέων των φερελπίδων της πατρίδος μας. Επικήδειον λόγον εξεφώνησεν ο κ. Παπαστε-*

φάνου δημοδιδάσκαλος, επιτάφιον δε ο ιατρός κ. Γ. Δήμας (βλ. λ.).¹

1. *Ἡπειρος*, φ. 124/13-11-1911.

ΦΩΛΛΙΔΗΣ ΔΗΜ. του Χ.

Γεννήθηκε στη Ζίτσα το 1852.¹ Εργάστηκε στα Ιωάννινα και για σύντομο χρονικό διάστημα στη Ζίτσα.² Η εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια* δημοσίευσε στις 11/6/1875 την εξής αγγελία:

Νέον Φαρμακείον

“*Ἡ Ἐλπίς*”

Ο υποφαινόμενος φαρμακοποιός διπλωματούχος, επί πολλά ἔτη διαμείνας εν τῷ εν Βουκουρεστίῳ Ἡγεμονικῷ φαρμακείῳ κατὰ τας ὁποίας φέρω ἐπισήμους ἀποδείξεις, ἤνοιξα προ ἡμερῶν φαρμακείον ἐνταύθα. Παρακαλῶ ὅθεν το Σεβ. κοινόν ὅπως ευαρεστούμενον με τιμήσῃ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης του, υπόσχομαι δε φάρμακα ὅλως νέα καὶ ἐκ τῶν καλλιτέρων οἰκῶν τῆς Εὐρώπης, ἐργασίαν ἀκριβεστάτην, τακτικὴν νυκτερινὴν ὑπηρεσίαν καὶ τιμὰς μετρίας.

Ιωάννινα 4 Ιουνίου 1875

Δ.Χ. Φωλλίδης³

1. Οικονόμου Β., *Ζίτσα*, σ. 163.

2. Οικονόμου Β., ὁ. π., σσ. 60-61.

3. *Γιάνγια*, φ. 299/11-6-1875.

ΧΑΡΙΣΙΑΔΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ του Δ.

Άσκησε το επάγγελμα στις αρχές του εικοστού αιώνα στα Ιωάννινα. Το φαρμακείο του ήταν στην Κεντρική Πλατεία της πόλης.¹

1. *Ἡπειρος*, φ. 67)247/19-10-1913.

ΧΑΡΙΤΩΝ ΠΑΥΛΟΣ

Απόφοιτος της Αυτοκρατορικής Φαρμακευτικής Σχολής της Κωνσταντινούπολης, που εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. *Ἡπειρος*, φ. 120)300/22-12-1913.

ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ.

Φαρμακοποιός Μετσόβου, μέλος της επιτροπής εράνου για την κατασκευή του ανδριάντα του Γ. Αβέρωφ.¹

1. Α.Γ.Δ.Η., 11/13, 29/9/1913, Επίσημον Δελτίον της

Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου Αριθ. 37.

ΧΑΤΖΗΣΤΑΣΑΣ ΕΥ.

Άσκησε το επάγγελμα στο Βεράτιο όπου το 1910 εξελέγη δημογέροντας.¹

1. *Ήπειρος*, φ. 40/4-4-1910.

ΧΟΥΣΕΪΝ ΕΦΕΝΤΗΣ

Εργάστηκε στο Δέλβινο στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 5/1986, σ. 158.

Ι Ι Ι

Βιογραφικά Σημειώματα Οδοντιάτρων

ΒΙΣΚΟΝΤΙ ΙΩΑΝΝΗΣ

Εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα το καλοκαίρι του 1870. Πληροφορίες γι' αυτόν μας δίνει η ακόλουθη αγγελία που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάνγια*:

Αφιχθείς προ ημερών εις την πόλιν ταύτην, υπόσχομαι διά νεοφρονούς συστήματος να εκβάλω λίαν επιδεξίως τους πάσχοντας οδόντας, να βάλω τοιούτους τεχνητούς εις τον βουλούμενον και επί τέλους εγγυώμαι διά την εντελή θεραπείαν πάσης ασθενείας των οδόντων. Οι έχοντες ανάγκην προσελθήτωσαν εις την υπ' αριθ. 134 κατά την συνοικίαν "Πλάτανος" οικίαν μου.

*Δόκτωρ Ιω. Βισκόντι
Οδοντοϊατρός¹*

1. *Γιάνγια*, φ. 63/13-8-1870.

ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ

Άσκησε το επάγγελμα στην Πολύτσα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Ζώτος-Γιάνναρος, σ. 142.

ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Εργάστηκε στα Ιωάννινα στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹ Το οδοντιατρείο του βρισκόταν στην Καμάρα, απέναντι από τὸ χάνι του Γκάβα.²

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 15.

2. *Ήπειρος*, φ. 39/28-3-1910.

ΛΕΥΚΟΒΙΤΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ

Άσκησε το επάγγελμα στα Ιωάννινα. Κατά τον πόλεμο του 1897 ανήκε στην Ηπειρωτική Φάλαγγα.¹

1. Καλογήρου, Πανηπειρωτικά, *Η. Ε.* 1987, σ. 379.

ΞΙΟΥΡΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ του Β.

Οδοντίατρος Ιωαννίνων στις αρχές του εικοστού αιώνα.¹

1. Α. Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ.* 1/1986, σ. 15.

ΡΟΥΜΠΙΝΗΣ ΒΙΚΤΩΡ

Αρχικά εργάστηκε στην Κωνσταντινούπολη και αργότερα εγκαταστάθηκε στη συνοικία Πλατάνου στα Ιωάννινα. Η εφημερίδα *Ιωάννινα-Γιάννινα* γράφει γι' αυτόν σε άρθρο της στις 8/10/1875: *Την ικανότητα αυτού και το επιτυχές της παρ' αυτού εφαρμοζομένης θεραπείας πιστοποιούσιν αι τε πολλαί έγγραφαι μαρτυρίαι τας οποίας φέρει, εν αις και πιστοποιητικόν της Αυτού Υψηλότητος του πρώην πρωθυπουργού Μιδχάτ πασά, ον έσχε την τιμήν να θεραπεύση...*

Πιο κάτω η εφημερίδα ασχολείται με τις επαγγελματικές του δυνατότητες που είναι: *Η επιτυχής αντικατάστασις των ελλειπόντων οδόντων άνευ της χρήσεως κορσέδων ή άλλων δεμάτων και η καλή αυτών εφαρμογή και χρήσις, η πάμωσις των σεσηπότεων οδόντων διά τεσσάρων νέων συστημάτων, η στίλβωσις, διαχώρησις και διόρθωσις αυτών, η εκρίζωσις των σεσηπότεων οδόντων και ριζών άνευ πόνων, η λεύκανσις των μελανωτέρων οδόντων εντός ολίγων λεπτών και η εντελής θεραπεία των νοσημάτων του στόματος οίον εμπύωσεων, ουλιάσεων και πουρώσεων...*¹

1. *Γιάννινα*, φ. 316/8-10-1875.

IV

Κατάλογοι Γιατρών, Φαρμακοποιών και Οδοντοτιάτρων

1) Γιατροί

Αγγελέας Ν.
Αδαμαντίδης Αριστ. του Ι.
Αδαμαντίδης Ιωάννης
Αδαμαντίου Ιωάννης
Αδάμης Βασίλειος
Αδαμίδης Αρ.
Αδαμίδης Γεώργιος του Αδάμ
Αδαμίδης Πολυχρόνης του Β.
Αλεξάκης
Αλέξης
Αλέξιος
Αλεξίου Δημήτριος
Αλεξόπουλος Αλέξιος του Χρ.
Αλή μπέης
Αλίτε Σαμπάν
Αλίτε Χαϊντάρ
Αναγνωστάκης Μιχαήλ του Α.
Αναγνωστόπουλος Θωμάς
Αναγνώστου Αναστάσιος
Αναστασιάδης Ευδ. του Γ.
Αναστασιάδης Κωνσταντίνος
Αουερμπαχ Αλέξανδρος του Ζ.

Αουερμπαχ Ζ.
Αποστολίδης Βασίλειος του Α.
Αποστολίδης ή Κιτσαντώνης Ιωάννης
Απόστολος Γ.
Αρήφ εφέντης
Άρτης Νικόλαος
Αχμέτ εφέντης
Αχμέτ Χαϊρί εφέντης

Βάγιας Ιωάννης του Αθανασίου
Βάγιας Λουκάς
Βάγιας Χρήστος
Βαδαλούκας Ιωάννης του Κ.
Βακόλας Γεώργιος
Βακόλας Δ.
Βαλήλ εφέντης
Βάλλας Δ.
Βάος
Βαρζέλης Γεώργιος του Δ.
Βαρζέλης Δ.
Βαρζέλης Δημήτριος του Αποστόλου
Βαρνάβας Δημήτριος του Ι.
Βάρφης Τηλέμαχος
Βασιλάκης
Βασιλάς Ιωάννης του Γ.
Βασιλειάδης
Βασταρούχας
Βελάνι
Βηλαράς Ιωάννης του Στεφάνου
Βηλαράς Κωνσταντίνος του Γ.
Βηλαράς Στέφανος
Βιάννης Ιωσήφ
Βίκας Χριστόδουλος του Κ.
Βλαδίκας Νικόλαος του Ματθαίου
Βλαστός Δ.
Βλαχλείδης Γεώργιος του Πέτρου
Βλαχλείδης Δημήτριος του Παύλου
Βλάχος Παναγιώτης του Ι.
Βλεσσίδης Παναγιώτης του Ι.
Βοζόρης Σωκράτης του Σπυρίδωνος
Βοϊδίτης Αντώνιος ή Γκόρντιτσι Αντόνιο
Βοϊδίτης Αριστοτέλης του Αντωνίου

Βοΐλας Βασίλειος του Γ.
Βοΐλας Γεώργιος
Βόλγας Αλκιβιάδης του Χ.
Βολονάσης Κωνσταντίνος του Α.
Βότσης
Βότσης Θωμάς του Θεοδ.
Βρεσίδης Κωνσταντίνος

Γαρζώνης Δημήτριος
Γαρούφης Βασίλειος του Χ.
Γαρούφης Π.
Γαρτσούνης Δημήτριος του Γ.
Γερογιάννης Αναστάσιος
Γερογιάννης Γ.
Γεροκωστόπουλος Π.
Γερολάζος Αριστοτέλης του Ιωάννη
Γεωργίου Ιωσήφ
Γεωργίτης Αθανάσιος του Γεωργίου
Γεωργίτης Αλέξανδρος του Γεωργίου
Γεωργίτης Νικόμαχος
Γεωργούλας Γεώργιος
Γιαννάκης
Γιαννόπουλος
Γιαννόπουλος Αλέξανδρος
Γιαννούλης Αθανάσιος
Γικογκόπουλος Δημήτριος
Γικόντης Ιωάννης
Γιοσέφ
Γιουσούφ αγάς Δάμας
Γιουσούφ Κενάν
Γιώτης
Γκάγκας Αλέξιος
Γκακαρίνι
Γκέγκα Ισμέτ
Γκιάτης Ευάγγελος του Δ.
Γκιάτης Τιμολέων του Ν.
Γκιγκούμης
Γκίμπτας Κωνσταντίνος ή Κωσταγιατρός
Γκινόπουλος Γ.
Γκλιοζένης ή Γλιοζένης Παντελής
Γκοροσιάνης Πέτρος
Γοργίας Γεώργιος

Γοργίδας Αδάμος
Γρόμας
Γύρας

Δάλλας Χρήστος του Ι.
Δάνος Αριστοτέλης του Π.
Δάνος Δημοσθένης
Δάρδας Χαράλαμπος
Δαρίτσης Γεώργιος του Α.
Δαφλείδης
Δεκάστρος (Δε Κάστρο) Α.
Δεληγιάννης Νικόλαος
Δελίς
Δενδρινός
Δημάρατος Λουκάς του Δ.
Δήμας Γ.
Δήμας Δημήτριος του Α.
Δημήτριος Κ.
Δημητρίου ή Δημητριάδης Γεώργιος ή Γεωργίτσης εφεντής
Δημολίτσας
Δημολίτσας Ανδρέας του Αναστασίου
Δημόπουλος Κωνσταντίνος
Διαμάντης Λεωνίδα
Δονάς ή Τονάς
Δούδας Πέτρος του Κ.
Δουραμάνης
Δράμι Ιμπραχίμ
Δρόσος
Δρόσος Γεώργιος

Εξαρχόπουλος Γεώργιος
Ευαγγελίδης Κωνσταντίνος

Ζάγκλης ή Σταμάτης Γεώργιος του Χ.
Ζαλοκώστας Δ.
Ζαλοκώστας Εμμανουήλ του Δ.
Ζαχαρίας Αλέξανδρος
Ζαχαρόπουλος
Ζέλιος Κωνσταντίνος
Ζεράχου Μουχτάρ
Ζεράχου Χασάν
Ζέρρης Ηλίας

Ζήσης Κωνσταντίνος του Ν.
Ζιάγκος Ζήσιμος
Ζιτσαίος Δημήτριος του Σ.
Ζούστης Κωνσταντίνος
Ζωγράφος Βίκτωρ του Γ.
Ζωγράφος Κ. του Λ.
Ζωγράφος Σωτήριος του Θεοδώρου
Ζωίδης Χρήστος του Δ.
Ζώνιας Αρ.
Ζώρζης Σωτήριος
Ζώτος Ιωάννης

Θερεϊανός Γεώργιος του Αθανασίου

Ιατρόπουλος
Ιατρόπουλος Δημήτριος
Ιατρού
Ιμπραήμ εφέντης
Ιμπραήμ Λουφτί πασά
Ίσγαρης Ιωάννης
Ισκεντέρ μπέης
Ισμαήλ εφέντης
Ισραήλ Γ.
Ιωαννίδης Δημοσθένης
Ιωάννου
Ιωσήφ

Κάβουρας Ζήσης
Καϊάνας Δημήτριος του Α.
Καλαντζής Βασίλειος
Καλλιγιάς Πέτρος
Καμπέρι Χαλίτ
Καραβασίλης Γεώργιος του Α.
Καραγιάννης ή Χατζηπολύζος Κυρίτης
Καραγιάννης Σπυρίδων του Ευαγγέλου
Καραγιαννόπουλος
Καραϊωάννης
Καραμήτρος Χρήστος
Καραμπέσης Κωνσταντίνος
Καραντζάς
Καρατσιώλης Μιχαήλ
Καραφίλ Εσένι

Καραφίλης Αιμίλιος
Καρλέττι
Καρτούλης
Κατσιγιάννης
Κατοίκας Γεώργιος
Κέντρος Αθανάσιος
Κέντρου Κέντρος του Ε.
Κερίμι μπέης
Κιοφτεά Τάρε
Κιοφτεά Μουσταφά
Κιτσάτης Γρηγόριος
Κλέριτζης Δημήτριος του Τελέσφορου
Κλέριτζης ή Κλέριτζ Τελέσφορος
Κόκκορος Στέφανος
Κολέκας Επαμεινώνδας
Κολοκύθας Γεώργιος
Κόμνος Κ.
Κομπορρόζος Παναγιώτης
Κόνας Ιωάννης
Κόνδαρης Ηλίας
Κονεμένος Ανδρέας
Κονομάτης Κ.
Κοντοδήμος Γεώργιος
Κοντόπουλος Κ.
Κότας Φίλιππος
Κοτσαρίδας Ιωάννης
Κούρεντας Β του Κ.
Κουτσιάκης Γ.
Κούτσι Χάσμπι
Κουτσούκης Μιλτιάδης του Β.
Κοφρινάς Μωυσής του Χάιμ
Κς Κωνσταντίνος του Λουκά
Κς Λουκάς
Κς Στέφανος του Κωνσταντίνου
Κυρατοίδης Κωνσταντίνος του Δ.
Κυριαζίδης Μ. ή Κ.
Κυριακίδης Πέτρος του Δ.
Κυρίτης Αδαμάντιος
Κύρκος Αθανάσιος του Π.
Κυταριόλος Εμμανουήλ του Α.
Κωλέτης Αναστάσιος του Ι.
Κωλέτης Ιωάννης

Κωλέττης Ιωάννης
Κώτσιος

Λαδόπουλος Κλεομένης
Λάζαρος Ιωσήφ
Λαλάκος Κωνσταντίνος
Λαμπαδάριος Θεοδόσιος του Κωνσταντίνου
Λαμποβιτιάδης Τηλέμαχος του Φ.
Λαμπρίδης ή Δεληγιάννης Ιωάννης του Λάμπρου
Λάμπρος Κωνσταντίνος του Π.
Λάμπρου Δημήτριος
Λανς (ντε λα) Ζερόμ
Λάππας Βασίλειος
Λέκκας
Λέκκας Αβραάμ
Λέκκας Θωμάς
Λέκκας Παναγιώτης
Λευϊ Δαβιτσιών ή Δαβιτσιών εφέντης
Λευϊ Ιάκωβος
Λευϊ Νεσήμ του Δαβιτσιών.
Λιάμπης
Λιάπης Αναστάσιος
Λιβαδάρης Α.
Λιβαδίτης Καλογεράς
Λιέτος
Λιμπόχοβα Χουσαμεντίν
Λιονταρής Κωνσταντίνος
Λιουλιότσι Αλή
Λιουλιότσι Ιμπραήμ
Λιούμας Γεώργιος του Α.
Λιπεράκης
Λουκάς
Λουκάς Θεοδόσιος του Γ.
Λώλης Λουκάς

Μαλακάσης Γεώργιος
Μαλαμίδας Ιωάννης του Μ.
Μαλίλε Καμπέρ
Μαμάνης Πάνος
Μάνος
Μάντζιος Βασίλειος
Μαράτος Τ.

Ματσίνης Κύριλλος
Μαυρόπουλος Γ.
Μαχμούτ Τέλχα
Μαχμούτ Χάτζι του Χουσέν
Μεγγλίδης Ιωάννης του Α.
Μενίνι
Μέξης Απόστολος του Παναγιώτη
Μέξης Δημήτριος του Παναγιώτη
Μέξης Ευάγγελος
Μέξης Ιωάννης
Μέξης Κωνσταντίνος
Μέξης Πάνος του Παναγιώτη
Μερισάρης Νικόλαος
Μεταξάς ή Στραβόλαιμος Ιωάννης
Μεχμέτ εφέντης
Μήλιος Νικόλαος
Μίνως Παναγιώτης του Μ.
Μίτης Ζήσης
Μίτης Ιωσήφ
Μιχανλίδης Β. του Κ.
Μιχανλίδης Ιωάννης
Μιχάλι Αλή
Μίχος Ν.
Μολυβάδας Ιωάννης
Μολυβάδας Κ.
Μολυβάδας Περικλής
Μολυβάδας Σπυρίδων
Μουρούζης Αλκιβιάδης
Μουσταφά εφέντης
Μούτσιος Αθανάσιος του Γ.
Μπάζας
Μπάνης ή Βάνης Νικόλαος
Μπακάλι Ζενέλ Αμπεντίν
Μπακάλι Μπάκι Ιμπραχίμ
Μπαλαούρης Αναστάσιος
Μπαλίνης Σταύρος
Μπάμιας
Μπαμπαμέτο Χακί
Μπεκιάρης Νικόλαος του Γ.
Μπένιας Ιωσήφ
Μπένος Αριστοτέλης
Μπίκας Κωνσταντίνος

Μπίλιος Σπυρίδων του Ε.
Μπιλμπίλης Σωτήριος
Μπίτσιος Γεώργιος του Χ.
Μπόικος
Μπόργια Χακί
Μπότας Μιχαήλ του Γ.
Μπότσιος Χριστ.
Μπουάλι Σελμάν
Μπουάλι Χασάν
Μπούντας Αναστάσιος
Μποχόρ
Μπρουνέλλι
Μωσάκης

Ναθαναήλ Ιωάννης του Βασιλείου
Ναούμ Λουκάς
Νασιώκας Αθανάσιος του Μιχαήλ
Νάτσης Θεόδωρος
Νάτσης Χρήστος
Νατσιόπουλος Θεόδωρος
Νιάρος Σπυρίδων του Ι.
Νικολαΐδης
Νικολαΐδης-Τάτσης Κ.
Νικούσης Δημήτριος του Χρήστου
Νότσκας Αναστάσιος
Νότσκας Κωνσταντίνος του Κ.
Νούλης Γεώργιος
Νουμάν πασάς
Ντάνης Βασίλειος
Ντελβίνα Μουσά
Ντερβίς Ιμπραήμ Μαχμούτ.
Ντζεμάλ μπέης
Ντούντας Κ.
Ντούντας Πέτρος του Κ.

Οικονομίδης Νικόλαος του Γ.
Οικονομόπουλος ή Τσάγκης Ι.
Οικονόμου Αλέξανδρος
Οικονόμου Αναστάσιος του Δημητρίου
Οικονόμου Γεώργιος του Ν.
Οικονόμου Νικόλαος του Β.
Οικονόμου Σπυρίδων

Παλιός Α.

Παναγιωτίδης Απόστολος

Παναγιωτίδης Γεώργιος

Παναγιωτίδης Δημήτριος του Α.

Παναγιωτίδης Π.

Παναγιωτίδης Χρήστος

Πανάς

Πάνσης Γεώργιος

Πανταζόπουλος Γ.

Παπαδάκης

Παπαδόπουλος Δημήτριος

Παπαδόπουλος Μιχαήλ του Κ.

Παπαευαγγέλου Βασίλειος του Ε.

Παπαθεοδώρου Μιχαήλ

Παπακώστας Μιχαήλ του Κωνσταντίνου

Παπακώστας Πέτρος

Παπακώστας Σπυρίδων του Π.

Παπακωστής Αghνσίλαος του Ι.

Παπαπέτρου ή Γρανίτσας Δημήτριος

Παπασπύρου Ν.

Παπαστεργίου ή Πούτσαρης Ιωάννης

Παππιάς Ευάγγελος του Δ.

Παππιάς Νικόλαος

Παρατσάς

Παρλαπιάς Γεώργιος

Πασχάλης ή Πασχάλογλου Χ.

Παταίης Ι.

Πατσούκας Παύλος του Αχιλλέα

Παχώμιος Κωνσταντίνος

Πέμας Ιωάννης

Περώνης Νικόλαος του Ι.

Πεσκεπία Ταχσίμ

Πετρίδης

Πετρίδης Αριστείδης του Π.

Πετρίδης Νικόλαος

Πέτρος

Πίρκος Νικόλαος

Πισπιρής Ιωάννης του Π.

Πισπύρης Γεώργιος του Ν.

Πολένας Κωνσταντίνος του Αναστασίου

Πολύσης Κυριακός του Σ.
Πολύχρονος Δημήτριος
Ποντικής Ιωάννης
Πόσι Μουσταφά
Πόσι Νεϊμ
Πότσης Θεμιστοκλής του Θωμά
Ποτσόλης
Πούμο Χάζι
Πουτέσης Παύλος του Ν.
Πούτο Μπεκίρ
Πρεμέτι Μπέντρι
Πρίγκος Ιωάννης
Πρίγκος Κωνσταντίνος του Ι.

Ραζής
Ραούφ εφέντης
Ράπτης Αντώνιος του Αθανασίου
Ρέκκας Βασίλειος του Δ.
Ρέκκας Δ.
Ρέκκας Κ.
Ρέντζος Ιωάννης του Φ.
Ρεσήμ μπέης
Ρεσιμί εφέντης
Ρίγγας Πέτρος του Π.
Ρίζος Γ.
Ρίζος Κωνσταντίνος
Ρούγκας Αδάμ
Ρουντόπουλος Μ.
Ρουχί ή Μπούτο Μουσταφά
Ρώσσης
Ρώσσης Χρήστος του Θ.

Σάββας Ιωάννης.
Σάββας Χριστόδουλος
Σακελλάριος Βασίλειος του Π.
Σακελλάριος Γεώργιος
Σακελλαρίου Δημήτριος του Αναστασίου
Σακελλαρίου Φίλιππος
Σαλαμάγκας Στέφανος του Θωμά
Σάνας Χρήστος
Σάνος Πέτρος του Αθανασίου
Σάρρος Γεώργιος του Μ.

Σιλάκος Πέτρος
Σιμωνίδης Σίμων
Σκάρλος Δημήτριος του Κ.
Σκλάβης Δημήτριος ή Ν.
Σκούφος Αλέξανδρος
Σκύρος Λουκάς
Σόκολης
Σολδάς Κ.
Σουκρή εφέντης
Σουλάκος Πέτρος
Σουλειμάν εφέντης
Σουλειμάν Νουμάν πασάς
Σούλιο Αϊντάρ
Σούρλας Δημήτριος του Α.
Σούρλας Ζήσης
Σούρντας Δημήτριος
Σπανός Μιχαήλ του Κ.
Σπασίας Στέφανος
Σπούνερ
Σπυράκης μπένης
Σπύρος Χαράλαμπος
Σπύρου Ματθαίος
Σταυρίδης Γεώργιος του Κ.
Σταυρίδης Κωνσταντίνος του Δ.
Στέργιος
Συμεών

Ταγιαπιέρας ή Ταλιαπιέρας Διονύσιος
Τελιάτ Χαμήτ εφέντης
Τερπίνης Λάμπρος του Ηλία
Τζάγκος Ζ.
Τζαλακώστας Δημήτριος
Τζεράχου Χασάν
Τζέτζης Δημήτριος του Δ.
Τζίβας Βασίλειος του Θ.
Τζικώνης Χρήστος
Τζίμας Ζώσιμος του Δημητρίου
Τζιόβας Γεώργιος του Μ.
Τζιόβας Ιωάννης του Μ.
Τζωαννόπουλος Δημήτριος του Ν.
Τζωάννος ή Ζωάννος
Τοζόνι

Τόκος Στέφανος του Ν.
Τομάνης Γρηγόριος
Τοτόνης Θωμάς
Τουρτούλης Μιχαήλ
Τράντας Αλέξιος του Α.
Τριανταφυλλίδης
Τρων
Τσάβαλος Δημήτριος του Α.
Τσαγγαίος
Τσάκας Μιχαήλ του Γ.
Τσαλακώστας Δημήτριος
Τσάμης Νικόλαος του Σ.
Τσανάδης Γεώργιος
Τσεκούρας Γεώργιος
Τσέλιος Γεώργιος
Τσέτσης Δημήτριος
Τσέτσικας Ιωάννης του Κ.
Τσιάντης Ευριπίδης του Κωνσταντίνου
Τσιαπρασλής Γεώργιος
Τσιαπρασλής Κωνσταντίνος του Γ.
Τσιατσιάνης Αδ.
Τσιγαράς Γεώργιος του Δ.
Τσιγαράς Νικόλαος
Τσίμας Κωνσταντίνος
Τσιομπάνι Μπαχρί
Τσιπούρης Δημήτριος του Ι.
Τσιπούρης Ιωάννης του Α.
Τσοπλέκας Ι.
Τσορμπατζόγλου Σ.
Τσούκαλης Νικόλαος
Τσουκάλης Χαράλαμπος του Ν.
Τσούτσινος Γεώργιος του Α.

Φάντης Γεώργιος του Π.
Φάντης Δημήτριος
Φάντης Παναγιώτης
Φάντης Σπυρίδων του Μ.
Φάρος Κωνσταντίνος του Μ.
Φερούλης
Φικιώτης Κ.
Φίλιος Κωνσταντίνος του Φιλίππου
Φίλιος Φίλιππος του Α.

Φορτωνόπουλος Αλκιβιάδης
Φραγκίσκος ή Φραγκισκίδης Νικόλαος
Φραγκούλης Δημήτριος του Πέτρου
Φραγκούλης Πέτρος
Φρανκ Λουϊ
Φωκάς
Φώσαλης Νικόλαος
Φώτος Νικόλαος
Φώτου Ν.

Χαβδιστίν
Χαλεπλής
Χανάς Δημήτριος
Χαρζί Μπεσίμ
Χαρισιάδης Ιωάννης του Α.
Χαρισιάδης Πέτρος
Χαρίτος Δημήτριος του Κύρου
Χασάν εφέντης
Χασάν εφέντης
Χασάν Σουλεϊμάν
Χασιώτης Δημήτριος
Χατζηναστασίου Αναστάσιος
Χατζηναποστόλου Αναστάσιος
Χατζής Αθανάσιος
Χατζής Δημοσθένης του Κ.
Χατζής Κωνσταντίνος του Δημ.
Χατζής Στέφανος του Κ.
Χάτζι Χαϊερουλάχ
Χεκάλης Θ.
Χεκίμης
Χεντεστάμ
Χόλλαντ Χένρυ
Χουσαμεντίν εφέντης
Χουσεϊν Φεβζή
Χουσέν εφέντης
Χρηστίδης Αναστάσιος του Κ.
Χρηστίδης Αριστοτέλης
Χρηστίδης Δημήτριος
Χριστόδουλος
Χριστοδούλου Αλέξανδρος
Χριστοδούλου Μιχαήλ
Χρόνης Χριστόφορος

2) Φαρμακοποιοί

Αγγέλης Δημήτριος
Αναστασιάδης Γεώργιος

Βασιλειάδης Γ.
Βασιλειάδου Μαρία
Βήτος Μιχαήλ
Βλάχος Σπυρίδων
Βουλόδημος Ιωάννης
Βουλόδημος Χριστόδουλος
Βοχώρ εφέντης

Γερογιάννης Χρήστος
Γεωργαντάς Επαμεινώνδας
Γεωργάτης Εμμανουήλ
Γεωργιαννόπουλος
Γιάννος Λεωνίδας του Αθ.
Γιούννης ή Γκιούννης Γεώργιος του Ν.
Γκαραλάνης Αλέξιος
Γκιάτης Κ.
Γκισίνης Γεώργιος
Γκοντέλας Νικόλαος
Γκόντζος Θωμάς του Γ.

Δήμου Ιωάννης του Δημητρίου

Εμμανουήλ

Θεοπίστου Άρτεμις

Ισραήλ Ιακώβ
Ιωαννίδης Δημ. του Θ.
Ιωαννίδης Κωνσταντίνος
Ιωσήφ

Καραμουστάκης Χρήστος
Καρέψου Δημήτριος
Κατνιώτης Σπυρίδων του Θωμά
Καχραμάν Μπεσίμ
Καχτίσης Νικόλαος του Π.

Κόκκας Γεώργιος του Α.
Κόνδαρης Στ.
Κοντογιάννης Α.
Κοντογιάννης Ε.
Κοντογιάννης Π.
Κοπουλί Μεχμέτ
Κωνσταντινίδης Χρήστος
Κωστάκης

Λαμπρινός Ακλιβιάδης του Μιχαήλ
Λαμπρινός Μιχαήλ του Ι.
Λευϊ Ισραήλ

Μαλαμίδας Ε.
Μαλαμίδας Μιλτιάδης
Μητσογιάννης Ι.
Μίχος Νικόλαος
Μολυβάδας Απόστολος
Μολυβάδας Γεώργιος
Μόσχος Θεόδωρος
Μουρτεζά εφέντης
Μουστακάς Γεώργιος
Μπαμπασίκας Αναστάσιος
Μπεκουϊάν Σαμπούχ
Μπεσήμ εφέντης
Μπεχντί εφέντης

Οικονομίδης Δημόκριτος
Οικονομίδης Επαμεινώνδας του Ματθαίου
Οικονομίδης ή Οικονόμου Ματθαίος
Οικονόμου Παντελής

Παναγιωτίδης Πέτρος του Σ.
Παπαϊωαννίδης Βασίλειος του Α.
Παπαϊωάννου Μιχαήλ
Παπανικολάου Δημήτριος του Ζώνη
Παπανικολάου Ζώνης
Παπασταύρου Κωνσταντίνος
Πουλίδης Ιωάννης

Ρίζος Σωτήριος

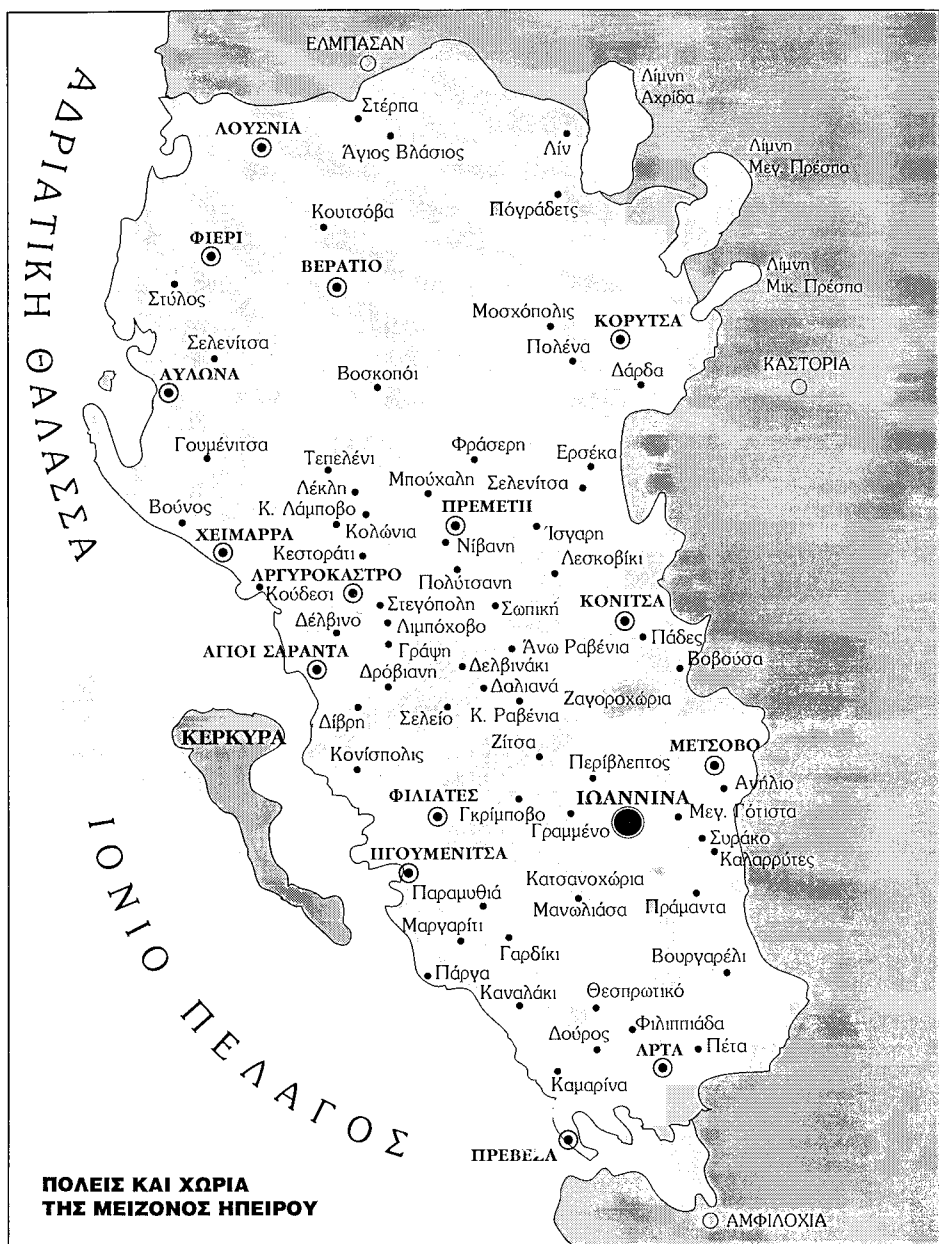
Τζαβάρας Λεωνίδας
Τζαβέλλας Ιωάννης
Τζιουμπές Αθανάσιος
Τζολέκας Κωνσταντίνος
Τόκος Θεολόγος ή Θεοφύλακτος του Ζ.
Τσάντης Επαμεινώνδας
Τσάντης Σπυρίδων του Κωνσταντίνου
Τσέτσης Αλ.
Τσουρίδης Ευστάθιος

Φίτσας Βασίλειος
Φωλλίδης Δημ. του Χ.

Χαρισιάδης Σπυρίδων του Δ.
Χαρίτων Παύλος
Χατζηγεωργίου Γ.
Χατζηστάσας Ευ.
Χουσεΐν εφέντης

3) Οδοντίατροι

Βισκόντι Ιωάννης
Γιωτόπουλος Μιχαήλ
Δημητριάδης Γεώργιος
Λεύκοβιτς Αριστομένης
Ξιούρας Αναστάσιος του Β.
Ρουμπίνης Βίκτωρ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο δέκατος ένατος αιώνας ήταν για την Ήπειρο η κρίσιμη εποχή κατά την οποία έγινε το πέρασμα από τον εμπειρικό στον επιστημονικό τρόπο προστασίας της υγείας των κατοίκων.

Ό,τι χαρακτηρίζει, τις αρχές τουλάχιστον, αυτού του αιώνα είναι η συχνή παρουσία μεγάλων επιδημιών. Η βαρύτητα και η χρονική διάρκεια μερικών από αυτές ήταν τέτοιες ώστε και η ανάμνησή τους ακόμα προκαλούσε τον τρόμο στις επόμενες γενεές. Μεταξύ των αιτίων που τις προξενούσαν ήταν η άγνοια των ανθρώπων και η κακή έως ανύπαρκτη υγειονομική προστασία που τους πρόσφεραν οι τουρκικές Αρχές. Με την πάροδο των ετών η λήψη μέτρων όπως η δημιουργία υγειονομείων και λοιμοκαθαρτηρίων, η καθιέρωση της αστυϊατρικής και της σχολιατρικής, η έκδοση σχετικών εγκυκλίων διαταγών της τουρκικής κυβέρνησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης και, το κυριότερο, η ευαισθητοποίηση του ιατρικού σώματος και του λαού οδήγησαν σε σχετική κάμψη της εξάπλωσης των επιδημικών και ενδημικών νοσημάτων. Η ύφεση αυτή έγινε ακόμη πιο έντονη στις αρχές του εικοστού αιώνα όταν η χρήση των εμβολίων έγινε μαζική και η χορήγηση νέων και αποτελεσματικών φαρμάκων εφικτή.

Σημαντική συμβολή στη βελτίωση της υγείας των Ηπειρωτών είχαν η επικράτηση της επιστημονικής ιατρικής, η κατοχύρωση του επαγγέλματος του φαρμακοποιού και η εμφάνιση των πρώτων επιστημόνων οδοντιάτρων. Στην Ήπειρο, όπου γεννήθηκε και ανδρώθηκε το επάγγελμα του *βικογιατρού*, οι επιστήμονες γιατροί άρχισαν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Σπουδασμένοι στις ιατρικές σχολές της Ευρώπης, της Κωνσταντινούπολης και των Αθηνών και έχοντας τη συμπαράσταση του επίσημου οθωμανικού κράτους, κατόρθωσαν να βάλουν στο περιθώριο τους εμπειρικούς *συναδέλφους* τους, ανοίγοντας έτσι το δρόμο στην άσκηση της επιστημονικής ιατρικής. Η έρευνα έδωσε στοιχεία για πεντακόσιους πενήντα γιατρούς, εμπειρικούς και επιστήμονες, που εργάστηκαν στην Ήπειρο κατά τη χρονική περίοδο που μελετήθηκε.

Την ίδια εποχή, οι φαρμακοποιοί, από τους οποίους εντοπίστηκαν ογδόντα τέσσερις, απέκτησαν επαγγελματική οντότητα, ενώ η άσκηση του φαρμακευτικού επαγγέλματος απαγορεύτηκε στους γιατρούς και στους εμπειρικούς φαρμακοποιούς.

Τέλος, οι πρώτοι επιστήμονες οδοντίατροι έκαναν την εμφάνισή τους στην Ήπειρο στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Έτσι και η οδοντιατρική

έπαψε να είναι πεδίο δράσης των γιατρών και των διάφορων εμπειρικών.

Οι γιατροί πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους ως ελεύθεροι επαγγελματίες, ως κοινοτικοί και ως νοσοκομειακοί γιατροί. Ο θεσμός του κοινοτικού γιατρού εμφανίστηκε, επίσημα, στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα. Στην πραγματικότητα όμως υπήρχε από τις αρχές του αιώνα όταν οι χριστιανικές κοινότητες των πόλεων και των χωριών, με τη βοήθεια διάφορων ευεργετών, άρχισαν να προσφέρουν δωρεάν υγειονομική περίθαλψη στους άπορους.

Πυρήνας των ιατρικών δραστηριοτήτων ήταν και τα νοσοκομεία. Το πρώτο νοσοκομείο, που εντοπίστηκε στην περιοχή της Ηπείρου, λειτούργησε στα Ιωάννινα κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα. Στα τέλη του ίδιου αιώνα οικοδομήθηκε στην ίδια πόλη το Κοινόν Νοσοκομείον και με χρονολογική σειρά ακολούθησαν τα νοσοκομεία Χατζηκώστα, Χαμπτιέ, Μεταδοτικών Νοσημάτων και το Δημοτικόν Νοσοκομείον Ιωαννίνων η *Αγάπη*. Πολιτικά νοσοκομεία υπήρχαν επίσης στην Κατσικά, στο Μέτσοβο και στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη της Μπουνίλας, στο Μπιζάνι, όπου από πολύ παλιά λειτουργούσε φρενοκομείο.

Παράλληλα με τα πολιτικά, υπήρχαν τουρκικά και ελληνικά στρατιωτικά νοσοκομεία που πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους μόνιμα ή περιστασιακά. Τη λειτουργία των στρατιωτικών νοσοκομείων συνεπικουρούσαν νοσοκομεία της Ερυθράς Ημισελήνου και του Ελληνικού, Ιταλικού, Ολλανδικού, Ρωσικού, Αιγυπτιακού και Ελβετικού Ερυθρού Σταυρού.

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι τα ηπειρωτικά νοσοκομεία ήταν στη συντριπτική πλειοψηφία τους έργα Ελλήνων ευεργετών ενώ ελάχιστα από αυτά (μερικώς το νοσοκομείο Χαμπτιέ των Ιωαννίνων και εξ ολοκλήρου τα τουρκικά στρατιωτικά) ήταν έργα του οθωμανικού κράτους.

Συμπερασματικά, η τουρκοκρατούμενη Ήπειρος ανέπτυξε πρώιμα την άσκηση της επιστημονικής ιατρικής και τη νοσοκομειακή περίθαλψη. Παρ' όλα τα εμπόδια στην ομαλή ανάπτυξη της περιοχής εξ αιτίας της ξένης κατοχής και των υπόλοιπων προβλημάτων που διεξοδικά αναλύθηκαν στον Πρόλογο αυτής της εργασίας, ο εικοστός αιώνας βρήκε γόνιμο έδαφος στο οποίο φυτεύτηκε ο σπόρος της προόδου. Σ' αυτό συντέλεσαν η κυρίαρχη ελληνική παρουσία, η οικονομική ευμάρεια μεγάλου αριθμού Ηπειρωτών, η παιδεία τους και, το σπουδαιότερο, η ηπειρωτική ευποιία, έργα της οποίας δεν λαμπρύνουν μόνο την Ήπειρο αλλά και ολόκληρη την Ελλάδα.

SUMMARY

What actually brought about this essay was a study concerning the Epirot physician Adamos Gorgidas, who lived in the nineteenth century. This study brought to light a great deal of information about the conditions under which the medical profession was practised in Epirus during those years. At the same time, the lack of studies on health and hospitalization in this area as well as the inaccuracies in the book on the history of medicine that is used by the students of the Medical School of the University of Tirana, encouraged the author to compose this study.

The health conditions in Epirus in the nineteenth century could not be considered ideal. The squalid houses and prisons, the introduction of slaughter houses and cementaries in populated areas, the time-consuming bureaucratic procedures which were necessary for the burial of the dead, the growing of crops within the borders of the towns, the almost non-existent water supply system as well the lack of a sewage system, the operation of polluting shops in populated areas, the poor personal hygiene of the people and the diminished interest of the state, led to the spreading of various endemic and epidemic diseases. Among them gastro-enteritis, flu, dysentery, malaria, smallpox, rabies, typhus, meningitis, tuberculosis, the hydatid disease and the great epidemics of plague (1814-1823) and cholera (1911-1912) are mentioned.

Many sanitary measures were periodically adopted for the control of these diseases but they never had the desired results. Important among them were the creation and the staffing of health offices, the establishment of urban medicine, the operation of quarantine services, school medical care, the spreading of vaccinations, the use of the curative water of the spa of Kavassila, the promulgation of the decrees of the Turkish government, the measures that were adopted by the local administration and, finally, the contribution of those who practised the medical profession and the growing awareness of public opinion.

The nineteenth century was a milestone in the practice of medicine. The practice of empirical medicine, which was widely prevalent in Epirus, began falling back and the scientist physicians became dominating. The *Charter of urban medicine in the Ottoman Empire*, which was published in 1872, was a milestone in the domination of scientific medicine. The establishment of the institution of the communal physician was equally important. Although this institution was present in the Christian communities for decades, in Epirus it was formally established almost simultaneously with the prohibition of the practice of empirical medicine. The research revealed five hundred and fifty names of empirical and scientist physicians of various nationalities

and religions that practised medicine during the nineteenth century in the area that has been studied. They worked either as free professionals or as hospital physicians in the various Epirot hospitals. The reading of their names shows the dominating Greek presence.

In Ioannina, the first hospital operated in the eighteenth century, but the information about it is very slight. The *Common* or *Old Hospital*, which was also called *Spitalia* or *Poor House*, was founded in 1790 in Ioannina by the brothers Anastassios and Argyris Vretos and the *Hajikosta* or *Greek Hospital* of Ioannina was founded in the middle of the nineteenth century by the benefactor G. Hajikostas. Some decades later, *Gureba* or *Hamitié Hospital* or *The Turkish Hospital* of Ioannina was built by the Turkish government. After the liberation of the city in 1913, *The Hospital of Pestilential Diseases* and *The Municipal Hospital "I Agapi"* were founded. Besides them, a few other hospitals operated in Epirus. They were the mental asylum which was established in a country church near Ioannina, the hospital of Katsika (a village near Ioannina) and the hospital of Metsovo, which was built by the benefactor G. Averof. Simultaneously, hospitals of the Turkish army functioned in Ioannina, Arta, Philippiada, Preveza and Avlona and hospitals of the Greek army in Ioannina, Arta, Philippiada, Metsovo and Agii Saranta (the last ones in 1913). Their operation was helped by the hospitals of the Red Crescent and of the Red Cross, which were founded occasionally, according to the needs of those agitated years.

The practice of the scientific pharmacist (eighty four empirical and scientific pharmacists are mentioned in this study) was established almost simultaneously with the appearance of the scientist physicians and it soon spread very far, in contrast with the practice of scientific dentistry which was only established in the beginning of the twentieth century.

The paramedical professions, which were as old as the medical, were also practised in Epirus. Among them the professions of the nurse (male and female), midwife and vaccinator will be mentioned too.

In conclusion, Epirus, which was under Turkish occupation, developed precociously the practice of scientific medicine and of the hospitalization. Despite the obstacles to the normal development of the area such as illiteracy, superstitions and isolation of the people and the indifference of the authorities, the twentieth century found the fertile soil in which the seed of progress could be planted. That was the result of the financial prosperity of the Epirots, of their education and benefactions and, most importantly, of the presence of Greek scientist physicians, who had graduated from the medical school of the University of Athens and who had done post-graduate studies abroad. They assured the dominating role of the Greeks in health care and in medical hospitalization in Epirus.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1) Ανέκδοτες πηγές

Αλβανικά Αρχεία (Α.Ο.Σ.Η.), Fondi 141, Dosja 266, Αρχεία Δημογεροντίας Κορυτσάς 1905.

Αρχεία Γενικής Διοίκησης Ηπείρου (Α.Γ.Δ.Η.), Αρχεία ετών 1913-1914.

Αρχεία Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε.), Φάκελλοι:

- 8/2 Α' Αρχείου,

- 36/2 Προξενεία (1839-1844),

- 44/1 Αιτήσεις διά κατάληψιν προξενικών θέσεων (1862).

Αρχεία Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, Φ.1622/ΣΤ/1 και Φ.1622/ΣΤ/2, Έκθεσις πεπραγμένων Υγειονομικής Υπηρεσίας Στρατιάς Ηπείρου κατά τον πόλεμον 1912-13. - Α.Δ.Ι.Σ., Φ. 1622/ΣΤ/1 και Φ.1622/ΣΤ/2, Έκθεσις Πεπραγμένων.

2) Βοηθήματα

Αγνάντης Κ., “Αρτινές Αναμνήσεις”, περιοδικό *Σκουφάς* 7/1958, τεύχος 11. - Αγνάντης, Άρτα, *Σκουφάς* 7/1958.

Αγνάντης Κ., “Ο Γιάνν' Τζουμέρκας”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 5-6/1962, τεύχη 121-122.

- Αγνάντης, Τζουμέρκας, *Η. Ε.* 1962.

Ali Mihal, *Évolution de la médecine en Albanie*. - Ali Mihal, *Évolution*.

Αλιβέρτης Ν.Β., “Η πανώλη του 1816-17 στην Άρτα (κατά τον Η. Rouqueville)”, περιοδικό *Σκουφάς* 1-10/1966, τεύχος 32. - Αλιβέρτης, Πανώλη, *Σκουφάς* 1-10/1966.

Αναστασίου Ι.Ε., *Η πνευματική κατάσταση στα Γιάννινα στις αρχές του ΙΘ' αιώνα όπως την είδαν οι ξένοι περιηγητές*, Ανάτυπο από το περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία*. - Αναστασίου, Γιάννινα.

Αναστασίου Ι.Ε., “Η πνευματική κατάσταση στα Γιάννινα στις αρχές του ΙΘ' αιώνα όπως την είδαν οι ξένοι περιηγητές”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1-2/1968, τεύχη 189-190. - Αναστασίου, Γιάννινα, *Η. Ε.* 1968.

Annuaire Oriental, “Οικονομική και κοινωνική κατάσταση της Ηπείρου προ του Βαλκανοτουρκικού πολέμου του 1912-13”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 1/1986, τεύχος 112. - Α.Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ* 1/1986.

Annuaire Oriental, “Οικονομική και κοινωνική κατάσταση της Ηπείρου προ του Βαλκανοτουρκικού πολέμου του 1912-13”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 3/1986, τεύχος 114. - Α.Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ* 3/1986.

Annuaire Oriental, “Οικονομική και κοινωνική κατάσταση της Ηπείρου προ του Βαλκανοτουρκικού πολέμου του 1912-13”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 5/1986, τεύχος 116. - Α.Ο., Βαλκανοτουρκικός, *Η. Ετ* 5/1986.

Ανώνυμου, *Γυμνάσματα διαλογικά ελληνο-τουρκικά*, [ακέφαλο-κολοβό], πιθανόν μέσα δέκατου ένατου αιώνα. - Ανώνυμου, *Γυμνάσματα*.

Ανώνυμου, “Παναγιώτης Βλεσσίδης”, περιοδικό *Το Μεσοχώρι μας* 4/1991. - Ανώνυμου, Βλεσσίδης, *Μεσοχώρι* 4/1991.

Αραβαντινός Π., *Περιγραφή της Ηπείρου*, τόμος Γ', εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1984. - Αραβαντινός Π., *Περιγραφή Γ'*.

Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμος Α', τυπ. Σ.Κ. Βλαστού, Εν Αθήναις 1856. - Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Α'*.

- Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμος Β', τυπ. Σ.Κ. Βλαστού, Εν Αθήναις 1856.
 - Αραβαντινός Π., *Χρονογραφία Β'*.
 Αραβαντινός Σ.Π., *Η ιστορία του Αλή πασά του Τεπελενλή*, τόμος Β', Αθήνα. - Αραβαντινός Σ., *Αλή πασάς Β'*.
 Βαβαρέτος Γ.Α., *Ιωάννης Βηλαράς*, Βιβλιοθήκη Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών αριθ. 25, Αθήναι 1969. - Βαβαρέτος, *Ι. Βηλαράς*.
 Βαβαρέτος Γ.Α., *Κομπογιαννίτες, ματσουκάδες - Οι ξακουσμένοι αυτοδίδακτοι γιατροί απ' το Ζαγόρι της Ηπείρου*, Βιβλιοθήκη Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών αριθ. 35, Αθήναι 1972.
 - Βαβαρέτος, *Κομπογιαννίτες*.
 Βακαλόπουλος Κ.Α., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού - Ήπειρος*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992. - Βακαλόπουλος, *Ήπειρος*.
 Βάντζιος Α., "Οι ευεργέται του Τσεπελόβου και ο Ιωάννης Δούμας", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 10/1954, τεύχος 30. - Βάντζιος, Τσεπέλοβο, *Η. Ε.* 1954.
 Βαρζώκας Κ.Ι., *Η διάσωση του Ζαγοριακού πολιτισμού*, εκδ. Πολιτιστικού Συλλόγου Ζαγορισίων, Ιωάννινα 1976. - Βαρζώκας, *Πολιτισμός*.
 Βασιλάς Η., "Περί τον Ανδρέαν Κονεμένον", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1/1959, τεύχος 81. - Βασιλάς, Κονεμένος, *Η. Ε.* 1959.
 Βετσόπουλος Β., "Ήταν το αγαπημένο μου Λεσκοβίκι", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 10/1984, τεύχος 97. - Βετσόπουλος, Λεσκοβίκι, *Η. Ε.* 10/1984.
 Βιτάλης Φ., "Κώδιξ της Ιεράς Μητροπόλεως Πρεβέζης (1854-1872)", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 4-5/1957, τεύχη 60-61. - Βιτάλης, Κώδιξ, *Η. Ε.* 1957.
 Βιτάλης Φ., "Οι ελεοθέται της Πρεβέζης", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-9/1987, τεύχη 423-425. - Βιτάλης, Ελεοθέται, *Η. Ε.* 1987.
 Βιτάλης Φ., "Οι ελεοθέται της Πρεβέζης", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-9/1989, τεύχη 447-449. - Βιτάλης, Ελεοθέται, *Η. Ε.* 1989.
 Βιτάλης Φ., "Σπυριδών Καραμάνης, πατήρ-ευεργέτης της Πρεβέζης", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-8/1977, τεύχη 303-304. - Βιτάλης, Καραμάνης, *Η. Ε.* 1977.
 Βλάχος Κ.Π., "Η αλληλογραφία του Γαλλικού υποπροξενείου της Άρτας (1815-17)", περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1988. - Βλάχος, Υποπροξενείο, *Η. Η.* 1988.
 Βλάχος Κ.Π., "Η αλληλογραφία των Ελεών Ζωσιμά", περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1975. - Βλάχος, Ελέν, *Η. Χ.* 1975.
 Βρεδώβ Γ., *Συνοπτική γενική ιστορία των αξιολογώτερων συμβεβηκότων, μεταφρασθείσα υπό Ιωάννου Σκαρλάτου*, Εν των Νεοουσσάτω Τυπογραφείω, Εν Βουκορεστίω 1828. - Βρεδώβ, *Ιστορία*.
 Γκανιάτσας Κ., "Βότανα, γιατροσόφια, κομπογιαννίται", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-8/1972, τεύχη 243-244. - Γκανιάτσας, Κομπογιαννίται, *Η. Ε.* 1972.
 Γκαρμπολάς Κ.-Ματακίδης Χ., *Λεξικόν της ελληνικής γλώσσης τρίτομον ...*, τόμος Γ' (Ρ-Ω), τυπ. Αντωνίου Μπένκο (πρότερον Χάουκοτλ), Εν Βιέννη της Αυστρίας 1837.- Γκαρμπολάς-Ματακίδης Γ'.
- Γκατσόπουλος Σ.Μ., "Κόνιτσα", *Κόνιτσα* 11-12/1963, τεύχη 19-20. - Γκατσόπουλος, "Κόνιτσα", *Κόνιτσα* 11-12/1963.
- Γκλαβίνας Α.Α., "Ο Μητροπολίτης Δυρραχίου Ιάκωβος και οι δραστηριότητές του για το εκκλησιαστικό ζήτημα της Αλβανίας", περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1986. - Γκλαβίνας, Ιάκωβος, *Η. Η.* 1986.
- Γοργίδας Α., *Εισαγωγή εις το Δημόσιον Καθολικόν Δικαίωμα*, εκδ. Παπαδημητρίου, Εν Βέδα 1825. - Γοργίδας, *Δικαίωμα*.
- Chantepleure G., *Τα Ιωάννινα πολιορκημένα*, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1975. - Chantepleure, *Ιωάννινα*.

Curzon Rober, "Ταξίδι στην Ήπειρο το 1834", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 10/1959, τεύχος 90. - Curzon, Ήπειρος, *H. E.* 1959.

Δάκαρης Σ., "Η ύδρευση των Γιαννίνων στους χρόνους της Τουρκοκρατίας", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 9/1953, τεύχος 17. - Δάκαρης, Ύδρευση, *H. E.* 1953.

Δάνος Δ.Σ., "Οι μοιρολογήστρες και τα μοιρολόγια", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 7/1989, τεύχος 154. - Δάνος, Μοιρολόγια, *H. E.* 7/1989.

Δέμος Αθ., "Οι Δρυμάδες του Πωγωνίου", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1/1956, τεύχος 45. - Δέμος, Δρυμάδες, *H. E.* 1956.

Δήμας Σ., *Το Κάτω Λάμποβο της Β. Ηπείρου και τα περίξ αυτού*, Αθήνα 1981. - Δήμας, *Κ. Λάμποβο*.

Διαμάντης Κ.Α., "Ιωαννίται πρόσφυγες εις Άρταν κατά τον χρόνον της πολιορκίας του Αλή πασά", περιοδικό *Σκουφάς* 12/1955, τεύχος 3. - Διαμάντης, Πρόσφυγες, *Σκουφάς*, 12/1955.

Διαμάντης Κ.Α., "Οι Κοσσυβάκηδες και η πατριωτική δράσις αυτών εις την περιοχίν Ραδοβυζίου κατά τους απελευθερωτικούς αγώνας", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 12/1962, τεύχος 128. - Διαμάντης, Απελευθερωτικός αγών, *H. E.* 1962.

Διαμάντης Κ.Α., "Ο Χριστόφορος Φιλπτάς εις την Εσπερίαν", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-8/1960, τεύχη 99-100. - Διαμάντης, Χριστόφορος Φιλπτάς, *H. E.* 1960.

Διαμάντης Κ.Α., "Ταξίδι του βασιλέως Γεωργίου Α' εις τα χωρία των Τζουμέρκων", περιοδικό *Σκουφάς* 3-8/1963, τεύχη 25-26. - Διαμάντης, Τζουμέρκα, *Σκουφάς* 3-8/1963.

Δόβα Ελευθερία, "Προδρομικά του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της Ηπείρου", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 8-10/1982, τεύχη 71-73. - Δόβα, Προδρομικά, *H. E.* 8-10/1982.

Δουσιμάνης Β., *Κριτική της υπό του υπουργείου των Στρατιωτικών δημοσιευθείσης πολεμικής εκθέσεως Ηπείρου 1912-13*, εκδ. "Η μηνιαία Βραδυνή" (περιοδική έκδοσις αναδημοσιεύουσα επιστημονικάς πραγματείας, πολιτικάς έρευνας και αναγνώσματα της εφημερίδος Βραδυνής), Αθήναι 1934. - Δουσιμάνης, *Πολεμική έκθεσις*.

Dalven Rae, *The Jews of Ioannina*, Cadmus Press. - Dalven, *Jews*.

Ευθυμίου Α., "Βούρμπιανη", περιοδικό *Κόνιτσα* 6/1967, τεύχος 62. - Ευθυμίου, Βούρμπιανη, *Κόνιτσα* 6/1967.

Ευθυμίου Α., "Δάσκαλοι και σχολεία Κονίτσης", περιοδικό *Κόνιτσα* 11/1965. - Ευθυμίου, Σχολεία, *Κόνιτσα* 11/1965.

Ευθυμίου Α., *Η Βούρμπιανη της Ηπείρου*, τόμος Α', τεύχος β', Ιωάννινα 1988. - Ευθυμίου, *Βούρμπιανη Α'/β'*.

Ευθυμίου Α., *Η Βούρμπιανη της Ηπείρου*, τόμος Α', τεύχος γ', Ιωάννινα 1988. - Ευθυμίου, *Βούρμπιανη Α'/γ'*.

Ευθυμίου Α., *Η Βούρμπιανη της Ηπείρου*, τόμος Α', τεύχος δ', Ιωάννινα 1988. - Ευθυμίου, *Βούρμπιανη Α'/δ'*.

Ευθυμίου Α., "Κονιτσιώτικα χρονικά - Γιατροί και Φαρμακοποιοί στην Κόνιτσα επί Τουρκοκρατίας", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 6-7/1982, τεύχη 362-363. - Ευθυμίου, Χρονικά, *H. E.* 1982.

Ευθυμίου Α., "Παλαιά έγγραφα της επαρχίας Κονίτσης", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11-12/1976, τεύχη 295-296. - Ευθυμίου, Κόνιτσα, *H. E.* 1976.

Ευθυμίου Α., "Σχολεία, δάσκαλοι και Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα της Βούρμπιανης κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας", περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1980. - Ευθυμίου, Βούρμπιανη, *H. H.* 1980.

Ευθυμίου Α., "Το χωριό Καβάσιλα και οι ιστορικές του ενθυμήσεις", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 5-6/1969, τεύχη 205-206. - Ευθυμίου, Καβάσιλα, *H. E.* 1969.

- Εφημερίδα Αθηνών *Αγών*. - *Αγών*.
 Εφημερίδα Αθηνών *Εφημερίς της Ηπείρου*. - *Ε. Η*.
 Εφημερίδα Αθηνών *Πύρρος*. - *Πύρρος*.
 Εφημερίδα Αθηνών *Φωνή της Ηπείρου*. - *Φ. Η*.
 Εφημερίδα Αργυροκάστρου *Αργυρόκαστρον*. - *Αργυρόκαστρον*.
 Εφημερίδα Άρτας *Άραχθος*. - *Άραχθος*.
 Εφημερίδα Άρτας *Άρτα*. - *Άρτα*.
 Εφημερίδα Άρτας *Το Φως της Ηπείρου*. - *Φως*.
 Εφημερίδα Θεσσαλονίκης *Αλήθεια*. - *Αλήθεια*.
 Εφημερίδα Θεσσαλονίκης *Νέα Αλήθεια*. - *Ν. Α*.
 Εφημερίδα Ιωαννίνων *Ήπειρος*. - *Ήπειρος*.
 Εφημερίδα Ιωαννίνων *Θεσσαλία* (παράρτημα της εφημ. *Ιωάννινα-Γιάνγια*). - *Θεσσαλία*.
 Εφημερίδα Ιωαννίνων *Ιωάννινα-Γιάνγια*. - *Γιάνγια*.
 Εφημερίδα Κωνσταντινούπολης *Ανατολικός Αστήρ*. - *Α. Α*.
 Εφημερίδα Κωνσταντινούπολης *Gazette Médicale d' Orien*, 1858. - *G. M. Ο*.
 Εφημερίδα Κωνσταντινούπολης *Κωνσταντινούπολις*. - *Κωνσταντινούπολις*.
 Εφημερίδα Κωνσταντινούπολης *Νεολόγος*. - *Νεολόγος*.
 Εφημερίδα Κωνσταντινούπολης *Ταχυδρόμος*, 1900-1907. - *Ταχ*.
 Εφημερίδα Κωνσταντινούπολης *Τηλέγραφος του Βοσπόρου και Βυζαντίς*. - *Τ. Β*.
 Ζούμπος Σ., *Άπαντα*, Ιωάννινα 1985. - Ζούμπος, *Άπαντα*.
 Ζώης Χ.Λ., *Λεξικόν ιστορικών και λαογραφικών Ζακύνθου*, τόμος Α', Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι 1963. - Ζώης, *Λεξικόν Α'*.
 Ζώτος Μ.- Γιάνναρος Χ., *Η Πολύτσανη της Βορείου Ηπείρου*, τόμος Α', εκδ. Ιδρύματος Ερευνών Βορείας Ηπείρου, Ιωάννινα 1989. - Ζώτος-Γιάνναρος Α'.
 Holland Henry, "Τα Γιάννινα του 1812", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11-12/1972, τεύχη 247-248. - Holland, Γιάννινα, *Η. Ε*. 1972.
 Hoxha Fejzi, *Njoftime historike mbi zhvillimin e mjekësisë ne Shqipëri*, Universiteti Shtetëror i Tiranës, Tiranë 1962. - Χότζα, *Ιατρική*.
 Θεοδώρου Σ., "Οι εκλογικοί κατάλογοι της κοινότητας Μονοδενδρίου (1914)", περιοδικό *Το Ζαγόρι* μας 4/1991, τεύχος 157. - Θεοδώρου, Μονοδένδρι, *Ζ*. 4/1991.
 Καιροφύλας Κ., "Τι απέγιναν οι θησαυροί του Αλή και Βελή πασά", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1-2/1968, τεύχη 189-190. - Καιροφυλάς, Αλή πασάς, *Η. Ε*. 1968.
 Κανελλίδης Ι.Γ., *Εγχειρίδιον Υγιεινής*, εκ του Πατριαρχικού τυπογραφείου, Εν Κωνσταντινουπόλει 1858. - Κανελλίδης, *Υγιεινή*.
 Καπανίδης Ν., *Η κλειστή περίθαλψη στο νεοελληνικό κράτος*, Διδακτορική διατριβή, Επισημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών υγείας, Θεσσαλονίκη 1988. - Καπανίδης, *Κλειστή περίθαλψη*.
 Καραντζάλης Τ., "Συμβολή της εκκλησίας διά την προστασίαν του χριστιανικού στοιχείου της παραμεθορίου Ηπείρου κατά τους χρόνους της δουλείας", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 3-4/1965, τεύχη 155-156. - Καραντζάλης, Ήπειρος, *Η. Ε*. 1965.
 Καρατσιώλης Γ.Μ., "Η επιδημία πανώλης στην Άρτα του 1816", περιοδικό *Σκουφάς* 1-6/1980, τεύχη 54-55. - Καρατσιώλης, Πανώλη, *Σκουφάς* 1-6/1980.
 Κικόπουλος Μ.Σ., *Ελαφότοπος (Τσερβάρι)*, Ιωάννινα 1991. - Κικόπουλος, *Ελαφότοπος*.
 Κόκκινος Δ., "Γεγονότα του Δεκεμβρίου", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1/1953, τεύχος 9. - Κόκκινος, Γεγονότα, *Η. Ε*. 1953.
 Κόντης Β., "Ήπειρος", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΓ'. - Κόντης, *Ιστορία ΙΓ'*.

Κουγέας Σ., “Το Ηπειρωτικόν Αρχαίον του Σταύρου Ιωάννου”, περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1939. - Κουγέας, Στ. Ιωάννου, *Η. Χ.* 1939.

Κραψίτης Β., *Θεσπρωτικά*, Αθήναι 1973, τυπ. Φ. Τσιρώνη. - Κραψίτης, *Θεσπρωτικά*.

Κρυστάλλης Κ., *Απαντα*, κεφ. “Οι βλάχοι της Πίνδου”, επιμέλεια Γ. Βαλέτας. - Κρυστάλλης, *Απαντα*, κεφ. Βλάχοι.

Κώνστας Κ.Σ., “Ηπειρωτικές επιδράσεις στο λαϊκό βίο των Αιτωλοακαρνανών”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 3-4/1969, τεύχη 203-204. - Κώνστας, *Επιδράσεις*, *Η. Ε.* 1969.

Κώνστας Κ.Σ., “Ο Λουκάς Βάγιας στο Μεσολόγγι”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11/1964, τεύχος 351 - Κώνστας, Λ. Βάγιας, *Η. Ε.* 1964.

Κωστή Μαίρη, *Γιαννιώτικα Σταχυολογήματα*, Ιωάννινα 1990. - Κωστή, *Σταχυολογήματα*.

Κωστή Μαίρη, *Τα πήραμε τα Γιάννενα...*, Ιωάννινα 1991. - Κωστή, *Γιάννενα*.

Λαζαρίδης Κ.Π., “Από τη ζωή και το έργο ενός Ζαγορίσιου κομπογιαννίτη”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 4-5/1982, τεύχη 360-361. - Λαζαρίδης, Κομπογιαννίτης, *Η. Ε.* 1982.

Λαζαρίδης Κ.Π., “Η λογιοςύνη του γιατρού Αλεξ. Γεωργίτσου”, περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1985. - Λαζαρίδης, Γεωργίτσος, *Η. Η.* 1985.

Λαζαρίδης Κ.Π., “Ιστορικές αλήθειες γύρω από το λήσταρχο Γεώργιο Νταβέλη”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 9-11/1965, τεύχη 161-163. - Λαζαρίδης, Αλήθειες, *Η. Ε.* 1965.

Λαζαρίδης Κ.Π., *Το Ζαγόρι στον αγώνα για την εθνική π-ύλη γενεσία (1820-1830)*, τυπ. Ε.Κ. Θεμελί, Ιωάννινα 1971. - Λαζαρίδης, *Ζαγόρι*.

Λακιώτης Π.Γ., “Πρέβεζα και Άρτα. Στατιστική και εμπορική σημείωση από τον Dozon, επίτιμο πρόξενο της Γαλλίας στα Ιωάννινα”, περιοδικό *Σκουφάς* 1-12/1982, τεύχη 62-63. - Λακιώτης, Στατιστικά, *Σκουφάς*, 1-12/1982.

Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, τυπ. Αυγής, Αθήναι 1870. - Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*.

Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, τόμος Α', τυπ. Αναστασίου Ν. Τρίμη, Εν Αθήναις 1889. - Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά Α'*.

Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά*, τόμος Β', Εν Αθήναις 1890. - Λαμπρίδης Ι., *Ζαγοριακά Β'*.

Λαμπρίδης Ι., *Ηπειρωτικά Αγαθοεργήματα*, τόμος Α', εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Α'*.

Λαμπρίδης Ι., *Ηπειρωτικά Αγαθοεργήματα*, τόμος Β', εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Λαμπρίδης Ι., *Αγαθοεργήματα Β'*.

Λαμπρίδης Ι., *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τόμος Β', κεφ. “Ζαγοριακά Α'", εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. “Ζαγοριακά Α'".

Λαμπρίδης Ι., *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τόμος Β', κεφ. “Μαλακασιακά Α'", εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. “Μαλακασιακά Α'".

Λαμπρίδης Ι., *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τόμος Β', κεφ. “Μαλακασιακά Β'", εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. “Μαλακασιακά Β'".

Λαμπρίδης Ι., *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τόμος Β', κεφ. “Ο τεπελενλής Αλή πασάς”, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Αλή πασάς.

Λαμπρίδης Ι., *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τόμος Β', κεφ. “Περιγραφή της πόλεως των Ιωαννίνων”, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. Περιγραφή.

Λαμπρίδης Ι., *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τόμος Β', κεφ. “Πογωνιακά”, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Λαμπρίδης Ι., *Μελετήματα Β'*, κεφ. “Πογωνιακά”.

Λαμπρίδης Ι., *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, τόμος Α', τυπ. Ν Ρουσσοπούλου, Εν Αθήναις 1880. - Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Α'*.

Λαμπρίδης Ι., *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, τόμος Β', τυπ. Ν Ρουσσοπούλου, Εν Αθήναις 1880. - Λαμπρίδης Ι., *Περί Αγαθοεργημάτων Β'*.

Λαμπρίδης Σ., "Από τον κοινοτικό κώδικα των Άνω Σουδενών", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 10/1979, τεύχος 37. - Λαμπρίδης Σ., Άνω Σουδενά, *Η. Ετ.* 10/1979.
 Λαμπρίδης Σ., "Ιατροφαρμακευτική περίθαλψις - Ο ιατρός να διανυκτερεύη παρά τω πάσχοντι", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 10/1979, τεύχος 37. - Λαμπρίδης Σ., Περίθαλψις, *Η. Ετ.* 10/1979.
 Λαμπρίδης Σ., "Μόνο επί Τουρκοκρατίας και για λόγους ασφαλείας εδικαιολογείτο η υπαγωγή των κληροδοτημάτων στις Μητροπόλεις - αλλά και τότε ρητή ήταν η βούληση του Ν. Ζωσιμά περί αποκλεισμού του Μητροπολίτου Ιωαννίνων", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 4/1983, τεύχος 79. - Λαμπρίδης Σ., Κληροδοτήματα, *Η. Ετ.* 4/1983.
 Λαμπρίδης Σ., "Οι Ζωσιμάδες και τα αγαπημένα τους Γιάννινα - Η διαθήκη τους", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 4/1980, τεύχος 43. - Λαμπρίδης Σ., Ζωσιμάδες, *Η. Ετ.* 4/1980.
 Λαμπρίδης Σ., "Οι κοινοτικοί θεσμοί του χωρίου Άνω Πεδινά", περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1980. - Λαμπρίδης Σ., Άνω Πεδινά, *Η. Η.* 1980.
 Λέκκας Α.Π., "Ηπειρωτικά", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 8/1989, τεύχος 155. - Αέκκας, Ηπειρωτικά, *Η. Ετ.* 8/1989.
 Λέκκας Α.Π., *Η Πολύτσανη*, Αθήνα 1985. - Λέκκας, *Πολύτσανη*.
 Λέσιος Χ., *Ελληνικόν Ημερολόγιον 1899 "Ο Ηπειρώτης"*, Κωνσταντινούπολις 1898. - Λέσιος, *Ημερολόγιο*.
 Λιβαδεύς Α.Δ., "Ενθυμήσεις από το 1897", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 4/1956, τεύχος 48. - Λιβαδεύς, *Ενθυμήσεις*, *Η. Ε.* 1956.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Μ. Βενιζέλου 1837-1866, Εν Αθήναις 1867. - *Λογ.δ. 1837-1866*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως 1866-1867, Εν Αθήναις 1868 - *Λογ.δ. 1866-1867*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Π. Καλλιγά 1869-1870, Εν Αθήναις 1871. - *Λογ.δ. 1869-1870*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Κ. Βουσάκη, 1870-1871, Εν Αθήναις 1872. - *Λογ.δ. 1870-1871*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Κ. Παπαρρηγοπούλου 1872-1873, Εν Αθήναις 1874. - *Λογ.δ. 1872-1873*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Γ.Α. Μακκά 1873-1874, Εν Αθήναις 1875. - *Λογ.δ. 1873-1874*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως 1875-1876 και 1876-1877, Εν Αθήναις 1878. - *Λογ.δ. 1875-1876 και 1876-1877*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Α. Αναγνωστάκη 1877-1878, Εν Αθήναις 1879. - *Λογ.δ. 1877-1878*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Ν. Δαμαλά 1878-1879, Εν Αθήναις 1880. - *Λογ.δ. 1878-1879*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Θ. Αρεταίου 1879-1880, Εν Αθήναις 1881. - *Λογ.δ. 1879-1880*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Β. Λάκωνος 1880-1881, Εν Αθήναις 1882. - *Λογ.δ. 1880-1881*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Ν. Δαμασκηνού 1881-1882, Εν Αθήναις 1883. - *Λογ.δ. 1881-1882*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Π.Γ. Κυριακού 1882-1883, Εν Αθήναις 1884. - *Λογ.δ. 1882-1883*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Μ. Βενιζέλου (δευτέρη) 1883-1884, Εν Αθήναις 1885. - *Λογ.δ. 1883-1884*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Ν. Κωστή 1884-1885, Εν Αθήναις 1886. - *Λογ.δ. 1884-1885*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Κ.Π. Δηλιγιάννη 1885-1886, Εν Αθήναις 1887. - *Λογ.δ. 1885-1886*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Π. Παπαρρηγοπούλου 1888-1889, Εν Αθήναις 1890. - *Λογ.δ. 1888-1889*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Μ. Χατζημιχάλη 1889-1890, Εν Αθήναις 1891. - *Λογ.δ. 1889-1890*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Γ. Μιστριώτου 1890-1891, Εν Αθήναις 1892. - *Λογ.δ. 1890-1891*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Π. Ιωάννου 1891-1892, Εν Αθήναις 1893. - *Λογ.δ. 1891-1892*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Ι. Πανταζίδου 1892-1893, Εν Αθήναις 1894. - *Λογ.δ. 1892-1893*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Π. Παυλίδου 1893-1894, Εν Αθήναις 1895. - *Λογ.δ. 1893-1894*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Α.Δ. Κυριακού 1895-1896, Εν Αθήναις 1898. - *Λογ.δ. 1895-1896*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Α.Κ. Χρηστομάνου 1896-1897, Εν Αθήναις 1899. - *Λογ.δ. 1896-1897*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Σ. Μαγγίνα 1897-1898, Εν Αθήναις 1899. - *Λογ.δ. 1897-1898*.
Λογοδοσία Πρυτάνεως Τ. Αργυροπούλου 1898-1899, Εν Αθήναις 1900. - *Λογ.δ. 1898-1899*.

Λογοδοσία Πρυτάνεως Α. Κρασσά 1899-1900, Εν Αθήναις 1901. - Λογοδ. 1899-1900.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Κ. Μπισσοπούλου 1900-1901, Εν Αθήναις 1902. - Λογοδ. 1900-1901.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Σ.Κ. Σακελλαροπούλου 1901-1902, Εν Αθήναις 1903. - Λογοδ. 1901-1902.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Ν. Καζάζη 1902-1903, Εν Αθήναις 1904. - Λογοδ. 1902-1903.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Ι. Ευταξία 1903-1904, Εν Αθήναις 1907. - Λογοδ. 1903-1904.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Σ.Π. Λάμπρου 1904-1905, Εν Αθήναις 1907. - Λογοδ. 1904-1905.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Γ.Ν. Χατζηδάκη 1905-1906, Εν Αθήναις 1907. - Λογοδ. 1905-1906.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Ν.Γ. Πολίτου 1906-1907, Εν Αθήναις 1908. - Λογοδ. 1906-1907.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Μ.Κ. Κατσαρού 1907-1908, Εν Αθήναις 1909. - Λογοδ. 1907-1908.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Κ. Στεφάνου 1908-1909, Εν Αθήναις 1911. - Λογοδ. 1908-1909.
 Λογοδοσία Πρυτάνεως Κ.Χ. Αποστολίδου 1909-1910, Εν Αθήναις 1912. - Λογοδ. 1909-1910.
 Λουλές Δ., "Το ρωσικό προξενείο των Ιωαννίνων", περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1990. - Λουλές, Ιωάννινα, *Η. Η.* 1990.
 Μακκάς Ν.Γ.- Ράλλης Χ.Ρ., *Πρακτικά της Συνόδου των Ελλήνων Ιατρών*, Εν Αθήναις 1882. - Μακκάς-Ράλλης.
 Μάλλιου-Καραγιώργου Βασιλική, "Τα συνθηματικά ιδιώματα των τεχνιτών της Ηπείρου", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 10-12/1986, τεύχη 414-416. - Μάλλιου-Καραγιώργου, *Ιδιώματα*, *Η. Ε.* 1986.
 Μαμόπουλος Α.Χ., "Ηπειρωτικά πένθη", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 8/1989, τεύχος 155. - Μαμόπουλος, *Ηπειρωτικά*, *Η. Ε.* 8/1989.
 Μαμόπουλος Α.Χ., "Ο θρήνος των Τσουρλήδων", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 8/1989, τεύχος 155. - Μαμόπουλος, *Τσουρλήδες*, *Η. Ε.* 8/1989.
 Μανίκας Ν.Γ.-Ράλλης Χ.Γ., *Πρακτικά της εν Αθήναις Συνόδου των Ελλήνων Ιατρών (1882)*, τυπ. Αφών Παρρή, Αθήνησιν 1882. - Μανίκας-Ράλλης.
 Μαυρογορδάτου Ελπινίκη, *Η Ήπειρος (ετήσιον λεύκωμα)*, τυπ. "Η Ανατολή", Πέραν Κωνσταντινούπολης 1911. - Μαυρογορδάτου, *Λεύκωμα*.
 Μεγγλίδης Ιωάννης, *Θειοπηγαί Κονίτσης*, τυπ. Αναστασίου Ν. Τρίμη, Εν Αθήναις 1886. - Μεγγλίδης, *Θειοπηγαί*.
 Μελάς Α.Ι., "Γιατροί, ιατρικά και γιατροσόφια στα χρόνια τα παλιά", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 1-2/1983, τεύχη 76-77. - Μελάς, *Γιατροί*, *Η. Ε.* 1-2/1983.
 Μιχαλόπουλος Φ., *Τα Γιάννινα και η Νεοελληνική Αναγέννηση (1648-1820)*, τυπ. Π.Δ. Σακαλλάρου, 1930. - Μιχαλόπουλος, *Γιάννινα*.
 Μπάρας Β., *Το Δέλβινο της Ηπείρου*, Αθήναι 1966. - Μπάρας, *Δέλβινο*.
 Μπέττης Σ., "Γραμμενιάτικα", περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1983. - Μπέττης, *Γραμμενιάτικα*, *Η. Η.* 1983.
 Μπέττης Σ., "Ζώνης Καπλάνης και Καπλάνειος Σχολή", περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1976-77. - Μπέττης, *Καπλάνης*, *Η. Χ.* 1976-77.
 Μπέττης Σ., "Η Κοβίλιανη", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 3-4/1978, τεύχη 311-312. - Μπέττης, *Κοβίλιανη*, *Η. Ε.* 1978.
 Μπέττης Σ., "Η Κοβίλιανη", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-8/1978, τεύχη 315-316. - Μπέττης, *Κοβίλιανη*, *Η. Ε.* 1978.
 Μπέττης Σ., "Μαρούτοπδες και Μαρούτσειος Σχολή", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-9/1969, τεύχη 183-185. - Μπέττης, *Μαρούτοπδες*, *Η. Ε.* 1969.
 Μπέττης Σ., "Παλαιογραφικά περιοχής Γραμμενοχωρίων", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 6/1964, τεύχος 146. - Μπέττης, *Παλαιογραφικά*, *Η. Ε.* 1964.
 Nakuçi Mantho, *Kirurgjia empirike popullore në rrethin e Përmetit*, Puninie mbi mjekësinë

popullore, Universiteti Tiranës - Fakulteti i mjekesise, Tiranë 1976. - Nakuçi, *Përmeti*.

Νέα Παγκόσμιος Εγκυκλοπαίδεια, τόμοι 19-20.

Νικολαΐδης Κ.Ν., *Τα Γιάννινα*, Γιάννινα 1987. - Νικολαΐδης, *Γιάννινα*.

Νικολαΐδου Ελευθερία, *Το αρχείο Ιωάννου Λάππα και Αντιγόνης Τζαβέλλα (1912-13) και η απελευθέρωση των Ιωαννίνων*, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971. - Νικολαΐδου, *Αρχείο*.

Ξενόπουλος Σ., “Δοκίμιον ιστορικής τινός περιλήψεως της ποτέ αρχαίας και εγκρίτου ηπειρωτικής πόλεως Άρτης”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 2/1957, τεύχος 58. - Ξενόπουλος, Πανώλη, *Η. Ε.* 1957.

Οικονομίδης Γ., “Το συμβόλαιο του Βουργαρελίου”, περιοδικό *Σκουφάς* 1-6/1983, τεύχη 64-65. - Οικονομίδης, Βουργαρέλι, *Σκουφάς* 1-6/1983.

Οικονομόπουλος Η.Ι., *Η ιστορία του ελληνοτουρκικού πολέμου*, τόμος Α', Εν Αθήναις 1898, εκφ. Γ.Δ. Φέξη. - Οικονομόπουλος, *Ελληνοτουρκικός πόλεμος Α'.*

Οικονόμου Β.Κ., *Η Ζίτσα, κωμόπολη της Ηπείρου*, εκδ. της εν Αθήναις Αδελφότητας Ζιτσαίων, Αθήναι 1969. - Οικονόμου Β., *Ζίτσα*.

Οικονόμου Γ.Α., “Ο φαρμακοποιός Ζώνης Παπανικολάου, 1837-1922”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 2/1957, τεύχος 58. - Οικονόμου Γ., Ζ. Παπανικολάου, *Η. Ε.* 1957.

Οικονόμου Μ.Κ., “Σέργιος Διοκλητιανός ο Αλχημιστής”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 3-4/1969, τεύχη 203-204. - Οικονόμου Μ., Αλχημιστής, *Η. Ε.* 1969.

Παΐσιος Γ., “Χρονικά σημειώματα κ.λ.π. αναφερόμενα ιδίως εις το Πάπιγκον”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11-12/1972, τεύχη 247-248. - Παΐσιος, Πάπιγκο, *Η. Ε.* 1972.

Παναγιωτίδου Ιοκάστη, *Ο Ηπειρώτης γιατρός Αδάμος Γοργίδας και το πρακτικό ιατρικό σχολείο του*, Ανάτυπο από το ΙΒ' Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας (Μάϊος 1991), Θεσσαλονίκη 1992. - Παναγιωτίδου, *Γοργίδας*.

Παπαγεωργίου Γ., *Η επιδημία πανώλης στη Θεσσαλία, Ήπειρο και Αλβανία (1812-1823)*, Ανάτυπο από το περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά*, Ιωάννινα 1986. - Παπαγεωργίου, Πανώλη.

Παπαγεωργίου Γ., *Οι συντεχνίες στα Γιάννινα κατά τον δέκατο ένατο και στις αρχές του εικοστού αιώνα*, Διδακτορική διατριβή, Β' έκδοση, εκδ. Ιδρύματος Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου Αριθ. 10, Ιωάννινα 1988. - Παπαγεωργίου, *Συντεχνίες*.

Παπαγεωργίου Κ.Α., “Η ηπειρωτική επανάσταση του 1854”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 5/1960, τεύχος 97. - Παπαγεωργίου Κ., Επανάστασις, *Η. Ε.* 1960.

Παπαδημητρίου Βιβή, *Η κοινωνική πολιτική και οι Ηπειρώται εθνικοί ευεργέται*, εκδ. Ηπειρωτικής Εταιρείας, Αθήναι 1970. - Παπαδημητρίου, *Κοινωνική πολιτική*.

Παπαζήσης Δ., “Βλάχοι (Κουτοβλάχοι)”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-8/1975, τεύχη 279-280. - Παπαζήσης, Βλάχοι, *Η. Ε.* 1975.

Παπαζήσης Δ.Τ., “Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 5-6/1976, τεύχη 289-290. - Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1976.

Παπαζήσης Δ.Τ., “Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-8/1976, τεύχη 291-292. - Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1976.

Παπαζήσης Δ.Τ., “Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11-12/1976, τεύχη 295-296. - Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1976.

Παπαζήσης Δ.Τ., “Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 9-10/1977, τεύχη 304-305. - Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1977.

Παπαζήσης Δ.Τ., “Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11-12/1977, τεύχη 306-307. - Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1977.

Παπαζήσης Δ.Τ., “Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11-12/1978, τεύχη 319-320. - Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1978.

Παπαζήσης Δ.Τ., "Βιογραφική συλλογή λογίων Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1-2/1979, τεύχη 321-322. - Παπαζήσης, Λόγιοι, *Η. Ε.* 1979.

Παπαζήσης Δ.Τ., "Τιμαί αγαθών και αμοιβαί εργασίας επί Τουρκοκρατίας (εις τον ελληνικόν χρόνον)", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 4-5/1973, τεύχη 252-253. - Παπαζήσης, Τουρκοκρατία, *Η. Ε.* 1973.

Παπαζήσης Η.Ε., "Η δοξασμένη κοιλάδα", περιοδικό *Κόνιτσα* 5-6/1989, τεύχος 26. - Παπαζήσης Η., Κοιλάδα, *Κόνιτσα* 5-6/1989.

Παπαθεοδώρου Α.Π., *Αρχείο Αθ. Τσεκούρα*, εκδ. Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών Αριθ. 10, Ιωάννινα 1985. - Παπαθεοδώρου, *Αρχείο Τσεκούρα*.

Παπαθεοδώρου Α.Π., *Μνίμη πρωτεργατών για την άλωση των Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 1983. - Παπαθεοδώρου, *Άλωση Ιωαννίνων*.

Παπαχρήστου Β., "Κατάλογος εκ μνήμης συνταχθείς, ελλείπει ήδη αρχείων, αποφοίτων των Ζωγραφείων Διδασκαλείων της Ηπείρου, επιδοθέντων εις διαφόρους σταδιοδρομίας (1928)", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 6/1986, τεύχος 105. - Παπαχρήστου, Ζωγράφεια Διδασκαλεία, *Η. Ε.* 6/1986.

Πατσέλης Ν.Β., "Ιωάννης Κωλέττης", περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1931 (από τα βιογραφικά στο τέλος του περιοδικού). - Πατσέλης, Κωλέττης, *Η. Χ.* 1931.

Πατσέλης Ν.Β., *Το Δελβινάκιον της Ηπείρου*, εκδ. Μ.Γ. Βασιλείου, Αθήναι 1948. - Πατσέλης, *Δελβινάκιον*.

Πεντόγαλος Γ.Η., *Γενεαλογία και Ιατρική - Γενεαλογικά γιατρών Μακεδονίας από τον δέκατο ένατο αιώνα*, Ανάτυπο από τον όγδοο τόμο του Δελτίου Εραλδικής και γενεαλογικής Εταιρείας Ελλάδος, Αθήναι 1992. - Πεντόγαλος, *Γενεαλογικά γιατρών*.

Πεντόγαλος Γ.Η., *Εισαγωγή στην Ιστορία της Ιατρικής*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1983. - Πεντόγαλος, *Ιστορία Ιατρικής*.

Πεντόγαλος Γ.Η., *Η Ιατρική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας (1824-1828, 1844-1865)*, Διατριβή επί υφηγεσία, Εκ της έδρας Ιστολογίας, Εμβρυολογίας και Ανθρωπολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1980. - Πεντόγαλος, *Ιατρική Σχολή*.

Πεντόγαλος Γ.Η., *Σχολεία ιατρικής παιδείας στην Ελλάδα*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Επιστημονική επιτηρίδα του τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών υγείας, Παράρτημα αριθ. 128, Θεσσαλονίκη 1991. - Πεντόγαλος, *Ιατρική Παιδεία*.

Περάνθης Μ., "Οικογενειακές λεπτομέρειες του Κρυστάλλη", περιοδικό *Σκουφάς* 4/1955, τεύχος 1. - Περάνθης, Κρυστάλλης, *Σκουφάς* 4/1955.

Περιοδικό *Γαληνός* (1879-1889). - *Γαληνός*.

Περιοδικό *Ιατρικός Μηνύτωρ Α'* (1901). - *Ι. Μ. Α'*.

Περιοδικό *Χειρουργική Επιθεώρησης* (1905-1906). - *Χ. Ε.*

Πέτσας Φ.Μ., "Παπάδες και δάσκαλοι στο Δυτικό Ζαγόρι", περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1983. - Πέτσας, Ζαγόρι, *Η. Η.* 1983.

Πέτσας Φ.Μ., Σαραλής Γ.Α., *Αρίστη και Δυτικό Ζαγόρι*, τυπ. Σ. Αθανασόπουλου, Αθήνα 1982. - Πέτσας-Σαραλής.

Πινδέας Ι., "Γιαννιτικό Μαιευτικό Κατάστημα", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 5/1987, τεύχος 128. - Πινδέας, Μαιευτικό Κατάστημα, *Η. Ε.* 5/1987.

Πινδέας Ι., "Συνταρακτική απόφαση τουρκικού δικαστηρίου", περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 7/1988, τεύχος 142. - Πινδέας, Δικαστήριο, *Η. Ε.* 7/1988.

Πλάταρης Γ., *Το σημειωματάριο ενός Μετσοβίτη (1871-1943)*, τυπ. Γ. Παπανικολάου, Αθήναι 1972. - Πλάταρης, *Σημειωματάριο*.

Πλουμπήδης Δ., *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα. Θεσμοί, ιδρύματα και κοινωνικό*

πλαίσιο (1850-1920), εκδ. Σύγχρονα θέματα/Τρίαψις λόγος 1, Θεσσαλονίκη 1989. - Πλουμπίδης, *Ψυχιατρική*.
 Πουλίτσας Π., “Σύντομος κώδικος της επισκοπής Δρυϊνουπόλεως και Αργυροκάστρου”, Περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1930. - Πουλίτσας, Κώδιξ, *Η. Χ.* 1930.
 Πυρσινέλλας Β., “Η ίδρυσις των Ιωαννίνων και η ονομασία αυτών”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 12/1959, τεύχος 92. - Πυρσινέλλας, Ονομασία, *Η. Ε.* 1959.
 Πυρσινέλλας Β., *Ιστορία της πόλεως των Ιωαννίνων*, εκδ. Ηπειρωτικής Εστίας, Ιωάννινα 1959-1960. - Πυρσινέλλας, *Ιωάννινα*.
 Ρηγανέλα Ειρήνη, “Θύμπος από το Τζουμέρκο”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 6/1990, τεύχος 165 - Ρηγανέλα, Τζουμέρκο, *Η. Ε.* 6/1990.
 Rouqueville F., *Voyage dans la Grèce*, vol. A', Chez Firmin Didot père et fils, Paris 1820. - Rouqueville, *Grèce A'*.
 Rouqueville F., *Voyage dans la Grèce*, vol. C', Chez Firmin Didot père et fils, Paris 1820. - Rouqueville, *Grèce C'*.
 Rouqueville F., “Η πόλη των Ιωαννίνων”, περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1988. - Rouqueville, *Ιωάννινα*, *Η. Η.* 1988.
 Ρωσικού Υποπροξενείου Άρτης, “Μία έκθεση του ρωσικού υποπροξενείου της Άρτας στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας”, περιοδικό *Σκουφάς* 3-8/1962, τεύχη 21-22. - Ρ.Υ.Α., Έκθεση, *Σκουφάς*, 2-8/1962.
 Σ. Π., “Το ανδροφόνο Μπιζάνι βραχνάς του αναγεννώμενου ελληνισμού”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 1-2/1980, τεύχη 40-41. - Σ. Π., Μπιζάνι, *Η. Ε.* 1-2/1980.
 Σάββας Θ.Θ., “Ενθυμήσεις από τα παλαιογραφικά έγγραφα της περιοχής Μονοδενδρίου”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 3-4/1979, τεύχη 323-324. - Σάββας, Μονοδένδρι, *Η. Ε.* 1979.
 Σακελλάριος Α.Π., *Το Ζαγόριον και αι κατ' αυτού ληστρικά επιδρομαί*, Αθήναι 1888. - Σακαλλάριος, *Ζαγόριον*.
 Σαλαμάγκας Δ., “Τιανιώτικα ιστοριοδιφικά σημειώματα, 1866-1877”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 12/1962, τεύχος 123. - Σαλαμάγκας Δ., *Ιστοριοδιφικά*, *Η. Ε.* 1962.
 Σαλαμάγκας Δ., “Τιανιώτικα ιστοριοδιφικά σημειώματα, 1866-1877”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 3/1963, τεύχος 131. - Σαλαμάγκας Δ., *Ιστοριοδιφικά*, *Η. Ε.* 1963.
 Σαλαμάγκας Δ., “Καθώς χάραξε η λευτεριά”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 3/1961, τεύχος 107. - Σαλαμάγκας Δ., *Λευτεριά*, *Η. Ε.* 1961.
 Σαλαμάγκας Δ., “Καθώς χάραξε η λευτεριά”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11/1961, τεύχος 115. - Σαλαμάγκας Δ., *Λευτεριά*, *Η. Ε.* 1961.
 Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα*, τόμος Α', κεφ. “Ἡ Κόσσα και η Βλῳῳρα”, εκδ. Παπαζήση. - Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Α'*, κεφ. Κόσσα.
 Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα*, τόμος Β' κεφ. “Καθώς χάραξε η λευτεριά”, εκδ. Παπαζήση. - Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Β'*, κεφ. Λευτεριά.
 Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα*, τόμος Β', κεφ. “Στ. Σαλαμάγκας (1868-1913)- Βιογραφικά κείμενα”, εκδ. Παπαζήση. - Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Ε'*, κεφ. Βιογραφικά.
 Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα*, τόμος Ε', κεφ. “Στ. Σαλαμάγκας (1868-1913)- Βιογραφικά κείμενα-Νους υγιής εν σώματι υγιεί”, εκδ. Παπαζήση. - Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Ε'*, κεφ. Υγιής.
 Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα*, τόμος Ε', κεφ. “Στ. Σαλαμάγκας (1868-1913)- Βιογραφικά κείμενα - Χάριν του ονόματος της οικογενείας μου”, εκδ. Παπαζήση. - Σαλαμάγκας Δ., *Άπαντα Ε'*, κεφ. Οικογένεια.
 Σαλαμάγκας Δ., “Η βρύση του παζαριού”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 5/1953, τεύχος 13. - Σαλαμάγκας Δ., *Υδρευση*, *Η. Ε.* 1953.

Σαλαμάγκας Δ., "Πνευματική κίνηση στα Γιάννινα του δέκατου ένατου αιώνα", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 11/1952, τεύχος 27. - Σαλαμάγκας Δ., Γιάννινα, *Η. Ε.* 1952.

Σαλαμάγκας Δ., "Τα Γιάννινα εδώ και πενήντα χρόνια. Αποσπάσματα από το βιβλίο της Nora Bielecka <<Souvenirs de Jannina 1909-Paris 1913>>", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1/1960, τεύχος 93. - Σαλαμάγκας Δ., Γιάννινα, *Η. Ε.* 1960.

Σαλαμάγκας Δ., "Τα ισνάφια και τα επαγγέλματα επί Τουρκοκρατίας στα Γιάννινα", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 5/1959, τεύχος 85. - Σαλαμάγκας Δ., Ισνάφια, *Η. Ε.* 1959.

Σαλαμάγκας Δ., "Τα ισνάφια και τα επαγγέλματα επί Τουρκοκρατίας στα Γιάννινα", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 6/1959, τεύχος 86. - Σαλαμάγκας Δ., Ισνάφια, *Η. Ε.* 1959.

Σαλαμάγκας Δ., "Τα ισνάφια και τα επαγγέλματα επί Τουρκοκρατίας στα Γιάννινα", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7/1959, τεύχος 87. - Σαλαμάγκας Δ., Ισνάφια, *Η. Ε.* 1959.

Σαλαμάγκας Δ., *Τα ισνάφια και τα επαγγέλματα επί Τουρκοκρατίας στα Ιωάννινα*, μέρος Α', Ιωάννινα 1959. - Σαλαμάγκας Δ., *Ισνάφια Α'.*

Σεγκούνης Φ., "Ανέκδοτος αλληλογραφία των Ζωσιμαδών - Από το Αρχείο Φίλιου", περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1931. - Σεγκούνης, Ζωσιμάδες, *Η. Χ.* 1931.

Σεγκούνης Φ., "Ανέκδοτος αλληλογραφία των Ζωσιμαδών - Από το Αρχείο Φίλιου", περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1932. - Σεγκούνης, Ζωσιμάδες, *Η. Χ.* 1932.

Σεγκούνης Φ., "Ανέκδοτος αλληλογραφία των Ζωσιμαδών - Από το Αρχείο Φίλιου", περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1933. - Σεγκούνης, Ζωσιμάδες, *Η. Χ.* 1933.

Σιδέρη Αλόν, *Έλληνες φοιτητές στο Πανεπιστήμιο της Πίζας (1806-1861)*, τόμος Β', Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς Αριθ. 21, Αθήνα 1989. - Σιδέρη, *Φοιτητές Πίζας Β'.*

Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμος Γ₁, κεφάλαιο "Λοχαγός Leake - Μία μυστική αποστολή (1804-1810)", εκδ. Επτάλοφος, Αθήνα 1975. - Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ₁*, κεφ. Leake.

Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα (1810-1821)*, τόμος Γ₂, κεφ. "Ένας Άγγλος γιατρός στα Γιάννινα", τυπ. Επτάλοφος, Αθήνα 1975. - Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ₂*, κεφ. Άγγλος γιατρός.

Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα (1810-1821)*, τόμος Γ₂, κεφ. "Στην Ήπειρο του Αλή πασά (1813-1814)", τυπ. Επτάλοφος, Αθήνα 1975. - Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ₂*, κεφ. Αλή πασάς.

Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα (1810-1821)*, τόμος Γ₂, τυπ. Επτάλοφος, Αθήνα 1975. - Σιμόπουλος, *Ταξιδιώτες Γ₂*.

Σιορόκας Γ.Α., "Στα Γιάννινα του Αλή πασά", περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1990. - Σιορόκας, Γιάννινα, *Η. Η.* 1990.

Σκαφιδάς Β.Κ., "Ιστορία του Μετσόβου", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7/1962, τεύχος 123. - Σκαφιδάς, Μετσόβο, *Η. Ε.* 1962.

Σκαφιδάς Β.Κ., "Τσαρλατάνοι και κομπογιαννίτες", περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 9-11/1965, τεύχος 161-163. - Σκαφιδάς, Κομπογιαννίτες, *Η. Ε.* 1965.

Σταυρόπουλος Α., "Η περιήγηση του Άγγλου W. Turner στην Άρτα και την περιοχή της το 1813", περιοδικό *Σκουφάς*, τόμος Ζ'. - Σταυρόπουλος, W. Turner, *Σκουφάς*, τόμος Ζ'.

Σταυρόπουλος Α., *Το νοσοκομείο των Ιωαννίνων (1793-1822)*, Ανάτυπο από τον τομο των πρακτικών του ιστορικού συνεδρίου: "Ήπειρος: Κοινωνία - Οικονομία 15ος-20ος αι., Γιάννινα 4-7 Σεπτεμβρίου 1985", Ιωάννινα 1986. - Σταυρόπουλος, *Νοσοκομείο.*

Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια Ελευθερουδάκη, εκδ. Ν. Νίκας και Σια, τόμος 10. - *Σ. Ε. Ε.*, τ. 10.

Σχόμελος, *Στοιχεία γενικής παθολογίας*, τυπ. Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, Αθήναι 1848. -

Σχόμελος, *Παθολογία*.

Τέκτονας Κ., “Ο Κουραμπάς”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 12/1987, τεύχος 135. - Τέκτονας, Κουραμπάς, *Η. Ε.* 12/1987.

Τζιόβας Β., “Από τον εκλογικό κατάλογο των Κ. Σουδενών στην περίοδο 1915-1920”, περιοδικό *Το Ζαγόρι μας* 2/1991, τεύχος 155. - Τζιόβας Β., Κ. Σουδενά, *Ζ.* 2/1991.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ανοικοδόμηση της Ζωσιμαίας Σχολής των Ιωαννίνων (1900-1905) - Με βάση τους ανέκδοτους κώδικες της Μητρόπολης και τα ανέκδοτα πρακτικά της Κεντρικής Επιτροπής εράνου”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 6-7/1982, τεύχη 362-363. - Τζιόβας Π., Ζωσιμαία Σχολή, *Η. Ε.* 1982.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 5-6/1979, τεύχη 325-326 - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-8/1979, τεύχη 327-328. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 9-11/1979, τεύχη 329-331. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 12/1979, τεύχος 332. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1979.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1-3/1980, τεύχη 333-335. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 4-5/1980, τεύχη 336-337. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 6-7/1980, τεύχη 338-339. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 8-9/1980, τεύχη 340-341. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 10-11/1980, τεύχη 342-343. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1980.

Τζιόβας Π.Δ., “Η ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων - Ανέκδοτες αποφάσεις”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 3-4/1981, τεύχη 347-348. - Τζιόβας Π., Δημογεροντία, *Η. Ε.* 1981.

Τζιόβας Π.Δ., “Νεώτερη πολιτική ιστορία των Ιωαννίνων”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1-3/1987, τεύχη 417-419. - Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1987.

Τζιόβας Π.Δ., “Νεώτερη πολιτική ιστορία των Ιωαννίνων”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 10-12/1987, τεύχη 426-428. - Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1987.

Τζιόβας Π.Δ., “Νεώτερη πολιτική ιστορία των Ιωαννίνων”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1-3/1988, τεύχη 429-431. - Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1988.

Τζιόβας Π.Δ., “Νεώτερη πολιτική ιστορία των Ιωαννίνων”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 7-9/1987, τεύχη 423-425. - Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1987.

Τζιόβας Π.Δ., “Νεώτερη πολιτική ιστορία των Ιωαννίνων”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 10-12/1988, τεύχη 438-440. - Τζιόβας Π., Ιστορία, *Η. Ε.* 1988.

Τζιόβας Π.Δ., “Ο Ιωαννίνων Γερβάσιος Ωρολογάς”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 10-12/1982, τεύχη 366-368. - Τζιόβας Π., Γερβάσιος, *Η. Ε.* 1982.

Τζιόβας Π.Δ., “Οι κοινοτικές εκλογές των Ιωαννίνων του έτους 1887 με βάση ανέκδοτα στοιχεία”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 9-10/1981, τεύχη 353-354. - Τζιόβας Π.Δ., Κοινοτικά, *Η. Ε.* 1981.

Τζιόβας Φ., *Κατάλογος συγγραφέων περιοχής Ζαγορίου*, Ιωάννινα 1980. - Τζιόβας Φ., *Ζαγόριον*.

Τζουβάρας Κ.Δ., “Αναμνήσεις από τον πόλεμο του 1912-13”, περιοδικό *Σκουφάς* 1-6/1980, τεύχη 54-55. - Τζουβάρας, *Αναμνήσεις, Σκουφάς* 1-6/1980.

Τουσίμης Γ., “Το ελληνικό προξενικό πρακτορείο στα Ιωάννινα και ο Τελέσφορος Κλέριτζης”, περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1984. - Τουσίμης, Κλέριτζης, *Η. Η.* 1984.

Τσιτσέλης Η., *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τόμος Α', Εν Αθήναις 1904. - Τσιτσέλης, Κ. Σ. Α'.

Τσούτσιος Ι., “Η εβδομηντάχρονη ιστορία του <<Σκουφάς>>”, περιοδικό *Σκουφάς* 1-10/1966, τεύχος 32. - Τσούτσιος, Σκουφάς, *Σκουφάς* 1-10/1966.

Τσούτσιος Ι., “Η μάχη της Άρτας”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* 1971 (αφιέρωμα 1821-1971). - Τσούτσιος, Άρτα, *Η. Ε.* 1971.

Uhle-Wagner, Εγχειρίδιον Γενικής Παθολογίας, τύποις και δαπάνη Ν.Γ. Πασάρη, Εν Αθήναις 1886. - Uhle-Wagner, Συνδρομητές.

Φανίτσιος Β., *Τα καλούδια μας*, 1949. - Φανίτσιος, *Λαογραφικά*.

Φινίτος Χ., *Η προς δέκα φίλους ομογενείς αυτοσχέδιος επιστολή περί αυτοχθόνων*, Εν Βρυξέλλαις 1846. - Φινίτος, *Επιστολή*.

Φραγκούλης Ο., *Το Σκαμνέλι*, εκδ. Συνδέσμου Σκαμνελιτών Ζαγορίου Ιωαννίνων, 1988. - Φραγκούλης, *Σκαμνέλι*.

Φωτόπουλος Κ., “Τα Γιάννινα, οι μαχαλάδες, τα σοκκάκια και τα τοπωνύμιά τους με τις ιστορικές και λαογραφικές παραδόσεις και ανέκδοτα”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 12/1986, τεύχος 123. - Φωτόπουλος, Γιάννινα, *Η. Ετ.* 12/1986.

Φώτος Κ.Π., “Η αυστριακή πολιτική στην Ήπειρο κατά την περίοδο 1912-13. Οι αναμνήσεις του διπλωμάτη Carl Buchberger”, περιοδικό *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1982. - Φώτος, *Αυστριακή πολιτική*, *Η. Η.* 1982.

Χειμώνας Χρ., “Επαγγελματικός οδηγός της Άρτας του 1891”, περιοδικό *Σκουφάς* 1-6/1983, τεύχη 64-65. - Χειμώνας, Άρτα, *Σκουφάς* 1-6/1983.

Χιώτης Π., *Ιστορικά απομνημονεύματα Επτανήσου*, τόμος Ζ', νέα έκδοση συμπληρωμένη, Αθήναι 1981. - Χιώτης, *Απομνημονεύματα Ζ'*.

Χρηστίδης Γ., “Χειρουργός και Ιατροδικαστής”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 10/1990, τεύχος 169 - Χρηστίδης, Γιατροί, *Η. Ετ.* 10/1990.

Ψαλλίδας Α., “Η κατάστασις της Ηπείρου το 1828-Υπόμνημα προς τον Ιωάννη Καποδίστρια, Κέρκυρα 24/9/1828”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 12/1988, τεύχος 147. - Ψαλλίδας, Ήπειρος, *Η. Ετ.* 12/1988.

“Ω”, “Αριστοτέλης Χρηστίδης, ένας δοξασμένος Μπιζανομάχος”, περιοδικό *Ηπειρωτική Εταιρεία* 9/1987, τεύχος 132. - “Ω”, Α. Χρηστίδης, *Η. Ετ.* 9/1987.

Williams Guy, *The Age of Agony*, Academy Chicago Publishers, Chicago 1986. - Williams, *Agony*.

Williams Guy, *The Age of Miracles*, Academy Chicago Publishers, Chicago 1987. - Williams, *Miracles*.

UHLE ΚΑΙ WAGNER

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΚΔΟΘΕΝ

ΥΜΦ

ERNST WAGNER

τακτικού καθηγητοῦ τῆς γενικῆς παθολογίας καὶ παθολογικῆς ἀνατομίας
καὶ διευθυντοῦ τῆς ἱατρικῆς πολυκλινικῆς ἐν Λειψία

καὶ μεταφρασθὲν

ΕΚ ΤΗΣ ΕΚΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΕΓΓΑΛΙΔΟΥ

τελειοφόρου τῆς ἱατρικῆς.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΚΑΙ ΔΑΠΑΝῇ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.

(Ὁδὸς Εὐριπίδου, ἀριθ. 51)

—
1876

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
Εισαγωγή	11
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	
I) Υγεία και νοσηρότητα	17
Α) Υγιεινή	17
Β) Ενδημικά και επιδημικά νοσήματα	24
Γ) Αντιμετώπιση των ενδημικών και επιδημικών νοσημάτων - Υγειονομικά μέτρα	53
II) Η άσκηση της ιατρικής	69
Α) Εμπειρική και επιστημονική ιατρική	69
Β) Ο θεσμός του κοινοτικού γιατρού	87
III) Νοσοκομεία και νοσηλευτικές δραστηριότητες	103
Α) Πολιτικά νοσοκομεία	104
Β) Στρατιωτικά νοσοκομεία	160
Γ) Νοσοκομεία Ερυθράς Ημισελήνου και Ερυθρού Σταυρού	165
IV) Το επάγγελμα του φαρμακοποιού	167
V) Οδοντιατρική περίθαλψη	189
VI) Η άσκηση των παραϊατρικών επαγγελμάτων	191
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ	
I) Βιογραφικά σημειώματα γιατρών	197
II) Βιογραφικά σημειώματα φαρμακοποιών	343
III) Βιογραφικά σημειώματα οδοντιάτρων	361
IV) Κατάλογος γιατρών, φαρμακοποιών και οδοντιάτρων	363
Επίλογος	381
Summary	383
Βιβλιογραφία	385
Περιεχόμενα	399